VENEDİK GİZLİ SERVİSİ

RÖNESANS'TA BİR İSTİHBARAT TEŞKİLATI

IOANNA IORDANOU

ÇEVİRİ
FATİH YÜCEL

Kronik

VENEDİK GİZLİ SERVİSİ
Rönesans'ta Bir İstihbarat Teşkilatı

—

IOANNA IORDANOU

KRONİK KİTAP: 160
Gizli Teşkilatlar Serisi: 6

YAYIN YÖNETMENİ
Adem Koçal

ÇEVİREN
Fatih Yücel

PROJE EDİTÖRÜ
Polat Safi

EDİTÖR
Can Uyar

DÜZELTİ
Hakkı Doğan Dalay

KAPAK TASARIMI
Kutan Ural

ORİJİNAL ADI
Venice's Secret Service, Oxford University Press, 2019

1. Baskı, Eylül 2020, İstanbul

ISBN
978-605-7635-65-5

KRONİK KİTAP
Şakayıklı Sk. N°8, Levent
İstanbul - 34330 - Türkiye
Telefon: (0212) 243 13 23
Faks: (0212) 243 13 28
kronik@kronikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 34569

www.kronikkitap.com
kronikkitap

BASKI VE CİLT
Optimum Basım
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
34295 K. Çekmece / İstanbul
Telefon: (0212) 463 71 25
Matbaa Sertifika No: 41707

YAYIN HAKLARI
© Ioanna Iordanou, 2019, New York, "Venice's Secret Service: Organizing Intelligence in the Renaissance" özgün adıyla Oxford University Press tarafından yayınlanan, telif hakları Libris Agency aracılığıyla alınan bu kitabın Türkiye'deki tüm yayın hakları Kronik Kitap'a aittir. Tanıtım amacıyla yapılacak alıntılar dışında, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayınlanamaz.

VENEDİK GİZLİ SERVİSİ

RÖNESANS'TA BİR İSTİHBARAT TEŞKİLATI

IOANNA IORDANOU

ÇEVİRİ
FATİH YÜCEL

Kronik

IOANNA IORDANOU

Oxford Brookes Üniversitesi İnsan Kaynakları Yönetimi'nde öğretim üyesi (reader) ve Warwick Üniversitesi Rönesans Araştırmaları Merkezi'nde fahrî araştırma üyesidir. 2018'de Netherlands Beşerî ve Sosyal Bilimlerde İleri Araştırmalar Enstitüsü'nde (NIAS KNAW) Descartes Tema Grubu üyesi olmuştur. Araştırma konuları, istihbarat ve casusluğun erken modern ekonomilerdeki karmaşık rolü ve sanayileşme öncesi dünyanın proto-modern organizasyonlarının ortaya çıkışına odaklanmak suretiyle, ekonomi ve işletme tarihi ve organizasyon araştırmalarıdır. *Spy Chiefs, Volume 1: Intelligence Leaders in the United States and the United Kingdom* [*Casus Şefleri, Cilt 1: Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık'ta İstihbarat Liderleri*] ve *Spy Chiefs, Volume 2: Intelligence Leaders in Europe, the Middle East, and Asia* [*Casus Şefleri, Cilt 2: Avrupa, Orta Doğu ve Asya'da İstihbarat Liderleri*] kitaplarının ortak editörüdür. Ayrıca, ödüllü *Values and Ethics in Coaching* [*Koçlukta Değerler ve Etik*] kitabının ortak yazarıdır.

FATİH YÜCEL

İstanbul Saint Joseph Lisesi'nden mezun olduktan sonra, lisans eğitimini Galatasaray Üniversitesi İktisat Bölümü'nde, yüksek lisans eğitimini İstanbul Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü ve Münih Ludwig Maximilian Üniversitesi Yakın ve Orta Doğu Enstitüsü'nde tamamlamıştır. Doktorası on altıncı yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun maliyesi ve merkez-taşra idaresi hakkındadır. Tasnif faaliyetleri ve farklı yayınevlerinde editörlük ve çeviriler yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Resimler Listesi 8

Önsöz 9
Teşekkür 13
Çevirmenin Önsözü 19
Giriş 21
Onlar Konseyi ve Devlet Savcıları 35
Neden Venedik? 44
Yöntem ve Kaynaklar 51
Arşiv Kayıtları 59
Tarihler, Para Birimi, Çeviriler ve Kısaltmalar Hakkında Not 62

1. VENEDİK VE AVRUPA PANORAMASINDA VENEDİK İSTİHBARATI 65
Rönesans Venedik'inin Siyasî-İktisadî Manzarası 70
Erken Modern Avrupa'da Bir Bilgi Merkezi Olarak Venedik 75
On Altıncı Yüzyıl Avrupası ve Gizli Servislerin Yükselişi 80
İtalyan Şehir Devletleri 82
İmparatorluk İspanyası 89
Tudor İngilteresi 97
Bourbon Fransası 101
Osmanlı İmparatorluğu 104
Sonuç 107

2. DEVLET GİZLİLİĞİ: BİR VENEDİK ERDEMİ 111
Onlar Konseyi'nin Gizliliğe Dair Düzenlemeleri 116
Devlet Gizliliği Yanılsaması 125
Maskeler, Aslan Ağızları ve Gizli İhbarlar 134
Bilgi Değişiminin Bir Kolaylaştırıcısı Olarak Gizlilik 142
Sonuç 149

3. RÖNESANS VENEDİK'İNİN İSTİHBARAT ORGANİZASYONU 151
Venedik Gizli Servisini Organize Etmek ve Yönetmek 159
Bir İş Yönetimi ve Organizasyonu Aracı Olarak Yazışmalar 171
Şifreli Yazışma: Kriptografi ve Düzenlenişi 178
Venedik'in Doçluk Kançılaryası ve *Cancelleria Secreta* 190
Bir Kolektif Hafıza Deposu Olarak Gizli Arşiv 201
Organizasyonel Gizlilik 208
Venedik'in Merkezî İstihbarat Organizasyonu 213
Sonuç 220

4. VENEDİK'İN KRİPTOLOJİ DEPARTMANI 223
Kriptolojinin Kısa Bir Tarihî Değerlendirmesi 229
Rönesans'ta Şifrelerin Diplomatik Bakımdan Kullanımı 235
Venedik'in Kriptoloji Departmanı 237
Profesyonel Eğitim ve Gelişim 242
Venedik'in Kriptoloji Departmanında İşe Alım ve Terfi 246
Organizasyonel Kontrol ve Devlet Düzenlenmesi 251
On Altıncı Yüzyıl Venedik'inde Kriptolojinin Profesyonelleşmesi 257
Sonuç 262

5. VENEDİK'İN GİZLİ AJANLARI 265
Spie, Confidenti, Exploratori 271
Venedik'in Gizli Ajanları 274
Venedik'in Profesyonel Muhbirleri 275
Amatör İhbarcılar: Dominyon İçindeki ve Ötesindeki Satıcı ve Tüccarlar 285
Venedik'in Gönüllü İhbarcıları ve Ücretli Casuslar 296
Erken Modern Venedik'te Casusluk: Bir Meslek midir? 309
Sonuç 311

6. FEVKALADE TEDBİRLER 313
Venedik'in Karşı İstihbaratı 316
Onlar Konseyi'nin Dehşetleri 322
Sorgulamalar, İşkenceler ve Suikastlar 322
Kimyasal Savaş 331

Diğer Hileler ve Taktikler 335
Mektup Ele Geçirme 335
Rüşvet ve Hediyeler 341
Aşırıya Kaçan Tedbirlerin Olağanlaşması 346
Sonuç 349

Son Söz: Rönesans Venedik'inde İstihbarat Organizasyonu:
Bir Değerlendirme 351
İstihbarat Organizasyonu, Metalaştırma ve Venedik Miti 355
Venedik Gizli Servisi: Anahtar Çıkarımlar 363

Kaynakça 371
İndeks 407

RESİMLER LİSTESİ

0.1. *La Sala del Consiglio dei Dieci*, Gabriele Bella. Fondazione Querini Stampalia Onlus'un (Venedik) izniyle kullanılmıştır. 35

2.1. *Fransa Elçisi'nin 1706'da Venedik'e Girişi*. Luca Carlevarijs. Rijksmuseum'un (Amsterdam) izniyle kullanılmıştır. 128

2.2. *Il Broglio e la Prima Vestizione della Toga*, Gabriele Bella. Fondazione Querini Stampalia Onlus'un (Venedik) izniyle kullanılmıştır. 133

3.1. *La Sala dei Tre Capi del Consiglio dei Dieci*. Gabriele Bella. Fondazione Querini Stampalia Onlus'un (Venedik) izniyle kullanılmıştır. 165

4.1. V. Karl Kriptogramı, Agostino Amadi © Archivio di Stato di Venezia. 225

4.2. *Lettere Diaboliche* ve diğer alfabeler, Agostino Amadi © Archivio di Stato di Venezia. 226

4.3. Pietro Partenio'nun İlk Şifresi © Archivio di Stato di Venezia. 253

4.4. Pietro Partenio'nun İkinci Şifresi © Archivio di Stato di Venezia. 256

5.1. *Casus* ya da *Merak*, Francesco Pianta, Scuola Grande di San Rocco, Venedik. © Cameraphoto Arte. 266

5.2. *Casus*, Cesare Ripa. 268

5.3. *Gökkuşağı Portresi*, Elizabeth'in Isaac Oliver ya da Genç Marcus Gheeraert. Marquess of Salisbury Hatfield House'un izniyle kullanılmıştır. Hertfordshire, UK/Bridgeman Images. 269

6.1. *Tribunale Supremo*, Gabriele Bella. Fondazione Querini Stampalia Onlus'un (Venedik) izniyle kullanılmıştır. 316

ÖNSÖZ

Christopher Andrew

Modern ve Çağdaş Tarih Emeritus Profesörü,
Cambridge Üniversitesi
The Secret World: A History of Intelligence
[*Gizli Dünya: İstihbaratın Bir Tarihi*] isimli kitabın yazarı

HER SENE 1,3 milyondan fazla turist, Gotik seküler mimarinin ayakta kalan belki de en büyük eseri olan Venedik'teki Doç'un Sarayı'nı ziyaret eder. Ancak, çok az kişi, Saray'ın Rönesans esnasında Doç ve Onlar Konseyi'nin haricinde dünyanın o zamanki en mühim istihbarat merkezine ev sahipliği yaptığından haberdardır. Onlar Konseyi'nin kendi içinden tayin ettiği üç Devlet Savcısı'nın (*Inquisitori sopra li segreti*) odasının tavanında Domenico Tintoretto'nun muhteşem resmi Serseri Oğlun Dönüşü bulunmaktadır. (İstihbarat daireleri ve güvenlik amirleri için üretilmiş muhtemelen en muazzam eser olan) Tintoretto'nun şaheseri, savcıların yoldan çıkmış Venediklileri şehirlilik erdemine geri döndürme öz imgelerini ve resmî gizliliğe saygıyı temsil etmektedir.

Onlar Konseyi ve Devlet Savcıları tarafından desteklenmiş gizliden gizliye ihbar etme kültürünün bazı izleri, yirmi birinci yüzyıl Venedik'inde hâlâ mevcuttur. Bu izlerin en çarpıcıları, aslan ağzı (*bocca di leone*) mektup kutularıdır ve şehirliler bunların içine devletin otoritesine zarar verenlerin isimlerini atmaya teşvik edilmişlerdir. Bunların iki tanesi, Doç'un Sarayı'nın duvarlarında sağlam şekilde bugüne ulaşmıştır: Biri açıkça belirtilmemiş ihbarlar için bir aslan ağzıdır ve ikincisi (bir aslan yerine huysuz

bir devlet adamının suratıyla) özellikle gizli rüşvet ve iltimasları kabul eden memurlara dair "gizli ihbarlar" için tahsis edilmiştir.

Doç'un Sarayı'ndaki sorgu/işkence odası, Savcılar tarafından bazen itaatsiz serseri oğullar için kullanılmış *strappado*'yu hâlâ barındırmaktadır. Bu işkence aleti vasıtasıyla kurban, makaradaki bir iple arkasından bağlanarak elleri vasıtasıyla zeminden yukarı kaldırılır; ardından aniden aşağı salınırdı ve bu işlemin sonucunda çoğu zaman kurbanın eklemleri yuvalarından çıkardı.

On altıncı yüzyıl Avrupası'nın istihbarat toplamadaki en büyük yeniliği bugün sinyaller istihbaratı (SIGINT – *Signal Intelligence*) adı verilen, diğer kıtalar üzerinde yüzyıllar boyunca öncülüğünü sürdürmüş bir sahadır. Avrupa'nın muhtemelen en iyi şekilde bilgilendirilmiş elçilerine ve İstanbul'da öncü bir ajan ağına sahip olmanın yanında, Onlar Konseyi ayrıca Doç'un Sarayı'nın üst katlarının, çoğu turist tarafından göz ardı edilen sıkışık odalarında Avrupa'nın ilk kod kırma (SIGINT) dairesini de kurmuştur.

Çok az tarihçinin fark etmiş olmasına rağmen, Rönesans, Venedik'te başlayarak, istihbarat tarihinin mühim bir dönüm noktasını meydana getirmiştir. İlk kez olmak üzere, özellikle SIGINT bünyesinde, Avrupa, kimsenin Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ne kadar yarışamayacağı küresel bir istihbarat öncülüğünü devam ettirmiştir. Ioanna Iordanou'nun cesur ve ustalıkla araştırılmış Rönesans esnasında *Venedik Gizli Servisi* yorumu bu suretle Venedik'in çok ötesine ulaşan bir öneme sahiptir.

SIGINT özellikle erken modern uluslararası ilişkilerinde neredeyse eksik bir boyut olarak kalmıştır. Venedikli büyük kod kırıcı Giovanni Soro'nun çığır açan kazanımlarına ancak on altıncı yüzyılın ilerleyen devirlerinde ve on yedinci yüzyılın başlarında Kuzey Avrupa'da ulaşılmıştır. Elizabeth İngiltere'sinde Thomas Phelippes hem İskoçların Kraliçesi Mary'nin hem de İspanya Kralı II. Felipe'nin şifresini kırışındaki başarısı sonucunda I. Elizabeth tarafından içtenlikle tebrik edilmiş ve kendisine bir maaş bağlanmıştır. Elizabeth'in istihbarat amiri Sir Francis

Walsingham, Phelippes'e "kendisinin [kraliçenin] hizmetlerini nasıl da hüsn-i kabulle karşıladığına inanamadığını" söylemiştir. Richelieu'nün baş kod kırıcısı Antoine Rossignol, o kadar iyi şekilde ödüllendirilmiştir ki hem XIII. hem de XIV. Louis'nin kraliyet ziyaretleriyle fevkalade surette onurlandırıldığı Juvisy Şatosu'nu satın alabilmiştir.

Ioanna Iordanou'nun harikulade kitabı, *Venedik Gizli Servisi: Rönesans'ta Bir İstihbarat Teşkilatı* böylece, hem Venedik tarihine büyük bir katkı hem de erken modern Avrupa'nın diğer kısımlarındaki benzer heyecan verici ve zahmetli araştırmalar için bir esin kaynağıdır.

TEŞEKKÜR

Ben bu kitap için araştırma yapmaktan ve bu kitabı yazmaktan oldukça zevk aldım; fakat benim Rönesans Venedik'inin casusları, istihbarat şefleri ve merkezî istihbarat teşkilatlarına tutkumu, coşkumu ve hevesimi paylaşan belli başlı bireyler ve kurumların değerli katkıları olmasaydı bu kitap ortaya çıkamazdı. Ben bu fırsatı onlara teşekkür etmek için kullanmak istiyorum; zira, çoğunlukla münferit bir deneyim olsa da bu tür bir kitabın meydana getirilmesi onların yardım ve desteklerinin ürünüdür.

Öncelikle ve en başta olmak üzere, eğitim yuvam olan Oxford Brookes Business School'a teşekkür etmek isterim. Bu her şeyden önce bir Oxford Brookes kitabıdır ve okuldan aldığım paha biçilmez değerdeki finansal ve manevî destek olmasaydı, aslında bu mümkün olamazdı. Bu kitabın araştırma ve yazımı boyunca aralıksız cesaretlendirmeleri için Profesör Simonetta Manfredi ve Profesör Juliette Koning'e şükranlarımı sunmak isterim. Jenny Heaton, Matty Mathe ve Sharon Kemp araştırma ve yazım serüvenimde zaman ve çabalarını esirgemediler ve aralıksız yardımlarından dolayı onlara son derece minnettarım. En naçiz teşekkürlerim sürekli destekleri ve akademik çalışmamın nüanslarını istisnaî şekilde kabul etmeleri sebebiyle International Center for Coaching and Mentoring Studies'teki [Uluslararası Eğitmenlik ve Rehberlik Araştırmaları Merkezi] meslektaşlarım Tatiana Bachkirova, Elaine Cox, Claudia Filsinger-Mohun, Judie Gannon, Peter Jackson ve Adrian Myers'adır.

Kurumunun haricinde, 2018 senesinin ilkbaharında Netherlands Institute for Advanced Studies in the Humanities and Social Sciences'taki (NIAS KNAW) [Netherlands Beşerî ve

Sosyal Bilimlerde İleri Araştırmalar Enstitüsü] değeri ölçülemeyecek ve unutulmaz üç aylık araştırma bursu (fellowship) olmasaydı bu kitap vaktinde yetişemezdi. Dr. Djoeke Van Netten'e beni araştırma bursuna önerdiği için ve Profesör Wijnand Mijnhardt'a Descartes Tema Grubu "Borders and the Transfer of Knowledge" [Sınırlar ve Bilgi Aktarımı] isimli araştırmanın bir parçası olmam için beni davet ettiği için fazlasıyla borçlanmış vaziyetteyim. NIAS araştırma bursu kitabın müsveddesinin mühim bir kısmının yazılması için çaresizce ihtiyaç duyulan zamanı temin etmiştir. Hepsinden önemlisi bu bana, görüşleriyle kitapta ortaya konulan argümanların bazılarının şekillenmesine yardım eden seçkin meslektaşlar ve bilim insanlarının coşkulu diyalog ve yapıcı eleştirilerini teşvik eden eşi benzeri görülmemiş bir entelektüel ortam sunmuştur. Fakat bu eserdeki maddi ve yorum hatalarından bu meslektaşlarım kesinlikle sorumlu değildir. Aslına bakılırsa, bu kitabın kavramsal çerçevesi NIAS bursiyerliğim esnasında meydana getirilmiştir. Böylesine sıcak ve doğrusunu söylemek gerekirse unutulmaz deneyimi yaşattıkları için en samimi şükranlarımı özellikle Dr. Andreea Badea, Profesör Renate Dürr, Profesör Renate Pieper, Iris Van Den Linden ve Profesör Irene Van Renswoude'ye sunmak isterim. Buna ek olarak, bu eserin çeşitli yönlerine yaptıkları değeri ölçülemeyecek katkılardan dolayı Profesör Harold Cook ve Profesör Werner Thomas'a teşekkür etmek isterim. NIAS direktörü Profesör Jan Willem Duyvendak'a ve o zamanki enstitü yöneticisi Dr. Angelie Sens'e ve ayrıca Anja de Haas-Gruijs, Petry Kievit-Tyson, Kahliya Ronde, Yvonne Stommel ve Trinette Zecevic-Boulogne dahil olmak üzere muhteşem destek ekibine özellikle teşekkür ederim. NIAS'ı evim gibi hissettirdiklerinden dolayı harikulade Astrid Schulein ve Dindy van Maanen'den bilhassa bahsetmek lazımdır.

Tarihçinin mesleğinin en heyecan verici yanlarından biri arşivlerde ve kütüphanelerde belge peşinde koşmaktır. Belli başlı arşivcilerin, kütüphanecilerin ve bu veri ambarlarında görev yapan destek ekiplerinin çalışmaları olmasa imkânsız hâle gelecek araştırmanın bu kısmına her zaman çok değer vermişimdir. Bu

suretle, yardımları bu kitabın yaratılmasında çok faydalı olan şu kurumların çalışanlarına içten teşekkürlerimi sunmak isterim: Yakın arkadaşım Michele Scarpa'ya, bütün yardımlarından dolayı hususî teşekkürlerimle Archivio di Stato di Venezia'ya (Venedik); Archivio Segreto Vaticano (Roma); Archivo General de Simancas (Valladolid); National Archives (Londra); Mike Brevan'a hususi teşekkürlerle National Maritime Museum arşivleri (Londra); Biblioteca Nazionale Marciana (Venedik); Biblioteca Museo Correr (Venedik); Centro Vittore Branca-Fondazione Giorgio Cini (Venedik) ve Bodleain Kütüphanesi (Oxford). Ayrıca, bana koleksiyonlarındaki resimlerin görsellerini kullanma iznini veren kurumlara teşekkür etmek isterim. Bu kurumlar şunlardır: Fondazione Querini Stampalia (Venedik); Scuola Grande di San Rocco (Venedik); Rijksmuseum (Amsterdam) ve Hatfield House (Hatfield) ile Venedik Devlet Arşivleri.

Paha biçilmez NIAS Araştırma Bursu'nun haricinde, İtalya, İspanya ve Birleşik Krallık'taki arşiv ve kütüphanelere yapılmış sayısız seyahate imkân tanıyan çeşitli araştırma hibeleri (grant) ve bursları olmasaydı bu eserin tamamlanması mümkün olmazdı. Oxford Brookes Business School'un muhtelif küçük hibeleri bu kitap için gereken Venedik'teki arşiv araştırmasının büyük kısmına imkân tanımıştır. Britanya Akademisi/Leverhulme Küçük Araştırma Hibesi [British Academy/Leverhulme Small Research Grant] sayesinde temin edilen Venedik'te ilave arşiv araştırmalarını desteklemenin yanında fonlar, Roma'daki Vatikan Gizli Arşivleri'ne ve Simancas'taki İspanyol Arşivleri'ne müracaat ederek arşiv araştırmamı geliştirmeme müsaade etmişlerdir. İşletme Arşivleri Konseyi [Business Archives Council] ve İşletme Tarihçileri Birliği [Association of Business Historians] tarafından verilen bir İşletme Tarihi Araştırması Bursu [Bursary for Business History Research] National Archives'daki daha fazla arşiv araştırmasına olanak sağlamıştır ve bu sebeple Dr. Mike Anson ve Profesör Peter Scott'a minnettarım. Son olarak, Venedik'teki Vittore Branca İtalyan Kültürü Araştırmaları'ndaki bir burstan oldukça istifade ettim. Aslına bakılırsa, hepsine teşekkür ettiğim yukarıda

sayılan hayırseverlerden aldığım malî destek olmasaydı, bu kitap mevcut hâlinin zayıf bir gölgesi olurdu.

Özellikle Rönesans Venedik'inin merkezî istihbarat teşkilatı ve genel olarak erken modern istihbarat ve casusluk uygulamaları hakkındaki düşüncelerim ve anlayışım, görüş ve kanaatlerini benimle cömertçe paylaşan çok sayıda arkadaş ve meslektaşımla diyalog içerisinde gelişti. Hepsine teşekkür etmek benim için mümkün olmasa da öne çıkan bazılarının isimlerini saymaya kendimi mecbur hissediyorum. Öncelikle henüz yeni yeni ortaya çıkmaktayken araştırmamı sunmam için beni Alman Tarih Enstitüsü'nde (Londra) düzenlenen "Dünya Tarihinde Yaklaşık 1450 ile 1918 Tarihleri Arasında İstihbarat Sempozyumu"na [Intelligence in World History, c. 1450-1918 Symposium] nazik şekilde davet eden Profesör Christopher Andrew'a fazlasıyla borçluyum. Profesör Andrew'ın araştırmama dair coşkusu ve cesaretlendirmesiyle beraber, sempozyum katılımcılarından gördüğüm sıcak karşılama sayesinde bu kitabın yaratılmasının kıvılcımı ateşlenmiştir. Büyük dostum ve akıl hocam rahmetli Grier Palmer, bu projeyi ilk ortaya çıktığı andan itibaren coşkuyla benimsemiştir. Yanımda durarak ve kariyerinin henüz başındaki bir araştırmacı ve akademik olarak benim ilk adımlarımda koşulsuz şekilde beni destekleyerek en yardımsever ve şefkatli akıl hocası, rehber ve öğretmenin timsali olmuştur. Bu kitabın basılı hâlini görecek kadar yaşamamış olsa da bana olan inancı bu serüveni mümkün kılmıştır; arkadaşlığı ve desteği için ona her zaman minnettar kalacağım. Ayrıca Dr. Nadine Akkerman'a, Profesör Richard Aldrich'e, Christophe Austruy'a, Dr. Alex Bamji'ye, Dr. Joseph Bento da Silva'ya, Dr. Andrea Bernardi'ye, Dr. Mauro Bondioli'ye, Profesör Jana Costas'a, Profesör Filippo De Vivo'ya, Dr. Anna Gialdini'ye, Dr. Pauline Guena'ya, Profesör Chris Grey'e, Dr. Guy Huber'e, Dr. Katherine Kikuchi'ye, Dr. Simone Lonardi'ye, Ioannis Markouris'e, Valandis Papadamou'ya, Dr. Jola Pellumbi'ye, Dr. Rosa Salzberg'e, Dr. Umberto Signori'ye, Dr. Jane Stevens Crawshaw'a ve Dr. Mark Stout'a araştırma ve yazım süreci boyunca bana verdikleri değeri ölçülemez tavsiye

ve desteklerden dolayı teşekkür ederim. Onlara ilaveten, Profesör Maria Fusaro, Dr. Christopher Moran ve Dr. Emrah Safa Gürkan bütün müsvedde hakkında yapıcı eleştirileri sunmak nezaketini göstermişlerdir ve onların bu işe adadıkları zaman ve gayretlerinden dolayı onlara kelimelere sığamayacak derecede minnettarım. Burada kitaptaki bütün maddi hataların bana ait olduğunu ve yukarıda isimleri sayılan hiçbir meslektaşımın onlardan sorumlu olmadığını yeniden vurgulamalıyım. Ayrıca, doktora danışmanım Profesör Luca Molà'ya yıllar boyunca devam eden aralıksız desteğinden dolayı teşekkür etmek isterim. Son olarak hususi teşekkürler araştırmama içtenlikle ilgi gösteren ve Washington DC'deki L'Enfant Plaza'da bulunan yeni kurulan Uluslararası Casus Müzesi'ndeki [International Spy Museum] bir sergi için görüşlerimi paylaşmak üzere beni davet eden Dr. Alexis Albion ve Anna Slafer'adır.

Oxford Üniversitesi Yayınları'ndan [Oxford University Press – OUP] Terka Akton'a, Stephanie Ireland'a, Kavya Ramu'ya, Donald Watt'a ve özellikle bu projeyi en başından itibaren benimseyen ve yazım sürecinde paha biçilmez surette destek ve teşviklerini sunan sevgili editörüm Cathryn Steele'e teşekkür etmek isterim. Onun nezaketi, şefkati ve anlayışı bu projenin tamamlanması için sürükleyici kuvveti temin etmiştir. Bunun haricinde hususî teşekkürler kitabın fihristinin yaratılmasında değeri ölçülemeyecek katkıları olan Dr. William Rupp'adır.

Son fakat aynı derecede önemde olmak üzere, bu serüvenin zevklerine, daha da mühimi zahmetlerine hayranlık uyandıran soğukkanlılıkla katlanan en yakınlarıma teşekkür etmek isterim. Arkadaşlarım Amr, Anastasia, Charoula, Dimitar, Eleni, Elina, Joerg, Johny, Justine, Lefteris, Letizia, Matina, Richard ve Theo, evden uzaktaki ailem, bu kitap için yaptığım çalışma beni onlardan çoğu kez ayrı düşürmüş olmasına rağmen, arkadaşlık, destek ve aralıksız teşvikte inanılmaz derecede cömert oldular. Ayrıca, kitaplara, politikaya ve hayata dair aylık sohbetlerimiz sayesinde akıl sağlığımı korumama yardım eden harikulade kitap topluluğu arkadaşlarım Jacqui, Janet, Jo, Linda, Margaret-Mary,

IOANNA IORDANOU

Marianna, Marianne ve Pat'e minnettarlığımı sunmak isterim. Kendi kitabımı tamamlama sürecinin yoğun talepleri yüzünden ayın kitabını okumak için her zaman vaktim olmasa da toplantılarımız samimi ve entelektüel bir vahayı temin etmiştir. Anne babam ve kız kardeşim kelimelerin kolaylıkla ifade edemeyeceği sonsuz bir sevgi, bilgelik ve ilham kaynağı oldular. Onların bitmez tükenmez destekleri olmasaydı, bu kitap şu an olduğu hâlde olamazdı. Ayrıca bu kitabın tamamlanması için baskısı mevcut olmayan hayatî değerdeki rehberleri sağladığı için amcam Lakis Karabas'a teşekkür etmek isterim. Son olarak, en saf minnettarlığım, tarihe olan sevgimi kaybolduğunu hissettiğim anda yeniden keşfetmem için beni teşvik ettiği için, koşulsuz sevgisi için ve bu serüven boyunca bana verdiği destek için ve bu eserin basıldığını görme rüyamı gerçekleştirmek için ihtiyaç duyduğum zaman ve alanı bana sağlayarak yalnız başına geçirdiği günler, haftalar ve aylar için Chris'edir. Chris, *Venedik Gizli Servisi*'nin var oluşunu hayal etmeseydi kitap hiçbir şekilde yazılamazdı.

ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ

Bu kitabın İngilizce aslının yayınlanmasından sonra (Oxford University Press, 2019'un son çeyreği) ve özellikle kitabı çevirmeye başladığım 2020 Şubat ayından itibaren, 2019'un sonunda başlayan global Covid-19 salgını bütün dünyayı etkisi altına aldı. Kitabın çevrilmesi bu şartlar altında, 2020'in Şubat, Mart ile Nisan aylarında çalışmanın ana mekânı olan Venedik'te San Marco Meydanı, Doç'un Sarayı ve Rialto Köprüsü karantinadayken ve İstanbul kısmî karantina altındayken tamamlandı. Erken modern dönemin istihbarat toplanması, istihbaratın yönetilmesi ve organizasyonuna dair olan bu kitap, yirminci birinci yüzyılın sınırları yok sayan zorluklarına işaret ederek bitiyor. Yazar Ioanna Iordanou, ticaret, göç, hastalık, siber saldırılar ve iklim değişikliği olarak sıraladığı bu zorlukların akışkan yapısına dikkat çekiyor (s. 369) ve "hiçbir tarihin, uzak bir geçmişten bahsetmesinden ötürü, alakasız ve önemsiz olmadığı"nı dile getiriyor (s. 369).

Yazar on altıncı yüzyılda Venedik Cumhuriyeti tarafından bütün Avrupa'da ve Doğu Akdeniz'de istihbaratın kurulması, teşkilatı ve yönetilmesi konusunu; tarih, sosyoloji ve yönetim sahalarını birleştiren bir disiplinler arası çalışmayla okuyucuyla buluşuyor. Kitapta başta Venedik Cumhuriyeti ile ticaret ortağı ve bazı zamanlarda rakibi Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişki ve çekişme olmak üzere oldukça ilgi çekici ve ustaca kaleme alınmış tahliller bulunuyor. Erken modern dönemde ilkel ve modern öncesi yöntemlerle yürütülen istihbarat, yazarın satırlarında aslında sanayi devrimi ve yirminci yüzyılın toplumuyla beraber globalleşmenin öncüllerini ortaya koyuyor. Global salgının devam ettiği şu günlerde aslında böyle bir kitabın yazılması ve dilimize

çevrilmesi, bir yandan da sanal globalliğin meşrulaşarak egemen olmasına tanıklık ediyor.

Kitabı çevirirken bazı yakın arkadaşlarım ve çalışma arkadaşlarımdan oldukça istifade ettim. Aslında burada da sınırları aşan bir işbirliği gerçekleşti. Görkem Kızılkayak, Hakkı Doğan Dalay, Kıvanç Murat Köroğlu, Eczacı Mehmet Cem Sezer, Soner Mercan (Soner Ağabey) ve Zeynep Naz Simer'e yardımları için çok teşekkür ederim. Kitabın yazarı Ioanna Iordanou, çeviriyle yakında ilgilendi; onunla verimli bir yazışma trafiğinin içine girdik; ona teşekkür ederim. Aynı şekilde hassas sorularıma hızlı ve samimi cevapları için Emrah Safa Gürkan'a teşekkür ederim. Bütün destek ve yardımlarından ötürü Kronik Kitap Genel Yayın Yönetmeni Adem Koçal'a, editör Can Uyar'a ve kitabı yayınlanmasından önce son kez okuyan Batuhan Yıldız'a da çok teşekkür ederim.

Fatih Yücel
Küçükyalı, İstanbul
9 Eylül 2020

GİRİŞ

DÖRDÜNCÜ Osmanlı-Venedik Savaşı'nın (1570-1573) arifesinde, Osmanlılardan kaçan bir köle olduğunu iddia eden bir adam, yetkilileri bazı endişe verici meselelerden haberdar etmek üzere Venedik'e seyahat etmiştir. Bu adam, Türk armadasının Türkiye'nin güney sahilinde bir kale olan Anamur'da mühimmat depoladığını ve buraya kalabalık savaş birliklerini yığdığını keşfetmişti. İddia edilen bu askerî hazırlıkların, karşı kıyıya oldukça yakın bir Venedik kolonisi olan Kıbrıs'a bir hücum niyetiyle yapıldıklarından korkulmaktaydı. Venedik'in ve etrafa yayılmış dominyonunun emniyetinden sorumlu olan hükûmet komitesi olan Onlar Konseyi, o zamanlar Venedik'in Akdeniz'deki en değerli mülklerinden biri olan "adanın savunulması için gerekli tedbirler"i yerine getirmek kaygısıyla şu şekilde harekete geçmiştir: Muhbirin yazılı beyanı acilen Kıbrıs valisine iletilerek, yazılı iddiaları doğrulamak üzere Anamur'da bir askerî yığılmanın varlığını teyit için casusların gönderilmesini emrettiler. Ayrıca validen hem karadan hem de denizden mektuplarla gizlice rapor vermesini talep ettiler.[1] Ardından *bailo* olarak bilinen İstanbul'daki Venedik elçisiyle[2] irtibat kurularak ondan paralel bir giz-

1 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 9, c. 33r. (21 Ekim 1569).

2 İstanbul'daki Venedik *Bailo*'su hakkında bkz. Vincenzo Lazari, "Cenni intorno alle legazioni venete alla porta ottomana nel secolo XVI", Eugenio Albèri'nin editörlüğünde yayınlanan *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*'nun içinde, dizi III, cilt III (Floransa: Società Editrice Fiorentina, 1855), s. xiii–xx; Tommaso Bertelè, *Il palazzo degli ambasciatori di Costantinopoli a Venezia* (Bologna: Apollo, 1932); Paolo Preto, "Le relazioni dei baili a Constantinopoli", *Il Veltro* 23 (1979), s. 125–130; Carla Coco ve Flora Manzonetto, *Baili*

li soruşturma yürütmesini istediler. Özellikle, muhbire güvenilip güvenilmeyeceğini bilmek istiyorlardı. Bundan emin olabilmek için, *bailo*'ya Osmanlı başkentindeki diğer köleleri tespit edip bu kölelerle görüşmesi talimatını verdiler. Dahası, *bailo*, Kutsal Roma İmparatoru nezdindeki Venedik elçisinin, kendi kaynakları vasıtasıyla Osmanlıların Kıbrıs'ı işgal etme niyetinde olduğunu öğrendiği hassas detayından haberdar edilmişti.[3] Bu karmaşık istihbarat toplama ve değiş tokuşunun bir neticesi olarak, Onlar Konseyi'nin en büyük korkuları haklı çıktı. Kısa bir süre sonra *bailo*, Onlar Konseyi'ne bir mektup göndererek Osmanlıların hakikaten hummalı bir şekilde Kıbrıs'ı işgal etmeye hazırlandıkları dehşet verici haberini teyit etti. Onlar Konseyi, artık bir savaş vaziyeti içinde, İspanya'daki elçileriyle, güçlü *re catholico* [Katolik kral] II. Felipe'den yardım istemesi için irtibat kurdu.[4]

Bu hadise, Rönesans Venedik'inin ekonomik, siyasî ve toplumsal tavrını ve bu kitabın merkezindeki iki mühim kavramı öne çıkarmaktadır: İstihbarat ve organizasyon. Birinci kavramla ilgili olarak, Venedikli otoriteler ve onların denizaşırı diyarlarda bulunan resmî devlet temsilcileri arasında –özellikle askerî ve siyasî değerdeki– hassas bilginin gizlice muhabere edilme yollarını göstermektedir. Fakat bu tür bir "hassas" bilgi ve onun gizli

veneziani alla Sublime Porta: Storia e caratteristiche dell'ambasciata veneta a Constantinopoli (Venedik: Stamperia di Venezia, 1985); Eric R. Dursteler, "The Bailo in Constantinople: Crisis and Career in Venice's Early Modern Diplomatic Corps", *Mediterranean Historical Review* 16, no. 2 (2001), s. 1–30; Stefan Hanß, "Baili and Ambassadors", Maria Pia Pedani'nin yayına hazırladığı *Il Palazzo di Venezia a Istanbul e i suoi antichi abitanti/İstanbul'daki Venedik Sarayı ve Eski Yaşayanları*'nın içinde (Venedik: Edizioni Ca' Foscari, 2013), s. 35–52; Emrah Safa Gürkan, "Laying Hands on Arcana Imperii: Venetian Baili as Spymasters in Sixteenth-Century Istanbul", Paul Maddrell, Christopher Moran, Ioanna Iordanou, ve Mark Stout'un editörlüğünde yayınlanan *Spy Chiefs Volume II: Intelligence Leaders in Europe, the Middle East, and Asia*'nın içinde (Washington DC: Georgetown University Press, 2018), s. 67–96.

3 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 9, c. 33r./v. (21 Ekim 1569).

4 *A.g.e.*, c. 37r./v. (26 Ekim 1569).

bir şekilde iletişimi, *istihbaratı* ve *istihbaratın* Rönesans'taki uygulanışını ve mesleğini ne derecede ortaya koymaktadır? Bu soru erken modern istihbaratının incelenmesine dair aslında bir modern istihbarat araştırmacısının zannedebileceğinden çok daha karmaşık temel meseleleri özetlemektedir. Bu kitap boyunca belirgin hâle geleceği üzere, istihbaratı bir tarihî hadise olarak tanımlamak sorunludur. Hakikaten de tarih boyunca istihbaratı tam olarak meydana getiren nedir? İstihbarat bir devlet vazifesi midir yoksa özel bir teşebbüs müdür? Profesyonel bir hizmet midir yoksa bir vatandaşlık vazifesi midir? Kurumsal bir sadakat faaliyeti midir, yoksa finansal bir ihtiyaç mıdır?

Erken modern dönemde, istihbarat yukarıdakilerin hepsini kapsayan birden çok anlamlı bir tabirdi. Venedikliler için *intelligentia* sözcüğü, en az iki insanın bazen gizlice olmak üzere "iletişim"i ya da "anlaşma"sı manasına gelirdi. Devlet güvenliği bağlamında, bu tabir, gizliliğe, değerlendirmeye ve gerektiğinde hükûmet tarafından tertip edilen örtülü (bazı zamanlarda da aşikâr) eyleme layık herhangi bir çeşit politik, ekonomik, toplumsal ve hatta kültürel değerdeki bilgiye işaret etmektedir.[5] O hâlde, aslında "istihbarat" tabirinin iki yönü vardı. Birincisi gizli olarak bilgi toplama, analiz etme ve yayma sistemli işlemini ifade etmekteydi. İkincisi ise hem saldırgan hem de savunmacı bir şekilde ortaya koyulabilecek bir "'polis ve güvenlik' boyutu"yla alakalıydı.[6] "İstihbarat"ın bu tanımları kitap boyunca o dönemdeki farklı aktörler için bu kelimenin anlam ve amacını incelemek gayesiyle kullanılacaktır. Fakat erken modern dönemde böyle bir bilgi, hedeflenen alıcılarına nasıl ulaştırılmaktaydı?

Bu bizi bu kitabın ikinci merkez kavramı olan organizasyona götürmektedir. Anamur hadisesinin gösterdiği üzere, erken

5 Alan Marshall, erken modern İngiltere'deki Stuart rejimine dair çalışmasında benzer bir tanım sunmaktadır. Bkz. Alan Marshall, *Intelligence and Espionage in the Reign of Charles II, 1660–1685*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), s. 3.

6 *A.g.e.*

modern Venedik'te hassas bilginin sistemli organizasyonu, toplanması, iletilmesi ve değerlendirilmesi Venedik devletinin güvenliğini gözeten komite olan Onlar Konseyi tarafından yönetilmekteydi. Venedik'in casus şefleri olan Onlar Konseyi, siyasî ve organizasyonel bir olgunluk örneği göstergesi olarak, muhbirleri ve diğer memurlarıyla beraber ve onların arasında titiz ve ayrıntılı bir bilgi sistemini geliştirip idare etmişti. Bunu başarmak için, görevleri Venedik Cumhuriyeti'nin siyasî ve dolayısıyla iktisadî idaresi için hayatî önemdeki istihbaratı kendilerine tedarik etmek olan uzaklara dağılmış, ancak birbirine bağlı bir özel muhbirler ve kamu hizmetçileri ağını denetleyip yönetmişti.[7] Aslında, çoğu İtalyan ve Avrupalı devlette istihbarat operasyonları siyasî güç ve kontrolü pekiştirmeyi amaçlayan güçlü bireyler tarafından tertip edilmekteyken,[8] Venedikli Onlar Konseyi dünyanın merkezî olarak organize edilmiş en erken tarihli devlet istihbarat servislerinden birini yaratıp sistemli bir hâle getirmiştir. Operasyonlar (istihbarat ve örtülü eylem), analiz, kriptografi ve steganografi, kriptanaliz ve hatta zehir gibi ölümcül maddelerin geliştirilmesi gibi seçkin istihbarat işlevlerini yerine getiren bu proto-modern

7 Ioanna Iordanou, "The Spy Chiefs of Renaissance Venice: Intelligence Leadership in the Early Modern World", Maddrell ve diğerlerinin editörlüğünde yayınlanan *Spy Chiefs Volume II*'nun içinde s. 43–66; Ayrıca bkz. Iordanou, "What News on the Rialto? The Trade of Information and Early Modern Venice's Centralized Intelligence Organization", *Intelligence and National Security* 31, no. 3 (2016), s. 305–326.

8 Genel olarak İtalyan devletleri için Daniela Frigo'nun editörlüğünde yayınlanan *Politics and Diplomacy in Early Modern Italy: The Structure of Diplomatic Practice, 1450–1800*'ın içindeki denemelere bakınız (Cambridge: Cambridge University Press, 2000). Avrupa devletlerinden örneklere dair, başkalarıyla beraber bakınız, Marshall, *Intelligence and Espionage*; Carlos J. Carnicer García ve Javier Marcos Rivas, *Espías de Felipe II: Los servicios secretos del Imperio Español* (Madrid: La esfera de los libros, 2005); Jacob Soll, *The Information Master: Jean Baptiste Colbert's State Intelligence System* (Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press, 2009); John P. D. Cooper, *The Queen's Agent: Francis Walsingham and the Court of Elizabeth I* (Londra: Faber and Faber, 2011).

teşkilat, seçkin bir kurumsal karmaşıklık ve olgunlukla hareket eden bir kamu sektörü yapısına benzemekteydi.

Venedik gizli servisinin organizasyonunu incelemek üzere bugüne kadar hiçbir sistemli teşebbüs yapılmamıştır. Paolo Preto'nun Venedik'in casusları ve gizli ajanlarına dair çalışması ve Jonathon Walker'ın Venedik'in en meşhur istihbarat şeflerinden biri hakkındaki çarpıcı araştırması Venedik'in istihbarat ve casusluk faaliyetlerine dair birkaç akademik ürünün numunesidir.[9] Dikkat çekici miktarda arşiv bulgusu ve hadiselere dayalı ayrıntılardan oluşan Preto'nun eseri, temel konu kategorileri hâlinde sunulan vaka incelemelerinin sistemli bir listesinden meydana getirilmiştir. Bu formatta hazırlanmış olmasından dolayı, Rönesans Venedik'inin evrimi ve Cumhuriyet'in politikalarında, ekonomisinde ve toplumundaki rolüne dair etraflı bir analizi ve değerlendirmesi, Preto'nun eserinin kapsamının ötesinde görünmektedir. Walker'in çalışması Venedik'in en meşhur casusluk ustalarından biri olan Gerolamo Vano hakkında yaratıcı bir inceleme ortaya koymaktadır. Kitaba "'punk tarih'in ilk gerçek eseri"[10] özelliği kazandıran canlı anlatımıyla yazar, Vano'nun gösterişli marifetlerini ve kabahatlerini ele alarak okuyucuyu Venedik'in sokak aralarına ve dolambaçlı *calli*'sinde [dar sokaklarında] büyüleyici bir yolculuğa çıkarmaktadır. Bununla beraber, kitap on yedinci yüzyıl Venedik'inde casusluğunun mahrem yeraltı dünyasını ortaya çıkarırken, kitapta sistemli istihbaratın şehrin iç ve dış güvenliğinde oynadığı role dair geniş kapsamlı sorulara değinilmemiştir. Kısacası, arşiv kaynaklarına dayalı detaylar ve anlatım zenginliği bakımından hayranlık uyandırıcı olsa dahi, bu iki çalışma, belli başlı istihbarat operasyonlarını ve gizli ajanları

9 Paolo Preto, *I servizi segreti di Venezia: Spionaggio e controspionaggio ai tempi della Serenissima* (Milano: Il Saggiatore, 1994); Jonathan Walker, *Pistols! Treason! Murder! The Rise and Fall of a Master Spy* (Melbourne: Melbourne University Press, 2007).

10 Walker, *Pistols! Treason! Murder!*, Ian McCalman'ın ön kapak yazısı.

ortaya koymakla beraber; Venedik'in istihbarat organizasyonun etraflı analizi ve bu organizasyonun Venedik devletinin iç ve dış güvenliğindeki daha geniş etkisi konusunda yetersiz kalmaktadır. Bunun sonucunda, Venedik gizli servisi, hâlâ tarih yazımının gölgesinde saklanmaktadır.

Kabul görmüş kanıya göre sistemli istihbarat ve casusluğun, büyük ölçüde Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinden günümüzü kadarki dönemi kapsayan "modern" bir hadise olduğu dikkate alındığında bu bir rastlantı değildir.[11] Bu, yine de tarihçilerin erken modern dönemin çoğunlukla bilinmeyen alanında kayda değer keşif girişimlerinde bulunmadıkları manasına gelmemektedir.[12] Aslına bakılırsa, İngiltere (ve sonrasında Britanya),[13] Fransa,[14] Hollanda Cumhuriyeti,[15] Osmanlı ve Habsburg

11 Bu konudaki kaynakça çok geniştir. Genel bir değerlendirme için, bkz. Philip Knightly, *The Second Oldest Profession: Spies and Spying in the Twentieth Century* (Londra: Deutsch, 1987).

12 Aslında, eski çağlardan itibaren istihbaratın gelişmesini araştıran yeni bir akademik trend başlamıştır. Geniş kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. Christopher Andrew, *The Secret World: A History of Intelligence* (Londra: Penguin, 2018).

13 Mildred G. Richings, *The Story of the Secret Service of the English Crown* (Londra: Hutchinson, 1935); Peter Fraser, *The Intelligence of the Secretaries of State and their Monopoly of Licensed News* (Cambridge: Cambridge University Press, 1956); Paul S. Fritz, "The Anti-Jacobite Intelligence System of the English Ministers, 1715–1745", *Historical Journal* 16, no. 2 (1973), s. 265–289; Richard Deacon, *A History of the British Secret Service* (Londra: Panther Books, 1990), özellikle s. 16–22; Marshall, *Intelligence and Espionage*; Patrick H. Martin, *Elizabethan Espionage: Plotters and Spies in the Struggle between Catholicism and the Crown* (Jefferson, NC: McFarland and Company); Marshall, "'Secret Wheeles': Clandestine Information, Espionage, and European Intelligence", Jeroen F. J. Duindam, Maurits A. Ebben ve Louis Sicking'in yayına hazırladığı *Beyond Ambassadors: Missionaries, Consuls and Spies in Pre-Modern Diplomacy*'nin içinde (Leiden: Brill, yakında çıkacak).

14 Lucien Bély, *Espions et ambassadeurs au temps de Louis XIV* (Paris: Fayard, 1990).

15 Karl De Leeuw, "The Black Chamber in the Dutch Republic during the War of the Spanish Succession and its Aftermath, 1707–1715", *Historical Journal* 42, no. 1 (1999), s. 133–156.

imparatorlukları,[16] Portekiz,[17] İspanya[18] ve hatta bazı önde gelen İtalyan devletlerinin[19] diplomatik ve buna bağlı olarak istihbarat operasyonlarını ele alan dikkate değer akademik araştırmalar yapılmıştır; fakat bu çalışmaların bazıları, arkada gizlenen gerçeğin peşine düşmektense eski efsanelerin tekrar tekrar ele alınışı üzerine temellendirilmiştir.[20] Yine de, sistemli istihbaratın bir erken modern devletin güvenliğine ve dolayısıyla siyasî karar alış, iktisadî sağlamlık ve hatta toplumsal davranışa nasıl etki ettiğini açıklamak suretiyle kısıtlı çaba ortaya konulmuştur. Bu aslında şaşırtıcıdır; zira, günümüz kaynaklarına erişimdeki metodolojik engellerin aksine;[21] erken modern devrin arşiv kayıtları erken

16 Emrah Safa Gürkan, "Espionage in the 16th Century Mediterranean: Secrecy, Diplomacy, Mediterranean Go-Betweens and the Ottoman Habsburg Rivalry", yayınlanmamış doktora tezi (Georgetown Üniversitesi, 2012); Gürkan, *Sultanın Casusları: 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları* (İstanbul: Kronik Kitap, 2017).

17 Fernando Cortés Cortés, *Espionagem e Contra-Espionagem numa Guerra Peninsular 1640–1668* (Lizbon: Livros Horizonte, 1989).

18 Carnicer García ve Marcos Rivas, *Espías de Felipe II*; Geoffrey Parker, *The Grand Strategy of Philip II* (New Haven, CT: Yale University Press, 1998). İspanyol istihbaratına dair genel bir literatür değerlendirmesi için bkz. Christopher Storrs, "Intelligence and the Formulation of Policy and Strategy in Early Modern Europe: The Spanish Monarchy in the Reign of Charles II (1665–1700)", *Intelligence and National Security* 21, no. 4 (2006), s. 493–519.

19 Venedik hakkındaki bkz. Preto, *I servizi segreti*; Iordanou, "What News on the Rialto?". Venedik ve Cenova hakkında, bkz. Romano Canosa, *Alle origini delle polizie politiche: Gli Inquisitori di Stato a Venezia e a Genova* (Milano: Sugarco, 1989). Savoy hakkında, bkz. Christopher Storrs, *War, Diplomacy and the Rise of Savoy, 1690–1720* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999). Milano hakkında, bkz. Francesco Senatore, *'Uno mundo de carta': forme e strutture della diplomazia sforzesca* (Napoli: Liguori, 1998). Genel olarak İtalyan devletleri hakkında Frigo, *Politics and Diplomacy*'nin içindeki ilgili makalelere bakınız.

20 Örnek olarak, bkz. Deacon, *A History of the British Secret Service*.

21 Arşiv kaynaklarının dayattığı güçlüklere ve hatta gizli faaliyetlerin bilhassa tarihî kayıtların dışında tutulduğu iddiasına dair ayrıntılı bir tartışma için, Christopher Andrew ve David Dilks'in editörlüğünde yayınlanan *The Missing Dimension: Governments and Intelligence Communities in the Twentieth Century*'in içindeki makalelere bakınız (Champaign, IL: University of Illinois Press, 1984).

modern siyasetin "karanlık bel altı" hakkında zengin kanıtlar sunabilmektedir.[22]

Bu sorunu düzeltmeyi amaçlayan bu kitabın üç gayesi vardır. Birincisi, sistemli istihbarat ve devlet tarafından organize edilen güvenliğin askerî-siyasî amaçlara hizmet etmek için geliştirilmiş modern devletin[23] özellikleri olduğu yönündeki genel olarak kabul edilmiş görüşe itiraz ederek, kitap, organize istihbaratın erken modern devirde hâlihazırda mevcut olduğunu ve Venedik gibi bir ticaret gücünün durumunda, iktisadî-ticarî menfaatleri desteklediğini savunmaktadır. Erken modern istihbaratın teknolojik bakımdan yirminci yüzyıldaki kadar gelişmiş olmadığına şüphe yoktur. Bununla beraber, Rönesans Venedik'inin istihbarat faaliyetlerinin işlev ve yararlılığının sistemli bir analizi vasıtasıyla, kitap merkezden organize edilen istihbaratın bir erken modern devletin siyasî, ekonomik ve toplumsal güvenliği ve refahındaki tartışılmaz etkisini ortaya koymaktadır. Bu sebeple, *Venedik Gizli Servisi*, gizli ajanların ve operasyonların basite indirgenmiş anlatılarının ötesine geçerek, mahrem haberleşme ve görevlerin açığa çıkardığı değerlere değil de bunların sonucunda meydana gelen toplumsal süreçlere ışık tutmaktadır. Sonuç olarak, Venedik'in merkezî istihbarat aygıtı, bir grup devlet erkânının münferit istihbarat girişimindense bir organizasyon olarak incelenip analiz edilmiştir.

İkinci olarak kitap, Rönesans Venedik'inin merkezden organize edilmiş devlet istihbarat organizasyonunu meydana getiren ilk erken modern tarihli devletlerden biri olduğu temel iddiasını öne sürmektedir. Bu tek bir yerdeki, Venedik Lagünü'ne hâkim heybetli Doç'un Sarayı'nda ve başta saray duvarlarının içinde ve

22 Marshall, *Intelligence and Espionage*, s. 2.

23 Başka çalışmalarla beraber bkz., Bernard Porter, *Plots and Paranoia: A History of Political Espionage in Britain, 1790–1988* (Londra: Unwin Hyman, 1989); Henry A. Kissinger, *Diplomacy* (New York: Simon & Schuster, 1994); Richard C. Thurlow, *The Secret State: British Internal Security in the Twentieth Century* (Londra: Wiley, 1994); William O. Walker III, *National Security and Core Values in American History* (New York: Cambridge University Press, 2009).

ötesinde iç içe geçmiş işleri denetleyen ve yöneten Onlar Konseyi olmak üzere belirli hükûmet kurullarının idaresindeki özel ihtisasa dayanmaktaydı. Venedik'in diplomatik yapısı gibi, Venedik'in istihbarat organizasyonu da "kamu hizmetlerinin bir kolu", hükûmetin dahilî diplomasi panoramasının içerisinde belki de utanç duyulan bir alanının bir kısmını meydan getiren geniş ve teşkilatlanmış bürokrasi aygıtının kendine has bir uzvuydu.[24] Bu organizasyonun nasıl biçimlendiğini anlamak gayesiyle, bu kitap, bunu oluşturan çeşitli kısımları Avrupa, Yakın Doğu ve hatta Kuzey Afrika boyunca yayılan geniş kapsamlı hakimiyetini yönetmek için geliştirilen çok yönlü idare temsilcilik sistemini inceleyip analiz etmektedir. Bu organizasyondan ortaya çıkan iki belirgin tür iş gücüne özellikle vurgu yapılmıştır: Resmen atanan diplomatlar ile devlet hizmetçileri ve gelişigüzel ve çoğu zaman vazifeye kendi kendilerini atayan görevliler.

Üçüncü olarak kitap, sistemli istihbaratın gelişimini sadece siyasî bir bakış açısıyla değil aynı zamanda sosyoekonomik bir bakış açısıyla da araştırmaktadır. İstihbarat hakkında bugüne kadar yapılmış çalışmaların çoğu askerî, siyasî yönlerin ve diplomatik tarih ve uluslararası ilişkilerin kuvvetli bir şekilde üstünde durarak yürütülmüştür. *Venedik Gizli Servisi*, özel olarak Venedik Cumhuriyeti'nin ticaret ve işletme zekâsına yoğunlaşmakta ve bunun Venedik'in diplomasi, bürokrasi ve nihayetinde istihbaratının arkasındaki temel dürtülerden biri olduğu hipotezini ele almaktadır. Bu amaçla, kitap sadece Venedik'in düşmanlarının (özellikle Osmanlıların) zararlı hamlelerine karşı iktisadî bakımdan en önemli şehirleri korumak için yürüttüğü gizli misyonları ortaya çıkarıp incelemekle kalmayarak, Akdeniz'de bulunan ya da Akdeniz'i kateden ve Cumhuriyet'in ve dolayısıyla kendi iktisadî çıkarlarının korunması gayesiyle Venedik'in istihbarat

24 Andrea Zannini, "Economic and Social Aspects of the Crisis of Venetian Diplomacy in the Seventeenth and Eighteenth Centuries", Frigo, *Politics and Diplomacy*'nin içinde, s. 109–146 (bu kısım s. 110).

operasyonlarını destekleyen Venedikli tüccarlardan bazı örnekler ortaya koymaktadır. Hans Kissling'in ustaca belirttiği üzere, "Ticaret devletine göre, Venedikli tebaanın özellikle devletin sınırlarının dışındayken devlete her zaman hizmet etmek ihtiyacını hissettikleri barizdi."[25] Dahası, kitap, Onlar Konseyi'nin istihbaratı ve devlet güvenliği operasyonlarını nasıl ticarî hâle getirdiğini göstermektedir. Bunu, siyasete katılımın kesin olarak dışında tutulan sıradan Venediklileri, Venedik toplumuna katkıda bulunma görev bilincinin timsali suretinde devlet adına gözetleme ve casusluk tarzındaki siyasileşmiş faaliyetlerde yer almaya teşvik ederek gerçekleştirmekteydi. Bu bakış açısıyla, erken modern istihbaratı hem katı bir yukarıdan aşağıya hem de değişken bir aşağıdan yukarıya uygulama şeklinde ortaya çıkmıştır.

Kitabın en son amacı, istihbaratın bir toplumun bünyesindeki ve modern istihbaratın işlediği devletlerden kesin olarak farklı bir devlet için zamana dayalı anlamını ve işlevini ele almaktır. Bu sebeple, istihbarat kiminle neyin paylaşıldığını, kimin dışarıda tutulduğunu ve gizli haberleşmenin nasıl kontrol edilip düzenlendiğini belirleyen toplumsal süreçlerin bir araya gelmesinden oluşan esnek bir faaliyet olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla, kitap gizli haberleşmenin bir taraftan *bilinenler* ve *karanlıktakiler*[26] arasında duvarlar inşa eden, bir yandan da bilgi transferi gizli tutulmasaydı ve saklanarak korunmasaydı var olmak mecburiyetinde kalacak bariyerleri yıkan paradoksal yapısına yoğunlaşmaktadır. Bu bakış açısıyla, gizlilik kasıtlı saklamanın devam eden bir uygulaması olarak, kimlikler, ittifaklar ve bölünmeleri şekillendiren toplumsal etkileşimlere bağlı bilgi transfer süreçlerinin mümkün kılıcısı suretinde ele alınmıştır.

25 Hans J. Kissling, "Venezia come centro di informazioni sui Turchi", Hans G. Beck, Manoussos Manoussakas ve Agostino Pertusi'nin editörlüğünde yayınlanan *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente (Secoli XV–XVI). Aspetti e problemi*'nin içinde (Floransa: Leo S. Olschki, 1977), s. 97–109 (bu kısım s. 99).

26 Gizliliğin otoriter sosyolojik teorileştirilmesi için, bkz. George Simmel, "The Sociology of Secrecy and Secret Societies", *American Journal of Sociology* 11, no. 4 (1906), s. 441–498, İngilizceye çeviren Albion Small.

Bunlardan yola çıkarak, *Venedik Gizli Servisi* belli başlı amaçlara hizmet etmektedir. Bunlar da tam olarak:

- *Erken modern istihbarat hakkında bir kitaptır*: İleriki sayfalarda açık bir hâle getirileceği üzere, erken modern dönem, organize istihbaratın gelişiminde mühim bir rol oynamıştır. Yirminci yüzyılın teknolojik imkânlarından yoksun Rönesans Venedik'i, Venedik İmparatorluğu'nun savunmasında esaslı bir payı olan merkezden organize edilmiş güçlü bir devlet istihbarat aygıtının yaratılmasında simgesel bir yer teşkil etmiştir. Resmî muhbirler ve amatör casuslar Avrupa'nın, Anadolu'nun ve Kuzey Afrika'nın bir ucundan diğerine gönderilerek, Venedik'in çok çeşitli istihbarat operasyonlarını yürütmüşlerdir. Bol miktarda sırrı, bu sırları tutanları ve onların peşinde koşanları açığa çıkarırken, kitap onların varlığına olanak tanıyan ve dünyanın merkezden organize edilmiş ilk devlet istihbarat servislerinden birinin yaratılması için temeli hazırlayan toplumsal ve yönetime dair süreçleri ele alacaktır.
- *Sanayileşme öncesi organizasyon ve yönetime dair uygulamalar hakkında bir kitaptır*: Disiplinler ötesi bir bakış açısı kullanarak, kitap organizasyonel kuruluşların ve yönetime dair uygulamaların çağdaş terminolojinin bunları tasvir etmek üzere oluşturulmasından çok önce mevcut olduğunu ortaya koyacaktır. Sosyoloji, yönetim ve organizasyon araştırmaları disiplinlerinin teorik kavramlarına dayalı anlatı yapısıyla arşiv kayıtlarının ve ikincil tarihî kaynakların birleştirilmesiyle, Rönesans Venedik'inin gizli servisi, uzun mesafelerde çalışmanın muntazam usullerinin koordinasyonunu mümkün kılan kendine has yönetime dair yapılara sahip proto-modern bir organizasyon olarak ele alınmıştır. İleriki bölümlerde açık hâle geleceği üzere, tamamı Onlar Konseyi tarafından yönetilen, coğrafî olarak etrafa dağılmış devlet temsilcileri ve memurlar, kara ve deniz askerleri, memleketinde ve başka diyarlarda faaliyet gösteren beyaz yakalı devlet görevlileri ve bunların yanında arada bir ödeme yapılan casus

ve muhbirlerden meydana gelen Venedik istihbarat organizasyonu, netice itibarıyla, "organizasyon biliminin babası" ve yönetim bilimlerinin kurucu düşünürlerinden biri olan Max Weber'e göre[27] yönetimin en saf şekli olan ortak olarak kabul edilmiş kural ve düzenlemelerle bir arada tutulan toplumsal bir yapıydı.[28] Daha belirgin şekliyle, bu organizasyonun bünyesinde çalışmanın ortak olarak kabul edilmiş usulleri, geleneksel otoriteye –Onlar Konseyi'ne– ve insan kaynaklarının hukukî-geleneksel idaresine göre dağıtılmasına –Onlar Konseyi'nin emir verme gücüne yetki veren resmî hükümler dizisine– dayanmaktaydı. Sonuçta, erken tarihli organizasyon ve yönetim teorilerinin bakış açısından, Venedik gizli servisi, idare yapısı günümüzün organizasyonel kurumlarından çok da farklılık göstermeyen ilkel bir istihbarat organizasyonu olarak ortaya çıkmıştır.

- *On Altıncı Yüzyılda Venedik İmparatorluğu hakkında bir kitap*: Her ne kadar kitabın odak noktası Rönesans Venedik'inin gizli servisi olsa da, Venedik'in "büyük bir şehir", "kalıcı bir cumhuriyet", "yayılmacı bir imparatorluk" ve "heybetli bir bölgesel devlet" olarak ele alan hâkim tarih yazımında[29] sü-

27 Max Weber, *Economy and Society: Outline of Interpretive Sociology*, cilt I, yayına hazırlayanlar: Guenther Roth ve Claus Wittich (Berkeley, CA: University of California Press, 1978), s. 51.

28 Stephen Cummings, Todd Bridgman, John Hassard ve Michael Rowlinson, *A New History of Management* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), s. 119. Max Weber'in eserinin organizasyon ve yönetim araştırmaları üzerindeki etkisinin geniş kapsamlı bir incelemesi için bkz., Stephen Cummings ve Todd Bridgman, "The Relevant Past: Why the History of Management Should Be Critical for our Future", *Academy of Management Learning & Education* 10, no. 1 (2011), s. 77–93; Cummings, Bridgman, Hassard ve Rowlinson, *A New History of Management*, özellikle 4. bölüm.

29 John Martin ve Dennis Romano, "Reconsidering Venice", John Martin ve Dennis Romano editörlüğünde yayınlanan *Venice Reconsidered: The History and Civilization of an Italian City-State, 1297–1797*'nin içinde (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2002), s. 1–35 (bu kısım s. 1). İngilizce konuşup yazan tarihçilerin kolonilerindense orantısız şekilde Venedik'le

regelen *Dominante*'nin içe dönük temsiline orantısız olarak yoğunlaşmaktan kaçınmak için gayret sarf edilmiştir. Bunun yerine, Onlar Konseyi'nin şehrin dahilinde, daha da önemlisi Venedik'in coğrafî olarak yayılmış İtalya anakarasındaki arazileri olan *Terraferma*'daki ve Venedik'in denizaşırı imparatorluğu *Stato da Mar*'daki topraklarındaki faaliyetlerini ele almak suretiyle Venedik tarih yazımında dengeyi sağlamak adına sistemli bir girişimde bulunulmuştur. Bütün olarak, Venedik'in sistemli istihbarat çalışmaları sınırların ötesine geçerek, Avrupa kıtasını ve Doğu Akdeniz'i ve hatta Kuzey Afrika sahillerini katettiğinden dolayı, kitap Venedik gizli servisinin neredeyse küresel bir tarihini ortaya koymaya çalışacaktır.

- *Venedikli Onlar Konseyi'ne dair bir kitaptır*: Bir sonraki kısımda göreceğimiz üzere, Onlar Konseyi, Venedik devletinin güvenliğinden sorumlu olan yetkili bir kuruldu. Rönesans Venedik'inin hükûmetinin en güçlü araçlarından biri olarak, Onlar Konseyi, Venedik'in daha geniş kapsamlı siyasî tarihi bağlamında çok sayıda çalışmanın konusu olmuştur.[30] Bu kitap, Onlar Konseyi'nin Venedik Cumhuriyeti'nin casusluk şefleri olarak Venedik gizli servisini şekillendirip yönetmekteki kendi içerisinde uyumlu çabalarını ortaya çıkarıp inceleyerek Onlar Konseyi'nin tarihi bakımından anlayışı genişletip derinleştirmektedir. Kitap, Onlar Konseyi'nin korku veren bir hükûmet kurulu olarak normatif temsillerini bir kenara bırakarak, konseyin mensuplarının Venedik devleti, tebaası ve gizli faaliyetlerine sıkı sıkıya bağlanmış istihbarat liderleri topluluğu olarak taze bir tasvirini ortaya koyacaktır.[31]

---

ilgilenme eğilimlerinin bir eleştirisi için, bkz. Martin ve Romano, *Venice Reconsidered*, s. xi, 6, 7, 27.

30 Onlar Konseyi hakkında, bkz. Mauro Macchi, *Istoria del Consiglio dei Dieci* (Torino: Fontana, 1848); Robert Finlay, *Politics in Renaissance Venice* (Londra: Ernst Benn, 1980).

31 Onlar Konseyi'nin Venedik'in istihbarat ve devlet güvenliği operasyonlarının başı olarak liderlik girişimlerinin bir analizi için, bkz. Iordanou, "The Spy

- *Halkların tarihi hakkında bir kitaptır:* Takip eden bölümlerde açık hâle geleceği üzere, Venedik'in her kesimden vatandaşları ve tebaası, riskli operasyonlarda yer alarak Rönesans Venedik'inin devlet güvenliği girişimlerine katılmaya davet edilmiştir. Bu tarz görevler için farklı farklı teşvikler sunulmuştur; bunların arasında para ödenmesi, siyasî cezaların azaltılması ve devlet hizmetlerinden gelir elde etme imkânı en yaygınlarıydı. Kitapta anlatılan bu türden çok sayıda olay, erken modern devirde, sistemli istihbaratın katı bir yukarıdan aşağıya otorite ve kontrol sürecinin neticesi olmadığını göstermektedir. Tersine, sıradan bireylerin aşağıdan yukarıya katkıları, bizim erken modern istihbaratı anlamamızda temel husus olan "aşağıdan" [*from below*] istihbarat için oldukça fikir vericidir. Bu yönden ele alındığında, erken modern istihbarata dair bir çalışma seçkinlerin tarihindense, çok daha fazla halkların tarihidir.

Bütün olarak, *Venedik Gizli Servisi*, Venedik'in devlet istihbaratı aygıtının, siyasî, sosyoekonomik ve organizasyonel yönlerden işleyişini araştırmakta ve değerlendirmektedir. Buna göre, bir istihbarat ve organizasyon tarihi kitabı olduğu kadar siyasî, ekonomik ve toplumsal tarih kitabıdır. Sonuç olarak, kitap, uzun Rönesans'taki sistemli istihbarata taze bir bakış açısı sunmakta ve erken modern siyaset, ekonomi ve toplum çalışmasına "organizasyon" kavramını eklemektedir. Organizasyonun tepesinde Onlar Konseyi ve alt kuruluşları olan Devlet Savcıları bulunmaktadır.

Chiefs of Renaissance Venice". İstihbarattaki liderliğin işlevinin genel bir incelemesi için, bkz. Paul Maddrell, "What is Intelligence Leadership? Three Historical Trends", Maddrell ve diğerlerinin editörlüğünde yayınlanan *Spy Chiefs Volume II* isimli kitabın içinde s. 5–42; Christopher Moran, Ioanna Iordanou ve Mark Stout, "Introduction: Spy Chiefs: Power, Secrecy and Leadership", Christopher Moran, Mark Stout, Ioanna Iordanou ve Paul Maddrell tarafından yayınlanan *Spy Chiefs Volume I: Intelligence Leaders in the United States and the United Kingdom*'ın içinde (Washington DC: Georgetown University Press, 2018), s. 1–20.

Onlar Konseyi ve Devlet Savcıları

Venedik'in merkezî istihbarat organizasyonu Onlar Konseyi (*Consiglio dei Dieci*: bkz. Resim 0.1) tarafından yönetilmekteydi. Baiamonte Tiepolo'nun tahttaki Doç Piero Gradenigo'yu devirmek için yaptığı başarısız teşebbüsün ardından, 1310'da kurulan Onlar Konseyi, Venedik İmparatorluğu'nun güvenliğinden sorumlu münhasır komiteydi. Konsey aslında senelik olarak hizmet eden on olağan üye, oy hakları olmayan Doç'un altı Doçluk danışmanı ve merasime dair görünüşte bir yetki sahibi olarak Doç'un bulunduğu on yedi kişiden meydana gelirdi.[32]

Resim 0.1. *La Sala del Consiglio dei Dieci*, Gabriele Bella. Fondazione Querini Stampalia Onlus'un (Venedik) izniyle kullanılmıştır.

Her ay, üç olağan üye, Onlar Konseyi'nin operasyonlarını yönetmek üzere sırayla başa geçerlerdi. Bunlara, *Capi* yani Onlar Konseyi'nin Başları denirdi.[33] Onlar Konseyi, başlangıçta

32 Gaetano Cozzi, "Authority and the Law" John R. Hale'in editörlüğünde yayınlanan *Renaissance Venice*'in içinde (Londra: Faber & Faber, 1973), s. 293–345 (bu kısım s. 308).

33 Macchi, *Istoria del Consiglio dei Dieci.*

hükûmetin devrilmesi ve yolsuzluklara engel olmakla görevlendirilmişti. Ancak, zaman içerisinde siyasî ve adlî gücü öyle bir seviyeye yükseldi ki, on beşinci yüzyılın ortasında diplomatik ve askerî operasyonlar, gizli işlerin kontrolü, kamu düzeni, iç ve dış politikayı kuşatır hâle geldi.[34] On altıncı yüzyılın başında, Onlar Konseyi'nin gücü öyle bir dereceye çıkmıştı ki, kurul bir "kripto-oligarşi" suretine bürünmüştü.[35] Çok önemli olarak, Onlar Konseyi'nin üstünlüğü çoğu şehrin içinde; ve Venedik hakimiyetindeki bölge boyunca ve bu bölgenin ötesinde faaliyet gösteren Venedik istihbarat aygıtının organizasyonları ve sistemli kontrollerine dayanmaktaydı.

Gözü pek ve buyurgan Onlar Konseyi, en başından itibaren kendine has ve göreceli olarak tutarlı bir temel çizgiyi takip ederek ve daha da önemlisi etkili bir yönetim sistemiyle Venedik devletinin merkezî istihbarat organizasyonunu mümkün kılarak somutlaşmış Venedik'in istihbarat operasyonlarının sistemli bir hâle gelmesi için boyun eğmez bir siyasî iştah ortaya koymuştur. Şehrin idaresi için oldukça önemli olan böylesine ağır sorumluluklar, şehrin topografyasında mühim bir konumu hak etmekteydi. Onlar Konseyi, bu suretle Venedik Lagünü'ne hâkim San Marco

34 Gaetano Cozzi, "La difesa degli imputati nei processi celebrati col rito del Consiglio dei Dieci", Luigi Berlinguer ve Floriana Colao'nun editörlüğünde yayınlanan *Crimine, giustizia e società veneta in età moderna*'nın içinde Milano: Giuffrè, 1989), s. 1–87; Berlinguer ve Colao, "Venezia nello scenario europeo", Gaetano Cozzi, Michael Knapton, ve Giovanni Scarabello'nun editörlüğünde yayınlanan *La Repubblica di Venezia nell'età moderna. Dal 1517 alla fine della Repubblica* (Torino: Unione Tipografico-Editrice Torinese, 1992), s. 3–200.

35 Alfredo Viggiano, "Politics and Constitution", Eric R. Dursteler'ın editörlüğünde yayınlanan *A Companion to Venetian History, 1400–1797*'nin içinde (Leiden ve Boston, MA: Brill, 2013), s. 47–84 (bu kısım p. 56). Venedik'in topraklarının genişlemesi sonucunda Onlar Konseyi'nin sorumluluklarının ve adlî yargı yetkisinin artmasına dair, bkz. Michael Knapton, "Il Consiglio dei X nel governo della Terraferma: Un'ipotesi interpretativa per il secondo Quattrocento", Amelio Tagliaferri'nin editörlüğünde yayınlanan *Atti del Convegno Venezia e la Terraferma attraverso le relazioni dei Rettori*'nin içinde (Milano: Giuffrè, 1981), s. 235–260.

Meydanı'ndaki erken modern (ve hatta kabul edilmelidir ki modern) dünyanın en etkileyici devlet istihbarat merkezlerinden biri olan *Palazzo Ducale*'de (Doç'un Sarayı'nda) yer bulmuştur. Onlar Konseyi, burada, merkezden düzenlenmiş dünyanın en eski devlet istihbarat servislerinden birini organize edip yönetmiştir. Göreceğimiz üzere, bu, hayranlık uyandırıcı derecede karmaşıklık ve olgunlukla işleyen bir çeşit proto-modern bir kamu sektörüne benzemektedir. Bu istihbarat servisi ayrıca, Senato (Venedik hükûmetinin müzakerelerin yapıldığı kurulu ve özellikle on altıncı yüzyılın ortasına kadar başlıca yasama organı), *Collegio* (Senato'nun idare kurulu) ve devlet vekilleri kalemi (*Avogaria di Comun*) ile İtalya, Adriyatik ve Akdeniz'deki Venedik topraklarının yerel yetkililerini barındıran diğer muhtelif devlet kurumları tarafından da desteklenmekteydi.[36]

Onlar Konseyi'nin Venedik devletinin hükûmetindeki etkin rolünü kısıtlamak amacıyla 1582 senesinde, Venedikli bütün erkek asilzadelerin topluluğu olan *Maggior Consiglio* (Büyük Konsey)[37] tarafından bir reform (*correzione*) zorla kabul ettirildiğinde, Onlar Konseyi, gücü azaltılarak *Collegio*'ya karşı daha fazla hesap verir hâle getirilmeye çalışıldı.[38] Onlar Konseyi'nin otokratik bir şekilde gücünü kullanması itibarını zedeledi ve konseyin etrafını

36 Venedik siyasî sisteminin, özellikle on altıncı yüzyılda iç işleyişinin bir sentezi için, bkz. Viggiano, "Politics and Constitution".

37 *Maggior Consiglio*'ya dair, özellikle giriş izni ve edinilen ayrıcalıklar için, bkz. Giuseppe Maranini, *La costituzione di Venezia dopo la serrata del Maggior Consiglio* (Venedik: La Nuova Italia Editrice, 1931), özellikle 41–46 ve 78–102.

38 Onlar Konseyi'nin *correzione*'si hakkındaki farklı yorumlar için, bkz. Aldo Stella, "La regolazione delle pubbliche entrate e la crisi politica veneziana del 1582", *Miscellanea in onore di Roberto Cessi*'nin içinde, cilt II (Roma: Edizioni di Storia e Letteratura, 1958), s. 157–171; Gaetano Cozzi, *Il doge Nicolò Contarini. Ricerche sul patriziato veneziano agli inizi del seicento* (Venedik ve Roma: Istituto per la collaborazione culturale, 1958), s. 2–51; Martin Lowry, "The Reform of the Council of Ten in 1582–3: An Unsettled Problem?", *Studi Veneziani* 13 (1971), s. 275–310; Giacomo Fassina, "Factiousness, Fractiousness or Unity? The Reform of the Council of Ten in 1582–1583", *Studi Veneziani*, yeni seri, 54 (2007), s. 89–118.

bazı zamanlarda tiranca bir kibre varan, korku verici bir otorite aurasıyla sardı.[39] Onlar Konseyi'nin kötü şöhretli feveranları, müzmin günlük yazarı Marino Sanudo (1466-1536) gibi devrin muhtelif kronikçileri tarafından kayda geçirilmiştir.[40] Venedik'in gündelik varlığına dair anlatısında bir seferinde, "Bu Konsey, soyluları cezaya ve sürgüne zorlamakta ve şayet hak ediyorlarsa, diğerlerini yakmakta yahut asmaktadır ve Hükümdar'ı azletme ve hatta hak ediyorsa ona başka şeyler yapma yetkisine sahiptir," diye yazmıştı.[41] Onlar Konseyi'nin sağlam otoritesi iki temel Venedik erdemine duyulan saygıdan kaynaklanmaktaydı: Gizlilikle elde edilen düzen ve yaşlıların idarenin başında olmasıyla güvence altına alınan olgunluk. Bu iki erdem, devletin güvenliğinin en yüksek mertebesi kabul edilirdi.[42] Bu suretle, Onlar Konseyi'nin zorlu düzenlemelerinin Konsey'in kendi üyelerini muaf tutmaması bir tesadüf değildi. Devletin güvenliğinden sorumlu hükûmet organı olarak, bu güvenliği tehlikeye düşüren

39 Pierre Daru'nün *Histoire de la République de Venise* isimli kitabından etkilenen on dokuzuncu yüzyıl tarih yazımı Venedik'in "anti-miti"ne odaklanarak, Venedik'i ahlakî yozlaşma ve her zaman her yere uzanan Onlar Konseyi'nin idaresi altındaki zapt edilemez aristokratik üstünlüğün yuvası olarak göstermiştir. Venedik "anti-miti" ve on dokuzuncu yüzyıl tarih yazının ayrıntılı bir tartışması için, bkz. Claudio Povolo, "The Creation of Venetian Historiography", Martin ve Romano'nun editörlüğünde yayınlanan *Venice Reconsidered*'in içinde, s. 491–519.

40 Venedikli günlük yazarları ve bu günlükçülerin yazışmaları kullanmaları hakkında, bkz. Christiane Neerfeld, *'Historia per forma di diaria'. La chronachistica veneziana contemporanea a cavallo tra il Quattro e il Cinquecento* (Venedik: Istituto Veneto di Scienzie, Lettere ed Arti, 2006); Mario Infelise, "From Merchants' Letters to Handwritten Political Avvisi: Notes on the Origins of Public Information", Francisco Bethencourt ve Florike Egmond'un editörlüğünde yayınlanan *Correspondence and Cultural Exchange in Europe, 1400–1700*'ın içinde, Robert Muchembled ve William Monter'ın editörlüğünde yayınlanan *Cultural Exchange in Early Modern Europe*'un 3. cildi (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), s. 33–52.

41 David Chambers ve Brian Pullan'ın editörlüğünde yayınlanan *Venice: A Documentary History* (Londra: Blackwell, 1992), s. 55.

42 Finlay, *Politics*, s. 189.

meselelere derhâl müdahale etmemek, onların, on altıncı yüzyılda elçilik hizmetinde bulunan Venedikli asilzadelerin bir senede 2400 ila 7200 duka kazandıkları[43] dikkate alındığında yüksek bir meblağ olduğu anlaşılan 1000 dukalık bir para cezasına[44] çarptırılmalarına sebep olabilirdi.

Onlar Konseyi, bir bakıma Machiavelli'nin bir hükümdarın "tebaasını bir arada ve kendine sadık tutabildiği sürece, zalimliğinden dolayı sitem edilmesinden çekinmemesi gerekmektedir. Bir iki örnek muamelede bulunarak, çok fazla merhametli olup cinayet ve yağmaya sebep olanlardan daha merhametli olduğunu ispat edecektir," ilkesini[45] benimsemiş gözükmektedir. Yine de, Onlar Konseyi'nin gizli kayıtlarından ortaya çıkan, bazı zamanlarda emrinde çalışanların ve hareket tarzından doğrudan etkilenenlerin güvenlik ve refahlarını güvence altına almak için her yola başvurmuş arsız fakat şerefli bir kurulun görüntüsünü ortaya koymaktadır. Bu hareketlerin arasında tehlike altındaki bir Venedik ulağının korunmasını emretmek,[46] Cumhuriyet için bir gizli görevi yerine getirirken ölen birinin ailesine malî destek sağlamak[47] ve hatalı şekilde alıkonulan tutukluları serbest bırakmak ve el konulan mallarını iade etmek[48] gibi faaliyetler bulunmaktaydı. Diğer bir deyişle, Onlar Konseyi'nin gizli ve örtülü operasyonlarının incelenmesi, Konsey'in buyurgan ve otoriter olmakla beraber "*Signoria*'mızın (Venedik'in) itibarı ve kamu güveninin korunması için"[49] adil ve iyiliksever bir şekilde hareket etmeye yatkın olduğunu ortaya koymaktadır.

43 Zannini, "Economic and Social Aspects", s. 127.

44 Samuele Romanin, *Storia documentata di Venezia*, cilt VI (Venedik: Pietro Naratovich, 1857), s. 530

45 Niccolò Machiavelli, *The Prince*, İngilizceye çeviren George Bull (Londra: Penguin, 1999), s. 53.

46 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 14, c. 60v. (21 Mart 1601).

47 *A.g.e.*, Reg. 9, c. 198v. (15 Aralık 1571).

48 *A.g.e.*, Reg. 7, c. 9r. (2 Ekim 1559).

49 *A.g.e.*, Reg. 9, c. 198v. (15 Aralık 1571).

Onlar Konseyi'nin on altıncı yüzyılda dereceli olarak Venedik hükûmetinin güç ve yetkilerinin mühim kısmını üstlenmesine rağmen, otoriter eğilimleri denetimsiz bırakılmamıştı. Venedik siyaset sisteminin fevkalade olgunluğu, en azından ilke olarak muhtemel otokrasiye engel olmaya gayret etmiştir. *Zonta* kuruluşu (ilave anlamındaki *aggiunta* veya *addizione*'nin Venedik dilindeki varyasyonu) bu sebeple yürürlüğe konulan bir mekanizmaydı. *Zonta*, Onlar Konseyi'nin bütün önemli toplantılarına katılan başlangıçta yirmi kişiden oluşan –bu sayı 1529'dan sonra on beşe düştü, fakat şartlara göre de değişiklik göstermekteydi[50]– ek bir komisyondu.[51] Seçilmiş ya da atanmış bu üyeler, nepotizm ve yandaşçılık vakalarını tespit edip bunlarla mücadele etmek vazifesindeki tarafsız hakem rolünü yerine getirmektelerdi. *Zonta*, genellikle, diğer hükûmet müesseselerine seçilmeyi başaramayan asilzadelerden meydana gelmekteydi. Bu suretle *Zonta*, Venedik oligarşisine fiilen katılmayı arzu eden fakat gereken desteği elde edemeyen asilzadeler için "meşru bir kestirme yol"du.[52]

On altıncı yüzyılın başı itibarıyla, Osmanlılarla süregelen savaşlar ve yeni Portekiz baharat yolunun verdiği endişe gibi bazı esaslı devlet meseleleri, devlet sırlarının korunmasını acil bir sorun hâline getirdi. Bunun sonucu olarak, Onlar Konseyi 1539'da Senato ve Büyük Konsey'in de desteğiyle bir karşı istihbarat teşkilatı kurmaya karar verdi.[53] Bu, Venedik Enkizisyonu *Santo Ufficio* ile karıştırılmaması gereken, kendine has bir kurul olan Devlet Savcıları kurumunda (*Inquisitori di*

50 *A.g.e.*, Reg. 2, c. 5r./v. (18 Mayıs 1527).

51 Canosa, *Alle origini*, s. 23

52 Finlay, *Politics*, s. 185-190.

53 Erken modern istihbaratın önde gelen tarihçilerinin kurduğu geleneği takip ederek, ben de "karşı istihbarat", gizli servis" ve "istihbarat organizasyonu" gibi modern tabirler kullandım. Bkz. Bély, *Espions*; Cortés Cortés, *Espionagem e Contra-Espionagem*; Preto, *I servizi segreti*; Carnicer García ve Marcos Rivas, *Espías de Felipe II*; Gürkan, "Espionage in the 16th Century Mediterranean"; Gürkan, "The Efficacy of Ottoman Counter-Intelligence in the 16th Century", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 65, no. 1 (2012), s. 1–38.

Stato) teşekkül etmiştir.[54] Başlangıçta adı "Sırların İfşasına Karşı Savcılar" olan *Inquisitori*, ikisi Onlar Konseyi'nin arasından ve biri Doç'un Doçluk danışmanlarından seçilen üç kişilik özel bir mahkemeydi.[55] Senelik olarak görev yaparlardı ve dönemleri sona erdiğinde yeniden seçilme talebinde bulunabilirlerdi.[56] Görevleri, hem Kilise hem de Senato'ya *ex officio* (resen) gizli soruşturmalar ve "suçu daha kolay ispat ettirme ve kanıtı daha az tartışmaya açık hâle getirme" davaları başlatabilme hakkı veren Ortaçağ'a has bir yargı geleneğine dayanmaktaydı.[57] *Inquisitori*, öncelikle karşı istihbarat ve devlet sırlarının korunmasından sorumluyken, faaliyetleri dereceli olarak, komplolar, ihanetler, kamu düzeni ve casusluk olmak üzere devlet güvenliğinin bütün yönlerini kapsar hâle geldi.[58] Bütün bunların kalın bir gizlilik kabuğunun altında saklanması beklenirken, bir yandan da, şüphesiz Onlar Konseyi'ne tebliğ edilmesi zorunluydu.

Venedik istihbarat altyapısının organizasyon ve yönetiminin ötesinde, Onlar Konseyi'nin, Aziz Marko'nun şehrinin hem içinde hem de dışında askerî bakımdan hazır bulunuş ve savunmadan daha geniş surette sorumlu olduğuna işaret etmek de önemlidir.[59] Bu,

54 Devlet Savcıları hakkında bkz. Samuele Romanin, *Gli Inquisitori di Stato di Venezia* (Venedik: Pietro Naratovich, 1858); Canosa, *Alle origini*, özellikle s. 19–85; Preto, *I servizi segreti*, s. 55–74; Simone Lonardi, "L'anima dei governi. Politica, spionaggio e segreto di stato a Venezia nel secondo Seicento (1645–1699)", yayınlanmamış doktora tezi (Padova Üniversitesi, 2015). Konuyla alakalı kurulma emirleri için, bkz. Romanin, *Storia documentata*, cilt VI, s. 122–124.

55 Romanin, *Gli Inquisitori di Stato*, s. 16; Romanin, *Storia documentata*, cilt VI, s. 78–80 (20 Eylül 1539 tarihli müzakere).

56 Romanin, *Storia documentata*, cilt VI, s. 78.

57 Filippo De Vivo, *Information and Communication in Venice: Rethinking Early Modern Politics* (Oxford: Oxford University Press, 2009), s. 34.

58 Bkz. Lonardi, "L'anima dei governi".

59 Venediklilerin Kıbrıs Savaşı için yaptıkları askerî hazırlıklar hakkında, bkz. Michael Mallett ve John R. Hale, *The Military Organization of a Renaissance State: Venice c. 1400 to 1617* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983), s. 233–241.

Venedik'i ve hakimiyeti altında bulunan toprakları saldırılara karşı dayanıklı hâle getirmek için şehir duvarlarının inşası, kuvvetlendirilmesi ve belli sıklıklarla tamir edilmesini içermekteydi. Örneğin, Onlar Konseyi 1583'te muhtemel bir Osmanlı saldırısına dair bir istihbaratı takip ederek, bir Venedik kasabası olan Novigrad'ın etrafına duvar örülmesini ve ardından "sakinlerinin en yüksek derece güvenliği" için süvari takviyesinin yapılmasını emretti.[60] Ayrıca, yerel yetkililerin kasaba ve şehirlere girip çıkanları izleyebilmeleri için özellikle *Terraferma* dahilindeki Venedik kalelerinin kapılarının daima muhafaza altında tutulması konusunda endişeliydiler.[61]

Hususî bir güvenlik endişesi, Cumhuriyet'in ticaret ve savaş gücüne katkıda bulunan meşhur Venedik kalyonlarının inşa edildiği yer olan *Arsenale*[62] [Tersane] ile alakalıydı. Venedik denizciliğinin çekirdeğini meydana getiren *Arsenale*, Venedik için jeostratejik önemdeydi. Bu sebeple, Onlar Konseyi, *Arsenale*'nin bakımını son derece ciddiye almıştır. Örneğin, Üçüncü Osmanlı-Venedik Savaşı'nın patlak verdiği esnada, Venedikli tüccarların, gemi inşası ve denizcilik için hayatî önemdeki bir hammadde olan ve Venedik hakimiyeti altındaki topraklarda üretimi daralmakta olan kendir[63] alıp sattıklarını öğrendiklerinde, denizcilik reisle-

60 ASV, CCX, *Lettere dei Rettori e di Altre Cariche*, b. 284 (2 Şubat 1583).

61 Şehre dair gücün mekânı olarak şehir kapıları, gelen ve gidenleri dışarıda ve içeride tutma hakkında, bkz. Daniel Jütte, *The Straight Gate: Thresholds and Power in Western History* (New Haven, CT: Yale University Press, 2015), özellikle beşinci bölüm.

62 Venedik tersanesi *Arsenale* hakkında çok geniş bir kaynakça bulunmaktadır. Öne çıkan bazı çalışmalar olarak şunları sayabiliriz: Mario Nani Mocenigo, *L'Arsenale di Venezia* (Roma: Arti Grafiche Ugo Pinnarò, 1927); Frederic C. Lane, *Venetian Ships and Shipbuilders of the Renaissance* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1934); Robert C. Davis, *Shipbuilders of the Venetian Arsenal: Workers and Workplace in the Preindustrial City* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1991); Ioanna Iordanou, "Maritime Communities in Late Renaissance Venice: The Arsenalotti and the Greeks", yayınlanmamış doktora tezi (Warwick Üniversitesi, 2008), özellikle ikinci bölüm.

63 Kendirin Venedik Cumhuriyeti için önemi hakkında, bkz. Frederic C. Lane, "The Rope Factory and Hemp Trade of Venice in the Fifteenth and Sixteenth

rine, Adriyatik'i geçen ticarî kalyonlarda bulunan kendirin hepsinin, tüccarların kayıplarını gidermek pahasına dahi olsa derhâl *Arsenale*'ye geri getirilmesi emrini verdiler.[64] Yetkisi *Provveditori all'Arsenale*'ye [Tersane Müfettişleri'ne] verilmiş olan devlet tersanelerinin belirli aralıklarla teftişi de Onlar Konseyi'nin Venedik devletinin güvenliğini devam ettirmek için müracaat ettiği tedbirlerin parçasıydı.[65] Alınan çok sayıda tedbir, ne yazık ki 10 Eylül 1569 gecesinde *Arsenale*'yi harap eden ve istiflenmiş cephaneyle beraber Cumhuriyet'in yedek donanmasındaki kalyonlardan bazılarının yok olmasına sebep olan müthiş yangına engel olmayı başaramamıştır. Kundaklama ya da kaza, suçlunun ya Sultan II. Selim'in danışmanlarından Joseph Nasi,[66] yahut bir Türk sabotajcı olduğu söylentileri günlerce etrafta dolaştı.[67] Benzer şüpheli şartlar altında, belki de intikam olarak, iki hafta sonra, İstanbul'daki tersaneyi bir yangın sararak, Osmanlı başkentinin Yahudi mahallesini harap etti.[68]

Tarih çalışmalarında Onlar Konseyi, on altıncı yüzyılda gittikçe yoğunlaşmış özel adlî ve siyasî imtiyazlara sahip oligarşik

---

Centuries", *Journal of Economics and Business History* IV, ilave (1932), s. 830–47; Ruggiero Romano, "Economic Aspects of the Construction of Warships in Venice in the Sixteenth Century", Brian Pullan'ın editörlüğünde yayınlanan *Crisis and Change in the Venetian Economy in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*'in içinde (Londra: Methuen and Co., 1968), s. 59–87.

64 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 4, cc. 32v.–33r. (14 Temmuz 1534).

65 *A.g.e.* Reg. 6, c. 51v. (26 Ağustos 1550).

66 Gürkan, "Espionage in the 16th Century Mediterranean", s. 287, 378.

67 Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204–1571), Vol IV: The Sixteenth Century from Julius III to Pius V* (Philadelphia, PA: The American Philosophical Society, 1984), s. 944; ayrıca bkz. Benjamin Arbel, *Trading Nations: Jews and Venetians in the Early Modern Mediterranean* (Leiden: Brill, 1999), s. 55–63. Genel olarak Joseph Nasi'ye dair, bkz. Cecil Roth, *The House of Nasi: The Duke of Naxos* (New York: Greenwood Press, 1948); usta bir casus ve 1570–3 Osmanlı-Venedik Savaşı'nın azmettiricisi olarak Nasi hakkında, bkz. Gürkan, "Espionage in the 16th Century Mediterranean", s. 377–84.

68 A.g.e.

bir hükûmet kurulu olarak ele alınmıştır.[69] Onlar Konseyi'nin alt kuruluşu, Devlet Savcıları, günümüz araştırmacılarından çok daha az ilgi görmüştür; bunun bir istisnası, Devlet Savcıları'nın 1600'lerdeki faaliyetlerine yoğunlaşan yeni bir araştırmadır; bu da esasen on altıncı yüzyıl için sınırlı sayıda bulunan belgelerin on yedinci yüzyıldaki bolluğundan dolayı mümkün olmuştur.[70] İki kurulun da yargı otoritesi, Venedik'in diplomatik ve ticarî olarak temsil edildiği, Avrupa, Anadolu ve hatta Kuzey Afrika'ya yayılan Venedik istihbarat aygıtının organizasyonları ve sistemli kontrollerine bağlı olduğu düşünüldüğünde, bu iki kurulun istihbarat organizasyonunun analiz ve değerlendirmesi çoktandır gecikmiştir. Son otuz yılda, özellikle İngilizce konuşulan ülkelerdeki günümüz istihbarat ve casusluğuna dair araştırmaların hızlı şekilde artışları hesaba katıldığında,[71] böyle bir akademik girişim için zaman hiç bu kadar uygun olmamıştı.

Neden Venedik?

Maria Fusaro, *Political Economies of Empire* (*İmparatorluğun Siyasî Ekonomileri*) isimli sahadaki öncü kitabında, "Farklı tarih yazımı kolları ve geleneklerini bir araya getirerek ve devlet yönetimi ve siyasî ekonomi konusuna bütüncül bir yaklaşım hedefleyerek

69 Macchi, *Istoria del Consiglio dei Dieci*; Cozzi, "Authority and the Law"; Cozzi, "La politica del diritto nella repubblica di Venezia", Gaetano Cozzi'nin editörlüğünde yayınlanan *Stato, società e giudizia nella Repubblica Veneta (sec. XV–XVIII)* isimli kitabın içinde (Roma: Jouvence, 1981), s. 15–151; Cozzi, *Repubblica di Venezia e stati italiani: Politica e giustizia dal secolo XVI al secolo XVIII* (Torino: Einaudi, 1982).

70 Preto, *I servizi segreti*, s. 55–74; Lonardi, "L'anima dei governi".

71 Britanya için, bkz. Christopher R. Moran, "The Pursuit of Intelligence History: Methods, Sources, and Trajectories in the United Kingdom", *Studies in Intelligence* 55, no. 2 (2011), s. 33–55. ABD için, bkz. Kaeten Mistry, "Narrating Covert Action: The CIA, Historiography, and the Cold War", Christopher R. Moran ve Christopher J. Murphy'nin editörlüğünde yayınlanan *Intelligence Studies in Britain and the US: Historiography since 1945* isimli kitabın içinde (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2013), s. 111–128.

Venedik devletini, *terra* [kara] ve *mar* [deniz] olmak üzere bütünlüğüyle ele almaya başlamanın zamanı gelmiştir," gözü pek fakat yerinde önerisini ortaya koymuştur.[72] Fusaro'nun akademi mensubu meslektaşlarına yaptığı çağrı, özellikle erken modern diplomasisine ve dolayısıyla Venedik'i erken modern Avrupa, Yakın Doğu ve Kuzey Afrika'ya ayrılmaz şekilde bağlayan istihbarat faaliyetlerine dair araştırmalar bakımından büyük bir övgüye layıktır. Böyle bir bağlantı, Üçüncü Bölüm'de göreceğimiz üzere, Weberyen terimlerle dahi açıklanabilen, erken modern dönemde "bilgiyle beslenen bürokrasilerin yükselişi"ne götüren yüksek seviyedeki bürokrasileşme ve kurumsallaşmanın bir neticesiydi.[73] Rönesans Venedik'inin bilgiyle beslenen bu bürokrasileşmesi, hem istihbarat organizasyonunu, hem de bu kitabın kavramsallaşması ve ortaya çıkmasını sağlayan büyük belge zenginliğini oluşturmuştur. Buna göre, bugüne kadar ulaşmış belgeler, Venedik'in hem anakarası hem de çeperinin organizasyonu hakkındaki geniş ölçekte bilgiyi tedarik ederek, Venedik'i, hakimiyet bölgesi olan *Dominante*'yi ve bu alanın ötesindeki diplomatik tesirinin eriştiği yerleri incelememizi mümkün kılan cazip bir vaka çalışması hâline getirmiştir.

Venedik ile *Terraferma* ve *Stato da Mar*'daki hakimiyeti arasındaki ilişki, toprakların yönetim yollarındaki yakın benzerlikler ve aynı zamanda önemli farklarla beraber oldukça değişkendir.[74]

72 Maria Fusaro, *Political Economies of Empire in the Early Modern Mediterranean: The Decline of Venice and the Rise of England, 1450–1700* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), s. 22.

73 Kenneth J. Banks, *Chasing Empire across the Sea: Communications and the State in the French Atlantic, 1713–1763* (Montreal-Kingston: McGill-Queens University Press, 2003), s. 10

74 *Terraferma* ve *Terraferma*'nın temel şehir yönetimi için, bkz. Michael Knapton, "Venice and the Terraferma", Andrea Gamberini ve Isabella Lazzarini'nin editörlüğünde yayınlanan *The Italian Renaissance State*'in içinde, (Cambridge: Cambridge University Press, 2012), s. 132–155; *Terraferma*'nın daha küçük şehirleri için, bkz. Anna Bellavitis, "Quasi-città e terre murane in area veneta. Un bilancio per l'età moderna", Elena Svalduz'un editörlüğünde yayınlanan

Venedik, vilayetlerinin ve tebaasının savunmasından sorumlu yönetimdeki güçtü. Venedik savunma organizasyonunun parçası olarak, asilzadeler, hem anakaradaki hem de Venedik'in elinde tuttuğu denizaşırı toprakları yönetmek için gönderilirlerdi ve onlardan görevlerini yerine getirebilmeleri için yerel elitler ve kurumlarla iş birliği yapmaları beklenirdi.[75] Özellikle İyon Adalarında, kendilerine bölgede konuşulan dil olan Yunancaya hakimiyetleri kayda değer bir avantaj sağlayan yerel elitler, anakara ile yerel nüfus arasında aracılık rolünü oynarlardı.[76] Bu elitler, bu suretle, bu bölgelerin genel idaresinden sorumluydu ve Senato ve 1480'lerden itibaren Venedik'in deniz hakimiyetindeki işlere dair gittikçe artan bir etkiye sahip olan Onlar Konseyi'nin Başları'na rapor verirlerdi.[77]

Venedik'in anakarası ve denizlerde hâkim oldukları topraklar daha çok, Venedik *cursus honorum*'unda [makamların mertebeleri] kilit mevkileri işgal eden Venedikli idarecilerin atanmaları vasıtasıyla bir "hafif dokunuş" tarzında idare edilirdi.[78] Bu idarecilerin arasında bir ya da iki sivil vali (bunlara *rettori* ve hatta *podestà* denirdi); bir askerî vali (*capitano*) ve çoğu zaman da bir ya da iki hazinedar ya da malî idareciler (*camerlenghi*) bulunurdu.[79] İleriki sayfalarda göreceğimiz üzere, Cumhuriyet'in topraklarını yöneten Venedikli elitler, görev verilecek neferlerin bulunması ve

L'ambizione di essere città. Piccoli, grandi centri nell' Italia rinascimentale'nin içinde (Venedik: Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 2004), s. 97–114; *Terraferma*'nın askerî yapısına dair, bkz. Giulio Ongaro, *Peasants and Soldiers: The Management of the Venetian Military Structure in the Mainland Dominion between the 16th and 17th Centuries* (Abingdon: Routledge, 2017); *Stato da Mar*'daki Venedik kolonileri için, bkz. Benjamin Arbel, "Venice's Maritime Empire in the Early Modern Period", Dursteler, *A Companion to Venetian History*'nin içinde, s. 125–253.

75 Knapton, "Venice and the Terraferma", s. 152

76 Fusaro, *Political Economies*, s. 14–15.

77 Arbel, "Venice's Maritime Empire", s. 154.

78 Bkz. Angelo Ventura, *Nobiltà e popolo nella società veneta del Quattrocento e Cinquecento* (Milano: Unicopli, 1993).

79 Knapton, "Venice and the Terraferma", s. 150–151.

toplanmasından tehlikeli casusluk misyonlarını yürütmeye kadar çeşitli kamu hizmetlerini yerine getirirlerdi. Görev süreleri kısaydı, genellikle iki seneydi; bu süre de bir kişinin yolsuzluğa yol açabilecek yerel işler ve menfaatlere girmeden otoritesini kurması için yeterli olarak kabul edilirdi.[80] Yine de, bu tür süreye dair kısıtlamalar ahlaksızlığın ortadan kaldırılmasını güvence altına alamazdı ve sistemi eleştirenler, iki senenin bir valinin yerel hususiyetler ve ihtiyaçların geniş bir kavrayışını edinmek için yeterli bir zaman dilimi olmadığına dair itirazlarını dile getirmişlerdir.[81] Yerel yönetmelikler saygı görmüş ve korunmuşsalar da, Venedik gibi geniş bir araziye hükmeden bir devlette, adaletin idaresi "Dominante'nin hakimiyetinin esas ifadesi" olarak anakaraya bırakılmıştı.[82] Bunun neticesinde, *Stato da Mar*'ın yargıya dair bütün başvuruları Venedik'e gönderilmiştir.[83]

Kolonilerin imparatorluk benzeri bu organizasyonu, on beşinci yüzyılla on yedinci yüzyıl arasında uluslararası sahnede ekonomik olarak yükselişi ve düşüşüyle beraber, Venedik'in geniş ve güçlü bir diplomatik ağ yaratmasına sebep olmuştur. On altıncı yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla, Venedik'in diplomatik müesseseleri öylesine devasa boyutlara ulaşmıştı ki, Stefano Andretta gibi tarihçiler bundan "diplomatik aygıtın fil hastalığına yakalanması" olarak bahsetmişlerdir.[84] Venedik'in diplomatik faaliyetlerin-

80 Arbel, "Venice's Maritime Empire", s. 146–151.

81 Setton, *The Papacy and the Levant*, cilt IV, s. 927.

82 Arbel, "Venice's Maritime Empire", s. 139.

83 Venedik'in ceza hukukunun Venedik'in hâkim olduğu toprakların üzerindeki egemenliğinin bir sembolü olarak dayatılması politikasına dair, bkz. Cozzi, *Stato, società e giustizia*. Buna zıt olarak, *Terraferma*'da, cezaya dair adalet, yerel hakimlerin ellerine teslim edilerek Venedik otoritesine zarar verilmiştir. Bkz. Ventura, *Nobiltà e popolo*, s. 440–446; Arbel, "Venice's Maritime Empire", s. 156.

84 Stefano Andretta, "'Rivolutioni e commotioni', 'cabale e arcani'. La crisi della 'simmetria d'Europa' nei resoconti diplomatici veneti in Francia durante la fronda parlamentare", *Dimensioni e Problemi della Ricerca Storica* 1 (1989), s. 263–311 (bu kısım 265).

deki böylesi bir büyüme, dış politikasının "hakimiyeti altındaki toprakların tam olarak savunulması"na yoğunlaştığı bir döneme denk gelmiştir.[85] Bu dönem, bu Giriş bölümünün başında gördüğümüz üzere, Venediklilere, Akdeniz'de ekonomik ve jeopolitik bakımdan son derece önemli bir Venedik kalesi olan Kıbrıs Adası'na mâl olan 1571 senesindeki Osmanlılarla şiddetli karşılaşma esnasında zirveye çıkmıştır.[86] Cumhuriyet'in istihbarat girişimleri, bu dönemde diplomatik yönetim şeklini içten içe ama istikrarlı bir biçimde destekleyerek, öyle bir dereceye çıkmıştır ki; yetkililer, Cumhuriyet'i ne pahasına olursa olsun savunmayı başarmak uğruna en istisnaî şartların içine en sıradan adamları yerleştirme riskini göze almışlardır.

Bu sıradan adamlar, Venedik'in amatör casusları ve muhbirleriydi.[87] Tommaso Garzoni'nin on altıncı yüzyılda yazdığı "dünyanın bütün meslekleri" hakkındaki risalesine göre, o dönemde casuslar "orduları takip eden ve şehirlere giren, düşmanın işlerini ortaya çıkaran ve bunları kendi adamlarına ihbar türden eden insanlardı."[88] Bu tanım, belli bir eğitim süreciyle ortak bir profesyonel kimliğe ve hatta gelişmekte olan profesyonel bir *ethos* ve

85 Zannini, "Economic and Social Aspects", s. 111

86 Kıbrıs'ın kaybedilmesi hakkında, bkz. Michael Knapton, "Tra dominante e dominio (1517–1630)", Cozzi, Knapton, ve Scarabello'nun editörlüğünde yayınlanan *La Repubblica di Venezia nell'età moderna*'nın içinde, s. 201–549 (bu kısım s. 222–223).

87 Erken modern dönemde, profesyonelleşmenin eksikliğinden dolayı, faal olarak görevlendirilen, istihbarat gayeleriyle bilgi toplaması için izin verilen ve eğitilen bir birey olan bir casusla bilgi toplama sürecini gönüllü olarak başlatan, bir ödül alma ve olanak dahilinde hükûmet tarafından resmen bir göreve tayin edilme arzusunda olan biri arasındaki fark bulanıktır. Benzer surette, esas olarak bir görev duygusuyla, vakıf olduğu bir bilgiyi yetkililere ihbarda bulunan birini tarif eden "muhbir" de belirsiz bir tabirdir. Bu kitapta bu kelimelerden bahsedilirken kastedilen tanımlar bunlardır. Bu tabirlerin sebep oldukları, erken modern döneme dair anlam güçlükleri için, bkz. Marshall, *Intelligence and Espionage*, s. 4–5.

88 Tommasso Garzoni, *La piazza universale di tutte le professioni del mondo* (Venedik: Gio. Battista Somasco, 1587), s. 705.

felsefeye dayanan "bilişsel uzmanlaşma"nın[89] bir sonucu olan profesyonel hizmetin sosyolojik kavramsallaşmasından farklılık göstermektedir.[90] Kısacası, kançılarya sekreterliği ya da kriptologluk gibi yerleşmiş mesleklerin aksine, ileriki bölümlerde göreceğimiz üzere, casusluk zanaatı erken modern dönemde henüz başlı başına geçerli bir meslek olarak kabul edilmemiştir. Bunun sonucunda, Rönesans Venedik'i, casuslardansa, casusluğa başvurmuştur.[91]

Venedik gibi geniş bir araziye hükmeden ve geniş ve sistemli bir istihbarat aygıtının yaratılması cesaretini gösteren bir devletin, uzman casusların meslek olarak yetiştirilmesi için girişimlerde bulunmamış olması aslında şaşırtıcıdır. On beşinci ve on altıncı yüzyılın siyasî olayları, özellikle yaralayıcı tartışmalarla dolu 1463 ve 1573 seneleri arasındaki dört yıkıcı Osmanlı-Venedik savaşı ve Venediklilerin 1509'da Agnadello'da Cambrai Birliği'ne ağır bir şekilde mağlup olmaları saldırgan bir "tarafsız realpolitik siyasetine, Fransa, Habsburglar ve en önemlisi Osmanlılar arasında denge oluşturma gayretlerine"[92] yol açmıştır. Bunun bir sonucu olarak, Venedik, denizlerde gittikçe küçülen topraklarını elinde tutmak için dikkatini askerî harekete sadece gerektiğinde

89 Magali S. Larson, *The Rise of Professionalism: A Sociological Analysis* (Berkeley, CA: University of California Press, 1977), s. 3.

90 Bu tanım "öğrenilen" erken modern mesleklere daha yakındır. Genel olarak "öğrenilen meslekler" ve erken modern dönemde profesyonelleşme için, bkz. Rosemary O'Day, *The Professions in Early Modern England, 1450–1800* (Harlow: Pearson Education, 2000); Rönesans İtalya'sındaki "öğrenilen meslekler" için, bkz. Douglas Biow, *Doctors, Ambassadors, Secretaries: Humanism and Professions in Renaissance Italy* (Chicago, IL: The University of Chicago Press, 2002).

91 Ayrıca bkz., Peter Burke, "Early Modern Venice as a Center of Information and Communication", John Martin ve Dennis Romano'nun editörlüğünde yayınlanan *Venice Reconsidered*'ın içinde s. 389–419.

92 Eric R. Dursteller, "Power and Information: The Venetian Postal System in the Early Modern Eastern Mediterranean", Diogo R. Curt, Eric R. Dursteller, Julius Kirshner ve Francesca Trivellato'nun editörlüğünde yayınlanan *From Florence to the Mediterranean: Studies in Honour of Anthony Molho*'nun içinde (Floransa: Leo S. Olschki, 2009), s. 601–623 (bu kısım s. 616).

başvurmayı öngören savunma sanatına yoğunlaştırmıştır.[93] Doğu Akdeniz'deki Venedik ileri karakolları için bu, sağlam bir kale ve onları koruyacak garnizonlar ağının yaratılıp sürdürülmesini zorunlu kılmaktaydı.[94] Neticede, Venedik'in dış politikası gittikçe, gizliliği devam ettirip nihayetinde işi bilgiyi manipüle etmeye kadar götürerek, güçlü olduğu imajını sürdürerek düşmanlarını "silahsızlaştırma"yla meşgul olur hâle gelmişti.[95]

Bu tarafsız duruşu sağlayabilmek için, yabancı topraklara, özellikle Osmanlılar gibi ezelî düşmanlara hakiki casuslar göndermek, kışkırtıcı ve netice itibarıyla ters etkili olabilirdi. Fark edilmemeleri umuduyla, amatör casuslar göndermek daha tedbirli bir hareketti. Beşinci Bölüm'de açık hâle geleceği üzere, Onlar Konseyi'nin başvurduğu strateji buydu. Buna göre, Venedik'in savunma yanlısı duruşu, amatör casusların sayısında büyük bir artışa ve ayrıca, özellikle de Osmanlı başkentine olmak üzere, denizaşırı yerlere gönderilen resmî elçilerin ve maiyetlerinin çoğalmasına sebep olmuştur.[96] Venedik elçileri ve valilerinden diplomatik dağarcıklarının bir parçası olarak bilgi toplamaları ve yaymaları beklenmekteydi. Gizlice casusluk yapma işi ise, makul bir mükafat uğruna hayatlarını tehlikeye atmayı göze alan arsız heveslilere bırakılmıştı. Casusluk faaliyetleri sayesinde, bu şahıslar belirli derecede bir siyasî temsilciliği elde etmişlerdi ve o zamanlarda ortaya çıkmaya başlayan ve hâlâ tarih yazımının sayfalarının kenarlarında gizlenen bilgi toplamanın siyasî kültürüne katkıda bulunurlardı.

Bu suretle, Venedik genel olarak, uzun Rönesans'taki istihbarat organizasyonunun incelenmesi ve analizi için zengin bir vaka çalışması ortaya koymaktadır. Bunun üç sebebi vardır. Öncelikle, Venedik hükûmetinin o dönemde geçirdiği yoğun bürokrasileşme

93 Arbel, "Venice's Maritime Empire", s. 142.

94 Mallet ve Hale, The Military Organization, s. 429–460.

95 Bilginin stratejik manipülasyonu, Otuz Yıl Savaşı'ndan sonra yoğunlaşmıştır. Bkz. Richard Mackenney, "'A Plot Discover'd?' Myth, Legend and the 'Spanish' Conspiracy against Venice in 1618", Martin ve Romano, *Venice Reconsidered*'ın içinde, s. 185–216.

96 Özel olarak İstanbul için, bkz. Dursteler, "The Bailo in Constantinople".

sürecinden ortaya çıkan kâğıt bolluğundan artakalan belge fazlalığı: Onlar Konseyi, Devlet Savcıları ve bunların temsilcileri arasındaki yazışmaları kapsayan belgeler; bunların gizli müzakereler ve bu müzakerelerden çıkan emirlerin kayıtları ve notları; Venedik vatandaşlarının ve tebaasının isimsiz ihbarları ve Venedik'in istihbarat girişimlerine dair şifreli ve çözülmüş diğer çeşitli belgeler gerçekten de bir araştırmacının şöleni. İkincisi, çok çeşitli jeopolitik, kültürel, dile ait ve hatta dine dair öğeleri olan geniş bir deniz imparatorluğu olarak Venedik topraklarının yayılmasının *Dominante*'nin merkezî istihbarat organizasyonunun sistemli bir hâle getirilmesi gerekliliğini daha da arttırması. Ve üçüncüsü, Venedik'in daha geniş dış politikasının bir parçası olarak, savunma ve tarafsızlık yanlısı duruşunun, marifet ve kabahatlerinin yöneten ve yönetilen arasındaki toplumsal etkileşimlerin büyük kısmını meydana getiren profesyonel muhbirlerle amatör casusların karışımını oluşturmasının daha fazla akademik inceleme ve analizi hak ettiği.

Yöntem ve Kaynaklar

Kitap, kronoloji bakımından 1500 ile 1630 seneleri arasındaki süreyi ele almaktadır; bu da Onlar Konseyi'nin Venedik gizli servisinin yaratılması ve sağlamlaştırılmasında esaslı bir rol oynadığı bir dönemdir. On altıncı yüzyılın ve on yedinci yüzyılın ilk kısmının kitabın ana kronolojik odağı olarak seçilmesindeki başlıca neden budur. Dahası, bu hem Venedik hem de Avrupa tarihinde çok mühim bazı olayların vuku bulduğu ve Venedik Cumhuriyeti'nin ekonomik ve siyasî yükselişi ve gerilemesiyle beraber coğrafî genişleme ve daralmasının yaşandığı döneme denk gelmektedir. Kitap bu olayların Cumhuriyet'in ekonomik ve siyasî güvenliğine ve refahına hem içeride hem dışarıda nasıl katkıda bulunduğunu incelemektedir. Daha pratik bir bakış açısından, tarihî tahlilin ana unsuru Onlar Konseyi olduğundan dolayı, Konsey'in "gizli" müzakereleri ve mektupları oldukça önemlidir. En eskisi 1525 senesine ait olmak üzere, bu arşiv kayıtları bol

miktarda mevcuttur ve Venedik'in merkezî istihbarat organizasyonuna dair zengin bilgiler sunmaktadır. Bu suretle, bazıları bugüne kadar gün yüzüne çıkmamış olan bu kaynaklardan istifade etmenin faydalı olacağı düşünülmüştür. On altıncı yüzyılın sonu ve on yedinci yüzyılın başı itibarıyla, devlet güvenliğine dair meselelerin dereceli olarak Senato ve *Collegio*'nun sorumluluğuna girmesiyle beraber, Onlar Konseyi'nin yönetim gücü yavaş yavaş azalmaya başlamış[97] ve Devlet Savcıları, Venedik'in istihbarat ve casusluk faaliyetlerini yönetme görevini üstlenmişti. Onlar Konseyi'nin yetkisinin gittikçe azalması, Venedik'in uluslararası sahnedeki hakimiyetinin aşama aşama gerilemesine denk gelmiştir. Neticede, 1630'lar, kitap için uygun bir son olarak görülmüştür.

Bu kitapta kullanılan arşiv belgelerinin büyük kısmı, özellikle 1550 ile 1630 seneleri arasında olmak üzere, muhtemel Kıbrıs'ı kaybetme tehdidinin istihbarat ve casusluğa müracaatı arttırdığı on altıncı yüzyılın son otuz yılına büyük bir vurgu yapılarak, erken modern dönemde üretilmiştir. 1550 ile 1630 seneleri arasındaki dönem hususî surette, tarihçi William Bouwsma'nın "Rönesans'ın sönüşü" olarak adlandırdığı bir dönemdir.[98] Bu kitapta, "Rönesans" kelimesi kasıtlı olarak, Chabod'nun geç Ortaçağ ve erken modern devlet görevlileri ve kurumlarıyla "modern" devlet idaresinin bir "İtalyan yolu"nu meydana getirdiği 1950'lere ait "Rönesans devleti" modeliyle[99] beraber, Matting-

97 Örneğin Senato ve *Collegio*'nun Venedik kolonilerindeki güçlü Venedikli görevlilere kendi yetki alanlarındaki devlet güvenliği hakkındaki bazı sorunlara dair Onlar'dansa, kendilerine rapor vermelerini emrettiği belgeler için, bkz. ASV'de muhafaza edilen, *Materie Miste Notabili*, bb. 66–67.

98 William J. Bouwsma, *The Waning of the Renaissance 1550–1640* (New Haven, CT: Yale University Press, 2000).

99 Federico Chabod, "Y a-t-il un État de la Renaissance?" (1956), Federico Chabod, *Scritti sul Rinascimento*'nun içinde (Torino: Einaudi, 1967), s. 603–623. Bu tartışma Giorgio Chittolini, Anthony Mohlo ve Pierangelo Schiera'nın editörlüğünde yayınlanan *Origini dello stato: Processi di formazione statale in Italia fra Medioevo ed Età Moderna* isimli kitapta daha da ilerletilmiştir (Bologna: Il Mulino, 1994).

ly'nin öncü fakat artık güncel olmayan, esasen İtalyan şehir devletleri tarafından başlatılan daimî elçiliklerin doğuşu büyük anlatısına dayanan Rönesans diplomasi betimlemesini[100] birleştirmek amacıyla kullanılmıştır. Daha da önemlisi, Rönesans istihbarat organizasyonu burada, Ortaçağ ve erken modern dönem arasındaki klasik dikotomiden soyulmuş; uzlaşma, bilgi toplama ve bilginin temsiline dayalı esnek bir "biricik" siyasî faaliyet olarak Rönesans diplomasisinin revizyonist temsiliyle sınırdaştır.[101] Sonuç olarak, sistemli istihbarat, uzun Rönesans döneminde, Avrupa çapında "etkileşimin ortak bir dili"ni çeşitli "gelenekler ve tarzlar"la beraber zorunlu kılmak üzere gelişmekteyken, erken modern diplomasinin daha geniş kapsamlı görüntüsünün esaslı bir öğesi olarak tartışılmış ve incelenmiştir.[102] "Erken modern" ve "Rönesans" tabirleri bu kitapta, bu sebepten birbirlerinin yerine geçecek şekilde kullanılmıştır.

Kavramsal çerçevesi bakımından, bu, istihbarat organizasyonuna dair bir kitaptır. Daha da spesifik olarak, kitap, Üçüncü Bölüm'de iyice daha açık hâle geleceği üzere, yapısal yönetim uygulamalarına dayalı, karmaşık bir proto-modern organizasyonu ilk defa akademik olarak araştırmaya kalkışan girişimlerden biridir. Buna göre, Venedik gizli servisi, örnek bir ilkel organizasyon

100 Garett Mattingly, *Renaissance Diplomacy* (Londra: Jonathan Cape, 1955); ayrıca bkz. Vincent Illardi, *Studies in Italian Renaissance Diplomatic History* (Londra: Variorum Reprints, 1986). Queller, bu büyük anlatıyı kısmen yeniden ele alarak bu sürecin Ortaçağ'a dair kökenlerinin altını çizmiştir. Bkz. Donald E. Queller, *Early Venetian Legislation on Ambassadors* (Cenevre: Droz, 1966). Geç Rönesans İtalya'sında elçilik uygulamalarının gelişimi hakkında, ayrıca bkz. Riccardo Fubini, "La figura politica dell'ambasciatore negli sviluppi dei regimini oligarchici quattrocenteschi", *Forme e tecniche del potere della città (secoli 14–17)* isimli kitabın içinde, (Perugia: Annali della facoltà di scienze politiche, Materiali di Storia 4, 1979–80), s. 33–59.

101 Öncelikli olarak, bkz. Isabella Lazzarini, *Communication and Conflict: Italian Diplomacy in the Early Renaissance, 1350–1520* (Oxford: Oxford University Press, 2015), s. 6; ve Gamberini ve Lazzarini, *The Italian Renaissance State*'in içindeki makaleler.

102 Lazzarini, *Communication and Conflict*, s. 47.

olarak kelimenin iki anlamıyla; bir kuruluş olarak organizasyon ve bir süreç olarak organizasyon şeklinde sunulmuştur.[103] Kitap – burada, bir şirketin yasal sınırlarının ötesine uzanan, iç içe geçmiş çalışma yollarını ve ortak profesyonel değerler, bilgi ve hatta teknolojiyi paylaşan bir insan ağı[104] olarak ele alınan– organizasyon hadisesinin, devlet bürokrasilerinin gelişmesiyle beraber ortaya çıkan diplomatik uygulamaların kademeli olarak sistemli hâle gelişine ev sahipliği yapan uzun Rönesans döneminde yaratılıp anlamlandırıldığını iddia etmektedir. Bu iddia, organizasyonu geleneksel olarak akılcılık, sanayileşme ve Sanayi Devrimi'nden doğan teknolojik ilerlemelerin doğal bir yan ürünü olarak sunan kabul görmüş kanıya karşı çıkmaktadır.[105] Amerika Birleşik Devletleri'nde neşet eden tam anlamıyla modern şirket yapısına dayanan[106] bu yerleşmiş görüş, Sanayi Devrimi sonrasındaki dö-

103 Hem bir kuruluş hem de süreç olarak organizasyon hakkında, bkz. Karl E. Weick, *The Social Psychology of Organizing*, ikinci baskı (New York: McGraw Hill, 1979); Torre Bakken ve Tor Hernes, "Organizing is both a Verb and a Noun: Weick Meets Whitehead", *Organization Studies* 27, no. 11 (2006), s. 1599–1616.

104 Kenneth Lipartito, "Reassembling the Economic: New Departures in Historical Materialism", *American Historical Review* 121, no. 1 (Şubat 2016), s. 101–139 (bu kısım 137).

105 Alfred D. Chandler, Jr, *Strategy and Structure: Chapters in the History of the American Industrial Enterprise* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1962); Chandler, *The Visible Hand: The Managerial Revolution in American Business* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1977); Louis Galambos, "The Emerging Organizational Synthesis in Modern American History", *Business History Review* 44, no. 3 (1970), s. 279–290; Galambos, "Technology, Political Economy and Professionalization: Central Themes of the Organizational Synthesis", *Business History Review* 57, no. 4 (1983), s. 471–493; Galambos, "Recasting the Organizational Synthesis: Structure and Process in the Twentieth and Twenty-First Centuries", *Business History Review* 79, no. 1 (2005), s. 1–38.

106 Bu konudaki kaynakça çok geniştir ve Amerikan şirketini yönetimle ilgili girişimin normatif modeli olarak sunan akademik geleneği dayanak olarak kabul etmektedir. Simge değerindeki çalışmalar için, bkz. Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, İngilizceye çeviren Talcott Parsons (New York: Scribner's Sons, 1930); Chandler, *Strategy and Structure*; Chandler, "The

nemde üretimin aşamalı olarak makineleşmesiyle ve yükselmiş verimliliği ve dolayısıyla ulusal zenginliği bir araya getiren hatalı akademik görüşten kaynaklanmaktadır.[107]

Organizasyonun modern şirket olarak normatif tanımı, erken modern dönemin idarî yapılarını, organizasyonel kuruluşların sistemli tarihî analizinin kaçınılmaz surette dışında tutmaktadır. Fakat, Venedik gizli servisi gibi erken modern organizasyonlar, çağdaş yönetim yapılarından çok fazla farklı olmayan bir idare tarzına dayanmaktadır. Bu kitapta ilerlendikçe, bu yanlış kanının sadece sanayileşme eksikliğinden, teknolojinin gelişmemiş olmasından ve sanayileşme öncesi organizasyonların faaliyet gösterdikleri ve daha "zayıf" bir kavramsal katkı yaptıkları iddia edilen nispeten daha az karmaşık piyasa şartlarından kaynaklanmadığı anlaşılacaktır.[108] Bunun yerine, hem tarihçilerin hem de tarihle ilgili çalışmalar yürüten organizasyon araştırmaları uzmanlarının, ele aldıkları konular arasında sanayileşme öncesi organizasyonlarıyla neredeyse hiç meşgul olmamalarının başkaca, daha fazla uygulamaya dair nedenleri

---

Railroads: Pioneers in Modern Corporate Management", *Business History Review* 39, no. 1 (1965), s. 16–40; Chandler, *The Visible Hand*; Galambos, "The Emerging Organizational Synthesis". Bu tartışmaların revizyonist gözle ele alınışı için, bkz. Jose Bento da Silva ve Ioanna Iordanou, "The Origins of Organizing in the Sixteenth Century", Tuomo Peltonen, Hugo Gaggiotti, ve Peter Case'in editörlüğünde yayınlanan *Origins of Organizing*'in içinde (Cheltenham: Edward Elgar, 2018), s. 127–146.

107 Eric L. Jones, *The European Miracle: Environments, Economies and Geopolitics in the History of Europe and Asia* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981); Alfred D. Chandler Jr., Franco Amatori ve Takashi Hikino'nun editörlüğünde yayınlanan *Big Business and the Wealth of Nations* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997); William Lazonick, *Business Organization and the Myth of the Market Economy* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991); Ronald Findlay ve Kevin H. O'Rourke, *Power and Plenty: Trade, War, and the World Economy in the Second Millennium* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2007).

108 Ann Langley, "Strategies for Theorizing from Process Data", *Academy of Management Review* 24, no. 4 (1999), s. 691–710 (bu kısım s. 697).

bulunmaktadır. Bu nedenler, lengüistik, yöntemsel ve epistemolojik yapıdadırlar.[109] Organizasyonel ve yönetimsel uygulamaların (tarihî bakımdan) araştırılmasındaki temel lengüistik engel, organizasyonel analiz disiplini sahasından, ne uzak geçmişin aktörleri tarafından yaratılmış ne de onlar tarafından kullanılmış tabirlerin ödünç alınmasının gerekliliğidir. Bu tabirler, tarihçiler için meçhul ya da alakasızdır.[110] Metodolojik bir bakış açısından, geçmişte ne kadar geriye gidersek, çoğu zaman eksik veya diğer aktörlerdense organizasyonel elitlerin tarafını tutan arşiv kayıtlarına o kadar itibar ederiz.[111] Bunun sonucunda, tarihçi, ciddi ölçüde yeniden inşa ve tarih felsefecilerinin "zorunlu karşı çıkma" adını verdikleri yeniden inşa ve olayların anlatılmasının dayattığı çarpıtılmış yapı anlayışına dayanmaya mecbur

109 Sosyologların ve organizasyonel teorisyenlerin tarihî veri toplama ve analizi hakkında ortaya attıkları yöntemsel ve epistemolojik sorunlara dair, bkz. Hayden White, *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Presentation* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1987); Michael Rowlinson ve John Hassard, "The Invention of Corporate Culture: A History of the Histories of Cadbury", *Human Relations* 46, no. 3 (1993), s. 299–326; Langley, "Strategies for Theorizing"; Antonio Strati, *Theory and Method in Organization Studies* (Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2000); Simon Down, "The Use of History in Business and Management, and Some Implications for Management Learning", *Management Learning* 32, no. 3 (2001), s. 393–410; Peter Clark ve Michael Rowlinson, "The Treatment of History in Organization Studies: Towards an 'Historic Turn'?", *Business History* 46, no. 3 (2004), s. 331–352; Fabio Rojas, "Power through Institutional Work: Acquiring Academic Authority in the 1968 Third World Strike", *Academy of Management Journal* 53, no. 6 (2010), s. 1263–1280; Michael Rowlinson, John Hassard ve Stephanie Decker, "Research Strategies for Organizational History: A Dialogue between Historical Theory and Organization Theory", *Academy of Management Review* 39, no. 3 (2014), s. 250–274.

110 Rowlinson, Hassard ve Decker, "Research Strategies", s. 2.

111 Rojas, "Power through Institutional Work", s. 1268; Stephanie Decker, "The Silence of the Archives: Business History, Postcolonialism and Archival Ethnography", *Management & Organization History* 8, no. 2 (2013), s. 155–173.

kalmaktadır.[112] Bu, ilkel organizasyonların ele alınışındaki temel epistemolojik engele yol açmaktadır: Bu da tarihçiler ve sosyal bilimciler arasındaki arşiv kayıtlarının değerine dair çözülemez anlaşmazlıktır. Tarihçiler için arşivler birincil veri sunmaktayken, organizasyon teorisyenleri, arşivi sadece organizasyonların tarihine dair "arka plan bilgisi" sağlayabilecek bir "anekdot ve kronoloji" deposu olarak görmektedirler.[113] Diğer bir deyişle, organizasyonel teorisyenlere göre arşiv kaynakları, erken modern dönemdeki organizasyonlara dair tarihî anlayışımıza, kendi başına özgün bir katkıda bulunamazlar.[114]

Bu kitap, bu sorunları düzeltme gayesiyle, Maria Fusaro'nun "farklı tarih yazımı kolları ve gelenekleri" vasıtasıyla "devlet yönetimi ve siyasî ekonomi konusuna bütüncül bir yaklaşım" çağrısına[115] bir katkıda bulunmak suretiyle, tarihî analizde disiplinler ötesi bir perspektif kullanılması gerekliliğinin altını çizmektedir. Kitap, bu yaklaşımı benimseyerek, sosyoloji, organizasyon araştırmaları ve işletme disiplinlerinden türeyen, "gizlilik", "organizasyonel gizlilik", "profesyonelleşme", "profesyonel kimlik", "işletme", "muhasebe" gibi yerleşmiş teorik kavramların anlatıma dayalı bir inşasıyla beraber konuya uygun oldukça ayrıntılı arşiv materyalinin ve ilgili literatürün eleştirel incelemesini bir araya

112 Örneğin, bkz. David Carr, "Narrative and the Real World: An Argument for Continuity", *History and Theory* 25, no. 2 (1986), s. 117–131; Andrew P. Norman, "Telling it like it Was: Historical Narratives on their Own Terms", *History and Theory* 30, no. 20 (1991), s. 119–135; Alex Callinikos, *Theories and Narratives: Reflections on the Philosophy of History* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995).

113 Thomas S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, ikinci baskı (Chicago, IL: University of Chicago Press, 1970), s. 1; Strati, *Theory and Method*, s. 158.

114 Rojas, "Power through Institutional Work"; Rowlinson, Hassard ve Decker, "Research Strategies"; Paul C. Godfrey, John Hassard, Ellen O'Connor, Michael Rowlinson ve Martin Ruef, "What is Organizational History? Toward a Creative Synthesis of History and Organization Studies", *Academy of Management Review* 4, no. 4 (2016), s. 590–608 (bu kısım s. 593).

115 Fusaro, *Political Economies*, s. 22.

getirmektedir. Bu yaklaşım, daha bütüncül tarihî araştırma ve analizlere izin veren yöntemsel bir çoğulluğu mümkün kılmaktadır. Ayrıca, Max Weber ve Georg Simmel gibi sosyoloji disiplininin anıtsal simalarının kurucu nitelikteki eserlerine dayanan bir kavramsal çerçevenin zeminini oluşturarak, kitabı sağlam bir teorik temel üzerine yerleştirmektedir. Sonuç olarak, bunun öncelikle ve başta tarih alanında bir kitap olmasıyla beraber, bazısı yeni keşfedilen, diğerleri yeni yorumlanan arşiv kayıtlarının incelenmesinin komşu disiplinlerin kümelenmesinden ortaya çıkan kavram ve teorilerle desteklenmesiyle yöntem bakımından tarih yazımının fazlasıyla aşındırılmış yollarının dışına çıkmıştır.[116] Amaç, istihbarat

116 Aslına bakılırsa, olayların tarihî araştırmasına disiplinler ötesi bir yaklaşım yeni değildir. 1970'lerin başında, tarihçilik mesleğinde en fazla ilham veren sahalardan biri olarak iktisat tarihinin ortaya çıkışı, tarihî analizin iktisat teorisinin unsurlarıyla bir araya getirilmesi üzerine kurulmuştur. Bu akademik geleneğin en kayda değer eserlerinden bazıları şunlardır: Simon Kuznets, *Modern Economic Growth: Rate, Structure, and Spread* (New Haven, CT: Yale University Press, 1966); Robert W. Fogel, Enid M. Fogel, Nathaniel Grotte ve Mark Guglielmo, *Political Arithmetic: Simon Kuznets and the Empirical Tradition in Economics* (Chicago, IL: University of Chicago Press, 2013); Jeremy Adelman, *Worldly Philosopher: The Odyssey of Albert O. Hirschman* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2013); Angus Maddison, *Contours of the World Economy, 1–2030 AD: Essays in Macro-Economic History* (Oxford: Oxford University Press, 2007). Dahası, sosyoloji, antropoloji ve coğrafyayla bir araya gelen Avrupa'da Fernand Braudel ve Britanya'da Erik Hobsbawm, E. P. Thompson ve diğerleri gibi iktisat tarihçileri toplum ve kapitalizmin tarihini araştırmışlar ve toplumsal tarihinin gelişim yolunu açmışlardır. Bkz. Fernand Braudel, *Civilization and Capitalism, 15th–18th Century*, üç cilt, İngilizceye çevirisi Siân Reynolds (Berkeley, CA: University of California Press, 1982–1984); Jonathan Dewald, "Crisis, Chronology, and the Shape of European Social History", *American Historical Review* 113, no. 4 (Ekim 2008), s. 1031–1052; E. J. Hobsbawm, *The Age of Revolution, 1789–1848* (Cleveland, OH: World Publishing Company, 1962); Hobsbawm, *Labouring Men: Studies in the History of Labour* (New York: Basic Books, 1965); E. P. Thompson, *The Making of the English Working Class* (New York: Pantheon Books, 1964); Christopher Hill, *Society and Puritanism in Pre-Revolutionary England* (New York: Schocken Books, 1964).

organizasyonu ve yönetiminin sanayileşme öncesindeki dünyada sebep olduğu toplumsal süreçlerin yeni ancak akla yatkın anlatı ve yorumlarını ortaya çıkaracak sorular öne sürmektedir.

Bütünü itibarıyla, denenmiş ve sınanmış bir disiplinler ötesilik yaklaşımı, burada tarihçinin anlatıya dayalı yapısıyla, sosyal bilimcinin teorik yapıları tercih edişi, Venedik gizli servisi gibi sanayileşme öncesi organizasyonel kurumlarının tarihinin araştırılmasında ortaya çıkan lengüistik, yöntemsel ve hatta epistemolojik zorlukların bazılarına çare olabilecek olgusal zenginlik ve yöntemsel özeni meydana getirmektedir. Buna göre, bu yaklaşım, organizasyonel teorilerin, yöntemsel sağlamlığı, tarihin yeniden inşasını gözden çıkarmak pahasına tercih eden fazlasıyla teknisyen ve soyut tartışmalarını dışarıda tutarken; (işletmenin) tarih(in)e, basmakalıp, fazlasıyla ampirist anlatıya dayalı yaklaşımların ötesine geçen sanayileşme öncesi organizasyonel hayatının dengeli ve sağlam bir analizini mümkün kılma iddiasındadır. Bunun yerine, bu çalışma, arşivlerden çıkan kanıtları sosyolojik ve organizasyonel teoriler yoluyla yorumlayarak, tarihî olayların epistemolojik statüsünü muhafaza etmeye çalışacak ve böylece organizasyonlara dair tarih araştırmasında "kanıtlara dayalı ve yorumlayıcı doğruluğun erdemleri"ni yeniden tesis etmeye gayret edecektir.[117] Arşiv kayıtları, bu itibarla, kitabın anlatıya dayalı yapısında bazı temel sosyolojik teorileştirmelerle beraber öncü rolü oynamıştır.

Arşiv Kayıtları

Bu kitap Doç'un Sarayı'nda vücuda gelen, Avrupa, Akdeniz, Anadolu ve hatta Kuzey Afrika'ya kadar yayılan Venedik'in istihbarat organizasyonunu inceleme amacında olduğundan dolayı, kitap için yapılan belge kovalaması, ulusların ötesinde ve

117 Clifford Geertz, *The Interpretation of Cultures* (New York: Basic Books, 1973), s. 14; Christopher Grey, *Decoding Organization: Bletchley Park, Codebreaking and Organization Studies* (Cambridge: Cambridge University Press), s. 6.

çok dilli olmuştur. Araştırmanın büyük kısmı, Venedik Devlet Arşivleri'nde, Onlar Konseyi ve Devlet Savcıları'nın "gizli" belgelerinin hacimli kaynaklarına yoğunlaşmak suretiyle yürütülmüştür. Bunların içinde, bu iki kurum ve Venedikli elçiler, valiler, konsoloslar ve ayrıca görevlerinin doğası bakımından Venedik devletinin güvenliğiyle bağlantılı olan güçlü konumlardaki adamlar –ne yazık ki, neredeyse her biri adamdı– gibi resmî diplomatik temsilcilerinin arasındaki geniş hacim ve teferruatta yazışmalar (*lettere secrete*, *lettere dei rettori e di altre cariche*; *dispacci ambasciatori*) ve Onlar Konseyi'nin "gizli" müzakereleri (*deliberazioni secrete*) bulunmaktadır. Erken Modern Avrupa'nın siyasî ve diplomatik sahnesindeki diğer anahtar oyuncuların Venedik'in istihbarat faaliyetlerini nasıl gördüklerini anlamanın zorunluluğundan dolayı, Venedik'teki arşiv araştırması İspanya'nın imparatorluk arşivlerinde (Simancas) yürütülen, özellikle, İspanya'nın ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nun Venedik'e gönderdiği elçileri ve başta V. Karl (Şarlken) ile II. Felipe olmak üzere hükümdarları arasındaki yazışmaları barındıran *papeles de estado* arşiv serilerine yoğunlaşılarak, belge keşifleriyle desteklenmiştir. Benzer şekilde, Roma'daki *Archivio Segreto Vaticano*'da bulunan, Venedik'teki Papalık temsilcisi (*nuncio*) ile Kutsal Makam arasındaki yazışmaların bulunduğu *segreteria di stato* arşiv serilerine başvurulması, Katolik Kilisesi'nin Venedik gizli servisinin sistemli organizasyonunu nasıl algıladığına dair taze bir bakış açısı sağlamıştır. Londra'nın National Archives'ında (Kew) saklanan Venedik'e dair *State Papers* zengin kaynakları da Venedik'in istihbarat faaliyetleri hakkında anlamlı ek malzeme sunmuştur. İtalya'nın dışındaki arşivlerden edinilen belgelerin, sadece Venedik'in istihbarat organizasyonlarının Avrupa diplomasisinin anahtar kişileri tarafından nasıl görüldüğüne ışık tutmakla kalmayıp; bunun yanında Avrupa'da siyasî, ekonomik ve dinî çalkantıların yaşandığı bir devir olan on altıncı yüzyılda, Venedik istihbarat operasyonlarının geliştiği daha geniş kapsamlı

ekonomik ve diplomatik manzaranın paha biçilemez tasvirlerini de sunduklarının altını çizmek lazımdır. Bu sebeple, Avrupa'nın farklı arşivlerinin belgeleri, kendi başlarına değil, tarih yazımının şimdiye dek yapmaya gayret ettiği üzere, karşılaştırmalı bir usulde kullanılmıştır. Kitap, Venedik'in bu uluslararası rekabetçi bağlamda ticarete dayalı denizci ve sanayiye dayalı teknolojik üstünlüğünü elinde tutma çabasıyla yürüttüğü sistemli faaliyetleri incelemektedir.

Bu kitap için başvurulan arşiv serileri şunlardır:

Archivio di Stato, Floransa
Pratica Segreta

Archivio di Stato, Venedik
Archivio Grimani Barbarigo, buste
Capi del Consiglio di Dieci:
Dispacci Ambasciatori
Lettere dei Rettori e di Altre Cariche
Lettere Secrete
Licenze per visitare ambasciatori e personaggi esteri
Miscellania
Racordi
Cinque Savi alla Mercanzia, Nuova Serie, buste
Consiglio di Dieci
Deliberazioni Comuni, Registri
Deliberazioni Criminali, Registri
Deliberazioni Miste, Registri
Deliberazioni Secrete, Filze
Deliberazioni Secrete, Registri
Deliberazioni Secretissime, Registri
Inquisitori di Stato
Materie Miste e Notabili
Notarile Atti
Quarantia Criminal

Archivio Segreto Vaticano, Roma
Segreteria di Stato, Venezia

Archivo General, Simancas
Papeles de Estado

Biblioteca Museo Correr, Venedik
Manoscritti Donà delle Rose

Biblioteca Nazionale Marciana, Venedik
***Manoscritti Italiani* (Classe VII)**

National Archives, Londra
***State Papers* (TNA, SP) 9 (Williamson Collection)**
***State Papers* (TNA, SP) 97 (Türkiye)**
***State Papers* (TNA, SP) 99 (Venedik)**

National Maritime Museum, Londra
Admiralty Collection, Navy Board, yazışmalar ve emirler

Tarihler, Para Birimi, Çeviriler ve Kısaltmalar Hakkında Not

Aksi belirtilmediği sürece, bu kitapta kullanılan bütün tarihler, Gregoryen Takvimi'ni takip etmek üzere takvim yılı Rönesans Venedik'inde âdet olduğu üzere (Venedik tarih sistemi *more veneto* olarak bilinmektedir) 1 Mart'ta başlayacak şekilde değil de 1 Ocak'ta başlayacak şekilde değiştirilmiştir. Bu suretle, 1 Şubat 1580 tarihli bir belge, Gregoryen Takvimi'ne göre 1 Şubat 1581 olarak düzeltilmiştir. Arşiv kayıtlarında sayfa numarası verilmediği durumlarda, tarih, belgenin arşiv tasnifini gösteren temel işarettir. Özel olarak belirtilmediği sürece, bahsedilen bütün "dukalar" 6 *lire* ve 4 *soldi*'den meydana gelen "hesap" dukalarıdır. Bir *lira*, 20 *soldi*'ye eşittir. Böylece, 1 duka, 124 *soldi*'ye eşdeğerdir. Benzer surette, gösterilmediği sürece, bütün çeviriler bana aittir. Dipnotlar ve kaynakçada şu kısaltmalar kullanılmıştır:

AGS	Archivo General, Simancas
ASF	Archivio di Stato, Floransa
ASV	Archivio di Stato, Venedik
CCX	Capi del Consiglio di Dieci
CX	Consiglio di Dieci
IS	Inquisitori di Stato
ASVat	Archivio Segreto Vaticano, Roma
BMCV	Biblioteca del Museo Correr, Venedik
BMV	Biblioteca Nazionale Marciana, Venice
Mss. It	Manoscritti italiani
cl.	Classe
CSPVen	Calendar of State Papers, Venetian
NMM	National Maritime Museum, Londra
ADM	Admiralty Collection
TNA	The National Archives, Londra
SP	State Papers
B.	Busta
bb.	Buste
c.	Carta
cc.	Carte
f.	Filza
Fasc.	Fascicolo
fol.	Folyo
fols.	Folyolar
Ms.	Manuscript (elyazması)
m.v.	more Veneto
n.	Dipnot/Son not
nn.	Dipnotlar/Son notlar
Reg.	Registro

1

VENEDİK VE AVRUPA PANORAMASINDA VENEDİK İSTİHBARATI

> Tarihte nerede yıkandığınız bir şans meselesidir. Bir zamanlar Babil olan şimdi Bağdad'dır.[1]

Çoğu erken modern Avrupa devletinin aksine, Venedik, bir lagünle sınırlandırılmış ve korunmuş, suyla çevrili bir metropoldü. Venedik, yine de henüz on üçüncü yüzyılda hem karada; İtalya anakarasında hem de ticarete dayalı tavrı bakımından daha stratejik bir şekilde açık denizlerde, Adriyatik Denizi'nde ve Akdeniz'de hakimiyeti altındaki alanı genişletmeye başlamıştır.[2] Venedik'in Akdeniz'deki genişlemesi, özellikle Konstantinopolis'in yağmalanması ve Bizans topraklarının Haçlı Seferi'ne katılanlara dağıtılmasıyla sonuçlanan Dördüncü Haçlı Seferi'nin ardından gerçekleşmiştir. Venedik için bu, Venedik "İmparatorluğu"nun gelişmesi ve sağlamlaşmasına olanak tanıyan "Doğu Akdeniz'de azımsanmayacak miktarda toprak elde etme sürecinin" başlayışına işaret etmekteydi.[3] Bu süreç esnasında, Venedik, hakimiyeti altındaki topraklara

1 Polly Coles, *The Politics of Washing: Real Life in Venice* (London: Hale, 2013), s. 174.

2 Venedik'in topraklarını arttırmasına dair kaynakça oldukça geniştir. Kaynakçanın bir değerlendirmesi için, bkz. Frederic C. Lane, *Venice: A Maritime Republic* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1973).

3 Fusaro, *Political Economies*, s. 7. Tarih yazımı, Venedik'i erken modern imparatorlukları doğasına dair daha geniş kapsamlı karşılaştırmalı tartışmalara kademeli olarak dahil etmeye başlamıştır. Bu konuda en açık sözlü değerlendirmelerden biri, Venedik Cumhuriyeti'nin siyasî iktisat stratejileri

stratejik yollar üzerinde, Doğu ve Batı'nın ticaret arterlerindeki kavşaklarda bulunan bir dizi yeri ilhak etmiştir.

Bu ilhak süreci, Yunan Morası'ndaki "Cumhuriyet'in iki gözü" Koron (1207-1500) ile Modon'un (1207-1500) alınmasıyla başlamıştır.[4] Venedik aşama aşama Negroponte'yi (hem Eğriboz Adası, hem de başkenti Halkis için kullanılan bir kelimedir) (1209-1470), Girit (1211-1669), Korfu (1386-1797), Zanta (1485-1797) ve Kefalonya (1500-1797) Adalarını, Mora'daki Anabolu (Nauplion) (1388-1540) ve Malvasia (günümüzdeki adı Monemvasia) (1462-1540) kasabalarını ve Akdeniz'deki Kıbrıs Adası'nı (1489-1571) ele geçirmiştir.[5] Venedik, Adriyatik Denizi'nde Durazzo (Dıraç, günümüzdeki adı Durrës) (1392-1501), Zara (bugünkü adı Zadar) (1409-1797) ve Spalato'nun (Split) (142-1797) da aralarında bulunduğu önemli kaleleri almayı başarmıştır.[6] Venedik, bu bakımdan Doğu Akdeniz'deki

ve politikalarının imparatorluklarınkine benzerlik arz ettiğini iddia eden Fusaro tarafından öne sürülmüştür: bkz., Fusaro, *Political Economies*, özellikle s. 1–23. Noel Malcolm da Venedik'in topraklarının genişlemesini bir "imparatorluk teşkili" süreci olarak açıklamaktadır: Noel Malcolm, *Agents of Empire: Knights, Corsairs, Jesuits and Spies in the Sixteenth-Century Mediterranean World* (London: Allen Lane, 2015), s. 16–22. "İmparatorluk" tabirinin ikincil kullanımları için ayrıca bkz. Monique O'Connell ve Eric R. Dursteler, *The Mediterranean World: From the Fall of Rome to the Rise of Napoleon* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2016), özellikle Dokuzuncu Bölüm; Monique O'Connell, *Men of Empire: Power and Negotiation in Venice's Maritime State* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2009); E. Natalie Rothman, *Brokering Empire: Trans-Imperial Subjects between Venice and Istanbul* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2011); Mario Infelise ve Anastasia Sturaiti'nin editörlüğünde yayınlanan *Venezia e la guerra di Morea. Guerra, politica e cultura alla fine del '600* (Milano: FrancoAngeli, 2005).

4 Lane, Venice, s. 43.

5 Arbel, "Venice's Maritime Empire", s. 134–136; Fusaro, *Political Economies*, s. 15.

6 Venedik'in Akdeniz ve Adriyatik Denizi'ndeki kalelerinin bir listesi için, bkz. Arbel, "Venice's Maritime Empire", s. 132–136. Akdeniz ve Adriyatik Denizi'ndeki Venedik kolonilerinin geniş kapsamlı bir değerlendirmesi için, bkz. Benjamin Arbel, "Colonie d'Oltremare", Alberto Tenenti ve Ugo Tucci'nin

adalar gibi, eşi benzeri olmayan iktisadî önemdeki bazı kolonilerden ve iktisadî ya da askerî menfaat sağlamasalar da gemilerin hareketlerinin ve yakınlardaki toprakların siyasî gelişmelerinin izlenebildiği "bilgi röle istasyonu" olarak hizmet eden diğer kolonilerden meydana gelen bir deniz imparatorluğu kurmuştu.[7]

Bu yoğun ilhak sürecinin bir parçası olarak Venedik Cumhuriyeti, on altıncı yüzyılın ortası itibarıyla, Kuzey İtalya ve Balkan Yarımadası'nın büyük kısmını ve Doğu Akdeniz'deki bazı adaları ele geçirmeyi başarmıştı. Toprak hakimiyetine dayalı bu üstünlük, Venedik'in, Akdeniz ve Avrupa'nın en stratejik ticaret yollarında ticarî hegemonya kurmasını, Hindistan ve Mısır'dan gelen ipek ve baharatlar gibi lüks ürünlerin alışverişine hâkim olmasını ve bu ürünlerin Avrupa'nın diğer bölgelerine dağıtımını kontrol etmelerini sağlamıştı.[8] Ticaret, kaçınılmaz olarak, Venedik'in yaşam kaynağı hâline gelmişti ve Venedik'in aşama aşama kurduğu ticarî egemenlik, hem uzak mesafe ticaretinin hem de denizaşırı topraklarının etkili yönetiminin bir koşulu olmuştu.[9] Neticede, büyük Romantik şair William Wordsworth'un bir zamanlar söylediği gibi, "muhteşem Doğu'yu elinde tutmak",[10] hem ticarî hem de siyasî bir beceri hâlini almış, ticaret ve topraklara sahip olmaktaki üstünlük, genişleyen Venedik İmparatorluğu için çizgileri belirsiz surette birbirine karışmıştı.

---

editörlüğünde yayınlanan *Storia di Venezia, Vol. V: Il Rinascimento: società ed economia* (Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 1996), s. 947–985; ve O'Connell, *Men of Empire*, s. 17–38.

7 Arbel, "Venice's Maritime Empire", s. 138–139.

8 Erken Modern Venedik'in ekonomisine dair, bkz. Gino Luzatto, *Storia economica di Venezia dall'XI al XVI secolo* (Venedik: Centro Internazionale delle Arti e del Costume, 1961); Lane, *Venice*; Paola Lanaro (editör), *At the Centre of the Old World: Trade and Manufacturing in Venice and on the Venetian Mainland (1400–1800)* (Toronto: Centre for Reformation and Renaissance Studies, 2006).

9 Fusaro, *Political Economies*, s. 23.

10 William Wordsworth, "On the Extinction of the Venetian Republic", *The Poetical Works of William Wordsworth*'un içinde, III. cilt (Londra: Edward Moxon, 1837), s. 180.

Hâlbuki, tarihin tekrar tekrar ispat ettiği üzere, imparatorlukların kaderinde aksi düşünülmeyecek şekilde yükselmek ve çökmek yazılıydı ve Venedik'in de doğal çöküşe karşı bağışıklığı mevcut değildi. Venedik, ilk mühim toprak kaybını, Birinci Osmanlı-Venedik Savaşı (1463-1479) esnasında Negroponte'nin düşüşüyle yaşadı. Daha farklı ve açıkça izah etmek gerekirse, 1470 senesinin yazında, Sultan II. Mehmed'in kuvvetleri, Venedik'in, Negroponte şehri üzerindeki hakimiyetine son vermeyi başardı ve bu tarihten itibaren Venedik, idaresi altındaki önemli yerleri bir bir ezelî düşmanı Osmanlı İmparatorluğu'na kaptırmaya başladı. Bunun ardından, İkinci Osmanlı-Venedik Savaşı (1499-1503) esnasında, Venedik, en önemlileri 1500 senesinde kaybettikleri Modon ve Koron olan Ege Denizi ve Mora'daki bazı topraklarından yoksun kaldı.[11]

Venedik'in ilk toprak kayıpları, Adriyatik Denizi'nden Akdeniz'e geçit konumunda olan ve 1540'larda ziyadesiyle kazançlı frenk üzümü ticaretinde merkezî bir rol oynayan özellikle Zanta ve Kefalonya Adaları olmak üzere İyonya Denizi'nde mühim noktaların ele geçirilmesiyle telafi edildi.[12] 1509'da, Papa, Fransa Kralı, Kutsal Roma İmparatoru, Savoy Dükü ve bazı başka Avrupa hükümdarları tarafından kurulan geniş bir Venedik karşıtı ittifak Venedik İmparatorluğu'nun temellerini sarstı ve Venedik'in Doğu Akdeniz ticareti üzerindeki kontrolünde büyük etkiler meydana getirdi.[13] Ancak, Venedik kolonilerinin tarihinde en karanlık sayfalardan biri, 1571'de etrafı kuşatılan Venedik donanmasının, diğer Batılı kuvvetlerin askerî desteğine ve İnebahtı Savaşı'ndaki hayatî önemdeki zafere rağmen, Osmanlılara yenik düşmesi ve Venedik'in Akdeniz'deki topraklarının en görkemli

11 Arbel, "Venice's Maritime Empire".

12 Fusaro, *Political Economies*, s. 43–48. Zanta ve Kefalonya'nın Venedik devleti için iktisadî önemine dair, bkz. Fusaro, *Uva passa: una guerra commerciale tra Venezia e l'Inghilterra, 1540–1640* (Venedik: Il Cardo, 1997).

13 Lane, *Venice*, s. 242–245.

mücevheri olan Kıbrıs'ı kaybetmesiyle yazıldı.[14] Bazı tarihçilerin ifade ettiği üzere, Kıbrıs'ın Osmanlıların eline geçmesi, Cumhuriyet'in Avrupa kıtasındaki ekonomik ve siyasî etkisinin düşüşüne işaret ederek Venedik'te ve Akdeniz'de mühim yapısal değişikliklere yol açtı.[15]

Bu bölüm, Venedik gizli servisinin evrildiği ve geliştiği on altıncı yüzyıldaki siyasî-iktisadî ve sosyokültürel manzarayı ele almaktadır. Ayrıca, erken modern Avrupa'nın, Milano, Floransa, Cenova ve Roma gibi önemli İtalyan şehir devletleri, İspanya, İngiltere, Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu dahil olmak üzere siyaset ve iktisat bakımından bazı en mühim oyuncularının istihbarat faaliyetlerine dair genel bir değerlendirme sunmaktadır. Bölüm, on altıncı yüzyıl Avrupası'nda, ciddi siyasî, iktisadî, toplumsal ve dinî olayların teşvikiyle sistemli istihbaratın kademeli olarak ortaya çıkışını analiz etmektedir. Venedik'in devlet istihbarat aygıtı, merkezden yönetilen bir organizasyon olarak doğmuştur. Bu istihbarat aygıtının ayrıntılı olarak incelenmesi ise takip eden bölümlere bırakılmıştır.

---

14 İnebahtı Savaşı hakkında, bkz. Andrew C. Hess, "The Battle of Lepanto and its Place in Mediterranean History", *Past & Present* 57, no. 1 (1972), s. 53–73; John F. Guilmartin Jr, *Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century* (Cambridge: Cambridge University Press, 1974), s. 221–252. Kıbrıs Adası'nın Venedik için deniz muazzam önemi hakkında, bkz. Benjamin Arbel, "The Economy of Cyprus during the Venetian Period (1473–1571)", Vassos Karageorghis ve Dimitris Michaelides'in editörlüğünde yayınlanan *The Development of the Cypriot Economy from the Prehistoric Period to the Present Day* (Nicosia: Lithographica, 1996), s. 185–192.

15 Bkz. Gaetano Cozzi, "Venezia regina", *Studi Veneziani* 17 (1989), s. 15–25; Giorgio Denores, *A Discourse on the Island of Cyprus and on the Reasons for the True Succession in that Kingdom*, ed. Paschalis M. Kitromilides (Venedik: Hellenic Institute of Byzantine and Post-Byzantine Studies, 2006); Vera Costantini, *Il sultano e l'isola contesa: Cipro tra eredità veneziana e potere ottomano* (Torino: Unione Tipografico-Editrice Torinese, 2009)

Rönesans Venedik'inin Siyasî-İktisadî Manzarası

Ticarî alışverişler üzerine kurulu bir deniz imparatorluğu olan Rönesans Venedik'i için ticaret, birinci sırada gelen iç ve dış güvenlik meselesiydi. Bu sebeple, Doğu Akdeniz ve Adriyatik'in korunması, Venedik yetkililerinin en önemli vazifesiydi. Venedik Cumhuriyeti, bu yüzden on altıncı yüzyıl boyunca deniz ticareti faaliyetlerini Avrupa kıtasının bu kısmında yoğunlaştırmıştı. Bunun sonucunda, Batı Avrupa'nın kıyıları Akdeniz'in Doğu yakasına nazaran ikinci derede rol oynamıştır.[16] O zamana kadar, Portekizliler, Asya'ya doğrudan bir deniz yolu tesis ederek, bu suretle Avrasya ticaretinin görüntüsünü değiştirmişlerdir.[17] İngilizler, Fransızlar ve Osmanlılarsa topraklarını genişletme ve dolayısıyla ticarete hâkim olma rekabetine dahil olmuşlardır. Aynı zamanda, Katolik ya da Protestan hakimiyeti için yapılan din savaşları bu oldukça rekabetçi uluslararası ortamı daha da şiddetlendirmiştir.[18] Venedik, bir süreliğine kontrolü eline geçirmeyi başarmış olsa da; Doğu Akdeniz, Asya ve Avrupa arasındaki ticaret aracısı unvanını kaybetmenin potansiyel risklerinden kaynaklanan gerginlik, Venedik hükûmetini birbiriyle alakalı iki uygulamanın derinden yeniden yapılandırılmasına mecbur etmiştir. Bunlar dış politikası ve dolayısıyla ekonomisiydi.

16 Alberto Tenenti, "La navigazione veneziana nel Seicento", Gino Benzoni'nin editörlüğünde yayınlanan *Il Mediterraneo nella seconda metà del '500 alla luce di Lepanto*'nun içinde (Floransa: Leo S. Olschki, 1974), s. 533–567. Ayrıca bkz. Fusaro, *Political Economies*, özellikle İkinci Bölüm.

17 Eliyahu Ashtor, "The Venetian Supremacy in Levantine Trade: Monopoly or Pre-Colonialism?", *Journal of European Economic History* 3 (1974), s. 5–53.

18 İngiltere'deki din savaşlarının bir değerlendirmesi için Charles W. A. Prior ve Glenn Burgess'in editörlüğünde yayınlanan *England's Wars of Religion, Revisited*'ın içindeki makalelere bakınız (Farnham: Ashgate, 2011); benzer olarak Fransa için, Mack, P. Holt, *The French Wars of Religion, 1562–1629*, ikinci baskı (Cambridge: Cambridge University Press, 2005). Almanya'nın bir değerlendirmesi için, C. Scott Dixon'ın klasik eseri *The Reformation in Germany*'ye bakınız (Oxford: Blackwell, 2002).

1470'lerle 1570'ler arasındaki dönem, Venedik'in *Stato da Mar*'daki kolonilerini savunabilmek için askerî müdahaleye aşırı derecede önem vermesi sebebiyle bir "demir yüzyıl" olarak adlandırılmıştır.[19] Cumhuriyet'in deniz hakimiyetinin kademeli olarak azalması, Venedik politikasının o devirdeki gözlemcilerinin dahi fark ettiği üzere, dış politikasında daha savunmacı bir tavır takınmasına yol açmıştır.[20] Bu savunmacı duruş, aralıksız askerî korumaya ve –sıklıkla– harekete ihtiyaç duyuyordu ve bunların sırasıyla Cumhuriyet'in diplomatik tutumunda ve kamu gelirleri üzerinde siyasî etkileri ortaya çıkıyordu.[21] Doğu Akdeniz'deki deniz devriyesini takviye için bir sıra girişimler ve bölgede bulunan, özellikle Venedik, Üçüncü Osmanlı-Venedik Savaşı (1537-1540) esnasında yeniden toprak kaybettikten sonra Venedik hakimiyeti altındaki yerleri güçlendirmek oldukça önemliydi.[22] Bilhassa Venedik'in Korfu, Girit ve Kıbrıs kaleleri, Venedik donanmasının başkomutanı *Capitano Generale da Mar*'ın idaresinde Venedik kadırgaları için üs görevini yerine getirmektelerdi.[23] Adriyatik Denizi'nin Venedikliler arasında bilindiği adla, "Körfez"in denetimini

19 Arbel, "Venice's Maritime Empire", s. 142.

20 Örneğin, Venedik'teki *nuncio*'nun Kardinal Alessandrino'ya gönderdiği bir mektupta Venediklilerin Osmanlılara karşı sergiledikleri savunmacı duruşunu nasıl ihbar ettiği için bkz., ASVat, *Segreteria di Stato, Venezia*, b. 8 c. 100r./v. (16 Aralık 1570).

21 Arbel, "Venice's Maritime Empire", s. 142; Fusaro, *Political Economies*, s. 12. Venedik *Stato da Mar*'ını savunmanın maliyetine dair, bkz. Luciano Pezzolo, "La finanza pubblica", Gaetano Cozzi ve Paolo Prodi'nin editörlüğünde yayınlanan *Storia di Venezia dalle origini alla caduta della Serenissma*, cilt VI, *Dal Rinascimento al Barocco*'nun içinde (Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 1994), s. 713–773.

22 Alberto Tenenti, "La congiuntura veneto-ungherese tra la fine del Quattrocento e gli inizi del Cinquecento", Vittore Branca'nın editörlüğünde *Venezia e Ungheria nel Rinascimento*'nun içinde (Floransa: Leo S. Olschki, 1973), s. 135–143; Arbel, "Venice's Maritime Empire", s. 206–213; Fusaro, *Political Economies*, s. 68.

23 *Capitano Generale da Mar* bir savaş ihtimali ortaya çıktığı zaman seçilmekteydi. Görevdeyken, ayrıca Venedik'in *Stato da Mar*'daki topraklarının da yüksek valisiydi. Bkz. Arbel, "Venice's Maritime Empire", s. 212.

üstlenmek arzusuyla, Venedik, buradan geçen ve silah barındıran yabancı gemileri hazırlıksız olarak kontrol etmekteydi. Örneğin, 1562 senesinde, Venedikli bir komutan, Venedik'in azılı ticaret rakiplerinden Ragusa'dan (günümüzde Dubrovnik) yola çıkmış silahlı bir galyota el koymuş ve Ragusa yetkililerini, daha fazla gemiyi silahlandırma inatlarında ısrar ederlerse, bunları imha etmeye mecbur kalacağını söyleyerek uyarmıştır.[24] Benzer şekilde, Kıbrıs Savaşı esnasında, Venedikliler, Rum tüccarlar tarafından o zaman Osmanlı kontrolü altında bulunan Koron'a gönderilen silahları taşıyan geminin mürettebatını tutuklamıştır. Bu tutuklamanın sebebi mürettebatı ve kaptanı taşıdıkları yük ve görevleri hakkında sorgulamaktı.[25] Venediklilerin Adriyatik Denizi'ndeki denetleme rolü, bunu iki imparatorluk arasındaki kendine has siyasî-iktisadî ilişkinin karşılıklı haklar ve görevlerin geniş ağının bir parçası olarak gören Osmanlılar tarafından da kabul edilmekteydi.[26]

Burada "siyasî-iktisadî" kelimesinin kullanılması tesadüfî değildir; zira Venedikliler, siyasî meselelerin bir kişinin işini ve geçimini etkileyeceği gibi, ticarî faaliyetlerin de siyasî etkilerinin ve buna bağlı olarak diplomatik sonuçlarının olabileceğinden dolayı, siyaset ve ticaret arasında belirgin bir ayrım görememişlerdir. Bu kitapta iyice açık hâle geleceği üzere, Venediklilerin Osmanlıların kurnaz rakipleri olmaları ve Avrupa'da olup bitenlere dair onlara istihbarat sağlayarak ve özellikle de siyaset bakımından çalkantılı on altıncı yüzyılda onları hediyelere boğarak memnun etmeye ve yatıştırmaya çalışmalarının sebeplerinden biri budur.[27]

24 Malcolm, *Agents of Empire*, s. 18–19.

25 AGS, *Estado*, Legajo 1502, fol. 147 (13 Ekim 1571)

26 Malcolm, *Agents Empire*, s. 19.

27 Örneğin, Onlar Konseyi'nin Sultan'a hediyeler sunmaları ve 1521-1526 İtalyan Savaşı hakkındaki gelişmelere dair önde gelen Osmanlı yetkililerini *bailo* vasıtasıyla gizlice haberdar edip etmemek üzerine çevirdikleri dolaplar için, bkz. ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 1, cc. 7r.–8r. (19 Nisan 1525). Diplomatik ilişkilerin parçası olarak Venedik ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki hediye alışverişi hakkında, bkz. Antonio Fabris, "Artisanat et culture: recherches sur la production vénitienne et le marché ottoman au XVIe siècle", *Arab Historical*

Sultan'ın Venedik'e ağır ticarî kısıtlamalar dayatmamasını sağlamak, Venedik hükûmetinin en mühim siyasî-iktisadî amaçlarından biriydi. Bu sebepledir ki, İspanya'nın 1539 ile 1546 seneleri arasındaki Venedik elçisi Diego Hurtado de Mendoza, Venediklilerin Doğu Akdeniz'de Osmanlılara meydan okumaktansa, iktisadî menfaatlerini korumayı tercih ettiklerini homurdanmıştır.[28] Diego Hurtado de Mendoza'nın V. Karl'a ayrıntılarıyla rapor verdiği üzere, "dünyanın bütün güçleri arasında, Venedikliler sadece Karl ve Türklerden korkarlardı, sadece Karl'ı sayarlardı ve herkesin kötülüğünü isterlerdi."[29] Gerçekten de, Osmanlı İmparatorluğu, Venedik devletinin Doğu Akdeniz'deki toprakları için fasılasız bir tehdit oluşturmaktayken, bir yandan da Venedik'in en başta gelen ticaret ortaklarından biriydi ve Venedik'in ipek ve yününden büyük miktarlarda satın alarak, bu suretle özellikle on altıncı yüzyılın ikinci yarısında Venedik tekstil sanayiinin bir kısmını oluşturan on binlerce zanaatkârın işlerinin teminat altına alınmasını da sağlamaktaydı.[30]

Review for Ottoman Studies 3–4 (1991), s. 51–60; Deborah Howard, "Cultural Transfer between Venice and the Ottomans in the Fifteenth and Sixteenth Centuries", Herman Roodenburg'un editörülüğünde yayınlanan *Forging European Identities, 1400–1700* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), s. 138–177; Julian Raby, "The Serenissima and the Sublime Porte: Art in the Art of Diplomacy, 1453–1600", Stefano Carboni'nin editörlüğünde yayınlanan *Venice and the Islamic World, 828–1797* (New Haven, CT ve Londra: Yale University Press and Metropolitan Museum of Art, 2007), s. 90–119; Maria Pia Pedani, *Venezia porta d'Oriente* (Bologna: Il Mulino, 2010), s. 100–109; Luca Molà, "Material Diplomacy: Venetian Luxury Gifts for the Ottoman Empire in the Late Renaissance" Zoltán Biedermann, Anne Gerritsen ve Giorgio Riello'nun editörlüğünde yayınlanan *Global Gifts: The Material Culture of Diplomacy in Early Modern Eurasia*'nın içinde (Cambridge: Cambridge University Press, 2018), s. 56–87. Venediklilerin siyasî lütuflara karşılık diplomatic hediyeleri kullanmaları ayrıntılı olarak Altıncı Bölüm'de ele alınacaktır.

28 Michael J. Levin, *Agents of Empire: Spanish Ambassadors in Sixteenth-Century Italy* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2005), s. 157.

29 *A.g.e.*

30 Venedik'in yün ve ipek sanayileri ve bunların şehrin ekonomisine katkılarına dair, bkz. Domenico Sella, *Commerci e industrie a Venezia nel secolo XVII*

Venedik'in Osmanlı İmparatorluğu ile geliştirdiği bu birbirlerine bağlı ilişki, Venediklilerin Osmanlı İmparatorluğu ile aralarındaki tuhaf ilişkiye gıpta eden İspanya İmparatorluğu'nu kederlendirecek şekilde, Doğu'dan Akdeniz'e ulaşan haberleri ilk başta alanlar oldukları manasına gelmekteydi.[31] Bilgi, "deniz haberlerinin rasathaneleri ve yayılma röleleri olarak" kullanılan *Dominante*'nin Ege ve İyonya Denizlerinde zapt ettiği noktalardan ve ayrıca Balkanlar ve Adriyatik'teki Venedik kalelerinden geçerek, Avrupa kıtasının diğer kısımlarına ulaşmadan Venedik'e varırdı.[32] Netice itibarıyla, Venedik, habere aç yabancı temsilciler arasında esas karşılaşma noktası hâline gelmişti.[33] Lagüne varan günlük güncellemelerin çılgınlığından meydana gelen toplumsal ve diplomatik dalgalanma, Venedik'i haberlerin ipek ve baharatlar gibi alınıp satılabilen bir meta olduğu hareketli bir bilgi merkezine çevirmişti.[34]

(Venedik ve Roma: Istituto per la Collaborazione Culturale, 1961), s. 1–15; Sella, "L'economia", Cozzi ve Prodi, *Storia di Venezia*'nın içinde s. 666–669. Ugo Tucci, "Venezia nel Cinquecento: una città industriale?", Vittore Branca ve Carlo Ossola'nın editörlüğünde yayınlanan *Crisi e rinnovamenti nell'autunno del Rinascimento a Venezia* (Floransa: Leo S. Olschki, 1991), s. 61–83; Luca Molà, *The Silk Industry of Renaissance Venice* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2000).

31 Bkz. Giovanni K. Hassiotis, "Venezia e i domini veneziani tramite di informazioni sui turchi per gli spagnoli nel secolo XVI", Beck, Manoussakas ve Pertusi'nin tarafından yayınlanan *Venezia centro di mediazione*'nin içinde, s. 117–136.

32 Johann Petitjean, "The Papal Network: How the Roman Curia Was Informed about South Eastern Europe, the Ottoman Empire and the Mediterranean (1645–1669)", Joad Raymond ve Noah Moxham'ın editörlüğünde yayınlanan *News Networks in Early Modern Europe*'ın içinde (Leiden: Brill, 2016), s. 178–192 (bu kısım s. 181–182).

33 De Vivo, *Information and Communication*, s. 70–71

34 Venedik'te ticarî bir ürün olarak bilgi için, bkz. Iordanou, "What News on the Rialto?".

Erken Modern Avrupa'da Bir Bilgi Merkezi Olarak Venedik

On beşinci yüzyıl, matbaa ve yayıncılık devrimine tanıklık etmiştir.[35] Rönesans Avrupası, dünyanın her tarafından gelen ve Avrupa topraklarında olası Osmanlı ilerlemesi, Yeni Dünya'ya yapılan deniz keşifleri, Reformasyon ve Karşı-Reformasyon gelişmeleri, baharat fiyatları ve erken modern ekonomilerini süratle değiştiren diğer ilerlemeler gibi önemli olaylara duyulan hırslı merakı besleyen haberlerle hızlı bir şekilde saplantılı hâle gelmiştir.[36] Venedik'in Osmanlı Doğu Akdenizi ile Habsburg İspanyası arasındaki stratejik coğrafî konumu, onu bilgi ağlarının kavşaklarına ve bunun sonucunda haberlerin ilerlemesi ve derinleşmesinde ön plana yerleştirmiştir. Aziz Marko'nun himayesindeki şehir, kademeli olarak, erken modern dönemin en önemli haber temsilcilerinden biri olmuştur.[37] Bu suretle, Solanio, *Venedik Ta-*

35 Matbaanın gelişimine dair kaynakça çok geniştir. Genel bir değerlendirmesi için, bkz. Lucien Febvre ve Henri-Jean Martin, *L'apparition du livre* (Paris: Albin Michel, 1958); Elizabeth Einstein, *The Printing Press as an Agent of Change*, iki cilt, (Cambridge: Cambridge University Press, 1979); Andrew Pettegree, *The Book in the Renaissance* (New Haven, CT: Yale University Press, 2010). Erken modern dönemin matbaasının toplumsal ve girişimcilikle ilgili yönlerinin birbirleriyle bağlantıları için, bkz. Brian Richardson, Printing, *Writers and Readers in Renaissance Italy* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999). Matbaa devriminin ne kadar "devrimci olmadığı"na dair, bkz. David McKitterick, *Print, Manuscript and the Search for Order, 1450–1830* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003). Kitabın tarihi hakkındaki uzmanlığını istifademe sunmasından dolayı Anna Gialdini'ye müteşekkirim.

36 Erken Modern Avrupa'da haberler hakkında şu çalışmalara bakınız: Brendan Dooley'nin editörlüğünde yayınlanan *The Dissemination of News and the Emergence of Contemporaneity in Early Modern Europe*'un içindeki makaleler (Farnham: Ashgate, 2010); Andrew Pettegree, *The Invention of News: How the World Came to Know about Itself* (New Haven, CT: Yale University Press, 2014), özellikle s. 17–248; Raymond ve Moxham, *News Networks*.

37 Erken Modern Venedik'te haberler hakkında, bkz. Pierre Sardella, *Nouvelles et spéculations à Venise au début du XVIe Siècle* (Paris: A. Colin, 1948). Bir bilgi merkezi olarak Venedik hakkında, bkz. Burke, "Early Modern Venice"; Mario

ciri'nin üçüncü sahnesine "Evet, Rialto'da haberler nedir?" diye başladığında, çağdaşı olan Venedikliler, bu sorunun iktisadî ve siyasî ağırlığından gayet iyi şekilde haberdarlardı.

William Shakespeare'in Rialto pazarına, Venedik'in iktisadî ve ticarî merkezi olmasından dolayı, Venedik'in bu masalsı simgesine yer vermesi bir tesadüf değildir. Venedik pazarına ulaşan hasatların, savaşların, salgınların ve batan gemilerin haberlerinin etkisi gıda maddelerinin fiyatlarını değiştirmekte ve buna bağlı olarak kamu borcu yatırımı, deniz sigortası primleri ve yabancı para birimleri belirlenmekteydi.[38] Örneğin, 1501'de Portekizlilerin Ümit Burnu vasıtasıyla Hindistan'a giden yeni baharat yolunun haberi, Venedik'te biber, zencefil ve karanfil gibi baharatların fiyatlarını dört gün içerisinde havaya fırlattı.[39] Aynı yıl, Türk amirali ve korsanı Kemal Reis'in Venedik kalyonlarını ele geçirdiğine dair raporlar, deniz sigortalarının yüzde bir buçuk ila yüzde on oranında yükselmesine sebep oldu.[40] Böylece, imalat ve ticaretle meşgul olan her seviyeden Venedikli için, haberler kâr ya da zarar anlamına gelmekteydi.

Zaman geçtikçe, haberler Avrupa'da bir çılgınlık hâlini almaktayken, Rönesans Venedik'inde, sıradan bir iş olmaya başlamaktaydı. Bunun sebebi, Venedik hükûmetinin, ticaret üzerindeki coşkulu korumacılığı daha Ortaçağ'dan itibaren, derin şekilde kökleşmiş bir uluslararası tüccarlar, aracılar ve vekiller ağı meydana getirmiş olmasıydı.[41] Bilginin sistemli olarak yayılmasının ticaret bakımından ilerleme ve refah için hayatî öneminin henüz

---

Infelise, "Professione reportista: Copisti e gazzettieri nella Venezia del Seicento", Stefano Gaspari, Giovanni Levi ve Pierandrea Moro'nun editörlüğünde yayınlanan *Venezia. Itinerari per la storia della città*'nın içinde (Bologna: Il Mulino, 1997), s. 193–219.

38 Sardella, *Nouvelles*, s. 19–43, 72–82.

39 Marino Sanudo, *I diarii*, editörler Rinaldo Fulin, Federico Stefani, Nicolò Barozzi, Guglielmo Berchet, Marco Allegri (Venedik: F. Visentini, 1879–1903), cilt VI, s. 87; Sardella, *Nouvelles*, s. 33–34.

40 Sardella, *Nouvelles*, s. 42.

41 Pettegree, *The Invention of News*, s. 51–54.

on üçüncü yüzyılda farkına varan Venedikliler, Cumhuriyet'in haberleşme ihtiyaçlarına hizmet edecek bir posta sistemi geliştirmişlerdi.[42] Bu posta servisi, biri diplomatik amaçlar ve diğeri de özellikle ticaret meseleleri olmak üzere iki farklı alana ayrılmıştı; ancak Venedikli tüccarların resmî Venedik ulaklarını şahsî işleri için kullanıp kullanmadığı hakkında bilgi mevcut değildir.[43] Nihayet, 1290'lara gelindiğinde, Venedik posta sisteminin farklı işlevleri, dokuz yetkili tarafından yönetilen bir hizmette birleştirildi.[44] Bu hizmet başta yapısı bakımından ilkel olsa dahi, 1489'da Venedikli ulaklar kendileri *Compagnia dei Corrieri Veneti*[45] [Venedikli Ulaklar Şirketi] olarak teşkilatlanmışlar ve bu ulak teşkilatı on altıncı yüzyıla gelindiğinde, Avrupa ile Osmanlı İmparatorluğu arasında en güvenilir posta servisi olarak faaliyet göstermiştir.[46]

Gezgin tüccarlar, Venedik'in olağan habercileri arasındaydı ve sık sık, bazı zamanlar gizli olmak üzere mektup getirip götürmeyi kabul ederlerdi.[47] Hatta, önemli hükûmet mektuplarının

42 Venedik posta servisine dair, bkz. Adriano Cattani, *Storia dei servizi postali nella Repubblica di Venezia e catalogo dei timbri postali* (Venedik: Tip. Commerciale, 1969); Cattani, "I servizi postali nei territori lombardi della Reppublica di Venezia con particolare riguardo nella città di Crema", *Insula Fulcheria* IX–X (1970–1971), s. 101–113; Cattani, "Storia delle comunicazioni postali veneziane", *Bollettino prefilatelico e storico-postale*'nin içinde, fasc. 33/34 (1983), s. 130–138; Francesco Giannetto, "Il servizio di posta veneziano nella Roma di Paolo IV secondo i dispacci di Bernardo Navagero (1555–1558)", *Clio* 26 (1990), s. 123–138; Bruno Caizzi, *Dalla posta dei rei alla posta dei tutti* (Milano: FrancoAngeli, 1993), s. 211–262. Marco Pozza, "Lettere pubbliche e servizio postale di stato a Venezia nei secoli XII–XIV", Gaspari, Levi ve Moro, *Venezia*'nın içinde, s. 113–130. On altıncı ve on dokuzuncu yüzyıllar arasında İtalyan posta sisteminin bir genel değerlendirmesi için, bkz. Caizzi, *Dalla posta dei rei alla posta dei tutti*.

43 Pozza, "Lettere pubbliche", s. 119–120.

44 A.g.e.

45 A.g.e., s. 117–118.

46 Dursteler, "Power and Information", s. 602.

47 Örneğin Suriye'den haberler veren Venedikli tüccarlara dair, bkz. ASVat, *Segreteria di Stato, Venezia*, b. 21, fols. 23–24 (16 Ocak 1580), İber Yarımadası'ndan tüccar haberlerine dair, bkz. *A.g.e.*, fol. 290 (28 Mayıs 1580).

taşınmasında toplumsal mevkileri sebebiyle Venedikli tüccarların, resmî ulaklardan daha güvenilir görüldükleri dahi iddia edilmiştir.[48] Tecrübeli gezgin ve mektup yazarı olan Venedikli tüccarlar, Cumhuriyet için yetenekli muhbirlere dönüşmüşlerdir ve onların mektupları bir çeşit modern öncesi "veri bankası"nı meydana getirmiştir.[49] Onların yazılı raporları sadece yerel yöneticiler değil, bunları üstlerine bildiren yabancı diplomatlar tarafından da oldukça ciddiye alınmıştır.[50] Haber yayma kapsamları o kadar önemliydi ki, Venedik'teki imparatorluk elçisi, V. Karl'a gönderdiği bir mektubunda yerleşmiş vaziyette bir Venedik kolonisine ve daimî bir resmî temsilci olan *bailo*'ya ev sahipliği yapan İstanbul'daki Venedikli tüccarlardan Türkler hakkında hiçbir haber gelmediğini tekrar tekrar beyan etmişti.[51] Venedikli yetkililerle *bailo* arasındaki sistemli yazışmalar, siyasî ve iktisadî değerdeki bilgilerle renklendirilmişti.[52] Türk-

Mektup taşıyan Venedikli tüccarlar için, bkz. ASVat, *Segreteria di Stato, Venezia*, b. 1, c. 76r. (16 Aralık 1532). Venedik'te bulunan İspanyol elçi de özellikle Venediklilerin, Kıbrıs'ın Osmanlılar tarafından ele geçirilmesi hakkında olmak üzere, Akdeniz'deki o anki meselelere dair haberler temin edilmesi hususunda seyahat eden tüccarlara fazlaca itimat etmeleri konusunda sık sık yorumlar yapmıştır. Örneğin, bkz. AGS, *Estado*, Legajo 1328, fol. 115 (5 Temmuz 1571); *a.g.e.*, Legajo 1329, fols. 5, 9 (13 Ocak ve 2 Şubat 1571).

48 Pozza, "Lettere pubbliche", s. 122.

49 Burke, "Early Modern Venice", s. 391. Tüccarlara ve bilginin dolaşımına dair, bkz. Giorgio Doria, "Conoscenza del mercato e sistema informativo: Il know-how dei mercanti finanzieri genovesi nei secoli XVI e XVII", Aldo De Maddalena ve Herman Kellenbenz'in editörlüğünde yayınlanan *La repubblica internazionale del denaro tra XV e XVII secolo*'nun içinde (Bologna: Il Mulino, 1986), s. 57–115. Hususî olarak erken modern dönemde tüccarların ticarî ve malî bilginin yayılmasına katkılarına dair, bkz. Francesca Trivellato, "Merchants' Letters across Geographical and Social Boundaries", Bethencourt ve Egmond, *Correspondence and Cultural Exchange*'in içinde, s. 80–103.

50 Örneğin, bkz. ASVat, *Segreteria di Stato*, Venezia, b. 8, c. 144r./v. (21 Şubat 1571); *a.g.e.*, b. 16, c. 49r. (12 Mart 1574).

51 AGS, *Estado*, Legajo 1308, fol. 186 (5 Mayıs 1531)

52 Doğrudan *bailo*'ya yazılmış mektuplar için örneğin, bkz. ASV, *IS*, bb. 148 ve 433; *bailo* tarafından gönderilen mektuplar içinse *a.g.e.*, bb. 416–428'e

ler, hayatî önemdeki Osmanlı-Venedik ilişkilerine dair aralıksız olarak raporlar veren[53] bu muhaberattan hiçbir zaman habersiz değillerdi ve haklı bir şekilde daima şüphelenmektelerdi. Mesela, 1492'de *bailo* Girolamo Marcello casuslukla itham edilerek İstanbul'dan kovulmuştu. Senatör Domenico Malipiero'ya göre o, gerçekten de casusluk yapmaktaydı.[54]

Venedik İmparatorluğu'nun siyasî-iktisadî tutumunda bilginin hızla artan önemi, her türden istihbaratı şehrin ticaret ve hâkim olduğu topraklara dair üstünlüğünde belirleyici bir unsur hâline getirmekteydi; o kadar ki, Venedikliler, zamanla istihbaratı bir meta, Richard Mackenney'nin pek yerinde olarak tarif ettiği gibi, bir çeşit "yerel ticaret" şekline sokmuşlardır.[55] Daha farklı bir şekilde izah etmek gerekirse, on altıncı yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Venedik'te (diğer İtalyan şehirlerinde olduğu üzere), elle yazılmış, *gazeta de la novità* adında bir haber varakası dolaşmaya başlamıştı. *Gazeta de la novità*, küçük boyutta aylık bir yayındı ve onu satın almak için sarf edilen küçük bakır para olan *gazetta*'dan ismini almaktaydı.[56] Kelimenin tam anlamıyla "yarım kuruş değerindeki haberler" demekti.[57] Ancak

bakınız. Ayrıca bkz. arşiv serileri: ASV, Senato, *Deliberazioni*, *Costantinopoli*; ASV, Senato, *Dispacci degli ambasciatori e residenti*, *Costantinopoli* ve ASV, CCX, *Dispacci Ambasciatori*, bb. 4–5.

53 Venediklilerin Osmanlılar hakkında bilgi toplayışlarına dair, bkz. Kissling "Venezia come centro di informazioni".

54 Francesco Longo, *Annali Veneti dall'anno 1457 al 1500 del Senatore Domenico Malipiero*, I. cilt (Floransa: Gio. Pietro Vieusseux, 1843), s. 141–142. Beni bu kaynaktan haberdar etmesinden dolayı, Emrah Safa Gürkan'a müteşekkirim.

55 Richard Mackenney, "Letters from the Venetian Archive", *Bulletin of the John Rylands Library* 72, no. 3 (1999), s. 133–144 (bu kısım s. 143).

56 Paraya dair, bkz. "Gazetta", Salvatore Battaglia'nın editörlüğünde yayınlanan *Grande dizionario della lingua italiana*, cilt 6 (Torino: Unione Tipografico-Editrice Torinese, 1990), s. 624. *Gazeta de la novità*'nın kökenine dair, bkz. Infelise, "From Merchants' Letters"; Infelise, "The History of a Word: Gazzetta/Gazette", Raymond ve Moxham, *News Networks*'ün içinde, s. 243–261.

57 Julia Cresswell, *The Oxford Dictionary of Word Origins*, ikinci baskı (Oxford: Oxford University Press, 2010), s. 186.

bilgilendirme değeri, Venediklilerinin onun sayfaları sayesinde Avrupa kıtasının farklı yerlerinde gezinmekteyken, iktisadî, siyasî ve toplumsal meselelerden haberdar olmalarından dolayı çok daha yüksekti.

On Altıncı Yüzyıl Avrupası ve Gizli Servislerin Yükselişi

Avrupa devletleri arasındaki rekabet, İber Yarımadası'nın kralları tarafından Doğu'ya yeni geçiş yolları bulmak için başlatılan büyük deniz seferlerinin ardından, iyice kızışmıştı. On altıncı yüzyılın ortasına gelindiğinde, Venedik, Doğu Akdeniz'in en önemli ticaret yolları üzerindeki egemenliğini elinde tutmakta zorluk çekmekte ve derece derece başarısız olmaktaydı. Venedik, en sonunda Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa arasındaki ticarî arabuluculuk konumunu kaybetti. Fransa, 1539'da Kanunî Sultan Süleyman'la bir antlaşma imzalayarak, Venedik'in aracılığından kendini kurtarmış ilk devletlerden biridir.[58] Hollandalılar da on altıncı yüzyılın sonlarında bu yönde ilerlediler, on yedinci yüzyılda yırtıcı tavırlarını kuvvetlendirdiler.[59] Daha saldırgan bir yaklaşıma başvuranlarsa İngilizlerdi; "Avrupa siyasetinde ve ekonomisinde İngiltere'ye daha geniş bir rol verme genel stratejisi"ni[60] geliştirmişlerdi. Venedikli tüccarlar, bundan çok zarar gördüler ve hararetli bir şekilde, Kraliçe I. Elizabeth'in kötü muamelesinden ve aç gözlü ekonomi politikalarından yakındılar.[61] Doğuya doğru uzanan bu kıta içi rekabet, batıda Amerika'nın mutlu bir hata sonucunda keşfiyle ve bundan ortaya çıkan iktisadî fırsatlarla, Avrupa sınırları içinde

58 Sella, *Commerci e industrie*, s. 5.

59 Marie-Christine Engels, *Merchants, Interlopers, Seamen and Corsairs: The 'Flemish' Community in Livorno and Genoa (1615–1635)* (Hilversum: Verloren, 1997); Mehmet Bulut, *Ottoman-Dutch Economic Relations in the Early Modern Period, 1571–1699* (Hilversum: Verloren, 2001).

60 Fusaro, *Political Economies*, s. 75–76.

61 ASV, *Materie Miste e Notabili*, b. 67, cc. 92r.–98v. (8 Temmuz 1607).

ve bu sınırların ötesinde toprak genişlemesi için çekişmeleri iyice körükledi.[62]

On altıncı yüzyıl, siyaset arenasında Reformasyon ve Karşı-Reformasyon sebebiyle iyice artan, Fransa'da din savaşları, İngiliz Reformasyonu ve İngiltere'de Protestanlığın güçlenmesi, Hollanda bağımsızlık savaşları ile Osmanlıların Güneydoğu Avrupa'daki agresif ilerleyişini içinde barındıran mücadeleleri kapsayan ardı arkası kesilmeyen savaşlar devri olmuştur. Bunu takip eden siyasî belirsizlik, Avrupa hükûmetlerini birbirine benzeyen iç ve dış politikalar izlemeye mecbur bırakmıştır. Avrupalı devletlerin çoğu için bunların belli başlı ortak hususiyetleri bulunmaktaydı: Bunlar, öncelikle, denizaşırı yerlerde daimî diplomatik temsilcileri zorunlu kılan, bir çeşit merkezî idare üzerine kurulmuş merkezî hükûmetlerin sağlamlaşması; ikincisi, egemen, hanedana dair ve ticarî menfaatlerden oluşan unsurların diplomatik ile askerî hareket vasıtasıyla faal şekilde savunulması ve üçüncüsü Reformasyon ve Karşı-Reformasyon gelişmelerine doğrudan veya dolayı olarak dahil olmaktı.[63]

Çoğu Avrupa devletini, hakimiyetleri altındaki topraklar dahilinde ve bunların ötesindeki düşmanlara dair istihbarat elde etmek amacıyla hususî sistemler meydana getirmeye zorlayan başlıca sebeplerden bazıları bunlardı. Bu amansız rekabet ortamı içinde, sayısı hesaplanamayacak miktarda casus ve muhbir kademeli olarak, güçlü hükümdarlar, onların soylu destekçileri ve mevkilerinde ilerlemek ve refah peşinde olan rakiplerinin dahil olduğu Avrupalı muhtelif nüfuzlu şahıslar adına, hassas bilgi toplamak gayesiyle yabancı diyarlara sızmışlardır. Bunun sonucunda, Avrupalı devletler, neredeyse kendi boyutlarıyla denk bir seviyede gittikçe artan bir bilgi toplama evresine girmişlerdir.[64]

62 Mukayese edin, lberto Tenenti, *Piracy and the Decline of Venice, 1580–1615*, İngilizceye çeviren Janet ve Brian Pullan (Berkeley and Los Angeles, CA: University of California Press, 1967).

63 Carnicer García ve Marcos Rivas, Espías de Felipe II, s. 14–16.

64 Soll, *The Information Master*, s. 19.

Bunların arasında, bazı önde gelen İtalyan şehir devletleri, II. Felipe'nin İspanyası, I. Elizabeth'in İngilteresi, XIII. Louis'nin Fransası ve Osmanlı İmparatorluğu, güçlü istihbarat ağları geliştirmek adına sebebi açık olan gayretler sarf etmişlerdir. Bunlar aşağıda ele alınacaktır.

İtalyan Şehir Devletleri

İtalyan şehir devletleri, kademeli şekilde, yeni ortaya çıkan diplomatik temsilcileri de barındırmak suretiyle, kendi bürokratik yapılarını meydana getirmişlerdir.[65] Bunun bir parçası olarak, İtalyan prensleri, henüz Ortaçağ'dan itibaren, ilkel gizli servisler geliştirmişlerdir. Meselea, Paolo Preto, henüz 1297'de, Pisa'da bir "*ufficiale sopra le spie*"nin varlığından bahsetmektedir.[66] İtalyan şehir devletlerinin gizli servislerine dair bilgimiz sınırlıdır; mevcut bilgiler, prenslerin ve onların resmî temsilcilerinin bilgi ve haber ağlarını araştıran diplomasi ve kültür tarihi çalışmalarından ortaya çıkmaktadır.[67] Bunun sonucunda, tarihçiler ve okuyucular "casusluk faaliyetleriyle meşgul olanların daimî sorunu olan, haber ve rivayetlerden, propaganda ve dedikodudan meydana gelen uluslararası gevezeliğin içinden faydalı istihbaratın nasıl çıkarılacağı"[68] meselesiyle karşılaşmaktadırlar. Ancak, neticede, rivayet, propaganda ve dedikodu, erken modern istihbaratın ayrılmaz birleşenleriydi.

Milano Düklüğü, geç Ortaçağ döneminin bilgiyi en iyi şekilde tedarik eden şehir devletlerinden biriydi.[69] Milano, özellikle, "tam manasıyla '*signore di novelle*'"[70] [haberlerin efendisi] olan

65 Bkz. Lazzarini, *Communication and Conflict.*

66 Preto, *I servizi segreti*, s. 25.

67 Örneğin, Frigo, *Politics and Diplomacy* ve Raymond ve Moxham, *News Networks*'ün içindeki makalelere bakınız.

68 Cooper, *The Queen's Agent*, s. 169.

69 Erken modern dönemde, Milano'nun bilgi ağına dair, bkz. Senatore, "*Uno mundo de carta.*"

70 Lazzarini, *Communication and Conflict*, s. 47.

Francesco Sforza'nın (1401-1466) idaresinde etkili bir diplomatlar ve istihbarat toplayıcıları ağı meydana getirerek Francesco'yu "haberlerin efendisi" hâline getirmeye gayret etmiştir.[71] Kafası çalışan ve hakiki bir *condottiere* olan Sforza, iç ve dış politikaları için hayatî önemdeki istihbaratı alabilmek için başlıca İtalyan şehirlerine yerleştirdiği güçlü bir muhbirler ağını kalıcı bir hâle getirmenin değerini özümsemiştir.[72] Buna ilaveten, Sforza, en başından itibaren, Napoli, Roma, Floransa ve Venedik dahil olmak üzere bütün mühim İtalyan şehir devletlerine, savaşlar ve diplomatik kopuşlar esnasındaki birkaç kesintiye rağmen, elçiler göndermişti.[73] Örneğin Antonio Simonetta (takriben 1390 – takriben 1460), 1444 ile 1449 arasında, Venedik'in Sforza nezdindeki elçisiydi ve Milanolu elçiler 1450'den itibaren Roma'da, 1455'ten itibaren Napoli'de ve 1463'ten itibaren Savoy'da hizmet vermekteyken; 1490'ların sonundan itibaren denizaşırı yerlere elçiler gönderilmeye başlanmıştı.[74]

Diğer İtalyan şehir devletlerinin daha katı diplomatik sistemlerine kıyasla, Milanolu temsilciler, belirli bir esneklik derecesinin içinde faaliyet göstermektelerdi.[75] Onların esas sorumluluklarıysa "otoritenin ve dükün şerefinin korunmasına" yardım edecek bilginin toplanmasıydı.[76] Bu sebepten dolayı, yabancı saraylarda diplomatik görevlerini üstlendikleri zaman önceliklerinden biri, onlara sağlam temelli istihbaratları tedarik edebilecek "dostlar" ile beraber vakit geçirmekti. Dostların ödemesi, dük tarafından bahşedilen hediye ve ihsanlar suretindeydi.[77] Francesco Sforza

71 *A.g.e.*, s. 72.

72 Senatore, "*Uno mundo de carta*", s. 285.

73 Milano'nun diplomatik ağı için, bkz. Lydia Cerioni, *La diplomazia sforzesca nella seconda metà del Quattrocento e i suoi cifrari segreti*, 2 cilt, *Fondi e Studi del Corpus Membranarum Italicarum*'un yedinci eseri (Roma: Il Centro di Ricerca, 1970).

74 *A.g.e.*, cilt 1., s. xxxiii; Senatore, "*Uno mundo de carta*", s. 35.

75 *A.g.e.*, s. 46–47, 53.

76 *A.g.e.*, s. 55.

77 *A.g.e.*, s. 282–284.

ayrıca uzun süre hizmet vermiş bir Devlet Bakanı ve devlet idaresinde vazifelendirilmiş ilk profesyonel şifre kırıcılardan biri olan Cicco Simonetta'nın başkanlığındaki gizli ve tertipli kançılaryanın geliştirilmesinden de sorumluydu.[78] Onun yönetimi altında Milano, muhtemelen haberleşmenin mahrem yollarının sistemli kullanımında öncülük etmekle kalmadı; Milano gizli kançılaryasının çok sayıda şifresi de düzenli olarak Sforza'nın diplomatları ve askerî valilerinin faydası için sipariş edilip gizli şekilde kullanıma sokuldu.[79] II. Francesco Sforza'nın (1508–1535) ölümünden sonra, Milano Düklüğü, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun feodal hakimiyetine katıldı.

Floransa'nın istihbarat ve casusluk ağı, öldürülen Alessandro de' Medici'nin yerine Floransa Düklüğü'nün tahtına oturtulmak için on yedi yaşındayken V. Karl'ın seçtiği Toskana Hanedanı Büyük Dukalığı'nın kurucusu I. Cosimo (1519-1574) tarafından sistemli olarak geliştirilmiştir.[80] Paolo Preto, geç Rönesans Floransa'nın istihbarat ağının büyük oranda Venedik'in ve diğer büyük Avrupa devletlerinin istihbarat ağlarına benzediğini öne sürmüştür.[81] Ancak, Floransa'nın istihbarat faaliyetleri hakkında sistemli araştırma eksikliği, bu iddianın doğrulanmasına olanak tanımamaktadır. O döneme ait raporlardan çıkarılan dağınık bilgiler, Floransa'nın, vazifeleri dükün iktidarına tehdit oluşturabilecek

78 Simonetta ve Milano kançılaryasının şifre kırıcılarına dair, bkz. Cerioni, *La diplomazia sforzesca.*

79 *A.g.e.*, cilt 1, s. ix–xx.

80 I. Cosimo hakkında, bkz. Gregory Murry, *The Medicean Succession: Monarchy and Sacral Politics in Duke Cosimo dei Medici's Florence* (I Tatti Studies in Italian Renaissance History) (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014); Alessandro de' Medici'ye dair, bkz. Catherine Fletcher, *The Black Prince of Florence: The Spectacular Life and Treacherous World of Alessandro de' Medici* (Londra: Bodley Head, 2016); Alessandro de' Medici'nin öldürülmesinden sonraki gelişmelere dair, bkz. Stefano Dall'Aglio, *The Duke's Assassin: Exile and Death of Lorenzino de' Medici*, İngilizceye çeviren Donald Weinstein (New Haven, CT ve Londra: Yale University Press, 2015).

81 Preto, *I servizi segreti*, s. 25.

her hususu düke ihbar etmek olan fevkalade miktardaki ücretli casuslar ve muhbirlerin yarattığı, her tarafı etkisi altına almış casusluk aurasıyla sarıldığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu casusların ve muhbirlerin çalışmalarının nasıl denetlenip yönetildiği henüz bilinmemektedir. Cosimo'nun çağdaşlarından öğrendiğimiz, Cosimo'nun bilgi toplanması ve casusluğa inanılmaz miktarda paralar sarf ettiğidir. Bilhassa, Floransa'daki Venedik elçisi Vicenzo Fedeli, 1561 senesinde Senato'ya sunduğu *relazione*'sinde (görev sonu raporu), Cosimo'nun Toskana'nın başkentinin dük hakkında konuşurken ziyadesiyle ihtiyatlı olmaya mecbur olan sakinlerine korku saçan casuslara, senelik 40.000 duka dağıttığı raporunu vermiştir.[82] İtalyan hümanisti Benedetto Varchi, Cosimo'nun ücretli muhbirlerinin en olası ve olanaksız yerlere sızarak, buraların yerlileriyle samimiyet kurduklarını ve Cosimo'nun kötü niyetli düşmanlarıyla karşılaşmayı umduklarını öne sürerek bu iddiayı doğrulamıştır.[83] Paralı muhbirlerin haricinde, Floransa istihbarat aygıtı, Floransalı elçilerin uluslararası meselelerden haberdar olmalarını sağlayan haber varakaları olan *avvisi*'ye de ciddi ölçüde itibar etmiştir.[84]

82 "Relazione di messer Vincenzo Fedeli secretario dell' Illustrissima signoria di Venezia tornato dal duca di Fiorenza nel 1561", Angelo Ventura'nın editörlüğünde yayınlanan *Relazioni di ambasciatori veneti al Senato*'nun içinde, cilt II (Bari: Laterza, 1976), s. 237.

83 Preto, *I servizi segreti*, s. 26.

84 Medici'ye mensup büyük düklerin *avvisi*'yi kullanmalarına dair, bkz. Sheila Barker, "'Secret and Uncertain': A History of Avvisi at the Court of the Medici Grand Dukes" Raymond ve Moxham, *News Networks*'ün içinde, s. 716–738; erken modern İtalya'da *avvisi*'nin genel olarak tarihi ve kullanımına dair, bkz. Mario Infelise, *Prima dei giornali: Alle origini della pubblica informazione* (Bari: Laterza, 2002); Infelise, "Roman Avvisi: Information and Politics in the Seventeenth Century", Gianvittorio Signorotto ve Maria Antonietta Visceglia'nın editörlüğünde yayınlanan *Court and Politics in Papal Rome, 1492–1700*'ın içinde (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), s. 212–228; Infelise, "News Networks between Italy and Europe", Dooley, *The Dissemination of News*'in içinde, s. 51–67.

Venedik'in İtalyan Yarımadası'ndaki ezelî ticaret rakibi Cenova, bir tür gizli polis meydana getirmek için Venedik modeli Devlet Savcıları'nı taklit etmiştir. Altı vatandaş ve bir senatörden oluşan biri kurul olan Ceneviz *Inquisitori di Stato*'su, Venedikli karşılığından neredeyse bir yüzyıl sonra, 1628 senesinde, Giulio Cesare Vachero'nun Cenova oligarşisini devirmek amacıyla tertiplediği başarısız komplonun ardından kurulmuştur.[85] Ceneviz Devlet Savcıları'nın esas gayesi, Ceneviz Cumhuriyeti'nin güvenliğini muhtemel düşmanlarına karşı teminat altına almaktı.[86] Cenova, hızlı bir şekilde, her yerde mevcut casus ve muhbirlerin, şüpheli olan her şeye gözcülük ettiği bir denetleme devleti hâline geldi. Hükûmeti devirme tehlikesini savuşturmak amacıyla, vatandaşların şehirdeki yabancı elçilerin meskenlerine girip çıkmaları yasaklanmıştı; bu kurul, bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere Venedikliler tarafından başlatılmıştı.[87] Fakat, Venedik Cumhuriyeti'nin "*vero padrone*"si [gerçek efendisi] olan Onlar Konseyi gibi bir kurumun eksikliği, Cenova'da çeşitli tartışmalara konu olmuştu[88] ve bir bakıma, Cenova ve Venedik istihbarat sistemlerinin arasındaki bütün benzerlikleri hükümsüz kılmıştı.

İtalyan şehir devletlerinin kademeli bir gerileme safhasına girdikleri on altıncı yüzyılın sonunda, Vatikan, bürokrasi ve devlet yenileşmesinin zirvesi olarak ivme kazandı.[89] Bu bir rastlantı değildi; zira, Katolik Kilisesi, bilgi devletinin yükselişiyle fazlasıyla ilişkilendirilmekteydi[90] ve neticede karma bir kamu hizmeti ve erken

85 Canosa, *Alle origini*, s. 112.

86 Ceneviz devlet savcılarına dair, adı geçen esere bakınız.

87 Preto, *I servizi segreti*, s. 28.

88 Canosa, *Alle origini*, s. 123–124.

89 Soll, *The information Master*, s. 21.

90 Michael T. Clanchy, *From Memory to Written Record: England, 1066–1307* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979); Peter Burke, *A Social History of Knowledge from Gutenberg to Diderot* (Cambridge: Polity Press, 2000), s. 120–123; Burke, "Sacred Rulers, Royal Priests: Rituals of the Early Modern Popes", Burke, *The Historical Anthropology of Early Modern Italy: Essays on Perception and Communication*'ın içinde (Cambridge: Cambridge University Press, 1987), s. 168–182.

modern dünyanın en iyi şekilde teşkilatlanmış bilgi sistemlerinden birini meydana getirmişti.[91] Ancak, Papalık Roması, sağlam bürokrasisine rağmen, merkezî olarak organize edilmiş bir istihbarat aygıtı yaratamamıştı. Genişlemekte olan coğrafî etki alanı, azımsanmayacak derecede Papalık etkisinin bulunduğu Uzak Doğu'yu ve Yeni Dünya'yı kapsayan istihbarat operasyonlarının idaresinin, ele aldığımız dönem için gayet zor olduğu bu boşluğun içinde mühim bir rol oynamaktaydı. Sistemli bir Papalık istihbarat servisinin eksikliğiyse, esas olarak erken modern dünyaya yayılmış olan dinî misyonerlerin saflarından ve Papalık temsilcilerinin arasından çıkan muhbirler fazlalığıyla telafi edilmekteydi.

Daha açık şekilde ifade etmek gerekirse, Katoliklik mezhebinin dünyanın dört tarafına yaymakla görevlendirilmiş dinî misyonların bolluğu, Papa için istihbarat toplayan muhbirler fazlalığını ortaya çıkarmaktaydı.[92] Bunlar arasında en sistemli şekilde organize edilmiş olanları olan Cizvitler, yazılı haberleşmelerini korumak için kendi şifrelerini dahi geliştirmişlerdi.[93] Dahası, diğer erken modern devletlerde olduğu üzere, piskopos ve elçiler gibi Vatikan'ın önde gelenleri de güncel ve gizli meselelerden,

91 Papalık kamu hizmetine dair, bkz. Peter Partner, *The Pope's Men: The Papal Civil Service in the Renaissance* (Oxford: Oxford University Press, 1990). Bir bilgi merkezi olarak Roma için, bkz. Peter Burke, "Rome as a Centre of Information and Communication", Pamela Jones ve Thomas Worcester'ın editörlüğünde yayınlanan *From Rome to Eternity*'nin içinde (Leiden: Brill, 2002), s. 253–269; Jones ve Worcester, *The Social History of Knowledge*, s. 120–123. Ayrıca bkz., Armand Baschet, *Les Archives de Venise* (Paris: Henri Plon, 1870), s. 178–181.

92 Kiliseye dair dünya çapında misyonerlikler hakkında çok fazla miktarda akademik çalışma mevcuttur. Örnekler ve daha fazla kaynakça için, bkz. Dauril Alden, *The Making of an Enterprise: The Society of Jesus in Portugal, its Empire, and Beyond, 1540–1750* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1996); Liam M. Brockey, *The Visitor: André Palmeiro and the Jesuits in Asia* (Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 2014). Özellikle Asya'dakiler olmak üzere, kiliseye dair misyonerlik faaliyetleri hakkında literatür hakkında yardımsever ve desteklerinden dolayı Jose Bento da Silva'ya müteşekkirim.

93 Preto, *I servizi segreti*, s. 28.

kendi –çoğunlukla paralı– muhbirleri vasıtasıyla haberdar olurlardı.[94] Bu muhbirlere örnek olarak, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun posta amiri Baron Taxis gösterilebilir.[95] Bu muhbirler arasında, Venedik'teki *nuncio*, Papa'nın en kutsal muhbirleri arasında sayılırdı. *Nuncio*, sadece kendisine hayatî önemdeki istihbarat sağlayan kendi casuslarını kullanmakla kalmazdı;[96] ayrıca ona, Vatikan'a bir defasında rapor ettiği üzere, Venedik'te sayılamayacak miktarda bulunan, özellikle "bulanık sudan başka hiçbir şey üretemeyen" Almanlar, Rumlar, Yahudiler ve Türklerden meydan gelen dört "kaynak"tan çıkan "Hristiyanlık aleyhindeki" casuslara karşı gözlerini açık tutması emredilmişti.[97]

Geleneksel diplomatik çerçevelerin ötesine çıkan Papalık'ın karma istihbarat ağından genel olarak İtalya ve Avrupa hakkındaki meseleleri ve Osmanlı İmparatorluğu'nun askerî manevralarını yakından takip etmesi beklenmekteydi.[98] Bu sebepten dolayı, Venedik Cumhuriyeti'yle diplomatik ilişkiler, Papalık bilgi servisinin başlıca dayanağı hâline gelmişti ve Venedik *Apostolik Nuncio*'luğu Vatikan için başlıca bilgi merkezine dönüşmüştü.[99] Ancak Kutsal Makam, Doğu'yla Batı arasındaki bilgi akışını izlenmesi için Aziz Marko Cumhuriyeti'ne güvenen tek erken modern gücü değildi. Benzer şekilde uzaklara ulaşan coğrafî temas ve paralel istihbarat menfaatleriyle II. Felipe'nin sıkı şekilde kontrol edilen ve merkezden yönetilen casusluk ağı, kilise temsilcilerinin meydana getirdikleri casus ağlarında azımsanmayacak şekilde etkili oldukları Papa'nın "organik" istihbarat toplama sistemiyle zıtlık ortaya koymaktaydı.[100]

94 *A.g.e.*

95 Petitjean, "The Papal Network", s. 183–184.

96 Örneğin, bkz. ASVat, *Segreteria di Stato, Venezia*, b. 14, c. 63r. (1 Mayıs 1573).

97 *A.g.e.*, c. 128v. (27 Kasım 1574).

98 Bkz. Petitjean, "The Papal Network", özellikle s. 180.

99 A.g.e.

100 Preto, *I servizi segreti*, s. 28.

İmparatorluk İspanyası

İspanya, erken modern dönemde istihbarat ağı kurmuş Avrupalı devletlerin içinde, iki sebepten dolayı özel olarak kendisinden bahsedilmeyi hak etmektedir: Birincisi, İspanyol diplomasisinin İtalyan meseleleriyle derinden alakalı olması, Orta İtalya'da Papa'nın toprakları ve kuzeydeki San Marco mülkleri üzerinde Habsburg kontrolünü ilerletmek için acemice planlar yapmış; ikincisiyse, özellikle V. Karl'ın halefi II. Felipe'nin döneminde, İspanya'nın merkezden yönetilen ve görünüşte Venedik'inkine benzeyen bir istihbarat aygıtı kurmuş olmasıydı. Ancak bunun yapısının kısaca incelenmesiyle, erken modern dönemin üç büyük "bilgi devleti" İspanya, Roma ve Venedik arasındaki esaslı farklılıklar ortaya çıkacaktır.[101]

Karl da Felipe de, İspanyol imparatorluğunun korunmasının bir önkoşulu olan, İtalyan toprakları üzerinde hakimiyet kurmak için mücadele vermişlerdir.[102] Valois Fransası ile Habsburg İspanyası arasındaki Cateau-Cambrésis Antlaşması, Fransa Kralı'nın İtalya üzerindeki hanedana ait bütün haklarından resmen feragat etmesi suretiyle, Habsburgluların doğuya doğru ilerleme niyetlerinin yolunu açmıştır. İspanyol zaferi o kadar müthiştir ki, "II. Felipe devrinin büyük tarihçisi"[103] Fernand Braudel, antlaşmayı takip eden bir buçuk yüzyılı, İtalyan Yarımadası'nda bir "*pax hispanica*" dönemi olarak adlandırmıştır.[104] Bunun sonucunda, bazı araştırmacılar, İtalya'nın büyük kısmı üzerinde uzun ve tartışmaya mahal vermeyen İspanyol hakimiyetinin Cateau-Cambrésis Antlaşması'ndan

101 Soll, *The Information Master*, s. 19.

102 Parker, *The Grand Strategy*, s. 80–83.

103 Levin, *Agents of Empire*, s. 2.

104 Fernand Braudel, "L'Italia fuori d'Italia: Due secoli e tre Italie", Ruggiero Romano ve Corrado Vivanti'nin editörlüğünde yayınlanan *Storia d'Italia*'nın içinde, cilt II: *Dalla caduta dell'Impero Romano al secolo XVIII* (Torino: Einaudi Editore, 1974), s. 2092–2248 (bu kısım s. 2156–2157); ayrıca bkz. Parker, *The Grand Strategy*, s. 89.

kaynaklandığı iddiasını öne sürmüşlerdir.[105] Fakat, İtalyan şehir devletlerinde bulunan İspanyol elçilerle İspanyol Tacı'nın arasındaki diplomatik yazışmaların sistemli şekilde incelemesinin ortaya çıkardığı üzere, İtalyan Yarımadası'ndaki İspanyol hakimiyeti pek de hakikat olarak kabul edilmiş gözükmemektedir. Bunun yerine, Habsburg İspanyası'nın pek mağrur şekilde kendi kendine kapıldığı üstünlük fikri,[106] esasen Habsburgluların Venedik ve Roma'yı kontrol etmeyi başaramamalarından dolayı, İtalya'da İspanyol emperyalizmini pekiştirmekteki beceriksizliklerini gizleyen bir ön cephe işlevi görmüştür.[107] Bu suretle, İspanyollar, genişletilmiş diplomatik faaliyetleriyle İtalyan meseleleri üzerinde belli bir dereceye kadar kontrol sağlamaya çalışmışlardır.

İspanyol diplomatik servisinin genişlemesinin temelleri, Aragon Kralı II. Ferdinand (1452-1516) tarafından atılmıştır. On beşinci yüzyılın son yirmi yılında Fransa'nın diplomatik kuşatmasından korunma çabasıyla Ferdinand, Roma, Venedik, Londra, Brüksel ve Kutsal Roma İmparatoru'nun sarayında daimî elçilikler kurmuştur.[108] Bu diplomatik istasyonlar, İspanya'nın daha sonraki dış politikasında merkezî bir rol oynamıştır. Ferdinand'ın halefi V. Karl, Cenova ve Savoy Düklüğü'nü İtalyan Yarımadası'ndaki İspanyol elçilikleri arasına ekleyerek selefinin elçilik ağını genişletmiştir.[109] II. Felipe, on altıncı yüzyılın ortasında dizginleri eline aldığında,

105 Bkz. *Eric Cochrane, Italy 1530–1630*, ed. Julius Kirshner (Londra: Longman, 1988); Thomas J. Dandelet, *Spanish Rome 1500–1700* (New Haven, CT: Yale University Press, 2001); Henry Kamen, *Philip of Spain* (New Haven, CT: Yale University Press, 1997).

106 Parker bu tavrı "Mesihî emperyalizm" diye adlandırmaktadır. Bkz. Geoffrey Parker, "The Place of Tudor England in the Messianic Vision of Philip II of Spain", *Transactions of the Royal Historical Society*, 12 (2002), s. 167–221 (bu kısım s. 172).

107 Levin, *Agents of Empire*, s. 3.

108 John H. Elliott, *Imperial Spain 1469–1716* (Londra: Edward Arnold, 1963), p. 122.

109 Savoy elçiliği, Fransızlar 1536 şehri işgal ettiğinde şehirden kovulmuş ve 1570'te yeniden tesis edilmiştir. Bkz. Levin, *Agents of Empire*, s. 7.

İtalya'daki İspanyol imparatorluk elçiliklerinin, İspanya'ya ait olan Napoli ve Milano kaleleriyle beraber, İspanyol İmparatorluğu'nun korunmasında mühim bir payı olmuştur. İspanya'nın, İtalya'nın üzerinde ve ötesindeki fazlasıyla yırtıcı macerasını desteklediğinden ötürü, Venedik ve Roma elçiliklerinin hususî kıymeti vardı.[110] Bununla beraber, Fransa'nın yayılmacı eğilimleriyle çakışan İspanya'nın egemenlik menfaatleri, Venedik ve Papalık Roması, bağımsızlıklarını coşkulu bir gayretle koruduklarından dolayı, bir çeşit nafile çaba olarak kalmıştır. Özellikle Venedik, İspanya'nın emperyalist niyetlerini açık olarak dikkate almaktayken, hiçbir zaman İspanyol hegemonyasına diz çökmemiştir ve İspanya'yla sadece Venedikli yetkililer tarafından gerekli görüldüğünde iş birliği yapmıştır.[111]

Bu jeopolitik manzara, İspanyol devletinin büyüklüğüyle beraber, merkezden yönetilen istihbarat operasyonlarına ihtiyaç meydana getirmiştir. Avrupa kıtasındaki geniş imparatorluğu, İtalya'nın bir kısmına, İber Yarımadası'na, Habsburg Hollandası'nın imparatorluk eyaletlerine ve Kraliçe I. Mary ile 1554-1558 seneleri arasındaki kısa evliliği esnasında İngiltere ve İrlanda'ya dahi yayılmış olan Felipe tarafından İspanya'nın istihbarat faaliyetlerinin merkezileşmesinde etkili bir rol oynanmıştır. Bunun sonucunda, Felipe, esasen İspanya'nın istihbarat faaliyetlerinin başı ve saplantılı tek denetçisi olarak krala yoğunlaşan, merkezden yönetilen istihbarat servisinin yaratılmasında öncülük etmiştir. Felipe'nin gizli servisi, kendisi ve gizli diplomasi ve istihbarat da dahil olmak üzere, dış politikadan sorumlu bir hükûmet kalemi olan *Consejo de Estado* (Devlet Konseyi) tarafından idare edilirdi.[112] Konsey, *Consejo* Bakanı ve güvenilir bir resmî görevliler dairesinden meydana gelirdi. Toplantılara başkanlık yapmaya ısrar eden Felipe, istihbarat ve casuslukla ilgili konulara dair kararlarda

110 *A.g.e.*

111 *A.g.e.*, s. 8.

112 Carnicer García ve Marcos Rivas, *Espías de Felipe II*, s. 92. Devlet Konseyi'nin idare rolü hakkında, bkz. *a.g.e.*, s. 92–101.

baskın bir tesir tatbik ederdi.[113] Konsey ayrıca İspanya'nın devlet bürokrasisini işler hâle getiren çok sayıdaki devlet memurlarından meydana gelen *Secretaría de Estado* tarafından da desteklenirdi. Bunlara devletin uzman kriptoanalisti olan *secretario de la cifra* da dahildi.[114] İspanya'daki Venedik temsilcilerine göre, İspanyol *secretaría*'nın garip hususiyeti ve onu Venedikli benzerine göre daha tesirsiz hâle getiren çalışma kültürüydü. Zira İspanyol sekreterler, sarayda konumlandırılmamışlardı, kendi evlerinde çalışırlardı. Bu işte organizasyonsuzluğa, çok sık olmasa da bazı zamanlar önemli belgelerin kaybolmasına ve pek yaygın olarak yolsuzluğa sebep olurdu.[115] *Secretaría de Estado*'nun göstermelik de olsa önde gelen başkanı, hükümdarın en önemli bakanı olan Devlet Bakanı'ydı. Devlet Bakanı, İspanyol istihbarat ağında merkezî bir rol oynardı. Kralın denetiminde, gizli operasyonlar düzenleme ve bunlardan çıkan istihbaratın incelenmesinden mesuldü; hükümdarla askerî komutanları arasında aracılık rolünü oynardı.[116] Devlet Bakanı, aslında İspanyol gizli servisinin "sözde başkanı"ydı;[117] fakat daima, casusluk misyonlarını teklif eden ve bunların iznini veren, casusların görevlendirilmelerini kabul ve reddeden, ödemeleri onaylayan, gizli harcamaların dağıtılmasını denetleyen, resmî şifrelerin kullanım ve değişim kurallarını dayatan, devlet görevlileri arasındaki bilgi akışını koordine eden ve istihbarat faaliyetlerinin güvenlik tedbirlerini düzenleyen II. Felipe'nin granitten gölgesi altında kalırdı.[118]

İmparatorluk İspanyası'nda istihbarat, aralarında elçiler ve naipler, valiler ve Akdeniz'de görevlerini yerine getiren askerî

113 *A.g.e.*, s. 79–80.

114 İspanyol devlet bakanları hakkında, bkz. José Antonio Escudero, *Los secretaries de Estado y del Despacho, 1474-1724*, iki cilt, (Madrid: Istituto de Estudios Administrativos, 1969); Carnicer García ve Marcos Rivas, *Espías de Felipe II*, s. 101–119, 231–249 (bu kısım s. 102–103).

115 Carnicer García ve Marcos Rivas, *Espías de Felipe II*, s. 103.

116 *A.g.e.*

117 *A.g.e.*

118 *A.g.e.*, s. 80–81.

liderlerden oluşan krallığın resmî temsilcilerinin bulunduğu çeşitli muhbirler tarafından temin edilirdi.[119] Özellikle İspanyol elçiler, "Krallığın İtalya'da hakimiyet kurmak için düzenlediği seferin öncü adamlarıydı."[120] Bu sebeple, "siyaset analisti veya doğrudan casus" olarak hareket ederlerdi ve Felipe onlara sürekli olarak, İspanya'nın meselelerine dair hayatî bilgileri elde etmek vazifelerini hatırlatırdı.[121] Bir defasında, 1571 ile 1576 seneleri arasında Venedik'te bulunmuş olan elçisi Diego Guzmán de Silva'ya "her yoldan ve her biçim ve tavırdan bilgi almak için dikkatli olmalısın" diye talimat vermişti.[122] Gerçekten de, Venedik'teki İspanyol elçiliği, coğrafî konumu sayesinde, Fransız ve Osmanlı meselelerine dair hususî bağlantısıyla beraber "Akdeniz'deki casusluk için bir komuta merkeziydi."[123]

İspanyol elçiler, naipler ve valiler, kendi casus ağlarını yönetirlerdi; bu ağ da tabii olarak Felipe tarafından denetlenirdi. Uygulamada, bir casus, İspanya'nın ileri gelen bir kişisine hizmetini sunduğu zaman, bu ileri gelen kişi, casusun görevlendirilmesi ve ödemesinin onaylanması için Felipe'nin iznine başvurmaya mecburdu. Hevesli casuslara ya kendi geniş bağlantı ağları sayesinde – bu durumda, bekleyen resmî bir misyon olmasa dahi– görev teklif edilirdi ya da geçici olarak, istihbarata olası bir ihtiyaç varsa görevlendirilirlerdi. Bu durumda, güçlü konumdaki fertlere acemi casusu denetleme ve koruma emri verilirdi.[124] Felipe'nin casus ağının çeşitli kaynaklardan bilgi toplamak için düzenli şekilde kullanılan çok sayıda amatör muhbir barındırdığına dair şüphe yoktur. Mesela, İspanya'nın Venedik elçisi Francesco Vendramin, bir defasında Venedik'e, gerektiğinde ve gerektiği üzere saray soytarılarının

119 *A.g.e.*, s. 18.

120 Levin, *Agents of Empire*, s. vii.

121 *A.g.e.*, s. 154.

122 AGS, *Estado*, Legajo 1326, fol. 268 (14 Eylül 1569). Ayrıca bkz. Carnicer García ve Marcos Rivas, *Espías de Felipe* II, s. 80.

123 Levin, *Agents of Empire*, s. 173.

124 Carnicer García ve Marcos Rivas, *Espías de Felipe II*, s. 81.

kralın casusu gibi hareket ettikleri raporunu vermiştir.[125] Casusların işlerini krallığın beklentilerine göre yerine getirmedikleri durumda, kral, ödemelerini kesmekten hiç tereddüt etmezdi.[126]

Felipe için gizlilik, etkili bir hükûmetin hayatî önemdeki bir birleşeniydi. Bunun neticesinde, bütün gizli bilgileri şahsen yönetmeye dair bir saplantı geliştirmiş,[127] müstebit kontrolünü İspanya'nın hudutsuz bürokrasisinin üzerinde hâkim kılmıştı. Hem gizliliği hem de saplantılı kontrolü bir fetiş hâline getirerek, inanılmayacak miktardaki belgeleri açgözlülükle istiflemiş, okumuş ve bunlara cevap vermişti.[128] Bu belgelerin büyük bir kısmı bugün Simancas Kalesi'ndeki imparatorluk arşivlerindedir.[129] Devlet kayıtlarının üretimi, tüketimi ve sımsıkı korunmasına dair iştahı öyle kabarıktı ki bir defasında masasında işlem görmeyi bekleyen 100.000'den fazla belgenin mevcudiyetinden sızlanmıştı.[130] Bu bakımdan, kendinden sonra gelenlerin Fernand Braudel'in ifade ettiği gibi ona *el rey papelero*, "bürokratik kral" lakabını vermeleri bir tesadüfün neticesi değildi.[131]

---

125 *A.g.e.*, s. 70.

126 *A.g.e.*, s. 85.

127 *A.g.e.*, s. 70–71.

128 Parker, *The Grand Strategy*, s. 21.

129 Felipe ayrıca, Barselona'da, Sevilla'da ve Parker'a göre (*The Grand Strategy*, s. 66) Roma'da kraliyet arşivleri tutmuştur. İspanya'nın kraliyet arşivleri hakkında, bkz. *a.g.e.*, s. 21–66; Simancas Arşivlerinin köken ve organizasyonuna dair, bkz. José Luis Rodríguez de Diego ve Francisco Javier Álvarez Pinedo, *Los archivos de Simancas* (Madrid: Lunwerg Editores, 1993); José Luis Rodríguez de Diego (ed.), *Instrucción para el gobierno del archivo de Simancas (año 1588)* (Madrid: Ministerio de Cultura, Dirección General de Bellas Artes y Archivos, 1989).

130 Richard L. Kagan, "Arcana Imperii: Mapas, ciencia y poder en la corte de Felipe IV", Felipe Pereda ve Fernando Marías'ın editörlüğünde yayınlanan *El atlas del rey planeta: La "Descripción" de España y de las costas y puertos de sus reinos de Pedro Texeira (1634)* isimli kitabın içinde (Hondarribia: Nerea, 2002), s. 49–70 (bu kısım s. 49)

131 Fernand Braudel, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, cilt I, İngilizceye çeviren Siân Reynolds (Berkeley, CA: University of California Press, 1995), s. 372.

Gizliliğe dair tutkusundan dolayı, II. Felipe'nin hükümdarlık devri, İspanyol kriptografisinin "Altın Çağı" olarak övülmüştür.[132] Bunun sebebi, Devlet Bakanı, elçiler, valiler ve naipler ve diğer yetkililerle paylaşmak zorunda olduğu hassas bilginin saklanması ve korunması gerekliliğini saplantı hâline getirmesiydi. Kendi de deneyimli bir şifre kırıcı olarak, İspanyol kriptografi servisine başkanlık eder, İspanyol şifrelerinin yapılması ve bunların anahtarlarının değiştirilmesi emrini verirdi. Bunların arasında, *cifra general* İspanyol elçiler ve devlet bakanları arasındaki yazışmalarda kullanılırken, *cifra particular* kralla yapılan doğrudan haberleşmeye tahsis edilmişti.[133] Öneminden dolayı, *cifra general* ortalama dört beş yılda bir değiştirilirdi.[134] İspanya'nın önde gelen şahısları için önemli belgeleri şifreleyen ve bunların şifrelerini açan küçük bir devlet sekreterleri ordusu mevcutken, Devlet Bakanı gibi hükûmet elitlerinin de kriptografi ve kriptanalize hâkim olmaları beklenirdi. Ancak, devletin yüksek mevkilerindeki İspanyollar, mühim bilgilerin şifrelenmesi ve şifrelerinin açılması için genel olarak *secretarios de la cifra* ve diğer beyaz yakalı memurlara itimat ederlerdi.[135]

132 Carnicer García ve Marcos Rivas, *Espías de Felipe II*, s. 233.

133 Dejanirah Couto, "Spying in the Ottoman Empire: Sixteenth-Century Encrypted Correspondence", Bethencourt ve Egmond, *Correspondence and Cultural Exchange*'in içinde, s. 274–312. (bu kısım s. 297–298); II. Felipe'nin şifrelerine dair bkz. Jérôme P. Devos, *Les chiffres de Philippe II: 1555–1598, et du "Despacho universal" durant le 17e siècle* (Brüksel: Académie Royale de Belgique, 1950); şifreli İspanyol yazışmalarına dair, bkz. Bernard Allaire, "Le Décodage de la correspondance chiffrée des diplomates espagnols au XVIe siècle", Pierre Albert'in editörlüğünde yayınlanan *Correspondre jadis et naguère*'in içinde (Paris: Comité des travaux historiques et scientifiques–CTHS, 1997), s. 207–218; Carnicer García ve Marcos Rivas, *Espías de Felipe II*, s. 86–91.

134 Parker, *The Grand Strategy*, s. 215. Tarihçiler arasında İspanyol şifrelerinin değişimlerin sabit olarak dönemlendirilmesine dair ihtilaf mevcuttur. Bkz. Devos, *Les chiffres de Philippe II*, s. 82–83.

135 Carnicer García ve Marcos Rivas, *Espías de Felipe II*, s. 241–242.

Kısacası, II. Felipe çağdaşları arasında devrinin en iyi şekilde haber alan hükümdarı olarak adını yaymıştı; sarayını ziyaret eden yabancı elçilere, sadece bir an için onların şaşkın tepkilerine şahit olmak için güncel olaylara dair eşi benzeri olmayan bilgisiyle gösteriş yapmaktan arsızca zevk alırdı.[136] Felipe, istihbarat çarklarının işleyişini mutlakiyetçi bir şevkle izler, casusların görevlendirilmesi ve ödemelerinin yapılmasından istihbarat stratejilerinin hazırlanmasına kadar, İspanya'nın istihbarat operasyonlarının en küçük ayrıntısını dahi saplantılı bir şekilde kontrol ederdi.[137] Bu hayranlık uyandırıcı bir beceri ve aynı zamanda da mekâna dair, kültürel ve dinî bütünlüğü olmayan, hatta farklı kıtalara yayılmış bir imparatorluğa hükmeden bir hükümdar için muazzam bir mücadeleydi. Görevleri emrindekilere vermeye karşı isteksizliği ve dolayısıyla inisiyatif kullanma ve kendi yetki alanları dahilindeki İspanyol istihbarat operasyonlarını kontrol etmede bakanlarına tam olarak güvenememesi, on altıncı yüzyıl İspanyası'nın Venedik'in aksine, insanların bir arada çalıştığı ve birbirleriyle etkileşime geçtiği yolları belirleyen ve kontrol eden yönetim yapılarına dayalı sistemli bir istihbarat organizasyonu meydana getirememesinin sebepleri arasındadır.

Felipe'nin istihbarat servisinin oldukça iyi şekilde düzenlenmiş olduğuna dair hiç şüphe yoktur. Fakat netice itibarıyla, bu, hükûmeti gibi, "sadece merkezdeki bir kişinin her şeyi görebildiği bir 'panoptikon'" gibi işleyen karma bir casus ağıydı.[138] Bu suretle, bir hükümdar tarafından, sımsıkı şekilde kontrol edilen ve bu hükümdarın İspanya'nın istihbarat girişimlerini mutlakiyetçi idaresinde bakanlarının sadece yardımcı rolleri oynadıkları bir istihbarat servisiydi. Benzer bir durum, çok daha küçük bir ölçekte olmasına rağmen, Tudor İngilteresi'nin casuslar ağıydı.

136 *A.g.e.*, s. 80.
137 *A.g.e.*, s. 87.
138 Parker, *The Grand Strategy*, s. 37.

Tudor İngilteresi

Güller Savaşı'nın 1485 senesinde sona ermesi, Tudor Hanedanı'nın idaresi altında iyice sağlamlaşan bir iç istikrar dönemiyle kendini gösteren yeni bir siyasî düzenin ortaya çıkması manasına gelmektedir. Bunun sonucunda iktisadî büyüme gerçekleşmiş ve böylece küresel ölçekte bir ticarî genişlemeye dair açgözlü hayaller körüklenmiştir.[139] Bunun neticesinde, İngiliz tüccarlar ve girişimciler, ticaret faaliyetlerini kademeli olarak Baltık ve Kuzey Denizi'nin bir yanından öbür yanında bolca gidip geldikleri ticaret yollarının ötesinde Avrupa kıtasına ve sonrasında da dünyanın geri kalan kısımlarına doğru arttırmaya başlamıştır.[140] Bilhassa, İngiltere'nin Doğu Akdeniz kıyılarına doğru uzanan ticarî ilerleyişi, küresel genişlemesinde hayatî bir rol oynamıştır[141] ve deniz ve ticaret hakimiyetinin arasındaki "görünüş itibarıyla karşı konulamayacak" bağın işaretidir.[142] İlk koloni ileri karakolları kurma girişimlerinin sonuçları tam istediği şekilde olmasa da İngiltere kendisini derece derece, "küresel egemenlik iddiası yolu"nda konumlandırmayı başarmış,[143] Venedik'in kademeli olarak özellikle denizcilik ve ticaretteki "liderliğini kaybedişi"nin yarattığı

139 Bkz. Steven Gunn, "Politic History, New Monarchy and State Formation: Henry VII in European Perspective", *Historical Research* 82, no. 217 (2009), s. 380–92 ve bu makalede atıfta bulunulan kaynakça.

140 Fusaro, *Political Economies*, s. ix.

141 Richard T. Rapp, "The Unmaking of the Mediterranean Trade Hegemony: International Trade Rivalry and the Commercial Revolution", *Journal of Economic History* 35, no. 3 (1975), s. 499–525; Fusaro, *Political Economies*. Benzer iddialar Hollanda Cumhuriyeti'nin özellikle on yedinci yüzyıldaki ilerleyişi hakkında da öne sürülmüştür. Örneğin, bkz. David Ormrod, *The Rise of Commercial Empires: England and the Netherlands in the Age of Mercantilism, 1650–1770* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003); Maartje van Gelder, *Trading Places: The Netherlandish Merchants in Early Modern Venice* (Leiden: Brill, 2009).

142 Fusaro, *Political Economies*, s. 16.

143 *A.g.e.*, s. ix.

fırsattan faydalanmıştır.[144] Aslında, on altıncı ve on yedinci yüzyıllar boyunca, İngiltere, Venedik'in kademeli olarak Avrupa ve Asya arasındaki ticaret aracısı itibarını kaybedişinde merkezî bir rol oynamıştır.[145]

İngiltere'nin ticaret ve denizcilik alanlarında kademeli yükselişi, devletin gözetleme politikaları üzerinde etkileri olan önemli tehditleri de beraberinde getirmiştir. En muhtemel iki risk denizaşırı topraklarının işgale uğraması dış tehlikesi ve daha da acil olarak, içerideki bir Katolik beşinci kol tehdidiydi.[146] Protestan Reformasyonu'na yol açan VIII. Henry'nin Aragonlu Catherine'den boşanması meselesi, Katolikliği, çok kaynaklı devlet gözetlemesini zorunlu kılan çok başlı bir yılana çevirmişti. Henry'nin çıkarlarını korumak gayesiyle, bakanlarının başı Thomas Cromwell, kendi evinden idare ettiği casuslar ve istihbarat toplayıcılar ağı meydana getirmişti.[147] Bu noktadan itibaren, sıradan fertlerin düşünceleri, sözleri ve hareketleri, devletin her yerde bulunan tahkikinin kapsamına alınmıştı.[148] Ancak, Erken Modern İngiltere'nin en sağlam casus ağlarından birini yaratan I. Elizabeth'in başbakanı ve istihbarat şefi Francis Walsingham'dı.

Francis Walsingham'ın gizli servisi çok ayrıntılı bir şekilde özenle meydan getirilmişti. Merkezi Walsingham'ın Londra'da Seething Lane'deki kendi meskeninde bulunan bu teşkilat, "resmî

144 Venedik'in aslında doğrudan bir iktisadî gerilemeye girmediğini, fakat tarihî tabiattaki bir "liderlik kaybı" yaşağı iddiasını öne süren David Landes ve Maria Fusaro ile aynı fikirdeyim. Bkz. David S. Landes, *The Wealth and Poverty of Nations: Why Some Are so Rich and Some So Poor* (London: Abacus, 1999), özellikle "Loss of Leadership" ["Liderliğin Kaybı"] bölümü, s. 442–64; Ayrıca bkz., Fusaro, *Political Economies*, s. x.

145 Venedik ve İngiltere arasındaki ticarî hakimiyet mücadelesinin tersine dönüşüyle alakalı ayrıntılı bir değerlendirme için, bkz. Fusaro, *Political Economies.*

146 Cooper, *The Queen's Agent*, s. 163.

147 *A.g.e.*, s. 164.

148 Thomas Cromwell'in gözetleme uygulamaları için, mesela, Geoffrey R. Elton'ın klasik eserine bkz., *Policy and Police: The Enforcement of the Reformation at the Time of Thomas Cromwell* (Cambridge: Cambridge University Press, 1972).

bir yapıdansa bir ilişkiler ağı"ndan meydana gelmekteydi.[149] Diğer bir deyişle, Walsingham'ın casusluk ağı, devlet yönetimi ve karmaşık bürokratik süreçlere dayalı sistemli bir istihbarat organizasyonu olmaktan çok uzaktı. Cromwell'in muhbirleri gibi, Walsingham'ın casusları da kendi hizmetçileri ve müşterileri arasından seçilip görevlendirilirdi ve devletin kontrolündeki geniş kapsamlı bir istihbarat mekanizması olmaktansa, Walsingham için özerk olarak faaliyet gösterirdi.[150] Doğrudan ona rapor verirlerdi ve ödemeleri, kral bu amaçlar için örtülü bir ödenek sunmuş olsa dahi kraliyet hazinesinden değil, Walsingham'ın kendi hesabından yapılırdı.[151]

Biyografi yazarı Sidney Lee'nin anlatımına göre, Walsingham'ın gizli servisi, "evde ve yurtdışında Makyavelist bir hassasiyetle" çalışırdı.[152] Prens saraylarını ziyaret eden birkaç elçi ve yarı resmî temsilciden, Seething Lane'e ulaşan bilgi akışı çeşitli kanallardan gelirdi.[153] Walsingham'ın casusları, Protestan devletine propagandayla teşvik edilmiş görevlerinden dolayı hizmetlerini sunan genç elitlerden,[154] hâmilik ya da kâr peşindeki arsız sınıf atlama meraklıları veya istihbarat şefiyle arada sırada "sırra karşılık nakit" anlaşması yapan sadece paraya sıkışmış "Elizabeth yeraltı dünyasının hapishane gediklileri ve küçük suçların mahkûmları"nı[155] kapsa-

149 Cooper, *The Queen's Agent*, s. 163, 167.

150 Francis Walsingham'ın casusları hakkında, bkz. Stephen Alford, "Some Elizabethan Spies in the Office of Francis Walsingham", Robyn Adams ve Rosanna Cox'un editörlüğünde yayınlanan *Diplomacy and Early Modern Culture* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011), s. 46–62.

151 Cooper, *The Queen's Agent*, s. 175.

152 Sidney Lee, "Francis Walsingham", *Dictionary of National Biography*'nin içinde, 59. cilt (Londra: Smith, Elder & Company, 1899), s. 234.

153 Walsingham'ın muhbirleri arasında iki büyük şehirde, Edinburgh ve Paris'teki elçiler bulunmaktaydı. Cooper, The Queen's Agent, s. 170–171.

154 *A.g.e.*, s. 163–164. Reformasyon devletine müttefik sağlamak amacıyla yapılan propaganda kampanyalarına dair, bkz. John P. D. Cooper, *Propaganda and the Tudor State: Political Culture in the Westcountry* (Oxford: Oxford University Press, 2003) ve bu kitabın içinde kaynakça.

155 Cooper, *The Queen's Agent*, s. 178.

yan geniş bir bireyler yelpazesinden meydana gelirdi.[156] Walsingham'ın istihbarat ağı ayrıca, Venedikli benzerleri gibi marifetli istihbarat toplayıcıları ve bilgi satıcıları hâline gelmiş olan[157] ve böylece yabancı saraylar ve pazarlar hakkında haberlerle dolu mektuplar imal eden, İngiliz Tacı için muhbir olarak hareket eden seyyahlar ve gezgin tüccarları da barındırmaktaydı.[158] Son olarak, İngiliz istihbarat şefinin istihbarat toplayıcıları arasında Elizabeth'in idaresinin "ikinci-seviyede" şahısları,[159] esas olarak itaatkâr devlet memurları ve bir miktar adı sanı duyulmamış fakat gayet keskin zekâlı kriptanalistler de mevcuttu.[160]

Erken Modern İngiltere'de bilgi yönetiminin, Kraliyet'in hizmetindeki tek bir yetkilinin tekelinde olmadığını vurgulamak gerekmektedir.[161] Gizli bilgi, Kabine, Has Oda ve Francis Walsingham gibi saygın istihbarat şeflerinin benzersiz casus ağları gibi çok çeşitli kaynaklardan hükümdara ulaşmaktaydı. Erken Modern İngiltere'nin hususiyeti, Parlamento ile Kraliyet arasındaki kimi zaman bazı güç sahiplerinden ve halktan saklanması gereken kapsamlı gizli bilgi üzerindeki şiddetli rekabete dayanmaktaydı.[162] Bu, o dönemde devlet arşivlerinin nispî olarak eksikliğini kısmen açıklamaktadır.[163] Ancak John Cooper'ın

156 *A.g.e.*, s. 174, 182.

157 Elizabeth Williamson, "'Fishing after News' and the Ars Apodemica: The Intelligencing Role of the Educational Traveller in the Late Sixteenth Century", Raymond ve Moxham, *News Networks*'ün içinde, s. 542–562.

158 Örnekler için, bkz. Cooper, *The Queen's Agent*, s. 175-176.

159 Robyn Adams, "A Spy on the Payroll? William Herle and the mid Elizabethan Polity", *Historical Research* 83, no. 220 (2009), s. 266–280.

160 Parker, *The Grand Strategy*, s. 216.

161 Peter Fraser, *The Intelligence of the Secretaries of State and the Monopoly of Licensed News, 1660–1668* (Cambridge: Cambridge University Press, 1956), s. 10.

162 Jonathan M. Elukin, "Keeping Secrets in Medieval and Early Modern English Government", Gisela Engel, Brita Rang, Klaus Reichert, Heide Wunder ve Jonathan Elukin'in editörlüğünde yayınlanan *Das Geheimnis am Beginn der europäischen Moderne* (Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2002), s. 109–129 (bu kısım s. 124–125).

163 Soll, *The Information Master*, s. 7, n. 37.

yerinde olarak ifade ettiği üzere, Walsingham gibi casusluk şeflerinin istihbarat girişimlerini dikkate değer bir hâle getiren bu bürokrasi eksikliğiydi.[164]

Bourbon Fransası

İtalya ve İspanya'da çok yaygın olan merkezden yönetilen kurumların eksik olduğu tek erken modern devlet, on altıncı yüzyıl İngilteresi değildi. On altıncı ve on yedinci yüzyılın başı Fransası da benzer fakat daha kendine has bir kötü vaziyetin içindeydi. Bunun sebebi, XIV. Louis (1638-1715) ve oldukça kabiliyetli bakanı ve devlet adamı Jean Baptiste Colbert'in (1619-1683) mutlakiyetçi devlet inşası çabalarına rağmen, Bourbon Fransası Weberyan manada bir devlet bürokrasisi meydana getirmekte bocalamıştır. Dahası, merkezî yönetim süreçlerinin eksikliği, devlet belgelerinin devletin kendisindense parlamenterler ve kilise mensupları gibi, bireysel makam sahiplerine ait olduğu anlamına gelmekteydi.[165] Bu hususiyet, Fransız monarşisinin üzerine kurulu olduğu "kalıcı hâle gelmiş feodalizm, Germanik kralların kadim kanunları, Katolik Kilisesi teşkilatı ve Kuzey İtalya ve İspanya'ya ait idare gelenekleri"ni barındıran muhtelif geleneklerden kaynaklanmaktaydı.[166]

O hâlde, görünen bütün özellikleriyle Erken Modern Fransız yönetimi "dikkat çekici şekilde dağınık ve kişisel"di.[167] Fransız bakanlarının Ortaçağ'dan beri hükümdarlara hizmet ettiklerine ve hükümdarların gizli yazışmalarıyla meşgul olduklarına şüphe yoktur. Fakat Fransız yönetimi, on altıncı ve on yedinci yüzyılda genişlemeye başlamış ve devlet bakanlığı makamı tesis edilmiştir.

164 Cooper, *The Queen's Agent*, s. 163.

165 Soll, *The Information Master*, s. 28–29.

166 *A.g.e.* s. 13. Fransız monarşisinin üzerine kurulduğu muhtelif gelenekler için, bkz. James B. Collins, *The State in Early Modern France* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995).

167 Soll, *The Information Master*, s. 30.

Bakanlardan devlet sırlarıyla meşgul olmaları ve gizli yazışmaları koruma altına almaları beklenmekteydi; fakat görevleri, devlet yönetimini kontrol etmeye alışmış Fransız soyluların, kraliyet belgelerini, hizmet ettikleri bakanlıklardan uzak tutmakta ısrar etmeleri yüzünden aksamaktaydı.[168] Fransa, ancak on yedinci yüzyılın sonlarında, XIV. Louis'nin idaresi altında, devlet istihbarat sistemindense kullanışlı bir devlet bilgisinden meydana gelen mutlakiyetçi bir merkezî idareyi derece derece meydana getirmeye başlamıştır.[169] Fransa'nın hâlihazırda, XIII. Louis'nin dışişleri bakanı ve Fransız mutlakiyetçiliğinin ilk mimarı kurnaz Kardinal Richelieu (1585-1642) tarafından bir araya getirilen ilkel fakat oldukça yayılmış bir casus ağı kurduğu muhakkaktır.[170] Richelieu hem Fransa'da hem de Fransa'nın sınırlarının ötesinde, Fransa'nın irtibatta olduğu bütün siyaset arenalarında faaliyet gösteren geniş bir casus ağı kurmuştur. Hâlâ akademik keşif ve analizleri bekleyen bu casus ağı, Père Joseph (Baba Joseph) olarak tanınan Kapuçin rahibi François Leclerc du Tremblay (1577-1683) tarafından yönetilmekteydi.[171]

Diğer yandan, XIV. Louis'nin geniş casus ve muhbir ağı, Fransız tarihçi Lucien Bély'nin dokuz yüz sayfalık abidevî eserinde ortaya konulup analiz edilmiştir. Bély, Güneş Kral'ın casusluk faaliyetlerine dair hacimli araştırmasında farklı Fransız casusu çeşitlerini saymaktadır; bunlar beş kategoride özetlenebilir: Savaş bölgelerinin içine gönderilen gezgin ajanlar, saray ya da önemli şehir merkezlerinde faaliyet gösteren amatör "atsinekleri",[172] Fransız diplomatlarıyla ve *noms de guerre*'in [savaş ismi] arkasına

168 *A.g.e.*, s. 29.

169 Erken Modern Fransa'nın merkezî yönetimi için, bkz. *a.g.e.*

170 Richelieu'ye dair, örnek olarak bkz. Joseph Bergin, *Cardinal Richelieu: Power and the Pursuit of Wealth* (New Haven, CT: Yale University Press, 1990).

171 François Leclerc du Tremblay hakkında, bkz. Gustave Fragniez, *Le Père Joseph et Richelieu (1577–1638)*, 2 cilt (Paris: Hachette, 1894).

172 John C. Rule, "Review Article: Gathering Intelligence in the Age of Louis XIV", *The International History Review* 14, no. 4 (1992), s. 732–752 (bu kısım s. 737).

saklanarak, Güneş Kral'a istihbarat toplama hizmetleri sunan yabancı diplomatlarla beraber çalışan bugünkü söyleyişe göre "köstebek" olarak adlandırılacak profesyonel casuslar ve kendi casus ağlarını yaratmış, kralın haklarına hizmet etmek için rekabet eden istihbarat şefleri.[173] Güneş Kral'ın muhbirleri Avrupa'nın bir ucundan diğere ucuna, Akdeniz'de Marsilya'dan Venedik'e, Baltık'ta Kopenhag'a ve Danzig'e ve Kuzey Denizi'nde Hamburg ve Amsterdam'a kadar önemli noktalara yerleştirilmişlerdi.[174]

XIV. Louis'nin geniş kapsamlı casuslar ağının haricinde, Güneş Kral'ın mutlakiyetçi devletinin hızla yayılan idaresinin merkez sahnesine başka bir güçlü ağ daha çıkmıştı. Bu onun dahilî "bürokratik" muhbirler, devlet yöneticileri teşkilatıydı.[175] İstihbarat idaresi kontrolünün Louis'nin hükûmet tarzına benzediği Jean Baptiste Colbert'in en küçük ayrıntısına değin yönettiği devlet yöneticileri hem Richelieu'nün bölgelere ayırdığı üzere Fransa'nın otuz iki nahiyesinin valileri hem de bilgi ustaları olarak hareket ederlerdi. Bilgi ustaları mevkilerinde, bilgi toplamak ve nüfus büyüklüğü, devletin mimarî, endüstriyel ve doğal kaynakları, siyasî ve dinî kurumların vaziyetleri ve Fransız asaletinin malî ve hatta hukukî işleri gibi devlet meselelerinde raporlar vermekle görevlendirilmişlerdi.[176] Hem para hem de görev bilinciyle ihbarda bulunan devlet yöneticileri kurumu, Fransız asaleti ve parlamenterleri üzerinde kraliyet otoritesini temin etmek için kurulmuştu.[177]

Bütünü itibarıyla, Erken Modern Fransa'nın istihbarat ağları, daha içe dönük bir odakla işlemiş gözükmektedir. Bu eğilim, yıkıcı Din Savaşları ve I. François'nın halefi olan (1494-1547) dört Valois hükümdarının süregelen dinî çatışmalar ve bunların

173 Lucien Bély, *Espions et ambassadeurs au temps de Louis XIV* (Paris: Fayard, 1990), s. 107–108.

174 *A.g.e.*, s. 95.

175 XIV. Louis'nin yöneticilerine dair, bkz. Soll, *The Information Master*, özellikle, s. 67–83.

176 *A.g.e.*, s. 68–81.

177 *A.g.e.*, s. 80.

sonucunda ortaya çıkan "kanun, âdetler, diller ve gelenek tarafından bölünmüş" bir devletin meselelerini halletmek için sarf ettikleri faydasız gayretlere yönelmiş Fransa'nın iç siyasetini yansıtmaktaydı.[178] 1559 senesinde imzalanan ve Fransa'nın İtalyan arazilerine doğru yayılmacı teşebbüslerinin önünü kesen ve Fransız II. Henri (1519–1559) ile İspanyol II. Felipe'nin İtalyan toprakları üzerindeki hakimiyet rekabetine son veren Cateau-Cambrésis Antlaşması, Fransız siyasetinin dikkatini kademeli olarak mutlakiyetçi bir ulus devletin inşasına yöneltmiştir. Bu dahilî yoğunlaşma, Kardinal Richelieu'nün Fransız hükümdarının otoritesini arttırmak ve Fransa'yı on yedinci yüzyılda Avrupalı devletleri arasında en güçlü devletlerden biri hâline getirmek için yaptığı sistemli gayretleri yansıtmıştır.[179]

Osmanlı İmparatorluğu

Diğer Avrupalı devletlerle kıyaslandığında ve Avrupa'nın meselelerinde oynadığı mühim role ve on altıncı yüzyılın ikinci yarısında Akdeniz siyasetine egemen olmasına rağmen Osmanlı İmparatorluğu diğer erken modern devletlere göre kayda değer şekilde farklı bir diplomatik seyir tercih etmiştir. Esas itibarıyla kendine has olan Osmanlı özelliği, sultanların ve yönetimlerinin ana merkezi olan Topkapı Sarayı'nın kapısına atfen Osmanlı hükûmeti için kullanılan bir ad aktarması olan Bâb-ı Âlî'nin, on sekizinci yüzyıla kadar denizaşırı diyarlarda daimî elçilikler tesis etmemekteki sağlam direnişiydi;[180] bunun iki sebebi vardı: Birincisi, Sultan'ın onayını ısrarla rica etmenin Avrupalı güçlerin sorumluluğunda olduğu ve bu yüzden de temsilcilerini Osmanlı başkentine yerleştirmeleri gerektiği manasına gelen

178 John Merriman, *A History of Modern Europe: From the Renaissance to the Age of Napoleon*, ikinci baskı (New York: W. W. Norton & Company, 2004), s. 136–137.

179 *A.g.e.*, s. 155.

180 Preto, *I servizi segreti*, s. 33.

gururlu bir Osmanlı üstünlüğü duygusu; ikincisiyse, devletin hizmetinde bulunan merkezî bir kançılaryasıyla beraber kurulu bir devlet bürokrasisinin eksikliği.[181] Bu iki özellik, elçilik görevlerinin, devlet ve kraliyet haneleri nezdinde etkili diplomatik temsilcilik için gerekli olan eğitim ve sosyal nezaketleri çoğunlukla eksik olan dragomanlar (tercümanlar) gibi devlet memurları, hususî bireyler ve diğer "aracılar"a[182] teslim edilmesi manasına gelmekteydi.[183]

Osmanlı İmparatorluğu, diplomatik görevlendirmelere karşı bir çeşit kayıtsız tavrından yola çıkarak, istihbarat faaliyetlerinde de benzer bir merkezsizleştirilmiş yaklaşıma başvurmuştur. Bu da, resmî istihbarat operasyonlarının, çoğunlukla devletin mühim ihtiyaçlarındansa efendilerinin çıkarlarına hizmet eden, bireysel casus ağlarını organize eden ve denetleyen paşaların ve Osmanlı idaresinin diğer önde gelen idarecilerinin sorumluluğu olduğu manasına gelmekteydi.[184] Bilgi toplamaya dair bu merkezsizleştirilmiş yaklaşım, yerel yetkililerin kendilerine tahsis edilmiş alanlar ve makam sahiplerinin maaşları ve istihbarat operasyonları da dahil olmak üzere ilgili bütün masrafları karşılaması beklenen Sultan'ın hazinesinden sağlanan ödeneklerle etraflı idare gücüne sahip oldukları Osmanlı İmparatorluğu'nun "patrimonyal" hususiyetinin bir ürünüydü.[185]

Osmanlı hükûmetinin istihbarat toplama işini devletin önde gelen idarecilerine teslim etmesi, bir yandan da Osmanlı hizmetindeki casus ve diğer muhbirlere dair ayrıntılı kayıt tutulması gerekliliğini hükümsüz kılmaktaydı. Osmanlıların, netice

181 Gürkan, "Espionage in the 16th Century Mediterranean", s. 396–397.

182 Osmanlı İmparatorluğu'nda faaliyet gösteren çeşitli "aracılar" için, bkz. Emrah Safa Gürkan, "Mediating Boundaries: Mediterranean Go-Betweens and Cross-Confessional Diplomacy in Constantinople, 1560–1600", *Journal of Early Modern History* 19, no. 2–3 (2015), s. 107–128.

183 Gürkan, "Espionage in the 16th Century Mediterranean", s. 362–364.

184 *A.g.e.*, s. 3–4; ayrıca bkz. Gürkan, *Sultanın Casusları.*

185 Gürkan, "Espionage in the 16th Century Mediterranean', s. 362–364.

itibarıyla kriptografi ve steganografiyi pek fazla kullanmamalarını da haklı gösteren,[186] yazılıdansa sözlü iletişime daha fazla itimat etmeleri, ayrıntılı olarak kayıt tutulmasının eksikliğinin sebebini açıklamaktadır. Buna göre, bu kişilerin çoğu, tarihçiler için bunların kimliklerinin tespitinde yararlı olabilecek diğer hiçbir bilgi sunulmadan, gelişigüzel şekilde *casus* diye adlandırılmışlardır.[187] Osmanlılar, genel olarak, korsanlar, Osmanlı ricalinin kişisel casus ağları, ayrıca Yahudiler ve İber Yarımadası'nda bulunan *Moriskolar* gibi yabancı toplulukların üyeleri gibi çok çeşitli casuslar ve muhbirlerden istifade etmişlerdir.[188] Bunların ortak paydalarıysa, hizmetlerine karşılık aldıkları ödemelere göre gelişigüzel şekilde farklı efendilere sadakatlerini sunma eğilimleriydi.[189]

Bütün olarak, Osmanlı İmparatorluğu istihbarat faaliyetlerinin delegasyonuna dair pragmatik bir yaklaşım benimseyerek,[190] başta uç bölgelerinde görev yapan vali ve genel valilerine, özellikle tehditler veya fırsatlar ortaya çıktığında askerî meselelerde daha çabuk karar alabilme özgürlüğü iznini vermiştir.[191] Buna bağlı olarak, Osmanlı hareket tarzı, devletin ileri gelenlerine, ortaya çıkan bir vaziyette kendilerini meseleyi halletmeye yetkin görüp görmemeye ya da hem zaman hem de maliyet yönünden masraflı bir girişim olan Bâb-ı Âlî'ye daha fazla müzakere yapılması için bir ulağın gönderilmesi acil ihtiyacına karar vermeye müsaadeyi gerektirmekteydi.[192] Sonuç itibarıyla, tarihçi Emrah Safa Gürkan'ın uygun şekilde ifade ettiği gibi, "sorumluluğun Osmanlı hiyerarşisi içinde dağıtılmasıyla, Osmanlılar bir yandan

186 *A.g.e.*, s 437.

187 *A.g.e.*, s. 354.

188 *A.g.e.*, s. 356–358, 368–395.

189 *A.g.e.*, s. 367–368.

190 Gábor Ágoston, "A Flexible Empire: Authority and its Limits on the Ottoman Frontiers', *International Journal of Turkish Studies* 9, no. 1–2 (2003), s. 15–31.

191 Gürkan, "Espionage in the 16th Century Mediterranean", s. 349–350.

192 *A.g.e.*, s. 350–351.

süratle tepki gösterebilmekteyken, diğer yandan ağırlığı merkezî hükûmetin üstünden alabilmektelerdi."[193]

Görünüşteki sistemsiz yapısına rağmen, Avrupa kıtasına yayılmış olan Osmanlı İmparatorluğu'nun istihbarat ağları[194] imparatorluğun ileri gelenlerine ve onların amirlerine Avrupalı devletlerin işlerine dair hayatî önemde bilgi sağlamada şaşırtıcı bir şekilde etkiliydi. Osmanlı İmparatorluğu'na farklı yollardan Bâb-ı Âlî'ye ulaşan bilgiyi birbiriyle karşılaştırma ve kıyaslama imkânı veren, bu karma ve akıcı yapıydı.[195] Fakat Osmanlıların istihbarat faaliyetlerinin etkilerini azaltan husus da daimî elçilikler vasıtasıyla kendi doğrudan diplomatik kanallarını kurma yönündeki isteksizlikleri ve yabancı bir ülkenin dinî, kültürel ve lengüistik özelliklerine dair bilgi toplanmasından sorumlu kurulu bir diplomatik personel teşkilatının eksikliğiydi.[196] Ancak bu, amansız şevkleriyle ve toprağına göz dikerek Venedik'e endişe veren Osmanlıları, ileriki bölümlerde ele alınacağı üzere, genişlemeci faaliyetleri için faydalı olarak gördükleri yerlere casus yerleştirmekten geri bırakmıyordu.

Sonuç

On altıncı yüzyıl, Avrupa kıtasının ve kıtanın ötesinin siyasî, iktisadî, toplumsal ve kültürel kurumlarını temelinden sallayan çok mühim olayların yaşandığı bir dönemdi. Vuku bulan bazı mühim hadiselere karşılık vermek adına, çeşitli erken modern Avrupalı devletler, bilgi topluma ve koruma girişimlerini casusluk ve karşı istihbarat faaliyetleriyle arttırmaya çalıştılar. Başta İspanya olmak üzere, bu devletlerin bazıları, bu ihtiyaçlara merkezî istihbarat aygıtları kurarak karşılık verdi. İngiltere, Fransa, bazı İtalyan şehir devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu gibi diğerleri

193 *A.g.e.*, s. 352.

194 Preto, *I servizi segreti*, s. 33.

195 Gürkan, "Espionage in the 16th Century Mediterranean", s. 414–415.

196 *A.g.e.*, s. 438.

yetki ve mevki sahibi kimselerden oluşan kendilerine has casusluk ağlarından medet umdular. İleriki bölümlerde göreceğimiz üzere, sağlam ve iyi yetişmiş bir diplomatik teşkilat, hizmet veren uzman görevlilerle dolu, çeşitli devlet departmanlarıyla beraber yönetimsel yapılar üzerine kurulu filizlenmekte olan karmaşık bürokratik süreçlerle desteklenen, merkezden idare edilen devlet istihbarat servisini yaratmasıyla sembolik bir yer tutmuştur. En önemlisi, Venedik'in diplomatik ve merkezî istihbarat girişimleri, bilginin resmî olarak belgelendirilmesi ve korunmasıyla, gelişmekte olan devlet bürokrasisiyle desteklenerek gizliliğin Venedik'in devlet istihbarat organizasyonunda oynadığı merkezî rolün önemini beyan etmiştir.

Reinhart Koselleck ve Jürgen Habermas gibi bilim adamlarının yolunu açtığı bilginin kamusal alan tarihine dair akademik bir geleneğin son yirmi senede zenginleşmesine[197] ve erken modern devletin bilgi kültürüne dair çalışmaların hızla artmakta[198]

197 Kamusal alan kavramı Jürgen Habermas tarafından *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into the Category of Bourgeois Society*'nin içinde açıklanmaktadır; İngilizceye çevirenler Thomas Burger ve Frederic Lawrence, (Cambridge, MA: MIT Press, 1989), özellikle s. 51–56. Erken modern kamusal alan hakkında kaynakça çok fazladır. Genel bir değerlendirme için, Brendan Dooley ve Sabrina A. Baron'un editörlüğünde yayınlanan *The Politics of Information in Early Modern Europe*'un içindeki makalelere bakınız (London: Routledge, 2012); ayrıca Rospocher ve Massimo'nun editörlüğünde yayınlanan *Beyond the Public Sphere: Opinions, Publics, Spaces in Early Modern Europe*'un içindeki makalelere bakınız (Bologna/Berlin: Il Mulino/Duncker & Humbolt, 2012). On altıncı yüzyıla dair, özellikle bkz. Brendan Dooley, *A Social History of Scepticism: Experience and Doubt in Early Modern Culture* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1999). Erken modern Venedik'inde kamusal alan için, bkz. De Vivo, *Information and Communication.*

198 Erken modern devletin bilgi kültürüne dair bazı emsal çalışmalar şunlardır: James E. King, *Science and Rationalism in the Government of Louis XIV, 1661–1683* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1949); Kevin Sharpe, *History and Politics in Early Modern England* (Oxford: Oxford University Press, 1979); Parker, *The Grand Strategy* ve Soll, *The Information Master.* Venedik hakkında, bilhassa ilgili olanlar De Vivo, *Information and Communication*, ile

olmasına rağmen, erken modern dönemde bilgi transferinin şartlarının pazarlığını yapma yolu olarak gizliliğin tarihî analizleri hâlâ iptidaî bir vaziyettedir.[199] Erken modern dünyanın gizlilik ve gizliliğin kültürel, entelektüel ve siyasî yan ürünlerine dair bitmek tükenmez hayranlığı hesaba katıldığında bu oldukça şaşırtıcıdır.[200] Gizlilik, San Marco Cumhuriyeti için yetkililer tarafından yürürlüğe sokulan en tesirli erdemlerden biriydi. Bir sonraki bölümde, resmî devlet gizliliğinin Rönesans Venedik'inin siyasî düzeni ve durmaksızın gelişen devlet bürokrasisinde oynadığı mühim rolü araştıracağız. Ortaya çıkacak değerlendirmeler, Rönesans Venedik'inin istihbarat organizasyonunun Üçüncü Bölüm'deki analizi için sahneyi uygun bir şekilde hazırlayacak.

---

beraber iki yeni tamamlanmış doktora tezi bulunmaktadır: Lonardi, "L'anima dei governi" ve Fabio Antonini, "Historical Uses of the Secret Chancery in Early Modern Venice: Archiving, Researching and Presenting the Records of State", yayınlanmamış doktora tezi (Birkbeck College, University of London, 2016).

199 Daniel Jütte'nin eseri, *The Age of Secrecy: Jews, Christians, and the Economy of Secrets, 1400–1800*, istisna olmak üzere, İngilizceye çeviren Jeremiah Riemer, (New Haven, CT: Yale University Press, 2015).

200 *A.g.e.*

2

DEVLET GİZLİLİĞİ
Bir Venedik Erdemi

> Hiçbir şey, konseylerimizde tartışılan sırların ifşası kadar tehlikeli olamaz ve devlet işlerimizi hasara uğratıp, tahrip edemez.[1]

1565 yazında, Korfu *Bailo*'su, Onlar Konseyi'nden tuhaf bir gizli göreve dair ayrıntılı emirler aldı.[2] Onlar Konseyi, İstanbul'daki *bailo*'nun Korfu'daki mevkidaşına, Osmanlı veziriazamının, Malta Kuşatması'nda (1565) öncü bir görev üstlenen ve donanmasının hâlâ bu adada olduğu düşünülen Mustafa Paşa'ya gönderdiği mektupları ilettiğinden haberdar edilmişti. Onlar Konseyi, Venediklilerin Osmanlı devlet ricali arasındaki mektup alışverişinde oynadıkları arabuluculuk rolünü diğer Hristiyan güçlerinden saklanması konusunda endişe duymaktaydı. Bu sebepten dolayı, Korfu'daki *bailo*'ya denizcilikte tecrübeli ve Akdeniz'in o kısmındaki sulara alışkın, güvenilir ve sadık bir yerel denizci bulmasının; bu gemici talimatları sözlü olarak aldıktan sonra, mektupları

1 'Niuna cosa è piu perniciosa, nè apporta maggior detrimento e ruina alle cose del stado nostro, che il revellar de secreti che si trattono nelli consigli nostri'. ASV, CX, *Deliberazini Criminali*'nin içinde Inquisitori di Stato Reg. 5, c. 163r./v. (17 Ağustos 1542).

2 İstanbul'daki Venedik temsilcisi gibi, Korfu valisine de *bailo* unvanı verilirdi: bkz. Arbel, Venice's Maritime Empire", s. 147. Korfu *Bailo*'su müessesesine dair bkz. Gerassimos D. Pagratis'in editörlüğünde yayınlanan *Οι εκθέσεις των Βενετών Βαΐλων και προνοητών της Κέρκυρας (16ος αιώνας)* (Atina: Ulusal Helenik Araştırma Kurumu, 2008).

gizlice Mustafa'ya teslim etmek üzere "sadık [kullarımız] ile dolu bir gemiyle" Malta'ya yelken açmasının emrini verdiler. Denizci, Malta'ya vardığında, şayet Osmanlı armadası adayı terk etmişse ve yolda tesadüfen Türk donanmasıyla karşılaşmamışsa, mektupları *bailo*'ya geri getirmeliydi. En yüksek seviyede gizlilik için, gemi Osmanlılar aleyhindeki Hristiyan İttifakı'ndan uzak durmalıydı ve bu gemilerle karşılaştığı durumdaysa, kaptan, mektupları saklamalı ve bu sulardaki seferini köleleri serbest bırakıp memleketlerine geri getirmek üzere çıktığı görevin bir parçası olarak yaptığını öne sürmeliydi. En mühimi, hiç kimse, gemicinin mürettebatı dahi, görevin tabiatı ve amacıyla beraber görevin kimin tarafından verildiğine dair hiçbir bilgiye vakıf olmamalıydı. Buna göre, San Marco'nun hiçbir amblemi geminin üzerinde ve bayraklarında bırakılmamalıydı.[3]

Bu, Venediklilerin ilk defa Osmanlılara gizli bilgi kaçırışları değildi. 1533'ün kışında, Kanunî Sultan Süleyman'ın sarayındaki Venedikli resmî temsilcilere, Kuzey Arnavutluk'ta bulunan Osmanlı kasabası İşkodra'ya (günümüzde Shkodër) bir saldırının planlandığına dair alınan istihbaratı iletmek için Sultan'la ya da Sultan'la mümkün olmazsa veziriazamıyla çok gizli bir görüşme talep etmesi emredilmişti. Onlar Konseyi, saldırıyı kimin planladığını meydana çıkarmamış olsa da temsilcilerine bu istihbarat bilgisini Osmanlı İmparatorluğu'yla temin ettikleri "tam barış"tan ve Sultan'a karşı "iyi niyetleri"nden dolayı süratle Osmanlı ricaline iletmelerini istemişti.[4] Uygulamada, Osmanlılara istihbarat iletmek için sarf edilen bu gibi çabalar, sadece Venedik'in Akdeniz'de bulunan ticaret bakımından birinci derecede önemdeki kalelerinin korunmasını teminat altında alan siyasî (ve dolayısıyla askerî) sakinliği amaçlamakla kalmıyordu; ayrıca özellikle devam etmekte olan Osmanlı-Venedik savaşlarının arasındaki barış zamanlarında gerçekleşen bu girişimler, Venedik'in Doğu

3 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 8, cc. 38v.–40r. (14 Ağustos 1565).

4 *A.g.e.*, Reg. 4, c. 23r. (12 Kasım 1533).

Akdeniz'deki ticaret faaliyetlerinin sorunsuz şekilde devam etmesini sağlama almanın da bir yoluydu.

Yukarıda bahsedilen hadiseler, erken modern dünyanın siyasî, iktisadî, toplumsal ve kültürel dokusuna iyice işlemiş "sırlar ekonomisi"nin yani, "sırların alışverişi, sunulması, pazarlığının yapılması, teslim edilmesi, takas edilmesi ve satın alınmasıyla alakalı bütün faaliyetler"in delilleriydi.[5] Erken modern dünya, sırlara karşı gerçekten de bitmez tükenmez bir hayranlık duymaktaydı ve bu, sırların üretildiği kültürel, entelektüel ve hatta siyasî yan yollarda göze çarpmaktaydı. Sırlar ve sırların ifşasına dair edebî tür olan *secreta* bunlardan biriydi.[6] Bu, zaman ve uğraşlarını doğanın sırlarına (*arcana naturae*) adamış *professori dei secreti* yani sırların profesörleri müstesna mesleğiyle beraber gelişmişti;[7] yine de o devirde gizlilik *scientia*'nın [bilimin] merkezinin haricinde bırakılmıştı.[8] *Professori dei secreti* mesleği, soylu doğa tarihçisi ve kendi kendini sihirbaz ilan etmiş çok yönlü bir şahıs olan ve 1560'da bir Sırlar Akademisi (İtalyanca: *Academia dei Secreti*; Latince: *Academia Secretorum Naturae*) kurmuş olan Giovanni Battista Della Porta (1535–1615) tarafından memleketi Napoli'de oluşturulmuştu. Bu, gizli bilginin cazibesine hayran olan çok bilgili adamlardan oluşan gayriresmî bir salondu.[9] Bu entelektüel bağlam içerisinde sırlar sadece ortaya çıkarılacak

5 Jütte, *The Age of Secrecy*, s. 16.

6 Bu edebî türün genel bir değerlendirmesi için, bkz. John Ferguson, *Bibliographical Notes on Histories of Inventions and Books of Secrets* (Glasgow: Glasgow University Press, 1883).

7 *Professori dei secreti*'ye dair, bkz. William Eamon, *Science and the Secrets of Nature: Books of Secrets in Medieval and Early Modern Culture* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1994); Jütte, *The Age of Secrecy*.

8 *A.g.e.*, s. 12.

9 Eamon, *Science and the Secrets of Nature*, s. 137. Gianbattista Della Porta'ya dair bkz. Luisa Murano, *Giambattista Della Porta mago e scienzato* (Milano: Feltrinelli, 1982); Della Porta'nın *Academia*'sına dair bkz. Mario Gliozzi, "Sulla Natura dell' 'Academia de' Secreti' di Giovan Battista Porta", *Archives internationales d'histoire des sciences*'in içinde 3 (1950), s. 536–541.

ve keşfedilecek işe yaramaz bilgi olarak değil, fakat ayrıntılı araştırmayı gerektiren epistemik ve kozmolojik kategoriler olarak görülmektedir.[10]

Gizliliğin o dönemdeki en çarpıcı belirtilerinden birisi devlet idaresine resmen dahil edilmiş olmasıydı. Devletin hareketlerinin siyasî olarak gerekçelendirilişi manasına gelen *raison d'état* ideali üzerine kurulmuş Niccolò Machiavelli'nin (1469–1527) doktrinleri, gizliliğin devlet işlerindeki imkânsız gerekliliğine vurgu yapmaktadır.[11] Romalı tarihçi ve senatör Tacitus'un (yaklaşık M.S. 56–yaklaşık M.S. 120) yazdıklarından çıkarılan *arcana imperii* ("imparatorluğun sırları" ya da daha geniş manasıyla "devlet sırları") Machiavelli tarafından kalıplaştırılmış ve on altıncı ve on yedinci yüzyılın siyaset düşünürleri tarafından dönemin siyasî söylemi içinde slogan ve inanç hâline sokulmuştur; o kadar ki, zaman içerisinde erken modern siyasetin dayanak noktası olmuştur. Bunun neticesinde, neredeyse bütün Avrupa devletleri, gizlilik kısıtlamalarının desteklendiği, gizli bilgi edinmenin sistemli bir hâle getirildiği ve güvenlik, istikrar ve hatta üstünlük sağlamak için gizlilik tedbirlerinin alındığı bir "gizlileştirme" sürecinden geçmişlerdir.[12] Sonuç olarak, devlet güvenliği bağlamında gizlilik, devlet idaresinin meşru bir aracı, hükümdarlara önemli meseleleri ölçüp biçmek ve stratejik kararlar almak imkânını tanıyan güçlü bir alet olarak ahlak yönünden onaylanmış bir hâle gelmiştir.[13]

10 Epistemik ve kozmolojik bilgi kategorileri olarak sırlara dair, bkz. Jütte, *The Age of Secrecy*, özellikle Birinci Bölüm.

11 Peter Pesic, "Secrets, Symbols, and Systems: Parallels between Cryptanalysis and Algebra, 1580–1700", *Isis* 88, no. 4 (1997), s. 674–692 (bu kısım s. 675); Jütte, *The Age of Secrecy*, s. 19–20, s. 56–57.

12 Jütte, *The Age of Secrecy*, s. 19.

13 Erken modern gizliliğin ayrıntılı bir siyasî tarihi henüz yazılmamışsa da, gizlilik ve güç arasındaki bağlantının sosyoloji literatüründe sağlam bir temeli mevcuttur. Özellikle diktatörlük üzerine yoğunlaşan Bulgaristan doğumlu bilgin Elias Canetti, "gizliliğin gücün tam merkezinde yer aldığı"nı ifade

Rönesans Venedik'inin devlet istihbarat organizasyonunu incelemeden önce, bu organizasyonun gelişip faaliyet gösterdiği kurumsal bağlamı analiz etmek önemlidir. Bu bağlam, kolayca anlaşılacağı üzere gizlilikle kuşatılmıştır. Bu bölüm, Onlar Konseyi'nin Doç'un Sarayı'nın duvarlarının içinde ve ötesinde şekillendirip, yön verdiği gizlilik kültürünü ele alacaktır. Bu kültür, Venedik devletinin meseleleri ve buna bağlı olarak güvenliği için özellikle resmî devlet gizliliği olmak üzere, gizliliğin yararlılığına dair bir yığın resmî düzenlemelerle devam ettirilmekteydi. Gizliliğe talep, Venedik'in hakimiyeti altındaki topraklara yayılmıştı ve Venedik toplumunun bütün kademelerine nüfuz etmişti. Bölüm, toplumsal teorileri kullanarak, devam eden kasıtlı bir saklama süreci olarak gizliliğin, saklamanın kalkanı olmadan etkileşimde bulunamayacak olan farklı toplumsal konumdaki bireylerin arasındaki toplumsal etkileşimleri mümkün kıldığını gösterecektir. Daha açık olarak ifade etmek gerekirse, gizlilik, bir sırra vakıf olanlar ve sırdan habersiz olanlar arasında bariyerler yükselterek, bir yandan da aktarılması için korunması gereken ayrıcalıklı bilgiyi saklamanın hiçbir yolu yoksa ortaya çıkacak iletişim bozulmasına engel olmaktaydı. Bu bakımdan gizlilik, yöneten ve yönetilen arasında dinamik ve kalıcı bir ilişki yaratarak bilgi alışverişinin bir aracı gibi işlemiştir. Resmî devlet gizliliği, Onlar Konseyi için her şeyden önce, devlet idaresi ve siyasî kontrol için hayatî önemdeki bir araçtı.

---

etmiştir. Bkz. Elias Canetti, *Crowds and Power*, İngilizceye çeviren Carol Stuart (New York: Continuum, 1981), s. 290. Beni Elias Canetti'nin eseriyle tanıştırdığı için Profesör Jana Costas'a müteşekkirim. Demokratik sistemleri ele alan Amerikalı sosyolog Charles Wright Mills de gizliliğin, güçlü seçkinleri halktan sakladığını ve bunun neticesinde onların karar verme manevralarına kalkan görevi yaptıklarını beyan etmesi bakımından Canetti'yle hemfikirdir. Bkz. Charles Wright Mills, *The Power Elite* (New York: Oxford University Press, 1956). Bu görüşler, Max Weber'in bilginin saklanması amacıyla "saf güç çıkarları" saikine dair düşünceleriyle benzeşmektedir. Bkz. Weber, *Economy and Society*, cilt I, s. 225.

Onlar Konseyi'nin Gizliliğe Dair Düzenlemeleri

1521 senesinde soylu ve geleceğin doçu Andrea Gritti'nin sekreteri Girolamo Alberti, Mantua Dükü tarafından kaçırıldı. Yanında taşıdığı kamuya dair mektupların ve şifrelerin gizliliğini korumak için, hemen almış olduğu sıkı talimata göre hareket etti ve istenmeyen ellere düşmeden önce belgeleri yaktı.[14]

Birkaç sene sonra, Andrea Gritti'nin oğlu, Kanunî Sultan Süleyman'ın veziriazamı Pargalı İbrahim Paşa'yla arkadaşlığından dolayı Osmanlı başkentinde Venediklilerin diplomatik girişimlerini destekleyen Alvise, Onlar Konseyi'ne göndereceği çok sayıda mektubu yazması için bir kâtip talep etti ve Gritti ile Konsey arasındaki iletişimde gizliliğin bilinmeyen bir *forestier*'den [yabancıdan] istifade etmektense güvenilir bir memur kullanmayı zorunlu kıldığından ötürü bu talebi hemen yerine getirildi.[15]

Venedikliler gizliliğe dair saplantılarıyla tanınmaktalardı ve denizaşırı yerlerden lagüne varan haberlerin kendi hızlarında işlenebilmeleri gayesiyle, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'ndan saklanması için düzenli olarak büyük gayretler sarf ederlerdi. Papalık *nuncio*'su bir seferinde, hayal kırıklığına uğramış ve öfkeli bir şekilde, Venediklilerin İstanbul'dan yeni gelen mektupları eski gibi göstermeye çalışırlarken, yazışmalarında özellikle Osmanlıların 1571 senesinde Kıbrıs'ı işgal etmelerinden sadece birkaç gün önce gelmelerinden dolayı aslında yeni bilgiler olup olmadığında emin olamadığını ve bundan şüphelendiğini Roma'ya yazmıştı.[16] İki hafta sonra, Osmanlı başkentinden en son gelen mektuplar

14 Luigi Pasini, "Delle scritture in zifra usate dalla Repubblica di Venezia", *Il Regio Archivio Generale di Venezia* (Venedik: Pietro Naratovich, 1873), s. 321. Mektupların gönderildiği kişiler onları okuduktan sonra derhâl yakılmalarına dair emir, Onlar Konseyi tarafından düzenli olarak verilirdi. Örnekler için, bkz. ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 4, c. 23r. (12 Kasım 1533); *a.g.e.*, Reg. 5, c. 167r. (10 Kasım 1546).

15 *A.g.e.*, Reg. 3, cc. 37v.–38r. (23 Temmuz 1529).

16 ASVat, *Segreteria di Stato, Venezia*, b. 9, c. 52r. (23 Temmuz 1571).

"inanılmaz bir gizlilik altında" tutulmaktayken,[17] Onlar Konseyi'nin Doç'un Sarayı'na on gün sonra ulaşmış bu mektupların varlığından kimsenin haberdar olmamasını istemesinden dolayı mektupların Senato'da dahi okunmadığını teyit ettiğinde, şüphesi gerçeğe evrilmişti.[18]

Bu hadiseler, Onlar Konseyi'ni ve Venedik hükûmetinin meselelerini sarıp sarmalayan gizlilik aurasının nüfuz edici yapısını ortaya koymaktadır. Devlet gizliliğinin bu belirtileri, yönetenlerin (bazı durumlarda yönetilenlerin) arasından seçilmiş tek tük kişiye teslim edilen ayrıcalıklı bilginin kasıtlı olarak saklanmasındaki sadece kapristen kaynaklanan uygulamalar değildi: Bunlar, ileride göreceğimiz üzere, siyasî gerginlik, askerî anlaşmazlık veya diplomatik girişimler esnasında yoğunlaşan Onlar Konseyi'nin resmî düzenlemelerinden çıkan çok çeşitli politikalardı. Bir seferinde, "bu Konsey'deki herkes... gizliliğin ne kadar gerekli olduğunu bilir..., zira o olmadan, Devletimiz etkili şekilde yönetilemez," diye ifade ederek, gizliliği devlet yönetiminin hayatî bir aracı olarak kurumsallaştıran uzun uzadıya müzakereler yapmışlardır.[19] Bunun sebebi, tarihçi Filippo De Vivo'nun ustaca açıkladığı üzere, gizliliğin Venedik hükûmeti ve özellikle Onlar Konseyi için mahremiyeti teminat altına alması ve ahenk ile şehirlilik uyumunu somutlaştırmasıdır. Gizlilik, esasen bu "işlevsel" ve "sembolik" gayelerden dolayı, "Venedik'in Cumhuriyet ideolojisinin özünde bulunmakta"dır ve netice itibarıyla, hükûmetin en güçlü erdemlerinden biri olarak yüceltilmiştir.[20]

Hükûmetin gizliliğe dair saplantısı, on beşinci yüzyılda, gizliliği daha da güçlü bir hâle getirerek sonunda kurumsallaştırmak için bir dizi düzenleme yani hukukî yönden bağlayıcı yönerge ve hüküm çıkarıldığında iyice yoğunlaşmıştır. Bu düzenlemeler,

17 *A.g.e.*, c. 59v. (7 Temmuz 1571).

18 *A.g.e.*, c. 63r./v. (18 Temmuz 1571).

19 Onlar Konseyi'nin 19 Nisan 1583 tarihli müzakereleri, Romanin, *Storia documentata*'nın içinde, cilt VI, s. 130.

20 De Vivo, *Information and Communication*, s. 41.

asilzadelerin yabancı prensler ve onların temsilcileriyle görüşmelerini, hükûmet organlarının devletin gizli meselelerini ele almalarını ve *Dominante*'nin içinde ve ötesinde hizmet veren Venedikli temsilcilerin resmî yazışmalarını ve ilgili diğer belgeleri koruma altına almasıyla gerçekleşmiştir.[21] Onlar Konseyi, Venedikli kurul üyeleriyle yabancı yetkililerin kişisel olarak bir araya gelmelerinden kaynaklanabilecek devlet sırlarının olası sızdırılmalarından bilhassa endişe etmekteydi. Bu sebepten dolayı, 1481 senesinin Temmuz ayında, resmî bir hükümle, Senato, *Collegio* ve Onlar Konseyi gibi belli başlı hükûmet kurullarında hizmet veren Venediklilerin yabancı temsilcilerle görüşürken devlet meseleleri hakkında konuşmaları yasaklanmış ve buna yapanlara 1000 duka ödeme ve iki sene sürgün cezası konulmuştu.[22] *Maggior Consiglio*'nun 1403'te hâlihazırda ilgili bir kanun çıkardığı bu mesele, yetkililer için ciddi bir hususdu.[23] Bu düzenlemeyi sağlamlaştırmak gayesiyle, Onlar Konseyi, 1576'da eski hükümlerini yineledi ve 1000 duka cezayı yeniden uygulamaya koyarak iki sene sürgünün yerine, oldukça ağır bir yaptırım olarak, Venedikli asilzadeleri yüksek sosyal statülerinin ayrılmaz parçası olmuş siyasî ayrıcalıklardan koparabilecek olan devlet işlerinden on senelik ihracını getirmiştir. Bu kuralın denetlenmesi, küçük cezalar verebilecek *Inquisitori di Stato*'ya bırakılmıştı; mühim disiplin süreçleri ise Onlar Konseyi'nin sorumluluğundaydı. Buna ilaveten, her sene Ekim ayında bu kuralın hatırlatılmasına dair yayın yapılması kararlaştırılmıştı.[24]

Yabancı temsilcilerle ve onların maiyetleriyle teması en aza indirmek ve diplomatik iletişimin tamamının resmî olarak onaylanmış kanallardan yapılmasını sağlamak için, Venedik'teki elçilikler şehrin dış kısımlarına yerleştirilmişti;[25] fakat güçlü Avrupa

21 Lonardi, "L'anima dei governi", s. 209.

22 Romanin, *Storia documentata*, cilt VI, s. 116–117.

23 Lonardi, "L'anima dei governi", s. 209, n. 577.

24 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 11, c. 91r./v. (30 Mart 1576).

25 De Vivo, Information and Communication, s. 75.

devletlerinin önde gelen bakanları, İtalyan temsilcilerin yaşamaya zorlandıkları şehrin kenarlarındansa merkezde kalacak yer seçmek hususunda daha fazla esnekliğe sahiptiler.[26] Venedikli asilzadelerin şehir içinde yabancı yetkilileri ziyaret etmek istediklerinde, hukukî olarak özel bir izne başvurmaları gerekmekteydi.[27] Mesela, 1569'da Avusturya Arşidükü'nün Venedik'i ziyaret etme söylentisi çıktığında, iki sene önce arşidükün sarayında Venedik elçiliği görevinde bulunmuş olan Stefano Querini ve Girolamo Lippomano Avusturyalı misafirle görüşebilmek için Onlar Konseyi'nin Başlarından izin almaya koştular.[28] Bu görüşmelerin sıklığını denetlemek gayesiyle, her bir ziyaretin amacına dair ayrı bir izin alınmalıydı ve bu izni almamanın 500 duka cezası vardı.[29] Benzer kısıtlamalar, Venedikli soyluların yabancı yetkililerle kurmak istedikleri bütün resmî temaslar için de geçerliydi. Bu sebepten dolayı, 1589 senesinde, asilzade Daniele Sanudo, Floransa ve toprakları hakkında çıkacak olan kitabının ayrıcalıklı haklarını talep etmek için Toskana Büyük Dükü Ferdinando de' Medici (1549–1609) ile görüşme izni talep etti ve bu talebi kabul edildi.[30]

Yapıları bakımından sert olsalar da, bu tür düzenlemeler Venedikli soyluların yabancı temsilcilerle, onların maiyetleriyle ve daha da mühimi, şehirdeki yabancı diplomatların meskenlerine girip çıkan yabancı şahıslarla temaslarını en aza indirmeyi amaçlamaktaydı. Netice itibarıyla, Venedik'teki İngiliz elçi Dudley Carleton'un alaycı bir şekilde "bir elçinin evinin imtiyazları, yabancı bakanlarla hiçbir görüşme yapamamak"[31] diye şikâyet ettiği, kendisini arada bir "kamu bakanı" ya da "avare gezgin"le görüşmekten başka bütün "faziletli adamlar"dan meneden bu tür kısıtlamalara

26 Lonardi, "L'anima dei governi", s. 212–213.

27 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 9, c. 213r. (8 Şubat 1572).

28 ASV, CCX, *Licenze per visitare ambasciatori e personali esteri* (4 ve 16 Mayıs 1569).

29 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 9, c. 213r. (8 Şubat 1572).

30 ASV, CCX, *Licenze per visitare ambasciatori e personali esteri* (23 Şubat 1589).

31 TNA, SP 9/244A/11, c. 109r./v., Dudley Carleton (1612–1613).

yabancı elçiler dahi tâbiydiler.[32] Venedik'te bulunan İspanyol elçi Diego Guzmán de Silva da özellikle Venedikli asilzadelerle olmak üzere sözlü iletişim talebinin yerine getirilmesinin güçlüğüne değinmişti. II. Felipe'ye gönderdiği bir raporunda, gizliliğin Venedik soyluluğunun derinliklerine kadar işlediğini, sır tutma normuna sadece hükûmet temsilcileri tarafından değil, devlet işlerinde yer almayan soylular tarafından dahi uyulmasından yakınmıştı.[33] Papalık *nuncio*'su Venediklilerin gizliliğe dair saplantılarından ötürü o kadar kısıtlanmıştı ki, Venediklilerin, daha önce gördüğümüz gibi, özellikle Osmanlılarla ilişkilerine ait bilgiler başta olmak üzere,[34] bilgi sakladıkları hakkında yeteri kadar kanıta sahip olmasına rağmen, *Collegio*'nun üyelerine resmî olarak onların gizli işlerini açığa çıkarmakla ilgilenmediğini ve fiilen buna teşebbüs etmediğini bildirmeye mecbur kalmıştı.[35] Doç'un Sarayı'nın içinde gizlilik, Papa'nın temsilcisine göre o kadar katıydı ki, Venedikli asilzadeler arasından bir bir seçtiği kendi muhbirleri dahi, ona kayda değer bir bilgi sağlayamıyordu.[36]

Bu diplomatik tecrit uygulaması Venedik'e has bir heves değildi. Osmanlılar da benzer prosedürlerle tanınmışlardı ve bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere, bir Venedikli *bailo*'nun pencerelerini dahi kapatmışlardı.[37] Yine de, Venedikli yetkililerin yabancı diplomatları tecrit etmek için sarf ettikleri çabalara rağmen, şehrin kentsel morfolojisi ve nüfus yoğunluğu bu tür yasaklı görüşmeleri neredeyse imkânsız hâle getirmekteydi. Bunların arasında en dikkat çekeni, bir Osmanlı diplomatı, Venedik'in siyasî çekirdeğine kısa bir gemi yolculuğu uzaklığındaki Giudecca Adası'na

32 De Vivo, *Information and Communication*, s. 71.

33 AGS, *Estado*, Legajo 1329, fol. 64 (14 Haziran 1571).

34 ASVat, *Segreteria di Stato, Venezia*, b. 9, c. 52r. (23 Haziran 1571); *a.g.e.*, b. 264, c. 21r./v. (21 Şubat 1573).

35 *A.g.e.*, b. 14, c. 70r. (5 Haziran 1574); *a.g.e.*, b. 16, c. 90r. (5 Haziran 1574)

36 *A.g.e.*, b. 14, fols. 64–68 (29 Ağustos 1570).

37 Osmanlıların yabancı diplomatları tecrit etme uygulamalarına dair, bkz. Gürkan, "The Efficacy of Ottoman Counter-Intelligence".

yerleştirilmişken, bu diplomatın maiyeti şehirde ve lagünde rahatça dolaşabildiğinden, diplomata, anlatılması gereken her şeyi bildirmekteydi.[38] Aslında, Venedikli bazı soylular, bu tarz görüşmelerin, bir gün hükûmetin dizginlerini devralacak olan Venedik'in genç asilzadeleri için ziyadesiyle eğitici olduğunu düşünmekteydiler.[39] Bunun sonucunda, Onlar Konseyi'nin tedbirleri bu tür temasları denetlemek ve düzenlemek için sarf edilen aralıksız çabalarla on yedinci yüzyılda sürüp gitmiş ve hatta iyice yoğunlaşmıştır.[40]

Onlar Konseyi'nin Venedikli asilzadelerin ileri gelen yabancılarla görüşmelerini kısıtlamaya dair bitmez tükenmez kaygıları, hükûmet meclislerinden açığa çıkabilecek bilgileri en aza indirmek için ortaya koydukları gözü pek kararlılıkla bir arada yürütülmekteydi. Bu sebepten dolayı, 1533'te Senato ya da diğer müzakereye dayalı organlarda ele alınan hiçbir meselenin sözlü ya da yazılı şekilde, dışarıdan herhangi bir kişiye iletilmesi kesinlikle yasaklanmış ve bu yasak bin duka ve istisnaî durumlarda ölüm cezasıyla dahi teminat altına alınmıştı.[41] Hiç kimse, yüksek görevdeki idareciler de dahil olmak üzere bu talimatlardan muaf değildi. Bu yüzden de Onlar Konseyi'nin üyeleri, göreve geldiklerinde, hükûmetin en yetkili kurumlarından birinin üyeleri olarak, konseyin işlerinin gizliliğinin sürdürülmesi adına resmî haklarını on sene boyunca kaybetmek pahasına resmî bir yemin ederlerdi.[42] Onlar Konseyi'nin Başlarına dayatılan kısıtlamalar daha da katıydı. 1611 tarihli bir emre göre, Doç'a yeminlerinden dolayı, *Capi*'nin, aylık hizmetlerinin ilk gününde San Marco Meydanı, Rialto Köprüsü ya da şehrin çarşıları gibi soyluların bir

38 Gürkan, *Sultanın Casusları*, s. 135–136; Gürkan, "The Efficacy of Ottoman Counter-Intelligence", s. 18, n. 43.

39 De Vivo, *Information and Communication*, s. 73.

40 Bkz. Lonardi, "L'anima dei governi", özellikle Dördüncü Bölüm.

41 Romanin, *Storia documentata*, cilt VI, s. 121–122 (müzakere 12 Şubat 1532 tarihlidir, m.v.).

42 *A.g.e.*, s. 523–534 (Onlar Konseyi'nin 22 Aralık 1578 tarihli *Capitolare*'si.)

araya geldikleri kamuya açık yerleri ziyaret etmelerine izin verilmezdi. Bu kısıtlamanın ağırlığından dolayı, aylık olarak resmî hatırlatmalar yayınlanmaktaydı.[43]

Onlar Konseyi için hükûmete dair ihtilaf ve tartışmalar hem uygulamaya dair hem de sembolik sebeplerden dolayı ziyadesiyle çetrefilli bir meseleydi. Sonuç olarak, hükûmet konseylerinde yer alan asilzadelerin bütün tartışmaların içeriklerini veya toplantılar esnasında ortaya çıkan ihtilaf ve uyuşmazlıkları açıklamaları kanun vasıtasıyla yasaklanmıştı. İtaatsizlik ölümle ve ardından bütün kişisel mallara el konulmasıyla cezalandırılabilirdi.[44] Tartışmaların sözlü olarak yayılmasına engel olunması yetmezmiş gibi, bu toplantılarda zabıt tutan devlet kâtiplerine konseylerdeki tartışmalara dair hiçbir kayıt tutmamaları ve kurul müzakerelerinin dökümünün son hâlinde fikir ayrılıklarına dair bütün numunelerin sansürlenmesi talimatı verilmişti.[45] Bu tedbirlerin birinci gayesi, kişisel çıkarlar ve anlaşmazlıkları mağlup eden Venedik'e *La Serenissima* yani devletlerin en huzurlusu unvanını veren umumî huzurun sakin imgesini muhafaza etmek için, iç çekişmelerin bütün yazılı izlerinin geleceğe taşınmasına engel olmaktı.[46] Ancak, De Vivo'nun ortaya koyduğu üzere, bu yerleşik çalışanların bazıları nezaket kurallarını hafife alarak, hüsranlarından dolayı resmî kayıtların kenarlarına rastgele manasız sözler ve resimler karalayarak "açıkça eleştirel olmasa da karışık yollarla, resmî işlerin ayrıntılı bir yorumu"na başvurmuşlardı.[47] Devlet gizliliğinin düzenlenmesine karşı verilen bu dolambaçlı tepkiler,

43 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 15, cc. 57v.–58r. (3 Ekim 1611).

44 *A.g.e.*, Reg. 14, cc. 129v.–130r. (28 Kasım 1605). Ayrıca bakınız, Romanin, *Storia documentata*, cilt VI, s. 138; De Vivo, *Information and Communication*, s. 43.

45 ASV, CX, *Deliberazioni Comuni*, f. 351 (30 Mayıs 1624).

46 Filippo De Vivo, "Cœur de l'État, lieu de tension: le tournant archivistique vu de Venise (XVe–XVIIe siècle)", *Annales. Histoire, Sciences Sociales* 68, no. 3 (2013), s. 699–728 (bu kısım s. 716).

47 *A.g.e.*, s. 724–725.

devlet görevlilerinin işlerini karmakarışık bir hâle getiren usandırıcı kurallar ve düzenlemelere karşı ve bunlardan çıkan diğer tür memnuniyetsizliklerle bir araya gelen öfkeli cevapları resmî kısıtlamaları saptırmakta ve hatta ihlal etmekteydi.[48]

İş, devlet sırlarını korumaya geldiğinde, Onlar Konseyi'nin en mühim önceliklerinden biri denizaşırı yerlerde hizmet veren Venedikli diplomatlarla Doç'un Sarayı'nda yerleşmiş Venedikli yetkililer arasındaki yazılı iletişimdi. Yazışmaların uzun mesafe iletişiminde en yaygın yöntem olduğu bir dönemde,[49] mektup ve raporlar, siyasî ve diplomatik alışverişin temel taşı hâlini almıştır.[50] Popülaritelerine bağlı olarak, çok sayıda meraklı fertten rağbet görmüşlerdir ve bunun neticesinde koruma altına alınmaları mecbur olmuştur. Bu sebepten dolayı, henüz on beşinci yüzyılda, Onlar Konseyi bu haberleşmelerin gizliliğini korumak için bir sıra düzenleme çıkararak *Dominante*'nin içinde ve ötesinde hizmet veren resmî Venedik temsilcilerine, akrabaları, arkadaşları ya da diğer tanıdıklarıyla yaptıkları yazışmalarda görevleri ya da devlet meseleleri hakkında bilgi paylaşmayı yasaklamıştır.[51] Onlar Konseyi, gizliliğin sağlamlaştırılması için ayrıca, bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere kriptografinin sistemli olarak kullanılmasında

48 *A.g.e.*

49 Erken modern dönemde yazışmalar ve mektup alışverişine dair, bkz. Gary Schneider, *The Culture of Epistolarity: Vernacular Letters and Letter Writing in Early Modern England, 1500–1700* (Newark, DE: University of Delaware Press, 2005) ve Bethencourt ve Egmond, *Correspondence and Cultural Exchange*'in içindeki makaleler.

50 Erken modern İtalya'da siyasî bir araç olarak mektuba dair, bkz. Jean Boutier, Sandro Landi ve Olivier Rouchon, *La Politique par correspondance: les usages politiques de la lettre en Italie (XIVe–XVIIIe siècle)* (Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2009). Erken modern İtalya'da genel olarak diplomatik yazışmalar ve raporlara dair, bkz. John Kenneth Hyde, "The Role of Diplomatic Correspondence and Reporting", Daniel Philip Waley'nin editörlüğünde yayınlanan *Literacy and its Uses: Studies on Late Medieval Italy* (Manchester: Manchester University Press, 1993), s. 217–259.

51 ASV, CX, *Deliberazioni Miste*, Reg. 16, c. 120v. (23 Mayıs 1464).

ısrar etmiştir. Mesela, üçüncü Osmanlı-Venedik Savaşı'nda, Onlar Konseyi, İstanbul'daki *bailo*'ya kendileriyle şifre üzerinden iletişim kurması emrini vermiş ve gönderilip alınacak mektupların sadece *bailo*'nun müsteşarı ve kendi resmî kâtipleri tarafından yazılmasında ısrar etmiştir.[52] Benzer şekilde, Venedik'in diplomatik temsilcilikleri, Milano ve Floransa'nın aksine, elçilerdense seçkin devlet sekreterleri tarafından deruhte edildiğinde, resmî mektuplarını bizzat kendilerinin kaleme almaları sert bir şekilde emredilmiş ve yaptırım olarak diplomatik yetkilerini ve diğer kamu ayrıcalıklarını kaybetme cezasıyla tehdit edilmişlerdi.[53]

Bu düzenlemeler, Onlar Konseyi'nin *Serenissima*'nın anakaranın ötesindeki topraklarında ya da denizaşırı yerlerde hizmet veren Venedikli temsilcilerin resmî belgelerinin korunmasına dair saplantısından çıkmaktaydı. Hâlihazırda 1518'de, Onlar Konseyi, denizaşırı yerlerde görev yapan (deniz komutanları, elçiler, valiler ve onların müsteşarları gibi) Venedikli yetkililerin elinde bulunan bütün resmî kayıtların, mektupların ve devletin gizli meseleleriyle ilgili diğer devlet belgelerinin, görevlilerin diplomatik misyonları sona erip, ülkelerine dönüşlerinden hemen sonra *Capi*'ye iade edilmelerini bildiren bir hüküm yayınlamıştı. Belgeler bunun üzerine resmî olarak kataloglanmalı ve gizli bir yerde saklanmalıydı. Bu düzenlemeyi yerine getirmemek, makamını ya da diğer siyasî hakları kaybetmekle sonuçlanabilirdi.[54] Benzer şekilde, ölen görevlilerin yakınlarına, akrabalarının belgelerini Onlar Konseyi'ne getirmeleri için sekiz gün müsaade verilirdi; bu sürenin ihlalinin cezası hükûmet tarafından kınanmaktı.[55] Bu yaptırımların ağırlıklarına rağmen, devletin hizmetindekiler kamu hayatı ve özel

52 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 4, c. 34r. (25 Sep. 1539).

53 Örneğin, bkz. *a.g.e.*, Reg. 19, cc. 85r.–86r. (11 Temmuz 1641). Venedik *Residenti*'sine dair, bkz. Zannini, "Economic and Social Aspects", özellikle. s. 112, 133.

54 ASV, CX, *Deliberazioni Miste*, Reg. 42, cc. 60v.–61r. (18 Haziran 1518).

55 Romanin, *Storia documentata*, cilt VI, s. 134–136 (müzakerelerin tarihi 29 Temmuz ve 20 Eylül 1596'dır.

hayat arasında belirgin bir ayrım görmediklerinden dolayı bu düzenlemenin etkisi yine de kısıtlıydı. Sonuç itibarıyla, bu belgeleri ellerinde tutmaya devam etmişler ve belgeler de çoğu zaman istenmeyen kişilerin eline geçerek kârlı ürünler hâline gelmişlerdir.[56] Bu sebepten dolayı, Onlar Konseyi, Venedikli temsilcilerin devlet belgelerinin suretini çıkarma ve dağıtmalarını yasaklayan daha fazla kısıtlamalarla bu düzenlemeyi daha da genişleterek tekrarlamışlardır.[57] Onlar Konseyi hatta, 1570'lerde bu tür belgelerin satılmasını, beş sene zincirlere vurularak kalyon hizmeti ya da on sene boyunca bütün Venedik topraklarından sürgün dahil olmak üzere ağır cezalarla tehdit ederek resmen yasalaştırmıştır.[58] Ancak bu tarz hükümler, hiçbir zaman tam manasıyla faydalı olmamıştır. Zira izlenilen seyre göre, Onlar Konseyi tarafından devlet sırrı hakkında ne kadar fazla titiz düzenleme dayatılmışsa da, bunların, hangilerini göz ardı edip hangilerine uymaları gerektiğini ayırt etmek konusunda tecrübeli görevliler üzerinde etkisi o kadar az olmuştur. Neticede, Venedik'in devlet sırrını yüceltişi, bundan neşet eden kısmî etkiden değil, daha çok başarısının yarattığı yanılsamadan kaynaklanmaktaydı.

Devlet Gizliliği Yanılsaması

Venedik'in kentsel morfolojisi, devlet sırrının hem yüceltilişinde hem de başarısının yanılsamasında önemli bir rol oynamıştır. Diğer çoğu erken modern Avrupalı devletin aksine, Venedik etrafı bir lagünle çevirmiş tamamen suyla sarılı küçük bir

56 Bu tarz belgelerin yaygın dolaşımına dair, bkz. De Vivo, *Information and Communication; De Vivo, Patrizi, informatori, barbieri: politica e comunicazione a Venezia nella prima età moderna* (Milano: Giangiacomo Feltrinelli Editore, 2012).

57 1518 tarihli düzenlemenin tekrarlanmalarına dair, bkz. Romanin, *Storia documentata*, cilt VI, s. 127–128, 134–136 (yenilenmiş müzakerelerin tarihleri 17 Ocak 1558 m.v.; 29 Temmuz ve 20 Eylül 1596'dır).

58 Romanin, *Storia documentata*, cilt VI, s. 129 (8 Şubat 1571 m.v. tarihli müzakere).

metropoldü. On altıncı yüzyılın ortasına gelindiğinde Venedik, yaklaşık 150.000 kişiden oluşan nüfusuyla erken modern Avrupa'nın en büyük şehirlerinden biriydi.[59] Nüfusun yüzde doksanı şehrin oldukça bol miktardaki sanayilerinde çalıştırılan gösterişsiz adalılar olsa da, genel olarak okuma yazma bilirlerdi. Aksine, Rönesans İtalyası'nda en yüksek okuryazarlık oranlarından biri (on altıncı yüzyılın sonunda neredeyse erkek çocuklarının yüzde otuzu okuma yazma bilirlerdi) ve haber ve dedikoduya dair bitmek tükenmez bir arzuyla Venedikliler, şehrin kanallarının ve labirentvari sokaklarının içinde ve ötesinde her tarafa dağılan söylenti ve uydurmaların tadını çıkarırlardı.[60] Benzer şekilde, siyaset arenasında, bir kraliyet sarayının aksine, yerleşmiş bir hariçte tutma seviyelerinin mevcut olmayışı, bilginin Doç'un Sarayı'ndan kaçıp oraya varabileceği hayranlık verici hızda *calli*'lere süzülerek yankılanabileceği anlamına gelmekteydi.[61] Bu suretle, bilgi ve bilginin özellikle devletin güvenliği için tehlikeli olabilecek türü, ne pahasına olursa olsun saklanmalıydı.[62]

Devlet gizliliği başarısızlığa uğradığında, bunun sonuçları yıkıcı olabilirdi. 1542 senesinde devlet sırlarının yasadışı şekilde açığa çıkmasıyla patlak veren şiddetli bir siyasî ve diplomatik skandal, bunun bir örneğidir. Skandal, Venedikli memurların, devlet sırlarını sistemli olarak Venedikli dönekleri Fransız Kralı

59 Venedik'in nüfusu hakkında, bkz. Andrea Zannini, "Un censimento del primo seicento e la crisi demografica ed economica di Venezia", *Studi Veneziani* 26 (1993), s. 87–116.

60 Erken modern Venedik'te dedikodunun yayılmasına dair bir inceleme için, bkz. Elizabeth Horodowich, "The Gossiping Tongue: Oral Networks, Public Life and Political Culture in Early Modern Venice", *Renaissance Studies* 19, no. 1 (2005), s. 22–45. Rönesans Venedik'inde okuryazarlığa dair, bkz. Paul F. Grendler, *Schooling in Renaissance Italy: Literacy and Learning, 1300–1600* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1989), özellikle İkinci Bölüm; Grendler, "Education in the Republic of Venice", Dursteler, *A Companion to Venetian History*'nin içinde, s. 675–699 (özellikle s. 683).

61 De Vivo, *Information and Communication*, s. 48.

62 *A.g.e.*, s. 43.

lehine sinsice ifşalarda bulunmak için ayartma çabalarıyla tanınan bir diplomat olan Fransız elçi Guillaume Pellicier'ye sızırdıkları ortaya çıkınca vuku bulmuştu. Sızdırılan bilgi, soylu Alvise Badoer'in Venedik namına iki yıl önce teminat altına aldığı, Venedik için iktisadî bakımdan Yunan Morası'ndaki birinci derecede öneme sahip iki şehir olan Napoli di Romania (günümüzde Nauplion) ve Malvasia'yı (Monemvasia),[63] Osmanlı Sultanı'na teslim edilişi manasına gelen "utanç verici" barış antlaşmasıyla ilgiliydi.[64] Sonradan ortaya çıktığı üzere, Badoer, Osmanlılarla acemice diplomatik ilişkiler silsilesiyle karşılaşmıştı; bunun sebebi de yaygın olarak kabul edildiği şekilde neticede ona kariyerine mâl olan liyakat eksikliği değil, Venedik devlet bürokrasinin iki yüksek seviyede yetkilisi, Onlar Konseyi'nin sekreterlerinden biri olan Costantin Cavazza ile devlet bakanı Nicolò Cavazza'nın ihanetleriydi. Daha açık olarak izah etmek gerekirse, Agustin Abondio isimli birinin ve soylu Giovanni Francesco Valier'in aracılığıyla ve Fransız Kralı'ndan gelen hediyelere karşılık, Costantin ve Nicolò, Badoer'e Senato ve Onlar Konseyi tarafından verilmiş, antlaşmaya dair mahrem talimatları Venedik'teki Fransız elçiye sızdırmayı başarmışlardı (bkz. Resim 2.1); Fransız elçi de Bâb-ı Âlî'de bulunan mevkidaşı vasıtasıyla bunları Sultan'a nakletmişti.[65] Bu direktiflere göre, Venediklilerin Napoli di Romania ve Malvasia'yı kaybetmemeleri için Badoer'e Osmanlılara öncelikle büyük miktarlarda para teklif etmesi tavsiye edilmişti. Sultan'ın kararından vazgeçmeyeceği anlaşıldığı zaman Badoer,

63 Bilhassa Napoli di Romania, *Stato da Mar*'dan ithal edilen belki de en mühim ürün olan tuzun önde gelen üretim yerlerinden biriydi. bkz. Arbel, "Venice's Maritime Empire", s. 220–222.

64 Alvise Badoer'in biyografisi ve diplomatik görüşmelerine dair, bkz. Angelo Ventura, "Badoer, Alvise", *Dizionario biografico degli italiani*, cilt 5 (1963), s. 93–96; Preto, *I servizi segreti*, s. 75; Romanin, *Storia documentata*, cilt VI, s. 57–58.

65 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 5, cc. 28v.–29v. (19 Ocak 1540). Ayrıca bkz. Ventura, "Badoer, Alvise".

Onlar Konseyi'nin ilk başta Malvasia'yı teklif etmesi, şayet kuvvetli bir Osmanlı ısrarıyla karşılaşırsa iki şehirden beraber olarak vazgeçmesi gizli emri verilmişti. İki sene sonra skandal anlaşılınca ortaya çıktığı üzere, Sultan, Venedik'in bütün taleplerini, Venedik hükûmetinin en gizli stratejisine vakıf olmasından dolayı reddedebilmekte ve bu sayede pazarlık masasındaki bütün kartları elinde tutmaktaydı.[66]

Resim 2.1. *Fransa Elçisi'nin 1706'da Venedik'e Girişi*. Luca Carlevarijs. Rijksmuseum'un (Amsterdam) izniyle kullanılmıştır.

İhanetin şoku o kadar büyüktü ki, Onlar Konseyi ve *Inquisitori di Stato* hızlı ve kararlı bir şekilde harekete geçmeye mecbur kaldı. Alvise'nin oğlu, soylu Ferigo Badoer'e isimli olarak verilen bir mektuptan dolayı sadakatsizlikten şüphelenerek, dönekleri ihbar eden kişiye bol miktarda hediye verileceğini açık olarak ilan ettiler.[67] Birkaç saat içerisinde, Abondio'nun karısıyla ilişkisi olan ve dolayısıyla meseleye dair içeriden bilgisi bulunan Girolamo Martolosso isminde bir adam isimlerini söyledi.[68] Birkaç gün

66 ASV, CX, *Deliberazioni Criminali*, Reg. 5, c. 163r./v. (17 Ağustos 1542); Romanin, *Storia documentata*, cilt VI, s. 59.

67 ASV, CX, *Deliberazioni Criminali*, Reg. 5, c. 163r./v. (17 Ağustos 1542).

68 Romanin, *Storia documentata*, cilt VI, s. 59–60.

geçmeden, Abondio Fransız elçiliğine sığındı, Costantin firar etti ve neticesinde sürgün edildiği ilan edildi;[69] Nicolò ve suç ortağı olduklarına hükmedilen diğer soylularsa yakalandı ve *Inquisitori* tarafından işkence gördü.[70]

Fakat bir hükûmet heyeti Fransız elçinin meskenine gidip Abondio'nun kendilerine teslim edilmesini istediğinde işler daha da kötüleşti. Elçinin adamları, Venedikli yetkilileri diplomatik görgü kurallarının gerektirdiği şekilde içtenlikle karşılamaktansa onlara şiddetle saldırdılar. Bu uygunsuz muamele, şehirdeki kargaşanın başlaması için yeterliydi. Haberler şehrin *calli*'sinde hızla yayıldı ve hadise birkaç saat içerisinde büyük bir ses getirdi; gözü dönmüş kalabalıklar sokaklara dökülmüş, bağırarak ve tehditler savurarak Fransız elçiliğine doğru ilerlemekteydi. Yetkililer, onları yatıştırmak ve geniş çaplı şiddet olaylarının önüne geçmek için bölgeyi iki gün boyunca altı yüz silahlı adamla sarmaya mecbur kaldılar. Fransa ve İstanbul'daki Venedik temsilcilerine mektuplar gönderilerek Costantin'in bulunması ve cezalandırılması talep edildi.[71] Daha da hazini, Fransa'daki Venedik elçisinden, Kral'dan "pazarlıkta daha marifetli" yeni bir elçi rica etmesi istendi.[72] Netice itibarıyla, iki devlet arasındaki muhtemel ayrılığın önüne geçmek için Fransız elçi Abondio'yu teslim etmeye mecbur oldu; Abondio, sokaklarda bağırıp çağıran kalabalıkların lincinden kurtarılarak gemiyle Onlar Konseyi'nin zindanına getirildi.[73] Bu esnada, Constantin'in sürgünü devam etmekteydi ve o sırada Fransa'daki Venedik elçisinin müsteşarı olarak çalışan oğlu derhâl görevinden uzaklaştırıldı.[74] Nicolò Cavazza, Abondio ve Valier,

69 ASV, CX, *Deliberazioni Criminali*, Reg. 5, cc. 166r., 169r./v. (22 Ağustos, 4 Eylül 1542); ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 5, cc. 77r.–78r. (26 Eylül 1542).

70 ASV, CX, *Deliberazioni Criminali*, Reg. 5, c. 164r./v. (19, 21 Ağustos 1542).

71 *A.g.e.*, Reg. 5, cc. 164r.–166r. (21, 22 Ağustos 1542); ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 5, cc. 73r.–76r. (22, 25 Ağustos 1542).

72 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 5, cc. 75r.–76r. (25 Ağustos 1542).

73 Romanin, *Storia documentata*, cilt VI, p. 62.

74 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 5, c. 74r./v. (22 Ağustos 1542).

devlet gizliliğini ihlal etmenin fevkalade ağır sonuçlarını herkesin görebilmesi için halkın huzurunda asıldılar.[75]

Venedik'in karşı istihbarat komitesi olan *Inquisitori di Stato*'nun kurulmasından sadece üç yıl sonra meydana gelen bu hadise, *Inquisitori*'nin kurum tarihindeki "en etkileyici ihanet vakaları" arasındaydı.[76] Sonuçta, büründüğü şiddetli payeler, halkın hükûmetin resmî sırları ve buna bağlı olarak Venedik devletinin güvenliğini koruma yeteneğine inancını kaybetmesinden kaynaklanmaktaydı. Venediklilerin yetkililere itimatları o kadar sarsılmıştı ki, aralarında, mesnetsiz surette, hükûmetin Fransız Kralı'nın kaprislerine ve heveslerine boyun eğip şehri satılığa çıkardığını düşünenler dahi bulunmaktaydı.[77] Onlar Konseyi, "halkın feveranını yatıştırmak" amacıyla, cevap olarak Fransız elçiyi korumak için yüzlerce adam görevlendirmekten suçluları yakalayıp idam etmeye kadar oldukça sert hareketlerde bulunmakta gayet hızlı davranmıştı.[78] Bunları yapmak ve sıradan Venediklilerin kendi refahları ve çıkarları için işleyen devlet aygıtının ayrılmaz bir parçası olduklarını göstermek en azından kâğıt üzerinde öncelikli kaygılarıydı. Görevdeki Venedikli asilzadelerin yabancı temsilcilerle görüşmelerini yasaklayan 1518 tarihli yasanın, görevde olup olmadıklarına bakılmadan bütün Venedikli soyluları kapsayan şekilde düzenlenmesi bu acı hadise sebebiyleydi.[79] Aslında Diego Guzmán de Silva'nın yukarıda gördüğümüz üzere kraliyet mensubu efendisine şikâyet ettiği düzenleme, bu düzenlemeydi.

Bahsi geçen hadise, devlet gizliliğinin Rönesans Venedik'inde daimî bir kusursuz gizleme süreci olmaktan çok uzak olduğu iddiasını ispat etmektedir. Aksine, Onlar Konseyi'nin gizliliğin

75 *A.g.e.*, c. 79r. (2 Ekim 1542); ASV, CX, *Deliberazioni Criminali*, Reg. 5, c. 174r. (20 Eylül 1542).

76 Preto, *I servizi segreti*, s. 75.

77 Venedik halkının tepkisine dair bir anlatı için, bkz. Romanin, *Storia documentata*, cilt VI, s. 62–63.

78 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 5, cc. 73r.–74r., 75r.–76r. (22, 25 Ağustos 1542).

79 De Vivo, *Information and Communication*, s. 71.

ihlallerine dair kararlı tavrına rağmen, hassas bilgi, sistemdeki çok çeşitli çatlaklardan sızabilirdi. Venedik'in hükûmet komitelerinin muazzam şekilde geniş katılımı ilk riski teşkil etmekteydi. Senato ve Büyük Konsey sırasıyla yaklaşık üç yüz ve iki bin kişiden oluştuklarından dolayı, gizliliği sağlamak pek zahmetli bir meseleydi.[80] Geniş aile ağlarının yanında, bu kişilerin çoğunun her gün saraya gelişlerinde onlara eşlik eden maiyetleri ve gondolcuları vardı ve bunların çoğu da haberlere ve dedikoduya meraklıydı.[81] Onlar Konseyi'nin asilzadelerin maiyetlerinin saraya girmesini ve resmî toplantılara katılmasını yasaklayan on beşinci yüzyılın ortasına ait resmî hükme rağmen,[82] bilgi, kaçınılmaz bir şekilde işitilmekte ya da sayısı bilinmeyen kişiler tarafından doğrudan ihbar edilmekteydi. Asilzadelerin gayrimeşru çocukları, gayrimeşruluklarından dolayı mahrum kaldıkları siyasî ayrıcalıkları kendilerine tedarik ettiği için ifşalara oldukça yatkındı.[83] Venedik'in idare organlarında görev alan bütün asilzadelerin, bilgi sızıntılarını önlemek adına resmî toplantılarda yapılan görüşme ve tartışmalara dair sessizliklerini yasal açıdan korumaları gerekmekteydi.[84] Bu zorlu yasallık, hassas bilginin saklanıp korunabileceği bir kraliyet sarayının eksikliğini telafi etmekteydi.[85] Ancak uygulamada, amaç ve gerçek ile yasallık ve yasallığın yürürlüğe konulması arasında fark edilebilir gecikmeler oluşmaktaydı.

Venedik elçileri, mahrem bilginin şehrin sudan meydana gelen sınırlarının içinde ve ötesinde dolaşması için bir diğer araç teşkil etmektelerdi. Diplomatik misyonları için yola çıkmadan önce Venedikli diplomatlara bir sonraki bölümde ayrıntılarıyla

80 *A.g.e.*, s. 25; Lane, *Venice*, s. 273–274.

81 Jonathan Walker, Filippo De Vivo ve James Shaw, "A Dialogue on Spying in 17th-Century Venice", *Rethinking History: The Journal of Theory and Practice* 10, no. 33 (2006), s. 323–344 (bu kısım s. 325).

82 ASV, CX, *Deliberazioni Miste*, Reg. 15, c. 188 (26 Eylül 1456).

83 De Vivo, *Information and Communication*, s. 46, 76–77.

84 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 3, c. 2r./v. (31 Mart 1529); *a.g.e.*, Reg. 14, cc. 129v.–130r. (28 Kasım 1605).

85 De Vivo, *Information and Communication*, s. 48.

ele alınacak devlet sırlarının resmî arşivi olan *Secreta*'ya giriş hakkı verilirdi. Burada, kendilerinden önceki elçilerin raporlarını ve diplomatik misyonlarında yardımcı olabilecek diğer kayıtları okurlardı. Ayrıca, daha önce görmüş olduğumuz üzere, misyonları sona erdikten sonra bile rutin şekilde kendi ellerinde kalan ve kamusal alana açılan çeşitli geçitlere doğru sürekli yollarını bulan, denizaşırı vazifeleri için gerekli kabul edilen resmî belgeleri kopyalamaya da izinleri vardı.[86]

Elçilerin (ve diğer hükûmet temsilcilerinin) memleketlerine geri döndüklerinde hizmet sonu raporları olan *relazione*'lerini teslim edip, *Secreta*'ya bırakmaları lazımdı.[87] *Relazioni*'de düşmanlar ve müttefiklere dair gizli bilgiler bulunurdu; bu sebepten dolayı, teslimleri esnasında mevcut olan asilzadelerin bu evrakların içeriklerini toplantı duvarlarının ötesinde tartışmaları kesinlikle yasaktı.[88] Yine de etraflarını kuşatan gizem ve entrika aurası sebebiyle, *relazioni* yabancı elçiler ve benzer surette yerel asilzadeler tarafından çok rağbet görürdü. Bunun neticesinde, yazarları aralarında itibar, siyasî kabul, maddi kazanımlar ve son olarak reklam amaçlarının da bulunduğu saiklerle bunları sızdırırdı.[89] Bir *relazione*'nin resmî teslimi esnasındaki güvenin sarsılmasının sebebi bazı zamanlarda bu olmuştu. Yukarıda bahsi geçen Alvise Badoer İstanbul'daki diplomatik görevinden dönüp bir infial atmosferinin içerisine girdiğinde, farkına varılan zayıf müzakere yeteneklerinden dolayı Onlar Konseyi'nden *relazione*'si esnasında rapor ettiklerinin *secretissimo et sepolto* (en gizli ve gömülü) kalmasına dair resmî güvence talep etmişti.[90]

86 *A.g.e.*, s. 54–55.

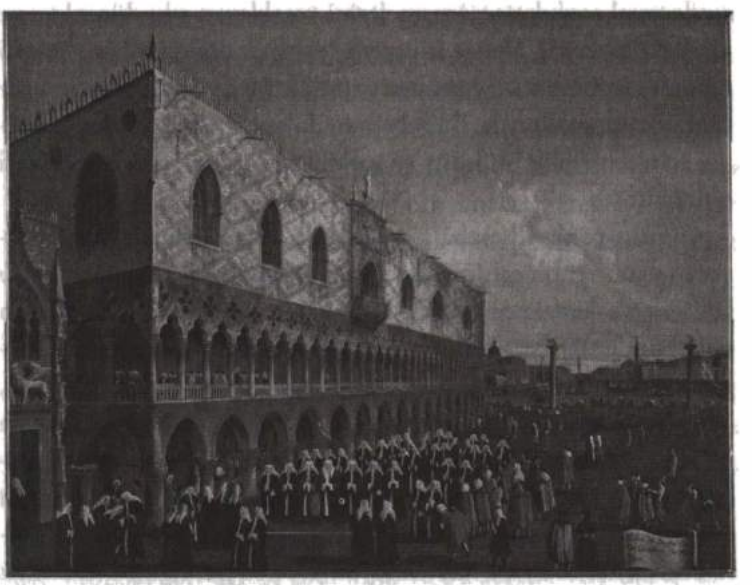
87 Romanin, *Storia documentata*, cilt VI, s. 127–128. Venedik'in *relazioni*'sine dair, bkz. Donald E. Queller, "The Development of Ambassadorial Relazioni", Hale, *Renaissance Venice*'in içinde, s. 174–196. *Relazioni*'nin farklı kullanımları hakkında, bkz. De Vivo, *Information and Communication*, s. 57–63.

88 De Vivo, *Information and Communication*, s. 59.

89 *A.g.e.*, s. 58–62.

90 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 5, c. 65r./v. (26 Mayıs 1547).

Devlet gizliliğin ihlali için başka bir mecra, asilzadelerin kendilerine çevre edinme adına kamuya açık yerde yaptıkları toplantılar olan *broglio* kurumudur[91] (bkz. Resim 2.2.). *Broglio*, hemen *Palazzo Ducale*'nin duvarlarının dışındaki bir meydanda bulunmaktaydı.

Resim 2.2. *Il Broglio e la Prima Vestizione della Toga*, Gabriele Bella. Fondazione Querini Stampalia Onlus'un (Venedik) izniyle kullanılmıştır.

Burada asilzadeler, her gün haber değiş tokuş ederler, stratejik ittifaklar kurarlar ve siyasî anlaşmaların pazarlığını yaparlardı. Öncelikli olarak "seçim propagandası" ve "kamuoyu yoklaması" yapmak için kullanılan *broglio*, Avrupalı kraliyet saraylarının abartılı görgü kuralları ve karmaşık şekilciliğine benzeyen

91 *Broglio*'ya dair, bkz. Finlay, *Politics*, s. 27–28. Donald E. Queller, *The Venetian Patriciate: Reality versus Myth* (Urbana and Chicago, IL: University of Illinois Press, 1986), s. 57–75, 95–101 ve bu kitaptaki kaynakça; De Vivo, *Information and Communication*, s. 47–48.

arkadaşlık ve nezaket kurallarına göre işlerdi.[92] Fakat saraylarda gerçekleşen diğer toplantıların aksine, *broglio* kamuya açık, gayriresmî ve daha çok belli bir yapıya sokulmamış bir kurumdu. Bunun bir sonucu olarak, sıradan kimseler ve şehirdeki yabancı ziyaretçiler gibi dışarıdan çok çeşitli kişilere açıktı.[93] Aslında *broglio*, Venedik'teki yabancı temsilcilerin, resmî temas mecralarının ötesinde yerel soylularla görüşmelerini yasaklayan sıkı düzenlemeyi telafi etmekteydi. Netice itibarıyla, yabancı diplomatlara, hevesli kıymetli istihbarat arayışları esnasında haşır neşir olmak için eşsiz bir fırsat sunmaktaydı. Bu sebepten dolayı, *broglio*, devlet güvenliği için tehlikeli görülmüş ve yetkililerin yakın teftişinin hedefi olmuştur.[94]

Bütün yönleri hesaba katıldığında, haberlerin böylesine heyecan yarattığı bir şehirde, dedikodu Venedik'in dolambaçlı *calli* labirent ve kanallarını büyük bir hızda katetmekteydi. Bunun neticesinde, ifşaların önüne geçmek neredeyse imkânsızdı. Bilginin kolayca dolaşmasına olanak tanıyan kentsel morfolojisi, Venedik'in siyasî merkezlerinin aşırı kalabalığı ya da asilzadelerin resmî belgelerine ve *relazioni*'lerine şövalyece muamele etmeleri ya da geçirgen *broglio* kurumu sebebiyle, devlet gizliliğinin sağlanması Rönesans Venedik'inin gerçeklik hâline gelmektense erdemlilik fikrinde kalmaktaydı. Devlet gizliliğinin kademeli olarak Olimpiyavari karmaşık müzakereler sahasına ve ısrarcı ve derinlere nüfuz eden yapısından dolayı Venedik toplumunun bütün katmanlarını sarmış ağırbaşlı bir söylem hâline getirilmesinin temel sebeplerinden biri buydu.

Maskeler, Aslan Ağızları ve Gizli İhbarlar

Ekselansları, ismi size kısa süre içinde ilan edilecek habis doğmuş kardeşimin memleket için bir hain olduğunu bilmelisiniz. O, *calle*

92 *A.g.e.*, s. 47.

93 *A.g.e.*, s. 48.

94 Walker, De Vivo ve Shaw, "A Dialogue on Spying", s. 324–325.

Sporca'da, San Luca Mahallesi'nde, Büyük Kanal'ın kenarında oturan Zuane Pechhi'ye konseylerimizdeki görüşmelerin en önemli sırlarını ifşa etmektedir; ardından o [Pecchi] bunları, Senato'da görüşülenlerden tam olarak haberdar olmak için hizmetçisini kullanan Kutsal Roma İmparatoru'nun elçisinin bu hizmetçisi hemşehrisine ihbar etmektedir. Ekselansları, söylentilerin Cumhuriyet'te yayılmasını istemiyorsanız, bu ihbara göre harekete geçmelisiniz.[95]

Bu, şehrin ismi meçhul bir sakini tarafından Onlar Konseyi'nin Başlarına sunulan gizli bir ihbarın içeriğidir. Ailenin yakın fertlerinin kanuna aykırı davranışlarına dair bir ketumluk tavrı takınmayı ön gören toplumsal âdetlere burun kıvıran erkek ya da kadın ihbarcı, devlet sırlarına vakıf olmamaları gereken kişileri ve devlet sırlarını ifşa edenleri durdurarak Venedik devletine yardım etmeyi kendi sorumluluğu olarak görmüştür.

Manidar biçimde, devlet gizliliği sahasında, Venedik yönetici sınıfına sessiz kalması emredilmişse de, yönettikleri Venedikliler seslerini çıkarmaları için teşvik edilmektelerdi. Bu sebepten ötürü, Venedik devletinin güvenliğiyle ilgili bilginin toplanması ve açığa çıkarılması, göreceğimiz üzere, iyi bir vatandaşlık davranışı olarak kabul edilmekteydi. Bu tür bilgilerin iletilmesi yazılı ihbar vasıtasıyla gerçekleşebilirdi.[96] Devlet sırlarının açıklanmasına dair ihbarlar son derece mühimdi ve bu suretle Venedik'in karşı istihbarat yetkilileri olan Devlet Savcıları ve onların siyasî "hâmi"si Onlar Konseyi tarafından en ileri seviyede ciddiyetle ele alınmaktaydı.[97] Otoritelerin bu tür ifşalara sarf etmek istedikleri baş döndürücü meblağ bu hususu ispat etmektedir. Örneğin, on altıncı yüzyılın sonunda, İspanyol elçinin Doç'un Sarayı'nda, Senato'da tartışılan gizli meseleleri kendisine bildiren muhbirlerinin bulunduğu ortaya çıkınca, Giovanni Alvise Zaffardo ve Giovanni Dolce isimli iki adam, suçluları Devlet Savcıları'na

95 ASV, IS, b. 643 (tarihsiz ve isimsiz ihbar).

96 Venedik'in gizli ihbar sistemine dair, bkz. Paolo Preto, *Persona per ora secreta: Accusa e delazione nelle Repubblica di Venezia* (Milano: Il Saggiatore, 2003).

97 Canosa, *Alle Origini*, s. 52.

ifşa etmeyi teklif etmişti. Bilgi kaynakları olarak bilgi sızdıranların kimliklerine dair içeriden bilgiye sahip olduğunu iddia eden Dolce'nin kayınpederi ve Venedik'te İspanyol konsolosu olan Juan de Cornoça'yı göstermekteydiler.

Hevesli *denuntiati* [muhbirler], muazzam bir ihtişamla beklenen ifşaları için fevkalade bir mükafat talep ettiler. Zaffordo, sayısız borcunun karşılığı olarak hemen ödenecek şekilde, daha zarif kıyafetler istedi; bunların kendisine bir miktar saygınlık vereceğini ve hatta kendisini daha yüksek bir toplumsal seviyeye çıkartacağını ümit etmekteydi; buna ilaveten şehrin kanallarında gezinip şüphe uyandırmayan şehirlilerin işlerine burnunu sokmasına yarayacak küçük bir kayık talep etti. Daha kibirli isteklerde bulunan Dolce, Venedikli sıradan insan kalabalığının üstüne çıkarılmasına küstahça heveslenerek resmen soylular arasına yükseltilmeyi talep etti.[98] *Inquisitori*'ye yazılan bir dizi mektup ve Onlar Konseyi'nde resmî müzakereden sonra, Devlet Savcıları sonunda taksitle verilecek dört bin dukalık bir ödülü kararlaştırdı; ücretli bir casusa en tehlikeli görevler için verilen tutarın yüz ile yüz elli duka arasında olduğu[99] ve takip eden bölümlerde göreceğimiz üzere Venedikli bir kriptanalistin maaşının senelik kırk sekiz ile yüz yirmi duka arasında dalgalandığı[100] hesaba katıldığında bu astronomik bir ödemeydi.[101] Ancak neticede, iki hevesli ne oldum delisinin zamanlarını harcayıp meşgul ettikleri *Inquisitori*'ye boş sözlerden başka hiçbir şey sunamayacakları aşikâr surette ortaya çıktı. Mesnetsiz iddiaları yüzünden önce tutuklandılar; ardından Venedikli karşı istihbarat yetkilileriyle olan resmî muamelelerini kesinlikle gizli tutacaklarına dair resmen yemin ederek serbest bırakıldılar.[102]

98 ASV, *IS*, b. 638 (27 Mart 1590).

99 Örneğin, bkz. *a.g.e*, Reg. 9 c. 108r./v. (3 Aralık 1570); *a.g.e.*, cc. 113v.–114r. (22 Aralık 1570).

100 *A.g.e.*, f. 15 (23 Kasım, 30 Aralık 1571); *a.g.e.*, Reg. 19, c. 18r./v. (14 Temmuz 1636).

101 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 13, cc. 97r.–98v. (11 Ağustos 1592).

102 *A.g.e.*, Reg. 13, cc. 98v.–99r. (2 Eylül 1592).

Bu hadiseler, sıradan Venediklilerin özellikle resmî gizliliği ihlalle ilgili olanlar başta olmak üzere, devlet güvenliğine dair fark edilen herhangi bir tehdidi yetkililere bildirmeye yönelik eğilimlerini açık şekilde ortaya koymaktadır. Bu eğilim, Onlar Konseyi tarafından sağlanan, Venedikli halk tabakasından kişileri, devletin istikrarına muhtemel bir tehdit oluşturabilecek herhangi bir kişi ya da herhangi bir hususu gizli olarak ihbar etmeye davet eden köklü açık kapı tutumunu yansıtmaktadır. Daha belirgin şekilde ifade etmek gerekirse, Venedikliler, henüz on dördüncü yüzyıldan itibaren, kiliseler, devlet binalarının merdivenleri ve hatta hükûmet yetkililerinin basamakları dahil olmak üzere bütün kamusal alanlarda isimsiz olarak ya da isimlerini vererek ihbarlar yapmaya teşvik edilmişlerdi. Bu ihbarlar, cinayetler, hırsızlıklar, dine edilen küfürler, kumar, vergi kaçırma, kamu sağlığı, casusluk, devlet sırlarının sızdırılmasıyla beraber devlet yetkililerinin güvenliği dahil olmak üzere Venedik devletinin istikrar ve güvenliğiyle ilgili meseleler hakkındaydı.[103] Örneğin, 1597 senesinin Ocak ayında, Onlar Konseyi'nin sekreteri Bonifatio Antelmi'ye verilen isimsiz bir mektupta Antelmi'yi öldürmeyi planlayan birinin ismi yazılıydı.[104] O esnada Antelmi, Onlar Konseyi'nin "kimseyi gücendirmeden daima huzur içinde yaşamıştır" beyanına rağmen, kendisine yöneltilen bir dizi ölüm tehdidi yüzünden, sürekli hayatından endişe duyarak yaşamaktaydı. Görünüşe göre, ilk ihbarın hiçbir etkisi olmamış; zira, iki ay sonra, yetkililer, tahrikçinin kimliğini ifşa edecek kişiye verilecek para ödülünü arttırarak, şayet ihbarı yapan asıl suçlu değilse, gizlilik güvencesi sağlamışlardır.[105] O hâlde, devlet güvenliği bağlamında, gizli ihbarlar yöneten ile yönetilen arasında bir haberleşme kanalı görevi yapmıştır.[106]

103 Gizli ihbarların bazı örnekleri için, bkz. Preto, *Persona per ora secreta.*

104 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 14, c. 12r. (23 Ocak 1597).

105 *A.g.e.*, c. 15r./v. (14 Mart 1597).

106 Bu tür ihbarlar, bugünün konuşma tarzında "bilgi sızdırılması" (*whistleblowing*) olarak adlandırılabilecek hususa belli belirsiz şekilde benzese de

Bu yönden bakıldığında, gizli ihbarlar hem yönetenler tarafından bir yargı müdahalesi aracı hem de yönetilen tarafından bir toplumsal ve siyasî ifade eylemiydi. Bu sebepten dolayı, henüz 1442'de, Onlar Konseyi, gizli ihbarların kayda geçirildiği resmî bir kayıt meydana getirmişti.[107] Onlar Konseyi, bunları ele alırken en ileri seviyede gizlilik güvencesi vermekteydi; zira ihbarcının bilgilerini açığa çıkarmak, özellikle de devam eden soruşturmaların ilk aşamalarında, hem ihbarcının şahsı için hem de soruşturulan dava için ciddi sonuçlar doğurabilirdi.[108] Gizli ihbarlar, doğrulukları ispat edilirse, onları ileri sürenlere, daha önce gördüğümüz üzere aşırı derecede yüksek meblağlar ve o zamanlar devlete karşı sağlanan hizmete karşılık yaygın bir hükûmet imtiyazı suretinde, sürgündeki bireylerin affedilme hakkı dahil olacak şekilde yüklü mükâfatlar kazandırabilirdi.[109] Bu sebepten dolayı, Onlar Konseyi, *denuntianti*'nin kimliklerini ifşa etmek için, Konsey'in taahhüt edilen ödülü vermek için yaklaşabileceği üçüncü bir kişinin seçilmesi ya da gerçek isimlerinin ihbar mektuplarıyla beraber kapatılmış ayrı bir kâğıtla açığa çıkarılması gibi çeşitli yollar önermekteydi.[110]

Gizli ihbarların kaybolma ya da kamuya açık alanlarda gelişigüzel bırakıldıklarında yanlış ellere düşmelerini engellemek için, yetkililer on altıncı yüzyılın ortası itibarıyla şehirdeki ve Veneto'da bulunan topraklarında, önemli yerlere Venediklilerin ihbarları atabilecekleri tahta posta kutuları yerleştirmeye başladılar.[111] On

bir erken modern dönem vatandaşının devlet güvenliğine dair meseleleri hükûmetine ihbar etmesiyle günümüzün "mühim bilgiyi organizasyonların aşağı seviyelerinden yüksek seviyedeki yetkililerine iletmeleri"ni ayırt etmek önemlidir. İkincisine dair bkz. Michael M. Ting, "Whistle-blowing", *American Political Science Review* 102, no. 2 (2008), s. 249–267 (bu kısım s. 249).

107 Preto, *Persona per ora secreta*, s. 47.

108 *A.g.e.*, s. 38, 48–49.

109 ASV, CX, *Deliberazioni Criminali*, f. 30 (3 Nisan 1598); Preto, *Persona per ora secreta*, s. 38, 44.

110 Preto, *Persona per ora secreta*, s. 55.

111 İhbar kutularının hâlâ mevcut olduğu Veneto'nun farklı bölgeleri için, bkz. *a.g.e.*, s. 77–86.

altı ve on yedinci yüzyıllar boyunca *denuncia secreta* uygulaması mesafe katetmekteyken, kutuların tahtadan yapılmış gösterişsiz ön cephelerinin yerine taştan oyulmuş maskeli yüzler ya da daha yaygın olarak, aslan ağızları, meşhur *bocche di Leone* konulmuştur. Büyük olasılıkla Venedik'in amblemi olan San Marco aslanını simgeleyen *bocche di Leone* yöneten ile yönetilen arasındaki iletişim zincirini, ihbarların atılabileceği deliği sağlayan maske ya da aslanın ağzından kurmaktadır. Taşın ön cephesindeki bir kitabe, izin verilmiş meselenin o kutunun içinde kabul edildiğini ve devlet yetkilisinin onunla ilgileneceğini belirtmektedir.[112] Bir bakıma, bu posta kutuları, şehri ve çevresini meraklı gözlerin sürekli gözetleme nesnesine çevirdikleri için bugünkü güvenlik kameralarının tam manasıyla öncüleriydi.

Venedikliler, bütünü itibarıyla kendilerinden menkul casuslar havasına bürünüp, toplumsal ortamların tamamına girerek ve saplantılı kumarcılar ve şüphe çeken yabancılardan, ismi kâfire çıkanlara ve yabancı elçilere kadar tehdit oluşturabilecek herkese ve her şeye dair ihbarda bulunmak suretiyle hükûmetin sağladığı bu ayrıcalığı kararlı bir hevesle ele almışlardır.[113] Venedikliler ihbarlarına o kadar kafayı takmışlardır ki, bazı belgelerin kusursuz yazılarının ortaya koyduğu üzere profesyonel hattatlara dahi para yatırmışlardır.[114] Bu çılgınlığın trajikomik neticeleri bulunmaktaydı; zira takıntılı muhbirler büyük ve küçük tehditler arasında bir fark görememekteydi. Bunun sonucunda, Doç'un Sarayı'na her gün sayılamayacak miktarda değersiz rapor akın etmekteydi. Hükûmet, bunların sıklığını dizginlemek için, 1542 senesinde bütün isimsiz ihbarların geçerli olabilmeleri için üç şahit tarafından imzalanmaları gerektiğini öngören bir yasa çıkardı.[115] Fakat bu engel, amaçlanan etkiyi yaratmadı ve hikâye anlatma uğraşı çılgınlığı ölçülemeyecek boyutlara

112 *A.g.e.*, s. 55–56.

113 *A.g.e.*, s. 144–145.

114 Örneğin, bkz. ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 10 (3 Temmuz 1583).

115 ASV, CX, *Deliberazioni Communi*, Reg. 15, c. 54v. (30 Ağustos 1542).

ulaşarak Venedik Cumhuriyeti'nin 1797 senesindeki çöküşüne kadar devam etti.[116]

Casusluk ve başkaları hakkında rapor vermeye dair aşırı saplantı ya da sadece bu seçeneğin sıradan Venedikli için mevcut olduğu anlayışı, gizli ihbarların, yöneten için bir yargı müdahalesi aygıtı ve yönetilen için toplumsal ve siyasî bir ifade uygulaması olmalarının ötesinde şehirlilik kontrolünün iki taraf için de bir aracı olduğunu ortaya koymaktadır. Devletin güvenliği için tehlikeli ve riskli olabilecek hususların resmî olarak ihbarına dair bu aşırı hevesin çok iyi tanınan bir kurbanı, Venedikli meşhur kadın avcısı Giacomo Casanova'ydı. Casanova'nın hikâyesi bu kitapta ele alınan döneme göre daha gelişmiş bir dönemde yaşanmış olsa da, yüzyıllar boyunca gizli ihbarlar kurumunun etrafını saran şehirlilik kontrolünün mahiyetini çok iyi şekilde izah etmesinden dolayı ona hızlı bir atıf yapmak gereklidir. 1755'te Casanova, otuz yaşındayken Doç'un Sarayı'nın *piombi*'sinde, yani Onlar Konseyi'nin Doç'un Sarayı'nın çatısının hemen altındaki siyasî suçlulara ayrılmış zindanlarında beş senelik hapse mahkûm edilmişti. Mahkûmiyeti, ahlaksız davranışları yüzünden çileden çıkan incinmiş kocalar, şevkli dindar ve namuslu şehirlilerin sayısız ihbarlarının sonucuydu.[117] Suçları, kamu düzeni ve devlet güvenliğini tehdit ettiğine hükmedilen doymak bilmeyen hovardalık, sansasyonel dinî safsatalar ve sefahat düşkünü bir yaşam tarzıyla özetlenmekteydi. Ne gariptir ki, Casanova'nın hapsedilmesinden bir sene kadar sonra *piombi*'den gösterişli bir şekilde kaçmasına yol açan haylaz tabiatı ve inatçı ruhu, *Inquisitori*'yi onun peşine düşüp kurnaz gizli ajanlarından biri olarak görevlendirmeye mecbur etmişti.[118] Meraklı

116 Paolo Preto, "Giacomo Casanova and the Venetian Inquisitors: A Domestic Espionage System in Eighteenth-Century Europe", Daniel Szechi'nin editörlüğünde yayınlanan *The Dangerous Trade: Spies, Spymasters and the Making of Europe*'un içinde (Dundee: Dundee University Press, 2010), s. 139–156.

117 *A.g.e.*, s. 146–147.

118 *A.g.e.*

okuyucu, hikâyesinin büyüleyici ayrıntıları için onun *Histoire de ma fuite* (*Firarımın Hikâyesi*) adlı eserine bakabilir.[119]

On altıncı yüzyıla döndüğümüzde, sıradan Venediklilerin, muhtelif sebeplerle, devlet sırlarının *propalatori*'sini[120] ihbar etmek için harekete geçişlerine dair çok sayıdaki örneğin bazılarının ortaya çıkarılmasıyla, Onlar Konseyi'nin sadece devlet idaresini destekleyen resmî temsilci ve çalışanlarından değil; *Pallazo Ducale*'nin salonlarının ötesindeki daha geniş halk tabakasının arasından da imbik imbik süzmeyi başardığı devlet gizliğinin en ileri derecesini ortaya koymaktadır. Bu itibarla, devlet gizliliği, her yerde mevcut bir hükûmet düzeni olarak Onlar Konseyi'yle daha geniş halk kitleleri arasındaki iletişim dürtüsünü sağlayarak, "halka dair haberlerle ve siyasî haberlerin arasındaki ilişkinin hükümdarların tebaalarıyla ilgilendikleri zamanki davranış ve hareketlerini etkilemeye başladığı" yeni gelişmekte olan geleneği yansıtmaktadır.[121] Buna göre, gizli ihbarların ele alındığı mahremiyeti temin eden süregelen gizlemeyle kendini gösteren gizlilik, yöneten ve yönetilen arasında bilgi değişiminin kolaylaştırıcısı hâline gelmiştir. Bilginin dışarıdakilerin meraklı gözlerinden korunması vasıtasıyla dolaşım ve alışverişini mümkün kılan gizliliğin bu toplumsal yönü, erken modern dönemin tarihçileri tarafından oldukça ihmal edilmiştir; bu suretle daha fazla analiz ve tartışmayı hak etmektedir.[122]

---

119 Casanova, *Histoire de ma fuite des prisons de la République de Venise qu'on appelle les Plombs* adlı eserini Charles Klopp'a göre ilk olarak 1788'de Prag'da yayınlamıştır. Bkz. Charles Klopp, *Sentences: The Memoirs and Letters of Italian Political Prisoners from Benvenuto Cellini to Aldo Moro* (Toronto: University of Toronto Press, 1999), s. 29.

120 Venedikliler *propalatori contro pubblici secreti* tabirini Venedik devletinin sırlarını yasadışı şekilde ifşa edenler için kullanmışlardır. Örneğin, bkz. Romanin, *Storia documentata*, cilt VI, s. 154.

121 Infelise, "From Merchants' Letters to Handwritten Political avvisi", s. 52.

122 Burada bir istisna özellikle on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllardaki gizli gruplar ve topluluklar hadisesidir. Örneğin, bkz. Aydınlanma zihniyetine sahip gizli tarikat Illuminati'ye dair Richard van Dülmen, *Der Geheimbund*

Bilgi Değişiminin Bir Kolaylaştırıcısı Olarak Gizlilik

Erken modern dönemdeki gizlilik kavramını tarif etmek, Daniel Jütte'nin yerinde olarak ifade ettiği üzere "pek güç bir iş"tir.[123] Gizliliğin bu dönemdeki anlam ve çağrışımlarının içine daha fazla girmeden önce, bu tabirin genel olarak anlayışını ortaya koymak çok önemlidir. Filozof ve sosyolog Sissela Bok, sosyolog George Simmel'in gizliliğin "bilinçli olarak arzu edilen saklama" yorumunun yansıması şeklinde, bu kavramı "kasıtlı saklama" olarak tanımlamıştır.[124] Bu iki yorumda da "bilinçli olarak arzu edilen" ve "kasıtlı" tabirlerinin kullanımı, saklanan bilginin içeriğindense saklamanın toplumsal sürecine vurgu yapmaktadır. Gerçekten de Sissela Bok saklamayı "gizliliğin tanımlayıcı özelliği", "gizliliği 'gizli olmayan'dan uzaklaştıran bir ayrıştırmayı gerektiren bir nitelik olarak görmüştür.[125] Ancak gizliliğin saklama ya da kimlerin ayrıcalıklı bilgi veya hususî istihbaratın dışında bırakıldığı suretinde tanımlanması, analiz için tarihçiye kısıtlı bir zemin sunmaktadır. Bunun sebebi, sırlar (ve sırları tutanlar) bir dereceye kadar cazibe ve dikkat çekici bir araştırma konusu teşkil edebilmekteyken, bir sırrın, kendine has tabiatı dolayısıyla, zengin tarihî açılımlar sunmak için yetersizdir olmasıdır. Diğer yandan, gizliliğin yarattığı ve gerekli kıldığı daimî toplumsal etkileşimler, yani "iletişime dayalı

der Illuminaten Darstellung, Analyse, Dokumentation (Stuttgart-Bad Cannstatt: Fromann, 1975); on sekizinci yüzyıl masonluğuna dair Reinhart Koselleck, *Critique and Crisis: Enlightenment and the Pathogenesis of Modern Society* (Cambridge, MA: MIT Press, 1988); yirminci yüzyıl Güney Amerikasında "gizlilik" kavramının kapsamlı bir tartışması için Paul C. Johnson, "Secretism and the Apotheosis of Duvalier", *Journal of the American Academy of Religion* 74, no. 2 (2006), s. 420–445; ve ayrıca Johnson, *Secrets, Gossip, and Gods: The Transformation of Brazilian Candomblé* (New York: Oxford University Press, 2002).

123 Jütte, *The Age of Secrecy*, s. 98.

124 Simmel, "The Sociology of Secrecy", s. 449. Sissela Bok, *Secrets: On the Ethics of Concealment and Revelation* (New York: Vintage, 1989, s. 5.

125 Bok, *Secrets*, s. 6.

bir hadise"[126] olarak gizlilik, görünüş itibarıyla geçmişteki olayların çok daha geniş kapsamlı bir anlayışının meydana getirilmesi için verimli bir arazi sağlamaktadır. Gizliliğin en azından siyaset sahasında toplumun bütün katmanlarına nüfuz ettiği ve kendini, resmî hükümlerden gayriresmî isimsiz ihbarlara kadar, belirgin ve kültürel bakımdan alışılmış şekillerde ifade ettiği Rönesans Venedik'i, oldukça uygun bir örnektir.

Daha açık olarak izah etmek gerekirse, Onlar Konseyi'nin gizliliğe dair resmî hükümleri, resmî temsilcilerinin ve diğer memurlarının davranışlarının ve hareketlerinin sınırlarını tayin etmiştir. Buna ilaveten, gizli ihbarlar kurumu, sıradan Venediklileri, diğer suçlarla beraber devlet sırlarını ihlal edenleri ihbar etmeye davet etmiştir. Her iki süreç de gizliliğin Venedik toplumunda ne kadar belirleyici olduğunu göstermekle kalmamakta, daha da önemlisi gizliliğin kolaylaştırdığı ve beslediği toplumsal etkileşimleri de ortaya koymaktadır. Gizliliğin toplumsal teorilerinin ödünç alınması, bu bakış açısını genişletilmesinde faydalı olabilir. Gizlilik, bir süreç olarak iki farklı varlığın, *bilinen*ler ve *karanlık*takiler arasında toplumsal sınırların yaratılmasına imkân tanımaktadır. *Bilinen*de olmanın ayrıcalıklılığı bir topluluk içerisinde kendine özgü bir kapsayıcılık hissi yaratabilmekte ve buna bağlı olarak bir ferdin bununla özdeşleşmesini sağlamlaştırabilmektedir.[127] Onlar Konseyi'nin devlet gizliliğine dair resmî kararları ve bunlardan çıkan hükümlerin hususu, bir sonraki bölümlerde daha açık hâle geleceği üzere, sadece devlet temsilcilerinin ve görevlilerinin "sır dairesi"nin kapsamına alınmasında değil, bu "daire"nin üyelerinin paylaştığı ayrıcalıklı bilgiye vakıf olmaması gerekenlerin "üzerinde kesin olarak vurgulanan dışarıda tutulması" da aşikârdır.[128] Bu bilgilerin ışığında gizlilik, saklı

126 Beryl L. Bellman, "The Paradox of Secrecy", *Human Studies* 4 (1981), s. 1–24 (bu kısım s. 2).

127 Gizliliğin toplumsal teorileri için, bkz. Simmel "The Sociology of Secrecy."

128 *A.g.e.*, s. 464.

bilginin ele alınması ve yayılmasının organize edilmesinde meşru bir metot hâline gelmiştir.[129]

Gizliliğin ihlal edildiği durumlar kaçınılmaz olsa da, devlet sırlarının tayin edilmiş koruyucuları olmanın bilinçli farkındalığı ve devlet meselelerine dair resmî ve ayrıcalıklı bilgilerin emanet edilmesinden kaynaklanan bir özel olma hissi, bu görevlilerin devam eden kasıtlı saklama eğilimlerini arttırmış olmalıdır. Bu kasıtlı saklama, iki yönlü bir gayeye hizmet etmiştir. Birincisi, uygulamaya dair ve ahlakî bir bakış açısından, asilzadelerin toplumsal konumlarını ve devlet sekreterlerinin profesyonel statülerini devam ettirmelerine yardım etmiştir; zira her iki topluluk da gizliliğin maksatlı ihlalleri durumunda görevlerinden zorunlu olarak çekilmekle tehdit edilmektelerdi. İkincisi, toplumsal bir bakış açısından bu, onları potansiyel olarak belirgin kapsama algılarını arttırarak ayrıcalıklı bir iç dairenin üyeleri hâline getirmiş ve bununla özdeşleşmelerini sağlamlaştırmıştır.[130] Özellikle günümüzün resmî devlet gizliliği sahasında, istihbarat tarihçisi Michael Herman, işi, gizli bilginin "mistik doğası"nın "onu bir araya getiren topluluğun sağladığı iyileştirici işlevler"e sahip olabileceği ve "hatta gizlilikte 'çarpık bir profesyonel gurur' oluşturabileceğini" beyan etmeye kadar götürmüştür.[131] Bu iddia, özellikle devlet sırlarının koruyucularının öz anlatılarının mevcut olmamasından dolayı, erken modern dönem için uygun değilmiş gibi gözükse dahi, gizlilik Venedik hükûmeti, hükûmetin resmî temsilcileri ve onları destekleyen devlet görevlileri arasında dinamik ve kalıcı bir ilişki yaratmıştır. Buna ilaveten, Üçüncü ve Dördüncü Bölümlerde daha da ayrıntılı olarak ele alınacak olan profesyonel kimliklerin inşasının hem şartı hem de neticesi hâline gelmiştir.

129 Bellman, "The Paradox of Secrecy", s. 8.

130 Gizlilik ve topluluk kimliğinin arasındaki toplumsal bağlantıya dair, bkz. a.g.e.

131 Michael Herman, *Intelligence Power in Peace and War* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), s. 329–330.

Daha geniş Venedik sakinleri hususunda, gizliliğin kolaylaştırdığı ve beslediği toplumsal etkileşimler çok daha fazla öne çıkmıştır. Bunun sebebi, o dönemde siyasete katılımın kesin olarak dışında tutulmuş sıradan şehirliler de dahil olmak üzere,[132] bütün kademelerden kişilere gayriresmî fakat siyasî meselelerle dolu ihbar faaliyetlerinin emanet edilmesi suretiyle, yetkililerin "iç daire"nin dışındakilerin devletin çıkarı doğrultusunda, bazı devlet sırlarıyla –ya da potansiyel olarak "sır" statüsünü kazanabilecek bilgilerle– incelikle karışmalarını teşvik etmeleridir. Bu, Venedik'te sıradan şehirlilerin adlandırıldığı üzere, *popolani*'ye devlet idaresine dair bir çeşit "arka kapı" ihsan etmekteydi. Onlar Konseyi'nden gelen açık bir davet olmasa da, sıradan Venediklilerin devletin siyasî işlerine bu incelikli fakat yarı doğrudan katılım daveti, Onlar Konseyi'nin kamu davranışını kontrol etmesini mümkün kılarak halkı kendi tarafına çekmiş ve devletin düzgün bir şekilde işlemesini sağlamıştır.[133] Alfredo Viggiano bu tür davranışları "hâlâ oldukça ilkel bir 'kamuoyu'nun oluşturulması vasıtasıyla siyaset alanının sekülerleştirilmesi" olarak adlandırmıştır.[134] O hâlde, bir çelişki suretinde, gizlilik, resmî sır bilgisine vakıf olanlarla bunun haricinde tutulanlar arasında bariyerler yükselterek, bilginin hem zihnî ve toplumsal sınırlarını aşmasını sağlamak suretiyle, bilgi alışverişi için bir araç vasıtası görmüştür.[135] Netice itibarıyla, gizlilik gerçekten de Filippo De Vivo'nun ustaca ifade ettiği üzere, ahengin ve kamu uyumunun

132 Rönesans Venedik'inde halk sınıflarının toplumsal ve siyasî durumlarına dair, bkz. Dennis Romano, *Patricians and Popolani: The Social Foundations of the Venetian Renaissance State* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1987). Halk sınıflarının Venedik toplumu ve ekonomisindeki rolüne dair revizyonist bir bakış açısı için, bkz. Ioanna Iordanou, "Pestilence, Poverty, and Provision: Re-evaluating the Role of the Popolani in Early Modern Venice", *The Economic History Review* 69, no. 3 (2016), s. 801–822.

133 Horodowich, "The Gossiping Tongue", s. 25.

134 Viggiano, "Politics and Constitution", s. 50.

135 Gizliliğin bu paradoksal işleyişinin antropolojik bir analizi için, bkz. Bellman, "The Paradox of Secrecy."

bir nişanesiydi; ancak bu, gizliliğin hükûmet toplantılarında ortaya çıkan tartışma ve münakaşaları önlemesi beklendiği için değil;[136] aynı zamanda, kamu düzeni ve devletin korunması gayesiyle, farklı toplumsal kademelerden insanları geçici olarak aynı seviyede –toplumsal eşitlik bağlamındansa bazı (gizli) siyasî alanlara erişim sağlaması açısından– bir araya getiren bir çeşit toplumsal yapıştırıcı olarak işlemesinden dolayıydı. Diğer bir deyişle, devletin ve bireyin hareketi, özel alan ve kamu alanı arasındaki sınırlar aslında bulanıktı.[137]

Onlar Konseyi'nin neredeyse göklere çıkarılan bu gizliliği pragmatik saiklerden yoksun değildi. Bunlar, geçerli ifşalar için uğraşan *denuntianti*'nin ödüllerinde kendini göstermekteydi. Yetkililer, onların iş birliklerini güvence altına almak için istihbarat ve gizlilik talebini iki taraf için de karşılıklı olarak kârlı bir alışveriş hâline getirmişlerdi.[138] Bu açıdan bakıldığında gizlilik, Simmel'in tarif ettiği üzere, "bizim toplumsal ortamımız göz önünde tutulduğunda, onsuz bazı amaçların elde edilemeyeceği bir çeşit ticaret"tir.[139] Simmel, "kişisel bir mülk duygusu" meydana getiren, "bir tür araç olarak öneminin hakkında ve üzerinde sahip olduğu cazibe ve değerleri pek de aşikâr değildir" diyerek sözlerini devam ettirmiştir.[140] Gizliliğin "cazibe ve değerleri"ne büyük ihtimalle, devletin himayesinin ve diğer maddî ödüllerin beklentisinin yanında, şehirlilik sadakatinin yüceltilmiş hislerinde kuvvetli bir gurur dozu da elde eden *denuntianti* tarafından rağbet edilmiştir. Bu, bazı zamanlarda, en azından kâğıt üzerinde potansiyel maddî kazanımların önüne geçmekteydi. Örneğin, 1580 senesinin kışında, bir babanın ve oğlunun öldürülmelerini açığa çıkaran isimsiz bir muhbir, mektubunu "bu ihbarından hiçbir çıkar beklemeyen fakat sadece her şeyin

136 De Vivo, *Information and Communication*, s. 43–44.

137 *A.g.e.*

138 Iordanou, "What News on the Rialto?"

139 Simmel, "The Sociology of Secrecy", s. 464.

140 A.g.e.

hükümdarın lehine gerçekleşmesini temenni eden gizli bir kişi" diye imzalamıştı.[141] Elbette ki, oldukça hevesli bağlılığın sebebi, muhbirin kimliğini açığa çıkarma arzusunu gizleme istediğinden de kaynaklanmış olabilirdi.

Bütünü itibarıyla, resmî devlet gizliliği, Rönesans Venedik'inde çeşitli amaçlara hizmet etmekteydi. Birincisi, sırları saklayan ya da ihbar edenin, sırların elde edilmesi için kullanılan kaynak ve yöntemlerin, özellikle çatışma ve rekabet durumlarında olmak üzere sırrın ayrıcalıklı bilgisinin saklanmasını mümkün kılmaktaydı. İkincisi, Tacitus tarafından *arcana imperii* tabiriyle temellendirildiği şekilde, hükûmetin gücünü korumasına yardım etmekteydi. Önemli olarak, bir sonraki bölümde açık hâle geleceği üzere, gizlilik Onlar Konseyi'nin Venedik gizli servisinin içinde işleyen ilişkilerin şekillenmesine ve tertip edilmesine imkân sağlamaktaydı. Gizliliğin bu ilişki inşa yönü, idarecilerin bir sırlar sistemi yaratarak ve bilgi akışlarını ve bundan ortaya çıkabilecek kurumsal sadakati sessizce izleyip kontrol ederek emirleri altındakilerle ilişkilerini ve emirleri altındakilerin birbirleri arasındaki ilişkileri şekillendirmek için gizliliği nasıl harekete geçirdikleri gösteren, Nobel Ödülü sahibi Elias Canetti tarafından muhteşem bir surette analiz etmiştir. Canetti, hükümdarların gizliliğin kullanılması sayesinde, kendilerine karar verme fırsatını tanıyan bilginin panoramik bakış açısının yegâne sahipleri olarak kendi çevrelerinde bir gizem aurasını nasıl yarattıklarını ortaya koymuştur.[142] Canetti diktatörlükler bağlamında yazmış olmasına rağmen, mütalaaları Venedik gizli servisi hususunda da oldukça geçerlidir. Bunun sebebi, Venedik'in istihbarat organizasyonu gizliliğin "toplumsal etkileşimlerin devam eden bir başarısı"[143] oluşu ve Venedik dev-

141 Preto, *Persona per ora secreta*'da alıntılanmıştır, s. 464.

142 Canetti, *Crowds and Power*, s. 290–297. Ayrıca bkz. Jana Costas ve Christopher Grey, *Secrecy at Work: The Hidden Architecture of Organizational Life* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2016), s. 21–22.

143 Costas ve Grey, *Secrecy at Work*, s. 7.

letinin çıkarı için müzakere etmek, stratejiler kurmak ve karar vermek için görünüş itibarıyla halkın gözlerinde saklanmış bir mekân yaratmıştır.[144]

Venedik'in resmî devlet gizliliği faaliyetlerini tarih araştırması ve analizinin hayranlık uyandırıcı bir nesnesi hâline getiren, gizli iletişimin bu toplumsal yönüdür. Yukarıda geçen örneklerde ortaya koyulduğu üzere; bu, bir taraftan *bilinen*ler ve *karanlık*takiler arasında zihnî bariyerler yükseltirken, diğer taraftan şayet ayrıcalıklı bilginin alışverişini saklamak ve korumak için hiçbir araç mevcut olmasaydı lazım olabilecek bariyerleri ortadan kaldıran gizli iletişimin paradoksundan kaynaklanmaktadır. Bu yıkım süreci esnasında, ayrıcalıklı bilgi, farklı toplumsal statülerdeki bireyler arasında paylaşıldığından, toplumsal bariyerler de geçici olarak indirilmiştir. Başka bir ifadeyle sırlar, özellikle kasıtlı saklama ihtimali dolayısıyla, yöneten ve yönetilen arasındaki kendine has iletişim ve etkileşim yollarını harekete geçiren "bilgi iletişimi ve toplumsal aksiyonun spesifik yolları" olmuştur.[145] Bu sosyolojik bakış açısından ele alındığında, sürdürülmesinin daimî güçlüğüne rağmen gizlilik, erdemli kamu davranışının sınırlarını belirleyen tarif etmesi zor bir kavram olmaktan öte, saklamanın kalkanı olmadan, etkileşime giremeyecek bireyler arasındaki toplumsal etkileşimleri kolaylaştırmak amacıyla gizliliğin sabit yapısının ötesine geçen, performansa dayalı ve toplumsal bir uygulamadır. Talihsiz Alvise Badoer'in görev sonu raporunu "en gizli ve gömülü" tutmak için hararetli talebi bu kanaati doğrulamaktadır.[146]

144 Charles Wright Mills, *The Power Elite* isimli klasik eserinde, gizliliğin modern demokrasilerde yüksek seviyede karar alıcılar için kapalı kapıların ardında manevra yapmak ve strateji kurmak için korunaklı bir alan sunduğunu iddia etmiştir.

145 Jütte, *The Age of Secrecy*, s. 10.

146 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 5, c. 65r./v. (26 Mayıs 1547).

Sonuç

Alman sosyolog ve filozof George Simmel, gizliliğin "insanlığın en büyük başarılarından biri"; içeriği, ahlakî değerlendirmelerinin ötesine geçen "evrensel bir sosyolojik form" olduğu otoriter argümanını öne sürmüştür.[147] Bunun sebebi, gizliliğin başarısının, yani olumlu ve olumsuz yollarla devam ettirilen kasıtlı saklama sürecinin, bütün toplumsal sistemlerde bulunabilecek toplumsal şartları ve sonuçları gerektirmesidir.[148] Bu sebepten dolayı, gizliliği –özellikle de resmî devlet gizliliği suretinde– yalnızca bir bilgi veya istihbarat ele geçirme stratejisi olarak incelemek, kısmen yararlı olsa da; korunması gereken bilginin saklanması sürecinde yarattığı toplumsal dinamikler ve etkileşimleri açıklama bakımından yetersizdir. Bu, yarattığı toplumsal etkileşimlerden koparılıp izole edilmiş bir sırrın, gizlilik sürecinin kapsamlı bir tarihî anlayışının üretilmesinde yetersiz olduğu erken modern devlet gizliliğinin incelenmesinde bilhassa geçerlidir. Bu suretle, erken modern (hatta modern) gizliliğe dair tarihî çalışmaların gizli iletişimin toplumsal dinamiklerini fazlasıyla göz ardı etmeleri şaşırtıcıdır; bunun sonucunda erken modern gizlilik, ilgili literatürde göreceli olarak zayıf şekilde teorileştirilmektedir.[149] Bu gözden kaçırış, tam manasıyla sırların cumhuriyeti olan Rönesans Venedik'i hususunda daha da şaşırtıcıdır.

147 Simmel, "The Sociology of Secrecy", s. 462–463.

148 *A.g.e.*, s. 463.

149 Tarihî analizi gizliliğin içeriğinin ve açığa vurucu özelliğinin ötesine taşıyan bazı değerli akademik istisnalar şunlardır: Karel Davids'in editörlüğünde yayınlanan "Openness and Secrecy in Early Modern Science", *Special Issue, Early Science and Medicine* 10, no. 3 (2005), s. 341–434; De Vivo, *Information and Communication*; Eamon, *Science and the Secrets of Nature*; Jütte, *The Age of Secrecy*; Hans G. Kippemberg ve Guy G. Stroumsa'nın editörlüğünde yayınlanan *Secrecy and Concealment: Studies in the History of Mediterranean and Near Eastern Religions* (Leiden: Brill, 1995); Pamela Long, Openness, Secrecy, Authorship: *Technical Arts and the Culture of Knowledge from Antiquity to the Renaissance* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2001).

Onlar Konseyi ve kendisine bağlı olan Devlet Savcıları tarafından icra edilen devlet gizliliğinin analizi, gizliliğin monoton olarak içeriği ve açığa vurucu özelliğine yoğunlaşılmasından uzaklaşarak, tarihçinin gizliliğin yarattığı toplumsal etkileşimleri incelemesine olanak tanımaktadır. Bu etkileşimler, ayrıcalıklı bilginin herkese açık olmayan iç dairelere iletilmesi amacıyla zihnî ve hatta toplumsal bariyerlerin ötesine geçilmesine yardımcı olmuştur. Bir başka ifadeyle gizlilik, yarattığı koruyucu bariyerlerle, diğer bilgi şekillerinin sunamadığı imtiyazları vermiştir. Gizliliğin toplumsal işlevi, hem Venedikli devlet temsilcilerine ve memurlarına dayatılan resmî düzenlemeler vasıtasıyla hem de resmî gizli ihbarlar yoluyla, karşılıklı gizli bilgilere dayalı olarak "çift taraflı ilişkiler"e ortak olan toplumsal ve profesyonel gruplar için arayüzler yaratmak amacıyla kasıtlı saklamanın ötesine geçmiştir.[150] Bu grupların arasında Venedik'in hükûmet meclislerinin parçaları olan dinleyici asilzadeler, denizaşırı yerlere gönderilmiş Venedikli resmî temsilciler, Venedik'in meşhur kriptoloji departmanını meydana getiren ve oturdukları yerden çalışan dâhiler, Venedik'in Doçluk Kançılaryası'nın seçkin çalışanları ve Venedik'in istihbarat faaliyetlerinde kullandığı rastgele casuslar ve muhbirlerin karışımı bulunmaktaydı. Gizli iletişimin bütün bu farklı birimlerinin Onlar Konseyi tarafından nasıl organize edildiği ve yönetildiği bir sonraki bölümünün tahlil konusu olacaktır.

150 Simmel, "The Sociology of Secrecy", özellikle s. 470.

3

RÖNESANS VENEDİK'İNİN İSTİHBARAT ORGANİZASYONU

> Nasıl ki sevgi ve iyi istihbarat, işlerimizin korunmasını sağlarsa; memnuniyetsizlik ve anlaşmazlık da her şeyi tehlikeye atar.[1]

1597 senesinin Kasım ayında, Milano'daki Venedikli *Residente*, Onlar Konseyi'nden derhâl Apollinare Calderini isimli bir rahibi bulup, Milano'da olmasının sebepleri, kimlerle iş birliği yaptığı ve gelecek planlarının ne olduğuna dair sorgulaması talimatını veren bir mektup aldı. Sekretere, bir kasabadan diğerine geçerek Venedik hakkında iftiralarla dolu hücumlarda bulunmakla tanınmasından dolayı Calderini'yi yakalatma amacıyla, bütün komşu Venedik şehirlerinin *rettore*'leriyle [sivil valileriyle] beraber çalışması emredildi.[2] Aynı gün, Brescia'daki Venedikli valiye başka bir yazı gönderilerek, keşiş şehrin topraklarına girerse tutuklanmasına ve kimliği doğrulandıktan sonra boğulması ya da hiçbir kötücül niyetin izi bırakamayacak diğer bir "gizli" şekilde ortadan kaldırılması talimatı verildi. Durumun aciliyetinden dolayı, herhangi bir suçla itham etmeden önce alışılageldiği üzere yapılan sorgulama hükümsüz kılınmıştı. Benzer yazılı talimatlar Bergamo, Crema ve Verona'daki Venedikli temsilcilere

1 "... come dall'amore et buona intelligentia nasce la conservation delle cose nostre, cosi dalla disumore et dispareri si messe in pericolo tutto." Onlar Konseyi'nden Korfu valisine, ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 11, c. 64v. (10 Kasım 1575).

2 *A.g.e.*, Reg. 14, cc. 22v–23r. (13 Kasım 1597).

gönderilerek meseleyi kesinlikle gizli tutmaları ve takip eden işlemleri yazılı olarak rapor etmeleri bildirildi.[3]

Apollinare Calderini, Giovanni Botero'nun bir hükümdar ve tebaası arasında daha serbest bir ilişkiyi savunan tartışmalı kitabı *Della Ragion di Stato*'ya dair yirmi altı nutuk yayınlamış olduğundan dolayı ele geçirilmesi istenmekteydi.[4] Venedik Cumhuriyeti'nin sansürünü acımasızca eleştiren Calderini, Venedikli idareci sınıfını öfke, hırs, ihtiyatsızlık ve erkekleri askerî ve edebî alanlarda ve Kilise'yi ise Cumhuriyet'in erdemlerine dair kullanamama beceriksizliği ahlaksızlıklarıyla şiddetle suçlamıştı. Bu, Venedik'i en huzurlu Cumhuriyet olarak tanıtmaya kendini adamış Venedik hükûmeti için yıkıcı bir ithamdı.[5] Calderini'nin nerede olduğuna dair hiçbir haber gelmeden geçen on günün ardından, Onlar Konseyi huzursuzlanmaya başlamıştı. Derhâl yakalanıp ortadan kaldırılmasına dair yeni emirler Milano'daki elçiye gönderilirken, tatsız işi başarıyla yerine getirmekteki gecikmesinden dolayı sitem edilmekteydi.[6] Dahası, suçluyu yakalama ihtimallerini arttırmak için, Onlar Konseyi casuslar kullanmayı ve suçlunun öldürülmesine dair halka açık bir bildiri çıkararak, bulan ve öldüren kişiye bir para ödülünün ve o zamanın devlete yapılan hizmetler karşılığında yaygın bir hükûmet imtiyazı olan kendi istediği bir suçluyu serbest bırakma fırsatının sözünü vermeyi kararlaştırdı.[7]

Onlar Konseyi, birkaç sene sonra benzer şekilde İngiliz "Antonio Sciarles", meşhur "aristokrat-maceraperest" Sir Anthony Sherley'yi Venedik'in hakimiyeti altındaki topraklardan ihraç etmeye can atmaktaydı.[8] 1601 ile 1604 seneleri arasında Vene-

3 *A.g.e.*, c. 23r./v. (13 Kasım 1597).

4 Apollinare Calderini, *Discorsi sopra la Ragione di Stato del Signor Giovanni Botero* (Milano: Pietro Martire Locarno, 1597).

5 Preto, *I servizi segreti*, s. 433.

6 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 14, cc. 23v.–24r. (24 Kasım 1597).

7 *A.g.e.*, c. 24v. (24 Kasım 1597).

8 Fusaro, *Political Economies*, s. 204. Anthony Sherley'ye dair, bkz. Anthony Sherley, *The Three Brothers; Travels and Adventures of Sir Anthony, Sir Robert*

dik'te kaldığı üç sene boyunca Sherley, varlıklı bir tüccar olarak kendini göstermeye beceriksizce çalışmış; hilekârlıklarla dolu iş anlaşmaları, istikrarsız borçları ve sahte vaatlerden oluşan yazıları yüzünden Venedikli yetkililerle başı belaya girmiş, hapsedilmiş ve İngiltere'nin I. James'inin (İskoçya'nın VI. James'i) müdahalesinin ardından,[9] 1603 senesinin ilkbaharında serbest bırakılmıştı.[10] Ancak bir seneden kısa bir süre sonra, Onlar Konseyi, mühim bir "kamu" meselesi olarak, Cumhuriyet'ten kovulmasını emretti ve bu hükmün altında yatan saike dair hiçbir ayrıntı vermedi. Onlar Konseyi'nin emirleri altındakilere yazılı olarak tebliğ ettiği bilginin kısa olması tesadüfî değildir. Gizliliğin gerekliliği, bilhassa, mektuplar alıkonulup düşmanca ve meraklı gözler tarafından okunabileceğinden dolayı,[11] onları siyasî vantrilokluk hünerinde kusursuz bir zanaat geliştirmeye ve eşzamanlı olarak dudaklarını mühürleyerek bir meselenin sadece en hayatî yönlerini aktarmaya mecbur etmiştir. Bu sebeple, âdet olarak, doğrudan bir emir çıkarılarak, belli bir davranış biçiminin neden gerekli olduğuna dair ayrıntı nadiren açığa vurulurdu. Bunun sonucunda, Onlar Konseyi'nin görevlendirdiği kişilerin olabildiğince az bilgiyle emirleri yerine getirmeleri beklenirdi. Bu hadisede, Venedikli yetkililer Sherley'nin Kutsal Roma İmparatorluğu için bir casus olarak hareket ettiğini ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan Venedik sahillerine ulaşan istihbaratı Prag'a

and Sir Thomas Sherley in Persia, Russia, Turkey and Spain (Londra: Hurst, Robinson, & Co., 1825). Sherley'nin Venedik'te kaldığı süre için, bkz. D. W. Davies, *Elizabethans Errant: The Strange Fortunes of Sir Thomas Sherley and his Three Sons, as well in the Dutch Wars as in Muscovy, Morocco, Persia, Spain and the Indies* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1967), s. 141–165. Anthony Sherley hadisesine dikkatimi çektiği için Maria Fusaro'ya minnettarım.

9 Davies, *Elizabethans Errant*, s. 162.

10 Fusaro, *Political Economies*, s. 204–205; Keneth R. Andrews, *Elizabethan Privateering: English Privateering during the Spanish War, 1585–1603* (Cambridge: Cambridge University Press, 1964), s. 65.

11 Lazzarini, *Communication and Conflict*, s. 74.

kaçırdığına inandırılmışlardı.[12] Netice itibarıyla, ona Venedik'i terk etmesi için iki gün ve Venedik'in hakimiyeti altındaki topraklardan çıkması içinse dört gün verilmişti. Bu emre itaat etmezse, tutuklanıp Onlar Konseyi'nin dondurucu hücreleri *piombi*'ye götürülecekti. Bu niyetle, Padova, Vicenza, Verona, Brescia, Bergamo, Crema, Treviso, Udine, Crete, Zanta, Kefalonya, Korfu, Zadar ve Dalmaçya ve Palmanova'da bulunan *Provveditori Generali* dahil olmak üzere hem *Terraferma* hem de *Stato da Mar*'daki Venedik temsilcilerine İngiliz'in bu topraklardan birine girdiği durumda tutuklanmasını emreden talimatlar gönderildi. Roma, Kutsal Roma İmparatorluğu, Fransa, İspanya ve İngiltere'deki Venedik elçileri de büyük olasılıkla görevde oldukları sarayların idarecilerine daha fazla izahat vermeleri istenebilir diye meseleden haberdar edildi.[13] Gerçekten de bir ay sonra, Dalmaçya'daki *Provveditori Generali* tarafından Onlar Konseyi'ne bir tezkere gönderilerek bahsi geçen "Schiarles"in Dalmaçya kıyısında saptandığını ve talep edilen dört gün içinde ayrılmayı reddettiğinden dolayı, *Provveditore*'nin onu yakalayıp Onlar Konseyi'ne göndermeye hevesli olduğu iddia edilmiştir.[14] Yine de, tutuklamanın gerçekleşmemiş olması muhtemeldir; zira Sherley, birkaç ay sonra Kutsal Roma İmparatoru II. Rudolf için resmî iş yapmak amacıyla Prag'da bulunmaktaydı.[15]

Bu örnekler, hassas tabiatlı bilginin Venedik gizli servisi tarafından hangi yollarla Onlar Konseyi'nden alınarak Konsey'in Venedik'in hakimiyeti altındaki toprakların içinde ve ötesindeki resmî temsilcilerine aktarıldığı ve Doç'un Sarayı'ndaki Venedik'in istihbarat "karargâhları'na geri gönderildiğini ortaya koymaktadır. Bu, Onlar Konseyi tarafından merkezden yönetilen, karma ancak özenli bir istihbarat toplama ve iletişim ağını kapsayan karmaşık

12 Davies, *Elizabethans Errant*, s. 162–164. Sherley, gerçekten de Venedik'te kaldığı ilk iki senede, İspanyollar ve İskoçlar için çift taraflı ajanlık yapmaktaydı: bkz. *a.g.e.* s. 141–142.

13 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 14, c. 113v. (1 Aralık 1604).

14 ASV, CCX, *Lettere dei Rettori e di Altre Cariche*, b. 302 (1 Ocak 1605).

15 Davies, *Elizabethans Errant*, s. 164.

operasyonların idarî koordinasyonu sürecini gerektirmekteydi. Beşinci Bölüm'de göreceğimiz üzere, bu ağ üç farklı iletişim kanalına ayrılmaktaydı. Sistematik olarak en iyi şekilde organize edilmiş ve yönetileni *Terraferma* ve *Stato da Mar*'daki (*provveditori* ve *rettori* gibi) Venedikli elçiler ve valiler, eyalet reisleri (podestà) ve önde gelen Venedikli tüccarların bulunduğu; fakat (konsolos gibi) resmî diplomatik temsilin olmadığı diğer Akdeniz bölgelerindeki Venedikli temsilcilerden meydana gelmekteydi. Bu fertlerin çoğunluğunu Venedikli asilzadeler oluşturmaktaydı. İkinci iletişim kanalı, Doğu Akdeniz toprakları gibi stratejik olarak önemli ticaret merkezlerinde bulunan Venedikli tüccarlardan ya da yazışmaları getirip götürme görevi verilmiş denizcilerden yahut şu ya da bu şekilde Venedik'in istihbarat operasyonlarına karışmış bireylerden oluşmaktaydı. Örneğin, bazı durumlarda gemi kaptanları, sabıkalılar ya da düşmanların casusları gibi suç işleme ihtimali olan şahısları gemilerinde taşıyarak ve yetkililere teslim ederek Onlar Konseyi'ne hizmet ederlerdi.[16] Son olarak, üçüncü iletişim kanalı, devletin güvenliğiyle ilgili bilgi toplama ve açığa çıkarma görevini, çoğu zaman gözü pek misyonları için bir ödül beklemeyen amatör istihbaratçılardan meydana gelmekteydi.[17]

Çoğu durumda coğrafî bakımdan Venedik lagününün ötesine dağılmış bu profesyonel ve amatör istihbaratçıların haricinde, Venedik gizli servisi karma kamu yönetiminin bir kısmını meydana getiren büyük devlet sekreterleri teşkilatıyla desteklenmekteydi.[18] Senato'nun 1478 senesindeki bir hükmünün ardından,

16 Örneğin, bkz. ASV, CCX, *Lettere dei Rettori e di Altre Cariche*, b. 286 (29 Temmuz 1592). Venedikli tüccarların ve denizcilerin *Serenissima*'ya vazifelerinin bu yönü hâlâ akademik keşif ve analizleri beklemektedir.

17 Onlar Konseyi'nin iletişim kanallarına dair, bkz. Iordanou, "What News on the Rialto?"

18 Venedikli devlet sekreterleri için, bkz. Giuseppe Trebbi, "Il segretario veneziano", *Archivio Storico Italiano* 144 (1986), s. 35–73; Mary F. Neff, "Chancery Secretaries in Venetian Politics and Societies, 1480–1533", yayınlanmamış doktora tezi (University of California, Los Angeles, 1986); Andrea Zannini, *Burocrazia e burocrati a Venezia in età moderna: I cittadini originari* (sec.

bu görevliler sadece *cittadini originarii* yani Venedikli vatandaşlar toplumsal sınıfının arasından istihdam edilmekteydi.[19] *Cittadini originarii*, asilzade olmayıp üç nesilden beri şehirde meşru şekilde doğduğunu ispat ederek ağır işçilikten muaf tutulan kişilerdi. Bunlar, Venedik'in toplumsal hiyerarşisinde asilzadelerin hemen altında bulunan "prestijli ve ayrıcalıklı bir sosyo-profesyonel grup"tu.[20] Bu toplumsal grubun üyeleri olan Venedikli sekreterler, atanmaları yeteneklerine ve atalarından gelen hak sahipliğine bağlı ve sosyoekonomik varoluş sebepleri devlete hizmet ve bağlılık olan devlet görevlileri seçkin bir iş gücünü teşkil etmekteydi. Doç'un Sarayı'nda görevlendirildiklerinde, esas sorumlulukları, imparatorluk payesi üstlenerek büyüyen bir bürokrasi için sonu gelmez bir şekilde üretilen devlet kayıtlarının suretlerini çıkarmak, kataloglamak ve fihristlerini yapmaktı. Venedik'in denizaşırı yerlerdeki diplomatik misyonlarını desteklemek için görevlendirildiklerinde onlardan, ya benzer hizmetleri yanlarında bulundukları diplomatlar için yerine getirmeleri ya da hatta gelip giden asilzadelerin yerine vekâlet ederek daha az önemli müzakere ve temsil işlevleri yapmaları beklenirdi.

XVI–XVIII) (Venedik: Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 1993); Massimo Galtarossa, *Mandarini veneziani: La cancelleria ducale del Settecento* (Roma: Aracne, 2009).

19 Giuseppe Trebbi, "La cancelleria veneta nei secoli XVI e XVII", *Annali della Fondazione Luigi Einaudi* 14 (1980), s. 65–125 (bu kısım s. 69–70); Zannini, "Economic and Social Aspects", s. 132. Venedikli vatandaşlara dair, bkz. Romano, *Patricians and Popolani*; Zannini, *Burocrazia e burocrati*, özellikle s. 61–118; James S. Grubb, "Elite Citizens", Martin Romano, *Venice Reconsidered*'ın içinde s. 339–364; Anna Bellavitis, *Identité, marriage, mobilité sociale. Citoyennes et citoyens à Venise au XVIe siècle* (Roma: École française de Rome, 2001); Bellavitis, "Donne, cittadinanza e corporazione tra medioevo ed età moderna: ricerche in corso", Nadia Maria Filippini, Tiziana Plebani, ve Anna Scattigno'nun editörlüğünde yayınlanan *Corpi e storia. Donne e uomini dal mondo antico all'età contemporanea*'nın içinde (Roma: Viella, 2002), s. 87–104.

20 Viggiano, "Politics and Constitution", s. 65.

XIV. Louis'nin geniş diplomatik servisi gibi,[21] diğer meşhur bürokratik kurumların aksine, denizaşırı yerlerde elçilere hizmet eden Venedikli sekreterler doğrudan elçilere rapor vermezdi; fakat, henüz on beşinci yüzyılın ortasından itibaren Senato ve tabiidir ki Onlar Konseyi gibi Venedik'in hükûmet komiteleri tarafından yönetilir ve hizmetlerin karşılıkları bu komitelerce ödenirdi.[22] Bu, o dönemde Venedik'te "çalışanlar ve maaşlı yönetici kadrosu olan 'profesyoneller' ve siyasî yapılar" arasında yönetim faaliyetlerinin paylaştırıldığı "tam manasıyla garip bir yol"un deliliydi.[23] En prestijli denizaşırı sekreterlik görevleri Milano veya Floransa gibi daha az önemdeki diplomatik temsilcilikleri idare etmekti. Bu durumlarda, devlet sekreterleri, resmî diplomatik temsilci rolünü üstlenirler ve bir önceki bölümde gördüğümüz üzere, *Residenti* diye adlandırılırlardı.[24] Bütünü itibarıyla, hizmetlerini Venedik Cumhuriyeti'ne elçi, ücretli muhbir ya da devlet sekreteri olarak ne şekilde sunarlarsa sunsunlar, Venedik hükûmetinin uluslararası arenada siyasî, diplomatik ve istihbarat faaliyetlerini destekleyen geniş bürokratik aygıtın bir parçasını meydana getirirlerdi. Andrea Zannini, onları pek yerinde olarak iki farklı kategoriye ayırmıştır: "soyluların saflarından görevlendirilen bir 'hükûmet diplomasisi' ve onun yerine sekreterlik teşkilatından istihdam edilen bir 'hizmet diplomasisi'".[25]

Venedik'in istihbarat organizasyonunun daha geniş bağlamında, "siyaset, diplomasi ve yazılı iletişimin" bu "profesyonelleri" Venedik'in gizli istihbaratının organizasyon hiyerarşisinin belli pozisyonlarında konumlanmışlardı.[26] Piramidin tepesinde

21 XIV. Louis'nin diplomatik teşkilatına dair, bkz. Soll, *The Information Master.*

22 Zannini, "Economic and Social Aspects", s. 132.

23 Luca Zan ve Keith W. Hoskin, "Il 'discorso del maneggio'. Lo sviluppo del discorso manageriale e contabile all'Arsenale di Venezia, 1580–1650", *Ateneo Veneto* 36 (1998), s. 7–62 (bu kısım s. 26, n. 13).

24 Zannini, "Economic and Social Aspects", 112, 133.

25 A.g.e., s. 111.

26 Lazzarini, *Communication and Conflict*, s. 101.

Onlar Konseyi ve Devlet Savcıları, Senato ve *Collegio* da dahil olmak üzere, Cumhuriyet'in istihbarat operasyonlarını destekleyen diğer hükûmet komiteleri bulunmaktaydı. Venedikli soyluların arasından tayin edilen elçiler ve valiler, piramidin ikinci katmanını oluşturmaktaydı. Bunların görevi, organizasyon hiyerarşisinin üçüncü kademesinde bulunan profesyonel sekreterler tarafından desteklenirdi. Son olarak, en alt kata, Venedik toplumunun her seviyesine mensup olan ancak öncelikle, Beşinci Bölüm'de göreceğimiz üzere, *popoloni* toplumsal sınıfından gelen resmî ve gayriresmî casuslar ve muhbirler kalabalığı yerleşmişti. Geri dönen Venedikli temsilcilerin yetkililere sundukları görev sonu raporlarının ortaya çıkardığına göre,[27] bunlara hükûmet tarafından "gizli harcamalar" için ayrılmış, örtülü bir bütçeden ödeme yapılırdı.[28] "Gizli harcamalar" bütçesi, elçinin aylık maaşını, yeni bir göreve atandığında "kendini düzene sokabilmesi için" (*per mettersi in ordine*), özel bir hediye (*donativo*) ve diğer olağanüstü harcamaları içinde barındıran muntazam elçilik ödemelerinin dışındaydı.[29] Bütün bu farklı giderler, "Venedik usulü" muhasebenin, yani "operasyonlar ve yönetim meselelerine dair raporların geniş çapta kullanılmasıyla ... hesap tutulması"nın bir parçasını meydana getiren, yeni ortaya çıkmakta olan "bütçeleme mantığı"nın özellikleriydi.[30] Netice itibarıyla, bu hesaplardan derece derece ortaya çıkan, kendileri de yeni doğmuş idarî uygulamalar üzerine inşa edilmiş katı hiyerarşik yapılara bağlı profesyonel görevlerin sistemli bir organizasyonuydu.

27 Örnek olarak, bkz. ASV, CCX, *Lettere dei Rettori e di Altre Cariche*, b. 296, fol. 54 (19 Mart 1552); *a.g.e.*, b. 255, fols. 5–6 (3 Ocak 1585).

28 Örneğin, bkz. ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 14, cc. 1v., 22r., 25v. (22 Mart 1596, 5 Eylül ve 16 Aralık 1597).

29 Zannini, "Economic and Social Aspects", s. 125.

30 Luca Zan, "Accounting and Management Discourse in Proto-Industrial Settings: The Venice Arsenal in the Turn of the 16th Century", *Accounting and Business Research* 32, no. 2 (2004), s. 145–175 (bu kısım s. 146). Zan, benzer idarî süreçlerin Venedik'in tersanesinde de yaygın olduğunu belirtmiştir.

Bu bölümde, Onlar Konseyi tarafından yönetilen, coğrafî olarak etrafa yayılmış devlet temsilcileri ve onların memurlarından, asker ve denizciler, memlekette ve Venedik'in haricinde bulunan beyaz yakalı devlet görevlileri ve her ne kadar bu sonuncusu ayrıntılı olarak Beşinci Bölüm'de ele alınacak olsa da, ücretleri arada bir, serbestçe ödenen casus ve muhbirlerden oluşan Venedik gizli servisinin organizasyon yapısı incelenecektir. Dahası, bölüm, resmen atanan diplomatlar ve devlet memurlarının yanında, "mahrem" devlet kayıtları ve Venedik Cumhuriyeti'nin tarihî hafızasının deposu olan Gizli Kançılarya da dahil olmak Venedik devlet bürokrasinin büyük bir kısmını kapsayan Cumhuriyet'in devlet istihbarat aygıtının organizasyon düzenini de gözden geçirecektir. Şifreli yazışma da dahil olmak üzere, geniş ölçekli, coğrafî bakımdan yayılmış iş organizasyonunun kolaylaştırıcısı olarak insan hareketi ve performansının uzaktan yönetilmesinde hayatî bir araç olan yazışmaya hususî şekilde yoğunlaşılacaktır. Yönetimin erken kavramsallaştırmaları kullanılmak suretiyle, bölüm, Venedik'in istihbarat organizasyonunun tekbiçim profesyonel operasyonları ve ilişkileri belirlemekle kalmayıp, daha da önemlisi Onlar Konseyi'nin Venedik'in istihbarat şefleri olarak güce hükmetmesini meşrulaştıran bir sıra düzenlemeyle nasıl tasdik edildiğini ortaya koyacaktır.

Venedik Gizli Servisini Organize Etmek ve Yönetmek

En büyük proto-modern organizasyonlardan biri olan Venedik tersanesine ev sahipliği yapan Venedik, henüz on altıncı yüzyıldan itibaren yönetime dair bir söylem geliştirmişti.[31] Bu söylem, piyasada şirketler gibi işlemeseler de, doğrudan ya da dolaylı olarak devletin iktisadî faaliyetlerine katılan o dönemin organizasyonlarının beslendiği belli bir yöneticilik [*managerialism*]

31 Venedik tersanesinin on altıncı yüzyıldaki yönetim söyleminin ayrıntılı bir analizi için, bkz. Zan ve Hoskin "Il 'discorso del maneggio'"; Zan, "Accounting and Management Discourse".

şeklinin örneğidir.[32] Venedik gizli servisi –ve şüphesiz, tersane– gibi devlet tarafından işletilen hizmetler, bu tür organizasyonun nişaneleriydi. Venedik'in istihbarat aygıtı, gerçekten de görevlerin şirketvari şekilde dağıtılıp yönetildiği "açık olarak tesis edilmiş üst ve alt sistemi"ne göre organize edilmiş ve işletilmekteydi.[33] Daha önce görmüş olduğumuz üzere, organizasyon hiyerarşisinin tepesinde, yönetici komitesi pozisyonunu üstlenerek bütün yönetim kararlarını alan ve Venedik'in istihbarat operasyonlarının başarı ve başarısızlığından sorumlu olan Onlar Konseyi otururdu. Onlar Konseyi'nin altındaki herkes, Konsey'in emri altındaydı –bugünün yönetim diliyle, Konsey'e tâbi ya da Konsey'in çalışanı olarak hareket ettikleri söylenebilir– ve konseyin emirlerini yerine getirmeleri beklenirdi. Tâbiler, bunları yaparak, iyi şekilde tamamlanmış bir iş için hakkıyla övülürler ve kötü şekilde yerine getirilmiş görevler için asık suratla kınanırlardı. Bir seferinde, Lombardiya'da Milano ile Brescia arasında sıkışmış bir kasaba olan Crema *podestà*'sına, "Biz, toprağımızı korumak için tatbik ettiğiniz tedbirlilik..., ihtiyat ve gayreti coşkuyla methederiz," diye yazmışlardı.[34] Önde gelen bir Osmanlı devlet adamını Topkapı Sarayı'ndan gelen hayatî istihbaratı Venediklilere vermeye ikna eden İstanbul'daki *bailo*'ya, "Bâb-ı Âlî'deki menfaatlerimizi arttıracak bir şahıs olarak Feridun Ağa'nın[35] ruhunu satın alış tarzınızı alkışlıyoruz," diye be-

32 Bkz. a.g.e. Yöneticiliğin kökenine dair, bkz. Keith W. Hoskin ve Richard H. Macve, "The Genesis of Accountability: The West Point Connections", *Accounting, Organizations and Society* 13, no. 1 (1988), s. 37–73; Hoskin ve Macve, "Reappraising the Genesis of Managerialism A Re-Examination of the Role of Accounting at the Springfield Armory, 1815–1845", *Accounting, Auditing and Accountability Journal* 7, no. 2 (1994), s. 4–29.

33 Max Weber, *Economy and Society: Outline of Interpretive Sociology*, iki cilt, editörler: Guenther Roth Claus Wittich (Berkeley, CA: University of California Press, 1978), s. 957.

34 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 6, c. 6v. (22 Haziran 1547).

35 Bu büyük olasılıkla, Osmanlı İmparatorluğu'nun nişancısı ve Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa'nın sırdaşı ve sır kâtibi olan Feridun Ahmed Beğ'di ve

lirtmişlerdi.[36] Diğer yandan, Verona'nın valileri bir seferinde ihtiyatsız davranışları nedeniyle itham edildikleri ağır bir mektup almışlardı: "Gelecekte," diye azarlamıştı Onlar Konseyi, onları, "bu Konsey'e ve Başlarına yazarken beklendiği üzere, bize daha ihtiyatla ve saygıyla yazacaksınız." "Aksi şekilde davranırsanız," diye sertçe uyarmışlar, "Konsey olarak haysiyetimizi koruyacak yollarla hareket etmeye mecbur kalırız."[37]

Venedik'in Onlar Konseyi, uygun yetkiliyi bir işe ya da misyona atayarak, işin veya misyonun icra edilmesini ve tamamlandığında ayrıntılı bir rapor sunulmasını bekleyen yönetime dair etkili bir görevlendirme ve hesap verme sistemine öncülük etmiştir. Örneğin, 1560 senesinin Şubat ayında, Onlar Konseyi, Kıbrıs'taki resmî temsilcisine, aldıkları bir mektubun suretini göndererek, adada yaşayan bazı Venedikli tebaanın İstanbul'un tarafına geçtiğini ve Sultan'ın Kıbrıs'ı ele geçirmek için aralıksız olarak yaptığı planlarında entrikalar çevirdiğini öne sürmüştür. Valilere döneklerin isimlerini yazan Onlar Konseyi, bu isimlerin gerçekten de adayı terk ederek Osmanlı başkentine gidip gitmediklerini teyit ederek bu istihbaratı değerlendirmeleri emrini verdi. Kısacası, valilerin Onlar Konseyi'nin izlenecek en uygun tavra dair iyice ölçülüp biçilmiş bir karar alabilmesi için gönderilen istihbaratı araştırıp doğrulamaları gerekmekteydi. Misyon, hiçbir şüpheye mahal vermemek için en gizli şekilde yürütülmeliydi ve tamamlandığı zaman Onlar Konseyi'ne yazılı bir raporun sunulması beklenmekteydi.[38]

Buna ilaveten, 1574 senesinin yazında, Verona'nın *rettore*'leri, ciddi bir suçlamanın neticesinde üç Veronalının tutuklanıp sorgulanmasına dair emirler aldılar. Verona'da yaşayan bir Fransız simyacı, Fransız Kralı'na yazarak Huguenotların desteklediği üç adamın

gerçekten de rüşvetle kandırmak için mühim bir şahsiyetti. Bu bilgiye dikkatimi çektiği için Emrah Safa Gürkan'a müteşekkirim.

36 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 11, c. 45r./v. (26 Ocak 1575).

37 *A.g.e.*, Reg. 8, c. 85r. (23 Nisan 1567).

38 *A.g.e.*, Reg. 7, c. 41r. (12 Şubat 1561).

söylentilere göre kralı öldürmek için ölümcül bir zehir ürettiklerine dair onu uyarmıştı. Kralların *en Hristiyan* olanının Venedikli tebaa tarafından öldürülmesinin büyük bir diplomatik hadiseye sebep olacağına şüphe yoktu. Böylece, Fransız Hükümdarı'nın mektubun bir suretini tedarik ettiği Onlar Konseyi, *rettore*'lere yazarak, onlara üç muhtemel suçlunun isimlerini verdi ve onları yakalamaları ve şüpheli belgeler, kimyasallar ve cinayet teşebbüsüne işaret edebilecek herhangi bir delil için evlerinin aratılmasını emretti. İki gün süren ve hiçbir cinayet delilinin açığa çıkmadığı soruşturmadan sonra, *rettore*'leri, Onlar Konseyi'ne bu "iyi tabiatlı adamlar"dan şüphelenmek için hiçbir sebep olmadığını fakat Venedik'ten doğrudan emir gelmediği müddetçe onları serbest bırakmayacaklarını rapor etti. Raporun incelenmesinden sonra, Fransız simyacının mektubu düzmece olarak değerlendirildi ve yetkililer, olayı rafa kaldırarak, o an için daha fazla harekete geçilmemesini talep ettiler.[39] Buna bağlı olarak, Onlar Konseyi'nin yazılı iletişimle eşgüdümlü sistemi, –defter tutma uygulamasının ötesine geçen ve daha yüksek bir otoriteye hesap vermeyi gösteren– bir tür proto-modern organizasyonun yeni bir muhasebe sürecinin insan faaliyetinin yönetilmesi gayesiyle "idarî koordinasyonunun tertip edilmesi için" kullanıldığını göstermektedir.[40]

Venedik'in yönetime bağlı yetki atama sistemi, basit olarak birini tâbi kılma emrinin çıkarılmasından oldukça karmaşıktı; belli bir olayda haberdar edilmesi gereken her yetkilinin arasındaki bilgi akışının düzenlenmesini gerektirmekteydi. Bu sebepten dolayı, tâbilerin kendi aralarında bilgi paylaşmaları beklenmekteydi. Mesela, 1596 senesinin Aralık ayında, Milano'daki

39 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 9 (27 Temmuz 1574).

40 Zan, "Accounting and Management Discourse", s. 146; Zan ve Hoskin, "Il 'discorso del maneggio'", s. 18. Esasen, burada tanımlanan "insan muhasebesi" kavramıdır. Sanayileşme öncesi dönemde "insan muhasebesi"ne dair, bkz. John R. Edwards ve Edmund Newell, "The Development of Industrial Cost and Management Accounting before 1850: A Survey of the Evidence", *Business History* 33, no. 1 (1991), s. 35–57.

Residente, Onlar Konseyi'yle iki kere irtibata geçerek Fernando Goes Laurerio isimli bir Portekizli'nin Venedik'in Brescia şehrinin güvenliğini tehdit etmesi muhtemel tehlikelere dair istihbaratla kendisine yaklaştığı bildirmişti. Onlar Konseyi, onların da olaydan haberdar olmaları için Brescia'nın *rettore*'leri tarafından *Residente*'ye ulaştırılan cevaplarında, Konsey, meseleyi halledişi tarzından dolayı *Residente*'yi övmüş ve ondan Portekizli'nin iddialarını doğrulamaya çalışmasını istemişti.[41] Bir yabancının görünüş itibarıyla diğerkâm saiklerle hizmetlerini Venedik Cumhuriyeti'ne sunmasından şüphelenen Onlar Konseyi, *Residente*'lerine iddiaları haklı çıkarsa Portekizli'ye cömert hediyeler sözü vermeye müsaade etmelerine rağmen, aynı gün *Residente*'lerine ikinci bir yazı gönderilmişti. Bu vesileyle, *Residente*'ye Portekizli'yi dikkatli gözlerle izlemesini ve şayet Venedik topraklarına girmek için Milano'dan ayrılmaya teşebbüs ederse onu derhâl tutuklayacak olan Brescia'nın *rettore*'sini haberdar etmesini bildirmişlerdir.[42] Üçüncü bir mektup Brescia'nın *podestà*'nın gönderilerek şehrin güvenliği için fevkalade surette tetikte olmasını ve birinin yasadışı yollardan şehrin topraklarına sızma teşebbüsü ihtimaline karşılık, vardiyaların yeri hakkında önceden hiçbir bilgiye sahip olmamaları için muhafızların şehir duvarlarındaki yerlerini sistemli şekilde değiştirmesini istemişti.[43]

Onlar Konseyi'nin Portekizli'nin uygunsuz hareketinden şüphelenmesine dair sebepleri hakkında, mevcut kayıtların çoğu sessiz kaldığından dolayı, soruşturmanın sonucundan, aleyhte casusluk ve Brescia şehrinde isyan çıkarma planlarıyla meşgul olmuş olduğuna inanıldığını farz edebiliriz. Bu, devam eden soruşturmaların, iddia edilen ayaklanmanın azmettiricisi olarak Pietro Tadini isminde birini tespit etmesiyle aşikâr hâle gelmiştir.[44] Onlar Kon-

41 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 14, c. 9r./v. (29 Aralık 1596).

42 *A.g.e.*

43 *A.g.e.*, c. 10r. (29 Aralık 1596).

44 *A.g.e.*, c. 17r. (17 Mart 1597).

seyi'nin elinde bulunan Laurerio'nun mektuplarıysa, casusluk faaliyetlerine karışmış olduğunun göstergesi olarak, Venedik'in karşı istihbarat komitesinin gizli mahzenine kaldırılmıştır.[45] Neredeyse altı ay süren soruşturma süreci boyunca, *Residente*'den Brescia'nın *rettore*'lerinin Laurerio hakkında rapor edilmeye değer her şeyden haberdar edilmeleri talep edilmişti.[46] Neticede Venedik kasabası Bergamo'da yakalanarak,[47] Venedik'e götürüldü ve Onlar Konseyi'nin *piombi*'sinde hapsedildi. Bu esnada, Brescia'nın *rettore*'leri ve Milano'daki *Residente*, Laurerio'nun suçluluğunu ortaya koyan hiçbir somut delil bulunamamasından dolayı sonunda aklanarak 1597 senesinin Haziran ayında serbest bırakılmasına yol açan resmî soruşturmaları yürütmekteydiler.[48] Bunun ardından, Laurerio'ya şehri derhâl terk etmesi için otuz altın verildi;[49] ve Milano'daki *Residente*'ye, biri her seferinde hadise hakkında konuşmaya başladığı zaman, sanki hiç gerçekleşmemişçesine tartışmanın konusunu değiştirmesi sıkı bir şekilde emredildi.[50]

Onlar Konseyi ve resmî temsilcileri arasında süregelen ve Konsey tarafından pürüzsüz biçimde yürütülen yazılı iletişim, temsilcilerin hükûmetin en uygun hareket tarzına karar vermesi için gerekli olan bilgiyi sağlamalarının istendiği, yönetime dair yetkilendirmelerini ortaya koymaktadır.[51] Onlar Konseyi'nin yetkilendirme sistemi sarmal şeklinde hiyerarşinin aşağısına doğru inerek, tâbilerinin görevlerde ya kendilerine rapor veren ya da işlerine destek olmaları beklenen başka bireyleri yetkilendirmelerini mümkün kılmaktaydı.

45 *A.g.e.*, c. 20r. (12 Mayıs 1597).

46 *A.g.e.*, c. 9r./v. (29 Aralık 1596).

47 *A.g.e.*, c. 10v. (27 Ocak, 5 Şubat 1597).

48 *A.g.e.*, c. 20r. (2 Haziran 1597); *a.g.e.*, c. 20v. (6 Haziran 1597).

49 *A.g.e.*, c. 21v. (6 Haziran 1597).

50 *A.g.e.*, cc. 20v.–21r. (6 Haziran 1597).

51 *A.g.e*, cc. 11r.–12v. (7 Şubat 1597); *a.g.e.*, c. 16r./v. (14 Mart 1597); *a.g.e.*, c. 18v. (9 Nisan 1597).

Resim 3.1. *La Sala dei Tre Capi del Consiglio dei Dieci.* Gabriele Bella. Fondazione Querini Stampalia Onlus'un (Venedik) izniyle kullanılmıştır.

Örneğin 1567 senesinin Kasım ayında, Roma'daki Venedik elçisi Onlar Konseyi'nin Başlarına (*i Capi del Consiglio dei Dieci:* bkz. Resim 3.1) Papa'nın adına bir ricayı gizli olarak aktarmak için bir mektup göndermişti. Mektuba göre, Papa, Venedik kalesi olan Crema'da hapis cezası çektiği rivayet edilen Treviso'dan Giocomo da Seravalle isimli birinin yakalanmasını talep etmişti. Seravalle, Roma Enkizisyonu tarafından din aleyhinde işlediği çok sayıda suçundan dolayı aranmaktaydı. Buna bağlı olarak, Papa Cenapları, onunla ne şekilde ilgileneceğine dair talimatlar almış olacak olan Papalık *nuncio*'suna teslim edilebileceği Venedik'e nakledilmesini arzu etmekteydi. Katolik devletinin temsilcileri olarak, Onlar Konseyi Papa'nın taleplerini göz ardı edemezdi. Bu sebepten dolayı, Verona, Vicenza ve Padova'daki temsilcilerine birkaç gün içerisinde yazılı emirler gönderilerek, onlara Venedik'e kadar tutsağa eşlik edilmesine dair operasyonlarının koordinasyonu

hakkında talimatlar verildi. Hükümlünün aranması işinde kasabaların polis amirleri yetkilendirildi. Polis amirlerinin koordineli çabaları sonuncunda, Seravelle üç hafta içerisinde, Crema'dan Verona'ya, ardından Vicenza'ya, oradan Venedik'e götürülmek üzere Padova'ya gönderildi ve Venedik'te *nuncio*'ya teslim edildi.[52]

İstihbaratın toplanması ve ilgili yetkililere aktarılması arasında, temel bilginin değerlendirilmesi süreci bulunmaktaydı. Yukarıdaki hadiseler, istihbaratın Onlar Konseyi ve istihbarat operasyonlarına destek olanlar tarafından nasıl işlenip değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Aslında, tedarik edilen istihbaratın teyit edilmesi ya da çürütülmesi için ön soruşturma yürütmesi istenilen ilgili bireye her hayatî bilgi parçası gönderilmekteydi. Onlar Konseyi, sahte bir mektup aldığından şüphelendiği anda, o mektubu ilgili yetkililer olan Brescia'nın *rettore*'lerine iletmiş ve onlardan, soruşturma başlatarak sahtecilik doğrulanırsa suçluları derhâl yakalatmalarını istemişti.[53] Aynı mektubun birden fazla sureti çeşitli ilgili memurlara, ya herkesi haberdar etmek ya da doğrulama ve iş birliği amaçlarıyla rutin olarak gönderilmekteydi. Bazen, bir mektup, bir yetkiliye, bir başkasına iletilmesi talimatıyla gönderilir, bu suretle Venedik'in istihbarat aygıtının şiddetle arkasını dayadığı karmaşık ama pürüzsüz şekilde yönetilen iletişim ağı meydana getirilirdi. Mesela, 1601 senesinin ilk baharında, Onlar Konseyi'nin Başları –Venedik donanmasının barış zamanındaki en yüksek komutanı ve İyonya Denizi'nde *Cinquecento*'nun [on altıncı yüzyıl için kullanılan, beş yüz manasında] ilk yarısındaki en yüksek otorite olan– *Provveditore Generale da Mar in Golfo*'ya,[54] Kutsal Roma İmparatoru nezdindeki Venedik elçisinin kendilerine gönderdiği Cavalier Bertucci adında birinin uygunsuz davranışlarıyla alakalı bir mektubun suretini iletmişti. *Capi*, *Provveditore*'yi mektubun içeriğini Dalmaçya

52 ASV, CCX, *Dispacci Ambasciatori*, b. 25 (1 Haziran 1567).

53 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 9 (21 Ekim 1575).

54 Arbel, "Venice's Maritime Empire", s. 152. Ayrıca bkz. BMCV, *Manoscritti Donà dalle Rose*, no. 79, c. 11r./v.

ve Arnavutluk'ta bulunan bütün Venedikli valilere göndermekle görevlendirmiş; bu valilere Bertucci'yi Balkan Yarımadası'ndaki Venedik'e ait kara ve sulara girmeye teşebbüs ederse ölü ya da diri yakalamaları emredilmişti.[55]

Bu durumda, istihbaratın Venedik'in istihbarat şefleri olan Onlar Konseyi tarafından yönetilen resmî bürokratik uygulamalar ve karma iletişim ağlarının karışımı vasıtasıyla elde edilip değerlendirildiği gittikçe aşikâr hâle gelmektedir. Rivayetleri ve uydurma haberleri, inkârı mümkün olmayan hakikatlerden ayırt etmenin kolay bir iş olmadığına şüphe yoktur. Yine de, çelişkili bir biçimde, bu iletişim kanallarının ve şebekelerinin karmaşık ağı, bilginin birbiriyle karşılaştırılması ve kıyaslanması süreci vasıtasıyla sistemli şekilde değerlendirilmesini mümkün kılmıştır. Organizasyon çerçevesi dahilinde, Onlar Konseyi, tam anlamıyla, kendisine tâbi olanları çok sıkı bir şekilde kontrol etmemiştir. Sorumlular tayin etmişler, görevlerin tamamlanmasını ayrıntılı görev sonu raporlarını beklemişler ve emirleri altındakilerin işi başarıyla çözebileceklerine itimat etmişlerdir. Rönesans Venedik'inin yönetim komitesi olarak Onlar Konseyi ayrıca mühim hadiselerin ve gelişmelerin bilgiden yararlanabilecek bütün yetkililerine etkili şekilde aktarılmasını kontrol edip düzenlemiştir. Resmî olarak denizaşırı yerlere tayin edilmiş Venedikli görevliler idarî yetkileri altındaki alanlarda genel sorumluluğa sahiptiler ve onlardan emirleri takip edip yerine getirmeleri beklenmekteydi. Bu yetkililerin arasında, kendine has vaziyeti itibarıyla İstanbul'daki *bailo* özel olarak bahsedilmeyi hak etmektedir. Bunun sebebi kısmen, Venedik ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki istisnaî ilişki ve kısmen hem valilik hem de diplomatik sorumluluklar barındıran *bailo*'nun rolünün tuhaf yapısıydı.

Venedik Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu nezdindeki resmî diplomatik temsilcisi olmanın yanında, *bailo*, İstanbul'daki kalabalık Venedikli tüccarlar topluluğunu denetler ve

55 ASV, *IS*, b. 399 (16 Nisan 1601).

Doğu Akdeniz'deki bütün Venedikli konsolosların başı gibi hareket ederdi. Bu sebepten dolayı, ona özellikle görevinin başlangıcında Osmanlı başkentinden Senato ya da Onlar Konseyi'ne gönderilen mektupları incelemek için açma ve ardından yeniden mühürleyip gidecekleri yere iletme izni verilmişti.[56] *Famiglia*'sı [hane halkı] – çalışanları ve yardımcıları böyle bilinirdi– bir resmî sekreter, çok sayıda dragoman, hizmetçi, uşak ve bir miktar küçük görevdeki memurlardan oluşurdu.[57] *Bailo* ayrıca, on yedinci yüzyılda bütün Batılı devletler tarafından kullanılan ve on altıncı yüzyılda operasyonlarına destek veren memurlara ve tercümanlara Türk dilini öğrenmelerini sağlamak için kurulmuş olan *Scuola dei giovani di lingua* [Dil Oğlanları Okulu] tarafından yönlendirilen bir diplomatik ulaklar kadrosunu kontrol ederdi.[58] Bazı görevlilere Türkçenin ciddi olarak öğretilmesinin bedeli Venedik devleti tarafından karşılanırdı.[59]

Bailo'nun uluslararası diplomatik arenada genel olarak ve Osmanlı siyaset sahnesinde hususî olarak öne çıkan konumu, malî bakımdan kısmen *cottimo* –Osmanlı başkentinde demirleyen San Marco bayrağı taşıyan gemilerden alınan paralardan toplanan gelirler– ve kısmen, hükûmet tarafından tedarik edilen, Venedikli yetkililerin nadiren hesabını sordukları olağanüstü harcamalardan desteklenen gösterişli bir mesken *palazzo*'sunun bakımını gerekli kılmaktaydı.[60] Buna göre, *bailato*, hamiline malî kârlar sunabilecek tek diplomatik makamdı. Ancak aynı zamanda, Altıncı Bölüm'de göreceğimiz üzere, muazzam Osmanlı sarayının mensuplarına verilecek hediyeler ve Sultan'ın daha aşağı dereceden rütbe sahiplerine ve görevlilerine götürülecek

56 Örneğin, bkz. ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 8, c. 92r. (10 Ekim 1567).

57 *Bailo*, on yedinci yüzyılda ortalama on beş hizmetçi görevlendirirdi. Bkz. Zannini, "Economic and Social Aspects', s. 128; Lazari, "Cenni intorno alle legazioni", s. xviii.

58 Zannini, "Economic and Social Aspects", s. 128.

59 ASV, CCX, *Dispacci Ambasciatori*, b. 5, fol. 156 (20 Ağustos 1580).

60 Zannini, "Economic and Social Aspects", s. 128.

rüşvetler geniş bir masraf kalemini gerektirmekteydi. Bir örnek olması için, İstanbul'daki yeni *bailo* olarak diplomatik misyonunun başlangıcında soylu Alvise Renier'e, Venedik'in Bâb-ı Âlî'deki çıkarlarını ilerletmesi için Osmanlı devlet adamlarına ve diğer önemli şahıslara vermek üzere nakit olarak beş bin duka ve dört yüz duka değerinde ipek teslim edilmişti.[61]

Venedik ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki diplomatik ilişkilerin taşıdığı siyasî ve iktisadî ağırlık sebebiyle, *bailo*'nun sekreteri, Onlar Konseyi'nden sık sık gizli talimatlar alan devlet görevlileri arasındaydı. 1580 senesinin Mayıs ayında, kısa bir süre önce ölen *bailo* Nicolò Barbarigo'nun sekreteri Gabriel Cavazza, İstanbul'da yalnız bırakılmış ve Barbarigo'nun halefi Paolo Contarini'yi beklemekteydi. Bunun neticesine, İstanbul'daki Türk devlet adamları ve yabancı diplomatlarla etkili diplomatik ilişkiler kurma sorumluluğu ona kalmıştı. Onlar Konseyi'yle arasındaki yazılı iletişimin ortaya çıkardığı üzere, II. Felipe'nin Bâb-ı Âlî'deki elçisi, Milanolu Giovanni Margliani'yle iyi ilişkileri, Konsey tarafından diplomatik bakımdan tehlikeli görülmüştü; zira Cavazza, Margliani'yle, Margliani'den nefret eden Bâb-ı Âlî'deki Fransız elçi Jacques de Germigny ile ilgili meseleleri konuşmuştu ve ayrıca Margliani'yle veziriazam arasında berbat bir tartışma yaşanmıştı.[62] Onlar Konseyi haberdar olduğunda, ona gizli bir mektup göndererek diplomatik faaliyetlerine güvendiklerinden bahsederek, ona sorumluluğu oldukça yüksek ve hassas konumunu hatırlattılar. Buna göre, ona sadece belli kişilere değil, onlardan en fazla miktarda bilgi

61 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 6, c. 7v. (30 Temmuz 1547).

62 Veziriazamla Giovanni Margliani arasında yaşanan ve veziriazamın Margliani'yi denize atmakla ve sıkı bir gözetimin altına almakla tehdit etmesine neden olan acı tartışmayı anlatan uzun şifreli mektuba bakınız. Margliani muhtemel sonuçlarından dehşete düşerek, Cavazza'ya onlara bakması için güvenebileceğini bildiğinden bütün belgelerini Venedik elçisine göndermeyi düşünmüştür. Bu mektup, ASV, CCX, *Dispacci Ambasciatori*, b. 5, fols. 133–136'da bulunmaktadır (9 Şubat 1580).

alabilmek için, hükümdarlarına Venedik hükûmetinin "yakınlığı"nı beyan ederek, yabancı hükümdarların bütün temsilcilerine karşı mümkün olduğunca nazik ve dost canlısı olması ihtarını yaptılar. Cavazza'ya, yazılı talimatları özümsedikten sonra Onlar Konseyi'nin mektubunu ve bu meselede onun gönderdiği bütün mektupları yakması ve kayıtlarından bütün bahisleri çıkarması emredildi.[63]

Genel itibarıyla, Onlar Konseyi sadece resmî olarak atanan elçi ve valilerini değil, onlara hizmet eden sekreterleri de idare ederek, Venedik gizli servisini etkili şekilde yönetmiştir. Bu bireylerin bazıları, Doç'un Sarayı'na yerleştirilmişken, diğerleriyse coğrafî bakımdan Avrupa ve Yakın Doğu'ya dağıtılmıştı. Onlar Konseyi, onları överek ya da kınayarak, destekleyerek ya da görevlerinden alarak, onlara emirler ya da talimatlar vererek çeşitli bakımlardan bugünün tezahürlerine benzeyen muhtelif usulleriyle somutlaşan idarî uygulamalara girişmiştir: Bu uygulamalar, yönetimin büyük çaplı organizasyonun işleve dair sorunlarını çözmeye yardım ettiği teknik şekliyle; belli bir grubun, yani idarecilerin menfaat ve imtiyazlarına yoğunlaştığı elit şekliyle, emrine tâbi olanların kontrol ve hatta disipliniyle ilgilenen siyasî tarzında gerçekleştirilmiştir.[64] Yönetimin bu tezahürleri bu bölümün ilerleyen kısımlarında daha açık hâle gelecektir. Netice itibarıyla, Onlar Konseyi'nin güven nitelikleri, tasdik ve hatta tenkitle dolu olan, şirketvari görev yetkilendirmesi, kendisine rapor verenleri koordine etme ve yönetme hakkıyla maddeleşen, devam etmekte olan güce dayalı becerisinin bir ifadesiydi. Onlar Konseyi'nin özellikle coğrafî bakımdan dağılmış yetkilileri arasında gücü elde ediş yolu, daha derin bir incelemeyi hak etmektedir. Bu sebepten dolayı, bundan sonra aralarındaki yazışmaları ele almalıyız.

63 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 12, c. 35v. (2 Mart 1580)

64 Christopher Grey, "'We Are All Managers Now'; 'We Always Were': On the Development and Demise of Management", *Journal of Management Studies* 36, no. 5 (1999), s. 561–585.

Bir İş Yönetimi ve Organizasyonu Aracı Olarak Yazışmalar

Yazışmalar, mektupların yazılması ve alışverişi, erken modern dünyanın büyük mesafelerinde en etkili iletişim yöntemiydi.[65] Avrupa kıtasının ötesine coğrafî genişleme, yüksek finansın ortaya çıkışı, bireyler ve devlet arasındaki ticaret bağlarının yoğunlaşması ve kültürel ve siyasî alışverişlerin yaygınlaşmasıyla kendini gösteren bu dönem, küreselleşmenin ilk çağının önünü açmıştır.[66] Bu suretle, tüccarlar, onların temsilcileri ve müşterileri arasındaki temel iletişim aracı olarak yazışmalar, siyasî ve diplomatik amaçlarla yapılan mektup alışverişleri gibi,[67] bu etkileşimlerin esas unsurları hâline gelmişlerdir.[68] Hepsinden önemlisi, yazışmalar, dünyanın değişik yerlerine dağılmış profesyoneller arasında işin organizasyonunun en başta gelen kolaylaştırıcıları olmuşlardır. Daha açık şekilde izah etmek gerekirse, bizim araştırmamızda Onlar Konseyi olmak üzere, organizasyonel hiyerarşide daha yüksek mevkidekiler, mektupların yazılması ve alışverişi sayesinde insanî, malî ve hatta doğal kaynaklarını etkili ve uygun bir biçimde *Palazzo Ducale*'nin duvarlarının arkasından

65 Erken modern dönemde yazışma ve mektup alışverişine dair genel bir giriş için, bkz. Schneider, *The Culture of Epistolarity*; Bethencourt ve Egmond, *Correspondence and Cultural Exchange*'in içindeki makaleler.

66 Küreselleşmenin ilk çağına dair, bkz. Antony G. Hopkins'in editörlüğünde yayınlanan *Globalization in World History* (Londra: Pimlico, 2002); Christopher A. Bayly, *The Birth of the Modern World, 1780–1914* (Londra: Wiley, 2002).

67 Örneğin, Paul M. Dover'in editörlüğünde yayınlanan *Secretaries and Statecraft in the Early Modern World*'ün içindeki makalelere bakınız (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2016).

68 Tüccarlar ve temsilcileri arasında iletişim yolu olarak yazışmaların örnekleri için, bkz. Frederic C. Lane, *Andrea Barbarigo: Merchant of Venice, 1418–1449* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1944); Ugo Tucci'nin editörlüğünde yayınlanan *Lettres d'un marchand vénitien Andrea Berengo (1553–1556)* (Paris: S.E.V.P.E.N., 1957); Iris Origo, *The Merchant of Prato: Daily Life in a Medieval Italian City* (Londra: Penguin, 1992); Infelise, "From Merchants' Letters to Handwritten Political Avvisi"; Trivellato, "Merchants' Letters".

yönetmişlerdir. Bunun neticesinde, diğer işlevleriyle beraber, yazışmalar uzun mesafeli idarenin temel aracı hâline gelmişlerdir; ancak erken modern dönemin mektuba dayalı bu belli başlı hususiyeti tarihçiler tarafından ziyadesiyle görmezden gelinmiştir.[69]

Rönesans Venedik'i için, yazışmalar merkezî istihbaratın temelini oluşturmuş ve buna göre metodolojik olarak planlanmıştır. Öncelikle, Doç'un Sarayı'nda Onlar Konseyi ya da Devlet Savcıları tarafından meydana getirilen ve sekreterleri tarafından yazılan aynı mektubun suretleri, mektuplarda aktarılan bilgiler ya da olaylarla doğrudan ya da dolaylı olarak alakadar olan bütün şahıslara gönderilmiştir. Örneğin, 1593 senesinin yazında, Korfu, Kefalonya ve Zanta valileri, İstanbul'daki *bailo* ve *Provveditore contro gli Uscocchi* (Adriyatik'te Uskok korsanlarına karşı devriyenin resmî sorumlusu),[70] onlara o esnada Venedik'ten İstanbul'a gitmek üzere yola çıkmış olan bir Alman tüccarın haberini veren şifreli bir mektubun suretlerini almışlardı. Onlar Konseyi'nin istihbaratına göre, altmış yaşlarında, kısa boylu ve daha önce V. Karl ve II. Felipe'nin hizmetinde bulunmuş tüccarın Cumhuriyet aleyhinde casusluk yaptığından şüphelenilmekteydi. Bu sebepten dolayı, mektubun alıcılarına, geminin idarî yetkileri altındaki bölgedeki bir koyda demirlemesi

69 Bir organizasyon ve yönetim aracı olarak yazışmalar hâlâ akademik analizi beklemektedir. Bunun kayda değer bir istisnası, Bento da Silva ve Iordanou, "The Origins of Organizing"dir.

70 Yağmacılık sebebiyle Adriyatik'te hem Osmanlılara hem de Venediklilere zarar veren Uskok korsanlarına dair, bkz. Gunther E. Rothenberg, "Venice and the Uskoks of Senj: 1537–1618", *Journal of Modern History* 33, no. 2 (1961), s. 148–156; Alberto Tenenti, *Piracy and the Decline of Venice, 1580–1615* (Berkeley, CA: University of California Press, 1967), s. 3–15; Catherine W. Bracewell, *The Uskoks of Senj: Piracy, Banditry, and Holy War in the Sixteenth-Century Adriatic* (Ithaca, NY ve Londra: Cornell University Press: 1992); Edigi Ivetic, "Gli uscocchi fra mito e storiografia", Mauro Gaddi ve Andrea Zannini'nin editörlüğünde yayınlanan *"Venezia non è da guerra": L'Isontino, la società friulana e la Serenissima nella guerra di Gradisca (1615–1617)* isimli kitabın içinde (Udine: Forum, 2008), s. 389–397.

hâlinde adamı yakalamaları, mallarına el koymaları ve Venedik'e göndermeleri emredilmişti.[71]

Yazışmalar Onlar Konseyi ve yetkilileri arasındaki iletişim akışını körükledikçe, mektupların gönderilmesi, taşınması ve tesliminde ortaya çıkabilecek çok sayıda riskin de önceden sezilip önüne geçilmesi gerekmekteydi. Bu sebeple, bir mektubun birden fazla sureti, en azından bir nüshanın istenilen alıcıya ulaşmasının güvence altına alınması gayesiyle farklı yollardan gönderilirdi. Mesela, İstanbul'daki Venedik elçiliğine ulaşan sayısız mektup, biri doğrudan *bailo*'ya, diğeri de Korfu'daki Venedik valisi vasıtasıyla olmak üzere, genellikle iki ana şekilde yollanırdı.[72] Yukarıda bahsi geçen Alman tüccara dair hadisede, mektupların suretleri Napoli'deki Venedik elçisi vasıtasıyla karadan ve *Capitano del Golfo* (Venedik donanmasının yüksek rütbeli bir deniz komutanı) vasıtasıyla denizden gönderilmişti. Denizden giden mektubun Korfu'ya ulaşması yaklaşık dört gün ve yerel *Provveditore* tarafından Kefalonya vasıtasıyla Zanta'daki mevkidaşına nakledilmesi yedi gün daha sürmüştü.

Zanta valisi, mektubu aldığında *Capi*'yi Alman tüccarın hakikaten kısa bir süre adada kaldığını, orada yaşayan bir İngiliz tüccarın misafiri olduğu, fakat ne yazık ki hâlihazırda valinin Onlar Konseyi'nin talimatlarını almasından önce, onu İstanbul'a götüren geminin Zanta'ya doğru yelken açtığı haberini vermiştir.[73] Alman tüccar, eninde sonunda Osmanlı başkentine ulaşmayı başarmış ve *bailo*'yla resmî bir görüşme yaptıktan sonra,

71 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 13, cc. 108v.–110v. (18 Haziran 1593).

72 Örneğin, bkz. ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 8 (7 Haziran, 19 Temmuz 1572). İstanbul ve Venedik arasındaki farklı posta yolları için, bkz. Luciano De Zanche, "I vettori dei dispacci diplomatici veneziani tra e per Censtantinopoli", *Archivio per la storia postale, comunicazioni e società 1*, no. 2 (1999), s. 19–43; De Zanche, *Tra Costantinopoli e Venezia: Dispacci di Stato e lettere di mercanti dal basso Medioevo alla caduta della Serenissima* (Prato: Istituto di Studi Storici Postali, 2000).

73 ASV, CCX, *Lettere dei Rettori e di Altre Cariche*, b. 296, fols. 104–5 (5 Temmuz 1593).

Suriye'ye gitmesine izin verilmiştir. Venedikli yetkililerin, içten pazarlıklı casusluk dünyasında yaygın bir aksaklık olarak, onu yakalamak ya da muhtelif düşman casuslarının kaderindeki gibi gizlice ortadan kaldırmak[74] için yeteri kadar suçlayıcı kanıt bulamadıkları aşikârdır. Bunun yerine, muhtemelen İspanya'yla diplomatik bir kopuşun önüne geçmek için *bailo*'ya tüccarın Doğu Akdeniz'de yürüttüğü işleri dikkatle takip etmesi talimatını vererek, hadiseyi rafa kaldırmışlardır.[75]

Bu hadisenin tarihî değeri, bariz anlatı cazibesindense, Onlar Konseyi'nin sürekli ve çok yönlü talimatlarının nasıl belli bir görevin başarıyla yerine getirilmesinin yazışma yoluyla pürüzsüz şekilde iletilmesinin koordinasyonunu desteklemeyi amaçladığını göstermesinde yatmaktadır. O hâlde, yazışmalar, sadece emir ve talimatların iletilmesinin bir aracı olmaktan başka, yöneticiler ve onların yönettikleri tarafından haber vermek ve haber almak amacıyla kullanılan bir bilgilendirme ve hesap verme aygıtı olarak hizmet vererek, Venedik'in merkezî istihbarat organizasyonunda yönetime yönelik bir işleve sahipti. Buna bağlı olarak, lagün şehrin sulardan meydana gelen sınırlarının ötesinde görev yapan Venedik'in resmî temsilcilerinin, üç anahtar hükûmet makamıyla düzenli olarak irtibat kurmaları beklenirdi. Bunlar, Senato, Onlar Konseyi ve Devlet Savcıları'ydı. Senato'ya gönderilen *lettere pubbliche* ve Onlar Konseyi ve *Inquisitori*'nin aldığı, daha hassas bilgileri barındıran diğerleri olmak üzere üç farklı rapor türü ortaya çıkmaktaydı.[76]

74 Düşman casuslarının gizlice ortadan kaldırılmaları ayrıntılı olarak Altıncı Bölüm'de tartışılacaktır.

75 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 13, c. 112r./v. (25 Ağustos 1593).

76 De Vivo, *Information and Communication*, s. 35. Senato'ya gönderilen *lettere pubbliche*'ye dair, bkz. Raimondo Morozzo della Rocca'nın editörlüğünde yayınlanan *Archivio di Stato di Venezia. Dispacci degli ambasciatori al senato. Indice* (Roma: Ministero dell'Interno, 1959), s. v–xiii; Salvatore Carbone, *Note introduttive ai dispacci al Senato dei rappresentanti diplomatici veneti. Serie: Costantinopoli, Firenze, Inghilterra, Pietroburgo* (Roma: Arti grafiche fratelli Palombi, 1974).

Büyük mesafelerdeki bireyleri birbirlerine bağlamanın oldukça zaman kaybettiren bir uğraş olmasından ötürü, yazışmaların dolaşımının başarılı şekilde organizasyonunda sabır ve sebata ihtiyaç duyulmaktaydı. Korfu'ya gönderilen bir mektup, önce Roma'daki elçiye ulaşıp,[77] onun tarafından Korfu'ya aktarması talimatıyla Napoli'deki Venedik temsilcisine iletilmesiyle ülkenin bir ucundan diğerine dört günlük bir yolculuğu zorunlu kılmaktaydı.[78] Avrupa ve Hindistan arası gibi daha büyük mesafelerde, bu tür süreçler, yol üzerindeki muhtemel sert hava hesaba katılarak iki seneye kadar çıkmaktaydı.[79] Osmanlı başkenti ile Avrupa arasındaki mesafenin daha kısa oluşu sebebiyle İstanbul'dan Venedik'e (ve ters yönde) giden ve her iki haftada bir gönderilen mektupların varış yerine ulaşması yaklaşık bir ay sürmekteydi.[80] Yol, İstanbul'dan Cattaro'ya (günümüzde Karadağ'ın Adriyatik kıyısında bulunan Kotor) kadar karadan aşağı yukarı iki hafta ve oradan da Venedik lagününe yaklaşık iki haftalık deniz seyahatini içermekteydi.[81] Bu durumda, Venedik ile İstanbul arasında mektup gönderip cevap bekleyen bir şahıs, şayet mektuplar uzun ve fırtınalı seferlere yakalanmazsa, yaklaşık iki aylık bekleme süresiyle karşılaşmaktaydı.

Bütünü itibarıyla, mektup alışverişi Onlar Konseyi'nin coğrafî olarak dağılmış yetkililerinin idaresini ve buna bağlı olarak merkezî istihbarat organizasyonunun belkemiğini meydana getirmekteydi. Yazışmaların güvenli bir şekilde taşınmasını sağlamak için, mektupların çok sayıda suretleriyle beraber, Onlar Konseyi arada sırada teslimatlarına dair ayrıntılı talimatlar vermek suretiyle müdahalelerde bulunurdu. Mesela, 1556 senesinin

77 ASV, *Cinque Savi alla Mercanzia*, Nuova Serie, b. 47, fasc. 184 (8 Ocak 1628)

78 ASV, CCX, *Dispacci Ambasciatori, b. 25* (29 Kasım 1567).

79 John W. O'Malley, *The First Jesuits* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1993), s. 62–63.

80 Sardella, *Nouvelles*, s. 56.

81 De Zanche, *Tra Costantinopoli e Venezia*; Braudel, *The Mediterranean*, cilt I, s. 362; Dursteler, "Power and Information", s. 605–607.

yazında, *Capi*, Crema'nın *podestà*'sına, mektuplarını Milano'daki Venedikli *Residente*'ye bizzat teslim edecek güvenilir bir atlı mektupçu görevlendirmesini emretmişti.[82] Benzer şekilde, 1579 senesinin Mart ayında, *Residente*, Onlar Konseyi'nden atlı bir mektupçuyla Cenova'daki Venedik konsolosuna iletilmesi talimatıyla mektuplar almıştı. Cenova'daki konsolos ise, akabinde, kapalı mektupları derhâl İspanya'daki elçiye göndermesi ve görevini tamamladığında resmî olarak Onlar Konseyi'ne rapor vermesi emrini aldı.[83] Buna karşılık, iki sene sonra, Milano'daki *Residente*'ye, Onlar Konseyi'nin mektuplarını Madrid'deki Venedik elçisine iletirken Lyon'dan ulak kullanmaması, zira ona hâlihazırda kopyaların teslim edildiği uyarısı yapılmıştı.[84]

Yukarıda bahsedilen örnekler, etkili şekilde organize edilmiş bir posta servisinin yazışmaların dolaşımında oynadığı hayatî rolü ortaya koymaktadırlar. Bu sahada, en azından Cumhuriyet'in "Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu arasında yazışmaların aktarılmasında neredeyse bir tekel" elde ettiği on altıncı yüzyıl ve on yedinci yüzyılın ilk kısmı boyunca Akdeniz bölgesinde, Venedik bariz bir üstünlüğe sahipti.[85] Bu tekel, onun Doğu'da ve Batı'daki siyasî –ve daha az oranda iktisadî– etkisinin başta sıkı ve sonrasında gevşeyen pençesini sağlamlaştırmıştır. Bunun sebebi, Venedik'in Doğu Akdeniz kıyılarıyla Avrupa arasındaki tek düzenli ve güvenilir posta hizmetini sağlayarak,[86] devrin çoğu hükümdarına, diplomatına ve tüccarına Osmanlı başkentine ve Osmanlı başkentinden mektup ihtiyaçlarını kendine bağımlı

82 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 5 (31 Temmuz 1556).

83 *A.g.e.*, f. 10 (27 Mart 1579).

84 *A.g.e.*, (19 Mayıs 1581).

85 Dursteler, "Power and Information" s. 602.

86 A.g.e. Venedik'in İstanbul'a ulak hizmetine dair, ayrıca bkz. De Zanche, *Tra Costantinopoli e Venezia*. Venedik posta servisiyle ilgili literatür için, bkz. Birinci Bölüm, s. 36, n. 42. Genel olarak erken modern dönemde postal servisinin tarihine dair, bkz. Caizzi, *Dalla posta dei rei*; E. John B. Allen, *Post and Courier Service in the Diplomacy of Early Modern Europe* (Lahey: Nijhoff, 1973); Pettegree, *The Invention of News*, s. 167–81.

kılmasından kaynaklanmaktaydı.[87] Bu, İstanbul'dan yola çıkan ya da İstanbul'a ulaşan mektupların Venedik *bailo*'luğundan geçmesi manasına gelmekteydi. Venedik *bailo*'ları rutin olarak mektupları açıp okuyarak bu hegemonyayı istismar etmekteydi. Ayrıca, Doğu Akdeniz'den Avrupa dünyasına haberlerin ulaştırılmasında erken davranarak bir adım öne geçmek için çoğu zaman, mektupların akışını manipüle etmek suretiyle akışı bozmakta ve bu bölgedeki Venedik üstünlüğünü ilerletmekteydi.[88] Bu ustaca manipülasyonlar sayesinde çağımızın araştırmacıları *bailo*'ya "Osmanlı başkentinde en iyi şekilde haber alan Avrupalı" unvanını vermişlerdir.[89]

Onlar Konseyi'nin resmî temsilcileri arasındaki yazışma üretimi ve akışını etkili şekilde yönetme tarzı iki farklı organizasyonel hususiyeti ortaya koymaktadır: Bunlardan birincisi, Onlar Konseyi'nin uzak mesafelerde organizasyonun karmaşık ve sistemli süreçlerini koordine etme ve yönetmedeki marifeti ve ikincisiyse yazışmalara sadece bilgi alışverişinin esas yolu olarak değil, daha mühimi, kendisine tâbi olanların hareketlerini yönetmesini ve kontrol etmesini mümkün kılan temel bir yönetim aracı olarak yazışmaya verdikleri büyük önemdir. Bu iki organizasyonel hususiyetin ikisi de sadece mektupların üretimi, taşınması ve dağıtılmasındaki düzenlemeyle kalmayıp, ulaştırma hizmetine doğrudan ya da dolaylı olarak dahil olan çalışanlarının güvenlik

87 Avrupa kıtasının diğer tarafında, İspanya'da, Venedikliler (ve Fransızlar) benzer bir posta hizmetinden yararlanamıyorlardı ve ciddi ölçüde, II. Felipe'nin Taxis ailesi tarafından yönetilen ulaklar ağına muhtaçtılar. Bkz., Parker, *The Grand Strategy*, s. 48–50; Allen, *Post and Courier Service*, s. 38, 87. Taxis ailesinin posta faaliyetlerine dair, bkz. Wolfgang Behringer, *Im Zeichen des Merkur. Reichspost und Kommunikationsrevolution in der frühen Neuzeit* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1993). Behringer'in argümanının İngilizce bir özeti, Behringer'in "Communications Revolutions: A Historiographical Concept" isimli makalesinde [*German History* 24, no. 3 (2006), s. 333–374] ortaya konulmuştur.

88 Dursteler, "Power and Information", s. 620–622.

89 Hassiotis, "Venezia e i domini veneziani", s. 122.

ve emniyetine dair ortaya koydukları yönetim kaygılarında da aşikârdır. Mesela, 1601 senesinin Mart ayında, Onlar Konseyi, Friuli'deki valisine mektup yazarak valiyi mektup taşıyan ulaklarından birinin tehlike altında olabileceğinden haberdar etmişti. Buna göre, valiye ulağın başına gelebilecek bütün tehlikelere mâni olunması emri verilmişti.[90] Onlar Konseyi, gizliliğe dair meyline sadık kalarak, ulağını tehdit eden olası tehlikenin tabiatına dair ayrıntıları açığa vurmamış olmasına rağmen, biz o zamanlar ulakların yüz yüze geldiği en yaygın tehlike olan pusuya düşürülme ihtimalinin ima edildiğini çıkarabiliriz. Mektubun içerdiği anlatıdansa, mektupta aktarılan talimatlara yoğunlaşılmasıyla, en azından istihbarat organizasyonu alanında, resmî yazışmaların bilgi alışverişinin bir yolu olmak yerine daha çok yazılı talimatların çıkarılması, gönderilmesi, alınması, yerine getirilmesi ve rapor edilmesi karmaşık süreçlerini ilgilendiren, hayatî bir yönetim aracı olduğu argümanını daha da desteklemektedir. Yazılı talimatlar ve gizlilik arasındaki bu sürekli diyalog, hiçbir yerde şifreli yazışmaların, Venedik gizli servisindeki yaygın şekilde kullanımı kadar belirgin değildir.

Şifreli Yazışma: Kriptografi ve Düzenlenişi

Yönetimin, özellikle diplomasi ve devlet güvenliği sahası dahilinde uzun mesafe etkileşimleri ele alındığında hayatî bir aracı olarak Venedikli yetkililer ve onların Venedik'in hakimiyeti altındaki topraklarda ve bunların ötesinde resmen atanmış temsilcileri arasındaki resmî yazışmalar sıkı bir şekilde gizli tutulmalıydı. Bu sebeple, kriptografi (şifreli yazma) ve daha az oranda steganografi (örneğin görünmez mürekkep kullanımı), sadece Onlar Konseyi, onun temsilcileri ve ona tâbi olan diğerleri arasında iletişimin korunmasında değil; daha da önemlisi Venedikli casusluk şeflerinin emirlerinin yerine getirilmesinde de hayatî bir rol oynamışlardır. Mesela, 1560'ların sonunda, İstanbul'daki *bailo*'ya,

90 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 14, c. 60v. (21 Mart 1601).

Osmanlı başkentinde "günlük olarak meydana gelen gizli meseleleri" naklederken "pek tehlikeli olan limon suyu" (yani görünmez mürekkep) kullanımından vazgeçmesi talimatı verilmişti. Venedikli diplomata kibarca, yaygın olarak kabul gören belirlenmiş şifreye dönülmesi ihtarı yapılmaktaydı; zira Sultan'ın Venedik'teki elçisi İbrahim Bey, *bailo*'nun gizli iletişim yönteminden gittikçe şüphelenmekteydi.[91] Bu çağrıyı, İbrahim Bey tarafından iletilen, *bailo*'nun Venedik'le iletişimde şifre kullanmasını durdurmasını ya da şifre anahtarlarını Sultan'a sunması resmî talebi izledi. Venedikliler, mektuplarda yazılanların ele geçirilme ihtimali ve şifrelerin diplomatik bir uygulama olarak yaygın şekilde kullanımını öne sürerek bu talebi nazik bir şekilde reddettiler.[92] Sultan, Venedik'in kriptografisinden o kadar hoşnutsuzdu ki, Venedik'le yapılan barış antlaşmasının kapitülasyonlarına şifreleme yöntemlerini yasaklayan bir hüküm konulmasını istedi. Fakat Venedikliler, şifre olmadan, bir önceki bölümde gördüğümüz üzere, selefinin Malta'daki yüksek mevkideki temsilcisiyle irtibat kurması gerektiğinde daha önce yaptıkları şekilde, emir ve arzularını Akdeniz'in bir ucundan diğerine götüremeyecekleri Saadetlü Efendilerine iyilikte bulunamayacakları cevabını verdiler.[93] Bu hususlar göz önüne alındığında, belki de yerleşmiş ve ilerlemiş matematik *scientia*'sını [bilimini] kullanarak kriptanalize yaklaşma ihtimalinden dolayı, –esrarın hudutlarında dolaşan görünmez mürekkep gibi,[94] diğer karanlık şifreleme tekniklerindense– erken modern dünyanın diplomatik, siyasî ve askerî muhitlerinde kabul gören şifreleme metodu olan kriptografi, henüz Osmanlılar tarafından tam olarak öğrenilmemişti.[95]

91 *A.g.e.*, Reg. 8, c. 82v. (3 Nisan 1567).

92 *A.g.e.*, cc. 76v.–77r. (27 Ocak 1567).

93 *A.g.e.*, cc. 78v.–80r. (27 Şubat 1567).

94 Görünmez mürekkebin yüzyıllar boyunca gelişimine dair kapsamlı bir inceleme için, bkz. Kristie Macrakis, *Prisoners, Lovers, & Spies: The Story of Invisible Ink from Herodotus to Al-Qaeda* (New Haven, CT: Yale University Press, 2014).

95 Gürkan, "Espionage in the 16th Century Mediterranean", s. 87.

Kriptografi, Onlar Konseyi'nin gizli servisinin organizasyonuyla derinlemesine şekilde bütünleşik hâle gelmişti ve bu iki farklı hususiyette görülmekteydi: Birincisi, *Palazzo Ducale*'nin içinde bulunan profesyonel bir kriptoloji bölümünün sistemli olarak gelişmesi ve dönemin en tanınmış kriptologları barındırmasıydı. Cumhuriyet'in organize istihbarat faaliyetlerindeki esas konumu sebebiyle, Venedik'in devlet kriptoloji dairesi bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır. İkincisi, kriptografi, Onlar Konseyi'nin temsilcileriyle idarî etkileşimlerin zarurî bir yönüydü; zira, elçiler, valiler ve askerî komutanlarla olan yazışmaların büyük bir kısmı şifreli yapılmalıydı. Bu sebepten ötürü, Onlar Konseyi, şifrelerin tedariki, kullanımı, saklanması ve imhasına dair çok sayıda düzenleme çıkarmıştı.

Onlar Konseyi'nin üzerinde müzakere ettiği ilk sıra düzenlemeler, *Serenissima*'nın temsilcileri için şifreleme ve şifre çözme yollarının tedarikiydi. Her şeyden evvel, Venedikli elçilerin sekreterleri de dahil olmak üzere, bütün Senato sekreterlerinin, idarî sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için temel şifreleme ve şifre çözme becerileri olması gerekmekteydi. Uygulamaya gelindiğinde, resmî mektupların şifrelerini çözüp mektupları şifreleyebilmeleri için belirlenmiş resmî şifreleri kullanabilmeliydiler. Bunun sonucunda, şifrelerin kullanılmasına dair sistemli inceleme ve geliş'im, özellikle denizaşırı yerlerde diplomatik görevler üstenmeleri gerektiğinde,[96] işlerinin temel bir yönüydü.[97] Dahası, Venedikli elçiler, valiler ve askerî komutanların sıklıkla şifreli olarak iletişim kurmaları gerektiğinden, onlardan şifreleme yöntemleriyle aşina olmaları ya da kriptografi ve kriptanaliz uzmanı sekreterler istihdam etmeleri beklenmekteydi. Bu, Onlar Konseyi'ne sık sık, günümüzde "gizli" olarak adlandırılabilecek tarzda bilgi aktaran, *Capitano Generale da Mar* gibi yüksek rütbeli deniz komutanları

96 ASV, CX, *Deliberazioni Miste*, Reg. 35, c. 114r./v. (14 Temmuz 1512); ASV, CX, *Deliberazioni Comuni*, Reg. 30, c. 130r./v. (4 Ağustos 1572).

97 Trebbi, "La cancelleria veneta", s. 101–102.

için bilhassa önemliydi. Bu sebepten dolayı, Onlar Konseyi, 1577 senesinde oybirliğiyle, deniz komutanlarına şifreleme ve şifre çözme sorumluluklarıyla görevlendirilecek bir sekreter temin edilmesini, sekretere, komutanın malî tahsisatından alınmak üzere ayda altı duka maaş ve deniz komutanlarının yerleştirildiği Korfu'ya taşınma masrafları için tek seferlik yüz duka ikramiye verilmesine hükmetmişti.[98] 1590 senesine gelindiğinde, uzman sekreterlerin yükselen maliyetlerini karşılaması için aylık altı dukalık maaşın yetersiz olduğu kararlaştırıldı. Bunun neticesinde, Onlar Konseyi, senelik maaşın arttırılarak yüz dukaya çıkarılmasına ve ilaveten yüz dukalık taşınma ödemesi yapılmasına hükmetti.[99]

Onlar Konseyi, şifreleme ve şifre çözme desteğinin sağlanmasının yanında, şifrelerin bilfiil kullanılmasına dair çeşitli hükümler çıkarmıştı. 1547 tarihli bir talimata göre, önde gelen bütün diplomatlara, Onlar Konseyi'yle doğrudan iletişimleri için belli bir şifre verilmesi zarurî kılındı. Güvenlik sebepleri dolayısıyla, şifre Venedikli diplomatların aralarındaki iletişimleri için tedarik edilen şifreden farklıydı. Aynı düzenleme, 1589 senesinde yinelendi ve Venedikli elçilere biri müstakil olarak Onlar Konseyi'yle yazılı etkileşimleri için ve diğeri Onlar Konseyi'ne tâbi olanlarla ortaklaşma iletişimleri için olmak üzere iki şifrenin verilmesi açık olarak beyan edildi.[100] Talimatların sürekli uygulamalara dönüşmeleri için gereken zaman, kaçınılmaz hatalar ve yanlış anlamalarla dolmaktaydı. Örneğin, 1589 tarihli hükümden bir sene sonra, Fransa'daki elçi Mocenigo, sekreterinin yüksek önemdeki meseleler için belirlenmiş şifreyi kullanmamasını, Onlar Konseyi'nin emirlerinden habersiz oluşuna bağlayarak müdafaa etmeye mecbur kalmıştı.[101] Bu sebepten dolayı, gerekli görüldüğünde ilgili talimatın hatırlatmaları dolaşıma sokulmaktaydı.[102]

98 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 11, c. 135r. (3 Temmuz 1577).

99 *A.g.e.*, Reg. 13, c. 77r. (14 Ağustos 1590).

100 *A.g.e.*, cc. 57r.–58r. (18 Nisan 1589).

101 ASV, CCX, *Dispacci Ambasciatori*, b. 11, fol. 174 (7 Temmuz 1590).

102 Örneğin, bkz. ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 9 (29 Mart ve 6 Temmuz 1574).

Siyasî belirsizlik ve muhtemel tehlike zamanlarında, Onlar Konseyi şifreli yazıların güvenlik tedbirlerini arttırmaktaydı. 1590 senesinin yazında, Savoy'daki Venedikli elçiye mektubun farklı kısımlarını bir araya getirirken, anlaşılmasını zorlaştırmak için başlıca iki şifreyi birleştirmesi talimatı verilmişti.[103] Bu talep, bütün Venedikli elçiler, valiler, yüksek rütbeli komutanlar ve kaptanlarla beraber bu ricalin hizmet ettiği devlet sekreterlerinin tamamının kriptolog Girolamo Franceschi tarafından geliştirilen ve yetkililer tarafından en azından yazılı iletişimlerinin bir kısmı için çözülemez farz edilen çığır açıcı yeni bir şifrenin kullanılmasını öngören 1578 tarihli düzenlemeye dayanmaktaydı.[104] Franceschi'nin şifresi o kadar yenilikçiydi ki, netice itibarıyla, diplomatik misyonlarda görev yapan bütün sekreterlerin, bir senelik maaşlarını kaybetmeleri cezası tehdidiyle, bu şifreyi kavramaları ve diğer şifrelerle birlikte kullanma kabiliyetlerini ölçmek için resmî bir imtihana sokulmaları gerekmişti.[105] Bu bir yüksek güvenlik şifresi olduğundan dolayı, yalnızca Onlar Konseyi'yle iletişime tahsis edilmişti. Denizaşırı yerlerde görevli bütün diplomatlara kendi aralarındaki etkileşimleri için farklı bir şifre verilmişti. On sene sonra, Franceschi'nin şifresi kırıldığında, Onlar Konseyi fevkalade önemdeki meselelerin aktarılması için yeni bir şifre sipariş etti. Bu yeni şifre, diğer bir Venedikli dahi, Pietro Pellegrini tarafından yaratıldı.[106]

Bütünü itibarıyla, gizliliğe dair yolundan şaşmaz saplantısı doğrultusunda, Onlar Konseyi, görevlilerine gönderdiği talimatlarda oldukça incelikliydi. Bunun sebebi, o dönemde mektupların ele geçirilmesi gayet yaygın olduğundan, düşmanlar tarafından açılan mektupların şaşkınlık yaratması beklenmezken;[107] bir müttefik tarafından açılan mektupların mahcubiyet ve pişmanlığa

103 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 13, c. 73v. (19 Haziran 1590).

104 *A.g.e.*, Reg. 11, cc. 166r.–167r. (18 Ağustos 1578).

105 *A.g.e.*, Reg. 13, cc. 57r.–58r. (18 Nisan 1589).

106 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 11 (30 Ağustos 1596). Franceschi ve Pellegrini bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

107 Lazzarini, *Communication and Conflict*, s. 74.

yol açabileceğiydi. Kâğıt üzerindeki müttefik aslında bir düşmansa, gizli yazışmalara dair diplomatik kaidelerin hiçe sayılmasının tesirleri ne pahasına olursa olsun önlenmeliydi. Bu şartlar altında, Onlar Konseyi, temsilcilerini sıkı bir şekilde kontrole müracaat edebilmekteydi. Örneğin, 1560'ların sonunda, İstanbul'daki *bailo*, Onlar Konseyi'nin şifre kullanımına dair son derece iktisatlı olması hakkındaki mükerrer emirlerini göz ardı edince farkında olmadan az kalsın diplomatik bir hadisenin tetikleyicisi olacaktı.[108] Buna göre, Onlar Konseyi, *bailo* tarafından Kutsal Roma İmparatorluğu nezdindeki Venedikli elçiye gönderilen şifreli mektubun bir suretini aldığında kaygılanmaya başlamıştı. İmparatorluk sarayındaki Venedikli elçi, sebep olduğu sıkıntının farkında olmayarak, *bailo*'nun mektubunu Onlar Konseyi'nin sekreterlerine yollayarak *bailo*'nun şifreli yazısını anlayamadığından dolayı, sekreterlerden mektubu çözmelerini istemişti.[109] Osmanlı–Venedikli ilişkilerinin tarafsızlığını muhafaza etmek, o esnada en mühim husus olduğundan, Onlar Konseyi derhâl *bailo*'ya yazarak, diğer Venedikli temsilcilerle şifreli iletişimlerinde tutumlu davranması yönündeki amansız dileklerini tekrarlamıştı.[110] Ayrıca Habsburg sarayındaki elçilerine de *bailo*'yla şifreli olarak irtibat kurmamasını ve hatta daha iyisi hiç irtibat kurmamasını istemişti.[111]

Onlar Konseyi'nin bu meseleyi ve buna benzer meseleleri halledişindeki takdire şayan incelik, bu tarz kabahatlere karşı umursamazca bir yumuşaklık belirtisi olarak kabul edilmemelidir. Şifreli yazışma kullanılması ya da kullanılmamasının muhtemel tehlikelerine dair yoğun kaygıları, kurallarını göz ardı etmeye teşebbüs edenlere gönderdiği çeşitli serzeniş mektuplarında aşikârdır. Bilhassa, Onlar Konseyi'nden sık sık ağır tenkitler alan Milano'daki Venedikli *Residente*, özellikle bir mektupta önemli şahısların isimlerinden bahsedildiğinde, şifreyle yazılmasına

108 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 8, cc. 76v.–77r. (23 Ocak 1567).
109 *A.g.e.*, cc. 137v.–138r. (5 Ocak 1569).
110 *A.g.e.*
111 ASV, CCX, *Dispacci Ambasciatori*, b. 13 (20 Ocak 1569).

dair emirleri göz ardı ettiği için azarlanmaktaydı.[112] Şifreyi yanlış kullanan ya da kötüye kullanan sekreterler, bir senelik maaş yahut da işlerini kaybetmenin de dahil olduğu bir yığın cezayla tehdit edilmektelerdi. 1577 senesinin Kasım ayında, Kandiye Dükü'nün hizmetinde bulunan bir sekreter, belirlenmiş şifreyi bozduğu ve buna bağlı olarak Venedik devletinin güvenliğini tehlikeye attığı için hem maaşını hem de işini kaybetmişti.[113]

Birinci Bölüm'de gördüğümüz üzere, II. Felipe'nin *cifra general* ve *cifra particular*'ları gibi Venedik'in şifreli iletişim sisteminde de iki farklı çeşit şifre mevcuttu: Onlar Konseyi, elçileri, valileri ve *Provveditori Generali* arasındaki yazışmalara tahsis edilmiş *zifra grande* ve konsoloslar ve *capitani*'leri gibi daha alt seviyedeki temsilcilere ayrılmış *zifra piccola*.[114] *Zifra grande*, genellikle yüksek seviyeli Venedikli temsilcilere ya da sekreterlerine diplomatik misyonları için yola çıktıkları zaman verilirdi. *Stato da Mar*'da şifrelerin suretleri *Provveditore Generale dell'Armata* tarafından postayla, doğrudan Onlar Konseyi'nden gönderilmek üzere ya da *Capitano del Golfo* vasıtasıyla dağıtılırdı.[115] Mesela, 1575 senesinde, *Capitano del Golfo*'ya Onlar Konseyi tarafından, yerel *rettore*'lere İstanbul'daki *bailo*'nun mektuplarını okuyamadıklarından, onun kullandığı şifrenin anahtarını götürmek üzere Zara Venedik kalesine gitmesi emredildi.[116] Âdet hâlini almış bir uygulama olarak, bir ya da iki kalenin valileri şifre anahtarını alırdı ve ardından onlardan anahtarı, nasıl kullanılacağına dair şüphesiz olarak şifreyle yazılmış talimatlarla beraber, komşu mevkidaşlarına geçirmeleri beklenirdi.[117] Görevde yüksek rütbeli Venediklilerin bulunduğu daha büyük kalelerde, *Provveditore Generale di Cipro* ya da Girit

112 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 3 (1 Ağustos 1543).

113 ASV, CCX, *Lettere dei Rettori e di Altre Cariche*, b. 286 (20 Kasım 1577).

114 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 14, cc. 126r.–127r. (31 Ağustos 1605).

115 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 3 (11 Temmuz 1533); Örneğin, bkz., ASV, CCX, *Lettere dei Rettori e di Altre Cariche*, b. 291, fol. 106 (12 Şubat 1527); *a.g.e.*, b. 296 (16 Mayıs 1591).

116 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 9 (21 Mayıs 1575).

117 *A.g.e.*

Dükü gibi en yüksek rütbeli yetkilinin şifre anahtarını küçük kasabaların valilerine dağıtmaları beklenirdi.[118]

Uygun şifrenin dağıtılmasının koordinasyonu en azından kâğıt üzerinde, kavraması kolay bir süreçti. Onlar Konseyi'nin talimatlarına göre, taze bir şifrenin işleme sokulduğu her seferde, şifreler ilgili yetkililere gönderilir ve onlardan anında yeni şifreyi kullanmaya başlamaları ve aşağıda göreceğimiz üzere, eskisini Onlar Konseyi'ne göndermeleri beklenirdi. Mesela, 1591 senesinin Ocak ayında Dalmaçya'daki *Provveditore Generale*'ye yeni bir şifrenin anahtarı gönderilmiş ve eskisini Dalmaçya kıyısı üzerinden Venedik'e dönen herhangi bir Venedikli temsilciye teslim etmesi talimatı verilerek teslim işleminin resmî olarak belgeleneceği teminat altına alınmıştı.[119] On altıncı yüzyılın sonunda, *Provveditore Generale da Mar*'ın sekreteri Iseppo Gregolin, devlet kriptografı Ferigo Marin'e yeni tahsis edilen şifreyi aldığını teyit eden bir mektup gönderdi. Mektubunda geçersiz şifrenin, postayla göndermenin risklerinden kaçınmak adına birisiyle beraber iadesini teklif etmişti.[120]

Venedik gibi çeşitli daimî elçilikleri olan ve coğrafî bakımdan etrafa dağılmış çok sayıda kalelere hükmeden geniş topraklara sahip bir devlette, belirlenmiş şifrenin dağıtılmasının koordinasyonu her zaman planladığı gibi gitmemekteydi. Aksine, gönderilen şifreler her zaman birbirleriyle eşleşmemekte ve bu da iletişimde karmaşalara ya da gecikmelere yol açmaktaydı. 1605'te, Zanta valisi, *Capi*'yi, şifresinin Çuha'daki (İtalyancası Cerigo, Yunancası Kythera; güneydoğu Mora'da Yunan adası) mevkidaşının kullandığı şifreden farklı olduğundan dolayı iki ada arasında iletişim kesintisi ortaya çıktığından haberdar etmişti.[121] Bir sene sonra, Floransa'daki *Residente* Roberto Lio, Onlar Konseyi'nin sekreterine

118 *A.g.e.*, f. 7 (7 Ağustos 1567).

119 *A.g.e.*, f. 11 (7 Ocak 1567).

120 ASV, *IS*, b. 399 (14 Aralık 1599).

121 ASV, CCX, *Lettere dei Rettori e di Altre Cariche*, b. 296, fol. 130 (28 Mayıs 1605).

şaşkına dönmüş bir vaziyette mektup göndermiş; kendisine ulaşan şifrelerden hangisinin resmen kullanımda olduğunu bildirip "beni cehaletimden kurtarın" diye yalvarmıştı.[122] *Provveditore Generale dell'Armata* işi daha da ileri götürerek, yalnızca doğru şifreyi talep etmekle kalmamış; ayrıca kendisini diğer bütün görevlerini yerine getirmekten alıkoyarak zamanı israf eden sayısız miktarda şifreli mektup yazma yükünden kurtaracak bir sekreter talep etmişti.[123]

Bu uyuşmazlıkların temel sebebi, Onlar Konseyi'nin bir şifrenin kırıldığına dair teyidi ya da hatta şüphesi ortaya çıktığında gerçekleşen şifrelerin düzenli olarak yenilenmesi hadisesiydi. Böyle durumlarda, belirlenmiş şifrenin kullanılmasına derhâl son verilmesi ve eski şifrenin taze bir tanesiyle hemen değiştirilmesi emredilirdi.[124] Bu tür güncellemelere dair ayrıntılı talimatlar resmî şifre kullanıcılarına gönderilir ve gerekli görüldüğünde hatırlatmalar yapılırdı. Örneğin, 1583 senesinin yazında, *Capi*, İstanbul'daki *bailo*'ya, Onlar Konseyi tarafından hâlihazırda geçersiz kılınmış bir şifreyi kullanmaktan vazgeçmesini hatırlatmıştı. Onlar Konseyi, *Provveditore Generale di Candia*'nın geçersiz kılınmış anahtara artık sahip olmadıklarından dolayı, İstanbul'daki Venedikli diplomat tarafından kendisine gönderilen şifreli mektuplarını okuyamadığını bildirmesiyle *bailo*'nun hatasının farkına varmıştı. Onlar Konseyi, sorunu çözmek için *bailo*'ya yeni şifreyi göndermiş ve iki yetkili arasındaki gizli iletişimi düzeltmek adına Girit'teki *Provveditore*'yi son gelişmeden haberdar etmişti.[125]

Güncellenmiş şifrelerin ve anahtarlarının tedarikinin sorumluluğu, öncelikli olarak, denizaşırı diplomatik hizmetleri için yola çıkmadan önce onları alan Venedikli elçilerin ve valilerin sekreterlerine aitti. Seyahat güzergâhı müsaade ediyorsa, sekreterin

122 ASV, IS, b. 434 (7 Ekim 1606).

123 ASV, CCX, *Lettere dei Rettori e di Altre Cariche*, b. 305 (3 Mayıs 1611).

124 Örneğin, bkz. ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 13, cc. 52v.–53v. (13 Temmuz 1584); *a.g.e.*, c. 85r. (3 Nisan 1591); ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 11 (29, 30 Mart 1591).

125 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 10 (25 Haziran 1583).

güncellenmiş anahtarları diğer Venedikli yetkililere teslim etmesi beklenmekteydi. 1630'da, Roma'daki Venedik elçiliğinde hizmet etmek üzere yola çıkmış olan sekreter Andrea Rosso'ya, yeni şifreleri Floransa'da Venedikli *Residente*'ye bizzat elden ve Napoli'deki mevkidaşına postayla teslim etmesi talimatını vermişti. Şayet posta yolunun güvenliğine dair şüphe oluşursa, Rosso'ya, Napoli'nin yeni *Residente*'sinin yeni diplomatik görevini üstlenmek üzere yol üstünde Roma'ya eski şifreyi iade etmesini beklemesi tavsiye edilmişti.[126] Benzer şekilde, Hollanda'daki elçi Alvise Contarini'nin görev yerine gitmek üzere yola çıkacak sekreteri Alberto Franceschi'ye sadece kendi şifre anahtarı değil, ayrıca İngiltere'deki elçi Vicenzo Vussoni'ye teslim edilmek üzere iki anahtar daha verilmişti. Vussoni'nin birini kendi kullanımı için tutması, diğeriniyse Fransa'daki elçi Giovanni Soranzo'ya vermesi beklenmekteydi.[127] Belirlenmiş şifre, görevin devredilmesi zamanında kullanımdaysa, bir kabul yemini vasıtasıyla seleften halefe aktarılırdı.[128] Bir kez daha, koordinasyon eksikliği sorunlara sebep olabilirdi. Örneğin, 1578 senesinin yazında, Adriyatik'te Uskok korsanlarıyla savaşan Alvise Balbi, kendisine de selefine verilmiş olduğu gibi bir şifre verilmesi için *Capi*'ye başvurdu; zira Zara valisinin şifresini kullanabilmek için o şehre kadar gitmesi gerekiyordu.[129]

İtalya ve Doğu Akdeniz'de bulunan bütün temsilcilerine güncellenmiş şifre tedarikinin koordinasyonunu düzenlemek, Venedikli yetkililerin dünyevî kapasitelerinin ötesinde muazzam bir beceri gerektirmekteydi. Bunun neticesinde, karışıklık ve düzensizlik, iletişim tıkanıklığı yaratmakla kalmadı; ancak daha da ciddi şekilde, görevlerin yerine getirilmesini geciktirdi. Yine de bu tarz engeller, Onlar Konseyi'ne tâbi olanlar, yazılı emirleri çözmek ve yerine getirmek için birbirlerine başvurduklarından dolayı, Konsey'in

126 ASV, *IS*, b. 483 (6 Nisan 1630).

127 *A.g.e.*, (9 Kasım 1631).

128 Örneğin, bkz. ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 11 (24 Kasım 1597); ASV, CCX, *Lettere dei Rettori e di Altre Cariche*, b. 296, fol. 107 (22 Şubat 1600).

129 ASV, CCX, *Lettere dei Rettori e di Altre Cariche*, b. 306 (5 Temmuz 1578).

takdire şayan istihbarat organizasyonunu ortaya koymaktaydı. Mesela, 1578'de Hanya valisi, şifre anahtarının eksikliğinden dolayı yardım için Kandiye Dükü'ne başvurmak zorunda kaldığı için *Capi*'nin yazılı emirlerini yerine getirmekte gecikmekten ötürü üzüntüsünü beyan etmekteydi.[130] Benzer şekilde, 1591'de Zanta valisi, *Capi*'ye iki kez yazarak kendisine yanlış şifre anahtarının gönderildiğini ve bu sebepten dolayı *Serenissima*'dan aldığı şifreli mektupları çözemediğinden yakınmıştır. Sorunu halletmek için, o esnada yakınlarda bulunan *Provveditore Generale da Mar*'ın sekreterinden yardım talep etmeyi planlamaktaydı. Bu sekreter yardım edemediğinde, Kandiye'nin geri dönmekte olan ve Venedik yolu üzerinde Zanta'da duran valisi, uygun anahtarla beraber onu kurtarmıştı.[131]

Şifrelerin muazzam güncellenme hızı, onların kataloglanmaları ve daha da önemlisi artık onlara ihtiyaç duyulmadığında imhalarıyla alakalı üçüncü bir dizi düzenlemeyi mecbur kılmaktaydı. Henüz 1578 senesinde, doçluk sekreterlerine şifrelerin kullanıldıktan sonra ne şekilde iade edilmesinin önerildiği yazılarak, şifre anahtarlarını alanların hepsinin listesinin hazırlanması emredilmişti.[132] Şifrelerin sayıları zaman içerisinde arttığından dolayı, on yedinci yüzyılın ilk on senesine gelindiğinde, resmî devlet kriptograflarından bütün şifreleri ve şifrelerin anahtarlarını, biri Akdeniz'deki Venedikli koloniler ve diğeri İtalyan anakarasındaki Venedikli kaleler olmak üzere, iki resmî deftere kaydedilmesi ve teslim edildikleri kişiler ve tarihlerle beraber tavsiye edilen iade tarihlerinin de not edilmesi istenmişti. Onlara ayrıca bu defterlerin gizli yerlerde saklanacak iki adet suretlerinin çıkarılması emri de verilmişti. Son olarak, geçersiz kalan anahtarlar, devletin ürettiği şifrelerin kullanıcıları için büyük bir karmaşaya yol açtığından dolayı, Onlar Konseyi ayrıca kullanımda olmayan eski anahtarların, resmî şifre kullanıcıları arasında geçersiz kalmış

130 *A.g.e.*, b. 286 (8 Ekim 1578).

131 *A.g.e.*, b. 296, fols. 101, 103 (23, 26 Haziran 1591).

132 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 11, cc. 166r.–167r. (18 Ağustos 1578).

şifrelerin birikmesinden dolayı muhtemel karmaşıklıklara mâni olmak için, muhtelif zamanlarda yakılmalarına hükmetmişti.[133]

Şifrelerin tedariki, kullanımı, tasnifi ve imhasına dair düzenlemelerin iki temel işlevi vardı. Birincisi, bilgi aktarımının geçişleri, engelleri ve sınırlarını belirleyen yaygın olarak kabul görmüş numuneler olarak hizmet etmektelerdi. Bu tür düzenlemeler, ayrıcalıklı bilgiye ya da hususî istihbarata erişime kimin dahil edileceğini ya da kimin bunun haricinde bırakılacağını tayin etmekteydi. İkincisi, bir yöneticilik edası ya da hatta doğrudan bir yöneticilik işlevi üstlenmek için sadece talimatların oluşturduğu sahanın ötesine geçmekteydiler. Bu, yönetimin, bilgisi insan hareketinin organize edildiği surette, bir dereceye kadar tekbiçimlilik meydana getiren "özel teknik uzmanlığı"nı temsil eden düzenlemeler üzerine kurulu temel yapısını ele aldığımızda daha açık hâle gelmektedir.[134] Bu nazardan bakıldığında, şifreli yazışmaya dair talimatlar ve düzenlemeler, şifreleme metotlarının kullanıcıları tarafından çalıştırıldığı yollarda bir çeşit tekbiçimlilik dayatarak "organize harekete hükmeden kurallar" olarak hizmet veren, "bir idarî düzen" meydana getirmektelerdi.[135] Burada idarî düzen, sadece idarî çalışanların değil, Venedik gizli servisinin içinde doğrudan işin organizasyonuna dahil olan herkesin hareketlerini yönlendirmek gayesiyle "az çok sabit, az çok etraflı ve öğrenilebilir genel kural ve düzenlemeler"e[136] işaret etmektedir.[137] Kurallar ve düzenlemeler bir bakıma, "çekişmeleri, sıradan teknik ayrıntılara bölerek onlarla baş etme" teknikleri olarak işlemektelerdi.[138] Şif-

133 *A.g.e.*, Reg. 14, cc. 126r.–127r. (31 Ağustos 1605).

134 Weber, *Economy and Society*, cilt 2, s. 958.

135 Max Weber bu hususiyete "Verwaltungsordnung" ismini vermişti. Bkz. Weber, *Economy and Society*, cilt 1, s. 51.

136 *A.g.e.*, cilt 2, s. 958.

137 *A.g.e.*, cilt 1, s. 52.

138 Martin Ruef ve Alona Harness, "Agrarian Origins of Management Ideology: The Roman and Antebellum Cases", *Organization Studies* 30, no. 6 (2009), s. 589–607 (bu kısım s. 604).

reli iletişime dair düzenlemeler, genel olarak, iki işlevleriyle de saklanması ve bu suretle korunması gereken bilginin yayılmasını kolaylaştırıcı gibi hareket etmekteydiler. Bu bakımdan, her yerde bulunan Onlar Konseyi'nin denetiminde filizlenen bir kamu bürokrasisinin bir kısmını meydana getirmekteydiler. Bu, Venedik'in Doçluk Kançılaryası'nın yaratılmasında olduğu kadar hiçbir yerde daha aşikâr değildi.

Venedik'in Doçluk Kançılaryası ve *Cancelleria Secreta*

Yukarıda gördüğümüz üzere, şifreli yazışma da dahil olacak şekilde, yazışma, hatalı şekilde on dokuzuncu yüzyıla mal edilmiş bir yöntemsel yenilik olan, büyük ölçekli, coğrafî olarak dağılmış iş idaresini mümkün kılarak, insan hareketi ve performansının uzaktan idaresinin aracı hâline gelmiştir.[139] Buna göre, Kuzey İtalya'nın geniş toprakları ile Adriyatik ve Doğu Akdeniz adalarının mühim bir kısmına hükmeden ve Avrupa, Anadolu ve hatta Kuzey Afrika'da diplomatik ve ticarî temsilcilere sahip olmak muazzam bir belge yüküne yol açmaktı. Bunların arasında sayısız diplomatik yazışma, hükûmet görüşmelerinin kayıtları ve bu tür görüşmelerin hacimli taslak metinleri bulunmaktaydı. On üçüncü yüzyılın sonlarından itibaren, bu belgeler Doçluk Sarayı'nda, ismi evvela *Curia Maior* olan ve sonradan *Cancelleria Ducale* hâlini alan Venedik'in Doçluk Kançılaryası'nda saklanmaktaydı.[140] Doçluk Kançılaryası Büyük Konsey'e ve daha az ölçüde

139 Örneğin, bkz. Keith W. Hoskin ve Richard H. Macve, "Accounting and the Examination: A Genealogy of Disciplinary Power", *Accounting, Organizations and Society* 11, no. 2 (1986), s. 105–136; Hoskin ve Macve, "The Genesis of Accountability". Bu tartışmalara dair revizyonist yönden bir cevap için, bkz. Jose Bento da Silva, Nick Llewellyn ve Fiona Anderson-Gough, "Oral-Aural Accounting and the Management of the Jesuit Corpus", *Accounting, Organizations and Society* 59 (2017), s. 44–57; Bento da Silva ve Iordanou, 'The Origins of Organizing'.

140 Doçluk Kançılaryası'nın gelişiminin tarihî anlatıları için, bkz. Baschet, *Les Archives de Venise*; Bartolomeo Cecchetti, "Costituzione istorica degli archivi

Senato'ya hizmet etmek için meydana getirilmişti;[141] ve bu İtalya'nın diğer yerlerinde ortaya çıkan benzer idarî gelişmelere esin kaynağı olmuştu.[142] Sarayda birinci katta, Senato'nun altındaki konumundan ismini alan *Cancelleria Inferiore* [*Alt Kançılarya*], Venedik Kançılaryası'nın ikinci kısmıydı. Burada, *Cancelleria Ducale*'de saklanan siyasî ve diplomatik belgelerden farklı olarak noterlik kayıtları bulunmaktaydı.[143]

1402'de, Büyük Konsey, Doçluk Kançılaryası'nı kullananların kolaylıkla ulaşmaması gereken Venedik'in cumhuriyet siyasetine dair oldukça hassas konuları ilgilendiren belgelerin ayrı bir yerde tutulmalarının zaruretine hükmetmişti.[144] Bu karar, devlet kançılaryasında üçüncü bir isimlendirmeye gidilmesine sebep olmuş ve *Cancelleria Secreta* ya da kısacası *Secreta* yani Gizli Kançılarya ortaya çıkmıştı.[145] *Secreta*, Venedik'in Doçluk Kançılaryası'nın ayrı bir ilavesiydi ve Venedik'in iç ve dış güvenliğiyle

veneti antichi 1200–1872", *Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti*, 4. dizi, 2. cilt (1872–1873); Trebbi, "La cancelleria veneta"; Marco Pozza, "La cancelleria", Giorgio Gracco ve Gherardo Ortalli'nin editörlüğünde yayınlanan *Storia di Venezia: Dalle origini alla caduta della Serenissima, Vol. II L'età del comune*'nin içinde (Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 1995), s. 349–369.

141 Marco Pozza, "La cancelleria", Girolamo Arnaldi, Giorgio Gracco ve Alberto Tenenti'nin editörlüğünde yayınlanan *Storia di Venezia: Dalle origini alla caduta della Serenissima, Vol. III La formazione dello stato patrizio*'nun içinde (Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 1997), s. 365–387 Pozza, "La cancelleria" (1995).

142 De Vivo, "Ordering the Archive", s. 235.

143 *Cancelleria Inferiore* hakkında, bkz. Maria Pia Pedani Fabris, *'Veneta auctoritate notarius'. Storia del notariato veneziano (1514–1797)* (Milano: Giuffrè, 1996) ve bu kitaptaki kaynakça.

144 Baschet, *Les Archives de Venise*, s. 155–156; Umberto Franzoi, *Itinerari segreti nel Palazzo Ducale di Venezia* (Treviso: Canova, 1995), s. 68.

145 *Secreta*'nın organizasyonuna dair, bkz. Pozza, "La cancelleria" (1995); Filippo De Vivo, "Ordering the Archive in Early Modern Venice (1400–1650)", *Archival Science* 10, no. 3 (2010), s. 231–248; De Vivo, "Cœur de l'État". Venedik'in Gizli Kançılarya'sının tarihî işlevine dair ayrıntılı bir analiz için, bkz. Fabio Antonini, "Historical Uses".

ilgili devlet kayıtlarının hususî mahzeni olarak hizmet vermekteydi. Bu depoda bugün "mahrem" olarak adlandırabilecek en gizli devlet belgeleri bulunmaktaydı. Bunlar öncelikli olarak Onlar Konseyi ve Senato'nun kararları ve diplomatik belgeleriydi ve aralarında teklifler ve karşı teklifler, bu meclislerin toplantılarının oylama sonuçları, toplu kararlara dair notlar ve tabii olarak diplomatik yazışmalar bulunmaktaydı.[146] *Secreta*'nın içinde daha da gizli bir depo, Onlar Konseyi'nin hususî arşiviydi ve bunun yeri de Konsey'in saraydaki odalarıydı.[147] 1460'lara gelindiğinde, *Secreta*, tam olarak Onlar Konseyi'nin kontrolü altına girmiş ve Konsey'in gücünün ve daha da önemlisi istihbarat organizasyonunun dayanak noktası hâlini almıştı.[148]

Bir çelişki olarak, *Secreta* devletin en hassas kayıtlarını muhafaza etmek için yaratılmış olmasına rağmen, bu belgelerin ayrılarak, ziyaretçilerin ve mütecessis sekreterlerin meraklı gözlerinden uzakta tutulacakları Doç'un Sarayı'nda özel bir yere taşınmalarını Onlar Konseyi'nin kararlaştırması neredeyse yarım yüzyıl sürmüştür. 1459'dan önce, *Secreta* kayıtları, kançılarya çalışanlarının kolaylıkla ulaşabildikleri diğer arşiv belgeleriyle beraber tutulmaktaydı.[149] Bunun neticesinde, Filippo De Vivo'nun Venedik'in gizli arşivine dair revizyonist açıdan değerlendirmesinde ustaca beyan ettiği üzere, kurulması münferit bir hadise değil, "gizli kayıtlar ve diğer kayıtlar arasındaki sınırların belirlenmesiyle içerideki ve dışarıdaki olaylara cevap olarak değişen siyasî hassasiyet algısının yansıtılması"na dair uzun bir süreçti.[150] Bu

146 De Vivo, "Ordering the Archive"; De Vivo, "Cœur de l'État".

147 De Vivo, "Ordering the Archive", s. 235.

148 Trebbi, "La cancelleria veneta", s. 79–81.

149 De Vivo, "Cœur de l'État", s. 718. Doçluk Kançılaryası'nın yeri ve mekân düzenlemesi için, bkz. Franzoi, *Itinerari segreti*, s. 49–82; Claudia Salmini, "Buildings, Furnishings, Access and Use: Examples from the Archive of the Venetian Chancery, from Medieval to Modern Times", M. V. Roberts'in editörlüğünde yayınlanan *Archives and the Metropolis*'in içinde (Londra: Guildhall Library Publications, Centre for Metropolitan History'nin işbirliğiyle, 1998), s. 92–108.

150 De Vivo, "Cœur de l'État", s. 718.

bakımdan, –*Secreta*'nın da parçası olduğu– Doçluk Kançılaryası, organizasyon kelimesinin iki manasıyla birden numunesi olmuştur; bunlar somut bir kuruluş ve oluşun sistemli ve kademeli sürecidir.[151] Birinci manasıyla, işlevi orada saklanan bütün belgelerin suretlerinin çıkarılması, fihristlenmesi ve arşivlenmesinden sorumlu seksen ila yüz profesyonel devlet hizmetkârıyla dolu bir kamu hizmet organizasyonuna benzemekteydi.[152] Örneğin, 1593 senesinin ilkbaharında, devlet sekreteri Carlo Berengo'ya otuz seneden fazla bir süredir etrafta dağınık hâlde duran elçilik yazışmalarını fihristleme ve kataloglaması emri verilmişti.[153] Venedik'in Doçluk Kançılaryası, ikinci manasındaysa vaziyeti düzene sokan organizasyonel bir sürece işaret eden, organizasyonun "şarta bağlı olarak ilgili süreçleri"ni[154] kapsamaktaydı.

Secreta'nın bu (yeniden) organizasyonu sürecine kendini adayan Onlar Konseyi, on altıncı yüzyılın sonunda, *Secreta*'da saklanan belgelerin toplanması, kataloglanması ve fihristlenmesi sorumluluğunu Onlar Konseyi'nin iki üyesi tarafından denetlenip desteklenecek bir sekretere resmî olarak vermişti.[155] Bu görevlendirmenin gereğine uygun şekilde icra edilmesi için neredeyse yedi yıl geçmişti; bunun sebebiyse muhtemelen, büyük boyutunun yanında, göreve getirilen kişi ve onu denetleyenlerin birbirleriyle

151 Organizasyonel kuramcıların organizasyonu hem bir kuruluş hem de bir süreç olarak ele alan değerlendirmeleri için, bkz. Weick, *The Social Psychology of Organizing*; Haridimos Tsoukas ve Robert Chia, "On Organizational Becoming: Rethinking Organizational Change", *Organization Science* 13, no. 5 (2002), s. 567–582; Bakken ve Hernes, "Organizing is both a Verb and a Noun".

152 Zannini, "Economic and Social Aspects", s. 134; De Vivo, "Ordering the Archive", s. 235.

153 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 13, cc. 107v.–108r. (28 Nisan 1593). Bir bürokrat olarak Carlo Berengo'nun kariyerine dair, bkz. Giovanni Pillinini, "Berengo, Carlo", *Dizionario Biografico di Italiani*'nin içinde cilt 9 (Roma: Treccani, 1969), s. 38–39.

154 Daniel Wren, *The History of Management Thought*, 5. baskı (Hoboken, NJ: John Wiley, 2005), s. 91.

155 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 14, c. 34v. (15 Mart 1599); *a.g.e.*, cc. 129r., 130v.–131r. (13 Ekim 1605, 10 Şubat 1606).

çelişen önceliklere sahip olmalarıydı.[156] Bundan dolayı, Onlar Konseyi, 1606 senesinde, görevlendirilen iki konseyi üyesinin, devasa işin tamamlanmasına yardım etmeleri için diğer bütün görevlerinden azat edilmesi kararlaştırdı.[157] On yedinci yüzyılın başına gelindiğinde, Onlar Konseyi, Gizli Kançılarya'ya özel olarak orada saklanan kayıtları tescil etmek ve fihristleme amacıyla iki daimî sekreter yerleştirmişti ve iki kâtip de *Secreta*'ya giriş izni verilen okuyucuları denetlemekten sorumluydu. Muhafızlar gibi düşük rütbeli çalışanların iddia edildiğine göre okuma bilmemeleri beklenmekteydi; böylece gizli bilgi alma ve sızdırmaya yetkin olmayacaklardı.[158]

Venedik Kançılaryası, Venedik'in en yüksek seviyedeki asilzade konseylerinin çeşitli ihtiyaçlarına hizmet etmek üzere geliştirilmişti. Bu sebepten dolayı, teoride, belirli bir idarî birim tarafından desteklenmemeli ya da bir hükûmet konseyinin yetkisinin altına konulmamalıydı. Hâlbuki, uygulamada, henüz on beşinci yüzyılda, Onlar Konseyi, idarî bakımdan elini onun üzerine uzatmıştı.[159] Dahası, bir organizasyon şekli olarak kançılarya, hiyerarşik idare ve yüksek derecede resmileşmeyle nitelendirilmekteydi. 1261'den itibaren ona Büyük Şansölye (*Cancellier Grande*) başkanlık etmekteydi ve bu Venedik'in devlet bürokrasisinde asilzade olmayan en yüksek idareciydi.[160] Kamu hizmeti

156 *A.g.e.*, cc. 129r., 130v.–131r. (13 Ekim 1605; 10 Şubat 1606).

157 *A.g.e.*, cc. 130v.–131r. (10 Şubat 1606).

158 De Vivo, "Cœur de l'État", s. 718–722.

159 Zannini, "Economic and Social Aspects", s. 132.

160 Büyük Şansölye'nin makamına dair kaynakça çok geniştir. Özellikle bakınız: Trebbi, "La cancelleria veneta"; Trebbi, "Il segretario veneziano"; Mary F. Neff, "A Citizen in the Service of the Patrician State: The Career of Zaccaria de' Freschi", *Studi veneziani*, yeni dizi, 5 (1981), s. 33–61; Paola De Peppo, "'Memorie di veneti cittadini.' Alvise Dardani, 'cancellier grande'", *Studi veneziani*, yeni dizi 8 (1984), s. 413–453; Matteo Casini, "Realtà e simboli del Cancellier Grande veneziano in età moderna (sec. XVI–XVII)", *Studi veneziani*, yeni dizi 22 (1991), s. 195–251; Zannini, *Burocrazia e burocrati*, s. 119–181; Antonio Milledone, *Mandarini veneziani. La cancelleria ducale nel Settecento* (Roma: Aracne, 2009).

makamının hayatı boyunca sahibi olan *Cancellier Grande*, kançılaryayı dolduran neredeyse yüz yüksek memurun işini denetler ve yönetirdi. Bunlar diğer kamu görevlilerine göre belirgin şekilde farklıydılar: İstihdam edilişleri sıkı kamu incelemelerine, resmî eğitime ve sıklıkla profesyonel gelişime tâbiydi. Deneme sürelerini başarıyla geçtiklerinde, atamaları kalıcı olurdu ve kariyer ilerlemeleri belirli kriterlere bağlıydı.[161] Giriş seviyesindeki vazife, *notaio straordinario* ya da *extraaordinario*'ydu; bu da adayın, organizasyonel hiyerarşide bir sonraki basamak olan *notaio ordinario*'ya geçebilmek için sonunda, Onlar Konseyi tarafından yürütülen ayrı değerlendirmelerle beraber, Latince ve yerel dilde yazılı bir imtihanı geçmesinin gerektiği beş senelik bir deneme göreviydi.[162] Beş senelik ilave hizmetten ya da yurtdışında iki sekreterlik misyonundan sonra,[163] görevli, Senato sekreterliğine yükseltilmek için başvuru yapabilirdi. Sekreterin denizaşırı yerlerde bir elçinin hizmetinde bulunduğu durumlarda, elçinin vereceği bir tavsiye mektubu ya da tavsiye mektubunu sunmayı reddetmesi, adayın terfi arzusunu gerçekleştirebilir ya da bozabilirdi.[164] En seçkin devlet sekreterlerinin içinden çok az miktarda sekreter, kançılaryada en yüksek rütbeli sekreterlik pozisyonu olan Onlar Konseyi'nin sekreterliği görevine zamanla yükseltilebilirdi.[165] Büyük Şansölye'nin dikkatli gözlerinin haricinde, Doçluk Kançılaryası, her yerde bulunan Onlar Konseyi tarafından denetlenmekteydi.[166]

161 Ayrıca bkz. Iordanou, "The Professionalization of Cryptology in Sixteenth-Century Venice", *Enterprise and Society* 19, no. 4 (2018), s. 979–1013.

162 Trebbi, "La cancelleria veneta", s. 89. Dördüncü Bölüm'de göreceğimiz üzere, devlet sekreterlerinin ayrı bir zümresini oluşturan şifre sekreterleri, hususî bir anahtarsız şifre kırma sokulurlardı.

163 Trebbi, "La cancelleria veneta", s. 99; Zannini, *Burocrazia e burocrati*, s. 132; Zannini, "Economic and Social Aspects", s. 135.

164 Tavsiye mektubunun reddine dair bir örnek için, bkz. Sandra Secchi, *Antonio Foscarini: Un patrizio veneziano del '600* (Floransa: Leo S. Olschki, 1969), s. 89.

165 Trebbi, "La cancelleria veneta", s. 87. Onlar Konseyi'nin sekreteri saflarına dahil olan özel bir devlet sekreteri örneği için, Dördüncü Bölüm'deki Zuan Francesco Marin'e dair değerlendirmeye bakınız.

166 Trebbi, "La cancelleria veneta", s. 79–81.

Venedik gizli servisine nüfuz etmiş gizlilik, hiçbir yerde, Doçluk Kançılaryası'nın iç işleyişi kadar aşikâr değildi. Bir önceki bölümde de gördüğümüz üzere, *Secreta*, kendilerinden öncekilerin raporlarını okumaktan istifade edecek diplomatlara açıktı. Giriş müsaadesi sadece onaylanan okuyuculara verilirdi ve bunların isimleri ve inceledikleri belgeler, bir noter tarafından deri ciltli bir defter olan *Alphabetum*'a kaydedilirdi.[167] Okuyucular, arşive giriş müsaadesi alabilmek için ayrıca bir gizlilik yemini etmeliydiler. Örneğin, 1597 senesinde, Savoy'daki görevi için yola çıkmak üzere olan elçi, kendinden önceki elçinin Onlar Konseyi'ne gönderdiği raporları "kendini bilgilendirmek" için okumak istediğinde, bu talebini resmî bir gizlilik yemininin ardından gerçekleştirebilmişti.[168] 1600'de, *Secreta* odasında belgelerin kopyalanması ve not alınması bir hükümle yasaklandı. 1611'deki yeni bir talimat, sekreterleri ziyaretçileri daima nezaret altında tutmakla vazifelendirdi; 1624'teyse, *Collegio* daha önce *in voce* [sözlü] olarak onaylanan belgelerin suretlerine dair taleplerin artık resmî olarak kaydedilmesinin gerektiğini ilan etti.[169] Bu hükümlerin tekrarlanmalarına rağmen, yine de *Secreta*'ya girişin kontrolü gevşekti ve bilhassa çok sayıda çalışanı olan[170] ve Doç'un Sarayı'nın salonlarının içinde ve hatta sonraları dışında binlerce belgenin etrafa saçıldığı bir hizmette sızdırma ve ifşalar kaçınılmazdı.[171]

Giriş kontrollerinin yanında, gizliliğin Venedik'in kançılaryasının çalışma kültüründe de özel bir yeri vardı. Dosyalanmış gizli bilgiyi korumak amacıyla, kançılarya çalışanlarının hepsine

167 De Vivo, *Information and Communication*, s. 50. *Alphabetum*'a dair, bkz. Antonini, "Historical Uses", s. 95.

168 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 14, c. 28v. (24 Nisan 1598).

169 Antonini, "Historical Uses", s. 112.

170 De Vivo, *Information and Communication*, s. 49–51; De Vivo, "Cœur de l'État", s. 719.

171 Doç'un Sarayı'nı saran 1574 ve 1577 tarihli iki feci yangın –Armand Baschet'ye göre Segreta'nın tarihinde çarpıcı bir kısım– Onlar Konseyi'nin bazı belgeleri *Terraferma*'ya taşımaya ve orada muhafaza etmeye ikna etmiştir. Bkz., Baschet, *Les Archives de Venise*, s. 161.

bütün kayıt dizilerine erişim hakkı verilmemekteydi. Doçluk Kançılaryası'na asılı bir afişin onlara hatırlattığı üzere, sadece Senato'nun sekreterlerinin Senato görüşmelerine erişmelerine ve bunları kaydetmelerine müsaade edilmekteydi.[172] Gizlilik, izni olmayan çalışana iş devretmeye teşebbüs eden herhangi bir kamu çalışanın yasal yaptırımlarla karşılaşma ihtimalinin bulunduğu *Cancelleria Secreta*'da daha da sıkıydı.[173] Buna ilaveten, bir önceki bölümde de gördüğümüz üzere, kançılarya sekreterlerine konseylerdeki tartışmaların kayıtlarını tutmamak ve kurul müzakerelerinin dökümlerinin son hâlindeki fikir ayrılıklarına dair bütün numunelerin sansürlenmesi için sıkı bir şekilde talimat verilmişti.[174] Sansürün amacı, *Palazzo Ducale*'nin duvarlarının hem içinde hem de ötesinde, kişisel çıkarları ve anlaşmazlıkları mağlup eden umumî huzurun sakin imgesini muhafaza etmek için, iç çekişmelerin bütün yazılı izlerini gelecekten saklamaktı.[175]

Kançılarya sekreterlerini, Venedik'in kademeli olarak gelişen Doçluk Kançılaryası'nda sistemli bürokratik patolojilerinin ağına sarılmış saatlerce zahmetli işlerle uğraşan, kuşatma altındaki Dickens-vari kâtipler olarak hayal etmek pek kolaydır. Yine de, bütünü itibarıyla kendilerine sadakat gösteren bir sisteme sadık kalmışlardır. Daha açık bir şekilde izah etmek gerekirse, bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere, Doçluk Kançılaryası'nın sekreterleri ayrıcalıklı muamele görmekteydiler ve bazı kamu hizmeti vazifeleri, onlara, ailelerine ve onların soylarından gelenlere tahsis edilmişti.[176] Tarihçiler bu imtiyazlar için çeşitli sebepler öne sürmüşlerdir. Filippo De Vivo akla yatkın iki açıklama önermiştir.

172 De Vivo, "Ordering the Archive", s. 237.

173 De Vivo, "Cœur de l'État", s. 722.

174 ASV, CX, *Deliberazioni Comuni*, f. 351 (30 Mayıs 1624). Ayrıca bkz. De Vivo, "Cœur de l'État", s. 716.

175 De Vivo, "Cœur de l'État", s. 716.

176 Venedik Kançılaryası'nda sekreter nesillerinin aile ağaçları için örneğin, bkz. *Tabele nominative e chronologiche dei Segretari della Cancelleria Ducale*, BMV, Mss. It, cl. VII 1667 (8459).

Birincisi bütünüyle malîdir. Cumhuriyet'in maliyesinin, sonu gelmeyen askerî faaliyet yüzünden tükendiği ve sekreterlerin maaşlarının her zaman tam olarak ödenemediği bir devirde, sekreterlik vazifelerinin aile üyeleri için teminat altına alınması tazminatın ve çalışanları elde tutmanın bir yoluydu.[177] İkinci sebepse, sosyo-politiktir. Daha önce gördüğümüz üzere, Venedikli devlet sekreterleri, siyasete doğrudan katılımın haricinde bırakılan *cittadini originarii* toplumsal sınıfından istihdam edilmekteydiler. Bunu telafi etmek ve daha da önemlisi sadakatlerini teminat altına almak gayesiyle, hükûmet onlar için, kamu hizmeti vazifelerine uygunluk da dahil olmak üzere hususî ayrıcalıklar sunmuştur.[178] Benzer şekilde, Emrah Safa Gürkan, Onlar Konseyi'nin soylarından gelenlerin beceri ve yeteneklerini tevarüs ettiklerini umut ederek, ölen kamu görevlilerin ailesinin geçimlerini sağlamayı bir sorumluluk olarak gördüğünü öne sürmüştür.[179] Bu çeşit bir nepotizm, o zamanlarda, becerilerin ve bilginin aktarılmasıyla ve sadakatle ilişkilendirilmekteydi.

Bu tür sağlam şekilde öne sürülmüş görüşler, inandırıcı olsalar ve ciddi olarak değerlendirilmeyi hak etseler dahi, gizliliğin bürokrasideki önemini ve profesyonel kimliğin inşasındaki yararlılığını hesaba kattığımızda, bu nepotizm yapısının başka bir açıklaması ortaya çıkmaktadır. Tarihî bakımdan gizlilik, sekreterlerin işlevlerine dair sorumlulukların en başında görülmektedir. On sekizinci yüzyıla kadar *sekreter*lerin sırların [secret] koruyucuları olduklarına inanılması tesadüfî değildir.[180] Buna göre, daha eski ve çağdaş bilginler, gizliliği sekreterliğin temel vasıflarından biri olarak kabul etmişlerdir. Mesela, Rönesans Venedik'inin çok yönlü bilgini ve methiye yazarı Francesco Sansovino, sekreterleri "gözleri ve akılları olan dilleri olmayan" kişiler olarak tarif

177 De Vivo, "Cœur de l'État", s. 720–722.

178 De Vivo, *Information and Communication*, s. 51, n. 31.

179 Gürkan, "Espionage in the 16th Century Mediterranean", s. 180.

180 Bkz. Biow, *Doctors, Ambassadors, Secretaries*, özellikle ilgili kaynakça için Altıncı Bölüm.

etmiştir.[181] Sosyolog Max Weber için onlar, "bürokrasinin özel bir icadı" olan resmî sırların koruyucularıyken;[182] tarihçi Douglas Biow onları "riayetkâr, ketum hizmetkârlar" olarak adlandırmıştır.[183] Ancak görünüş itibarıyla hiçbir bilgin, gizliliğin neden ve nasıl bu sekreterlerin profesyonel kimliğinin gelişimiyle ayrılmaz şekilde bağlandığını araştırmaya gayret etmemiştir.

Bu mütalaa üzerinde iyice düşünmek için, gizliliğin yerleşmiş bazı sosyal teorilerini kısaca ele almamız gerekmektedir. Bir önceki bölümde gördüğümüz üzere, gizlilik, bir sırra vakıf olanlar ve sırdan habersiz olanlar arasında zihnî ve toplumsal bariyerler yükselterek, ayrıcalıklı iç daireler meydana getirmektedir. İç dairenin bir üyesi olmanın seçkinliği, içerideki özel kapsayıcılık hissini kuvvetlendirebilir ve buna bağlı olarak kişinin bununla özdeşleşmesini sağlamlaştırabilir.[184] Buna ilaveten, devam eden saklama sebebiyle belirli bir topluluğun bilinçli farkındalığını gerektiren ve bunu teşvik eden gizliliğin toplumsal yönü, topluluk kimliğinin yaratılması sürecini arttırabilir.[185] Bundan ortaya çıkan ait olma hissi, iç daireyi ve bunun bir neticesi olarak, iç dairenin ayrıcalıklı bir üyesi olma özel hissini sürdürmek amacıyla, potansiyel olarak, gizliliği saklama ve devam ettirme ihtiyacını çoğaltabilir. Gizlilik, dolayısıyla temsilcileriyle dinamik bir ilişki

181 Francesco Sansovino, *L'avvocato e il segretario*, yayına hazırlayan Piero Calamandrei (Floransa: Le Monnier, 1942), s. 152.

182 Weber, devlet bürokrasilerindense, özel şirketlerdeki gelişmiş gizlilik seviyesine vurgu yapmıştır. Bkz. Weber, *Economy and Society*, cilt 1, s. 225; *a.g.e.*, cilt 2, s. 992–994.

183 Biow, Doctors, *Ambassadors, Secretaries*, s. 22.

184 Simmel, "The Sociology of Secrecy", s. 497. Toplulukların sosyal özdeşleşmeleri için, bkz. Blake E. Ashforth ve Fred Mael, "Social Identity Theory and the Organization", *Academy of Management Review* 14, no. 1 (1989), s. 20–39.

185 Mats Alvesson, Karen L. Ashcraft ve Robyn Thomas, "Identity Matters: Reflections on the Constructions of Identity Scholarship in Organization Studies", *Organization* 15, no. 1 (2008), s. 5–28; Sierk Ybema, Tom Keenoy, Cliff Oswick ve Armin Beverungen, "Articulating Identities", *Human Relations* 62, no. 3 (2009), s. 299–322.

meydana getirmekte ve –o olmadan topluluk da olmadığı için– topluluk kimliğinin yaratılmasının koşulu olmakla kalmamakta; fakat –toplulukla özdeşleşme daha fazla gizlilik ortaya çıkardığından dolayı– onun bir neticesi de olmaktadır.[186]

Bu seçkin profesyonelleri –o devrin Venedikli diplomatı Gasparo Contarini'nin onları adlandırdığı üzere "*ordo scribarum*"–[187] devlet sırlarının tayin edilmiş koruyucuları olarak teker teker seçerek ve işlerinin istisnaî önemini özel teşviklerle kuvvetlendirerek, hükûmet bir bakıma onların gizlilik üzerine kurulu ortak profesyonel kimliğini tertip etmeyi başarmıştır.[188] Esas itibarıyla, yetkililer, gizliliği korumaları karşılığında sekreterlere ve ailelerine devlet bürokrasisine dair miras yoluyla geçen haklar gibi, belirli ayrıcalıklar tahsis ederek onların sadakat ve daimî hizmetlerini sağlama almıştır. Bu bakımdan gizlilik devlet sekreterleri ve hükûmet arasında süregelen bir ilişki meydana getirmiş ve hem profesyonel kimlik teşkilinin, hem de buna bağlı olarak profesyonel ve kamu sadakatinin koşulu ve neticesi hâline gelmiştir.[189] Ancak gizlilik, Venedik'in Doçluk Kançılaryası'nda ayrıcalıklı bilginin korunması ve profesyonel kimliğin üretiminin yanında başka mühim bir rol daha oynamıştır: Bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere, hem Venedik hükûmetinin

186 Jana Costas ve Christopher Grey, "Bringing Secrecy into the Open: Towards a Theorization of the Social Processes of Organizational Secrecy", *Organization Studies* 35, no. 10 (2014), s. 1423–1447; Costas ve Grey, *Secrecy at Work*. Ayrıca bkz. Harold Behr, "Special Section: Secrecy and Confidentiality in Groups", *Group Analysis* 39, no. 3 (2006), s. 356–365.

187 Gasparo Contarini, *De Magistratibus et Republica Venetorum libri quinque* (Paris: Ex officina Michaelis Vascosani, 1543), s. 110.

188 Kimliğin toplumsal inşası için, bkz. Kenneth J. Gergen ve Keith E. Davis'in editörlüğünde yayınlanan *The Social Construction of the Person* (New York: Springer-Verlag, 1985). Topluluk kimliğinin toplumsal inşası için, bkz. Ashforth ve Mael, "Social Identity Theory". Özel olarak Venedik Kançılaryası'nda profesyonel kimlik için, bkz. Iordanou, "The Professionalization of Cryptology".

189 Costas ve Grey, "Bringing Secrecy into the Open"; Costas ve Grey, *Secrecy at Work*.

ve Venedik devletinin organizasyonel istikrarının ve dolayısıyla kamu ahenk ve uyumunun öncüsü olarak bir kamu imgesinin yaratılmasına yardım etmiştir.

Bir Kolektif Hafıza Deposu Olarak Gizli Arşiv

Başlangıcından itibaren, Venedik Kançılaryası'nın tarihindeki ikinci en çarpıcı an, *Cancellier Grande* Andrea de Franceschi (1473–1552, 1529'den itibaren Büyük Şansölye) tarafından 1530'larda başlatılan bir dizi reformlar dönemidir. Görünüş itibarıyla, bu teşebbüs, Doçluk Sarayı'nın arşiv ambarlarında dağınık hâlde bulunan belgelerin toplanması, tasnifi ve fihristlerinin çıkarılması için oldukça ihtiyaç duyulan bir yeniden düzenlemeydi.[190] Özündeyse, Franceschi'nin *renovatio archivii*'si [arşivlerin yenileştirilmesi], ilhamını Doç Andrea Gritti'ni (1523–1538) şehrin biçimini ve Cumhuriyet'in yapısını düzenlemek amacıyla başlattığı daha geniş kapsamlı *renovatio urbis*'ten [şehrin yenileştirilmesi] almıştı.[191] Bu, Venedik'in yayılmacı eğilimlerine ve dolayısıyla saldırgan dış politikasına son noktayı koyan, yirmi senelik devamlı bir savaş dönemini (1509 ve 1529 arasında) izledi ve bundan sonra maksatlı ve kararlı bir tarafsızlık dönemi yaşandı.[192]

Franceschi'nin reformlarının temel taşı, "şehrimiz ve diğer Hükümdarlar arasında geçmişte taahhüt edilen senetler daha kolayca ve süratle anlaşılsın... Öyle ki, Cumhuriyetimizin şeref ve menfaati için her zaman ve her fırsatta bu senetlerin bilgileri

190 Andrea Franceschi'nin arşiv reformları için, bkz. De Vivo, "Ordering the Archive", s. 242; Antonini, "Historical Uses", s. 56–57.

191 Salmini, "Buildings, Furnishings", s. 101–106; De Vivo, "Ordering the Archive", s. 242; mukayese edin, Gaetano Cozzi, *Repubblica di Venezia e stati italiani. Politica e giustizia dal secolo XVI al secolo XVIII* (Torino: Einaudi, 1982), s. 293–311. Gritti'nin *renovatio urbis*'ine dair Manfredo Tafuri'nin editörlüğünde yayınlanan *'Renovatio urbis': Venezia nell'età di Andrea Gritti (1523–1538)* isimli kitabın içindeki makalelere bakınız (Roma: Officina, 1984).

192 Lane, *Venice*, s. 224–249.

herkese açık ve anlaşılır hâle gelsin" diye, Venedik Cumhuriyeti'nin imzaladığı bütün dış politika antlaşmalarının dökümlerinin yapılması ve süslenmiş fihristlerinin çıkarılmasıydı.[193] Buna göre, Venedik'in genişlemeci siyasetinin durduğu bir zamanda, Venedik'in imparatorluk güneşinin kademeli olarak batışına karşı, yeni düzenlenmiş tarihî antlaşmalar ve müzakerelerin fihristi sadece "Venedik'in yeni silahları"nı teşkil etmekle kalmıyor;[194] arşivin bir kamu hafıza aracı, "Cumhuriyet'in bizzat kendisinin belgeye dair cisimleşmesi" olarak yeniden kavramsallaştırılmasını mümkün kılıyordu.[195] Bu yönden bakıldığında, devletin en hassas kayıtlarının arşivlenmesi ve muhafaza edilmesi, sadece Cumhuriyet'in dosyalanmış en kutsal bilgisinin korunması ve saklanması gayesine hizmet etmekle kalmıyor, fakat geçmiş ve o anki olay ve hareketlerin kolektif hafızaya işlenmesinin dayanak noktası oluyordu. Daha basit şekilde izah etmek gerekirse, *Secreta*'nın birincil işlevi, Venedik arşivinin "mahrem" kayıtlarına ev sahipliği yapmaksa da; *Secreta* ayrıca tarihçilerin, Venedik Cumhuriyeti'nin ve buna bağlı olarak, dümende Onlar Konseyi olmak üzere bu imgenin yaratılmasına doğrudan katkıda bulunan müessese olan Venedik hükûmetinin tarihî imgesini ortaya koymak için istifade edebilecekleri belge ambarını sunma gayesine de hizmet etmiştir.

Bu mütalaayı daha da geliştirelim. *Secreta*'ya kısıtlı erişim başta üç amaca hizmet etmekteydi: Birincisi, hassas devlet belgelerinin korunması ve saklanması; ikincisi, eski müzakereler ve yasal numunelere dair hükûmete yol göstermek için kullanılması ve üçüncüsü, Venedik'in haricine giden elçilere, yabancı saraylarda tayin edildikleri görevleriyle ilgili meselelere dair bilgi temini.[196] Fakat, 1515 senesinin Haziran ayında, asilzade Andrea Mocenigo için "daha önce örneğine rastlanmamış bir istisna"

193 Antonini, "Historical Uses", s. 56.

194 De Vivo, "Ordering the Archive", s. 242.

195 Antonini, "Historical Uses", s. 18.

196 A.g.e., s. 82-83.

yapılarak, Mocenigo'nun Venedik tarihi yazma gayesi için Gizli Kançılarya'da saklanan malzemeye müracaatına izin verilmişti.[197] Birkaç ay sonra, Cumhuriyet'in kıdemli tarihçisi Marino Sanudo da arşive kabul edilmiş;[198] 1516 senesinin Ocak ayında, diplomat Andrea Navagero, devletin resmî tarihçisi olarak *Secreta*'ya erişim izni verilen bir sıra tarihçinin ilki olmuştu.[199]

Tarihçilerin Venedik Gizli Kançılaryası'na kabul edilmeleri tesadüfî değildi. Venedik'in Papa II. Julius, Kutsal Roma İmparatoru I. Maximilian, Fransa Kralı VII. Louis ve Aragon Kralı II. Ferdinand arasındaki bir ittifak olan Cambrai Birliği'ne karşı Agnadello'da ağır bir mağlubiyet aldığı bunalımlı 1509 senesini takip etmişti. Venedik, yıkıcı ihtilaf esnasında anakara topraklarının mühim bir kısmını elinden kaçırarak, Niccolò Machiavelli'nin *Prens*'teki ifadesiyle "fethetmesi onlara sekiz yüz senelik gayrete mâl olan"ı kaybetmekle kalmayarak, uluslararası siyaset arenasında itibarını da kaybetmiştir.[200] Bu suretle, Onlar Konseyi'nin Cumhuriyet'in içeride ve daha acil olarak uluslararası ölçekte imajını düzeltecek şehrin tarihî bir müdafaasını sipariş etmesi oldukça gerekliydi.[201] Bu sebepten dolayı, 1516 senesinden itibaren, bir dizi asilzade tarih yazıcısına *Secreta* arşivinde saklanan muhtelif hükûmet meclislerinin "defterleri, dosyaları ve gizli mektupları"na daha önce örneği görülmemiş erişim verilerek[202] Cumhuriyet'in daha kapsamlı yayınlar yapılması için tarihlerin meydana getirilmesi

197 A.g.e., s. 83.

198 Rinaldo Fulin, "Documenti per servire alla storia della tipografia veneziana", *Archivio Veneto* 23 (1882), s. 84–212 (bu kısım s. 184).

199 ASV, CX, *Deliberazioni Miste*, Reg. 39, Kısım II, c. 39 r./v. (30 Ocak 1516).

200 Machiavelli, *The Prince*, s. 42. Cambrai Birliği ihtilafının ayrıntılı bir anlatısı için, bkz. Felix Gilbert, "Venice in the Crisis of the League of Cambrai", Hale, *Renaissance Venice*'in içinde s. 274–292.

201 Tarih yazımının Venedik'in tarihî imajının yaratılmasındaki kullanımına dair, bkz. William J. Bouwsma, *Venice and the Defense of Republican Liberty: Renaissance Values in the Age of the Counter Reformation* (Berkeley ve Los Angeles, CA: University of California Press, 1968).

202 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 12, c. 37r./v. (21 Mat 1580).

amaçlandı.[203] Gizlilikten ötürü, tarihçilerin yazmaya başladıkları tarihten beş ya da yedi sene öncesine ait kayıtlara erişmelerine izin verilmiyordu ve *Secreta*'nın duvarlarının ötesinde arşiv malzemelerine müracaatları yasaktı.[204] Buna göre, devletin kayıt tutmasıyla, devletin tarih yazımı doğrudan birbirine bağlanmıştı.

Navagero'nun resmî devlet tarihçisi olarak resmen tayinin onaylanmasıyla, Onlar Konseyi, devletin itibarının gerçeğin hiçbir şekilde değiştirilmediği "muhtelif belirsiz ve ilkel kronikler ve salnameler yoluyla değil, özgün, zarif ve özenli tarihler"le korunmasının her kral, prens ya da cumhuriyet hükûmetinin önceliği olduğunu ilan etmiştir.[205] Bunun sonucunda, on altıncı yüzyılın başı itibarıyla, Venedik'in gizli arşivine giriş izni, Venedik Cumhuriyeti'nin kolektif hafızada tarihî temsilinin beyanı suretiyle dördüncü bir amaca daha hizmet etmiştir. Böylece, henüz o devirden itibaren, tarih yazımının, temelde yatan tarihî imaj, kamu kimliği ve tarihî propagandanın öne çıkarılmasına ön ayak olduğu aşikâr hâle gelmektedir.[206] Bu mütalaa, bu tür resmî tarihlerin üretimini Venedik'in dış politikası, askerî başarıları ve tabiî olarak iç güvenliği ve kamu ahengine propagandacı bir övgü olarak ele alan daha eski tarihli araştırmalara dayanmaktadır.[207]

203 Venedikli yetkililerin *Secreta*'yı devletin tarih yazıcılarına açma kararına dair tarih yazımına ait referanslar için, örneğin, bkz. Gaetano Cozzi, "Cultura politica e religione nella 'pubblica storiografia' veneziana del'500", *Bollettino dell'Istituto di Storia della Società e dello Stato Veneziano* 5–6 (1963), s. 215–294; Franco Gaeta, "Storiografia, coscienza nazionale e politica culturale nella Venezia del Rinascimento", Girolamo Arnaldi ve Manilo Pastore Stocchi'nin editörlüğünde yayınlanan *Storia della cultura veneta, 3/1–Dal primo Quattrocento al Concilio di Trento*'nın içinde (Vicenza: Neri Pozza, 1980), s. 1–91 (bu kısım s. 80–81).

204 Örneğin, bkz. ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 12, c. 37r./v. (21 Mart 1580); *a.g.e.*, Reg. 11, c. 130r. (17 Mayıs 1577); *a.g.e.*, Reg. 14, c. 41r. (12 Kasım 1599).

205 ASV, CX, *Deliberazioni Miste*, Reg. 39, II. Kısım, c. 39r./v. (30 Ocak 1516).

206 Bouwsma, *Venice and the Defense of Republican Liberty*, özellikle s. 163–227, 556–623; Antonini, "Historical Uses", s. 14–15.

207 Cozzi, "Cultura politica e religione"; Alberto Tenenti, "The Sense of Space and Time in the Venetian World of the Fifteenth and Sixteenth Centuries", Hale, *Renaissance Venice*'in içinde, s. 17–46.

Venedik'in resmî tarihçileri, bir hâminin himayesinde faaliyet gösteren hususî bilginlerdense, tam olarak maaşlı kamu hizmetçileriydi. Eserlerinin gayesi Cumhuriyet'in ve dolayısıyla onun dizginlerini tutan hükûmetin, arzu edilen tarihî imajının toplumsal inşasıydı.[208] Bu yüzden, resmî tarihçilerin eserlerinin meyvelerinin son onay için gözden geçirilmesi gerekmekteydi.[209] Venedik'in resmî devlet tarihlerinin gözden geçirilmesi ve sansüründe başlangıçta Onlar Konseyi'nin üyeleri sorumluydu. Fakat sonraki senelerde, bu sorumluluk, Cumhuriyet'in komşu üniversitesinin yönetimi tarafından tayin edilen üç senatör olan *Riformatori dello Studio di Padova*'ya devredildi.[210] Onların yaptıkları düzeltme ve değişiklikler bazen oldukça uzundu ve nitelik ve şeffaflık gayeleriyle, ilanından önce son düzenlemenin denetlemesini yapmak üzere bir devlet sekreteri görevlendirilmişti.[211] Bu yoğun çabaların sebebi, arşivi "bir devletin tarihî hafızasının hususî bir saklanma yeri" olarak meydana getirmekti.[212] Bu suretle, resmî tarihçilik vazifesinin yaratılması, arşivleme, tarih

208 Antonini, "Historical Uses".

209 Bu sansür süreci, bir bakıma CIA'in Publications Review Board'u [Yayınlar Gözden Geçirme Kurulu] gibi günümüz istihbarat teşkilatlarının sistemli sansür faaliyetlerini hatırlatmaktadır. CIA'in Publications Review Board'unun ayrıntılı bir değerlendirmesi için, bkz. Christopher Moran, *Company Confessions: Secrets, Memoirs and the CIA* (New York: St Martin's Press, 2016).

210 Antonini, "Historical Uses" s. 122; *Riformatori di Padova*'ya dair, bkz. Paul F. Grendler, *The Roman Inquisition and the Venetian Press, 1540–1605* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1977).

211 Örneğin, bkz. ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 6, cc. 27r.–28v. (6–17 Eylül 1548). Senato'nun gizli meselelerinin ifşasına dair düzeltmeler hakkında, özellikle bkz. *a.g.e.*, cc. 27v., 34v. ve 38v.–39r. (sırasıyla 13 Eylül 1548, 27 Şubat ve 25 Ekim 1549); *a.g.e.*, f. 7 (25 Ekim 1549) ve Pietro Bembo'nun resmî Venedik tarihine dayatılan düzeltiler hakkında ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 4 numaralı (21 Ağustos 1550) yanlış yere konulmuş belgeye bakınız. On Pietro Bembo'nun kariyerine dair, bkz. Carol Kidwell, *Pietro Bembo: Lover, Linguist, Cardinal* (Montreal-Kingston: McGill-Queen's University Press, 2004). Venedik'in resmî bir devlet tarihçisi olarak Bembo'nun eserine dair, bkz. Antonini, "Historical Uses", s. 87–96.

212 Viggiano, "Politics and Constitution", s. 84.

yazımı ve stratejik imaj yaratılması ve devletin sınırlarının içinde ve ötesinde tanıtılmasının arasındaki irtibatı sağlamaktaydı.[213]

Arşivleme, tarih yazımı ve imaj yaratılması arasındaki ayrılmaz bağ, *Secreta*'nın yöneticiliği (*sopraintendente*) vazifesinin resmî olarak Venedik Cumhuriyeti'nin resmî tarihçisine verildiği 1601 senesinde tasdik edilmişti. Senelik yüz dukalık bir ücretle, yönetici *Secreta* içindeki devlet çalışanlarının işine dair yetkilendirme, denetleme ve rapor vermekle görevlendirilmişti.[214] Bu görevlendirme, Venedik devlet tarihinde bir tarihçinin ilk defa bir hükûmet organizasyonunun sorumluluğuna getirilişiydi ve bu uygulama takip eden yıllarda kurumsal hâle gelmişti.[215] Sonuç olarak, devletin en sıkı şekilde korunan sırlarının yöneticisi, Cumhuriyet'in tarihî imajının yaratılması için hikâyeyi temin edebilecek kayıtların muhafızı olmuştu. Onlar Konseyi'ne göre, bir devletin itibarının korunması sorumluluğu hükûmetin idarecisine düştüğünden dolayı,[216] bununla alakalı kararları, üyelerinin sadece Cumhuriyet'in değil, bir hükûmet birimi olarak yansıttıkları imajın da düzeltilmesiyle ilgilendiklerini ortaya koymaktaydı. Bu, onların, Calderini'nin daha önce bahsi geçen iftiralarla dolu hücumları hadisesinde olduğu üzere, hükûmetin imajına zarar vermek tehdidini barındıran bütün sesleri susturmak için ortaklaşa çabalarında daha da aşikâr hâle gelmekteydi. Venedik'in resmî olmayan tarihleri de, Onlar Konseyi'nin standartlarına uymadıklarında, olumsuz bir tarihî temsilin yaratılması riskini barındırmaktaydı. Bu sebeple, sansür edilmeleri lazımdı. 1573 senesinin Şubat ayında, bilgin Emilo Mario Manolesso'nun Padova'da yazdığı Venedik'in resmî olmayan bir tarihinden[217] hoşnutsuz olan

213 James S. Grubb, "Memory and Identity: Why Venetians Didn't Keep *Ricordanze*", *Renaissance Studies* 8, no. 4 (1994), s. 375–387.

214 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 14, cc. 74r.–75r. (17 Eylül 1601).

215 De Vivo, "Ordering the Archive", s. 243; Antonini, "Historical Uses", s. 67.

216 ASV, CX, *Deliberazioni Miste*, Reg. 39, Part II, c. 39r. (30 Ocak 1516).

217 Manolesso'ya dair, bkz. Roberto Zago, "Manolesso, Emilio Maria (Emiliano)", *Dizionario Biografico di Italiani*'nin içinde, 69. cilt, (Roma: Istituto Treccani, 2007), s. 140–142.

Onlar Konseyi, şehrin *podestà*'sına eseri basan matbaanın yerinin tespit edilmesi, kitabın yazma nüshasına el konulması ve yeniden baskı ihtimallerine mâni olmak için matbaanın yakılmasıyla beraber şehirdeki bütün kütüphanelerdeki kopyaların kaldırılmasını emretmişti.[218] Onlar Konseyi'nin, özünde daha farklı niyetler yatıyor olsa da, belli ki bazı önde gelen şahıslar ve prensler hakkındaki karalayıcı beyanlar sebebiyle Manolesso'nun eserini gelecek nesillerden saklamayı arzu ettiği açıktı.[219] Gelin görün ki, başarılı olamamışlar ve Manolesso'nun eseri, zaman ve sansürün imtihanlarına karşı koyarak bugüne kadar ulaşmıştır.[220]

Yukarıdaki tartışmanın ışığında, Onlar Konseyi'nin, Cumhuriyet'in güvenliğini denetleyen kurum olarak Venedik hükûmetinin sağlıklı bir imajını yaratmak ve tanıtmak için resmî devlet sırları havuzundan yararlandığı aşikâr hâle gelmektedir. Bu bakımdan, *Secreta* "Tarihimizin kaynağı burada bulunmaktadır," diye ilan etmek suretiyle Gizli Kançılarya'nın vaziyetine dair resmî bir rapor hazırlayan iki hukukî danışmanın ortaya koyduğu şekilde hem tarihî hem de organizasyonel hafızanın deposu olarak hizmet vermiştir.[221] Başka bir deyişle, Venedik'in gizli arşivi sadece bir kurumun hassas kayıtlarının ambarı değil, aynı zamanda kurumsal olarak kontrol edilen tarihselleştirme sürecinin bir hafıza aracıydı. Bu süreç, gelecek için arzu edilen bir geçmişin tarihî imajı, hem –Venedik hükûmetini dümende Onlar Konseyi olmak üzere tarif eden– organizasyonel hem de –Venedik Cumhuriyeti'ni tasvir eden– umumî bir imajdı.[222]

Bütünü itibarıyla, Venedik'in en huzurlu cumhuriyet olarak toplumsal bakımdan kabul edilebilir imajını inşa etmeye

218 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 8 (28 Şubat 1573).

219 *A.g.e.* Ayrıca bkz. Zago, "Manolesso".

220 Emilio Maria Manolesso, *Historia nova, nella quale si contengono tutti i successi della guerra turchesca* (Padova: Lorenzo Pasquati, 1572).

221 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, f. 40 (30 Ağustos 1635).

222 Dennis A. Gioia ve James B. Thomas, "Image, Identity and Issue Interpretation: Sensemaking during Strategic Change in Academia", *Administrative Science Quarterly* 41, no. 3 (1996), s. 370–403.

saplantılı şekilde bağlanmış bir konsey için, Venedik'in iç ve dış politikasının yürütücüsü olarak hareketlerinin geleceğe nasıl yansıyacağından kaygı duymasını beklemek de mantıksız değildir. Buna göre, organizasyonun ve dolayısıyla devletin en sıkı şekilde korunan sırlarını tarihçilere emanet ederek, Onlar Konseyi, organizasyonel elitler olarak, tertip ettikleri ve beraber yarattıkları geçmişin ve şimdiki zamanın gelecekte nasıl temsil edileceği ve kolektif hafızaya işleyeceğiyle açık şekilde alakadardı.[223] Dahası, Venedik'in siyasetinin konseylerdeki tartışmalar ve anlaşmazlıklar gibi bazı yönlerini gelecek nesillerden saklama kararı, "iyi şekilde düzenlenmiş bir cumhuriyetin aktarılmasına bilinçli olarak katkıda bulunmuştur."[224] Kurumsal sessizliğe ve hatta unutmaya dair bu kasıtlı çabalar, Venedik hükûmetinin, Venedik Cumhuriyeti'nin büyük tarihî imajının kolektif hafızada kalacak belirli bir organizasyonel kimliğinin yaratılmasını amaçlamıştır.[225] Ancak bu tür çabalar, sadece dışarıdakileri hedeflememekteydi. Çoğu zaman, Venedik hükûmetinin ayrıcalıklı bilginin kasten haricinde tutulanlar, Onlar Konseyi'nin dışındaki diğer üyeleriydi. Organizasyon sürecinin doğasında bulunan bu, bazı fertler tarafından bilginin belirli fertlerden kasıtlı olarak kaçırılması hadisesi daha fazla incelemeyi hak etmektedir.

Organizasyonel Gizlilik

1573 senesinin kışında, Kıbrıs Savaşı'ndan hemen sonra, Venedik'teki İspanyol elçi Diego Guzmán de Silva, II. Felipe'ye şifreli bir mektup gönderdi ve Onlar Konseyi'nin İstanbul'dan

223 Tarihî söylemde geçmiş nasıl inşa edildiği ve yeniden yaratıldığına dair kışkırtıcı bir analiz için, bkz. Ged Martin, *Past Futures: The Impossible Necessity of History* (Toronto: University of Toronto Press, 2004), s. 109–148.

224 Viggiano, "Politics and Constitution", s. 59.

225 Organizasyonel bağlamlarda kolektif hafızaya dair, bkz. Michel Antebyve Virág Molnár, "Collective Memory Meets Organizational Identity: Remembering to Forget in a Firm's Rhetorical History", *Academy of Management Journal* 55, no. 3 (2012), s. 515–540.

Collegio'ya aktarmaktan kasıtlı olarak kaçındığı haberler aldığını bildirdi. Bu kasıtlı saklama, İspanyol diplomata göre Onlar Konseyi için yaygın bir uygulamaydı.[226] Aslına bakılırsa, Venedik'te bulunan bazı yabancı diplomatlar, Onlar Konseyi'nin diğer hükûmet konseylerinden bilgi saklama eğilimini tespit etmişlerdi. İki sene önce, Venedik'teki Papalık *nuncio*'su, Papa V. Pius'un gözde diplomatı Carlo Michele Bonelli'ye (yaygın olarak Kardinal Alessandrino diye bilinmektedir), İstanbul'dan gelen mektupların, Onlar Konseyi'ni acil olarak toplanmaya mecbur ettiğini ve bunun Senato'dan gizli tutulduğunu bildirmişti.[227]

Venedik hükûmetinin yapısının içerisinde belirli bir topluluk tarafından yürütülen bu kasıtlı bilgi saklama uygulaması, günümüz organizasyonlarına dair araştırmalarda "organizasyonel gizlilik" diye adlandırılan hadiseye benzemektedir. Organizasyonel gizlilik, "organizasyondaki vekiller tarafından başka vekillerden bilginin kasıtlı olarak saklanmasına dair resmî ve gayriresmî toplumsal süreçler" olarak tanımlanmaktadır.[228] Organizasyonel gizlilik, esasen, belli organizasyonel topluluklar tarafından bilginin kasıtlı olarak tutulmasını mümkün kılmaktadır; bu da günümüz organizasyonlarına özgü bir depo zihniyetidir.[229] Venedik'in istihbarat organizasyonundaysa, Onlar Konseyi bilginin bütün ince ayrıntılarını Senato ya da diğer hükûmet birimleriyle paylaşmak mecburiyetinde değildi. Aslında, yukarıda gördüğümüz üzere, sekreterlerine, bilhassa istihbaratlarının kaynağıyla alakalı kimliklerini saklamak istedikleri kişilere dair gizli tutulmasını istedikleri bilgilerin üzerinin örtülmesi emrini vererek kendilerinden Senato'ya iletilmesi beklenen mektupların suretlerinde sık sık içeriğe müdahale ederlerdi.[230]

226 AGS, *Estado*, Legajo 1332, fol. 117 (3 Aralık 1573).

227 ASVat, *Segreteria di Stato*, Venezia, b. 8, c. 141v. (14 Şubat 1571).

228 Costas ve Grey, "Bringing Secrecy into the Open", s. 1423.

229 Costas ve Grey, *Secrecy at Work*.

230 Bir örneği için, bkz. De Vivo, *Information and Communication*, s. 35–36.

Daha açık şekilde izah etmek gerekirse, Onlar Konseyi, gerekli görüldüğü zaman, diğer müzakereye dayalı organlardan, öncelikle istihbaratın değerlendirilmesi ve işlenmesi amacıyla, bilgi parçalarını sık sık saklamıştır. Bu eğilim, Senato toplantılarında, senatörlerin, Venedikli elçilerin yerleştirildiği devletlerin o anki işlerinden haberdar olmaları için tertiplenen elçilerin mektuplarının sesli olarak okunması yaygın uygulamasında görülmektedir. Bir bilgi parçasının, gizlenmeye layık olduğuna hükmedilirse, Onlar Konseyi, sıradan bir şekilde, bunu diğer organlardan saklamaya çalışmıştır. Örneğin, 1561 senesinde, Viyana'daki Venedikli elçinin gönderdiği mektuplarda, elçiyle Kutsal Roma İmparatorluğu'nun tahtının varisi II. Maximilian'la bir görüşmesine dair bilgi bulunmaktaydı. Onlar Konseyi'nin mektubun içeriğini açığa vururken, elçinin Toskana Dükü'yle ilgili bir mesele hakkında Maximilian'le yaptığı görüşmeyi anlattığı kısmı gizlemek için sebepleri vardı.[231] Mektubun gözden geçirilmiş kısmı, Onlar Konseyi'nin müzakere müsveddelerinde (*filze*) sağ kalmıştır ve gizlenen bilgiye ışık tutmaktadır. Müzakere müsveddesine göre, Maximilian, Venedikli elçiye, Papa'nın Toskana Dükü'ne karşı İspanya kralıyla iş birliği yapmak için dolaylı olarak imparatorluğun evladını kışkırtarak Siena'yı Toskana Dükü'nden almak amacıyla rivayet edilen komploya dahil etmeye çalıştığına dair şüphesini anlatmıştır.[232] Bu istihbaratın değerlendirilip işlenmesi gerektiğinden ötürü, Onlar Konseyi bunu gizlemiştir. Benzer şekilde, İspanya'daki Venedikli elçinin gönderdiği bir mektuptan, mektup Senato'da sesli olarak okunacağı zaman belli ifadelerin çıkarılmasını tercih etmişlerdir. Saklanan bilgi, genellikle araştırmaya dair sebeplerden dolayı kimlikleri gizlenmesi gereken fertlerle ilgilidir.[233] O hâlde, aşikâr hâle geldiği üzere, organizas-

231 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 7, c. 48v. (19 Haziran 1561).

232 *A.g.e.*, f. 10 (19 Haziran 1561).

233 *A.g.e.*, Reg. 13, c. 31v. (21 Nisan 1586); ayrıca bkz. *a.g.e.*, c. 85r./v. (3 Mayıs 1591).

yonel gizlilik, Venedik gizli servisinin Onlar Konseyi tarafından organize ediliş ve yönetiliş şeklinin doğasında bulunmaktaydı.

Gerekli görüldüğünde, Onlar Konseyi, kendisine tâbi olanları, bilgi saklanmasına dair bu gibi kararlardan haberdar ederdi. Örneğin, bir keresinde, Milano'daki *Residente*'nin yolladığı bir mektubun suretini, içeriğini "kamu hizmeti için" faydalı bulabilir düşüncesiyle *Provveditore Generale in Terraferma*'ya iletmişlerdi. Onlar Konseyi, kısa ve özlü talimatlarında, yetkilisini, mektubun *Collegio*'da ya da Senato'da sesli olarak okunmasından önce mektupta bahsedilen isimlerin gözden geçirilmesi konusunda uyarmıştı.[234] Bazen, anlamı değiştirmek ya da bir cümlenin belli bir yerine vurgu yapmak için bir rapordaki kelimelerle oynarlardı. Örneğin, Roma'daki Venedikli elçinin gönderdiği mektupların Senato'da okunması kararlaştırıldığı zaman, Onlar Konseyi, mektuplarda bulunan "psikoposlukların kaybedilmesi korkusunun daha fazla sonuçları olacağı" asıl ifadesinin yerine düzeltilmiş "psikoposlukların kaybedilmesi korkusunun büyük sonuçlarının olacağı"yla değiştirilmesi talimatını vermişti.[235] Onlar Konseyi'nin resmî kayıtta bahsedilmeyen bir sebepten dolayı, elçini bildirdiklerinin olumlu sonucuna vurgu yapmak istediği aşikârdır.

Sekreterlere, birçok kez Onlar Konseyi'nde görüşülen hassas bilginin Venedik hükûmetinin *Collegio* ve Senato gibi diğer müzakereye dayalı organlarına aktarılmaması talimatı verilmiştir.[236] Gizliliğin çıkarları doğrultusunda, Onlar Konseyi, gerekli görüldüğünde elçiler ve Senato arasında yazılı iletişim şeklini dahi tayin etmeye teşebbüs etmiştir. Bir defasında, günümüze kadar ulaşmış belgeler, Savoy'daki Venedikli elçiden Senato'ya rapor vermesi istendiğinde kendisi için *Capi* tarafından hazırlanmış bir

234 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 12 (30 Mart 1601).

235 SV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 7, c. 84v. (10 Haziran 1562). Başka bir benzer örnek için, bkz. *a.g.e.*, Reg. 6, c. 50r. (5 Ağustos 1550); *a.g.e.*, f. 7 (5 Ağustos 1550).

236 Örneğin, bkz. *a.g.e*, Reg. 7, c. 48v. (19 Haziran 1561); *a.g.e.*, Reg. 14, c. 4r. (30 Nisan 1596).

mektup şablonunu ortaya koymaktadır.[237] Resmî toplantıların zabıtları da, bazı kurullardan saklanmaları uygun görüldüğünde organizasyonel gizliliğe tâbi tutulabilmekteydi. Örneğin, 1605 senesinin Ekim ayında, Bergamo kalesine dair görüşmelerin zabıtlarının *Collegio*'ya ve oradan da katı bir gizlilik içerisinde Senato'ya iletilmesine; ancak Kont Francesco Martinengo Colleoni isminde aristokrat soyundan gelen ve *Capi* tarafından sıklıkla *Terraferma*'da devlet çıkarlarını tehdit etmekle itham edilen meşhur bir suçluya dair bütün bilgilerin çıkarılmasına karar verilmişti.[238] *Collegio*'nun bu meseleyi Senato'ya aktarmamaya karar vermemesi hâlinde, Onlar Konseyi, kopyalanmalarını yasaklayarak zabıtların iadesini talep edebilirdi.[239]

İçeriklerinin diğer müzakereye dayalı organlara bildirilmesi beklenen mektuplar, raporlar ve zabıtlardan kasıtlı olarak unsurların çıkarılması, zararsız bir süreçti fakat siyasî kararları etkileyebilirdi. Ancak organizasyonel gizlilik, daha karmaşık prosedürleri gerektirmekteydi. Bunların arasında, devlet sekreterlerinin haricinde diğer organizasyonel vekillerden de bilgi saklanmasının emredilmesi bulunmaktaydı. Örneğin, 1564 senesinin ilkbaharında, Onlar Konseyi, *Capitano in Golfo*'ya Zara'ya iki kadırga göndermesini, bunların komutanlarına limana ulaştıkları anda, onlardan alacakları gizli emirleri yerine getirmek için şehrin *rettore* ve *provveditore*'sine kendilerini tanıtmalarını emretmişti. Kadırga komutanlarına (kendisine gönderilen mektupta misyonun sebebi beyan edilmediğinden dolayı, büyük olasılıkla *Capitano*'ya da), Zara'ya yolculuğun sadece kendi ihtiyaç ve çıkarları için olduğu şeklinde davranması haricinde görevi kesinlikle gizli tutması talimatından başka hiçbir

237 *A.g.e.*, Reg. 14, c. 2r./v. (5 Nisan 1596).

238 Kont Francesco Martinengo Colleoni hakkında, bkz. Cristina Gioia, "Aristocratic Bandits and Outlaws: Stories of Violence and Blood Vendetta on the Border of the Venetian Republic (16th–17th Century)", Steven G. Ellis ve Luďa Klusáková'nın editörlüğünde yayınlanan *Imagining Frontiers, Contesting Identities*'in içinde (Pisa: Edizioni Plus–Pisa University Press, 2007), s. 97–107.

239 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 14, cc. 110v.–111r. (22, 25 Ekim 1605).

bilgi verilmemişti.[240] Fakat bu talimat, bizi yeniden Venedik gizli servisinin merkezî organizasyonunun her tarafa nüfuz eden tabiatı meselesine getirmektedir. Bu, Venedik'in istihbarat aygıtını güç sahibi diğer taç giyen başlar ve adamların (bazen de kadınların) kullandıkları daha ilkel casus ağlarından ayırdığından dolayı, bunun üzerinde daha fazla durmak lazımdır.

Venedik'in Merkezî İstihbarat Organizasyonu

Venedik gizli servisinin sistemli organizasyonu, on beşinci ve on altıncı yüzyılların bürokratik büyümesini takip ederek, iyi yönetim ve yönetişimin timsali hâline gelmiştir.[241] Bunun sebebi, diğer hükümdarlar, onların destekçileri ve rakipleri tarafından meydana getirilen daha ilkel casusluk ağlarının aksine, Venedik gizli servisinin, üyeleri arasında çalışma ilişkilerini tayin eden yönetim yapılarıyla bir kamu idare organizasyonu gibi işlemiş olmasıdır. Hiyerarşinin tepesinde, siyasî ve organizasyonel elitler olarak bütün idarî kararları alan ve kendi buyrukları altında hareket eden Venedikli diplomatlar, valiler, askerî komutanlar, sekreterler ve sonraki bölümlerde göreceğimiz üzere, alaylı casuslar ve muhbirlere havale edilen operasyonları tertip eden Onlar Konseyi bulunmaktaydı. İlgili alt yetkilinin görevlere tayini ve bu görevlerin onlara havale edilmesiyle, Onlar Konseyi, karşılaştırma ve kıyaslama süreci vasıtasıyla sistemli olarak bilgiyi değerlendirmekteydi. Güven, övgü ve hatta tenkitle dolu olacak şekilde görevlerin yönetim bakımından havale edilişi, Onlar Konseyi'nin sadece tekbiçim profesyonel operasyonları değil, resmî raporlar yoluyla hesap verme kavramına dayalı iç içe geçmiş çalışma yollarını da belirleyen bir dizi düzenlemeyle onaylanan, süregelen güce dayalı

240 *A.g.e.*, Reg. 8, c. 2r. (6 Mart 1564).

241 Baldassare Bonifacio, *De archivis liber singularis* (Venedik: Apud Io. Petrum Pinellum, 1632); Romanin, *Storia documentata*, VI. cilt, s. 130; Bartolomeo Cecchetti, *Gli archivi della Repubblica veneta dal XIII secolo al XIX secolo* (Venedik: Tipografia del commercio, 1865), s. 21.

becerisinin bir ifadesiydi. Gerçekten de, yönetim ve muhasebe tarihçisi Luca Zan'ın ortaya koyduğu üzere, "Cumhuriyet'in muhasebeyi kamu idaresinin neredeyse her alanında yoğun olarak kullandığına şüphe yoktur."[242]

Yönetime dair ideallere ve muhasebe kavramlarına dayalı bir organizasyonel zihniyetin gelişimi Venedik devlet idaresine has bir yenilik değildi. Venedik Tersanesi'nde, zanaata dayalı sanayi organizasyonunun yerini alan yönetim ve muhasebe uygulamaları henüz on beşinci yüzyılda ortaya çıkmıştı ve on altıncı yüzyıla gelindiğinde farklı bir yönetim söylemi gelişmişti.[243] Bu sebepten dolayı, Tersane, "çalışma ilişkilerinin hâlihazırda kapitalist bir üretim tarzına göre benimsendiği fakat emeğin organizasyonuna dair modern öncesi şekillerin mevcudiyetiyle, emeğin tam manasıyla kontrol altında olmadığı" hem modern hem de "modern öncesi" özelliklerin ortaya konulduğu "karma bir organizasyon" olarak adlandırılmıştır.[244] Tersane'nin haricinde, yönetime dair söylem ve uygulamaların "önemli öncülleri", "şirketlerden başka diğer tür organizasyonlarda da" bulunmaktadır ve bunlar özellikle Avrupalı devlet bürokrasileri[245] ve daha da uygun olmak üzere, "on altıncı yüzyılın İtalyan kamu sektörü"dür.[246] Venedik gizli servisi, Onlar Konseyi'nin yönetim kapasitesini destekleyen ve bir bakıma Venedik'in istihbarat organizasyonunu meşru hâle getiren resmî kaideler ve düzenlemelerle verilmiş yasal yetki bakımından örnek niteliği taşımaktadır.

Gelişim aşamasındaki bir proto-modern devlet bürokrasisini ele aldığımızdan dolayı, bu mütalaayı daha da ilerletmek için,

242 Zan, "Accounting and Management Discourse", s. 150.

243 Zan ve Hoskin, "Il 'discorso del maneggio'", s. 50; Zan, "Accounting and Management Discourse". Tersane'deki işin organizasyonuna dair, ayrıca bkz. Lane, *Venetian Ships and Shipbuilders*; Davis, *Shipbuilders of the Venetian Arsenal*.

244 Zan, "Accounting and Management Discourse", s. 149. Ayrıca bkz. Zan ve Hoskin, "Il 'discorso del maneggio'", s. 11.

245 Zan, "Accounting and Management Discourse", s. 146.

246 Zan ve Hoskin, "Il 'discorso del maneggio'", s. 61.

bürokratik yönetim teorisi ve buna bağlı olarak organizasyon teorisinin kurucu düşünürlerinden biri olan Alman sosyolog Max Weber'in (1864–1920) eserinden yararlanmanın yerine olacağı gözükmektedir. Weber'e göre, ortak olarak kabul edilen kurallar ve düzenlemeler –yani yasal olarak bağlayıcılığı bulunan yönergeler ve hükümler– vasıtasıyla ortaya çıkan, bir çeşit yetkiyle bir arada tutulan herhangi bir toplumsal yapı, bir organizasyon olarak kabul edilebilir.[247] Bu tür otorite, üstler ve altlar arasında karşılıklı olarak tanınan hiyerarşik rolleri varsaymaktadır.[248] Tamamı Onlar Konseyi tarafından yönetilen, coğrafî olarak dağılmış devlet temsilcileri ve onların devlet memurları, kara ve deniz askerleri, memleketinde ve başka diyarlarda faaliyet gösteren beyaz yakalı devlet görevlileri ve bunların yanında casus ve muhbirlerden meydana gelen Venedik istihbarat organizasyonu, Weber'in organizasyonun kavramlaştırmalarına uymaktadır. Bunun sebebi, Venedik gizli servisinin, Onlar Konseyi'nin müzakerelerinden çıkan açık ve seçik kaideler ve düzenlemelerle tayin edilen, ortak olarak kabul görüş iş kalıplarının organizasyonuna bağlı olmasıdır. Ayrıca, devlet konseyleri ve devlet görevlileri arasındaki hiyerarşik ilişkilere de dayalıdırlar. O hâlde, bir çıkış noktası olarak, Venedik gizli servisi, Weber'in "ya kapalı ya da dışarıdakilerin girişini sınırlandıran bir toplumsal ilişki" olarak ve "belli fertler yani, normalde idarî güçleri bulunan bir reis ve muhtemelen, idare kadrosu tarafından zorunlu hâle getirilen" düzenlemelerle belirlenen organizasyon (*Verband*) tanımına benzemektedir.[249]

Venedik gizli servisinde çalışanların arasındaki iş koordinasyonunun düzenlenmesinin yararlılığı daha fazla ele alınmayı hak etmektedir. Weber'e göre, organizasyonu meydana getiren fertlerin hareketleri, "organizasyonun düzenini anlamaya dönüktür" ya da diğer bir ifadeyle, "organizasyonda hüküm süren düzeni

247 Weber, *Economy and Society*, 1. cilt, s. 51.
248 *A.g.e.*, 2. cilt, s. 957.
249 *A.g.e.*, 1. cilt, s. 48.

uygulamaya koymaya yöneliktir."[250] Venedik'in gizli istihbarat organizasyonu örneğinde, Onlar Konseyi'nin müzakere ettiği ve yayınladığı ve Venedik gizli servisinin farklı operasyonlarının temelindeki çalışmaların iç içe geçmiş yollarını belirleyen bu hareketler, bir sıra resmî hükümler ve yönergelerle hayata geçirilmektedir. Bu tür düzenlemeler, diğer İtalyan ve Avrupalı devletlerde olduğu gibi, öncelikle âdet ve karizmayla dayatılan, gücün ve kontrolün daha geleneksel şekillerinden ayrılan bir yasal otoriteyi temin etmektedir.[251] Uygulamada, bu, "buyruk güçleri"nin Venedik gizli servisinde çalışanlardan, itaatlerini Onlar Konseyi'ne sunmaktansa, Konsey tarafından çıkarılan ve Konsey'in buyruk gücünü meşrulaştıran hüküm ve yönergelere sunmaları beklenen "o rasyonel kaideler sistemiyle meşrulaştırıldığı" manasına gelmektedir.[252] Buna göre, Venedik'in istihbarat organizasyonunu "düzene, usule ve sisteme bağlılık" yoluyla mümkün kılan, Onlar Konseyi'nin resmî müzakerelerinden çıkan bu kaideler ve yönergelerin yürürlüğe konulmasıydı.[253]

Venedik'in merkezî istihbarat organizasyonunu meydana getiren kaideler ve yönergeler, yönetimin temel aracı olan yazışmalar olmadan güçlendirilemezdi. Yukarıda gördüğümüz üzere, Venedik gizli servisi bağlamında, şifreli mektuplar da dahil olmak üzere resmî yazışmalar, bir bilgi alışverişi yolu olmaktansa, yazılı talimatların çıkarılması, gönderilmesi, alınması, yerine getirilmesi ve rapor edilmesi süreçlerini barındıran, yönetim açısından hayatî bir araç olmuştur. Hem üstlerin hem de altların bir mektubun konusunun içinde açığa vurulan ve saklananlardansa mektupta aktarılan talimatlara yoğunlaşmaları, bu iddiayı daha da kuvvetlendirmektedir. Dahası, şifre usullerinin hazırlanması, kullanımı, tasnifi ve imhasına dair bir dizi kaideler ve yönergeler, yazılı iletişimin yönetime dayalı işlevini,

250 *A.g.e.*

251 *A.g.e.*

252 *A.g.e.*, 2. cilt, s. 954.

253 Zan, "Accounting and Management Discourse" s. 150.

harekette tekbiçimlilik gerektiren ve bunu dayatan bir süreç olarak daha kuvvetlendirmektedir. Bu bakımdan, Onlar Konseyi'nin hükümleri, bilgi aktarılmasının hudutları, geçişleri ve engellerinin sınırlarını çizen kabul görmüş davranış kalıpları olarak hizmet vermiştir.

(Gizli) yazışmaların sistemli organizasyonu, büyük miktarda dosyalanmış bilginin toplanması, düzene konulması, fihristinin yapılması ve kullanımın ihtiyacına zemin hazırlamaktadır ve bu süreç günümüzün devlet güvenliği bağlamında "bilgi yönetimi" olarak adlandırılmaktadır.[254] Venedik'in Doçluk Kançılaryası, merkezinde bulunan en mühim unsuru olan ve Venedik gizli servisinin diğer bütün parçalarını birleştiren ana levha *Secreta*'yla beraber, büyük miktardaki bilginin, kopyalanma, kataloglanma ve arşivlenme amacını mümkün kılarak, Cumhuriyet'in kurumsal olarak kontrol edilen tarihî imajının yaratılmasında kullanılmasını sağlamıştır. Venedik'in gizli arşivinin yaratılması ve organizasyonu soy bakımından, geç Ortaçağ ve erken modern dönemlerin devlet bürokrasilerinin ortaya çıkışı ve sistemli hâle gelişinin bir belirtisi değilse, ortak neticesiydi.[255] Bunlar, Max Weber'e göre, "bürokrasinin özel bir icadı ve bu kadar gözü kara şekilde savunduğu birkaç şeyden biri olan", "resmî sır"ra dayanmaktaydı.[256] Tarihçileri, bölgesel devletlerin topraklarını etkili şekilde yönetmelerinde karşılarına çıkan güçlüklere rağmen, Rönesans Venedik'inin kançılaryasını "modern bürokrasinin

254 Bilgi yönetiminin devlet güvenliği bağlamında tarihî bir değerlendirmesi için, bkz. Alistair Black, "Information Management in Businesses, Libraries and British Military Intelligence: Towards a History of Information Management", *The Journal of Documentation* 55, no. 4 (1999), s. 361–374; Alistair Black ve Rodney Brunt, "MI5, 1909–1945: An Information Management Perspective", *Journal of Information Science* 23, no. 3 (2000), s. 185–197; Grey, *Decoding Organization*, s. 218–219.

255 Örneğin, bkz. Senatore, "Uno Mundo de Carta"; De Vivo, *Information and Communication*; Soll, *The Information Master*; Gamberini ve Lazzarini, *The Italian Renaissance State*.

256 Weber, *Economy and Society*, 2. cilt, s. 992.

tam manasıyla öncüsü" olarak göstermeye yönelten,[257] Weber'in bürokrasileri gizlilik sahaları olarak örnek gösterdiği bu, resmî (gizli) bilginin resmiyete dökülmüş belgelendirme, düzenleme ve korunmasıydı.[258] Gerçekteyse, kayıt tutmanın sistemli organizasyonu Venedik'in kamu yönetiminde genel olarak ve istihbarat organizasyonunda özel olarak gelişen "muhasebenin kanıtının salt doğasıydı."[259] Buna bağlı olarak, erken modern dönemin ilkel bürokrasilerinde bilgi yönetiminin etkin sistemlerinin geliştirilmesi, devletin yükselişine dair tarih yazımı tartışmalarında konumlanmışken,[260] –Rönesans Venedik'inde– iç ve dış güvenlik sahasındaki istihbarat operasyonlarının sistemli organizasyonu ve merkezleşmesiyle ayrılmaz şekilde bağlanmıştır.

Bunların ışığında, Venedik gizli servisinin (gizli) bilginin organize edilmesi süreci ve Onlar Konseyi'nin buyruk gücüne izin veren bir dizi resmî kural ve yönergelerle yürürlüğe konulan temel yönetim ve idarî süreçlerle (gizli) bilginin paylaşılması sürecinin üzerine inşa edildiği aşikâr hâle gelmektedir. Bu itibarla, Venedik'in istihbarat organizasyonu, devlet güvenliği için resmî bürokratik uygulamalar hâline gelen idarî ilkeler üzerine inşa edilmiştir. Neticede, Venedik gizli servisinin organizasyonu, Michel Foucault'nun "ana hedefi nüfus ve temel mekanizmaları güvenlik aygıtları olan" hükûmet yönetiminin birden fazla anlamı bulunan süreci kavramından[261] ilham alan tarihçi ve muhasebe teorisyeni Keith Hoskin'in "hükûmet yönetimi"

257 De Vivo, "Cœur de l'État", s. 709.

258 Cozzi, *Stato, società e giustizia*; Alfredo Viggiano, *Governanti e governati. Legittimità del potere ed esercizio dell'autorità sovrana nello stato veneto della prima età moderna* (Treviso: Fondazione Benetton, 1993).

259 Zan, "Accounting and Management Discourse", s. 172.

260 Örneğin, bkz. Parker, *The Grand Strategy*; Soll, *The Information Master*; Gamberini ve Lazzarini, *The Italian Renaissance State*.

261 Michel Foucault, *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France (1977–1978)*, İngilizceye çeviren Graham Burchell (New York: Palgrave Macmillan, 2007), s. 107.

olarak adlandırdığı, gelişim aşamasındaki organizasyon şeklini ortaya koymaktadır.[262]

Bu tarz yöneticilik, elbette ki yöneticiliği bu şekilde kabul etmeyen ve elitlerin Venedik'in iktisadî hegemonyasını ve siyasî otoritesini uluslararası arenada teminat altına almak için, karşılarına çıkan münferit toplumsal ve siyasî güçlüklere cevap verme gayretleri ve eninde sonunda yöneticiliğin başarısızlıklara cevap vermek üzere meydana getirilmiş bir toplumda ortaya çıkmıştır.[263] Venedik gizli servisinde, otoritenin yasal-rasyonel idare yoluyla başarısı, yine de bahsedilmeyi hak etmektedir.[264] Onlar Konseyi, organizasyonel elitler olarak, insan kaynaklarını, çalışmanın tekbiçim kalıpları vasıtasıyla istihbarat misyonlarının etkili bir şekilde yürürlüğe sokulması için dağıtmayı başarmıştır. Bu, bilhassa erken modern dönemde, yönetimin keyfî ve yöneticiye bağlı olduğunu ortaya koymaktadır[265] ve bu da öncelikle, yönetimi "organizasyonun hedefleri vasıtasıyla "bireylerin tutumlarının yönetilmesi" ve yöneticilerin yönetebilmeleri için bilmeye ihtiyaç duyduklarını bilmelerinin sağlanması yoluyla hiyerarşi olarak tanımlamasından dolayı aydınlatıcı bir anlayıştır.[266] Bu itibarla, Onlar Konseyi'nin organizasyonel ve yönetime dayalı uygulamaları, modern yöneticilik olarak adlandırılan

262 Keith W. Hoskin, "Getting to the Surface of Things: Foucault as a Theorist and Historian of Management and Accounting", Alan McKinley ve Eric Pezet'nin editörlüğünde yayınlanan *Foucault and Managerial Governmentality: Rethinking the Management of Populations, Organizations and Individuals* (New York and Abington: Routledge, 2017), s. 33–53.

263 Yöneticiliğin tarihi için, bkz. Matthias Kipping ve Behlül Üsdiken, "History in Organization and Management Theory: More Than Meets the Eye", *The Academy of Management Annals* 8, no. 1 (2014), s. 535–588 ve bunun içindeki kaynakça.

264 Yönetimin rasyonel kurallarına dayalı yasal idare, diğer sanayileşme öncesi yönetim uygulamalarında da ele alınmıştır. Bkz. Ruef ve Harness, "Agrarian Origins".

265 Bento da Silva ve Iordanou, "The Origins of Organizing", s. 143.

266 *A.g.e.*

karma bir türe benzeyen idare türüne öncülük etmiştir. Bu, Onlar Konseyi'nin yetkililere düzenli olarak rapor verme gerekliliği ve amacının daimî varlığıyla birleşmiş, o zamanlar ne belli ne de aşikâr olan ve bugünün yönetim meselelerine benzeyen karmaşık organizasyonel sorunlarda kendini göstermektedir.[267] Bütün bu nitelikler, gerçekten de "yönetime dair söylemde bazı düzenliliklerin ortaya çıkmaya başladığı"nı göstermektedir.[268]

Sonuç olarak, Venedik gizli servisi, bugün üyeleri arasındaki tekbiçimli ve iç içe geçmiş yolları belirleyen yönetim yapılarıyla beraber kamu idaresinin karmaşık organizasyonu olarak görülebilecek bir unsur olarak işlemiştir. Ayrıca, zaman içerisinde kademeli olarak oluşan ve "günlük, hatta dakikalık bir irade"yi gerektiren, müzakere, yazışma, raporlama (ya da muhasebe), kaydetme, fihristleme ve arşivleme gibi "şartlı olarak ilgili süreçleri" de zorunlu kılmaktaydı.[269] Bu organizasyon, kâr maksimizasyonunun peşinde değildi; bunun yerine, "askerî ve iktisadî hususlarda, ortak iyilik kamu çıkarı mantığı"nın üzerine inşa edilmişti.[270] Buna göre, Venediklilerin takdire şayan bir idare aygıtı geliştirmiş olmalarına rağmen, böyle bir aygıtın geliştirilmesi, organizasyonun yeni ilkeleri ve yaratılan yeni yönetim zihniyetine bağlı olarak mühimdi. Bu sebepten dolayı, Venedik gizli servisi, organizasyon kelimesinin iki anlamıyla numunesi olmuştur; bunlar sınırları belirli bir varlık olarak organizasyon ve oluşun sistemli ve kademeli bir sürecidir.

Sonuç

Rönesans Venedik'i, merkezî olarak yönetilen devlet istihbarat organizasyonunu kurmuş ilk erken modern devletlerden biridir. San Marco Meydanı'ndan Venedik lagününe bakan Doç'un

267 Zan ve Hoskin, "Il 'discorso del maneggio'", s. 17.

268 A.g.e., s. 13.

269 Grey, *Decoding Organization*, s. 15.

270 Zan, "Accounting and Management Discourse", s. 165–166.

Sarayı'nda bulunan Venedik gizli servisini, "cumhuriyetin yürütme gücünü en kuvvetli şekilde içinde barındıran" bir yapı olan Onlar Konseyi idare etmekteydi.[271] Onlar Konseyi, oradan Venedik Cumhuriyeti'nin iç ve dış güvenliğine dair çoğu zaman gizlilikle çevrelenmesi gereken bütün hareketleri tertip etmekteydi. Bu sebepten dolayı, müzakereler yaparak, Venedik'in istihbarat operasyonlarını destekleyen çok sayıda hüküm ve düzenleme çıkarmıştır. Bu operasyonlar, aralarında, Venedikli resmî temsilciler ve diplomatlar, kara ve deniz komutanları ve Venedik gizli servisinin iç işleyişini destekleyen devlet görevlileri de bulunmak üzere, Venedik gizli servisini kapsayan farklı vekiller tarafından icra edilmekteydi. Devlet gizliliği, bu organizasyonel çerçevenin içinde sadece resmî iş olmakla kalmamış; ayrıca çalışanların da işi hâline gelmiştir.

Çalışanların işi olarak gizlilik, hiçbir yerde, Venedik'in profesyonel kriptoloji departmanında olduğu kadar aşikâr değildir. Bu eşsiz birim, sadece Venedik devletinin şifre yapma ve şifre kırma ihtiyaçlarından sorumlu olmakla kalmamış; kriptoloji sanatını, bir avuç Rönesans âliminin ortaya koyduğu entelektüel hüner işareti olmaktan çıkarıp, erken modern dönemin, papazlık, avukatlık ve noterlik gibi diğer saygın meslekleriyle mukayese edilebilecek, devlet kontrolü altında ve devlet tarafından tanzim edilmiş seçkin bir meslek hâline getirmiştir. Şifreli yazışmanın yönetimin hayatî bir aracı olarak önemi değerlendirildiğinde, şifreleme, şifre açma ve düşmanın şifrelerini kırma becerisi olmadan, Venedik gizli servisi, bırakın işlemeyi, mevcut dahi olmazdı. Bu departmanın Venedik'in istihbarat faaliyetleri için önemi o kadar fazladır ki, uzun Rönesans'ta ve bu gelişmenin meydana geldiği sosyoekonomik ve siyasî ortamda, kriptolojinin tarihî gelişimi bağlamında daha fazla keşif ve analizi hak etmektedir. Bütün bunlar ayrıntılı olarak bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

271 De Vivo, "Cœur de l'État", s. 713.

4

VENEDİK'İN KRİPTOLOJİ DEPARTMANI

> Şifreli yazma sanatı ve bilimi; buna ilaveten anahtar olmadan düşmanı*[n şifrelerini]* kırmanın eşsiz surette değerli ve önemli *[sanatı ve bilimi]*.[1]

1583 senesinde, Agostino Amadi isimli bir Venedikli, *Delle ziffre* isminde muhteşem bir el yazması kriptoloji rehberi hazırladı.[2] Kitabın önsüzünde, Amadi, gizli yazının sadece prensler ve imparatorlar tarafından değil (V. Karl tarafından Doç Andrea Gritti'ye gönderildiği iddia edilen, aşağıda ele alınacak, Venedik'i kendisine karşı muhtemel bir isyana karşı uyaran müzik kriptogramına benzer bir örnek için Resim 4.1'e bakınız); ancak papazlar, entelektüeller ve hatta "hararetli hevesleri"nin yazılı iletişimlerini saklamak için mahrem yollar arayan âşıklar tarafından yaygın kullanımını vurgulamıştır.[3] *Delle ziffre*, San Marco şehrinin içinde ve ötesinde sıradan bir şekilde dolaşan düşük kalitede bir risale ya da vasfı tartışılır bir şifreleme rehberiyle karıştırılmamalıdır.[4] Venedik Devlet Arşivleri'nde bugüne kadar ulaşmış

1 "...l'arte, et Scientia del scriver in ziffra, ma quella che è solamente stimabile, et importante di trazer le aliene senza sconrro". ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 13, c. 49r./v. (16 Mart 1588).

2 ASV, *IS*, b. 1269.

3 *A.g.e*, c. 1r.

4 Erken modern Venedik'te dolaşan ucuz baskılar ve risalelere dair, bkz. Rosa Salzberg, *Ephemeral City: Cheap Print and Urban Culture in Renaissance Venice* (Manchester: Manchester University Press, 2014). O dönemde Venedik'te yayınlanmış ve şifrelere atıf yapan yazı yazma rehberlerinin örnekleri için, bkz.

Agostino'nun elyazması, aksine, Venedikli kriptologların üstün entelektüel kapasitelerinin numunesidir. Bunun içinde, Amadi, Yunanca, Arapça, Latince ve hatta uygulamaya dayalı bazı örneklerini verdiği Şeytan'ın dili (bkz. Resim 4.2) de dahil olmak üzere, muhtelif dillerde sayısız şifre üretimi yollarını ayrıntılı olarak anlatmıştır.[5]

Ayrıca, çeşitli şifre çözme teknikleri ve görünmez mürekkep tariflerine dair detaylı bilgiler vermiştir.[6] Kitabın içeriğinin hassas ve ciddi tabiatı, büyük ihtimalle, hiçbir zaman yayınlanmamış olmasının gerekçesiydi.

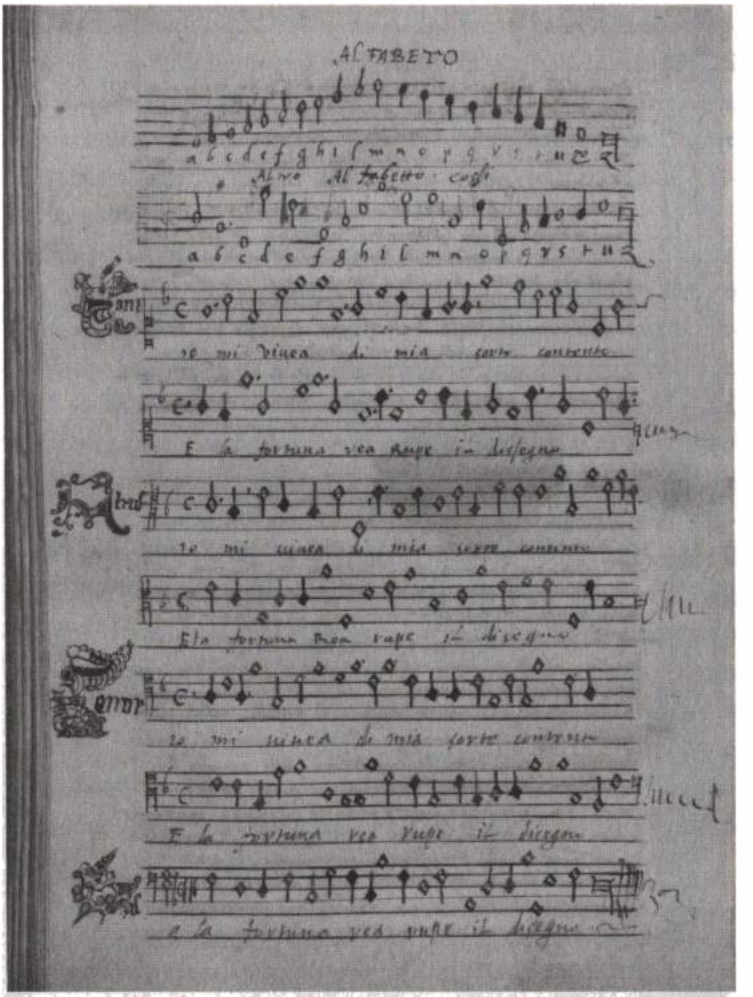
Bir önceki bölümde gördüğümüz üzere, şifreli yazışma, Venedik istihbaratının itici gücünü teşkil etmiştir. Bunun sebebi, yönetimin hayatî bir aracı olan şifreli mektupların Cumhuriyet'in istihbarat operasyonlarını besleyen uzun mesafeli görevlerin ve etkileşimlerin sistemli iletişimini mümkün kılmasıdır. Bundan

---

Leonardo Furlano, *Opera noua la quale insegna scriuere e leggere in vintisette modi di zifere, & per homini eccellenti desiosi di virtu, & contiensi in essa sette capitoli molto maestreuoli & salutiferi ad ogni fidel christiano. Stampata nouuamente...* (Venedik: Gulielmo Fontaneto, 1543); Giulio Cesare Capaccio, *Il secretario opera di Giulio Cesare Capaccio napolitano. Oue quanto conuiene allo scriuer familiare, cioè, all'ornato del dire, all'ortografia, alla materia de i titoli, delle cifre, dello scriuer latino, breuemente si espone. Insieme col primo volume di lettere dell'istesso autore. In questa terza editione accresciuto, & emendato. Aggiuntoui anco di più quattro tauole di quanto nell'opera tutta si contiene* (Venedik: Nicolò Moretti, 1597). Bu tür rehberlerin İtalya'nın diğer kısımlarında yayınlanmış numuneleri için, örneğin, bkz. Fedele Fedeli Piccolomini, *Della nuoua inuentione della vera scienza delle cifre breue discorso di Fedel Piccolomini Fedeli* (Pesaro: Heredi di Bartolomeo Cesano, yaklaşık 1560); Giovanni Battista Palatino, *Libro nuouo da imparare a scriuere tutte sorte lettere antiche et moderne di tutte nationi, con nuoue regole, misure et essempi. Con vn breue, & vtile Trattato de le cifre, composto per Giouambattista Palatino cittadino romano* (Roma: Nella contrada del Pellegrino per la moglie che fu di Baldassarre de' Cartolari, 1543). Bu tür rehberlere dair bilgilerini benimle paylaştıkları için Alex Bamji ve Rosa Salzberg'e müteşekkirim.

5 ASV, *IS*, b. 1269, Terzo Volume, c. 35v.

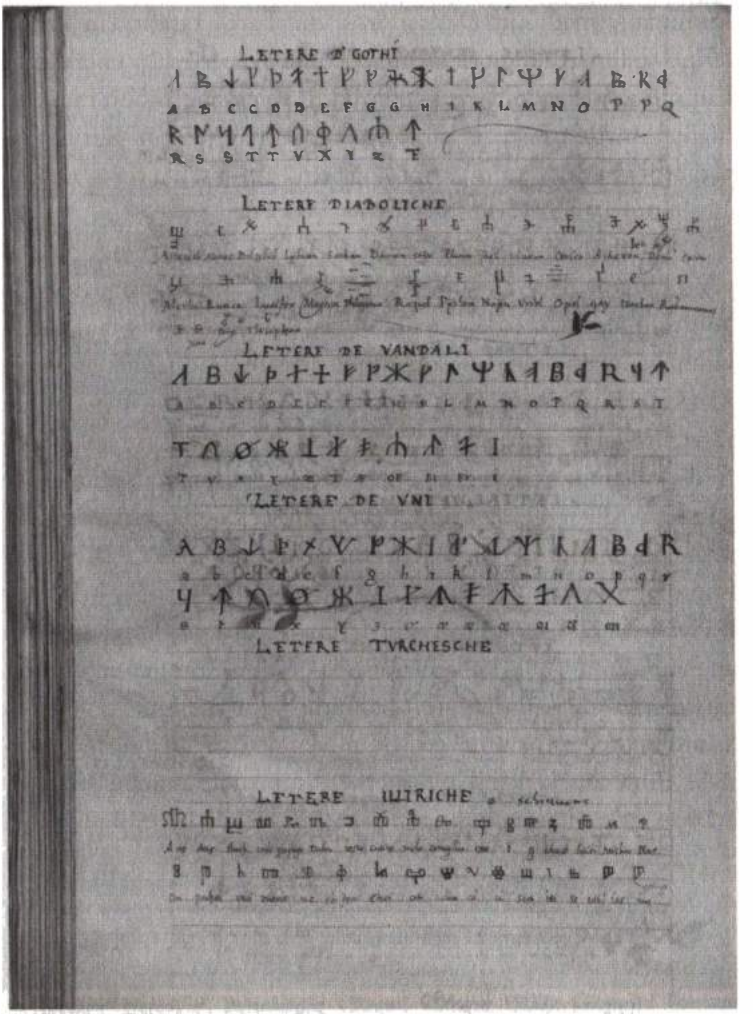
6 ASV, *IS*, b. 1269.

Resim 4.1. V. Karl Kriptogramı, Agostino Amadi © Archivio di Stato di Venezia.

dolayı, kriptoloji "sanatı ve bilimi"nin metodolojik bakımdan geliştirilmesi çok mühimdi.[7] Onlar Konseyi, bu gerekliliğin farkına erkenden varmış ve henüz 1570'lerden itibaren, resmî

7 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 13, c. 49r./v. (16 Mart 1588).

Resim 4.2. *Lettere Diaboliche* ve diğer alfabeler, Agostino Amadi © Archivio di Stato di Venezia.

kriptologların devlet için "en yüksek ehemmiyet"te bir mesele olarak resmî şekilde eğitilmelerini kararlaştırmıştır.[8] 1580'lerin

8 *A.g.e.*, Reg. 11, c. 77v. (25 Ocak 1576).

sonunda, Amadi'nin *Delle ziffre*'si dul karısı tarafından kendilerine teslim edildiğinde, Onlar Konseyi, içeriğinin entelektüel üstünlüğünden o kadar etkilenmiş ki, "böylesine asil bir meslekle hizmetimizde çalışmak isteyen genç sekreterlerimiz eğitilsin ve yetiştirilsin" diye, acemi kriptologların eğitim rehberi olarak kullanılmasına karar verilmiştir.[9]

Bu bölümün göstereceği üzere, Onlar Konseyi, Doç'un Sarayı'nda bulunan ve Doçluk Kançılaryası'na komşu olan, devletin kontrolü altında ve devlet tarafından tanzim edilmiş tam teşekküllü bir kriptoloji departmanının gelişimine öncülük etmiştir. 1543 senesinden beri tam olarak faaliyette olan bu departman, şifrelerin yaratılması, şifreli mesajların çözülmesi, şifre anahtarlarında kullanılmak üzere kançılarya çalışanlarının yetiştirilmesi ve hatta Venedik'in devlet kriptologları için seçkin bir eğitim ve geliştirme düzeninin meydana getirilmesi de dahil olmak üzere çeşitli kriptoloji işlevlerini üstlenmiştir.[10] Şifrelerin Venedik'in istihbarat faaliyetlerindeki yararlığı sebebiyle, bu departman, şifrelerin veya anahtarlarının yanlış kullanımlarında ölüm cezasını da içeren sert düzenlemelerle koruma altına alınmıştı. Bu bölüm, Venedik'in kriptoloji departmanının gelişimini yeniden değerlendirme gayesiyle, Rönesans Venedik'inin merkezî istihbarat organizasyonu sebebiyle, kriptolojinin başlı başına seçkin bir meslek hâline geldiği

9 *A.g.e.*, Reg. 13, c. 49r./v. (16 Mart 1588).

10 Erken modern kriptolojiye dair en kapsamlı çalışmalar arasında şunlar sayılabilir: Bartolomeo Cecchetti, "Le scritture occulte nella diplomazia veneziana", *Atti del Regio Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti*, XIV. cilt, III. dizi (1868–69), s. 1185–1213; Friedrich Wagner, "Studien zu einer Lehre von der Geheimschrift", *Archivalische Zeitschrift* 11 (1886), s. 156–89; 12 (1887), s. 1–29; 13 (1888), s. 8–44; Aloys Meister, *Die Anfänge der modernen diplomatischen Geheimschrift: Beiträge zur Geschichte der italienischen Kryptographie des XV. Jahrhunderts* (Paderborn: Schöningh 1902); Meister, *Die Geheimschrift im Dienste der päpstlichen Kurie von ihren Anfängen bis zum Ende des XVI. Jahrhunderts* (Paderborn: Schöningh, 1906); David Kahn, *The Codebreakers: The Story of Secret Writing* (Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1966), özellikle Üçüncü ve Dördüncü Bölümler; Couto, "Spying in the Ottoman Empire".

iddiasını öne sürmektedir. Başka bir ifadeyle, kriptolojinin on altıncı yüzyıldaki profesyonelleşmesi, şifre ustalarının kriptolojiyi, uygulamalı bir *scientia*'dan [bilimden], Venedikli yetkililerin ona verdikleri isme göre *profession così nobile*'ye [pek asil bir mesleğe] dönüştüğü Doçluk Sarayı'nda gerçekleşmiştir.[11]

Araştırmacılar, kriptolojinin tarihî gelişimini araştırmaya çalışırken, bilhassa Siyah Odalar –profesyonel kriptoloji girişimlerinin yürütüldüğü gizli odalar– ve bunların içinde gerçekleşen şifre kırma faaliyetlerinin[12] ortaya çıkışına yoğunlaşırlarken, disiplinin uzun Rönesans'ta kademeli olarak profesyonelleşmesi, tarihçiler tarafından, öncelikle onların söylediklerine göre, erken modern kod ve şifrelerinin basit vaziyeti sebebiyle, büyük ölçüde göz ardı edilmiştir.[13]

Erken modern kriptografiye dair çağdaş görüşlerle şekillenmiş bu mütalaa, Siyah Odalar'ın Orta Avrupa'nın bazı bölgelerinde on yedinci yüzyıldan itibaren sistemli bir şekilde çoğalışlarını ya da kriptolojinin on sekizinci yüzyılın siyasî uygulamalarında yaygın olarak ortaya çıkışlarını açıklamakta yetersiz kalmaktadır.[14] Buna göre, o dönemde kriptolojinin profesyonel gelişimini araştırmak ve Venedik'in profesyonel şifre yapma ve şifre kırma faaliyetlerine dair kapsamlı bir anlayış elde etmek için, erken modern kodların ve şifrelerin dar kapsamlı karmaşıklık (ya da

11 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 13, c. 49r. (16 Mart 1588). Bu belgenin bir kopyası ASV, CCX, *Raccordi*'de bulunabilir [Reg. 1 (Unico), c. 3r./v.].

12 Örneğin, bkz. Eugène Vaillé, *Le Cabinet noir* (Paris: Presses Universitaires de France, 1950); Franz Stix, "Zur Geschichte und Organisation der Wiener Geheimen Ziffernkanzlei", *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 51. cilt (1937), s. 131–160; De Leeuw, "The Black Chamber"; De Leeuw, "Cryptology in the Dutch Republic: A Case Study", Karl de Leeuw ve Jan Bergstra'nın editörlüğünde yayınlanan *The History of Information Security: A Comprehensive Handbook*'un içinde (Amsterdam: Elsevier, 2007), s. 327–368.

13 Örneğin, bkz. Herbert Rowen, *John de Witt, Grand Pensionary of Holland, 1625–1672* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1978), s. 25; Augusto Buonafalce, "Bellaso's Reciprocal Ciphers", *Cryptologia* 30, no. 1 (2006), s. 39–51.

14 De Leeuw, "Cryptology in the Dutch Republic", s. 331–332.

basitlik) seviyesinden uzaklaşarak, hem tarihî arka planı hem de kriptolojinin ezoterik bir âdetten, uygulamalı bir *scientia*'ya ve oradan neticede gerçek bir mesleğe evrildiği daha geniş sosyo-politik bağlamı incelemek lazımdır.

Kriptolojinin kısa bir tarihî değerlendirmesine girişmeden önce, bu kitapta kullanılan bazı tabirleri açıklamak faydalı olacaktır.[15] Kriptoloji, bu bağlamda "kriptografi ve kriptanalizi kapsayan bilim"dir.[16] Kriptografi, (kriptoloji dilinde "düz metin" olarak adlandırılan) bir metnin, bir anahtar olmadan dışarıdakiler tarafından anlaşılmayacak hâle dönüştürülmesi; kriptanaliz veya kod kırmaysa, sarılı bir gizli mesaj olan "kriptogram"ın kırılma veya çözülme sürecidir. Bu, gizli bir mesajın alıcısının bir anahtar ya da sistem bilgisiyle, "dönüşümleri geri döndürüp asıl mesajı açığa çıkardığı", "şifre çözme" ya da "kod çözme"den oldukça farklıdır.[17] Son olarak, bir "kod", örneğin, bir kod kelime kullanarak bir mesajın anlamını değiştirme metodu; bir "şifre"yse mesajın sunulduğu karakterleri değiştirerek mesajı saklama tekniğidir.[18]

Kriptolojinin Kısa Bir Tarihî Değerlendirmesi

On altıncı yüzyılın başında, meşhur Rönesans hümanisti Sir Thomas More (1478–1535), *Utopia* kurmaca ada topluluğunu tasarladı. *Utopia*, ütopyan bir dili de barındıran bazı benzersiz özelliklere sahipti. Bu, kareler, daireler ve üçgenler şeklindeki sembolleri içeren *Utopiensium Alphabetum*'a (Ütopyan alfabe) dayanmaktaydı.[19] Latin alfabesi gibi, Ütopyan alfabe de her harfin bir fonetik birimle

15 Bu tabirler, Kahn tarafından kullanılan terminolojiye dayanmaktadır ve Kahn, *The Codebreakers*'ın içinde (s. xiii-xvi) bulunmaktadır.

16 *A.g.e.*, s. xvi.

17 *A.g.e.*, s. xv.

18 *A.g.e.*, s. xiii–xv.

19 Thomas More, *Utopia*, editörler George M. Logan, Robert M. Adams ve Clarence H. Miller (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s. 23, 27. *Utopia*'nın ilk baskısı Latince olmak üzere Dirk Martens tarafından 1516'da Leuven'de yayınlanmıştı.

temsil edildiği Fenike alfabesinden örnek almıştı. Thomas More'un metninde Ütopyan dilinin sadece küçük bir örneği verilmişse de, alfabenin özenle düşünülüp üzerine çalışıldığını ispat edecek yeteri kadar tutarlılığı mevcuttur.[20] Bu, harflerin semboller kullanılarak şifrelenmesinin erken tarihli bir örneğidir. Yine de, İlkçağ'a kadar dayanan kriptografinin uzun tarihinin Eski Yunan ve Roma'nın askerî ve siyasî kozmosuna kadar izini sürmek mümkündür.

Yunan tarihçiler Herodotos, Polibios ve Plutarkhos, yazılarında kriptografinin klasik devirlerde, öncelikle askerî stratejistler için bir araç olarak meydana getirildiğini beyan etmektedirler.[21] İlk askerî kriptografi sistemi, milattan önce beşinci yüzyılda "Yunanların en savaş yanlıları olan" Spartalılar tarafından icat edilmiştir.[22] Bunlar, ismini "asa" anlamındaki Yunanca *σκυτάλη* kelimesinden alan, *scytale* isminde, en eski tarihli rakamları değiştirme şifreleriydi. Plutarkhos, *Paralel Hayatlar*'da *scytale*'yi, bir parşömen parçasının etrafına spiral olarak sarılan bir sopa olarak tasvir etmiştir. Haberci, mesajı sopanın etrafına yazar, açar ve yollardı. Parşömendeki birbirinden ayrılmış harfler, hiçbir şey ifade etmez; alıcının parşömeni aynı çaptaki bir sopanın etrafına yeniden sarması gerekir ve böylece karakterler yeniden doğru sıraya göre dizilir ve gizli mesajı ortaya çıkardı.[23]

20 More'in birinci baskısında Ütopyan alfabe, arkadaşı Pierre Gillis'e (1486–1533) atfedilmiştir. Edward Surtz ve Jack H. Hexter'in editörlüğünde yayınlanan *The Yale Edition of the Complete Works of St. Thomas More*'un içindeki değerlendirmeye bakınız [IV. cilt, *Utopia*, (New Haven, CT: Yale University Press, 1977), s. 277–278.

21 Klasik devirlerde kriptografi için, bkz. Edgar C. Reinke, "Classical Cryptography", *The Classical Journal* 58, no. 3 (1962), s. 113–121; P. L. Jacob, *La Cryptographie: ou l'art d'écrire en chiffres* (Paris: Adolphe Delahays, 1858), s. 1–10; Kahn, *The Codebreakers*, s. 81–84. O dönemdeki istihbarat için, bkz. Rose Mary Sheldon, *Intelligence Activities in Ancient Rome: Trust in the Gods but Verify* (Abingdon: Routledge, 2005).

22 Kahn, *The Codebreakers*, s. 82.

23 Plutarch, *Lives* [*Hayatlar*], IV. cilt, İngilizceye çeviren Bernadotte Perrin (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959), s. 285–287; Cecchetti, "Le scritture occulte", s. 1191.

Julius Caesar'ın dönemine gelindiğinde, şifrelerin askerî amaçla kullanımı daha fazla yaygınlaşmıştı. Romalı tarihçi Suetonius (MS yaklaşık 69–MS 122'den sonra), meşhur generalin biyografisinde, Caesar'ın ordusuyla gizlice haberleşmek için şifre kullandığını ve bunu düz metindeki harfi, alfabede kendisinden üç harf sonra gelen harfle değiştirerek yaptığını yazmıştır.[24] Bu daha sonra, mevcut olan en basit şifrelerden biri olan *Caesar'ın şifresi*'ne ismini vermiştir.[25] Kriptografi, askerî stratejistlere bir savaş aracı olarak hizmet vermektense, kademeli olarak, Ortaçağ'ın manastıra has hümanizminin perdelerinin arkasında neşet eden bir yarı-entelektüel işlev üstenmiştir. Özellikle Ortaçağ'da, şifreleme, İbranice metinlerde karşılarına çıkan harf değiştirme tekniklerinden ilham alarak, "kâtiplik eğlenceleri" için ilkel şifreler üretmeye başlayan keşişlerin kâtipliğe dair boş zaman faaliyeti hâline gelmiştir.[26]

Rönesans döneminde kriptolojinin birincil kullanımı, entelektüel bir boş zaman faaliyetinden, sırlara dair bilgileriyle övünç kaynağına veya sadece gündelik iç sıkıntılarını savuşturmak için gizli yazıya dair takdir gören ya da yasaklanan risaleler yazan Rönesans âlimlerinin entelektüel hüner numunesine (ya da yalnızca bir entelektüel kaçış yoluna) dönüşmüştür. Bunun en çarpıcı örneği, İtalyan hümanist Leon Battista Alberti'ninkidir (1404–1472). Rönesans adamının timsali –bir mimar, ressam, şair, filozof, gerçekten de çok yönlü yetenekleri ve yüksek bir zekâsı olan bir adam– olan Alberti'ye ayrıca Batı Kriptolojisinin Babası da denilmekteydi.[27] Bunun sebebi, iki veya daha fazla şifre alfabesini bilme ve aynı metinde kullanmayı içeren çok alfabeli yer değiştirme sistemini icat etmesiydi. Özünde, Alberti'nin çok alfabeli metodu, hiçbir karakterin hiçbir zaman aynı şekilde yer değiştirmemesi ve mesajı çözmek için bir anahtarı zorunlu kılması ön koşullarını temel

24 Suetonius, *The Lives of the Twelve Caesars*, İngilizceye çeviren Robert Graves (Londra: Penguin, 2007).

25 Kahn, *The Codebreakers*, s. 84.

26 *A.g.e.*, s. 77–79, 106.

27 *A.g.e.*, s. 125, 130.

almaktaydı.[28] Alberti, metodunu 1466 senesinde *De componendis cifris* isimli Latince bir risalede yayınlamıştı ve bu risale yerel dile ancak bir yüzyıl sonra 1568 senesinde tercüme edilmişti.[29]

De componendis cifris'in yayınlanmasından yarım yüzyıl sonra, Alman entelektüel Heidelbergli başrahip Johannes Trithemius (1462–1516), basılı ilk kriptoloji rehberi olan *Polygraphia*'yı yazmıştır.[30] *Polygraphia* altı kitaptan meydana gelmekte ve Trithemius'un çığır açıcı en büyük icadı olan ve Hristiyan dualarının düz metni gizlediği Ave Maria Metodu'nu içermekteydi.[31] Trithemius'un ileri entelektüel becerilerine rağmen, Alberti ve Trithemius'un öncü çalışmalarının temel hususlarını birleştirerek "çok alfabeli yer değiştirme modern kavramı"nı meydana getiren Napolili genç dâhi Giovanni Battista Della Porta'ydı (yaklaşık 1535–1615).[32] Kriptolojide izlerini bırakmış diğer İtalyan

28 *A.g.e.*, s. 125–126.

29 Leon Battista Alberti'nin *De componendis cifris*'inin İtalyanca tercümesi şudur: Leon Battista Alberti, *Opuscoli morali di Leon Ba[t]tista Alberti Fiorentino. Ne' quali si contengono molti ammaestamenti, necesarij al viver de l'Huomo, così posto in dignità come privato. Tradotti, et parte corretti da M. Cosimo Bartoli* (Venedik: Francesco Franceschi Sanese, 1568), s. 200–219. Alberti'nin Latince metni Meister tarafından yayınlanmıştır: Meister, *Die Geheimschrift*.

30 Johannes Trithemius, *Polygraphiae Libri sex Ioannis Trithemij, abbatis Peapolitani quondam Spanheimensis, ad Maximilianum Caesarem* (Würzburg: Impressum ductu Ioannis Haselberg de Aia, 1518). *Polygraphia* ilk kez yerel dilde 1568 senesinde yayınlanmıştır. Trithemius'a dair, bkz. Robert W. Seton-Watson, "The Abbot Trithemius", Robert W. Seton-Watson, *Tudor Studies*'in içinde (Londra: Longmans, Green & Co., 1924), s. 75–89; Paul Chacornac, *Grandeur et adversité de Jean Trithème, bénédictin, abbé de Spanheim et de Wurtzbourg (1462–1516): la vie, la légende, l'œuvre* (Paris: Éditions Traditionnelles, 1963); Klaus Arnold, *Johannes Trithemius (1462–1516)* (Würzburg: Kommissionsverlag Ferdinand Schöningh, 1971); Noel L. Brann, *The Abbot Trithemius (1462–1516): The Renaissance of Monastic Humanism* (Leiden: Brill, 1981); Brann, *Trithemius and Magical Theology: A Chapter in the Controversy over Occult Studies in Early Modern Europe* (Albany, NY: State University of New York Press, 1998).

31 Trithemius'un *Polygraphia*'sının bir analizi için, bkz. Kahn, *The Codebreakers*, s. 133–137.

32 *A.g.e.*, s. 137; Della Porta'nın bilimsel eserine dair, bkz. Murano, *Giambattista Della Porta*.

kriptograflar arasında, Alberti ve Trithemius'un teorilerine dayanarak, üç kısa kriptografi rehberi meydana getiren ve mesajı anahtarın içine koyan bir şifre olan kendinden anahtarlı şifrede öncülük eden Giovanni Battista Bellaso (1505–ölüm tarihi bilinmemektedir) bulunmaktadır.[33] Kendinden anahtarlı bir şifre fikri, yetenekli Milanolu tabip ve matematikçi Girolamo Cardano (1501–1576) tarafından geliştirilmişti fakat Cardano'nun bunu ifade ediş şekli kusurluydu.[34]

Tarihçilerin gözden kaçırdığı bir kriptograf, İtalyan Yahudi mühendis Abramo Colorni'ydi (yaklaşık 1544–1599).[35] Çok yönlü bir mucit ve askerî mühendisliğin virtüözü olan Colorni, kariyerine, askerî teknoloji üzerine profesyonel uzmanlığıyla Ferrara Dükü II. Alfonso d'Este'nin sarayında başlamıştır.[36] Rönesans'ın seçkin âlimlerinin ayak izlerini takip eden Colorni, ayrıca "çok bilinen bir tabip ve filozof",[37] eski çağ eserlerinin mütehassısı açgözlü bir koleksiyoncusu, oyun kartları ve sihirbazlık numaraları ustası olmuştur.[38] Çok sayıdaki şöhret kaynağına ilaveten Colorni aynı zamanda yetenekli bir kriptografı. Kriptografi risaleleri *Scotographia* ("karanlık risale") adıyla toplanmış ve 1593'te Bohemya'da yayınlamıştır.[39] Bu risalenin yayınlanması izni için

33 Kahn, *The Codebreakers*, s. 137. Giovanni Battista Bellaso'ya dair literatür için, bkz. Buonafalce, "Bellaso's Reciprocal Ciphers".

34 Charles J. Mendelsohn, "Cardano on Cryptography", *Scripta Mathematica* VI (Ekim 1939), s. 157–168.

35 Colorni'ye dair, bkz. Joseph Adler, "Abraham Colorni: An Uncommon Jew in the Italian Renaissance", *Midstream: A Monthly Jewish Review* 32 (1996), s. 16–18; Jütte, *The Age of Secrecy*, s. 116–223; Colorni hakkında en ilk kapsamlı çalışma için, bkz. Giuseppe Jarè, *Abramo Colorni: Ingegnero mantovano del secolo XVI: Cenni con documenti inediti* (Mantua: Balbiani, 1874); Jarè, *Abramo Colorni: Ingegnere di Alfonso II d'Este: Nuove ricerche* (Ferrara: Premiate Tipografi a Sociale, 1891).

36 Jütte, *The Age of Secrecy*, s. 69, 126–129.

37 *A.g.e.*, s. 121.

38 *A.g.e.*, s. 126, 217.

39 Abramo Colorni, *Scotographia, overo scienza di scrivere oscuro, facilissima & sicurissima, per qual si voglia lingua; le cui diverse inventioni divisi in tre libri,*

daha önce Venedik, Mantua ve Floransa'da başarısız teşebbüsler olmuştur.[40] Colorni'nin şifresinin hususiyeti, İtalyan alfabesinde bulunmayan K, W, X ve Y gibi Roman harflerini kullanışında yatmaktadır. Bunun sebebi, Avrupa içinde ve Avrupa'nın ötesinde yaygın olarak kullanılabilecek evrensel bir şifre yaratma arzusuydu;[41] ancak bu, bir şifre ne kadar çok kullanılırsa kırılması o kadar kolaylaşacağından dolayı, şifrelemenin amacına aykırıydı. Colorni ayrıca, tüccarlar, satıcılar ve günlük işleri için yüksek hacimde –bazen de gizli– yazışmalara itibar eden diğer hünerli ustalar için daha basit hâle getirilmiş şifreleme yöntemleri de sunmuştur.[42]

Bütün bu kriptoloji ustaları, zamanlarının ve çabalarının büyük kısmını gizli haberleşme biliminde eserler vermeye adamışlarsa da, hiçbirisi kriptolojide profesyonel uzmanlaşma iddiasında bulunamamıştır. Alberti öncelikle bir mimar, Trithemius bir din adamı ve Della Porta bir doğa tarihçisiydi. Bellaso bir devlet sekreteri, Cardano tabip ve matematikçi ve Colorni, askerî bir mühendis olarak işe başlamış, her şeyden biraz olsun anlayan bir şahıstı. Bu itibarla, onların kriptoloji risaleleri profesyonel bir ihtirasla değil, entelektüel kaçışa dair iştahlarını tatmin eden bilgince bir tutkuyla güdülmüştü. Bazı zamanlarda, kaçışları, bir çeşit Epiküryen düşkünlüğe, bilimsel bilgiyi kullanma ve istismar etme yönündeki fevkalade entelektüel kabiliyetleriyle beraber o devirde mevcut olan bilim ve sihir arasındaki akışkanlıktan neşet eden sırra ve bilinmeyene karşı tuhaf bir temayülün hudutlarına

serviranno in più modi, & per Cifra & per Contracifra: Le quali, se ben saranno communi a tutti, potranno nondimeno usarsi da ogn'uno, senza pericolo d'essere inteso da altri, che dal proprio corrispondente (Prag: Sciuman, 1593).

40 Colorni, Venedikli yetkililere Prag'daki Venedik elçisi vasıtasıyla bir dilekçe sunmuştur. Elçinin mektubu ve Colorni'nin dilekçesi Colorni, *Scotographia*'nın içinde yayınlanmıştır (s. 33–34). Mantua'da yayınlanışı için, bkz. *a.g.e.*, s. 35. Floransa'da dağıtılışı için, bkz. ASF, *Pratica Segreta*, f. 73, c. 155r./v. (1592); *a.g.e.*, f. 189, c. 189r./v. (1592).

41 Jütte, *The Age of Secrecy*, s. 179. Colorni'nin karakter tercihlerinin ayrıntılı bir değerlendirmesi için, bkz. Colorni, *Scotograghia*, Birinci Kitap, Birinci Bölüm.

42 Jütte, *The Age of Secrecy*, s. 180.

varmaktaydı.[43] Böylece, Rönesans'ta kriptolojinin entelektüel kullanımının metotlaşmasının, profesyonelleşmesinin oldukça ötesine geçtiği açık hâle gelmektedir. Fakat Rönesans ilerledikçe, devletlerin diplomatik faaliyetlerinin sistemli hâle gelişi, kriptolojinin kullanımına farklı bir işlev katmıştır.

Rönesans'ta Şifrelerin Diplomatik Bakımdan Kullanımı

Kod ve şifrelerin diplomatik bakımdan kullanımlarının yaygınlaşması, İtalya ve tüm Avrupa'da diplomatik faaliyetlerin metodolojik bakımdan sistemleşmesinin gerçekleştiği yüzyıl olan uzun *Quattrocento*'da [on beşinci yüzyıl için kullanılan, dört yüz manasında] başlamıştır.[44] Kriptolojinin bu dönemdeki, matbaa sayesinde istikrarlı şekilde hızlanan kademeli olarak entelektüelleşmesi, bu disiplinin ezoterik bir âdetten, diplomasinin hizmetinde uygulamalı bir *scientia*'ya dönüşmesine yardım etmiştir. Bu süreçte Cicco Simonetta'nın *Regulae ad extrahendum litteras zifferatas sine exemplo* isimli kitabının yayınlanması (1474) çok mühimdir.[45] Simonetta (1410–1480) geç Ortaçağ döneminin haberleri en iyi şekilde alan şehirlerinden biri olan Milano Düklüğü'nde uzun süre hizmet etmiş bir devlet sekreteriydi. Bilhassa, "tam manasıyla '*signore di novelle*'" [haberlerin efendisi] olan Francesco Sforza'nın[46] idaresi altında, etkili bir istihbarat toplayıcıları ve diplomatlar ağı, şehre ve şehirden istikrarlı bir bilgi akışına katkıda bulunmuştur.[47] Milano, bu sebepten dolayı, denizaşırı diplomatik misyonların dayandığı gizli istihbaratın sistemli olarak kullanılmasında öncülük

43 Bilim, doğa ve sihir arasındaki bulanık sınırlara dair, bkz. Eamon, *Science and the Secrets of Nature*; Eamon, *The Professor of Secrets: Mystery, Medicine, and Alchemy in Renaissance Italy* (Washington DC: National Geographic Society, 2010); Jütte, *The Age of Secrecy*.

44 Lazzarini, *Communication and Conflict*.

45 Bkz. Paul M. Perret, "Les Règles de Cicco Simonetta pour le déchiffrement des écritures secrètes", *Bibliothèque de l'École des Chartes* 51 (1891), s. 516–525.

46 Lazzarini, *Communication and Conflict*, s. 47.

47 Senatore, "Uno mundo de carta".

etmiştir.[48] On beşinci yüzyılın ikinci yarısında Milano'nun gizli kançılaryası ve onun şifrelerinden sorumlu olan Simonetta,[49] kendinden sonrakiler tarafından devlet idaresinde görevlendirilen ilk profesyonel kriptolog olarak hatırlanmıştır.[50]

Diplomatik amaçlar için karmaşık şifreler, İtalyan yarımadasında on beşinci yüzyılın başından itibaren kullanımdaydı. Henüz 1401 senesinde, Mantua'dan Mantualı şansölye Simone de Crema'ya gönderilen raporlar, çok sayıda şifre muameleleriyle şifrelenmişti.[51] "Eşsesli" adı verilen birden fazla ikamenin sesli harflere metinde rastgele şekilde değil, özel olarak uygulanması, temel bir frekans analizi bilgisinin mevcudiyetine işaret etmektedir.[52] Bir yüzyıl sonra, profesyonel operatörler tarafından şifrelerin profesyonel bakımdan kullanımı, profesyonel şifre sekreteri manasına gelen *cifrista* tabirinin ortaya çıkmasıyla resmen tasdik edilmişti. Bu tabir, büyük olasılıkla Venedik'te ortaya çıkmış[53] ve yarım yüzyıl sonra, Papa'nın Şifre Sekreteri kaleminin 1555 senesinde ihdas edildiği Roma'da yaygın olarak kullanılmıştı. Papa'nın kayıtlara geçmiş ilk şifre sekreteri Triphon Benicio de Assisi'ydi.[54] Yine de, 1585 ile 1605 seneleri arasındaki yirmi senede beş papaya hizmet vermiş amca ve yeğen Giovanni ve Matteo Argenti, Roma'nın o dönemdeki en tanınan şifre sekreterleri ününü hak etmişlerdir.[55]

48 A.g.e.

49 Cerioni, *La diplomazia sforzesca*, 1. cilt, s. xviii–xix.

50 Simonetta ve Milano'nun kançılaryasının kriptologlarına dair, bkz. Cerioni, *La diplomazia sforzesca*, 1. cilt; erken modern Avrupa'da devlet sekreterlerine dair, bkz. Dover, *Secretaries and Statecraft*'ın içindeki makaleler.

51 Kahn, *The Codebreakers*, s. 107. Geç Ortaçağ Mantuasında diplomasiye dair, bkz. Daniela Frigo, "'Small States' and Diplomacy: Mantua and Modena", Frigo, *Politics and Diplomacy*'nin içinde s. 147–175.

52 Bkz. Kahn, *The Codebreakers*, s. 107.

53 Preto, *I servizi segreti*, s. 268–269.

54 Richard A. Mollin, *Codes: The Guide to Secrecy from Ancient to Modern Times* (Londra: Chapman and Hall, 2005), s. 58.

55 Matteo Argenti'ye dair, bkz. Meister, *Die Geheimschrift*, s. 148–170; Matteo Argenti'nin kodlarına dair, bkz. Christiane Villain-Gandossi, "Les Dépêches chiffrées de Vettore Bragadin, baile de Constantinople (12 juillet 1564–15 juin 1566)", *Turcica* IX, no. 2 (1978), s. 52–106.

Profesyonel şifre sekreterleri, özellikle geniş topraklara hükmeden devletlerin parçaları olan bazı Avrupa saraylarında kullanılmışlardır. Fransa'nın III. Henri ve IV. Henri'leri, uzman kod kırıcılarını matematikçi ve avukat François Viète de la Bigotière'de bulmuşlardır (1540–1603).[56] Birinci Bölüm'de gördüğümüz üzere, İspanya'nın kriptoloji faaliyetleri, II. Felipe'nin idaresi altında, İspanyol devlet bürokrasisinin şifreli diplomatik yazışmalarının yönetildiği özel bir birimi olan *Despacho Universal*'de kayda değer bir surette yoğunlaşmıştır.[57] Netice itibarıyla, on yedinci yüzyılda Siyah Odaların ortaya çıkışı, şifrelerin profesyonel olarak kullanımının sistemli hâle gelmesine dair fikir vermektedir.[58] Ancak Rönesans Venedik'inde, kriptoloji farklı bir yola girerek, Onlar Konseyi'nin sistemli, profesyonel kriptoloji faaliyetlerinin çok iyi şekilde tanımlanmış mesleği hâline gelmiştir.

Venedik'in Kriptoloji Departmanı

Agostino Amadi, bu bölümün girişinde bahsedilen kriptoloji rehberi *Delle Zifre*'sinde Venedik'in kriptolojisinin erken şekilde gelişmesini ortaya koyan ilgi çekici bir anekdot anlatmaktadır. Kutsal Roma İmparatoru V. Karl, uzun hükümdarlığı döneminde bir seferinde, Doç Andrea Gritti'ye görünüşte herhangi bir enstrüman olmadan birkaç şarkıcı tarafından okunmak üzere yazılmış bir Rönesans şarkısı olan *madrigal*'a benzeyen bir belge göndermişti. Venedik'in, henüz 1527'den itibaren San Marco'nun *maestro di capella*'sı olarak Felemenk müzisyen ve Rönesans'ın tesirli bestekârlarından biri olan Adrian Willaert'i tayin etmekle övünmesinden dolayı imparatorun hediyesi tesadüfî değildi.[59] Doç, müziğe dair

56 Devos, *Les chiffres de Philippe II*, s. 29–30.

57 Bkz. Devos, *Les chiffres de Philippe II*; Allaire, "Le Décodage de la correspondance chiffrée"; Couto, "Spying in the Ottoman Empire", s. 296–299.

58 Siyah Odaların tarihi hakkında hatırı sayılır miktarda çalışma bulunmaktadır. Örneğin, bkz. Vaillé, *Le Cabinet noir*; De Leeuw, "The Black Chamber".

59 Adrian Willaert ve *madrigal*'a dair, bkz. Martha Feldman, "Venice and the Madrigal in the Mid-Sixteenth Century", yayınlanmamış doktora tezi (University of Pennsylvania, 1987).

hediyeyi aldığında, derhâl Willaert'i ve meşhur müzisyenleri topladı ve onlara imparatorluk ezgisini Venedikli soyluların huzurunda okumalarını emretti. Fakat Willaert ve meslektaşları, kâğıda baktıklarında dilleri tutulmuş hâlde kalakaldılar ve müzik notasını okuyamadılar. Dinlemeye gelenler şaşkına dönmüştü. Seçkin maestronun kabiliyetine ne olmuştu? "İmparatorların en şaşaalısı" tarafından gönderilen ezgiyi okuma becerisinin olmaması mümkün müydü? O kutsuz anda, Ludovici adında bir sekreter, Doç'a hitap ederek,[60] majestelerinin Cumhuriyet'in en meşhur müzisyenlerini sessiz bırakacak derecede anlaşılmaz bir beste göndermesinin imkânsız olduğunu beyan etti. Bunun sonucunda, ertesi gün, Ludovici, Doç'tan dört sekreterin eşliğinde bir görüşme talep etti. Burada, hayrete düşmüş Venedikli soyluların huzurunda, küçük orkestrayı, V. Karl'dan gelen ve imparatoru haberdar etmek için meşhur Hollandalı müzisyeni töhmet altında bırakan, Venedik aleyhinde ziyadesiyle korkunç bir organize isyandan Venediklileri haberdar etmek için en gizli yolları kullanmaya mecbur eden gizli bir mesajı ortaya çıkarmaya "yönlendirdi". Aslında, Willaert'in, Karl'ın müzik notasını okuyamamasının sebebi, bunun *madrigal* gibi gözüken fakat müzisyenin yüksek kabiliyetine rağmen, çıplak gözünde hiçbir mana ifade etmeyen bir müzik kriptogramı olmasıydı.[61]

Amadi'nin hikâyesinin gerçek mi yoksa süslenerek boyanmış bir anlatı mı, yoksa bir uydurma mı olduğunu saptamak imkânsızdır. Yine de, anekdot, Venedik'in henüz on altıncı yüzyılın başından itibaren, –diğer sanatların yanında– hem müzikte hem de "şifrelerin en asil bilimi"nde[62] virtüözlere sahip bir merkez olmakla ünlendiğini ortaya koymaktaydı. Venedik'te bilinen ilk şifreli diplomatik mektup, Doç Michiel Steno tarafından 1441 senesinde kaleme alınmış

60 Ludovici'nin kimliği metinde açığa vurulmamışsa da, aşağıda ele alınan Venedik'in hizmetinde çalışan ilk profesyonel kriptologlardan biri olan Giambattista de Ludovici olması kuvvetle muhtemeldir.

61 ASV, *IS*, b. 1269, cc. 36v.–37r. V. Karl'ın kriptogramının bir örneği c. 37v.'de bulunmaktadır.

62 *A.g.e.*, c. 37r.

ve Papalık Sarayı ve Macaristan Kralı V. Ladislaus'un nezdinde bir barış antlaşmasını müzakere eden elçilerine gönderilmişti.[63] Venedik'te profesyonel kriptografinin bu devirde sistemli kullanımına dair kanıt olmasa da, sistemli olarak karmaşık ikame şifrelerinin (*nonemklator*'ların) bazı belgelenmiş kullanımları mevcuttur.[64] Ancak kriptolojinin kademeli olarak sistemli surette kullanımının tohumları, münferit fakat mühim bir hadiseyle, Giovanni Soro'nun 1505 senesinde Venedik'in resmî şifre sekreteri olarak tayin edilmesiyle ekilmiştir.[65] Soro'ya dair bilgimiz kısıtlıdır ve ağırlıklı şekilde Marino Sanudo'nun günlük yazılarına dayanmaktadır. Sanudo'nun günlüğündeki kayıtlarına göre, Soro'nun çok dilli şifreleri kırmadaki takdire şayan yeteneği o kadar muazzamdı ki, İtalya'nın en yetenekli kod yapıcı ve kod kırıcılarından biri olarak kusursuz bir şöhret kazanmıştı.[66] Papa bile ele geçirilen şifreli mektupların içeriğine erişmek için onun yardımına müracaat edermiş ve Soro da neredeyse her seferinde kodları kırmayı başarırmış.[67] Fransa'da bulunan Venedikli bir sekreter, bir defasında, o ülkede, Soro'nun ele geçirilen mektupların yazıldığı şifreleri kırmaktaki hayranlık verici hızı sebebiyle bir ilah olarak (*tenuto per Dio*) görüldüğünü yazmıştır.[68] O hâlde, Soro'nun hem çağdaşları hem de eserini günümüzde takdir edenler tarafından muhtelif büyük unvanlarla onurlandırılması bir tesadüf eseri değildir. Soro'nun yardımcılarından ve takipçilerinden biri olan Alvise Borghi, onu "en nadir faziletlerin babası" olarak adlandırmıştır.[69] Tarihçi Paolo Preto onu "Venedik'in kriptoloji okulunun hakiki kurucusu" olarak tanıtırken;[70] kriptolojinin tarihinin en seçkin otoritelerinden

63 Pasini, "Delle scritture in zifra", s. 300.

64 *Nonemklator*, "harfler ve kelime, hece ve isim karşılıklarının birleşik şifre ikame alfabesi"dir. Bkz. Kahn, *The Codebreakers*, s. 107.

65 *A.g.e.*, s. 109.

66 Sanudo, *I diarii*, X. cilt, s. 231; *a.g.e.*, XI. cilt, s. 393.

67 *A.g.e.*, X. cilt, s. 832; *a.g.e.*, XXVIII. cilt, s. 125; CSPVen, 2. cilt, s. lxxi.

68 Sanudo, *I diarii*, XLII. cilt, s. 473; CSPVen, 2. cilt, s. lxxi.

69 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, f. 7, tarihsiz (arşivci tarafından 1548 senesine ait olduğuna hamledilmiştir); CSPVen, 2. cilt, s. lxxi.

70 Preto, *I servizi segreti*, s. 276.

biri olan David Kahn, onu cesurca "belki de Batı'nın en iyi kriptanalisti" olarak ilan etmiştir.[71]

Soro, Venedik Cumhuriyeti'ne 1543 senesindeki ölümüne kadar neredeyse kırk sene hizmet etmiştir.[72] Kariyeri boyunca, Venedikliler, Floransalılar ve diğerleriyle beraber Papalık Sarayı için sayısız düşman şifresi kırmıştır.[73] 1539 senesinde, Onlar Konseyi'ne İtalyanca, İspanyolca ve Fransızca bölümler içeren bir kriptoloji rehberi hazırlamış ve sunmuştur; Borghi bu rehberin nitelik bakımından insan işi değil daha çok melek işi olduğunu öne sürmüştür.[74] Onu memnun etmek isteyen Venedikli yetkililer, kariyeri boyunca ona çeşitli maaş zamları ve diğer faydalar ihsan etmişlerdir.[75] Ölümünden bir sene önce, 1542 senesinde, ona iki yardımcı tayin edilmiştir.[76] Bu tarihten itibaren, Onlar Konseyi, en azından maaşlı üç daimî şifre sekreteri tutmuştur.

Giovanni Soro'nun yardımcılarının resmî olarak tayini, Venedik'in kriptolojisinin profesyonelleşmesinin başlangıcına işaret etmektedir. Bundan sonra, bir dizi seçkin kriptolog, kendilerini Onlar Konseyi'nin hizmetinde, Venedik'in Doçluk Sarayı'nın en üst katında bulunan *secreto*'da yani Venedik'in Siyah Odası'nda çalışırken bulmuştur. Onların işleri, ihlalleri idam da dahil olmak üzere yasal cezalara çarptırılan çok katı gizlilik kanunlarının altında yürütülmekteydi.[77] Soro öldüğü zaman, onun yerine dört şifre sekreteri geçmiştir: Alvise Borghi,

71 Kahn, *The Codebreakers*, s. 109.

72 Pasini, "Delle scritture in zifra", s. 302.

73 Soro'nun diğer saraylara hizmet etmesine neden izin verildiği belli değildir. Muhtemelen, o devirdeki yeni doğmakta olan kriptolojinin sistemli profesyonelleşmesiyle beraber diplomatik sebeplerden ötürü, Venedikli otoriteler müsamahakâr bir tavır takınmışlardır.

74 Preto, *I servizi segreti*, s. 277. Ne yazık ki, Soro'nun el yazması günümüze kadar ulaşamamıştır.

75 Sanudo, *I diarii*, XI. cilt, s. 232; Preto, *I servizi segreti*, s. 141.

76 Kahn, *The Codebreakers*, s. 109.

77 Örneğin, bkz. ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 11, c. 158r./v. (23 Mayıs 1578).

Giambattista de Ludovici, Giovanni adında bilinmeyen bir mühendis ve Francesco Marin;[78] bu sonuncusu 1544'te *cifristi* takımına katılmak için seçildiğinde hâlihazırda devlet sekreteri olarak çalışmaktaydı.[79]

Zuan Francesco Marin, bu dört sekreterin en seçkin olanıydı. İtibarı, oldukça karmaşık bir İspanyol kodunu kırmasıyla diğer Avrupalı devletlerin dikkatini çekecek surette artmaya başlamıştı.[80] Bu sebepten dolayı, 1552 senesinde, Onlar Konseyi'nin Başkanları Fransız Kralı'ndan Venedik'teki elçisi vasıtasıyla gelen ve Marin'den kendisi için birkaç mektubu çözmesini isteyen resmî bir talebi reddetmiştir.[81] Marin, *cifrista*'lık vazifesinde neredeyse otuz yıl bulunmuş ve bu süre zarfında farklı dillerde sayısız şifre kırarak ve çeşitli devlet tehlikelerinin engellenmesine yardım ederek kendisine Venedik'in en seçkin kriptanalistlerinden biri unvanını kazandırmıştır.[82] Fakat bir şifre sekreteri olarak atanmasından önce de hâlihazırda Venedik Kançılaryası'nda görevdeydi ve burada, kademeli olarak Venedik'in bürokrasi basamaklarında giriş seviyesindeki pozisyon olan *secretario straordinario*'dan (fevkalade sekreter) 1572 senesinde Onlar Konseyi'nde bir sekreterliğe yükselmişti.[83] Bu, Venedik'in Doçluk Kançılaryası'ndaki hiyerarşide, *Cancellier Grande*, yani Büyük Şansölye makamından sonraki en yüksek ikinci pozisyondu. Bir önceki bölümde gördüğümüz üzere, Büyük Şansölyelik, Doçluk makamı gibi katı bir şekilde sadece asilzadelere has olan hükûmet mevkilerine hiçbir zaman talip olamayacak olan *cittadini* sınıfının mensuplarına açık olan en yüksek vazifeydi.

78 CSPVen, 2. cilt, s. lxxi.
79 BNM, Mss. It., cl. VII 1667 (8459), fol. 6r.
80 CSPVen, 2. cilt, s. lxxi.
81 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, f. 8 (27 Temmuz 1552).
82 *A.g.e.*, Reg. 11, c. 90v. (21 Mart 1576).
83 BNM, Mss. It. cl. VII 1667 (8459), fol. 6r.

Profesyonel Eğitim ve Gelişim

Kıbrıs'ın 1571'deki düşüşünü takip eden Mora'daki ağır Venedik kayıpları, şehri harap eden ve 1575'ten 1577'ye kadar nüfusunun dörtte biriyle üçte biri arasında bir kısmının yok olmasına sebep olan yıkıcı vebayla[84] beraber Onlar Konseyi, profesyonel kriptologlarının eğitimlerine ve yetiştirilmelerine dair daha metodolojik hazırlıklar yapmaya mecbur kalmıştı. Bu noktada, Venedik'in kriptoloji servisi, sistemli eğitim vasıtasıyla uzmanlık becerileri kazanılması gibi özel profesyonelleşme hususiyetlerinin ortaya koyulmasına izin veren belirli bir olgunluk seviyesine ulaşmıştı.[85] Bu sebepten dolayı, Onlar Konseyi'nin en seçkin kriptoloğu olan Zuan Francesco Marin, kriptolojiye karşı doğal kabiliyeti ve disiplini yorulmaz bir şekilde tahlil etmesi sebebiyle yeni istihdam edilenlerin eğiticisi olarak tayin edilmişti.[86] Buna göre, Marin, acemi profesyonel kriptologlar için kurum içi eğitim ve gelişim usulü olan Venedik'in profesyonel kriptoloji okulunun bilinen ilk resmî eğiticisi olmuştur. Okulun ilk resmî eğitmeni olarak atanışı, günümüzde geçerli olan, on sekizinci yüzyıldan önce devlet kriptologları için sistemli hiçbir kurum içi eğitim ve gelişimin mevcut olmadığı akademik görüşlerine kesin olarak karşı çıkmaktadır.[87]

84 Venedik'teki 1575–1577 vebasına dair, bkz. Paolo Preto, *Peste e società a Venezia nel 1576* (Vicenza: Neri Pozza, 1978). Vebanın Venedik toplumu ve ekonomisine etkisinin bir yeniden değerlendirilişi için, bkz. Iordanou, "Pestilence, Poverty, and Provision".

85 O'Day, *The Professions in Early Modern England*, s. 4.

86 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 11, cc. 77v.–78r. (25 Ocak 1576).

87 Gerhard F. Strasser, *Lingua Universalis: Kryptologie und Theorie der Universalsprachen im 16. und 17. Jahrhundert* (Wiesbaden: Harrassowitz, 1988), s. 66, 249. Kabul görmüş kanıya göre, sistemli eğitim ve profesyonel yeteneklerin geliştirilmesi on dokuzuncu yüzyıla has bir hadisedir. Bkz. Larson, *The Rise of Professionalism*; Kathleen Thelen, "Skill Formation and Training", Geoffrey Jones ve Jonathan Zeitlin'in editörlüğünde yayınlanan *The Oxford Handbook of Business History*'nin içinde (Oxford: Oxford University Press, 2007), s. 558–580.

Devletin en hassas sırlarıyla alakadar olduklarından dolayı, Venedik'in şifre sekreterleri, ihtimamlı bir eğitim ve gelişim programına tâbi tutulmaktalardı. Bu, onların kod kırmaya yatkınlıklarını tayin etmeyi hedefleyen bir giriş imtihanıyla başlamaktaydı. İmtihanı geçerlerse, acemi şifre sekreterlerinden kendilerini metodolojik olarak, Alberti, Trithemius ve Della Porta'nın da eserlerinin dahil olduğu kriptolojinin temel risalelerini incelemeye adamaları beklenmekteydi.[88] Deneme süreleri, karmaşık bir şifreyi anahtar olmadan kırmaya dayanan daha katı bir son imtihanı geçtiklerinde tamamlanmaktaydı.[89] Bu başarı, ayrıca aylık dörtten, azamî on dukaya kadar bir maaş artışını da beraberinde getirmekteydi.[90] Şifre sekreteri adayları, Doçluk Kançılaryası'ndaki diğer departmanlardan alınmışlarsa, becerilerinin durmaksızın geliştiğinden emin olunması için belirli aralıklarla yeniden şifre imtihanına girmeleri gerekmekteydi. Böyle iç nakiller, 1608 senesinden önce bir âdetti ve bu tarihten sonra zorunlu hâle getirilmişti. Genel itibarıyla, Onlar Konseyi için nihaî hedefin sadece şifre koyma, çözme veya bilinmeyen kodların kırılması değil, ayrıca kriptoloji *scientia*'sının derin teorik ve pratik bilgisinin kazandırılması olmasından dolayı Venedikli şifre sekreterlerinin eğitimi hayatî bir mertebedeydi.[91]

Zuan Francesco Marin, maalesef Venedik'in bir sonraki nesil kriptologlarını yetiştirme işini tamamlayacak kadar yaşayamamıştır. Onun 1578 senesindeki ölümü, yetkililer için mühim bir güçlük oluşturan entelektüel ve profesyonel bir boşluk bırakmıştır.[92] Yerine geçebilecek uygun birisinin eksikliğinden dolayı, Onlar Konseyi, Marin'in hâlâ hayattayken "*con la sua voce*" (kendi sesiyle) öğretmeye devam etmesine hükmetmiştir; Marin, ölümünden

88 Preto, *I servizi segreti*, s. 271.

89 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 11, cc. 77v.–78v. (25 Ocak 1576).

90 *A.g.e.*, Reg, 14, c. 127r./v. (31 Ağustos 1605); *a.g.e.*, Reg. 15, cc. 16v.–17r. (24 Ekim 1607).

91 *A.g.e.*, Reg. 19, c. 18r./v. (14 Temmuz 1636).

92 *A.g.e.*, Reg. 11, c. 158r./v. (23 Mayıs 1578).

sonra da bunu "*con la sua scrittura*" (yazıları vasıtasıyla) yapacaktı. Bu sebepten dolayı, *Capi*, Marin'in ciltler dolusu yazılarının devlete teslim edilmesini, bunların fihristlerinin çıkarılmasını ve koyuldukları odaların, yalnızca Onlar Konseyi tarafından saklanan bir anahtarla kilitlenmiş şekilde bir sandığın içinde tutulmasını emretmiştir. Acemi *cifristi*'nin bu eğitim malzemesini, kod kırmayla ilgili kısımlarına özel olarak dikkat ederek bellemeleri beklenmekteydi. Onlara ayrıca, azimli bir şekilde evde çalışmaları için kopya çıkarmaları müsaadesi de verilmişti. Kopyalanan malzemenin mahremiyetini korumakta kusur işlenmesi, gizli bilgiye olası itinasız muameleye karşılık yirmi birinci yüzyıl için neredeyse akıl almaz bir surette sert bir ceza olan idama yol açabilirdi. Bu sebepten dolayı *cifristi*'nin kopyalarının bir envanterini takip etmeleri beklenmekteydi ve bu da ilgili bütün devlet şifrelerinin tutulduğu belirli bir kutunun içinde saklanmaktaydı.[93]

Marin'in kriptologlar takımı için bu kendi kendine eğitim ve profesyonel gelişim usulü yeterli görülmüştü. Fakat, yirmi sene sonra, Venedik'in kriptoloji departmanına taze bir çalışan alımı gerçekleştiğinde, yeni bir eğitmene ihtiyaç duyulmuştu. Bu da, icat etmiş olduğu ve anahtarsız kırılmasının imkânsız olduğu kabul edilen yenilikçi şifre sayesinde evvela bir dâhi olarak işe alınan Girolamo Franceschi'ydi.[94] 1596'da, hizmetinin yirminci senesinde, Franceschi, Venedikli kriptologların bir sonraki neslinin eğitmenliği görevine tayin edildi.[95] Bugüne kadar ulaşan belgeler, yeni eğitmenin bulunmasının neden yirmi sene sürdüğünü açıklamamaktadır fakat, Onlar Konseyi için yeni öğretmenin içeride eğitim görmüş biri olması önemli gözükmektedir. Kronolojik bir bakış açısına göre, Franceschi, yeni *cifristi*'yle eşzamanlı olarak tayin edilmiştir. Bundan yola çıkarak, Marin'in temel ve öldükten sonraki eğitim usulünün kendi acemiler topluluğu için yeterli fakat hizmete yeni girenler için eksik kabul edildiği farz edebiliriz.

93 *A.g.e.*

94 *A.g.e.*, c. 87r. (29 Şubat 1576).

95 *A.g.e.*, Reg. 14, c. 7r./v. (9 Sep. 1596).

Aday gösterilmiş yeni acemi kriptologlar arasında, şifrelere karşı doğal bir yetenek ortaya koyan bir devlet sekreteri olan Piero Amadi bulunmaktaydı.[96] Piero, bu bölümün girişinde ele alınan 1580'lerde *Delle ziffre*'yi hazırlamış Agostino Amadi'nin oğluydu. Amadi'nin ölümünden sonra, karısı el yazmasını Onlar Konseyi'ne teslim etmiş;[97] entelektüel seviyesinden ziyadesiyle etkilenen Konsey, onu kriptologları için bir eğitim rehberi olarak benimsemeye karar vermişti.[98] Amadi'nin çalışmalarının tazminatı olarak Onlar Konseyi iki oğluna iki imtiyaz sunmuştu: Ailenin babasının ölümünden sonra girdiği fakirliği telafi etmek için hayatları boyunca ayda on dukalık bir maaş ve on beş yaşlarına vardıktan sonra, Venedik Kançılaryası'nda bir boş yer ortaya çıktığında çalışma fırsatı.[99] Ayrıca Senato sekreterleri için âdet olan giriş sınavına da sokulmayacaklarına hükmedilmişti. Bunun yerine, ikisinden en azından birinin babalarının şifrelere karşı doğal yeteneğini tevarüs etmiş olması ümidiyle, azimli şifre sekreterlerinin hususî imtihanına gireceklerdi.[100] Gerçekten de 1590 senesinde Piero Amadi, Franceschi tarafından "şifreler sanatı"na kabul edildi[101] ve bir sene sonra, *secretario extraordinario* yapılarak, 1610 senesinde Senato sekreterliğine ulaşmak üzere kademeli olarak kançılarya hiyerarşisinin basamaklarını tırmanmaya başladı.[102]

Yeni *cifristi*'nin seçilip görevlendirilmesindeki bu yaklaşım, ailevî uzmanlaşmaya dair güçlü bir tercihi ortaya koymaktadır; bu da nesiller arası iltimas yani, hâlihazırda görev yapan bürokratların ailelerinin mensuplarına belirli devlet sekreterliği pozisyonlarının ayrılmasına yönelik güçlü bir eğilime işaret etmekteydi.

96 *A.g.e.*
97 *A.g.e.*, Reg. 13, cc. 48r.–49r. (10 Mart 1588).
98 *A.g.e.*, c. 49r./v. (16 Mart 1588).
99 *A.g.e.*, cc. 48r.–49r. (10 Mart 1588).
100 *A.g.e.*
101 *A.g.e.*, Reg. 14, c. 7r./v. (9 Eylül 1596).
102 BNM, Mss. It. cl. VII 1667 (8459), fol. 9r.

Bir önceki bölümde de gördüğümüz üzere, işe alımdaki nepotizme dayalı bu yaklaşıma, Venedik Kançılaryası'nda işe alım ve iç terfileri tertipleyen Onlar Konseyi ve Büyük Şansölye tarafından yaygın olarak müracaat edilmekteydi.[103]

Venedik'in Kriptoloji Departmanında İşe Alım ve Terfi

Nepotizm kavramı, *cittadini originarii* toplumsal sınıfının yararlandığı bir ayrıcalık olarak belirli devlet sekreterliği pozisyonlarının elit bürokratların ailelerinin mensupları için ayrılmasıyla kendini göstermekteydi. Gerçekten de Venedik devlet bürokrasisinde diğer çeşitli hizmetler gibi, *cifristi* mesleği de babadan oğula, toruna ya da yeğene geçen bir aile işiydi. Zuan Francesco Marin'in vaziyeti bu kalıtsal uygulamanın numunesiydi. 1570'lerin sonunda Onlar Konseyi, Marin'i devlet kriptologlarının yeni neslini yetiştirmesi için eğitmen olarak atadığında, ona işe alınacak üç kişiden ikisini seçme fırsatı verildi. Bunun üzerine, Marin, oğlu Ferigo ve yeğeni Alvise'yi seçti.[104] Onlar Konseyi, Marin'e ailesinin üyelerini tavsiye etme ayrıcalığını, onun soyundan gelenlerin kriptoloji çalışmalarındaki doğal yetenek ve doymak bilmeyen iştahını tevarüs etmiş oldukları ümidiyle verdi. Daha açık olmak gerekirse, Onlar Konseyi, Marin'in en küçük oğlu Ferigo'nun mesleğin hilelerini neredeyse kendiliğinden öğrenerek, en başından itibaren babasının "doğal *inclinatione*'sinin [eğiliminin]" belirtilerini göstermekteydi. Bunun sonucunda, Ferigo, resmî giriş seviyesi pozisyonu olan fevkalade sekreterliğe âdet olan giriş sınavına sokulmadan hızlı bir şekilde yerleştirilmişti.[105] Bu görevde yirmi yaşına kadar hizmet etmesinin ardından, Venedik kamu hizmeti hiyerarşisinde bir sonraki seviye olan resmî sekreterliğe (*secretario ordinario*) terfi edilecekti. Bu terfiden beş sene sonra, bir şifreyi anahtar olmadan kırmaya dair resmî

103 De Vivo, "Cœur de l'État", s. 720.
104 ASV, CX, Deliberazioni Secrete, Reg. 11, cc. 77v.–78r. (25 Ocak 1576).
105 *A.g.e.*

imtihanı geçtiği varsayılarak, Senato ya da *Collegio* sekreterliği saygın görevine getirilecekti.[106]

Bu esnada, Venedik'in devlet bürokrasisindeki tayinler, genellikle bir çalışanın ölümüyle ortaya çıkan resmî boşluklara bağlı olduğundan dolayı,[107] Alvise Marin, bir görev için bir sene beklemek zorunda kalmıştı.[108] Bir kere sistemin içine girdiklerinde, iki genç adam için de ilerleme istikrarlı ve kademeliydi. Ferigo yirmi yaşındayken, kardeşi olan diğer bir Alvise'nin ölümüyle açılan *secretario ordinario*'luk görevini üstlendi.[109] Göreve tayin edildikten seneler sonra ve şifre sekreterliğine resmen kabullerinin gerçekleşmesinin uzun süre ardından, iki adam da yüksek kademeli kamu hizmeti görevlerini üstlendiler; çok alfabeli bir şifreyi anahtar olmadan kırmaya dair imtihanı geçerek Ferigo, Senato sekreterliği yaptı ve Alvise resmî sekreterlik yaptı.[110]

Zuan Francesco Marin, oğlu Ferigo ve yeğeni Alvise, Marin ailesinin Venedik Kançılaryası'nda mevkileri teminat altına alınan tek üyeleri değildi. Venedikli sekreterlerin Venedik'teki San Marco Kütüphanesi'nin arşivlerinde muhafaza edilen aile ağaçları ve organizasyon şemalarının ortaya koyduğuna göre, Marin ailesi, Venedik Kançılaryası'nda nesiller boyunca mevkileri tutmuşlardı. Nesiller arası istihdamları, Marin'in babası Alvise de Zuane'nin 1497 senesindeki *secretario extraordinario* olarak işe alımıyla başlamıştı.[111] Alvise'nin kardeşi de 1498'den 1515'e kadar devlet sekreterliği yapmıştı.[112] Alvise'nin oğulları da Venedik devlet bürokrasisinde mevkiler elde etmişlerdi. En küçük oğlu Ferigo yalnızca ilk kademedeki *secretario extraordinario*'luğa 1544 senesinde

106 *A.g.e.*

107 *A.g.e.*, cc. 117v.–118r. (8 Ocak 1577).

108 *A.g.e.*, Reg. 11, c. 117v. (8 Ocak 1577).

109 *A.g.e.*, c. 142r.–v. (23 Eylül 1577). Ayrıca bkz. BNM, Mss. It. cl. VII 1667 (8459), fol. 8r./v.

110 ASV, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 13, cc. 61v.–62 r. (22 Ağustos 1589); *a.g.e.*, c. 81r./v. (29 Kasım 1590); *a.g.e.*, c. 82r./v. (23 Ocak 1591).

111 BNM, Mss. It. cl. VII 1667 (8459), fol. 4v.

112 *A.g.e.*

ulaşabilmişken,[113] en büyük oğlu Zuan Francesco, gördüğümüz üzere, devletin en seçkin kriptologlarından biri olarak uzun ve başarılı bir kariyerin tadını çıkarmış ve nihayet en yüksek rütbeli devlet sekreterliği pozisyonu olan Onlar Konseyi'nin sekreterliğini üstlenmiştir.[114] Zuan Francesco Marin üç oğlu, Alvise, Zuane ve tabii ki babası tarafından bir *cifrista* olarak yetiştirilmiş Ferigo için mevkiler ayarlayabilmiştir. Başarısından dolayı, Ferigo'ya da kendi iki oğlu Zuan Francesco ve Antonio'yu Venedik Kançılaryası'na sokmasına izin verilmiştir.[115] Genel olarak, Marin ailesinin soyuna mensup çok sayıda şahıs, nesiller boyunca devlet sekreterliği veya şifre sekreterliği görevlerini tutmuşlardır.[116]

Hassas içeriği ve işin doğası dolayısıyla birbirine sımsıkı bağlı bir organizasyonel yapıya ihtiyaç duyan bir meslek için bu nesiller arası nepotizm, doğal olarak profesyonel ayrımcılığa yol açmıştır. Uygulamaya dayalı bir nazardan bakıldığında, şifre sekreterleri, denizaşırı yolculuk izninin bir seferliğine verildiği istisnaî bir durum dışında, Cumhuriyet'e yurtdışında hizmet verme görevinden hariç tutulmuşlardır.[117] Bu hariç tutulma, onların çoğu zaman tecrit edilmiş hâlde *Secreto*'da çalışmaya mecbur bırakıldıkları Doçluk Kançılaryası'nda daima bulunmalarını gerektiren işlerinin yararlılığın doğrudan bir neticesiydi.[118] Daha da mühimi, profesyonel ayrımcılığı gerektiren, işlerinin uzmanlığa dayalı ve hassas yapısıydı. Bu nepotizm vasıtasıyla daha etkili şekilde gerçekleştirilmekteydi.

Venedik'in bu ayrıcalıklı şifre sekreterleri sınıfı –bütünü itibarıyla Venedikli devlet sekreterleri zümresiyle beraber– Fransa gibi diğer erken modern devletlerin profesyonel idareci elitlerini

113 *A.g.e.*, fol. 6v.

114 *A.g.e.*, fol. 6r.

115 *A.g.e.*, fols. 4v.–10r. Ayrıca bkz. Gürkan, 'Espionage in the 16th Century Mediterranean', s. 179–180.

116 BNM, Mss. It. cl. VII 1667 (8459), fols. 10r.–12v.; Preto, *I servizi segreti*, s. 276.

117 ASV, CX, *Deliberazioni Comuni*, Reg. 32, c. 201r. (20 Şubat 1577).

118 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 14, cc. 126r.–127r. (31 Ağustos 1605).

hatırlatmaktadır. Bir kral ya da kraliçe gibi geleneksel bir otorite figürünün belirli makamlardaki seçilmiş ailelere hizmetleri karşılığında siyasî ve iktisadî ayrıcalıklar şeklinde himaye sunulmasıyla, bu idareci elit toplumun patriarkal yapısının bir kısmını oluşturmaktaydı.[119] Bir önceki bölümde gördüğümüz üzere, hâlihazırda görevde olan sekreterlerin aile mensupları için sekreterlik pozisyonlarının temin edilmesi, Cumhuriyet'in çoğalan masraflarıyla durmaksızın kısılan maaşların azlığını[120] ve siyasî hakların eksikliğini telafi etmekteydi.[121] Fakat devlet kriptologları için nesiller arası nepotizm, kriptografi ve kriptanalizin hassas zanaatının gerektirdiği hususî uzmanlığa bağlı olarak daha teknik bir amaca hizmet etmekteydi. Daha kesin bir ifadeyle, Onlar Konseyi, kriptoloji için becerinin kalıtım yoluyla geçmesini ümit etmekteydi.[122] Bu açıdan bakıldığında, nesiller arası istihdam, ayrıcalıklı seçilmenin yanında beceri ve bilgi aktarılmasıyla bağlantılıydı. Dahası, erken modern dönemde sırların saklayıcıları olarak kabul edilen diğer devlet sekreterleri için olduğu üzere,[123] gizlilik ve bunun profesyonel kimliğin inşasındaki yararlılığı da bu nepotizme dayalı eğilimde mühim bir rol oynamıştır. Daha önce de gördüğümüz üzere, gizlilik, ayrıcalıklı bilgiye vakıf olanlarla bundan habersiz olanlar arasında bariyerler yükselterek, bir kişinin *bilenler* topluluğuna

119 Erken modern devletlerin patriarkal işlevleri için, bkz. Sarah Hanley, "Engendering the State: Family Formation and State Building in Early Modern France", *French Historical Studies* 16, no. 1 (İlkbahar, 1989), s. 4–27 ve buradaki kaynakça. "Patriarkal patrimonyalizm" adı verilen bu hadisenin sosyolojik bir analizi için bkz. Julia Adams, "The Rule of the Father: Patriarchy and Patrimonialism in Early Modern Europe", Charles Camic, Philip S. Gorski ve David M. Trubek'in editörlüğünde yayınlanan *Max Weber's Economy and Society: A Critical Companion*'ın içinde (Stanford, CA: Stanford University Press, 2005), s. 237–266.

120 De Vivo, "Cœur de l'État", s. 720–722.

121 De Vivo, *Information and Communication*, s. 51, n. 31.

122 Gürkan, "'Espionage in the 16th Century Mediterranean", s. 180.

123 Bkz. Biow, *Doctors, Ambassadors, Secretaries*, özellikle Altıncı Bölüm.

dahil olma hissini arttırabilmektedir.[124] Daimî ve kasıtlı saklamaya olan ihtiyaç, belli bir topluluğun ayrıcalıklı üyesi olma şuurunu sağlamlaştırmakta ve bu toplulukla özdeşleşme sürecini daha da arttırarak topluluk kimliğinin inşasına önayak olmaktadır.[125]

Venedikli şifre sekreterlerinin belgelenmiş öz anlatılarının eksikliğinden dolayı, sadece, profesyonel zümreyle özdeşleşmenin özellikle hususî uzmanlıklarına bağlı olarak, profesyonel bir kimliğin inşasına öncülük ettiği çıkarımını yapabiliriz. Bunun neticesinde, bu profesyonellerin işlerinin istisnaî önemleri, Venedik'in Gizli Kançılarya'sında mevki edinmek gibi hususî faydalarla kuvvetlendirilmesiyle, hükûmet, profesyonel kimliğin gizliliğe dayanan bir toplumsal inşasını tertip etmiş olarak görülebilmektedir.[126] Dahası, bu tarz ayrıcalıkların gizlilik karşılığında bu sekreterlerin ailelerine ayrılmasıyla, yetkililer onların sadakat ve daimî hizmetlerini teminat altına almayı başarmışlardır. Gerçekten de, günümüzde gizli bilgi olarak adlandırılabilecek unsurlara vakıf hiçbir Venedikli şifre sekreterinin gizliliğe ihanetinin bilinen örneği mevcut değildir. Bu yeni doğmakta olan bir profesyonel *ethos*un ve yeni ortaya çıkan sosyalleşme usulü olarak gizliliğin kullanılmasının bir belirtisidir.

Şüphesiz olarak, kriptografi ve kriptolojinin zorunlu kıldığı doğal yetenek, teknik bilgi ve profesyonel uzmanlaşmanın birleşimi, yerleşik bürokrat ailelerinin küçük ve ayrıcalıklı havuzundan işe alımı sorunlu bir hâle getirmiştir. Bunun neticesinde, Onlar Konseyi, gerekli olduğunda güçlü bir *cifristi* takımı kurmak için daha uzaklara bakmaya mecbur olmaktaydı. Bu itibarla, Ferigo ve Alvise Marin'in haricinde, kriptolojide büyük potansiyel ortaya koyan iki genç adam daha istihdam edilmiştir. İlki, *Cancellier Grande*'nin desteklediği Pietro Pellegrini'ydi.[127] İkincisiyse,

124 Simmel, "The Sociology of Secrecy", s. 497.

125 Ashforth ve Mael, "Social Identity Theory"; Alvesson, Ashcraft ve Thomas, "Identity Matters"; Ybema ve diğerleri "Articulating Identities".

126 Simmel, "The Sociology of Secrecy".

127 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 11, cc. 77v.–78r. (25 Ocak 1576).

Venedikli kriptologların eğiticisi olarak Zuan Francesco Marin'in halefi olacak olan Girolamo Franceschi'ydi.[128] Franceschi'nin şifresi, göreve getirilmesinden iki sene sonra, çok sayıda denemenin ardından Onlar Konseyi tarafından kırılamaz olarak kabul edilmişti. Buna göre, şifrenin Konsey'e tâbi olanlarla yapılan bütün gizli haberleşmelerde kullanılması kararlaştırılmış ve gizli devlet işleriyle meşgul olan tüm bireylerle beraber, bütün diplomatik temsilciler ve sekreterlerine, Konsey'le yazılı etkileşimlerinde yalnızca o şifrenin kullanılması emredilmişti. Bu yüksek güvenlikli bir şifre olduğu için, sadece Onlar Konseyi'yle yazışmalarda kullanılmaya tahsis edilmişti ve denizaşırı yerlerde Venedikli diplomatların yanında hizmet veren bütün devlet sekreterlerinin bu şifreye dair yoğun bir eğitime tâbi tutulmaları beklenmişti. Dahası, doçluk sekreterlerine, şifrenin anahtarının kullanımından sonra anahtarın geri gönderileceği hususî yolun belirtilmesiyle beraber anahtarı alan herkesin listelerini hazırlamaları emredilmişti.[129]

Organizasyonel Kontrol ve Devlet Düzenlenmesi

Ferigo Marin ve Girolamo Franceschi Venedik'in kriptoloji departmanının dizginlerini ellerine aldıkları zaman, profesyonel bir uygulama olarak kriptoloji, yetkililer tarafından kontrol edilen ve düzenlenen başlı başına profesyonel bir hizmet hâline gelmiş bir olgunluk seviyesine ulaşmıştı. 1590'ların sonunda, Onlar Konseyi, devletin şifreleme politikalarına dair stratejik kararları denetlemek üzere –tamamı devlet idaresinde kalıtsal haklara sahip soylulardan oluşan– beş temsilcili bir kurul bile tayin etmişti.[130] Bunların arasında, Venedikli yetkililer ve onların diplomatları tarafından kullanılacak en etkili şifrenin seçilmesi de vardı.[131]

128 *A.g.e.*, c. 87r. (29 Şubat 1576).

129 *A.g.e.*, cc. 166r.–167r. (18 Ağustos 1578).

130 *A.g.e.* Reg. 14, c. 8r. (16 Eylül 1596).

131 Örneğin, bkz. *a.g.e.*, Reg. 13, cc. 92v.–93r. (16 Mart 1592); *a.g.e.*, Reg. 14, c. 8r. (10 Şubat 1598).

Beş üyelik kurulun işlevi, özellikle üretilen şifrelerin kalitesine dair olmak üzere, anlaşmazlıklar çıktığında oldukça faydalıydı; bu durumda onlardan tartışmaları çözmeleri ve düzeni yeniden tesis etmeleri istenirdi. Örneğin, 1596 senesinde, Franceschi ve onun aksine resmî bir şifre sekreteri olmayan fakat kriptografideki fevkalade yeteneği dolayısıyla fahrî bir kriptograf olarak Onlar Konseyi'ne hizmet eden Venedikli bir noter olan Pietro Partenio arasında muazzam bir ihtilaf çıktı.[132]

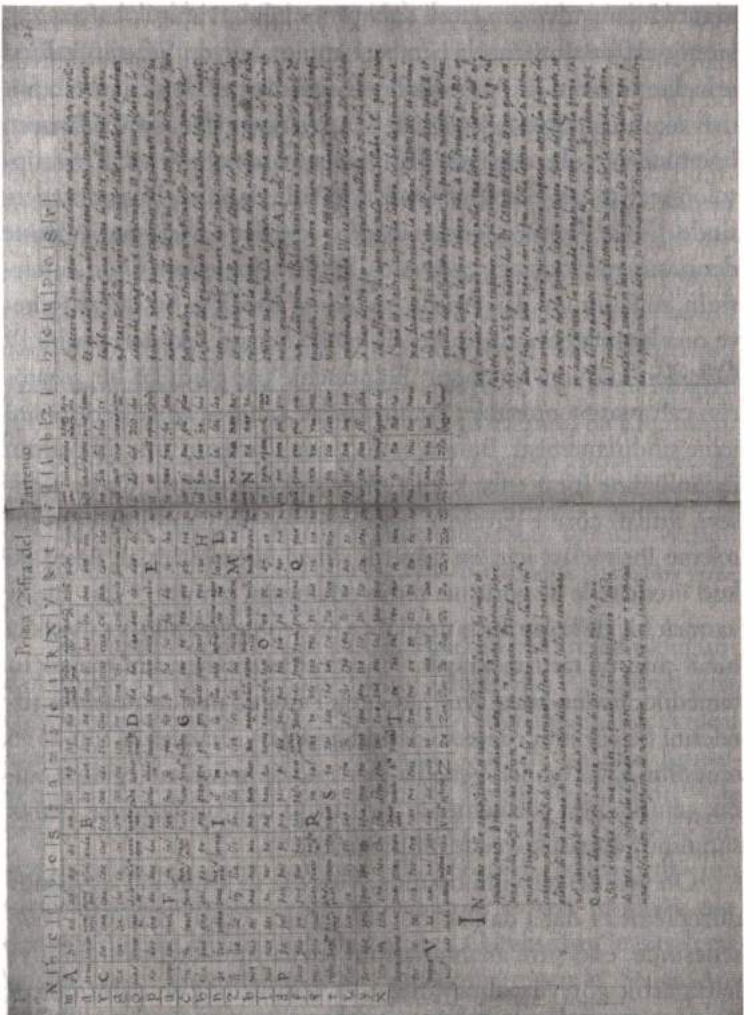
Başka bir ifadeyle, on altıncı yüzyılın son on senesinde, Partenio, söylenene göre aşılması mümkün olmayan kalitede yedi şifre icat etmiş ve yetkililere teslim etmiştir.[133] 1592'de meydana getirilen birincisi (bkz. Resim 4.3), düzenleyici kurulun beş üyesi tarafından kırılamaz olarak kabul edilmişti. Şifrenin kusursuzluk iddiası, şifre anahtarının düşmanın eline geçmesi durumunda dahi, anlatılanın gerçek manasının, kriptanalistin şifreyi kullananların mesajı doğru olarak çözmeleri için ezberlemeleri gereken belli bir mottoyu bilmeden ortaya çıkarılamayacağında yatmaktaydı. Buna göre, Partenio'nun Franceschi'ye bu yenilikçi şifrenin nasıl kullanılacağını öğretmesine hükmedilmişti. Cumhuriyet'e sunulan bu hizmete karşılık, Partenio'ya, tecrübeli kod kırıcıların kazandığı en yüksek meblağ olan on dukadan fazla olmak üzere ömür boyu aylık on iki dukalık bir maaşla[134] beraber oğluyla paylaşabileceği devlet dairelerinden çıkacak gelirler gibi diğer ayrıcalıklar verilmişti.[135]

132 Kriptografi meraklısı olan başka bir noter Giovanni Nicolò Doglioni'ydi. Doglioni çeşitli edebî ve tarihî eserlerin dâhi bir yazarıydı. 1621 senesinde buz tutmuş bir köprüdeki bir kazada sakatlanarak, mesleğini icra etmekten mahrum kaldığında, çeşitli yeni şifreleme yolları ortaya koyduğu *Dello scrivere in zifra* isimli kriptografiye dair risalesini hazırlamıştır. Doglioni hakkında, bkz. Pedani Fabris, "*Veneta Auctoritate Notarius*", s. 171–172.

133 Pedani Fabris, "*Veneta Auctoritate Notarius*", s. 170–171. Partenio'nun şifreleri, kullanım talimatlarıyla beraber, ASV, CCX, *Raccordi*, Reg. 1 (Unico), cc. 23r.–32v.'de bulunabilir. (17 Mart 1592, 28 Nisan 1593).

134 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 13, cc. 92v.–93r. (16 Mart 1592); ASV, CCX, *Raccordi*, Reg. 1 (Unico), cc. 23r.–25r. (17 Mart 1592).

135 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 13, c. 113r. (30 Ağustos 1593).

Resim 4.3. Pietro Partenio'nun İlk Şifresi © Archivio di Stato di Venezia.

Bir sene sonra, Partenio, Onlar Konseyi için, "üstün kalitede" iki şifre daha üretti. Bunlardan biri, bilhassa, o dönemde yetkililerin kullandığı resmî şifreye kıyasla kullanım kolaylığı bakımından övülmüştü. Bu şifre, bir kez daha şifreli mesajını görünüşe göre

mantıklı ama tutarsız gerçek anlatısının kilidini açacak hafızaya işlenmiş ek bir aforizmayla beraber sunulmaktaydı. Şifrenin kalitesi o kadar yüksekti ki, Venediklilerin mesajlarının başkaları tarafından okunmamalarını sağlamak için çeşitli şifrelere sahip olmanın önemini vurgulamaktaydı. Partenio'nun hüneri Venedik'in kriptoloji servisi için o noktada zarurî kabul edilmişti. Bunun neticesinde, Onlar Konseyi, ondan elçilere ve diğer devlet temsilcilerine denizaşırı misyonlarda eşlik eden bütün sekreterlere onun şifrelerinin kullanımına dair eğitim vermesini istedi ve bu devasa göreve ona hizmet etmesi için kendisine iki Senato sekreteri verildi.[136] Öfkeden kuduran ve dargın Franceschi, hor gördüğü bir amatörün çalışmasına otoriteler tarafından bu kadar saygı gösterilmesini içine sindirememişti. Bunun sonucunda, Partenio'nun şifrelerinin üstünlüğüne itiraz ederek küçümseyişini dile getirdi. Onlar Konseyi, ihtilafı çözme gayesiyle beş üyelik kurula Cumhuriyet'in şifreleme ihtiyaçları için en güvenli şifreyi kararlaştırmak üzere iki kod üreticisiyle de görüşme tertip edilmesini emretti.[137] Bir karara varmak hiç de kolay bir iş değildi ve bir sene sonra bile beş üye hâlâ nihaî çözümü tartışmaktaydı.[138] Franceschi'nin hevesini kırmak istemediklerinden fakat aynı zamanda Partenio'nun müteşebbis şifrelerini de göz ardı edemediklerinden dolayı, Franceschi'nin 1596 senesinin Eylül ayında Venedik'in kriptoloji servisinin eğiticisi olarak atanmasının çözülemeyen tartışmaya dair bir tazminat olarak sunulmuş olması kuvvetle muhtemeldir.[139]

On yedinci yüzyılın başında, Venedik'in kriptoloji servisinde düzenlemeler daha da katı bir hâl almıştı. Onlar Konseyi, 1605 senesinde, eski şifre anahtarlarının bazılarının kaybolduğunu ve hatta artık görevde olmayan devlet temsilcileri de dahil olmak üzere yanlış ellere düştüklerinden haberdar olmuştu. Bu itibarla, hem Ferigo Marin hem de Piero Amadi, Onlar Konseyi'nin

136 *A.g.e.*, c. 107r./v. (28 Nisan 1593); ASV, CCX, *Raccordi*, Reg. 1 (Unico), cc. 20r.–32v. (28 Nisan 1593).

137 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 14, c. 8r. (16 Eylül 1596).

138 *A.g.e.*, c. 27r. (10 Şubat 1598).

139 *A.g.e.*, c. 7r./v. (9 Eylül 1596).

Başlarıyla resmî bir görüşme yapmak üzere çağrıldı ve hâlihazırda kullanılmış bütün şifre anahtarlarının yürürlükten kaldırılıp bütün devlet temsilcilerine dağıtılmak üzere yenilerinin üretilmesi emredildi. Onlar Konseyi ayrıca, gizlilik ve güvenlik gerekçeleriyle, artık kullanımda olmayan eski anahtarların yakılmasına hükmetti. Daha da mühimi, Marin ve Amadi'ye –biri Akdeniz'deki Venedik kaleleri için ve diğeri İtalya anakarasındaki Venedik kolonileri için olmak üzere- iki kitap meydana getirmeleri ve bunların içine bütün şifrelerin ve anahtarların kaydedilmesiyle, teslim edildikleri kişiler, teslim tarihleri ve beklenen iade tarihlerinin yazılması talimatını verdiler. Onlardan ayrıca, bu iki cildin gizli yerlerde saklanacak iki adet suretlerinin çıkarılması da istenmişti.

Bunlara ilaveten, *cifristi*'ye, *Secreto*'da yahut *Anti-Secreto*'da –şifre sekreterlerinin resmî çalışma mahallerinin karşısındaki oda– kapıları mühürlü olacak şekilde çalışmaları talimatı verildi. Bu kuralın ihlali, başka bir ağır cezayla, bir senelik maaştan yoksun bırakılmakla sonuçlanacaktı.[140]

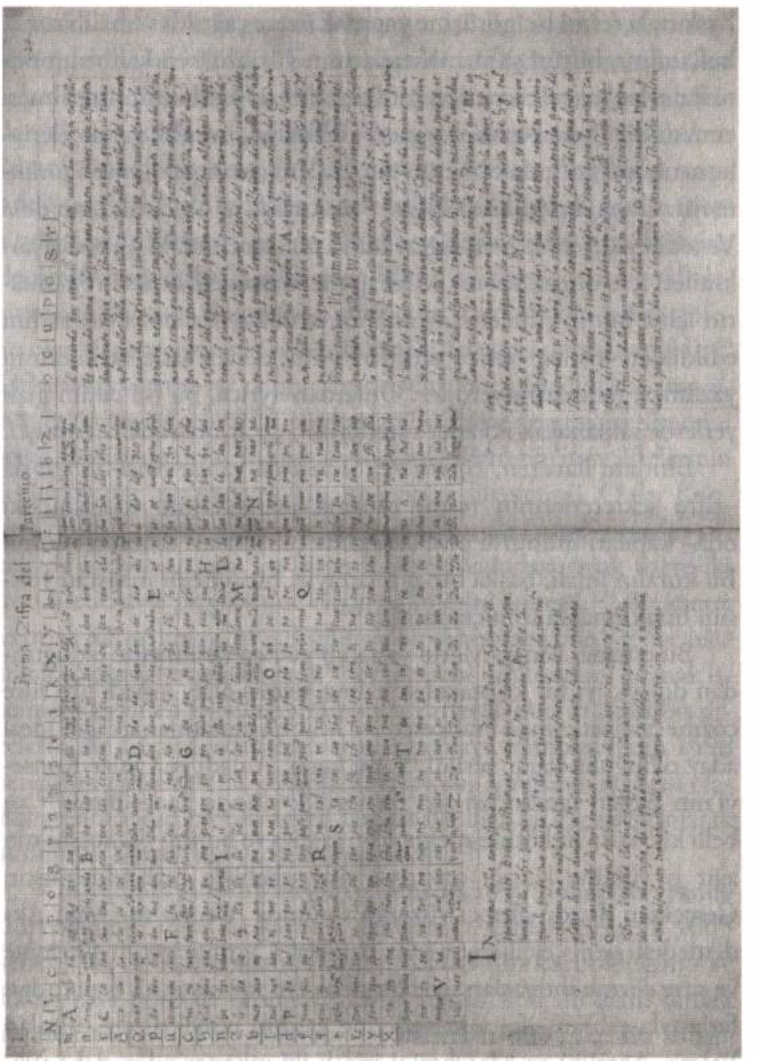
Bu esnada, Ferigo Marin yaşlanıp güçten kesilmekte olduğundan dolayı, iyi bir kriptanalist hâline gelmiş olan Amadi'nin şifre çözme faaliyetlerinde Franceschi ve Marin'i tamamlamak için ideal aday olduğuna karar verildi.[141] Bu karar, Amadi'ye Onlar Konseyi'nin Başları tarafından sıkı bir gizlilik altında ilan edilmiş[142] ve belli ki Marin'in kötüleşmekte olan sağlığı ve bunun Franceshi'nin ağır iş yüküne kattığı orantısız yük sebebiyle hızlandırılmıştır. Gerçekten de, on altıncı yüzyılın sonunda Avrupa ve Doğu Akdeniz'deki geniş elçilikler ağıyla beraber, Cumhuriyet'in şifreleme ve şifre çözme ihtiyaçları öyle bir dereceye varmıştır ki, Senato'dan fazlasıyla çalışan şifre sekreterlerine yardım etmek üzere çağrılan Valerio Antelmi ve Marchesini isimli iki sekreterinden daha vazgeçmesi istenmişti.[143]

140 *A.g.e.*, cc. 126r.–127r. (31 Ağustos 1605).

141 *A.g.e.*, c. 7r./v. (9 Eylül 1596).

142 *A.g.e.*, c. 7v. (10 Eylül 1596).

143 *A.g.e.*, cc. 6v.–7r. (9 Eylül 1596).

Resim 4.4. Pietro Partenio'nun İkinci Şifresi © Archivio di Stato di Venezia.

On sene sonra, Marin'in sağlığı hızla kötüleşip, diğer hiçbir sekreter, kriptoloji sanatında kalıtım bakımından yetenekli evlat ortaya çıkarmadığından dolayı, *Cancellier Grande*'ye Franceschi ve

Amadi'nin öğretmenlik ve rehberliği altında iki şifre sekreteri daha görevlendirmesi emredildi. Yeni şifre sekreterlerinin başlangıç maaşı aylık dört duka olarak belirlenmişti. Buna göre, o senenin Kasım ayında, Giambattista Lionello ve Ottavio Medici göreve tayin edildiler. İki senelik deneme sürelerinin sonunda, çok alfabeli bir şifreyi anahtarsız olarak çözerek imtihanı geçtiklerinde, aylık maaşları on dukaya çıkarıldı.[144] Böylece, Venedik kriptoloji servisi, Cumhuriyet'in çöküşüne kadar, bu değerli görevi âdet üzere *arte di cavar le zifre*'de (şifre kırma sanatında) kalıtımsal yetenek ortaya koyan babalar ve oğullarına tahsis ederek, Venedik'in profesyonel kriptologlarını yetiştirmeye ve geliştirmeye devam etti.[145]

On Altıncı Yüzyıl Venedik'inde Kriptolojinin Profesyonelleşmesi

Onlar Konseyi, 1540'larda Giovanni ve yardımcılarının atanmasından, devlet kriptologları için eğitim ve gelişim programının başlatılmasına kadar, o dönemde kriptoloji disiplinin profesyonelleşmesinde merkezî bir rol oynamıştır. Bu mütalaayı daha fazla araştırmak için, bilhassa erken modern dönenim toplumsal ve iktisadî manzarasında olmak üzere, profesyonelleşme kavramının izahı oldukça mühimdir. Profesyonelleşme, bir zanaat ya da işkolunun "zihinsel uzmanlaşma"ya dayalı olmak üzere belirli bir meslek suretinde sistemli organizasyonunun gelişimi olarak tanımlanmıştır.[146] "'Uygun' iş kimliklerinin ve davranışlarının inşası yoluyla uzaktan kontrole izin veren" bir disiplin aygıtı olan profesyonellikle karıştırılmaması gerekmektedir.[147] Ana akım akademik kanı, sanayileşme öncesi dönemi konuyla ilgili bilimsel

144 *A.g.e.*, c. 127r./v. (31 Ağustos 1605); *a.g.e.*, Reg. 15, cc. 16v.–17r. (24 Ekim 1607).

145 *A.g.e.*, Reg. 11, c. 77v. (25 Ocak 1576); *a.g.e.*, Reg. 13, cc. 48r.–49r. (10 Mart 1588).

146 Larson, *The Rise of Professionalism*, s. 3.

147 Valerie Fournier, "The Appeal to 'Professionalism' as a Disciplinary Mechanism", *The Sociological Review* 47, no. 2 (1999), s. 280–307 (bu kısım s. 281).

tartışmaların haricinde tutarak, profesyonelleşmenin, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın sanayi ve kente dair taleplerinden ortaya çıktığını dayatmaktadır.[148] Bu boşluğun sebebi, o devirdeki konuyla ilgili yerleşmiş işkollarının eksikliği değil, fakat işkollarının içinde gelişebileceği –Kilise ya da üniversitenin haricinde– kurumsal çatıların mevcut olmamasıdır.[149] Yine de profesyonelleşme, organizasyonel birimler ve yönetime dayalı uygulamalar gibi, kendisini tanımlayan dilbilimi tabirlerinin meydana getirilmesinden çok önce var olan, erken modern dönemin daha geniş sosyo-politik, entelektüel ve hatta dinî bağlamlarından neşet etmiş gelişmekte olan ve dinamik bir hadisedir.[150]

On altıncı yüzyılda meslekler, başta İtalyan şehir devletlerinin kentleşmesi ve dolayısıyla profesyonel uzmanlığa olan talebin artması sebebiyle on altıncı yüzyılda kademeli olarak çoğalmıştır.[151] Ancak, *professione* [meslek], erken modern dönemde kullanıldığı hâliyle olduğu gibi, günümüzde de tanımlaması güç bir tabirdir.[152] Baldassare Castiglione'nin *Il libro del cortegiano* (1528) isimli kitabına göre, *professione*, diğer hususiyetleriyle beraber, "papazlık ya da hukuk gibi, kültürel bakımdan tanımlanmış bir disiplinin içinde, entelektüel iş" ve "usta-çırak/talebe eğitimini gerektiren bütün uygulamaların mahsulü" olarak tarif edilmiştir.[153] Tomma-

148 Alexander M. Carr-Sanders, *Professions: Their Organizations and Place in Society* (Oxford: Clarendon Press, 1928); Larson, *The Rise of Professionalism*; O'Day, *The Professions in Early Modern England*, s. 7.

149 Biow, *Doctors, Ambassadors, Secretaries*, s. 11.

150 O'Day, *The Professions in Early Modern England*, s. 14. Ayrıca bkz. Maria Malatesta, "Introduction: The Italian Professions from a Comparative Perspective", Malatesta, *Society and the Professions in Italy, 1860–1914* isimli kitabın içinde, İngilizceye çeviren Adrian Belton (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s. 1–23.

151 Biow, *On the Importance of Being an Individual in Renaissance Italy: Men, their Professions, and their Beards* (Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press, 2015), s. 39.

152 Andrew Abbott, *The System of Professions: An Essay on the Division of Expert Labor* (Chicago, IL: The University of Chicago Press, 1988), s. 318.

153 Biow, *Doctors, Ambassadors, Secretaries*, s. 7.

so Garzoni, "dünyanın bütün meslekleri"ne dair meşhur risalesini yayınladığı zamana gelindiğinde,[154] profesyonel kimlik ve uzmanlığa dair çok sayıda iddiaya karşı belli bir "profesyonel *mentalité*" ortaya çıkmaktaydı.[155] Kısacası, *professione*, birinin inancının, fikirlerinin ya da öğretilerinin icra edildiği faaliyet ya da belli bir iş organizasyonundansa,–birinin sunmak için icra ettiği– bir hizmeti ortaya koyan entelektüel ya da el emeğine dayalı bir işi tanımlayan çokanlamlı bir tabirdir.[156] Bu itibarla, bu tabir, din adamları ve avukatlar gibi "öğrenilmiş meslekleri" kapsamaktadır.[157] Bazı işler kademeli olarak, bilgi, uzmanlık ve tekel iddiasında bulundukça, aynı zamanda, icra edilen işin tam olarak ne olduğuna dair daha açık ve aşikâr bir söylem gelişmiştir.[158]

Profesyonelleşmenin erken modern dönemdeki evrimini anlayabilmek için, bir mesleğin sosyologlar ve tarihçiler tarafından tespit edilen anahtar niteliklerini tarif etmek önemlidir. Bunların arasında, bir bağlılık hissi, uzmanlığa dair bir eğilim; hem teorik bilgilere hem de pratik yeteneklere güvenme; bir profesyonel etik; iç kontrol ve disiplin; profesyonel eğitim ve gelişim; işin organizasyonu ve bundan çıkan, iş yerinde belirli dereceye kadar özerklik ve algılanan bir *esprit de corps* [birlik ruhu] bulunmaktadır.[159] Bu niteliklerin arasında, "çıraklığın farkına varıp ötesine geçen, resmî bir eğitim sisteminin yükselişi"ne özel olarak vurgu yapılmıştır.[160] Fakat burada bir ihtarda bulunmak gerekmektedir. Bu profesyonel vasıfların bir kısmının bazı erken modern uğraşlarda izleri sürülebilse de; bunlar, esas itibarıyla, özellikle de

154 Garzoni, *La piazza universale*.

155 McClure, "The Artes and the Ars moriendi in Late Renaissance Venice: The Professions in Fabio Glissenti's Discorsi morali contra il dispiacer del morire, detto Athanatophilia (1596)", *Renaissance Quarterly* 51, no. 1 (İlkbahar 1998), s. 95, 121.

156 Malatesta, "Introduction"; Biow, *Doctors, Ambassadors, Secretaries*, s. 5–6.

157 O'Day, *The Professions in Early Modern England*, s. 9–11.

158 *A.g.e.*, s. 13.

159 *A.g.e.* s. 4.

160 Larson, *The Rise of Professionalism*, s. 4.

İngilizce konuşulan yerlerdeki mesleklerden neşet etmişlerdir[161] ve erken modern dönemin profesyonel hususiyetlerini tam olarak yansıtmamaktadırlar.[162] Yine de bu dönemin profesyonel hususiyetlerine benzerlikleri bahsetmeye değerdir.

Sosyolog Megali Larson, erken modern mesleklerin başlıca iki özelliğini tespit etmiştir:Toplumsal tabakalaşmayla ayrılmaz bir bağ ve klasik öğretim ve pratik yeteneklerin birleşimine dayalı "liberal bir eğitim".[163] Buna göre, bilişsel uzmanlaşma, neredeyse tamamen, uzmanların profesyonel varlıkları için ihtiyaç duydukları okuma yazma bilen elitlere tahsis edilmişti.[164] Dolayısıyla, öğrenilen meslekler, tıp mesleğinin ve Devlet ve Kilise'ye hizmet sağlayan diğer mesleklerin yükselişiyle ispat edildiği üzere, düzen ve toplumsal mevkii beraberinde getirmekteydi.[165] Bunlar ağırlıklı olarak, el emeğine dayalı çalışan kitlelere karşılık, eğitim görmüş elitler tarafından icra edilmekteydi.[166] Bu bağlamda, Venedik'in şifre sekreterleri, *raison d'être*'leri [varoluş sebepleri] devlete hizmet ve bağlılık olan elit itaatkâr memurlardı.[167] Şüphesiz, belgelerin rutin olarak yazılması, kopyalanması ve kataloglanması görevlerini kapsamakla kalmayarak bu tür görevlerin "öğrenilmiş retorik uzmanlığı"nı da içeren[168] *cifrista*'lık vazifesinin, yerleşik sekreterlik mesleğinin bir alt şubesinden fazlası olmadığı görüşü iddia edilebilir.[169] Fakat,

161 O'Day, *The Professions in Early Modern England*, s. 4.

162 Biow, *Doctors, Ambassadors, Secretaries*, s. xii.

163 Larson, *The Rise of Professionalism*, s. 4.

164 Carr-Sanders, *Professions*.

165 Tıp mesleği için, bkz. Eliot Freidson, *Profession of Medicine: A Study of the Sociology of Applied Knowledge* (New York: Dodd, Mead, 1970).

166 O'Day, *The Professions in Early Modern England*.

167 O'Day, altta yatan bu felsefeyi "Social Humanism" olarak adlandırmıştır; *a.g.e.*, s. 5.

168 Biow, *Doctors, Ambassadors, Secretaries*, s. 4.

169 Tommaso Garzoni, yerleşik meslekler listesinde, *cifranti*'yi (*cifristi* değil), daha geniş profesyonel yazarlar ve kâtipler kategorisi içinde, kod ve şifre yazanlar olarak ele almıştır. Bunun yerine, *cifristi*, Garzoni'nin "*Consiglieri e Secretarii*" tanımına daha çok uymaktadır. Bkz. *La piazza universal*, s. 182, 174.

Andrew Abbott'un mesleklerin yapısal ve bağıntısal teorisine göre, bir meslek tarafından alt bir topluluğa devredilen belirli bir iş yığını, yeni bir meslek meydana getirebilir. Bu, yeni devredilmiş iş yığınının yeni bilgi üretilmesi için öncü teknik ve entelektüel gelişmeleri benimsemesiyle gerçekleşebilir.[170] Uzmanlık eğitimi ve talimine dayalı olan şifrelere dair mütehassıs bilgi ve becerilerin profesyonel sekreterliğin olağan entelektüel görevlerinin ötesine geçtiği *cifrista*'lık için kesin olarak durum buydu.

Bu iddia, kayda değer bir tarihî hikâyeyle daha da geliştirilmeyi hak etmektedir. 1540'ların sonunda, devlet sekreteri Alvise Borghi, Venedik hükûmetine *cifristi* mesleğine terfi edilmek için sunduğu hararetli bir dilekçede, eskilerin, dönemin insanlarını entelektüel faaliyetlerin her alanında fersah fersah ötesinde olduklarını; bunun istisnasınınsa kriptoloji disiplini olduğunu öne sürmüştür. Bunun sebebi, bazı usta zihinler, gizli yazma yolları icat edebilirlerse de, profesyonel kriptolojinin karmaşıklığı, hükümdarlar için belli başlı dâhi profesyonelleri istihdam etmenin olanaklılığı manasına geldiğiydi.[171] Onlar Konseyi için profesyonelleri amatörlerden ayıran husus, sürekli profesyonel talimle geliştirilen uzman yetenekleriydi. Profesyonel *cifristi*'lik hizmetine girmek isteyen bireylerin istihdamın ön koşulu yetenek değil, buydu. Kriptoloji için yetenek ve yatkınlık zaten mevcut olarak kabul ediliyordu. Babasının yanında eğitim görmesi ve ikinci kez terfi edip resmî sekreterliğe yükseldikten sonra yeteneği arttırması beklenen Ferigo Marin'in durumu buydu.[172] Girolamo Franceschi'nin yetiştirdiği Piero Amadi'nin[173] ve hem Franceschi hem de Amadi tarafından yetiştirilen Giambattista Lionello ve Ottavio Medici'nin de durumu buydu.[174] Başka bir

170 Abbott, *The System of Professions*.

171 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, f. 7, tarihsiz (arşivci tarafından 1548 senesine ait olduğuna hamledilmiştir).

172 *A.g.e.*, Reg. 11, c. 45v. (25 Ocak 1576); *a.g.e.*, Reg. 13, cc. 61v.–62r. (22 Ağustos 1589).

173 *A.g.e.*, Reg. 14, c. 7r./v. (9 Temmuz 1596).

174 *A.g.e.*, Reg. 15, cc. 16v.–17r. (24 Ekim 1607).

deyişle, müşterek bir profesyonel kimlik ve gelişmekte olan bir profesyonel ethos ve felsefeyle birleşen ortak bir eğitim süreci, on altıncı yüzyıl Venedik'inde başlı başına bir kriptoloji mesleğinin gelişmesine ön ayak olmuştur.[175]

On altıncı yüzyıl mesleklerinin bu belirgin hususiyetleri, çağdaş sosyologların "modern" meslekler için şart koştukları temel etkenler için bazı kriterleri hatırlatıyorsa da, *cifrista*'lık mesleğini, bu özelliklerin her biri için incelemek hatalı olmasa bile yanıltıcı olacaktır. Bunun sebebi, erken modern dönemde mesleklerin ve profesyonelleşmenin tespitindeki ilkelerin "modern sosyolojik kriterlerle açık surette zıt taraflarda olmaları"dır.[176] Bu ilkelerin – uzmanlığa eğilim, iş organizasyonu ve iç disiplin gibi– bazılarının erken modern dönemde ortaya çıktığına kuşku yoktur. Ancak *cifristi*'nin profesyonel kimlik ve uzmanlıklarına dair belgelenmiş öz anlatılarının eksikliğinde, bizzat kendisini meydana getiren müessese olan Onlar Konseyi tarafından isnat edilen anlamı yansıtan Borghi'nin *cifrista*'lık mesleği tanımı, böylesine "bir iş türü olarak belli bir mesleğin kavram[lar]ının ... hem dönem bakımından tanımlanan ve hem de denetlenen müşterek ve kendi kendini gerçekleştiren bir söylemi"ni ortaya koymaktadır.[177]

Sonuç

Rönesans dönemi, İtalyan hümanist Leon Battista Alberti ve Alman başrahip Johannes Trithemius gibi hevesli âlimler ve bilginler tarafından kriptolojinin entelektüel hâle getirilmesine şahit olmuştur. Devletin başındakilere gizliliğin önemini gösteren Machiavelli'nin siyasî doktrinleri de *arcana imperii* yani devlet sırlarının korunmasının bir aracı olarak kriptolojinin entelektüel

175 Ayrıca bkz. Iordanou, "The Professionalization of Cryptology"; erken modern mesleklerin anahtar özellikleri olarak eğitim, profesyonel ethos ve felsefeye dair, bkz. O'Day, *The Professions in Early Modern England*.

176 Biow, *Doctors, Ambassadors, Secretaries*, s. xii.

177 *A.g.e.*, s. 12.

bakımdan siyasileşmesinde rol oynamıştır.[178] Hepsinden önemlisi, elçilik usulünün on beşinci yüzyılda sistemlileşmesi ve siyasî zorunlulukların dayatmasıyla, kriptolojinin kullanımının entelektüel merak ve hünerin bir göstergesi olmaktan çıkarak, bir devlet idaresi aracına dönüşmesi, profesyonelleşmeye bir itici güç sağlamıştır. Bu sürecin en ön safında, Venedik'in casusluk şefleri olarak, yazışmaların ele geçirilip şifrelerinin kırılması suretiyle günümüzde "sinyaller istihbaratı" (SIGINT) adı verilen gelişmeye ön ayak olmuş; kriptolojinin bir "*arte et scientia*"dan tam teşekküllü bir profesyonel hizmete evrilmesini yöneten Onlar Konseyi bulunmaktaydı.[179]

II. Felipe'nin yönetimi altında İspanyol şifrelerinin sistemli olarak nitelikli ve nicelikli gelişmeleri[180] istisnası haricinde, hiçbir İtalyan ya da Avrupalı devletin Venedik'in kriptoloji departmanının üstlendiği çapla ve organizasyonel yapıyla övünmesi mümkün değildi.[181] Venedik'e has olan bu vaziyet, üç hususiyete dayandırılabilir: Birincisi, kriptolojinin kademeli olarak entelektüel bir teşebbüsten devlet tarafından kontrol edilen ve düzenlenen ve *ammaestar*,[182] yani profesyonel eğitim ve gelişim vasıtasıyla o "zor ve en mühim bilimin" ustalığının üzerine temellendirilen bir mesleğe dönüşmesidir.[183] Bu hususiyet ayrıca, nesiller arası nepotizm ve profesyonel ayrımcılığa dayanan *cifrista*'lığın profesyonel

178 Pesic, "Secrets, Symbols, and Systems", s. 675; Jütte, *The Age of Secrecy*, s. 56–57.

179 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 13, c. 49r./v. (16 Mart 1588).

180 Devos, *Les chiffres de Philippe II.*

181 Venedik'in şifrelerin sistemli olarak geliştirilmesinde öncülüğü literatürde genel olarak takdir edilmekteyse de (bkz. Villain-Gandossi, "Les Dépêches chiffrées"; Kahn, *The Codebreakers*; Preto, *I servizi segreti*; Couto, "Spying in the Ottoman Empire"; Iordanou, "The Professionalization of Cryptology"); Venedik'in bu bölümde ele alınan bu üstünlüğü, günümüze kadar ulaşmış belgelerin ve konuyla ilgili akademik literatürün kapsamlı bir analizinin yalnızca bir yansımasıdır. Diğer erken modern devletlerin kriptoloji teşebbüsleri hâlâ tarihçilerin akademik araştırma ve analizlerini beklemektedir.

182 SV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 19, c. 18r. (30 Temmuz 1636).

183 *A.g.e.*, Reg. 14, c. 127r. (31 Ağustos 1605).

kimliğinin toplumsal inşasını da içermektedir. İkinci hususiyet, şifre sekreterlerinin ve profesyonel sorumlulukları resmî belgelerin şifrelenmesi ve şifrelerinin çözülmesi olan diğer bütün devlet görevlilerinin özel olarak yetiştirilmesi için kurulmuş bir iç profesyonel kriptoloji okulunun geliştirilmesiydi.[184] Sonuncu ve en hayatî olan özellik, Venedik'in kriptoloji departmanının, Gizli Kançılarya gibi, Venedik gizli servisinin ayrı bir şubesi olmasıydı. Böylece, Venedik'in merkezî istihbarat organizasyonunu meydana getiren Venedik'in bürokrasisinin diğer bütün şubelerine benzer surette – yetenek kazanımı, işe alma ve terfi ve performans değerlendirmeleri gibi– aynı organizasyonel ve insan kaynakları yönetimi uygulamalarına tâbiydi.

Ancak Venedik'in istihbarat organizasyonunun gayesi, öncelikle ve çoğunlukla Onlar Konseyi'nin casusluk faaliyetlerini yürütmek ve yönetmekti. Bu sebepten dolayı, bu yapı, aralarında profesyonel muhbirler ve amatör casusların da dahil olduğu karma bir muhbirler ve istihbarat toplayıcıları ağından meydana gelmekteydi. Profesyonel muhbirler, resmî olarak tayin edilen ve Venedik'in diplomatik temsilcilik veya ticarî varlığının bulunduğu Avrupa ve Doğu Akdeniz'deki çeşitli topraklardaki diplomatlardı. Amatör casuslarsa, bilhassa Venedik'in düşmanı, rakibi Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere, istihbarat operasyonlarının yürütüldüğü her yere gönderilen gezgin tüccarlar ve ücretli casuslar gibi amatör istihbaratçılardı. Onlara, siyasî tehlikeler ve tuzaklarla dolu sahalarda parmaklarının uçlarında yürüyerek, Venedik devletinin savunması ve güvenliği için hayatî değerdeki istihbaratın peşine düşme görevi verilmişti. Onların kimlikleri ve casusluk teşebbüsleri, sonraki bölümün inceleme konusu olacaktır.

184 Dejanira Couto, on altıncı yüzyıl İtalya'sında en azından bir tane daha *cifristi* eğitmeninin varlığından bahsetmektedir; fakat iddia, arşive dayalı ya da tarih yazımına atıf yapan referanslardan yoksundur. Bkz. Couto, "Spying in the Ottoman Empire", s. 289.

5

VENEDİK'İN GİZLİ AJANLARI

> En zorlu zamanlarda o sarayın en mühim meselelerine ve sırlarına nüfuz etme kamu hizmeti.[1]

Venedik'in Aziz Roch dinî hayır müessesesi *Scuola Grande di San Rocco*, 1478 senesinde kurulmuş ve hızlı bir şekilde Venedik'teki en varlıklı *scuola* [mektep] hâline gelmiştir.[2] Lagün şehrinin kalbinde bulunan Campo San Rocco'daki Rönesans mimarisinin en muhteşem örneklerinden biri olan *scuola*, sadece 1485 senesinde buraya verilen Aziz Roch'un kutsal emanetlerinin değil, Giorgione (1478–1510), Titian (1488–1576) ve yaygın şekilde Tintoretto olarak tanınan Jacobo Robusti (yaklaşık 1518–1594) tarafından yapılan resimlerin etkileyici bir koleksiyonunun da sahibidir. Tintoretto'nun *scuola*'nın muhtelif duvarlarını ve tavanlarını süsleyen abidevî eseri, aslında *scuola*'nın şanının kaynaklarından biridir.

Tintoretto'nun şaheserleri, dünyanın elit sanat müzelerini büyük bir ihtişamla donatmaktayken; Tintoretto'nun gölgesinden kademe kademe yükselen Francesco Pianta'nın (1634–1692) eksantrik heykelleriyle kuşatılmış seçkin bir ceviz paneller sırası

1 "... il publico servitio di penetrar nelli piu importanti negotii et secreti di quella corte nella congiontura di presenti travagliosissimi tempi." Onlar Konseyi'nin müzakeresi, ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 14, cc. 106v.–107r. (30 Mart 1604).

2 Rönesans Venedik'inde *scuole* için, Brian Pullan'ın klasik eseri, *Rich and Poor in Renaissance Venice: The Social Institutions of a Catholic State, to 1620* isimli kitaba bakınız (Oxford: Blackwell, 1971).

Resim 5.1. *Casus* ya da *Merak*, Francesco Pianta, Scuola Grande di San Rocco, Venedik. © Cameraphoto Arte.

müessesenin gizli hazinesi olarak kendini göstermektedir.[3] Tahta oymacılık zanatkârları ailesinden gelen ve "Venedik maniyerizminin en yetenekli sanatçıları"ndan biri[4] olacağı tabiat ve soy

3 Francesco Pianta'nın Scuola Grande di San Rocco'da bulunan eserlerine dair, bkz. Enrico Lacchin, *Di Francesco Pianta, junior, bizzarro e capriccioso scultore in legno del barocco veneziano e dei suoi 'geroglifici' nella scuola di San Rocco* (Venedik: Emiliana Editrice, 1930); Paola Rossi, *Geroglifici e figure 'di pittoresco aspetto': Francesco Pianta alla Scuola Grande di San Rocco* (Venedik: Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 1999); Rossi, *Guida alle sculture di Francesco Pianta alla Scuola Grande di San Rocco* (Padova: La Garangola, 2001).

4 Chiara Romanelli, *Francesco Pianta at San Rocco: The Beauty of Virtues and the Ugliness of Vices* (Venedik: Marsilio, 2014), s. 3.

tarafından kaderine yazılmış Pianta, *scuola*'nın üst salonu *Sala Capitolare*'nin tahta duvar kaplamalarını Tintoretto'nun tuvallerinin ağırlığının kasvetlice sardığı ve hatta bunlara bir "karşı ezgi" sunan bir dizi alegorik tasvirle süslemek üzere görevlendirilmişti.[5] Bunların arasında, gizli bir ajanın en eski artistik temsillerinden biri ve Barok sanatın seçkin bir örneği olan Pianta'nın *Casus*'u ya da *Merak*'ı, karşımıza çıkmaktadır (bkz. Resim 5.1).

Heykelin nazik edası, ağır pelerinine sarılmış, bir şapkayla gizlenmiş ve görevlerini aydınlatmaya yardım etmek için bir fenerle donatılmış soylu bir adamı etkileyici bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Casusun kıyafeti, tanrıların temsilcisi olarak Merkür'ün sürati ve gayretliliğini simgeleyen kanatlı çizmelerle tamamlanmıştır. Casusun beli boyunca uzanan parşömen, yabancı saraylara sızdığı esnadaki –bir kuzu kadar uysal fakat bir tilki kadar kurnaz– gizli işinin önemini vurgulamaktadır.[6]

Pianta'nın *Casus*'u büyük olasılıkla, Perugialı ikonograf Cesare Ripa'nın (yaklaşık 1560–yaklaşık 1622) oldukça etkili bir on altıncı yüzyıl simgesel kitabı olan *Iconologia*'da yayınlanan, bir

5 Romanelli, *Francesco Pianta*. Ayrıca bkz., Rossi, *Geroglifici e figure*.

6 Heykeldeki Latince kitabe şöyledir: "SUBTER OVIS SP(E)CIE MITIS SIPA VERSATUR EXT (...) VULPIS HABET PLURIMUM ID." İtalyan ikonograf Cesare Ripa tarafından *Iconologia* isimli eserinde açıklandığı üzere, bu kitabe, İskenderiyeli filolog Johannes Philoponus'un (M.S. yaklaşık 490–yaklaşık 570) Ripa'nın cildinde bütün olarak verilen *De Sipa* (İtalyanca "casus" kelimesinin karşılığı olan *De Spia* manasında) anagramından çıkmaktadır. Pianta'nın büyük olasılıkla Ripa'nın eserinde okuduğu bu metinden etkilenmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Pianta'nın Latince kitabeyi inşa etmek üzere kullandığı alıntı şöyledir: "subter ovis specie mitis versatur in Aula / Sipa, sed intuitus, extaque vulpis habet"; bu da genel manasıyla "uysal bir kuzu kılığının altında casus, zamanını sarayda gözcülük yaparak geçirir ve bir tilkinin kalbine sahiptir." Bkz, Rossi, *Geroglifici e figure*, s. 51; ayrıca bkz., Cesare Ripa, *Iconologia di Cesare Ripa Perugino* (Siena: Heredi di Matteo Florini, 1613). Pianta'nın *Casus*'unun kitabesinin tarihine dair yardımlarından dolayı *Scuola Grande di San Rocco*'nun çalışanlarına müteşekkirim. Ayrıca Latince metnin tercümesine katkılarından dolayı Ioannis Markouris ve Irene Van Resnwoude'ye de teşekkür etmek isterim.

Resim 5.2. *Casus*, Cesare Ripa.

casusun en erken görsel tasvirlerinden birinden ilhamını almış olmalıdır.[7] Bu resimde casus, bir soylu gibi giyinmiş, başını bir şapkayla ve bedenini "gözlerin ve kulakların casusların efendilerini ve hâmilerini memnun etmek için zanaatlarını icra ettikleri aletleri temsil eden" bir pelerinle kapatan bir adam olarak tasvir edilmiştir.[8] Bir casusun esas araçları olan bir fener ve kanatlı

7 1593 senesinde Roma'da yayınlanmış kitabın özgün *adı Iconologia overo descrittione dell' imagini universali cavate da antichità et da altri luoghi* idi. Casusun (*Spia*) resmi ve metni, ilk defa, Heredi di Matteo Florini tarafından 1613 senesinde Siena'da yayınlanmış olan dördüncü baskısında ortaya çıkmıştır.

8 Cesare Ripa, *Della piu che novissima Iconologia di Cesare Ripa Perugino*, parte terza (Padova: Donato Pasquardi, 1630), s. 91. Aynı kulaklar ve burunlar motifi, Kraliçe I. Elizabeth'in Isaac Oliver ya da Genç Marcus Gheeraert'e

Resim 5.3. *Gökkuşağı Portresi*, Elizabeth'in Isaac Oliver ya da Genç Marcus Gheeraert. Marquess of Salisbury Hatfield House'un izniyle kullanılmıştır. Hertfordshire, UK/ Bridgeman Images.

çizmelerle donatılmış şekilde etrafı koklayan bir av köpeğinin yardımıyla hayatî istihbaratın peşine düşmüştür. Ripa, zarif giyiminin casusun işini sadece sıradan insanların arasında değil, ayrıca, yalnızca titizce giyinenlere itimat eden seçkinlerin içinde de icra etmesine imkân tanıyan tamamen faydacı bir sebebinin olduğunu öne sürmüştür.[9] Yine de Ripa'nın özellikle soyluların

atfedilen meşhur *Gökkuşağı Portresi*'nde (yaklaşık 1600–1602) de görülmektedir (bkz. Resim 5.3). Meşhur kraliçenin belki de en ileri derecede sembolik portresi olan bu portre, Ripa'nın *Iconologia*'sının yayınlanmasından yaklaşık on sene kadar sonra resmedilmiştir. Bu suretle, ressam muhtemelen, Pianta gibi, Ripa'nın eserinden ilham almış olmalıdır.

9 Ripa, *Iconologia*, s. 90.

arasındakiler olmak üzere, casuslara dair görüşü, duygusuz bir şekilde küçümseyiciydi. "Devrimizde, halk tabakasındansa, daha çok asil şahısların casusluk yapmaları bir utanç vesilesidir," diye yazarak,[10] casusluğu dostlara ihanet etmek pahasına olsa dahi, hâmilere yaranmak uğruna şerefin feda edildiği şeytanca bir faaliyet olarak damgalamıştır.[11]

Ripa'nın soylular tarafından icra edilen casusluk fiilini bir tür tahrik edici tenkidi, casusluğa atfedilen olumsuz çağrışımları ima etmektedir. Bu görüş, bir casusun Tommaso Garzoni tarafından yapılan ilk tanımlarından birine benzemektedir. Garzoni, 1587 tarihli, dünyanın bütün mesleklerine dair risalesinde, casusları şöyle tarif etmektedir:

> Gizlice orduları takip eden ve şehirlere girerek, düşmanların işlerini keşfeden ve bunları kendi adamlarına ihbar eden insan çeşitleri. Ve meslek kötü bir şöhrete sahip olsa ve yakalandıklarında boyunlarından asılsalar dahi, bu insanlar Tarih ve uygulamanın gösterdiği üzere gereklidirler.[12]

Garzoni'yle aynı dönemde yaşamış Modenalı Bartolomeo Pelliciari, askerî meselelerde iyi istihbaratın yararlılığına dair risalesinde casusluğu benzer tabirler kullanarak tanımlamıştır.[13] Floransalı hümanist Benedetto Varchi'yse, "düşman hakkında casusluk, bir kişinin yapabileceği en önemli ve takdire şayan şeylerden biridir" diye beyan etmiştir.[14] Genel itibarıyla, erken modern dönem boyunca, casusluk sahtekârlık ve hainlikle ilişkilendirilmiştir; bu özelliklerin casusluğa yüklediği kalıcı surette olumsuz

10 *A.g.e.*, s. 90–91.

11 *A.g.e.*, s. 91.

12 Garzoni, *La piazza universale*, s. 705.

13 Bartolomeo Pelliciari, *Avertimenti militari del Colonnello Bartholomeo Pelliciari da Modona: Utili & Necessarii a Tutti gli Officii che Possono Essere Essercitati in un Formato Essercito, Principiando dal Soldato Privato, et Ascendendo per Ordine fino al Carico del Capitano Generale* (Modena: Gio. Maria Verde, 1600), s. 73, 270, 279.

14 Preto, *I servizi segreti*, s. 26.

çağrışımlar, Fransız filozof Charles de Montesquieu'yü sıklıkla alıntılanan şu sözü ifade etmeye teşvik etmiştir: "L'espionnage serait peut-être tolérable s'il pouvait être exercé par d'honnêtes gens; mais l'infamie nécessaire de la personne peut faire juger de l'infamie de la chose."[15] Venediklilere göre, casusluk faaliyeti kabahat ile gereklilik arasındaki bölgede bulunmaktaydı.

Spie, Confidenti, Exploratori

"Casus" sözcüğü Venedik'te hâlihazırda on altıncı yüzyılda olumsuz çağrışımlar üstlenmişti. Oldukça yaygın olarak, bir düşmanın muhbirini ya da hemşehrilerinin şüpheli davranışlarını ihbar eden bir kişiyi tanımlamak için kullanılmaktaydı.[16] Bu bağlamda, casusa *spione* ya da *spia* denilmekteydi. Onlar Konseyi'ne yazılmış, on altıncı yüzyılın başına ait bir mektup, Franceschino Greco isminde birini hem Kutsal Roma İmparatoru I. Maximilian'ın hem de Ferrara Dükü I. Alfonso d'Este'nin bir *spia*'sı olarak itham etmekteydi.[17] Bir yüzyıldan biraz fazla bir süre sonra, Londra'daki Venedikli elçi, Devlet Savcıları'na, İngiliz sarayında faaliyet gösteren İspanyol bir "*spia fortissima*"yı ihbar etmişti.[18] Bu bağlamda, casusluk bir suç olarak görülmekteydi ve buna göre gereken yapılmalıydı. Örneğin, 1540'larda, isimsiz bir ihbar, Venedik aleyhinde komplo kurmak için, kötü şöhrete sahip Fransız elçi Guillaume Pellicier'yle iş birliği yapan Camilla Pallavicina'yı bir

15 "Casusluk, dürüst şahıslar tarafından icra edilebilseydi, belki de hoş görülebilirdi; fakat şahsın [yani casusun] rezilliği şeyin [yani casusluğun] rezilliğine hükmedilmesine sebep olmaktadır. Charles de Secondat Montesqieu, *De l'esprit des lois*, 1. cilt (Cenevre: Barrillot & Fils, 1749), s. 326. Charles de Montesquieu'nün casusluğa dair görüşlerine dikkatimi çektiği için Chris Blackburn'e müteşekkirim.

16 Preto, *I servizi segreti*, s. 42.

17 ASV, CCX, *Miscellania*, b. 5 (8 Ağustos tarihsiz [yaklaşık 1510]).

18 ASV, *IS*, b. 442 (17 Eylül 1620). Hadisenin Venedik'te bulunan İspanyol elçi Diego Hurtado de Mendoza tarafından, AGS, *Estado*, Legajo 1518'in içinde [ff. 243–244 (5 Ekim 1547)] II. Felipe'ye nasıl ihbar edildiğine de bakınız.

"*spia diabolica*" [şeytanî casus] ve bir "*potentissimo strumento de diavolo*" [şeytanın en güçlü aleti] olmakla suçlamaktaydı.[19] Bu suçlama o kadar ağırdı ki, dava, Pallavicina ve elçinin vekilini sorguya çeken Onlar Konseyi tarafından resmî olarak araştırılmıştı. Neticede, Pallavicina şehirden ihraç edilirken, elçinin vekili ne yazık ki idam edilmişti.[20]

Anlama dair farklılıkları ortaya koymak amacıyla, –Venedik'in çıkarları aleyhinde hareket edenlerdense– Venedik'e hizmet eden casuslara *confidenti* denilmekteydi.[21] *Confidenti*, Onlar Konseyi'nin kıymetli istihbarat toplanması için itimat ettiği muhbirlerdi. 1604 senesinde, Milano'daki resmî Venedikli elçi, *confidenti* olarak yerel bir mühendis istihdam ettiği için Onlar Konseyi tarafından övülmüştü.[22] Fakat, mühendisin sözde "sırları"nın Venedikli yetkililerden yüksek meblağlar koparabilmek için uydurduğu dayanaksız yalanlar olduğu ortaya çıkınca Onlar Konseyi'nin heyecanı bir anda kayboldu.[23] *Exploratore* ya da *esploratore* Ortaçağ tabiri de –gerçi daha az olmakla beraber– bu dönemde kullanımdaydı. Örneğin on altıncı yüzyılın başında, Şam'daki Venedikli konsolos, Venedikli yetkililerin çeşitli *exploratori*'leri vasıtasıyla Osmanlılar hakkında istihbarata sahip olduğu hakkındaki

19 SV, CCX, *Miscellania*, b. 2 (15 Ekim 1542). Camilla Pallavicina'ya dair bkz. Katherine A. McIver, *Women, Art, and Architecture in Northern Italy, 1520–1580: Negotiating Power* (Farnham: Ashgate, 2006), özellikle s. 47–56; Pellicier'nin komplo teşebbüsüne dair, bkz. Flaminio Cornaro, *Ecclesiae Venetae antiquis monumentis nunc etiam primum editis illustratae ac in decades distributae*, 4. cilt (Venedik: Pasqualus, 1749), s. 294.

20 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 5, c. 76r. (18 Eylül 1542). BNM, Mss It., cl. VII 2579 (12471), *Successi dei secretarij del consig. de Dieci et de Pregadi che rivelono li secreti al Signor Turco, anno 1542.*

21 *Confidenti* tabirinin kullanımı evrensel değildi. Mesela, Papalık *nuncio*'su, 1574 senesinde Vatikan'a gönderdiği bir mektupta, aranan bir adamın peşine düşmesi için Friuli'ye gönderdiği kendi *spie*'sinden bahsetmekteydi. Bkz. ASVat, *Segreteria di Stato, Venezia*, b. 14, c. 63r. (1 Mayıs 1574); *a.g.e.*, b. 16, c. 76r. (1 Mayıs 1574).

22 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 14, cc. 111v.–112r. (8 Kasım 1604).

23 *A.g.e.*, cc. 113v.–114v. (15, 18 Aralık 1604).

görüşünü beyan etmişti.[24] *Spia* kelimesinin düşmanın casusunu hatırlatan olumsuz çağrışımlarının aksine, *exploratore* tabiri hem birinin kendi casusu ve hem de rakiplerin casusu manalarında kullanılmıştır. 1547 senesinin yazında, Onlar Konseyi, Korfu valilerini, Napoli Kral Naibi tarafından Venedik'in işlerini araştırıp ihbar etmesi (*esplorar e significar*) amacıyla adaya gönderilmiş olan Andrea Daversa hakkında uyarmıştı.[25] Benzer şekilde, İstanbul'daki Venedik *bailo*'su, *Inquisitori di Stato*'ya gönderdiği bir mektubunda, İspanyolların hizmetinde bulunan ve kısa bir süre önce Osmanlılar tarafından ifşa edilerek zindana atılan Milanolu bir *explorator*'dan bahsetmekteydi.[26]

Spie, *confidenti* ve *exploratori*'nin bu farklı şekillerde algılanışları, papazlık, avukatlık, doktorluk, sekreterlik, şifre sekreterliği, noterlik ve tabiidir ki tüccarlık gibi diğer yerleşik "geleneksel" mesleklerin[27] aksine casusluk zanaatının erken modern dönemde henüz ayrı bir meslek hâline gelmemiş olduğunu göstermektedir. Bu profesyonelleşme eksikliği sebebiyle –istihbarat gayeleriyle bilgi elde etmesi için fiilen görevlendirilen, kendisine izin ve talimat verilen bir kişiyle – bir casusla –bir mükâfat ve fırsat çıkarsa hükûmet tarafından resmî bir tayin umuduyla gönüllü olarak bilgi toplama

24 ASV, CCX, *Lettere dei Rettori e di Altre Cariche*, b. 255 (15 Ocak 1516).

25 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 5, cc. 72v.–73r. (21 Ağustos 1547).

26 ASV, *IS*, b. 416 (1 Kasım 1609).

27 Genel olarak erken modern dönemde meslekler ve profesyonelleşmeye dair, bkz. O'Day, *The Professions in Early Modern England*, özellikle s. 18–43. Özel olarak Rönesans İtalya'sının "geleneksel" mesleklerine dair, bkz. Biow, *Doctors, Ambassadors, Secretaries*. Kançılarya sekreterlerinin ve kriptologların profesyonelleşmesine dair, bu kitabın dördüncü bölümüne ve ayrıca Iordanou, "The Professionalization of Cryptology"ye bakınız. Erken modern Venedik'te profesyonel noterlere dair, bkz. Pedani Fabris, "*Veneta Auctoritate Notarius*"; profesyonel muhasebenin gelişmesine dair, bkz. "The Practice and Culture of Accounting in Renaissance Florence", *Enterprise and Society* 16, no. 3 (2015), s. 611–647. Geç Ortaçağ'da ve erken modern dönemde profesyonel tüccarlar hakkında kaynakça çok geniştir. Venedik'te numune teşkil eden örnek vakalar için, bkz. Lane, *Andrea Barbarigo*; Lane, *I mercanti di Venezia* (Torino: Einaudi, 1982).

süreçlerini başlatan biri– bir ihbarcı (ya da "istihbaratçı") arasındaki ayrım bulanıktır. Aynı şekilde, sahip olduğu bilgiyi, esasen bir görev duygusuyla yetkililere bildiren biri için kullanılan "muhbir" kelimesinin anlamı da belirsizdir.[28] Bu bölümde, Onlar Konseyi'nin istihbarat girişimleri için görevlendirdikleri farklı tür gizli ajanlar ele alınıp tahlil edilecektir. Elçiler ve diğer Venedikli devlet temsilcileri, resmî muhbir olarak faaliyet göstermişken, ücretli casuslar ve istihbarat toplayıcıları Venedikli yetkililerin hizmetinde daha gözü pek casusluk misyonlarına girişmişlerdir.

Venedik'in Gizli Ajanları

Bir önceki bölümde gördüğümüz üzere, Rönesans Venedik'inin istihbarat toplama ve casusluk faaliyetlerinin merkezî idaresinin başında bulunan Onlar Konseyi, öncelikle Venedik'in gizli ajanlarının işe alınması ve denetlenmesinden sorumluydu. Bu ajanlar Venedik ve (Venedik harici) toplumun her kademesinden gelmekte ve bütün olarak, çok çeşitli profesyonel ve amatör ihbarcılar ağını meydana getirerek üç kategoriye ayrılmaktaydı: Resmî olarak atanmış Venedikli diplomatların ve devlet temsilcilerinin oluşturduğu *profesyonel* muhbirler, Akdeniz'i kateden ya da Akdeniz'in doğusundaki topraklar gibi stratejik önemdeki ticaret merkezlerinde bulunan Venedikli tüccarlardan meydana gelen *amatör* istihbarat toplayıcıları veya isimsiz olarak yahut kendi isimleriyle bir bedel karşılığı ya da bedelsiz şekilde, Venedik devletinin güvenliğiyle alakalı bilgi toplama ve açığa çıkarmayı teklif eden, toplumun her seviyesinden bireyleri içeren karmaşık bir yarı profesyonel istihbarat toplayıcıları kategorisi olan sayısız *ücretli* casuslar.[29] Somut gerçeklerden söylenti ve uydurmaları

28 Bu muhtelif tabirlerin yarattığı anlama dayalı zorluklar için, bkz. Marshall, *Intelligence and Espionage*, s. 4–5.

29 Onlar Konseyi'nin hizmetindeki muhbir ve istihbarat toplayıcılarının farklı kategorilerine dair, ayrıca bkz. Iordanou, "What News on the Rialto?"; Iordanou, "The Spy Chiefs of Renaissance Venice".

ayırmak elbette ki kolay bir iş değildi. Yine de bu çeşitli muhbir ve istihbarat toplayıcılarının karma ağı, karşılaştırma ve kıyaslama süreci vasıtasıyla bilginin sistemli olarak değerlendirilmesini mümkün kılmıştır. Bunların arasında, Venedik dominyonundaki elçiler ve valiler, Cumhuriyet'in en seçkin uzman muhbirlerini teşkil etmişlerdir.

Venedik'in Profesyonel Muhbirleri

Yabancı Saraylardaki Elçiler

"Bir elçi," diye yazmıştı, on yedinci yüzyılın başında I. James'in Venedik'teki elçisi olarak hizmet vermiş meşhur İngiliz diplomat Sir Henry Wotton (1568–1639), "ülkesinin iyiliği için yalan söylemek üzere yurtdışına gönderilmiş dürüst bir adamdır."[30] Henüz on dördüncü yüzyıldan itibaren, elçiler, "sadece kendilerine verilen talimatların belli başlı hususlarını yerine getirmek için değil ayrıca hükûmetlerine faydalı olabilecek her konuda haber ve istihbarat toplamak için hareket eden vekiller"di.[31] Isabella Lazzarini, temsilcilerin ve elçilerin efendilerine ya da hükûmetlerine jeostratejik önemde istihbarat temin etme sabit endişelerini ustaca ortaya koymuştur.[32] Mesela, 1380'lerin başında Milano'da Venedik elçiliği yapan Pietro Cornaro'nun raporları, rastgele muhbirlerden askerî seferlere dair bilgi toplanmasından bu bilgilerin diğer elçilere ve devlet adamlarına aktarılmasına kadar "diplomatik istihbaratın daha az aşikâr ilkeleri"ni açığa vurmaktadır.[33] On beşinci yüzyılda, resmî elçilerin nezdinde istihbarat tedarikine dair bu endişe kademeli olarak, "toplamadan kontrole ve kontrolden manipülasyona" dönüşmüştür.[34]

30 Logan Pearsall Smith, *Life and Letters of Sir Henry Wotton*, I. cilt (Oxford: Clarendon Press, 1904), s. 47.

31 Hyde, "The Role of Diplomatic Correspondence", s. 239.

32 Lazzarini, *Communication and Conflict*, s. 70–72.

33 *A.g.e.*, s. 71.

34 *A.g.e.*

On altıncı yüzyıla gelindiğinde, Venedik, erken modern Avrupa'nın belli başlı bütün saraylarında daimî temsilcilikler elde etmeyi başarmıştı.[35] Venedikli elçiler, Venedik Cumhuriyeti'nin yabancı saraylardaki resmî temsilcileri olarak, –diğer bütün çağdaş mevkidaşları gibi– üç temel sorumlulukla görevlendirilmişlerdi: Temsil, müzakere ve bilgi toplama.[36] En sonuncu sorumlulukları, onların hizmette bulundukları sarayların "en mühim meseleleri ve sırlarına nüfuz etme kamu hizmetleri"nin bir parçasıydı.[37] Bunun neticesinde, görevlerini yerine getirmek gayesiyle, Üçüncü Bölüm'de gördüğümüz üzere, gizlilik sebebiyle çoğu zaman şifreyle yazılan ayrıntılı istihbarat raporlarının özenle hazırlanması ve yollanmasını da içeren profesyonel repertuarlarında belli miktarda uzmanlık yetenekleri bulunmaktaydı.[38] Günümüze ulaşan o döneme ait isimsiz bir Venedik belgesi, elçilerin hazırladıkları raporların, "üslup bakımından oldukça sistemli, resmî ve hatta insancıl" ve etkili olabilmeleri için ana hatları ortaya koymuştur ve buna göre bir elçinin, ülkenin büyüklüğü, altyapısı, iklimi, doğal kaynakları, sakinleri, âdetleri, gelenekleri, dini, ihraç ve ithal ettikleri, hükûmeti ve idarecileri gibi çeşitli mühim konularda bilgi toplayıp yayacağı katı ve dolaysız yollar açıklanmıştır.[39] Başka bir ifadeyle, belge, "diğer türlü onların itimatları-

35 Garett Mattingly, "The First Resident Embassies: Medieval Italian Origins of Modern Diplomacy", *Speculum* XII (1937), s. 423–439; Mattingly, *Renaissance Diplomacy*; Queller, *Early Venetian Legislation*.

36 Isabella Lazzarini, "Renaissance Diplomacy", Gamberini ve Lazzarini'nin editörlüğünde yayınlanan *The Italian Renaissance State*'in içinde, s. 425–443. Ayrıca bkz. Lazzarini, *Communication and Conflict*.

37 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 14, cc. 106v.–107r. (30 Mart 1604).

38 *A.g.e.*

39 Bkz. Donald E. Queller, "How to Succeed as an Ambassador: A Sixteenth-Century Venetian Document", *Studia Gratiana* 15 (1972), s. 655–671 (bu kısım s. 665). İsimsiz metin on dokuzuncu yüzyılda Armand Baschet tarafından keşfedilmiştir: *La Diplomatie vénitienne. Les princes de l'Europe au XVIe siècle. François Ier, Philippe II, Catherine de Médicis, les papes, les sultans d'après les rapports des ambassadeurs vénitiens* (Paris: Henri Plon, 862), s. 30–31.

nı kaybederek dostlarınıza zarar vereceğiniz ötürü" muhbirlerin kimliklerinin gizli tutulmasını sağlayarak, "sarayın meseleleri, dünyadan haberler ve diğer hükümdarların önemli işleri"ni usta bir şekilde keşfetme yeteneğine vurgu yapmıştır.[40]

Esas itibarıyla, Venedikli elçiler, diplomatik temsil bölgelerinin içinde istihbarat operasyonlarının başları gibi hareket etmişlerdir. Dolayısıyla, sorumluluklarını başarılı bir şekilde yerine getirmek için, onlardan kendi muhbir ve casuslarını görevlendirip yönetmeleri beklenmekteydi. Bu sebeple, onlara "gizli masraflar" için verilen örtülü bir ödenek sağlanmıştı.[41] Mesela, 1528 senesinde, Onlar Konseyi, oybirliğiyle Macaristan'daki Venedik elçisine casuslar ve muhbirlere harcanmak üzere otuz *scudi* ödemeye karar verdi. O esnada Macaristan, Osmanlılarla uzun bir savaşın içindeydi ve Avrupa kıtasının o bölgelerine seyahat edip devam etmekte olan askerî ve siyasî hadiselere dair istihbarat toplaması için bir casusa ihtiyaç duyulmaktaydı.[42] Benzer şekilde, on altıncı yüzyılın sonunda, Kutsal Roma İmparatorluğu nezdindeki Venedikli elçiden, Kutsal Roma İmparatoru'nun "en gizli haberlerine ve en mahrem işlerine nüfuz etmek için bir yol" olarak kullandığı imparatorluk sarayındaki İspanyol elçinin sekreterine yüz dukaya kadar çıkabilecek bir meblağ sunması istenmiş ve bunun için elçiye müsaade verilmişti.[43] Bu tür *confidenti*, o zamanlar, perdelerin arkasında, sarayın katı diplomatik teşrifat kuralları ve düşmanlığın boğucu ilkelerinden azade, kendilerine ödeme yapanlara bugünün söyleyişine göre "inandırıcı inkâr", yani elçi için alçakça casusluk girişimlerine dahil olmayı inkâr etme ihtimalini sağladığı için elçilerin istihbarat faaliyetlerinde esaslı aktörlerdi.

40 De Vivo, *Information and Communication*, s. 72'de alıntılanmıştır. İsimsiz belge, BMCV, Ms. Ms. Cicogna'nın içinde bulunabilir (3271/III, tarihsiz).

41 Örneğin, bkz. ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 14, cc. 1v., 22r., 25v. (22 Mart 1596, 5 Eylül ve 16 Aralık 1597).

42 *A.g.e.*, Reg. 2, c. 48v. (7 Ocak 1528).

43 *A.g.e.*, Reg. 14, c. 40v. (30 Ağustos 1599).

Hayatî istihbarat almak üzere yabancı saraylara sızmayı göze alan sadık *confidenti*'nin görevlendirilmesi, elçinin görevlerinin mühim bir yönüydü. Elçiler yine de görevlendirdikleri şahıslar hakkında ayrıntılı raporlar sunarak Onlar Konseyi'nin resmî onayını almak mecburiyetindeydi. Fransa'daki Venedik elçisi, Onlar Konseyi'ne Fransa Kralı II. Henri ile İspanya Kralı II. Felipe arasındaki Cateau-Cambrésis Barışı hakkında kendisine istihbarat sağlayan bir "büyük şahsiyet"e dair yazdığında, Onlar Konseyi, cevabında elçiyi bağlılık ve gayretinden dolayı tebrik etmiş fakat muhbirinin geçmişi hususunda bilgi toplamaktaki başarısızlığını eleştirmiştir.[44] Onlar Konseyi'ne yazılan bir mektupta eli sıkı olmak her zaman dikkatsizlik ya da küstahlığın neticesi değildi. Mektupların alıkonulması o dönemde yaygın bir uygulama olduğundan, Onlar Konseyi'nin devlet gizliliğine dair hükümlerinde tecrübe sahibi olan Venedikli elçiler, muhbirleri tarif ederken kasıtlı olarak kısa ve özlü şekilde yazarlardı. 1586 senesinde, İspanya'daki Venedik elçisi, Devlet Savcıları'na, İspanyol kraliyet muhitinden mavi kanlı bir muhbir görevlendirdiğini belli belirsiz şekilde rapor etmişti. Yeni muhbirin mükâfatı, statüsü paraya dayalı rüşvetleri menettiğinden dolayı, aynî olarak, özellikle iyi kalitede misket şaraplarıyla ödenmekteydi.[45] Bu vesilede, muhbirin II. Felipe'nin sarayında kuvvetli bir mevkii olan nüfuzlu bir İspanyol olması, Onlar Konseyi'nin müsrifçe rüşveti tasdik etmesi ve ödemesi için yeterli bilgiydi.

İspanyol kraliyet hanesindeki saraylılar, eklektik zevkleriyle tanınmaktaydılar ve Venedikli yetkililer de onlardan kıymetli bilgiler elde etmek üzere kandırmak için ceplerinin diplerine kadar kazmaları gerektiğini bilmekteydiler. 1576 senesinde, Madrid'deki Venedik elçisi, Onlar Konseyi'ne II. Felipe'nin meşhur Devlet Bakanı Antonio Pérez'in Venedik için "büyük çıkarlar" karşılığında Titian'ın "eski ve güzel" bir resmini elde etme arzusunu bildirmişti.

44 *A.g.e.*, Reg. 7, c. 3r. (29 Mayıs 1559).

45 ASV, *IS*, b. 483 (1 Sep. 1586).

Buna göre, Onlar Konseyi, oybirliğiyle bu amaç için iki yüz duka ödemeyi kabul etti.[46] Antonio Pérez'in Titian'ın resimleri uğruna çıktığı hilekâr macera, II. Felipe'nin, Venedikli meşhur ustanın eserine sahip olmaya kalkışan bütün fânilerin önüne geçmeye çalışan hevesli sanat eserleri arayışıyla tasdik edilmekteydi.[47] Onlar Konseyi, iki sene sonra sekreteri memnun etmek için Titian'ın eserine yapılacak harcamayı beş yüz dukaya kadar çıkardığına göre hediye amacına ulaşmış olmalıdır.[48] Rönesans şaheserlerin dünyanın en meşhur müzelerinin ve galerilerinin duvarlarını süslemelerinden önceki serüvenlerini takip etmek oldukça güç olsa da, insan bu mükâfatlardan birinin bugün Madrid'deki Prado'da bulunan Titian'ın *Âdem ve Havva Dünya Cennetinde* olup olmadığını merak etmektedir.[49]

Onlar Konseyi, Venedikli elçiler tarafından görevlendirilen muhbirler ve casuslar hakkında o kadar titizdi ki, gerekli görüldüğünde, kişiliklerine dair istihbarat toplamak için mesafeler katedilirdi. Örneğin, 1563 senesinde, Osmanlı İmparatoru'nun veziriazamı Semiz Ali Paşa'nın hizmetinde bulunan ve İstanbul'daki *bailo* için *confidente* olarak çalışan bir Türk köle hakkında tahkikat yapılmıştı. Türk'ün aslında Venedik'in ticaretteki ezelî rakibi Cenova'nın vatandaşı olduğunu öğrendiklerinde, muhbirin Cenevizlilere çift taraflı ajan olarak hizmet verme ihtimali doğrultusunda, *bailo*'ya derhâl muhbirine hiçbir mühim istihbaratı açıklamaması talimatını verdiler. Ancak, elçiye, muhbirin Osmanlı sarayından haberleri almaya devam etmesi için ona nazikçe ve samimiyetle davranmasını tavsiye ettiler.[50] Onlar Konseyi, daha kararlı bir

46 SV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 11, c. 83r./v. (14 Şubat 1576).

47 Levin, *Agents of Empire*, s. 183–186.

48 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 11, c. 155v. (4 Nisan 1578).

49 Antonio Pérez, babası Gonzalo gibi bir Titian eserleri koleksiyoncusuydu. *Âdem ve Havva Dünya Cennetinde*, muhteşem koleksiyonunu meydana getiren Titian resimlerinden biriydi. Eser Prado'da bulunmaktadır fakat serüveni meçhuldür. Bkz. Angela Delaforce, "The Collection of Antonio Pérez, Secretary of State to Philip II", *The Burlington Magazine* 124 (1982), s. 742–753.

50 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 7, c. 115v. (21 Nisan 1563).

şekilde, Milano'daki *Residente*'sine Venedik'in kalelerinin güvenliğine dair sırları sinsice ifşa etme sözü vermiş *confidente*'sini zarifçe kovması talimatını vermişti. Doğrulanamamış kaynaklarını değerlendirdiklerinde yeteneklerine dair coşkuları kaybolduğundan, elçiden muhbire yalnızca esaslı ve kaliteli bilgiye mükâfat sunabileceklerini aktarmasını istemişlerdi.[51]

Yukarıdakilere göre, Venedikli elçilerden, yabancı saraylarda Venedik Cumhuriyeti'nin çıkarı için kurnaz muhbirler olmaları beklendiği aşikâr hâle gelmektedir. Sarayın sersemletici şekilciliği, yaygın olarak kabul edilen diplomatik usullerle hayatî önemdeki istihbaratın toplanmasını imkânsız hâle getirdiğinde, istihbarat operasyonlarının önderlerine dönerek, istihbarat temin ve tedarik etmekte yetkin ve hevesli casus ve muhbir görevlendirmek üzere Onlar Konseyi'nin müsaadesini istemişlerdir. Günümüze ulaşan kayıtlar, özellikle on altıncı yüzyılın sonunda ve on yedinci yüzyılın başında, yabancı saraylarda bulunan Venedikli elçileri tarafından bu ya da şu şekilde görevlendirilmiş muhbir ve elçilerin çokluğunu ortaya koymaktadır. *Dominante*'nin kalelerini yöneten Venedikli valilere de istihbarat faaliyetlerinde kendi muhbirleri ve casusları yardım etmiştir.

Venedik Dominyonunun içinde ve ötesindeki Valiler ve Konsoloslar

Venedik gizli servisinin bir kısmını meydana getiren *profesyonel* muhbirler ağı, diğer İtalyan şehir devletlerinde olduğu gibi, sadece elçiler ve hükümdar arasındaki resmî alışverişlerle kısıtlı kalmamıştır.[52] Venedik istihbarat ağı o kadar titiz bir şekilde organize edilmişti ki, Venedik'in Balkanlar ve Akdeniz'deki *Stato da Mar* toprakları, İtalyan anakarasındaki *Stato da Terra* Venedik şehirlerindeki resmen atanmış temsilcilere ve resmî diplomatik temsilciliğin olmadığı fakat kayda değer Venedikli tüccar

51 *A.g.e.*, Reg. 14, cc. 111v.–112r., 113v., 114r./v. (8 Kasım, 15 ve 18 Aralık 1604).

52 Senatore, "Uno Mundo de Carta"; Frigo, "'Small States' and Diplomacy".

varlığının bulunduğu Akdeniz'in diğer bölgelerine doğru dallanıp budaklanmıştı. Bu devlet temsilcileri, icra ettikleri görevlere göre *provveditori*, *rettori* yahut hatta *consoli* olarak adlandırılmışlardı. Venedik'e ait kalelerin resmî valileri olarak, onlardan daha gözü pek gizli misyonlara katılmaları, yetki alanlarında resmî polis kuvveti olarak hareket etmeleri ve doğrudan ya da dolaylı olarak casusluk faaliyetlerine girişmeleri beklenmekteydi. Bu sebeple, kendi casuslarını ve istihbaratçılarını görevlendirip yönetmeleri istenmekteydi.

1533 senesinin Temmuz ayında Osmanlılarla Venedikliler arasında bir savaş ihtimali ortaya çıkmıştı. Bu siyaset bakımından gergin iklimde, Zanta valisi, Onlar Konseyi'nden, on altıncı yüzyılın ilk yarısında Akdeniz'de devriye gezerek Türkler ve diğer Berberi korsanlarına karşı çok sayıda deniz seferi düzenleyen Cenevizli efsanevî ücretli asker komutanı (*condottiere*) Amiral Andrea Doria'ya "yararlı ve sadık" bir ulak göndermesine dair doğrudan emirler aldı.[53] Onlar Konseyi'nin Doria'ya ulaştırmak istediği çok gizli bir mesajı olduğundan, valiye ulakla yazılı olarak iletişim kurmaması emredildi. Bunun yerine, bir tercüman ihtiyacını ortadan kaldırmak için ona Türkçe ya da Doria'nın konuştuğu diğer herhangi bir dili konuşan bir muhbir bulmak görevi verildi. Bir tercüman kullanılması neticede kaçınılmaz hâle gelirse, valiye aynı zamanda Osmanlıların da hizmetinde olan meşhur bir Cenevizli tercümana müracaat etmemesi tembih edildi.[54]

Geneli itibarıyla, yabancı saraylardaki Venedikli elçiler gibi, Venedik kalelerinin valilerinden ve diğer Venedikli temsilcilerden kendi casuslarını tutmaları beklenmekteydi. Örneğin, 1537 senesinin Kasım ayında, Osmanlıların Korfu'yu kuşatmasından sadece birkaç ay sonra, Venedikli yetkililer, İstanbul'daki askerî gelişmeler ve hazırlıklara dair istihbarat hakkında huzursuzlanmaya

53 Andrea Doria hakkında, bkz. Francesco D. Guerrazzi, *Vita di Andrea Doria*, 2 cilt (Milano: Guigoni, 1864).

54 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 4, c. 14r./v. (21 Temmuz 1533).

başlamışlardı. Girit, Cattaro, Zanta ve Korfu'nun Venedikli valilerine mektuplar gönderilerek askerî istihbarat almak üzere Osmanlı başkentine girebilecek ve bu istihbaratları orada bulunan *bailo* Canal'a bildirecek casuslar tutmaları talimatları verilmişti.[55] Cattaro'nun *rettore*'si Melchior Michiel, cevabında, üç *esploratori* görevlendirdiğini ve İstanbul'dan Cattaro'ya gelen bir *casus* vasıtasıyla Türk kara ordusu ve donanması hakkında daha fazla bilgi toplamaya çalıştığını Onlar Konseyi'ne tekrar tekrar bildirmişti.[56]

Onlar Konseyi'nin Venedikli elçilerin casus ve istihbaratçı ağına dair ayrıntılı bilgiye meraklı olduğu gibi, gerekli bulunduğunda, kendi valilerinin de casusluk için görevlendirdiği şahıslar hakkında gayet müşkülpesent hâle gelirdi. 1559 senesinin kışında, Bergamo'nun Venedikli valisi, İspanya Kralı'nın Venedik Cumhuriyeti'ne karşı savaş açacağına dair kendisine bazı sakinleri tarafından bildirilen söylentileri Onlar Konseyi'ne iletmişti. Konsey, haberi aldığında derhâl cevap vererek, valiye gizlice muhbirlerin isimlerini ve geçmişlerini, bu bilgiyi nasıl elde ettiklerini ve bilginin doğru olup olmadığını ortaya çıkarması emrini verdi.[57] Valinin casusları hakkındaki ilave bilgiler, Onlar Konseyi'nin harekete geçilip geçilmemesi için karar vermek üzere raporların kökenini ve doğruluğunu teyit etmesine imkân tanıyacaktı.

Venedikli otoriteler, bilgiyi değerlendirip gerçekleri uydurmalardan ayırınca, atılması beklenen adımlara dair resmî temsilcilerine talimatlar göndermeye başladılar. Görevlerin denetlenmesi valilerin sorumluluklarının mühim bir kısmını oluşturmaktaydı. Örneğin, 1574 senesinin yazında, Onlar Konseyi, Venedik şehri Brescia'nın *rettore*'sinden Giulio Sala isminde birinin bulunduğu yere dair bilgi talep etti. Sala'nın İspanyollarla beraber haince faaliyetlerde bulunduğundan ve bazı arkadaşlarını da çevirdiği dolaplara dahil ettiğinden şüpheleniliyordu. Brescialı yetkililerden

55 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 3 (10 Kasım 1537).

56 ASV, CCX, *Lettere dei Rettori e di Altre Cariche*, b. 275 (6 Ocak, 25 Mayıs 1538).

57 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 7, cc. 14v.–15r. (20 Aralık 1559).

onun yerini bulması ve Onlar Konseyi'nin zindanlarına göndermeleri, bir yandan da akrabaları ve tanıdıklarını dikkatle izlemeleri istenmekteydi. Onlara ayrıca, büyük ihtimalle Sala'nın kaçabilmek için rüşvet vermesinden şüphe edilerek, şehrin kapılarındaki bütün muhafızların yerlerini değiştirmeleri emredildi.[58]

Üçüncü Bölüm'de gördüğümüz üzere, muhafızların nöbet yerlerinin, şehrin kapıları ve surlarında daima farklı yerlerde bulunmaları için değiştirilmesinin emredilmesi, muhafızların azmettiriciler ve döneklerle iş birliği yapmalarının önüne geçmek amacıyla Onlar Konseyi tarafından müracaat edilen bir taktikti.[59] Ancak bazı zamanlarda, Venedikli valiler tarafından tertip edilen istihbarat operasyonları askerî destek ihtiyacına işaret edebilirdi. 1561 senesinin Ekim ayında, Crema valisine o esnada Habsburg idaresi altında bulunan Milano'daki askerî gelişmelere dair bütün istihbaratların toplanması talimatı verildi. Bu amaçla, valiye, büyük ihtimalle görevlendirme sebeplerinden şüphelenmemeleri için muhbirlerin birbirlerini tanımamaları hususunda açık talimatın verildiği dört ya da altı "sadık" casusun Milano topraklarına gönderilmesi talep edildi. Valiye ayrıca şehrin güvenliğinin arttırılması ve herhangi bir menfur gelişmeden şüphelenilirse ya da böyle bir gelişme gerçekleşirse askerî destek getirilmesi emredildi.[60]

Daimî diplomatik temsilciliğin olmadığı şehirlerdeki Venedikli konsoloslara dahi diplomatik sorumluluklar verilmekte ve bu konsoloslar hayatî önemdeki istihbaratın tedarikiyle görevlendirilmekteydi.[61] Konsoloslar, resmî diplomat değillerdi fakat denizaşırı yerlerdeki Venedikli elçilerle Doç'un Sarayı'ndaki istihbarat karargâhı arasında aracılık yaparlardı. Bu suretle, çeşitli vesilelerde, Onlar Konseyi ve bulundukları bölgeye tayin edilmiş

58 *A.g.e.*, Reg. 11, c. 17r./v. (1 Temmuz 1574).

59 *A.g.e.*, Reg. 14, c. 10r. (29 Aralık 1596).

60 *A.g.e.*, c. 62r. (3 Ekim 1561).

61 Örneğin, *Signoria* ile Memluk Sultanı el-Eşref Kansu Gavrî arasında bilgi alışverişini sağlayan İskenderiye'deki Venedikli konsolosa dair bkz. ASV, CCX, *Lettere dei Rettori e di Altre Cariche*, b. 255 (25 Kasım 1515).

Venedikli elçi arasındaki mektup alışverişinin güvenli şekilde gerçekleşmesinde pay sahibi olmuşlardır.[62] Örneğin, Pietro Michiel, 1585 senesinin Ocak ayında, Halep'teki Venedik konsolosluğu vazifesinden döndüğü zaman, bu şehirdeki hizmetleri esnasındaki masraflarına dair Onlar Konseyi'ne bir liste sunmuştu. Bunun içinde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki askerî gelişmelere dair istihbaratla beraber Osmanlılar ile Safevîler arasında devam etmekte olan savaştan haberler getirmesi için İstanbul'a gönderilen casuslara ödenen ücretler de bulunmaktaydı.[63] Bu alışveriş için harcanan para, bu amaç için ayrılmış üç yüz dukalık bir bütçeden alınmıştı.[64]

Onlar Konseyi namına hareket eden Venedikli elçiler, valiler ve konsoloslar gibi profesyonel muhbirlerin istihbarat toplama ağları, diplomatik ve idarî sorumlulukları gibi karma ve çok çeşitliydi. Venedik'in istihbarat organizasyonunun hiyerarşik, şirketvari sorumluluk dağıtımı, Onlar Konseyi ve Konsey'e tâbi olanlar arasındaki yönetimsel etkileşimlerde aşikârdı. Venedik'in istihbarat aygıtı, yine de sadece *Serenissima*'nın dominyon ve denizaşırı yerlerdeki resmî temsilcileriyle sınırlı kalmamıştı. Jacob Burckhardt'ın zekice ifade ettiği gibi, "evden uzakta bulunan her Venedikli, hükûmeti için doğuştan bir casustu."[65] Bu, durmaksızın Akdeniz'i ve Avrupa'nın diğer sularını ve karalarını kateden, amatör olarak Venedikli yetkililere istihbarat toplama hizmetleri sunmuş satıcı ve tüccarların durumunda olduğu kadar hiçbir yerde aşikâr değildi.

62 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 10 (27 Mart 1579).

63 Osmanlı-Safevî savaşına dair, bkz. Rudi Mattheii, "The Ottoman-Safavid War of 986–998/1578–90: Motives and Causes", *International Journal of Turkish Studies* 20, no. 1&2 (2014) (Special Section on Ottoman-Persian Historical Exchanges), s. 1–20.

64 ASV, CCX, *Lettere dei Rettori e di Altre Carriche*, b. 255, fols. 5–6 (3 Ocak 1585).

65 Jacob Burckhardt, *The Civilization of the Renaissance in Italy*, İngilizceye çeviren S. G. C. Middlemore (Londra: Swan Sonnenschein & Co, 1904), s. 67.

Amatör İhbarcılar: Dominyon İçindeki ve Ötesindeki Satıcı ve Tüccarlar

Diplomasinin bu dönemde sistemli hâle gelmesi, katı bir süreç değil; çok çeşitli temsilcilerin daha resmî diplomatik yapıların içinde birbirleriyle karşılaşıp etkileşime geçtiği esnek bir faaliyetti.[66] İtalyan tüccarlar, henüz Ortaçağ'dan itibaren, diplomatik ve siyasî meselelere doğrudan ya da dolayı olarak dahil oldukları için bu hususta mühim bir rol oynamışlardır.[67] Mesela, Cenova'nın kendine has, toprak genişlemesi olmadan mühim bir ticaret merkezi oluşu, diplomatik müzakerelerin ticarî ve iktisadî temsilcilerle yürütüldüğü ve resmî elçilere sadece en resmî durumlarda müracaat edildiği manasına gelmekteydi.[68] Buna karşılık, Venedik, kuzey İtalya, Adriyatik ve Doğu Akdeniz'deki adaların çeşitli bölgeleri üzerinde toprak genişlemesiyle beraber ticarî bir ambar olarak, işleri tüccarlar tarafından öngörülen ve desteklenen diplomatik ağları mecbur kılan daha karmaşık bir diplomatik organizasyona sahipti.[69]

Erken tarihli diplomatik araştırmalar, tüccarların diplomasiye dahil olmalarını müzakere sanatındaki becerilerine yormuşlardır.[70]

---

66 Diplomasinin geç Ortaçağ ve erken modern dönemdeki esnek ve muhtelif tabiatına dair, bkz. Lazzarini, *Communication and Conflict*, özellikle birinci bölüm.

67 İtalyan tüccarların geç Ortaçağ döneminde ticarî ve diplomatik faaliyetlerinin ağ hâlini alışına dair, bkz. Isabella Lazzarini, "I circuiti mercantili della diplomazia italiana nel Quattrocento", Lorenzo Tanzini ve Sergio Tognetti'nin editörlüğünde yayınlanan *Il governo dell'economia: Italia e penisola iberica nel basso Medioevo*'nun içinde (Roma: Viella, 2014), s. 155–177. Özellikle İtalya ve İber Yarımadası'na dair, Tanzini ve Tognetti, *Il governo dell'economia*'nın içindeki makalelere bakınız. Tüccarların yazılı iletişiminin bilhassa siyasî meseleler hakkında bilgi verici tabiatına dair, bkz. Trivellato, "Merchants' Letters."

68 Bkz. Christine Shaw, "Genoa", Gamberini ve Lazzarini'nin editörlüğünde yayınlanan *The Italian Renaissance State*'in içinde, s. 220–235.

69 Örneğin, bkz. Gino Luzzatto, *Studi di storia economica veneziana* (Padova: CEDAM, 1954); Lane, *I mercanti di Venezia*.

70 Mesela, Alfred von Reumont'un klasik eseri, *Della diplomazia italiana dal secolo XIII al XVI* isimli kitaba bakınız (Floransa: Barbera, 1857).

Yine de, İtalyan ticaret muhitlerine dair kuvvetli çalışmalar, tüccarların Ortaçağ'da ve erken modern dönemde üstlendikleri diplomatik rolü oldukça göz ardı etmişlerdir.[71] Ticaret ve diplomasinin iç içe geçmiş muhitlerinin, geç Ortaçağ ve erken modern dönemlerde öteden beri süregelen bir mevcudiyetinin olduğuna şüphe yoktur.[72] İtalyan yarımadası, Akdeniz bölgesi, Doğu Akdeniz adaları ve ayrıca Avrupa kıtasındaki kilit ticaret merkezlerinde faaliyet gösteren ticaret ağları diplomatik etkileşimlerde öyle mühim bir rol oynamışlardır ki; Isabella Lazzarini'nin ustaca ifade ettiği üzere, "Şayet elçi eksikliği olduysa da, tüccar eksikliği olmamıştır."[73]

Asilzade Tüccarlar

Henüz on üçüncü yüzyıldan itibaren Venedikli tüccarlar ve iş adamları, resmî mesajları taşımak suretiyle belirli derecede bir diplomatik temsilcilik üstlenmişlerdir ki, bazı zamanlarda *Signoria*, önemli mektupların taşınmasında onlara resmî ulaklardan daha fazla güvenmiştir.[74] Venedikli tüccarların soyları göz önüne alındığında, onların birçoğu Venedik toplumsal hiyerarşisinin en yüksek tabakası olan Venedikli asilzadelerden geldiklerinden dolayı bu tesadüfî değildi. Bu itibarla, Venedikli tüccarlar, birbiriyle örtüşen iki dünyada etkin bir biçimde faaliyet göstermişlerdir: Bu iki dünya, onların olağan şekilde istihbarat toplamayı ve bazen de casusluğu içeren diplomatik girişimlerde bulunmalarını mümkün kılan ticaret ve siyasetti. Bunun sebebi, Akdeniz'de ve özellikle de Akdeniz'in doğusunda sık sık seyahat ettiklerinden dolayı, "ticaret devleti"ne derin bir hizmet hissi duymaları;[75] düşman gemilerinin,

71 Bkz. Armando Sapori, *Studi di storia economica. Secoli XIII–XIV–XV* (Floransa: Sansoni, 1982); Federico Melis, *I mercanti italiani nell'Europa medievale*, editör Luciana Frangioni (Floransa: Le Monnier, 1990).

72 Lazzarini, "I circuiti mercantili". Ayrıca bkz. Iordanou, "The Professionalization of Cryptology".

73 Lazzarini, *Communication and Conflict*, s. 40.

74 Pozza, "Lettere Pubbliche", s. 122.

75 Kissling, "Venezia come centro di informazioni", s. 99.

özellikle Venedik'in ticarî üstünlüğü için gayet hayatî olan Yakın Doğu'da herhangi bir şüpheli manevrasını bildirmeyi vazifeleri kabul etmeleriydi.[76] Bunun neticesinde, Venedikli tüccarların yerel usullere dair derin bilgilerinin ve Venedik hükûmeti için siyasî ve iktisadî önemde olabilecek istihbarat tedarik edebilecekleri geniş bir bağlantı havuzlarının bulunması gerekmekteydi. Gerçekten de mal ve haberlerin marifetli satıcıları olarak, Venedikli tüccarlar, mukayeseli üstünlük için iyi istihbaratın değerini bilirlerdi ve bunu saklamak için bazen kendi yollarını meydana getirirlerdi. Mesela, Akdeniz'in bir ucundan diğerine bereketli ticaret faaliyeti yürütmüş tecrübeli bir Venedikli tüccar olan Andrea Barbarigo, 1430'lara gelindiğinde kendi iş temsilcisi Andrea Dolceto ile gizli olarak haberleşmek için kendi şifresini meydana getirmişti. Bu şifre hâlâ Venedik Devlet Arşivleri'nde bulunmaktadır ve bugüne kadar kırılmadan kalmıştır.[77]

Quattrocento'nun sonlarının özellikle Osmanlı-Venedik ilişkileri bakımından siyasî çalkantıları, Venedik'in hem diplomatik temsil hem de istihbarat toplanması için İstanbul'daki geniş tüccar topluluğuna güvenmek zorunda olduğu manasına gelmekteydi.[78] 1496 senesinde, Osmanlı İmparatoru'yla Venedik Cumhuriyeti arasındaki türbülanslı bir zamanda, genç tüccar ve geleceğin

76 Preto, *I servizi segreti*, s. 248–250.

77 Şifre, ASV, *Archivio Grimani-Barbarigo*, b. 4, Reg. 1, c. 158r'de bulunabilir. Andrea Barbarigo'ya dair, bkz. Lane, *Andrea Barbarigo.* Tüccarlar, bankacılar ve onların temsilcileri gibi iş adamları tarafından şifrelemenin kullanımı Ortaçağ ve erken modern dönemlerde olağandışı değildi. Meşhur Floransalı bankacı ve Rönesans mimarisinin hâmisi Tommaso Spinelli de iş talimatlarını kardeşine verebilmek için şifre kullanmıştır. Spinelli'ye dair, bkz. Philip Jacks ve William Caferro, *The Spinelli of Florence: Fortunes of a Renaissance Merchant Family* (University Park, PA: The Pennsylvania State University Press, 2001). Venedikli tüccarların kriptolojiyi amatör olarak kullanmalarına dair, bkz. Iordanou, "The Professionalization of Cryptology".

78 İstanbul'daki Venedikli tüccarlar hakkında, bkz. Eric. R. Dursteler, *Venetians in Constantinople: Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2006), özellikle ikinci bölüm.

Venedik Doçu Andrea Gritti, İstanbul'da yaşamaktaydı. Hareketli şehrin popüler bir tüccarı olan Gritti, Osmanlı sarayında belli başlı yüksek mevkideki ricalle yakınlaşmış ve bilhassa Sultan II. Bayezid ve Veziriazam Hersekzade Ahmed Paşa'nın samimi dostluğunun tadını çıkarmıştı.[79] Popülerliği ve bölgeye dair bilgisi sayesinde Osmanlı meselelerine ayrıcalıklı erişimi olmasından dolayı, Gritti, Osmanlı başkentinde Venedikliler için hem diplomatlık hem de casusluk yapmaktaydı.[80] *Bailo* Girolamo Lippomano'nun hassas devlet sırlarını İspanyol hükûmetine sızdırmasından sonra acilen Venedik'e geri çağrıldığında,[81] Gritti hem ticarî hem de diplomatik müzakerelerin dizginlerini eline almıştır. 1497 senesinde Sultan'ı Osmanlıların İstanbul'daki İtalyan tüccarlarına tahıl ihracatı hakkında dayattıkları ambargoyu kardırmaya ikna etmiştir.[82] 1503 senesinde, Venedik ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki barış antlaşmasının nihaî ayrıntılarını başarıyla müzakere etmiştir.[83] Yoğun diplomatik faaliyetine paralel olarak, anakaraya çok sayıda mektup göndererek, Venedikli yetkilileri, Akdeniz'deki Venedik çıkarları üzerinde etkileri olabilecek İstanbul'daki siyasî ve askerî gelişmelerden haberdar etmiştir.[84] Şüpheleri dağıtmak için, istihbaratını örtmek üzere ticaret jargonu kullanmıştır. Bir seferinde, Venedik'e karadan ve denizden ticarî mallar ulaşmakta

79 *A.g.e.*, s. 176.

80 Andrea Gritti'nin Venediklilere hem tüccarlık hem casusluk yapması hakkında, bkz. James C. Davis, "Shipping and Spying in the Early Career of a Venetian Doge, 1492–1502", *Studi Veneziani* XVI (1974), s. 97–108.

81 Lippomano'nun hareketinin ve bunu takip eden İstanbul'daki Venedik *bailo*'luğu unvanının geri alınmasının ayrıntılı bir hikâyesi, halefinin sekreteri Gabriele Cavazzo tarafından anlatılmıştır. Bu belgenin bir sureti TNA, SP 99/1, fols. 264–71'de bulunabilir (tarihsiz). Lippomano'nun ihaneti ve trajik sonu hakkında, bkz. Augusto Tormene, "Il bailaggio a Costantinopoli di Girolamo Lippomano e la sua tragica fine", *Nuovo Archivio Veneto*, yeni seri 3, no. 6 (1903), s. 375–431; yeni seri 4. no. 7 (1904) s. 66–125, 288–333; yeni seri 4, no. 8 (1904), s. 127–161.

82 Sanudo, *I diarii*, I. cilt, s. 508.

83 Lane, *Venice*, s. 270.

84 Sanudo, *I diarii*, II. cilt, s. 559.

olduğu ve bir sonraki mektubunda kesin bir fatura göndereceğinden haberdar eden bir mektup yollamıştır.[85] Mesajının gerçek anlamı, Osmanlıların Venedik donanması ve ordusuna saldırmaya hazırlandıkları ve Osmanlı gemilerinin miktarının daha tutarlı bir hesabını derhâl göndereceğiydi.[86]

Varlıklı Venedik Tebaası ve Yabancılar

İstanbul, Venedik için hem iktisadî hem de siyasî önemdeki bir stratejik merkezdi. Bu suretle, şehirde çalışan Venedikli tüccarların Cumhuriyet için gizli muhbirler ve hatta casuslar olarak faaliyet göstermeleri şaşırtıcı değildi. Girit menşeli bir Venedikli olan Leonin Servo, Osmanlı başkentinde yaşayan bir tüccardı. Çarpıcı bir bağlantılar ağı ve güncel meselelere dair bilgiyle, Doğu Akdeniz şehrindeki meskeni sayesinde *bailo*'ya ve Onlar Konseyi'ne muhbirlik yapmaktaydı.[87] 1566 senesinin Temmuz ayında *bailo*'yu, Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa'nın gözdesi ve bir Venedik aleyhtarı olan İbrahim Granatin'in lagün şehrine doğru yola çıktığından haberdar etmişti. Haber, bir ay evvelden Venedik'e ulaşmış ve Onlar Konseyi'nde büyük bir huzursuzluğa yol açmış;[88] Onlar Konseyi Granatin'in çok gizli bir öncelik olarak katledilmesini emretmişti.[89] Servo, Venedik'e gizli olarak haber göndermekte o kadar becerikli olmuştu ki, rivayete göre, *bailo* Barbaro'nun yazdığı mektupları sopaların içlerindeki boşluklara saklamış ve gemisinde taşımıştı.[90]

85 *A.g.e.*, s. 208.

86 Davis, "Shipping and Spying", s. 101–102.

87 Servo'ya dair, bkz. Christos Apostolopoulous, "*Λεονίνος Σέρβος: Ένας Πολυπράγμων Χανιώτης Έμπορος του 16ου Αιώνα στην Κωνσταντινούπολη* [Leonino Servo: Mercante Facendiere Caniota a Costantinopoli Cinquecentesca]", *Ανθή Χαρίτων* 18 (1998), s. 9–27.

88 *Bailo* haberi Onlar Konseyi'ne 21 Temmuz'da yazmıştır. Bkz. ASV, CCX, *Dispacci Ambasciatori*, b. 3 (21 Haziran 1566); ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 8, c. 63r./v. (13 Temmuz 1566).

89 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 8, c. 64v. (23 Temmuz 1566).

90 Apostolopoulous, "*Λεονίνος Σέρβος*", s. 19.

Bilgi toplamanın ticaret ağı sadece Venedikli soyundan gelen ya da Venedik tebaasına mensubu şahısları içermekle kalmamaktaydı. Cumhuriyet dahilinde iş faaliyetlerini yürüten varlıklı yabancılar da istihbarat toplama ve raporlamaya katkıda bulunmuşlardır. Meşhur Dalmaçyalı matbaacı ve yayıncı Bonino de Boninis bunlardan biriydi. 1494 ile 1554 seneleri arasında, İtalyan savaşlarının ortasında, de Boninis, Onlar Konseyi için casusluk yapmış;[91] Fransa'daki Venedik elçisiyle yakın bir iş birliği içinde çalışmıştır.[92] Burada bulunduğu süre içerisinde Venedik'e Fransız meseleleri hakkında bazı mektuplar göndermiş; "Fransa'dan haberler"i, "kitaplardan raporlar" ve Onlar Konseyi'ni "şirketimiz" olarak saklamıştı.[93] Marino Sanudo'nun onu tarif ettiği şekilde, bu "sadık dost"un hizmetinin karşılığında, aralıksız olarak nakit ve kiliseye dair ayrıcalıklar elde etmiştir.[94]

Belli başlı kelimelerin göze çarpmayacak kod kelimeleriyle değiştirilmesi tekniği, *in parabula* yahut Cicero metodu olarak bilinen çok yaygın bir şifreleme metoduydu.[95] Siyasî bakımdan değerli bilgiyi ticaret jargonuyla örtmede usta olan Venedikliler, bu yaklaşımı basit olarak, *lettere mercantili* yani "ticaret mektupları" olarak adlandırmışlardır.[96] Bu kriptografi metodunun kullanımı Venedikli tüccarlar arasında o kadar yaygındı ki; meşhur

91 Genel olarak Bonino de Boninis hakkında, bkz. Lamberto Donati, "Bonino de Boninis Stampatore", *Archivio Storico per la Dalmazia* II, iii (1927), s. 55–64. Venediklilerin bir muhbiri olarak Bonino de Boninis'e dair, bkz. Giuseppe dalla Santa, "Il tipografo dalmata Bonino de Boninis, 'confidente' della Reppublica di Venezia, decano della Cattedrale di Treviso (a. 1454–1528)", *Nuovo Archivio Veneto* XV (1915), s. 174–206. Beni Bonino de Boninis'in vaziyetinden haberdar ettiği için Katherine Kikuchi'ye müteşekkirim.

92 Örneğin, bkz. ASV, CCX, *Dispacci Ambasciatori*, b. 9 (2 Şubat 1501); *a.g.e.*, (30 Nisan 1501).

93 Preto, *I servizi segreti*, s. 269.

94 *A.g.e.*, s. 218.

95 *In parabula* metodunun tarihine dair, bkz. Couto, "Spying in the Ottoman Empire", s. 292–294; Strasser, *Lingua Universalis*, s. 23–25.

96 Örneğin, bkz. ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 9, cc. 126v.–127r. (26 Ocak 1571).

Papalık şifre sekreteri Matteo Argenti, işi metodun gelişim ve yayılmasını Venediklilere atfetmeye kadar götürmüştü.[97] Hem mal hem de haberlerin tecrübeli taşıyıcıları ve satıcıları olan Venediklilerin gizli iletişimde yaratıcılığa dair özel kabiliyetleri vardı.[98]

Venedikliler, tüccarların istihbarat toplayıcılar olarak kullanılmalarını öyle bir noktaya dek yaygınlaştırmışlardır ki, 1530'ların sonunda İran'ın Safevî Şahı'na mektup götürmeleri ve Şah'ın cevaplarını Onlar Konseyi'ne getirmeleri gerektiğinde, gezgin bir tüccar olduğu zannedilecek bir muhbir tayin etmişlerdir. Buna göre, muhbire, dünyanın o kısmındaki varlığının şüphelere yol açmaması için İran seyahatinde eşlik edecek bazı tüccarlar ayarlanmıştır.[99] Bütünü itibarıyla, erken modern Venedik'te gizli misyonların yayılmasında özellikle Akdeniz'de amatör casuslar ve istihbarat toplayıcıları olarak ikili faaliyet gösteren tüccarların katkıları o kadar fazlaydı ki, Venedik'teki imparatorluk elçisi, İstanbul'daki Venedikli tüccarlardan Türklere dair hiçbir haber gelmediği zaman, V. Karl'a bir mektup yazarak akıştaki bu kesintiye vurgu yapmıştı.[100] Yine de, herkesin satacak iyi kötü bir hizmetinin olduğu bir şehirde, Venedik'in bütün toplumsal tabakaları tarafından, bilhassa Venedik hükûmetine sunulan gizli hizmetler karşılığında menfaatler olarak saklı iletişim tarzları sıklıkla kullanılmaktaydı.[101]

Seçkin Yahudiler

Doktorluk ve tüccarlık gibi seçkin meslekleri icra eden zengin Yahudiler, geniş ağları ve manidar bir şekilde bu ağlara rağmen, toplumun kenarlarındaki şahıslar olarak toplumsal haklardan

97 Meister, *Die Geheimschrift*, s. 92.

98 Tüccar ve satıcılar tarafından kod ve şifre kullanımı, bugüne değin neredeyse hiç araştırılmamıştır. Özel olarak Venedik için, bunun sebebi, Venedik Devlet Arşivleri'nde bugüne ulaşmış az sayıda tüccar mektubunun bulunmasıdır. Bu konudda, bkz. Mackenney, "Letters from the Venetian Archive".

99 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 4, c. 96r./v. (21 Ağustos 1538).

100 AGS, *Estado*, Legajo 1308, fol. 186 (5 Mayıs 1531).

101 Örneğin, bkz. Iordanou, "What News on the Rialto?"

mahrumiyetleri sebebiyle Onlar Konseyi için mükemmel gizli ajanlardı. Bu sebepten dolayı, Venedik'le bağlantısı olan geniş Yahudi cemaati, Onlar Konseyi'ne istikrarlı bir şekilde, gizli çalışanlar ve muhbirler sağlamıştır. Eskiden Venedik tebaasından olan ve Napoli'de doktor olarak çalışan Leon Abravanel bu durumun bir örneğidir. İstanbul'da çok sayıda akrabası olduğu bilinen Abravanel'e, Napoli'deki Venedikli elçi, Osmanlıların işleri ve gelişmelerine dair Venediklilere istihbarat almak ümidiyle yanaşmıştı. Gizli görevlerde çok tecrübeli olan Abravanel, bunun mümkün olmadığını zira kendisiyle bağlantıları arasındaki yazılı iletişimleri örtecek bir şifreye sahip olmadığını öne sürmüştü. Bunun yerine çekici bir alternatif sunmuştu. Doktorluğunun yanında, Abravanel yetenekli bir astrolog olarak tanınmaktaydı. Bu vasfıyla, Sultan'ın astroloğuyla görüşmek ve ondan bilgi koparmak için Osmanlı başkentine seyahat etmeyi önerdi.[102]

Abravanel'in cesur misyonu için aldığı ücret bilinmese de sadece görev bilinciyle hareket etmiş olması pek mümkün görünmemektedir. Aşağıda göreceğimiz üzere, Onlar Konseyi, muhbirleri rüşvetlerle kandırmaya hevesli olsa da istihbarat toplayıcıların harekete geçmeye mecbur kaldıkları durumlar bulunmaktaydı. Sefarad Yahudisi tüccar Hayyim Saruk bunun bir örneğidir.[103] Selanikli olan Saruk, 1571 senesinde, Kıbrıs Savaşı esnasında, Venedikli yetkililer tarafından "Türklerin meseleleri, gayeleri ve askerî aletleri" hakkında casusluk yapmak üzere İstanbul'a gitmek için görevlendirildiğinde Venedik'te yaşamaktaydı.[104] Görevlendirilişi aslında, Venedik Cumhuriyeti'yle hukukî hesapları

102 ASV, CCX, *Dispacci Ambasciatori*, b. 18 (28 Şubat 1501). Astrolojiyle meşgul olan Yahudi tabipler hakkında, bkz. Harry Friedenwald, *Jewish Luminaries in Medical History and a Catalogue of Works Bearing on the Subject of the Jews and Medicine from the Private Library of Harry Friedenwald* (Baltimore, MD: Johns Hopkins Press, 1946), s. 11–12; erken modern Venedik'te Yahudilerin gizli misyonlara katılmalarının başka örnekleri için, bkz. Jütte, *The Age of Secrecy*.

103 Hayyim Saruk'e dair, bkz. Arbel, *Trading Nations*, özellikle altıncı ve yedinci bölümler.

104 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, f. 15 (23 Kasım, 30 Aralık 1571).

düzeltmek üzere ona dayatılmıştı.[105] Bu amaçla, ondan kendi *in parabula* kodunu üretmesi istenmiş ve o da Osmanlıları "ilaçlar", insanları "para", raporları "satın alınanlar" ve kinaye dolu bir tarzda "Papa"yı bir "rabbi" olarak kodlamıştı.[106] Mektuplarının Onlar Konseyi'ne ulaşmasını teminat altına almak için, Saruk onları karısına ve iki arkadaşına göndermeyi kabul etmişti. Göstermelik adresler Venedikli yetkililer tarafından bilinmekteydi ve onlardan, mektupları yazılı varış yerlerine ulaşmadan önce ele geçirip doğrudan Onlar Konseyi'ne aktarmaları beklenmekteydi.[107] Saruk'un bir sene sürecek misyonu için ödemesi beş yüz dukaydı[108] ve bu aşağıda göreceğimiz üzere, ücretli casusların aldığı tek seferlik vasat ödemelerle kıyaslandığında çok yüksek bir mükâfattı.

Saruk, Venediklilerin Doğu Akdeniz'de görevlendirdikleri bir dizi Yahudi casustan sadece biriydi. Onlar Konseyi için çalışan başka bir meşhur Yahudi tüccar Daniel Rodriga'ydı. Rodriga, Venedik'in Doğu'ya açılan kapısı olarak tasavvur ettiği ve bu ticaret yolunu tercih edecek tüccarlara özel malî ayarlamalar

105 Arbel, *Trading Nations*, s. 146.

106 Saruk'un kişisel kod defteri, 184 kelimeden ve ifadeden oluşan kısa bir kitapçık olarak bugüne kadar gelmiştir ve ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, f. 15'te bulunabilir (23 Kasım, 30 Aralık 1571).

107 Mektupları ele geçirelenleri şaşırtmak için onları muhtelif göstermelik alıcılara yöneltmek, Onlar Konseyi tarafından sıklıkla kullanılan bir taktikti. Ragusa'da yaşayan ve Venedikliler için bir casus olarak tekrar tekrar İstanbul'a gönderilen bir Yahudi olan David Passi'ya da ev hapsindeki *bailo* Barbaro'dan mektuplar yöneltmesi için farklı bir göstermelik alıcı verilmişti. Bkz. ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 9, c. 101v. (16 Kasım 1570); cc. 138v.–139r. (13 Şubat 1571); cc. 157v.–158r. (14 Nisan 1571). David Passi'nin casusluk faaliyetlerine dair, bkz. Emrah Safa Gürkan, "Touting for Patrons, Brokering Power, and Trading Information: Trans-Imperial Jews in Sixteenth-Century Istanbul", Emilio Sola Castaño ve Gennaro Varriale'nin editörlüğünde yayınlanan *Detrás de las apariencias. Información y espionaje (siglos XVI–XVII)* isimli kitabın içinde (Madrid: Universidad de Alcalá. Servicio de Publicaciones, 2015), s. 127–151.

108 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 9, c. 189v. (23 Kasım 1571); *a.g.e.*, f. 15 (23 Kasım, 30 Aralık 1571).

sunacak Venedik'in Split Limanı'nın inşası projesinin yaratıcısı olarak kolektif hafızaya yazılmıştı.[109] Ayrıca, Kıbrıs Savaşı'nın ardından 1573 senesinin sonunda –yaygın olarak Ponentine diye bilinen– İspanya ve Portekiz kökenli Yahudilerin Venedik'te yerleşmelerine izin verilmesi için Venedikli yetkililerle yapılan görüşmelerde mühim bir rol oynamıştı.[110] Rodriga'nın Onlar Konseyi'nden gördüğü iyi muamele muhtemelen Venedikliler için Balkanlar'daki ve İstanbul'daki gizli ajanlık faaliyetleri sayesindeydi. Aslında, Ponentine Yahudilerinin Venedik'e kabul edilmelerinden birkaç gün sonra, Rodriga, Osmanlıların Balkanlar ve Doğu Akdeniz arasındaki ticaret yolunu kısıtlamaya çalıştıkları söylentileri Dalmaçya'ya vardığında Osmanlıların işlerine dair casusluk yapmak üzere İstanbul'a gönderilmişti.[111]

Yahudi cemaati, Leon Abravanel, Hayyim Saruk ve Daniel Rodriga'nın haricinde Onlar Konseyi için gizli muhbir olarak faaliyet göstermiş oldukça nadir kadınlardan birinin de örneğini sunmaktadır. Bu, Osmanlı hanedanındaki en etkili kadınlardan biri olan ve kökeninin Venedikli olmuş olma ihtimali bulunan Sultan III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan'ın maiyetinde bulunan Chirana'ydı.[112] Nurbanu, Sultan'ın sarayında oğlu üzerindeki siyasî tesiri, Venedik'in çıkarlarını gözetmesi ve Osmanlı meseleleri hakkında Venediklilere aralıksız olarak bilgi aktarmasıyla kötü bir

109 Rodriga'nın Split Limanı hakkında müzakereleri ve faaliyetlerine dair kaynakça çok geniştir. Genel bir değerlendirmesi için, bkz. Arbel, *Trading Nations*, s. 7, n. 22.

110 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 10, cc. 159v.–160r. (23 Aralık 1573). Ayrıca bkz. Arbel, *Trading Nations*, s. 92. İstanbul'daki diplomatik ve hatta casusluk faaliyetleri sayesinde Venediklilerin çıkarına olmak üzere Venedik'teki Yahudiler için ayrıcalıklar elde etmeyi başarmış meşhur bir Yahudi'nin çok iyi şekilde belgelenmiş hâli Solomon Aşkenazi'ydi. bkz. *a.g.e.*

111 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 10, c. 163r. (13 Ocak 1574).

112 Benjamin Arbel, "Nur Banu (c.1530–1583): A Venetian Sultana?" *Turcica* 24 (1992), s. 241–259; Pinar Kayaalp, *The Empress Nurbanu and Ottoman Politics in the Sixteenth Century: Building the Atik Valide* (Abingdon and New York: Routledge, 2018).

şöhrete sahip olmuştu.[113] Nurbanu'nun baş kadını Chirana hakkında bilgi kısıtlı olsa da, Onlar Konseyi'nin gizli kayıtları, Sultan'ın maiyetinde bulunduğu senelerde, Valide Sultan ve Onlar Konseyi arasında ulaklık yapması için Chirana'ya, Onlar Konseyi tarafından bir yatak, yatak takımı ve diğer nakit meblağlar gibi çeşitli rüşvetler gönderildiğine işaret edilmektedir.[114] Chirana, Onlar Konseyi'ni haberdar etmeyi sürdürdüğüne ve kendi *agenti*'si vasıtasıyla Konsey'le mektup alışverişinde bulunduğuna göre, rüşvetler karşılığını vermiş gözükmektedir.[115]

Chirana, bir ihbarcının, kasıtlı olarak bilgi toplama faaliyetlerine girdiği ve karşılığında bir bedel talep ettiği tanımını ortaya koymaktadır.[116] Bu, Venedikli soyundan gelen bir kadın olan ve Venedik'te sıkıntılı bir evlilikten kaçarak İstanbul'a taşınan, Müslüman olan ve Osmanlı hayat tarzını benimseyen dönme Beatrice Michiel'in (Fatma) meşhur örneğinden bir miktar farklıydı. Osmanlılar tarafından çocukken esir alınan ve sonrasında Sultan II. Selim'in en gözde memurlarından biri hâline gelen Venedikli dönme Gazanfer Ağa'nın kız kardeşi olarak Sultan'ın haremine kapatılmış Beatrice, Osmanlıların siyasî, diplomatik ve askerî meselelerine dair mühim istihbarata sahipti ve bunları sık sık *bailo*'ya bildirirdi.[117] Beatrice, Venedik hükûmetinin Vene-

113 Nurbanu ve Venedik'le ilişkisine dair, örneğin, bkz. Susan A. Skilliter, "The Letters of the Venetian 'Sultana' Nūr Bānū and her Kira to Venice", Aldo Gallotta ve Ugo Marazzi'nin editörlüğünde yayınlanan *Studia turcologica memoriae Alexii Bombaci dicata*'nın içinde (Napoli: Istituto universitario orientale, 1982) s. 515–536.

114 ASV, CCX, *Dispacci Ambasciatori*, b. 5, cc. 120, 156 (23 Aralık 1579, 20 Ağustos 1580); ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 12, cc. 36r., 49v.–50r. (2 Mart, 4 Kasım 1580).

115 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 12, cc. 58r./v., 118v. (12 Ocak 1581, 24 Ocak 1582).

116 Marshall, *Intelligence and Espionage*, s. 4–5.

117 Beatrice Michiel ve Gazanfer Ağa hakkında, bkz. Eric R. Dursteler, *Renegade Women: Gender, Identity, and Boundaries in the Early Modern Mediterranean* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2011), s. 1–33.

dik'te kalan oğullarına iyi muamele etmesini ümit etmekteyken, vatanını ve Hristiyan inancını terk edişini istihbarat toplama faaliyetleriyle telafi etmekteydi.[118] Bu itibarla, o, bir görev bilinciyle rapor veren bir muhbirin vazifesine daha uygun gelmektedir.

Bütünü itibarıyla, erken modern dönemde kadın casuslar ve istihbarat toplayıcıları hakkında sessiz kalan bir arşiv geleneği takip edildiğinden dolayı, Venedik'e dair tarih yazımında kadınların bilgi toplama faaliyetlerinin ayrıntılı bir araştırması eksiktir.[119] Nadine Akkerman'ın on yedinci yüzyılda Britanya'daki kadın istihbaratçılar hakkındaki çığır açıcı çalışması bu akademik boşluğun birkaç istisnasından biridir. Akkerman, dikkat çekici ve ikna edici bir anlatımla, Britanya sarayındaki kadınların, cinsiyetlerinin kendilerine verdiği "görünmezlik" sayesinde bol miktarda casusluk faaliyetlerine giriş fırsatları elde ettiklerini göstermiştir. Yüksek toplumsal statüleri onlara daha düşük tabakalardan emsallerine kıyasla arşiv hafızasında daha fazla hayatta kalma ihtimalleri sunmuştur.[120] Benzer şekilde, Osmanlı saray kadınlarına verilen Sultan'ın haremine düzenli olarak giriş hakkı ve bu statünün getirdiği "büyük güç", arşiv kayıtlarına girmiş Sultan'ın haremindeki kadın muhbirlerin muhtelif örneklerini açıklayabilir. Aksine, Rönesans Venedik'inde asilzade kadınların dönemin diplomatik ve siyasî muhitlerine girmelerini sağlayabilecek kurulu bir sarayın eksikliği, arşiv kayıtlarının Venedikli kadınların casusluk ve istihbarat toplama faaliyetlerine dair sessiz kalmasının sebeplerinden biridir.

Venedik'in Gönüllü İhbarcıları ve Ücretli Casuslar

Elçiler, valiler, konsoloslar ve onlar kadar olmasa da asilzade tüccarlar ve satıcılar, Venedikli yetkililer için ancak yarı profesyonel

118 *A.g.e.*

119 Paolo Preto on sekizinci yüzyılda casusluk yapmış bazı Venedikli kurtizan ve fahişelerden kısaca bahsetmiş fakat 1500'ler ve 1600'lerdeki kadın istihbarat faaliyetlerine değinmemiştir. Bkz. Preto, *I servizi segreti*, s. 479–481.

120 Nadine Akkerman, *Invisible Agents: Women and Espionage in Seventeenth-Century Britain* (Oxford: Oxford University Press, 2018).

muhbirler olarak faaliyet gösterebilirdi. Bunun sebebi, daha önce gördüğümüz üzere, hareket ettikleri ve çalıştıkları toplumsal çevrelerde önemli şahsiyetler olarak konumlarının, diplomasi ve ticaretin toplumsal bakımdan kabul görmüş kurallarını ihlal eden faaliyetlere dahil olmalarını yasaklamış olmasıydı. Bu sebepten dolayı, casusluğun taşıdığı olumsuz çağrışımlar sebebiyle doğrudan doğruya bir casus olarak çalışmanın diplomatik edep sahasının ötesinde olduğu için, casus ve diğer ihbarcıların hizmetlerin, ücretlerinin para olarak ve diğer ayrıcalıklarla karşılanması yoluyla sağlanması, diplomatik çevrelerde daha fazla kabul gören bir usuldü. Çok sayıda gönüllü istihbarat toplayıcısının ve casusun *cittadini* ve *popolani* toplumsal tabakalarından seçilmesi bu sebepten ileri gelmekteydi.[121]

Venedikli Vatandaşlar

Venedikli vatandaşlar –*cittadini*– "soyluluğun altında kalıtsal olarak tanımlanmış bir toplumsal tabakanın mensupları"ydı.[122] Venedik toplumu, iki tür vatandaş tanımaktaydı. *Cittadini originarii*, Venedikli soyundan gelen ve sekreterlik, hukuka dair ve diplomatik özel görevlere sahip olmanın dahil olduğu bazı hususî ayrıcalıkların keyfini süren şahıslardı.[123] Bir önceki bölümlerde karşımıza çıkan *Residenti* ve devlet sekreterleri bu toplumsal tabakadan gelmekteydi. *Cittadini originarii* ayrıca, noterler olarak hizmet etmek gibi daha düşük hükûmet görevlerini[124] veya yöneticiler (*gastaldi*), liman kaptanları ya da San Marco Bazilikası'nın çanının muhafızlığı gibi diğer mühim pozisyonları işgal etmekteydiler.[125] 1622'ye gelindiğinde *cittadino* statüleri, en azından üç nesil boyunca, (zanaatkârlık ve esnaflık da dahil olmak üzere)

121 Rönesans Venedik'inin toplumsal sınıflarına dair, bkz. Romano, *Patricians and Popolani*.

122 *A.g.e.*, s. 7.

123 *A.g.e.*, s. 29.

124 *A.g.e.*, s. 30.

125 Grubb, "Elite Citizens", s. 354, n. 89.

el emeğine dayalı işlerden uzak durmanın ispatına bağlıydı.[126] İkinci kategori vatandaşlar olan *cittadini de intus* ya da *de intus et extra*, şehirde yaklaşık yirmi beş sene yaşadıktan ve vergi sorumluluklarını yerine getirdikten sonra özel bir vatandaşlık statüsü kazanan yabancılardı. Bunların büyük kısmı, Venedik devletinin himayesi altında, Venedik topraklarında ve Doğu Akdeniz'de ticaret faaliyetlerini yürütme hakkı verilen tüccarlardı.[127] Vatandaşlar, böylece, tam olarak siyasî haklardan yararlanamasalar da kendilerini Venedikli sıradan halk tabakasından ayıran bazı iktisadî ve idarî ayrıcalıkların keyfini sürmekteydi.

Daha önceki bölümlerde gördüğümüz üzere, bazı *cittadini*, Venedik gizli servisini destekleyen yeni ortaya çıkmakta olan devlet bürokrasisinde mühim görevler üstlenmenin yanında, istihbarat toplama ve casusluk faaliyetlerine de katılmışlardır. Müvekkillerinin kişisel işlerine doğrudan erişimleri olan avukatlar ve noterler, hükûmete en çok ihbar yapanların arasındaydı. Örneğin, 1616 senesinde bir avukat, Devlet Savcıları'na, "avukatların müvekkillerinin kişisel işlerinin çoğundan haberdar olma vesilesi bulunmakta ve bir beyefendi, devletin menfaatiyle alakalı bir şey işittiğinde, ne pahasına olursa olsun bunu siz Efendilerine bildirmelidir" diye böbürlenmekteydi.[128] Tabiidir ki, fazladan para kazanma fırsatı ortaya çıktığında, değerli ifşalara yatırım yapmaya her zaman hevesli İspanyol veya Fransız elçilerine bilgi sızdırmaktan geri durmamaktalardı.[129] Bu toplumsal tabakaya mensup bazı uzman profesyoneller istihbarat toplanmasıyla alakalı bilgi tedarikinden daha gözü pek görevler yerine getirmeye mecbur

126 Chambers ve Pullan, *Venice*, s. 261.

127 Bkz. Luca Molà ve Reinhold C. Mueller, "Essere straniero a Venezia nel tardo Medioevo: accoglienza e rifiuto nei privilegi di cittadinanza e nelle sentenze criminali", Simonetta Cavaciocchi'nin editörlüğünde yayınlanan *Le migrazioni in Europa, secc. XIII–XVIII.* Atti della "Venticinquesima Settimana di Studi" dell'Istituto Internazionale di Storia Economica "F. Datini" isimli eserin içinde (Floransa: Le Monnier, 1994), s. 839–851.

128 De Vivo, *Information and Communication*, s. 78.

129 *A.g.e.*

edilmekteydi. Örneğin, 1574 senesinde, Padova Üniversitesi'ndeki bir botanik profesörüne çok tehlikeli bir Osmanlı casusu için ölümcül bir zehir hazırlamasına dair nahoş bir görev verilmişti. Bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere, profesör işi berbat ettiğinde, Onlar Konseyi dehşetli vazifeyi yerine getirmesi için bir tabip tayin etmişti.[130]

Halktan Kimseler ve Mahkûmlar

Rönesans Venedik'inde "ikincil elit" olarak,[131] Venedikli *cittadini* de kolay kolay dışına çıkamayacakları toplumsal bir edebin kaideleriyle kısıtlanmışlardı. Bu sebepten dolayı, doğrudan doğruya casus olarak faaliyet gösteren şahıslar, çoğunlukla, Venedikli halktan kimseler olan *popolani*'nin arasından seçilmekteydi. Venedikli *popolani*, Venedik toplumunun yüksek tabakalarının yani asilzadelerin ve *cittadini*'nin haricindeki bir toplumsal gruptu. Toplumsal bir hususiyet olarak, hiçbir hukukî statüleri olmayan ve *popolo minuto* ve *popolo grande* olmak üzere iki kategoriye ayrılmış Venedikli sakinler ve tebaa kitlesinden meydana gelmişlerdi.[132] Bunlardan birincisi, Venedikli günlük yazarı Manido Sanudo'nun adlandırdığı şekliyle "*artesani over popolo menudo*",[133] Venedik'te serpilen çok sayıdaki sanayiye hizmet eden "şehrin vasıflı ya da vasıfsız işçileri"ydi.[134] Aralarında tekstil işçileri, cam üreticileri, gemi inşaatçıları, fırıncılar, berberler ve meyhane sahipleri bulunmaktaydı.[135] Yarı vasıflı ve vasıfsızların saflarında, kayıkçılar, ev hizmetkârları ve balıkçılar vardı.[136] *Popolo grande*,

130 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 11, cc. 32v.–33r., 35v. (6, 10, 24 Ekim 1574).

131 Chambers ve Pullan, *Venice*, s. 261.

132 Bu ayrım için, bkz. Romano, *Patricians and Popolani*.

133 Marino Sanudo, *De origine, situ, et magistratibus urbis venetae ovvero La Città di Venetia (1493–1530)*, ed. Angela Caracciolo Aricò (Milano: Cisalpino-La Goliardica, 1980), s. 22.

134 Romano, *Patricians and Popolani*, s. 37.

135 *A.g.e.*, s. 30–31.

136 *A.g.e.*, s. 31.

"halktan olup varlıklı olanlar"dan,[137] *cittadino* statüsünün keyfini çıkaramasalar da, atölyelere sahip olup, işçi çalıştırarak ve mal mülk sahibi olarak geniş emek gücünden ayrılmış bireylerden oluşmaktaydı.[138]

Venedikli *popolani* yaygın olarak çeşitli işlerinde ve meslekleriyle istihbarat toplama faaliyetlerine katılmakla tanınırlardı. Bu katılım, ispat edilmemiş gevezelik ve dedikodudan doğrudan doğruya casusluğa kadar istihbarat toplama yelpazesinin tamamına yayılmıştı ve bu bireylerin işleriyle ve meslekleriyle iç içe geçmişti. Örneğin, eczacıların, pahalı mahsulleri ve bunun neticesinde seçkin müşterilerine bağlı olarak, Venedikli yetkilileri alakadar edebilecek bilgiye erişimleri mevcuttu.[139] Her seviyeden erkeklerin bir araya gelip günlük bakımları esnasında gevezelik yaptıkları berber dükkânları, siyasî sohbetlerin merkezleri ve bunun neticesinde çok sayıda bilgi dağıtıcısının meskeni olmuştu.[140] Bu, savaş, ulusal siyaset ve uluslararası meseleler hakkında haber paylaşmakla görevlendirilmiş gezginlerin, askerlerin ve göçmenlerin işleriyle desteklenmekteydi.[141] Ancak Onlar Konseyi, tam teşekküllü casusluk faaliyetleri için, para yahut, ya belli bir süre boyunca ya da ömür boyunca sabit bir maaş getirecek bir devlet dairesi gibi ayrıcalıklar ya da sadece siyasî hükümden kurtulmak karşılığında gözü pek gizli misyonlar uğruna hayatlarını tehlikeye atabilecek deli dolu fertleri seçmekteydi. 1570'lerin başında, Osmanlı İmparatorluğu'yla savaş ihtimalinin kuvvetlenmesi ve buna bağlı olarak Kıbrıs'ın kaybedilme tehlikesinin ortaya çıkışının Venedik'le İstanbul arasında sürekli bir casus akışını zorunlu kılmasıyla bu tarz görevlendirmeler artmıştı.

137 *A.g.e.*, s. 36.

138 *A.g.e.*, s. 36–37.

139 De Vivo, *Information and Communication*, s. 87.

140 *A.g.e.*

141 *A.g.e.*, s. 91. Örneğin, Osmanlılar tarafından Doğu Akdeniz'deki Venedikli tebaaya karşı işlenen dehşet verici cinayetlere dair bkz. ASV, *Notarile Atti*, b. 4854, noter Giovanni Nicolò Doglioni (10 Mayıs 1578).

Onlar Konseyi, henüz 1570'lerin sonunda, Osmanlıların askerî hazırlıklarına dair istihbarat toplamaları için İstanbul'a ve diğer yerlere gönderilecek gizli ajanların görevlendirilmesi için *Collegio*'ya "ne kadar lazımsa" harcanması iznini vermişti.[142] O senenin Aralık ayında, askerî yüzleşme tehdidi ihtimali kuvvetlendiğinde, Onlar Konseyi, Venedikli bir vatandaşın tavsiyesini dinledi ve Osmanlıların askerî hazırlıklarını *esplorar* [keşfetmesi] ve savaş boyunca, İstanbul'da Venedik elçiliğinin bulunduğu Pera'da ev hapsinde kalan *bailo* Marcantonio Barbaro'ya mektuplar götürmesi için Ermeni Soltan Sach'ı görevlendirdi. *Bailo*, ev hapsinde olduğundan dolayı Onlar Konseyi'yle doğrudan irtibat kuramamaktaydı.[143] Gizlilik gayesiyle, Sach sabahın ilk ışıklarında *Palazzo Ducale*'ye çağrılıyor; burada yirmi dukası hemen, geri kalanı görev tamamlandığında verilmek üzere, yüz duka karşılığında yürüttüğü misyon kendisine teslim ediliyordu. Sach görevi hemen kabul etmiş olsa da, böylesine uzun ve tehlikeli bir yolculuğun teklif edilen meblağı aşabileceğini öne sürerek daha yüksek bir ödeme talep etmiş fakat bu talebi kabul edilmemişti.[144] Onlar Konseyi, olumsuz cevabına rağmen, o devirde Osmanlı başkentine yapılacak bir casusluk misyonunun fevkalade tehlikesinin son derece farkındaydı. Bu sebepten dolayı, birkaç gün sonra, aynı talimatlarla İstanbul'a yolculuk yapması için Simon de Iacomo isminde başka bir Ermeni'yi daha görevlendirmişti. Onun komisyonu, Soltan Sach'a teklif edilenden çok daha yüksekti. Ona, yüz dukası, göreve tayin edilmesinden altı ay sonra misyonu tamamladığında ödenmek üzere toplam olarak yüz kırk duka söz verilmişti.[145]

Onlar Konseyi, Osmanlı İmparatorluğu'nun içindeki casusluk operasyonları için yerel dillere ve lehçelere hakimiyetin de

142 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 9, c. 102r. (17 Kasım 1570).

143 Arbel, *Trading Nations*, s. 77.

144 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 9, c. 108r./v. (3 Aralık 1570). Sach misyonunu tamamlamış ve neredeyse yedi ay sonra parasının tamamını almıştır. Bkz. *a.g.e.*, c. 164r./v. (30 Haziran 1571).

145 *A.g.e.*, cc. 113v.–114r. (22 Aralık 1570); *a.g.e.*, c. 164r. (16 Haziran 1571).

içinde bulunduğu bilgi birikimleri sebebiyle esas olarak Balkanlar ve Akdeniz'deki Venedik kalelerinden gelen yerlileri görevlendirmekteydi.[146] Bu tür fertler Kıbrıs Savaşı esnasında, esasen Türk zannedildiklerinden dolayı özellikle faydalı olmuşlardır. Bunun neticesinde, Onlar Konseyi, alıkonulmuş *bailo* Barbaro'yla iletişim çabalarında onlardan istifade etmişti. *Nuncio*'nun Roma'ya gönderdiği raporuna göre *bailo* ev hapsi esnasında o kadar kısıtlanmış ki, Venedik'e neredeyse hiçbir haber gönderememişti.[147] Sıkı bir gözetim altında tutulan *bailo*'ya sadece yeniçerilerin eşliğinde evden çıkma izni verilmiş ve hizmetkârları Venedik elçiliğine girerken ve elçilikten çıkarken ısrarla aranmıştı. Hapsi bir süre sonra öyle sıkı bir hâl almıştı ki, Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa, Venedik elçiliğinin pencerelerine set çekilmesini ve bütün kâğıt ve hokkalara el konulmasını emretmişti.[148] Onlar Konseyi, bu sebepten dolayı, bir iletişim bağlantısı tesis etmek çabasıyla, ya Korfu valisi gibi[149] Doğu Akdeniz'deki çeşitli Venedikli temsilciler vasıtasıyla ya da esas olarak küçük bir casus ordusu meydana getirerek, *bailo*'ya mektup ulaştırmanın farklı yollarını aramıştı.

Onlar Konseyi, kahramanlığı ve cesareti için özel bir mükâfat verdiği Simon de Iacomo'ya İstanbul'a ilk casusluk görevini tamamladıktan iki hafta sonra[150] yeniden yanaşmış ve ondan *bailo* için yeni mektuplarla beraber Osmanlı başkentine dönmesini istemişti. Ancak bu sefer, böyle bir girişimin tehlikesi katlanarak artmıştı. Türk metropolüne yaptığı bir önceki yolculukta, *bailo*'nun ulaklarından birinin kazığa oturtulduğunu gördüğü ve Osmanlı yetkilileri tarafından tanınma ve benzer bir korkunç sona sahip olma korkusundan dolayı, Ermeni, ikinci kez görevlendirilişinin insanın aklını başından alan riskine karşılık

146 ASVat, *Segreteria di Stato, Venezia*, b. 8, cc. 6r.–7v. (8 Temmuz 1570).

147 *A.g.e.*, c. 24r. (5 Ağustos 1570).

148 Gürkan, "The Efficacy of Ottoman Counter-Intelligence", s. 19.

149 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 8 (9 Haziran, 19 Temmuz 1572); ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, f. 16 (9 Ağustos 1572).

150 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 9, cc. 113v.–114r. (22 Aralık 1570); *a.g.e.*, c. 164r. (16 Haziran 1571).

yetersiz kalan yüz kırk dukalık teklifi reddetmişti. *Bailo*'ya gizlice mektuplar getirmeye çalışırken yakalanan talihsiz ulak büyük olasılıkla Fransiskan rahibi Paulo Biscotto'ydu.[151] Simon de Iacomo'nun Onlar Konseyi'yle ilişkilerinde –Simon'un Türkçeye hakimiyeti çok iyi olmasına rağmen, aynı şekilde İtalyancada benzer bir akıcılıkla övünemediğinden dolayı– tercüman olarak faaliyet gösteren Venedikli sekreter, onu misyonunu tamamladığı zaman, kendisi ve soyundan gelenler için yetkililere kalıcı bir vazife talep etme hakkı elde edeceğine ve bunun da kendisine ömür boyu sabit bir getiri sunacağına ikna etmeyi başarmıştı. Anlaşma yapılmış ve Ermeni, Osmanlı başkentine altı aylık yeni bir seyahate çıkmıştı.[152] Bugüne kadar ulaşmış kayıtlar, ne yazık ki Simon'un İstanbul'a ikinci ziyaretinin başarılı mı yoksa manasız bir misyon mu olduğunu açıklamamaktadır.

Venedik ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki sürtüşme yoğunlaştığında, diğer Hristiyan devletler, ihtilafın olası neticeleri hakkında endişelerini beyan ettiler. Bu maksatla, 1572 senesinin başında, Diego Guzmán de Silva, II. Felipe'nin üvey kardeşi Avusturyalı Don Juan'ın, Venediklilerin Doğu Akdeniz'deki Osmanlı topraklarına sızan casusların sayısını arttırmasına dair yaptığı talebi Venedik Doçu'na aktardı. Doç rıza gösterdi ve İspanyol'a aynısını yapmasını tavsiye etti.[153] Bu sebepten dolayı, 1572 senesinin sonbaharında, başka bir yerli olan ve hem kılık kıyafeti hem de diliyle Türk zannedilebilecek Kıbrıslı Joseph, *bailo* Barbaro'ya mektuplar götürme ve ondan haberler getirmek üzere İstanbul'a gönderildi.[154] Bu amaçla, Joseph'in Doğu Ak-

151 Bkz. Gürkan, "The Efficacy of Ottoman Counter-Intelligence", s. 19.

152 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 9, cc. 164v.–165r. (1 Temmuz 1571). Ayrıca bkz. Preto, *I servizi segreti*, s. 251. Preto iki Ermeni casusun vakalarını birbirlerine bağlamış gözükmektedir. Guzmán de Silva da hadiseyi II. Felipe'ye aktarmıştır: bkz. AGS, *Estado*, Legajo 1329 (21 Haziran 1571).

153 AGS, *Estado*, Legajo 1323, fol. 57 (8 Ocak 1572).

154 ASV, CCX, *Lettere dei Rettori e di Altre Cariche*, b. 302 (5 Ekim 1572); ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 10, cc. 73v.–74r. (14 Kasım 1572). Ayrıca bkz. Preto, *I servizi segreti*, s. 251.

deniz'e geçerken uğradığı Venedik kalesi Trau'nun (günümüzde Hırvatistan'da bulunan Trogir) valisine amatör casusa mümkün olan her şekilde yardımda bulunması talimatı verildi.

Tam bu esnada, aynı vali, *bailo*'ya yazılmış bir mektup aldı ve Onlar Konseyi tarafından son birkaç aydır valinin hizmetinde bulunan bir Türk casusu tarafından teslim edilmesi emredildi. Türk'e verilen talimatlar ayrıntılı ve doğrudandı. Mektubu Onlar Konseyi tarafından özel olarak bu amaçla tedarik edilmiş su geçirmez bir kumaş parçasının içine saklayacaktı. Saklanan mektup, ardından gizli bir bölüm olarak elbisesinin içine dikilecekti. Pera'daki Venedik elçiliğine vardığında, mühürlü bir pencerenin altında *bailo*'nun çıkmasını, mektubu almasını, bir cevap yazmasını ve kendisine geri vermesini bekleyecek ve *bailo*'nun mektubunu Trau'ya geri getirecekti. Görevin tam olarak yerine getirilmesini teminat altına almak için valiye casusun ücretinin sadece bir kısmını ödemesi, geri kalan meblağın, işin Türk'ün cevabı Venedik lagününe ulaştırdığında neticelenmesine kadar alıkonulması emredilmişti.[155]

Bu hadise, Onlar Konseyi'nin en istisnaî şartlarda en istisnaî adamları, atılgan şahsiyetleriyle bütün olası risk ve tehlikeleri göze alan kimseleri görevlendirdiğini göstermektedir.[156] Bunlar, çoğunlukla mahkûmlar ve sürgüne gönderilmiş suçlulardı ve sürgünlerini özgürlük ya da bir para ödülüyle takas etmek istemektelerdi. Manoli Soriano'nun misyonu bu iddiayı doğrulamaktadır. 1570 senesinin Kasım ayında, Türklerle savaşın arifesinde, Kıbrıslı Manoli Soriano'nun misyonu Dalmaçya'daki Skradin kasabasındaki Osmanlı yerleşimlerine saldırmayı ve Doğu Adriyatik'te demirlemiş Osmanlı filosunu ateşe vermeyi içermekteydi.[157] Onlar Kon-

155 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 10, cc. 73v.–74r. (14 Kasım 1572).

156 Preto, *I servizi segreti*, s. 247. Amatör ajanlar ve erken modern dönem "aşağıdan diplomasi"ne dair, Maartje Van Gelder ve Tijana Krstić'in editörlüğünde yayınlanan "Cross-Confessional Diplomacy and Diplomatic Intermediaries in the Early Modern Mediterranean", *Special Issue of Journal of Early Modern History*'deki makalelere bakınız 19, no. 2–3 (2015), s. 93–285.

157 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 7 (25 Kasım 1570).

seyi, bu cesur faaliyetleri, sürgündeki suçluların cezalarının iptali de dahil olmak üzere, çok çeşitli yollarla ödüllendirmekteydi.[158] Aslında, istihbarat operasyonlarına katılmaya karşılık sürgünlerin affedilmesi Kıbrıs Savaşı esnasında ve bu savaşın ardından oldukça artmıştı.[159] Cesaret isteyen bu misyonu yürütmek için Soriano üç yüz adamlık bir birlik talep etti. Bunların bazıları sürgün edilmiş mahkûmlar olduklarından, taahhüt edilen şart, operasyon tamamlandığında, sürgünlerinin sonlandırılacağıydı.[160]

Venedikli ve gerektiğinde Venedikli olmayan halktan kimseler, özellikle de ihsan bekleyen sürgüne gönderilmiş suçlular olmak üzere, ya Onlar Konseyi'ne yapılan kişisel tavsiyeler ya da bir *raccordo* vasıtasıyla görevlendirilirdi. *Raccordo* bir icat, bir hizmet ya da bir ihsana karşılık devletin çıkarına yarayabilecek bir sırrın ifşası için sunulan resmî bir teklifti. *Raccordi*, doğrudan Onlar Konseyi tarafından, ihsan bekleyenlere yapılırdı ve bunlardan bazıları o kadar ustalık mahsulüydü ki, 1579'da Konsey, onların kataloglanarak arşivlenmelerine karar verdi.[161] Bir *raccordo* vasıtasıyla gizli ajan olmuş sürgündeki bir suçlunun çarpıcı bir örneği, Giovanni Antonio Barata'ydı. Barata, Piemonte'nin Savigliano kasabasındandı fakat görevlendirildiği zaman Milano'da yaşamaktaydı.[162] 1569 senesinin sonlarında, Barata, bir sene önce, İstanbul'da

158 Mesela, Onlar Konseyi tarafından, Kotor valisine gönderilen ve validen İstanbul'a gidip Osmanlıların askerî hazırlıklarına dair istihbarat toplamak isteyenlere sürgün affı sunulmasını isteyen bir mektup için bkz. ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 9, cc. 88r.–89r. (13 Eylül 1570). Ayrıca bkz. Canosa, *Alle origini*, s. 53.

159 Örneğin, bkz. ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 10, cc. 115r.–116r. (15–25 Nisan 1573).

160 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 7 (25 Kasım 1570).

161 Mesela, Zara'lı Vicenzo Merula isminde birinin bir *raccordo* vasıtasıyla şehri olası Osmanlı hücumlarından korumak için dilekçe verişine dair, bkz. ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 9, c. 96v. (30 Ekim 1570). *Raccordi* hakkında, bkz. Preto, *I servizi segreti*, s. 155–168.

162 Benjamin Arbel, Barata'nın Sevilla'lı olduğunu iddia etmektedir; Onlar Konseyi'nin *Deliberazioni Secrete*'sinin *Registro*'sunda "Giovanni Antonio Barata da Sivigliano" olarak kaydedilmiş olmasından dolayı muhtemelen bir hatadır.

yaşamaktayken duymuş olduğu bazı söylentileri ihbar etmek üzere Onlar Konseyi'nden bir görüşme talep etti. Söylentiler Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa'nın sarayında patlayıcılarla yapılmış ve Venedik tersanesini yakmak amacı taşıyan bir deneyle alakalıydı. Barata, 1569 senesinin Haziran ayında tafsilattan haberdar etmek üzere Milano'daki Venedikli elçiyi ziyaret etmiş olduğunu Onlar Konseyi'ne bildirdi. Milano'daki elçiyse, iddiaları mesnetsiz bularak savuşturmuştu. O senenin Eylül ayında, *Arsanale* gerçekten de ateşe verildiğinde, Barata bir kez daha Venedikli elçiye müracaat etmiş ve bir kez daha görmezden gelinmişti.[163] Ancak bazı görüşmeler ve 1570'lerin başında Osmanlı coğrafyasındaki kaygı uyandırıcı askerî gelişmelerden sonra, Onlar Konseyi, bir acil durum vakasında onu görevlendirmeyi kabul etti.[164]

Acil durum, Kıbrıs Savaşı suretinde ortaya çıkmıştı ve Barata, 1571 senesinin Ocak ayında, görevini başarıyla yerine getirmesi koşuluyla, para ve sürgününün iptali karşılığında resmen işe alındı. Geniş bir görev tanımıyla, –gizlice ticaret jargonuyla iletişim kurabilmesi için– kendi meydana getirdiği bir kod defteri ve görünmez mürekkebin kullanımına dair talimatlarla donatılarak, bir geminin içinde düşman hakkında casusluk yapması için İstanbul'a gönderildi.[165] Onlar Konseyi'nin emirlerine göre, Barata'nın Gion Pessaro isminde, şamatalı Osmanlı başkentine sözde bir iş seyahati için gelmiş bir kumaş tüccarı zannedilmesi gerekmekteydi. Buradan, Paris'teki sözüm ona kardeşi iş ortağı Ottavio Pessaro'ya mektuplar göndermesi beklenmekteydi.

Ancak daha sonraki bir sayfada "Giovanni Antonio Barata Piemontese" diye geçmektedir, bu da Piedmont'un Savigliano kasabasından geldiğine işaret etmektedir. O dönemde İtalyan dilinin standart hâle gelmemiş olmasından dolayı, yazılı iletişimlerde aynı kelimenin farklı şekilde yazılışları oldukça yaygındı. Bkz. *ASV, CX, Deliberazioni Secrete*, Reg. 9, c. 48r. (2 Ocak 1570); *a.g.e.*, c. 64r./v. (31 Mart 1570).

163 *A.g.e.*, c. 48r./v. (2 Ocak 1570).

164 *A.g.e.*, c. 64r./v. (31 Mart 1570), *a.g.e.*, c. 65r. (7 Nisan 1570).

165 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 7 (17 Şubat 1571); ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 9, cc. 126v.–127r. (26 Ocak 1571).

Ottavio, Fransız metropolünde yaşayan hakiki bir kumaş tüccarıysa da, Paris'e giden mektupların *bailo* vasıtasıyla gönderilmiş olması muhtemeldir ve bu da Onlar Konseyi'nin mektupları Fransız şehrindeki göstermelik alıcıya ulaşmadan önce açıp okuma fırsatını bulduğu manasına gelmektedir.[166] Tehlikeli misyonun farkında olan Venedikli yetkililer, Barata uzaktayken, karısı ve çocuğunu kanatları altına alarak, Milano'dan Venedik şehri Bergamo'ya naklettiler ve onlara bir aylık bağladılar; bu ödeme bundan yaklaşık bir sene sonra, Barata İstanbul'da yakalanıp kellesi uçurulduktan sonra, dul karısı için kalıcı senelik ödemeye dönüşmüştür.[167] Barata'nın ölümünden birkaç sene sonra, dul karısı, maaşının arttırılması için dilekçe vermiş ve bunun sonucunda babasız çocukları için ömür boyu devam edecek küçük bir makamdan sağlanan gelire hak kazanmıştır.[168]

Barata, Venedikli yetkililer tarafından hiçbir risk değerlendirmesi yapılmadan ya da girişmeleri beklenen tehlikeli görevler için eğitim verilmeden, olağanüstü şartlara atılan bir dizi olağan adamdan biriydi. Muhtemelen bu sebepten dolayı, hevesli bir casus ile Onlar Konseyi arasında yapılan sözleşme ya da resmî anlaşma neredeyse her zaman görevlendirilen kişinin eşi ve ona bağlı olanlara dair ölümden sonra geçerli olacak hükümleri içermekteydi. 1537 senesinde Osmanlıların Korfu'yu kuşatmaları esnasında, Venedik tebaasından Giritli bir şahıs, Korfu'daki Venedik idaresinin yeniden tesis edilmesine yardım etmek için birtakım adamlarla beraber Korfu'ya gitmeyi teklif ettiğinde, kendisine ömrü boyunca alacağı aylık on dukalık bir maaş teklif edilmiş ve Venedik Cumhuriyeti'ne hizmet ederken ölmesi hâlinde bu maaşın on iki

166 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 7 (17 Şubat 1571). Barata hadisesine dair görüşlerini benimle paylaştığı için Mauro Bondioli'ye müteşekkirim. Ayrıca, erken modern dönemde kumaşlar ve kumaş tüccarlarına dair Venedik terminolojisini bana izah ettiği için Luca Molà'ya teşekkür etmek isterim.

167 ASV, CCX, *Miscellanea*, b. 6 (13 Şubat 1571); ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 9, c. 198r. (15 Aralık 1571).

168 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 11, c. 78v. (26 Ocak 1577).

dukaya çıkarılması önerilmişti. Adamlarına da aylık dört dukalık ömür boyu ödeme sözü verilmişti ve bu neferler görevleri esnasında hayatlarını kaybederlerse bu maaşı çocukları tevarüs edecekti.[169] Bütünü itibarıyla, bugüne kadar ulaşan belgelerin ortaya koyduğu üzere, ölen bir "hizmetkâr"ın ailesine bakılması Onlar Konseyi'nin hafife almadığı bir zorunluluktu.

Elbette ki, bol miktarda ücretli casusa sahip olmak, bunların bir kısmının kendilerine yüklü bir ücret teklif eden herhangi bir efendiye rastgele bağlılıklarını sunabileceklerinden dolayı olumsuz neticelere yol açabilirdi. Yine de aynı anda iki efendiye hizmet etmek ölümle sonuçlanabilirdi. Mesela, Venedikli kuyumcu Marco de Nicolò'nun Sultan ve V. Karl'a çifte ajanlık yaptığı ortaya çıktığında Osmanlılar tarafından kellesi uçurulmuştu.[170] Dahası, çifte ajan olmak, karışıklıklara yol açabilir; bunun da iki devlet arasındaki diplomatik ilişkilerde ciddi tesirleri olabilirdi. Böyle bir anlaşmazlık, 1568 senesinde, o zamanlar İspanyolların idaresi altında olan Napoli'nin naibinin, aynı zamanda Venedikliler için de çifte muhbirlik yapan bir İspanyol casusunun Venedikli yetkililer tarafından öldürüldüğü iddiasına dair şikâyeti hakkında V. Karl'a yazdığında ortaya çıkmıştı. Bu uydurmadan oldukça rahatsız olan Onlar Konseyi, Napoli'deki Venedikli elçiye hararetle itirazlar göndererek, elçiye Andrea Arcudi isminde bir Korfulu olan mevzubahis adamın hakikaten kendileri tarafından bir casus olarak kullanıldığını; ancak birkaç gün önce Venedik hizmetinden çıkarıldığını ve bildikleri kadarıyla hem bedenen hem de ruhen gayet sağlıklı olduğunu naibe bildirmesi emrini verdi.[171]

169 *A.g.e.*, Reg. 4, cc. 79v.–80r. (15 Eylül 1537).

170 AGS, *Estado*, Legajo 1312 (27 Mart 1536). Venedikliler onun Osmanlılara casusluk yaptığının farkındaydılar ama yine de ona geçiş izni vermiş ve onu görevlendirmişlerdi: bkz. ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 4, cc. 37r./v.; 50r.–51r. (31 Ekim 1534; 23 Haziran, 12 Temmuz ve 8 Ağustos 1535).

171 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 8, c. 136r./v. (10 Kasım 1568).

Erken Modern Venedik'te Casusluk: Bir Meslek midir?

Yukarıda ele alınan muhbir ve casusların farklı örnekleri, Onlar Konseyi tarafından Rönesans Venedik'inin istihbarat toplama ve casusluk faaliyetlerini yürütmek için görevlendirilen gizli ajanlar ve saklı çalışanların çeşitliliğin ve bolluğunun bir kısmını ortaya koymaktadır. Bu kişilerin tasvir edilişlerine dayanarak, bu anlatıdan çıkan erken modern casus resmi biraz bulanıktır; dolayısıyla, tabirin tarihî bakımdan yerleşmiş bir tanımının yapılmasına müsaade etmemektedir. Venedikli elçiler ve valilerin, casusluk faaliyetlerinde diplomatik normlarla idare edilen sınırları belirli bir sahaya kısıtlanmış zarif ve haysiyetli muhbirler olarak hareket ettiklerine şüphe yoktur. Buna göre, düşük profilli fertler tarafından, yabancı saraylar ve stratejik önemdeki diğer yerlere girebilmek için daha dolambaçlı yolların kullanılması gerekmekteydi. Profesyonel kılıklarının arkasına saklanan gezgin tüccarlar ve diğer iş adamları da amatör istihbarat toplama sorumlulukları üstlenmişlerdir. Fakat, casusluğun tüyler ürpertici risklerini göze alanlar, çoğu malî mükafatlarla cezbedilen ücretli casuslar kitlesiydi. Bunlar katiyen Venedikli cesur asilzadeler değil, fakat büyük ölçüde, gözü pek tabiatlarının cesaret isteyen tehlikelerine karşı gelmelerini sağlayan daha aşağı tabakadan bireylerdi. Aslında, teşebbüs ne kadar fazla cesaret istemekteyse, bir elçi ya da vali gibi bir profesyonel devlet temsilcisindense herhangi bir ücretli casusa olan ihtiyaç o kadar artmaktaydı.

Venedik devleti adına en karmaşık casusluk faaliyetlerini yürütmek üzere fark edilemez hatta görünmez *popolani*'nin kullanılması, uluslararası tarih uzmanı Scott Lucas'ın "devlet-özel ağları" olarak adlandırdığı hususiyeti hatırlatmaktadır.[172] Geniş anlamıyla devlet-özel ağ kavramı, istihbarat toplama, uzlaşma

172 Scott Lucas, *Freedom's War: The American Crusade against the Soviet Union 1945–56* (Manchester: Manchester University Press, 1999), özellikle yedinci bölüm. Beni "devlet-özel ağları" kavramıyla tanıştırdığı için Christopher Moran'a müteşekkirim.

inşası ve hatta propaganda amacıyla devletle bağımsız vatandaşlar arasındaki iş birliğine dayalı ortaklığı tanımlamaktadır. Esas olarak Lucas'ın CIA ve Soğuk Savaş'a dair çalışmasından ortaya çıkan bu tabir, büyük oranda günümüz siyasetiyle alakalı olsa da,[173] tabirin görünüş itibarıyla hususî vatandaşların ya da tebaa mensuplarının devletin emri üzerine "hükûmet faaliyetinin kaynağını karartmak" amacıyla istihbarat toplayıcı ve casus olarak çalıştıkları Venedik devletiyle benzerliğini göz ardı etmek oldukça zordur.[174] Ancak onlar, amatör statülerinin ve toplumsal ve siyasî görünmezliklerinin arkasına saklanarak Venedikli yetkililer için daha fazla inandırıcı inkâr ihtimalini ortaya koymaktadırlar.

Böylece, genel itibarıyla, erken modern Venedik'te profesyonel casusluktansa, casusluk faaliyeti olduğu aşikârdır. Bunun sebebi, bir önceki bölümde gördüğümüz üzere, o dönemde kademeli olarak "*ordo scribarum*"un ayrı bir görevi hâline gelen şifre sekreterliği mesleğinin[175] ya da kamu idaresiyle meşgul olan diğer "sözlü ve yazılı iletişim profesyonellerinin"[176] aksine, yerleşmiş bir casusluk mesleği bulunmamaktaydı. On altıncı yüzyıl İtalya'sında hem diplomasi ve istihbaratın sistemli hâle gelmesi hem de başlı başına mesleklerin dereceli olarak çoğalması göz önüne alındığında bu şaşırtıcıdır.[177] Bu gelişmelere rağmen, casusluk zanaatı, sosyologlar ve tarihçiler tarafından tespit edilen, bir mesleğin diğer hususiyetlerine ilaveten, bir bağlılık hissi, uzmanlığa dair bir eğilim, teorik bilgi ve pratik yeteneklere güvenme, bir profesyonel etik ve algılanan bir *esprit de corps*'u [birlik ruhunu] içeren

173 Scott Lucas, "Mobilizing Culture: The State-Private Network and the CIA in the Early Cold War", Dale Carter ve Robin Clifton'un editörlüğünde yayınlanan *War and Cold War in American Foreign Policy 1942–62* isimli kitabın içinde (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011), s. 83–107.

174 Eric Pullin, "Secrecy, State-Private Networks and Operational Effectiveness in Cold War Europe", *Contemporary European History* 25, no. 3 (2016), s. 551–560 (bu kısım s. 554).

175 Contarini, *De Magistratibus*, s. 110.

176 Lazzarini, *Communication and Conflict*, s. 115, 202.

177 Biow, *On the Importance of Being an Individual*, s. 39.

özelliklerini ortaya koyan kriterlerinin hiçbirini karşılamamaktadır.[178] Hülâsa, Rönesans Venedik'i, istihbarat organizasyonunu sistemli bir hâle getirmekteyken ve kriptoloji sanatının profesyonelleşmesine rağmen, "bilişsel uzmanlaşma" yani profesyonelleşme sürecinin doğasında olduğu kabul edilen nitelikler olarak, çıraklığın sınırlarının ötesine geçen bir çeşit resmî eğitime dayalı bir casusluk mesleğini tesis etmeyi başaramamıştır.[179]

Genel itibarıyla, Venedikli casusların Onlar Konseyi için icra ettikleri iş hakkındaki algılarına dair bir bakış sağlayabilecek belgeye dayalı anlatıların eksikliği, onların inşa etmiş olabilecekleri herhangi bir tür profesyonel kimlik hissi hususundaki anlayışımıza mâni olmaktadır. Yine de, ortaya çıkmakta olan profesyonel bir kimlik ya da *esprit de corps* hakkındaki hiçbir belgeye dayalı tanıklık olmadan, casusluğun, profesyonel bir hizmet olarak, o dönemdeki profesyonel faaliyetlerin işbölümü şöyle dursun, hiçbir resmî iş organizasyonuna dahi tâbi tutulmadığını öne sürmek yerindedir.[180] Bu nedenle, Venedikli yetkililer tarafından kullanılan casusluğun çok sayıda belirtisine rağmen bir erken modern casusun doğrudan bir tanımını yapmaya çalışmak oldukça güçtür. Bu açıdan bakıldığında, erken modern casusluk, erken modern diplomasi gibi esnek ve çok çeşitli bir faaliyettir.

Sonuç

Rönesans Venedik'inin "gizli ajanları", Venedik toplumunun tüm tabakalarından seçilmekteydi. Asilzadeleri temsil eden Venedikli elçiler ve valiler, istihbarat faaliyetleri diplomatik edebin normlarıyla sınırdaş olan yarı profesyonel muhbirlerdi. Asilzadeler arasından gelen ya da *cittadini* toplumsal sınıfına mensup Venedikli tüccarlar da profesyonel faaliyetlerinin kisvesi arkasında korunarak amatör istihbarat toplayıcı olarak hizmetlerini

178 O'Day, *The Professions in Early Modern England*, s. 4.
179 Larson, *The Rise of Professionalism*, s. 3–4.
180 Burke, "Early Modern Venice", s. 393.

sunmuşlardır. Onlar Konseyi, casusun yabancı topraklara sızması gereken dosdoğru casusluk misyonları içinse, hayatlarını bir para ödülü, resmî ayrıcalık ya da siyasî ihsan uğruna tehlike atmayı göze alan alelade ücretli casusları tercih etmiştir. Misyon ne kadar fazla cesaret istiyorsa, münferit casus, profesyonel yönelimi bakımından o kadar az ağırlık taşımıştır. Aslında, Onlar Konseyi, iş birliğini mümkün kılmak için, Venedik'in emsal niteliğindeki hususiyeti olan iş anlaşmasına yönelmiştir. Netice itibarıyla, istihbarat toplama ve casusluk, yöneten ve yönetilen arasında, yönetilenin sunduğu hizmetlerine karşılık yönetenden bazı menfaatleri beklediği bir alışverişe dönüşmüştür.

Yapılan iyilikleri hediyeler vasıtasıyla mükâfatlandırmak, Rönesans döneminde yaygınlaşan hâmilik sisteminin bir kalıntısı olarak görülmüştür.[181] Fakat Venedikli (ve Venedikli olmayan) halktan kimselerin casusluk misyonlarına faal olarak katılmaları, siyasî unsurlar barındırmak suretiyle hâmilik sahasının ötesine geçmiştir. Daha açık olarak izah etmek gerekirse, siyasete katılımın kesin olarak haricinde tutulmuş sıradan Venedikliler, istihbarat toplama ve casusluğun alışverişe dayalı tabiatı vasıtasıyla, devletin içinde, bir çeşit menfaat karşılığında Venedikli casusluk şeflerine casusluk ve istihbarat toplama hizmetleri sundukları iş anlaşması şeklinin arkasına sakladıkları bir siyasî gaye geliştirmişlerdir.[182] Casusluk faaliyetlerinin bütün bu muhtelif belirtileri, tam manasıyla profesyonelleşmemiş olmasından dolayı türlü türlü sistemli ve sistemsiz yollarla yürütülen erken modern casusluğun esnek ve çok çeşitli tabiatını göstermektedir. Bu fevkalade tedbirler, bu kitabın son kısmı olan sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

---

181 Sharon Kettering, *Patrons, Brokers, and Clients in Seventeenth-Century France* (Oxford: Oxford University Press, 1986), s. 192–206.

182 Iordanou, "What News on the Rialto?" Filippo de Vivo, halktan kimselerin siyasî unsurlarla bezenmiş bilgileri yaymada oynadıkları incelikli fakat hayatî ehemmiyetteki rolü ustaca tahlil etmiştir. Bkz. De Vivo, *Information and Communication; De Vivo, Patrizi, informatori, barbieri.*

6

FEVKALADE TEDBİRLER

> Onu derhâl öldür, astırarak yahut senin münasip gördüğün diğer en gizli yolla.[1]

1547 senesinin yazında, Onlar Konseyi'nin Başları, Brescia valilerine iki adet mektup göndererek onlara şehrin kalesini muhafaza eden yerel milis kuvvetleri hakkında soruşturma yapmalarını emrettiler. Bu talimat, bazı askerlerin, şehrin ele geçirilip Kutsal Roma İmparatoru V. Karl'a teslim edilmesine dair bir komplo tertipleyen bir hukukçu olan Cornelio Bonini'yle haince muameleleri olduğunu gösteren istihbarata dayanmaktaydı.[2] Bonini'nin sürgün edildiği ilan edildikten sonra,[3] yakalanması için altı bin duka ve öldürülmesi için üç bin duka mükâfat koyuldu.[4] Ayrıca, sürgününü kabul etmez ve dominyona girmeye teşebbüs ederse, yakalanıp, Venedik devleti aleyhinde komplo kuranların hak ettiği korkunç ancak münasip sonu herkesin görmesi için San Marco

1 "Lo farete di subito morire, ò col farlo strangolare, ò d'altra maniera più secreta, che vi parerà." Onlar Konseyi'nin Başlarının Brescia *Capitano*'suna gönderdiği emir, ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 14, c. 23r./v. (13 Kasım 1597).

2 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 4 (3 Ağustos 1547). Cornelio Bonini'nin Venedik aleyhtarı komplosu hakkında, bkz. Enrico Valseriati, *Tra Venezia e impero. Dissenso e conflitto politico a Brescia nell'età di Carlo V* (Milano: FrancoAngeli, 2016); Valseriati, "Carlos V, Ferrante Gonzaga y la Lombardia veneciana: la conspiración de Cornelio Bonini, Brescia, 1547", *Pedralbes: revista d'història moderna* 35 (2015), s. 43–70.

3 ASV, CCX, *Lettere dei Rettori e di Altre Cariche*, b. 21 (5 Ekim 1547).

4 Valseriati, "Carlos V", s. 63.

ve San Todaro sütunlarının arasındaki *Piazetta*'da [Meydancık'ta] asılacaktı. Bonini'nin sürgün edilmesinden sonra, mallarına el konulmuş ve soyundan gelenler vatandaşlıklarını ve kendilerini *Bresciani* [Brescialı] olarak adlandırma haklarını kaybetmişlerdi.[5]

Farklı bir hadisede, Kıbrıs Savaşı esnasında Papa'nın Venedik'teki elçisi, Vatikan yönetimine bir mektup göndererek, Onlar Konseyi tarafından tertiplendiği iddia edilen alçakça bir tasarıyı rapor etmişti. Buna göre, Osmanlı donanmasının, yeni gemiler inşa etmek için bol bol malzemesi bulunmasına ve ellerinde köle olarak alınmış kürekçi fazlası mevcut olmasına rağmen, umutsuz bir şekilde, gemileri kullanacak uzman denizcilerden yoksun olduklarına dair söylentiler Venedik'te dolaşmaktaydı. Bu sebepten dolayı, Osmanlılar, uzman denizciler bulmak arzusundalarmış ve satın alınabilen bu metaya Venedikliler fazlasıyla sahipti. Özellikle Mağusa'nın kuşatılması ve Osmanlıların İnebahtı'daki bozgunundan sonra, bu Osmanlı teşebbüsünün ne pahasına olursa olsun önüne geçmek isteyen Onlar Konseyi, söylentiye göre zindanlardaki denizcilere sunulma ihtimali bulunan afların hepsini erteleme ve daha da hissiz bir şekilde, Osmanlı armadasının Venedik savunmasına zarar verecek şekilde genişlemesine mâni olmak için denizcileri gizlice idam etmeyi düşünmekteydi.[6]

Gizli suikastlar, Onlar Konseyi'nin devlet güvenliği adına sık sık başvurmaktan çekinmediği aşırıya kaçan tedbirlerdi. Bu araç, esas olarak Cumhuriyet aleyhinde casusluk ve hainlik yaptığından şüphelenilenler için kullanılmaktaydı. Bu tür durumlarda, Venedik'in casusluk şefleri gaddar olabilir, suda boğma ya da sicimle boğma gibi denenmiş ve test edilmiş yöntemlerle derhâl öldürme emrini verebilirlerdi. 1570'lerin sonunda, Korfu'da hizmet eden bir paralı asker, birinci yolla öldürülmüşken,

5 A.g.e., s. 64–66.

6 ASVat, *Segreteria di Stato, Venezia*, b. 9, cc. 119v.–120r. (23 Ekim 1571); *a.g.e.*, b. 10, c. 265r (23 Ekim 1571).

arkadaşı ikincisiyle tehdit edilmişti.[7] Bu bölümün göstereceği üzere, Onlar Konseyi'nin resmî devlet gizliliği ve casusluk faaliyetlerini desteklemek ve tamamlamak için kullandıkları usuller, her zaman bu kadar aşırı olmasa da şüphesiz fevkaladeydi. Bu tür tedbirler, Venedik Cumhuriyeti aleyhindeki rakip komplolarını durdurmak için kullanılan işkenceler ve suikastlarla daha yumuşak hileler ve taktikler arasında gidip gelmekteydi. Bunların içinde yaygın olarak kabul görmüş olanlar, mektup ele geçirme uygulaması ve evrensel bakımdan tasdik edilmiş siyasî ihsanlar karşılığında diplomatik olarak hediyeler ve rüşvetler teklif edilmesiydi. Bütün bu teşebbüsler, sadece dominyon dahilinde bulunan Venedikli tebaanın değil, barış zamanlarında Adriyatik ve Akdeniz'i katetmek isteyen "her tür insanın" güvenliğini teminat altına almayı amaçlamaktaydı.[8]

Bu bölümün iki gayesi vardır. Birinci gaye, Venedikli yetkililerin on altıncı yüzyılda ve on yedinci yüzyılın başında Venedik devletinin güvenliğini sağlamak için süregelen çabalarında müracaat ettikleri fevkalade tedbirleri ele almaktır. İkinci gayeyse, bazıları oldukça acımasız, diğerleriyse daha yumuşak olan bu fevkalade tedbirlerin nasıl rutin olarak olağanlaştırıldığını ve hiçbir tartışma ve ihtilaf olmadan yaygın şekilde kabul gördüklerini ortaya koymaktır. Onlar Konseyi, bunun yerine, ziyadesiyle gösterişe dalarak ve kamu sansürünü neredeyse hiç göz önüne almadan, devlet güvenliği adına ahlak bakımından kınanmayı hak eden hareketleri olağan biçimde meşrulaştırmıştır. Konseyin en zalim kuvveti, pek mühim bir hususta kendini göstermiştir: Düşmanların Venedik'in meselelerine dair istihbarat elde etmelerinin engellenmesi.

---

7 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 11, c. 131r. (27 Mayıs 1577); *a.g.e.*, c. 102r. (24 Temmuz 1576); Paolo Preto, "La guerra secreta: spionaggio, sabotaggi, attentati", Maddalena Redolfi'nin editörlüğünde yayınlanan *Venezia e la difesa del Levante. Da Lepanto a Candia 1570–1670* (Venedik: Arsenale, 1986), s. 79–85 (bu kısım s. 80).

8 BMCV, *Manoscritti Donà delle Rose*, n. 79, c. 11r./v, tarihsiz.

Venedik'in Karşı İstihbaratı

Casusluk teşebbüslerini tamamlayan karşı istihbarat, Rönesans Venedik'inin gizli servisinin en temel işlevlerinden biriydi. Venedik'in karşı istihbaratı, karşı casusluk, alçakça komplolar, yabancı güçler adına suikastlarla özel teknik ve sanayi bilgisinin korunmasını hedefleyen çok sayıda faaliyeti içermekteydi.

Resim 6.1. *Tribunale Supremo*, Gabriele Bella. Fondazione Querini Stampalia Onlus'un (Venedik) izniyle kullanılmıştır.

Bu kitabın Giriş kısmında görmüş olduğumuz üzere, karşı istihbarat, Venedik'in istihbarat operasyonlarında o kadar merkezî konumdaydı ki, henüz 1539 senesinde, Onlar Konseyi, Venedik'in kendini işine adamış karşı istihbarat yüksek savcıları olan ve *Tribunale Supremo* ("Yüce Mahkeme": bkz. Resim. 6.1) olarak da bilinen *Inquisitori di Stato*'yu tesis etmişti. Başlangıçta "Sırların Açığa Çıkması Aleyhinde Savcılar" olarak adlandırılan *Inquisitori*,

ikisi Onlar Konseyi'nin üyelerinden ve bir doçluk danışmanından oluşan; bu üç kişinin görevde bir sene kaldığı özel bir mahkemeydi.[9] *Inquisitori*'nin, yetki alanları dahilinde, devlet sırlarını yabancılara ifşa edenlere dair ihbarları teşvik etmek üzere devletin malî kaynaklarını kullanmak için resmî müsaadeleri bulunmaktaydı.[10] Rüşvetlerin en yükseği, suçlama başına üç yüz dukalık meblağa varabilmekteydi fakat ödemenin yapılabilmesi için Onlar Konseyi'nin başları olan *Capi*'den resmî müsaade alınması gerekmekteydi.[11] Dahası, *Inquisitori*'nin, işkence yapmak, sürgüne göndermek ve hatta muhtemel komplocuları başarılı şekilde ortaya çıkaranların hapis, sürgün ve kalyon hizmeti cezalarını indirmek ya da iptal etmek için resmî yetkisi bulunmaktaydı.[12]

Venedik Cumhuriyeti'nin topraklarının içinde ve dışında Cumhuriyet'i temsil eden resmî olarak atanmış diplomatlar ve valiler, lagün şehrinin sudan meydana gelen sınırlarının ötesinde *Inquisitori*'nin gözleri ve kulakları gibi çalışmaktalardı. Denizaşırı yerlerde bulunan Venedikli elçiler, Venedik'in kan dolaşımına giren ya da hâlihazırda dominyonunun içinde faaliyet gösteren yabancı casusları saptamaktan sorumluydular. Bilhassa Kutsal Roma İmparatoru'nun ve İspanyol Kralı'nın gizli ajanları, Venedik'i ve Venedik'in İyon Denizi'ndeki kolonilerini ziyaret etmektelerdi. 1545 senesinde, Londra'da görev yapmakta olan Venedikli elçi, *Capi*'yi, İspanyol Monarkı'nın bir casusunun İngiltere'den Osmanlı başkentine gitmek üzere Venedik'e gelmekte olduğu hakkında ikaz etti.[13] On altıncı yüzyılın sonunda, Devlet Savcıları, Venedik'in devlet meselelerinin İber Yarımadası'na ulaşmasının önüne geçmek için istihbaratları engellemek gayesiyle İspanya'daki Venedikli elçiyle sürekli iletişim içerisindelerdi. Daha açık bir şekilde izah

9 Romanin, *Gli Inquisitori di Stato*, s. 16; Romanin, *Storia documentata*, VI. cilt, s. 78–80 (20 Eylül 1539 tarihli Müzakere).

10 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 13, c. 9r. (24 Ekim 1584).

11 *A.g.e.*, c. 71r. (28 Aralık 1589).

12 *A.g.e.*, c. 12r./v. (7 Mart 1584).

13 ASV, CCX, *Dispacci Ambasciatori*, b. 14, fol. 50 (20 Eylül 1545).

etmek gerekirse, 1586 senesinde, II. Felipe'nin sarayındaki Venedikli elçiye, Onlar Konseyi ve Senato'nun gizli müzakerelerinin ayrıntılarını sızdıran ve hatta yayınlayan meçhul bir kişinin tespit edilmesi görevi verildi.[14] Ancak, daha önce gördüğümüz gibi, haberler, dedikodular ve uydurmalarla beslenen bir devlette dönekleri tespit etmek aylar, yıllar ve hatta on yıllar sürebilecek devasa bir işti. Aslına bakılırsa, devlet sırlarının *propalatori*'sinin ortaya çıkarılma teşebbüsünden yirmi yıl sonra bile, *Inquisitori*, hâlâ umutsuzca İspanyol sarayındaki sızıntıların kaynağını aramaktaydı.[15] Orada bulunan Fransız elçi, kendisine aralıksız olarak diğer devletlerin meselelerine dair bilgi sağlayan geniş bir istihbarat toplayıcıları ağına erişimi olmasından dolayı ziyadesiyle sorun teşkil etmekteydi. Sızıntıların kaynağını tespit etme gayesiyle, Venedikli diplomat, ücretli casuslar kullanmaya ve mükâfatın, başka hiçbir hususta olmamak üzere, yalnızca bu mühim konuda istihbarat için sunulacağını vurgulamaya teşvik edilmişti.[16]

Denizaşırı yerlerdeki Venedik kalelerinin valilerine, bilhassa Türk donanmasının ilerleyişine dair olmak üzere, Osmanlı-Venedik meselelerine dair istihbarat peşine düşmüş yabancı casuslara karşı gözlerini dört açmaları durmaksızın hatırlatılmaktaydı. Onlara ayrıca bu tür düzenbazları bu topraklardan "isteyerek değil ama zamanın gereklilikleri" sebebiyle tahliye etmeleri de emredilmişti.[17] Bu tür casusların, çoğunlukla, gelişmekte olan frenk üzümü ticareti için adaları ziyaret eden tüccarların kılığına girerek kamuflaj tekniklerine müracaat etmelerinden dolayı bu pek de kolay bir iş değildi.[18] Bu yüzden, casusluğun çukur âleminin getirdiği somut delil eksikliği meselesinin üstesinden gelmek için,

14 ASV, *IS*, b. 170 (3 Aralık 1586).

15 *A.g.e.*, (10 Mart 1607).

16 *A.g.e.*, (24 Aralık 1610; 5 Mayıs 1611).

17 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 8, cc. 33v.–34v. (27 Nisan 1565). Ayrıca bkz. *a.g.e.*, Reg. 6, c. 65v. (11 Mayıs 1551); *a.g.e.*, f. 8 (2 Mayıs 1551).

18 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 8, cc. 33v.–34v. (27 Nisan 1565). Ayrıca bkz. *a.g.e.*, Reg. 6, c. 65v. (11 Mayıs 1551); *a.g.e.*, f. 8 (2 Mayıs 1551).

Onlar Konseyi'nin bu tür düzenbazları yakalayabilmesi ya da ortadan kaldırabilmesi için, işledikleri diğer suçları açığa çıkarması gerekmekteydi. Örneğin, 1554 senesinde Crema'nın baş hakimine, bir suçlunun resmen beyan edilecek suçlarının arasından –davasının asıl sebebi olan– bir *esploratore* [casus] olduğunun çıkarılarak, bunun yerine hırsızlık ve cinayetleri içeren diğer cürümlerine vurgu yapılması emredilmişti. Gizlilik gerekçesiyle, bu emir resmî soruşturmanın (*processo*) tutanağına konulmalıydı.[19]

Onlar Konseyi, mümkün olduğu durumlarda, Venedikli valileri, kendi yetki alanları dahilinde bulunan muhtemel casuslardan haberdar ederlerdi. Örneğin, 1612 senesinde, *Inquisitori*, Girit genel valisine mahrem bir mektup göndererek, mektubu yalnız başına okuması ve bilgiyi sadece sekreteriyle paylaşması talimatını vermişti. Şifreli mesaj, valiyi, kendi hizmetinde bulunan ve İspanya Kralı III. Felipe'ye casusluk yaptığından şüphelenilen Milanolu bir adam hakkında uyarmaktaydı. Onlar Konseyi'nin istihbaratına göre, Milanolu hizmetkâr, doğrudan valinin meskeninden, Venedik ve başka yerlerdeki çeşitli İspanyol temsilcilere bilgi göndermekteydi. Bu sebepten dolayı, *Provveditore*'ye şüpheli vaziyeti teyit etmesi ve şifreyle *Capi*'ye rapor vermesi emredilmekteydi. Birkaç ay sonra *Provveditore*, çalışanı hakkında suçlayıcı delil bulamadığında, *Inquisitori* iyice şüpheye kapıldı. Tecrübeli casusların çevrelerine yaydıkları bilinmezlik perdesine alışkın olduklarından dolayı, hizmetkârın casusluk faaliyetlerini kusursuz bir şekilde saklamayı başarmasından kuşkulanarak valiye onu kovması ve Venedik dominyonundan sürgün etmesi talimatı verildi.[20]

Venedik'in karşı istihbarat savcıları tarafından korunan bilgi, sadece diplomatik, siyasî ya da askerî vasıflı meseleler hakkında değildi. Sanayiye dair ve buna bağlı olarak iktisadî önemdeki istihbarat da cam üretimi, yün imalatı ve gemi inşası gibi gelişmekte olan

19 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 6, c. 124v. (27 Haziran 1554).

20 ASV, *IS*, b. 32 (8 Haziran 1612; 10 Ocak 1613). *Provveditore*'nin çalışanıyla işbirliği içerisinde olmuş olma ihtimali bulunmaktadır fakat günümüze ulaşmış belgeler buna dair bir delili ortaya koymamaktadır.

Venedik sanayileriyle alakalıysa muhafaza edilmeliydi. Dolayısıyla, Onlar Konseyi, 1547 senesinde Murano Adası'nın cam üreticilerinin Venedik şehrini terk etmemeleri ya da zanaatlarını Murano Adası'nın dışında icra etmemelerine hükmetmişti.[21] Cam üreticilerinin "yasadışı göç"leri konusu gerçekten de Onlar Konsey için bir devlet gizliliği meselesiydi.[22] Buna göre, 1569 senesinin Ekim ayında Murano'nun *podestà*'sı Floransa'ya kaçan ve Toskana'nın bu şehrine sığınmaya hazırlanan Venedikli cam üreticilerinin bir listesini aldığı zaman, ona kaçak zanaatkârların rakip devletlerin herhangi birinde dükkân açmalarını engellemek üzere bu zanaatkârların memleketlerine dönüşlerini kolaylaştırmak için adımlar atması emri verilmişti.[23] Benzer şekilde, Madrid'e gönderilen Venedik elçisi Lorenzo Priuli, yeni diplomatik görevine gitmek üzere yola çıktığında, Marsilya'da, o esnada diğer İtalyan şehirleriyle azılı bir rekabete girmiş olan Venedik'in köklü yün imalatı zanaatının sırlarını açığa çıkararak iki Venedikli yün imalatçısını (Alvise ve Battista Drera kardeşler) bulduğunda, hadiseyi derhal rapor etti.[24] Genel itibarıyla, Venedik sanayisi, on yedinci yüzyılın sonuna kadar uzmanlarını kaybetmeye devam etmiştir.[25]

21 Romanin, *Storia documentata*, VI. cilt, s. 531.

22 Francesca Trivellato, *Fondamenta dei vetrai. Lavoro, tecnologia e mercato a Venezia tra Sei e Settecento* (Roma: Donzelli, 2000), s. 19, 112, n. 3.

23 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 7 (22 Ekim 1569). Venedik'in cam üretiminin korunması ve tekeline dair, bkz. Eduardo Juárez Valero, *Venecia y el secreto del vidrio: Cuatrocientos año de monopolio* (Madrid: Catarata, 2013). Venedikli cam üreticilerinin başka yerlere yerleşmelerinin kısıtlanmasına dair, bkz. Romanin, *Storia documentata*, VI. cilt, s. 531.

24 ASV, CCX, *Dispacci Ambasciatori*, b. 11, fol. 77 (20 Ekim 1572). Venedik'in yün sanayisi hakkında bkz. Domenico Sella, "The Rise and Fall of the Venetian Woollen Industry", Pullan, *Crisis and Change*'in içinde s. 106–126.

25 Örneğin, Venedikli usta bir gemi inşaatçısının Cenova'daki Britanyalı elçiye, Venedik Tersanesi'nde üretilenler gibi Venedik usulü kadırgaların nasıl inşa edildiğini İngilizlere öğretmek üzere oğluyla beraber İngiltere'ye seyahat etme teklifine dair, bkz. NMM, ADM/A/1804/25–26 (3 Şubat 1694). National Maritime Museum'dan Mike Brevan'a bu belgelin tarihinde tespit edilmesindeki yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Yukarıdaki hadiseler, –tabiatları ne olursa olsun– Venedik'in devlet sırlarının yalnızca düşman casusları tarafından sızdırılmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıcalıklı bilginin sızdırılmasının önlenmesinden sorumlu olan Venedikli yetkililer de İkinci Bölüm'de gördüğümüz üzere, resmî sırların izinsiz olarak ifşa edilmemesine dair Onlar Konseyi'nin tekrar tekrar talimatlarına rağmen karşı istihbarat maceralarına karışabilmekteydiler. 1584 senesinde, Venedikli diplomat Giacomo Soranzo, Venedikli yetkililere göre yabancı elçiler ve güvenilmez *avvisi* yazarlarıyla düşüp kalkan Papalık temsilcisi Livio Cellini'ye[26] devlet sırlarını sızdırmakla suçlandığında,[27] Soranzo'nun "bir hırsız ve bir casus" olduğuna hükmedilmişti.[28] İki adam da resmen yargılandı ve Cellini hapse mahkûm edilirken, Soranzo görevinden azledilerek, Capodistria'ya (günümüzde Slovenya'da bulunan Koper) sürgün edildi ve sürgün emrine uymaması hâlinde on bin dukalık bir cezaya çarptırılmakla tehdit edildi.[29] Ancak birkaç sene sonra, insanın, şayet o insan bilhassa soyluluğun saflarına mensupsa, talihinin değişebildiğini gösteren bir karar olarak yetkililer ona merhamet etti ve memleketine dönmesine izni verildi.[30]

Venedik'in devlet sırlarının hüküm giymiş *propalatori*'sine merhamet edilmesi oldukça nadirdi. Aksine, Onlar Konseyi, gücünün olumsuz etkilerini emsal olarak göstermek uğruna, yabancı casusların ve köstebeklerin Venedik topraklarına sızmalarına engel olmak için bazı aşırıya kaçan tedbirlere müracaat etmiştir. Dehşet verici işkence ve idamlara eşlik eden korku dolu sorgulamalar ve hatta kimyasal savaş, Onlar Konseyi'nin elinde bulunan dehşetler repertuarının parçalarıydı.

26 Preto, *I servizi segreti*, s. 59.

27 AGS, *Estado*, Legajo 1517, cuaderno xv, fol. 8 (8 Haziran 1584). Cellini'nin *bailo* Giacomo Soranzo'yla görüştüğü İstanbul'daki Papalık misyonuna dair, Georg Hofmann, "Griechische Patriachen un römische Päpste: Untersuchungen un Texte", *Orientalia Christiana* 76, (1932), s. 221–304.

28 AGS, Estado, *Legajo* 1517, cuaderno xv, fol. 15 (30 Haziran 1584).

29 *A.g.e.*, fol. 21 (28 Temmuz 1584).

30 Malcolm, *Agents of Empire*, s. 439.

Onlar Konseyi'nin Dehşetleri

Sorgulamalar, İşkenceler ve Suikastlar

1588 senesinin yazında, yeniçeri Abdabei [Abdi Beşe?] ve yanında bulunan *Zamogliano* adı verilen[31] Mustafa, sahte kimlikleriyle ve Venedikler aleyhinde casusluk şüpheleriyle Korfu adasında yakalanmışlardı. Onlara dair şüpheye adada üç Osmanlı casusunun varlığını Onlar Konseyi'ne bildiren *bailo* tarafından dikkat çekilmişti. Sorgulandıkları zaman, iki şüpheli de aslında Rum soyundan geldiklerini ve Türkler tarafından esir alınarak İslam'a geçmeye zorlandıklarını ardından kaçarak, bir kez daha Ortodoks inancını benimsemek üzere Yunanistan'a döndüklerini öne sürmüşlerdir. Şüphelilerin beyanlarıyla ikna olmayan yetkililer, onları sorgulamaya devam ederek, aralarında iki zanlının casuslukla bağlantılarını itiraf etmeleri için askıya asılmak ve bedenlerinin sıcak demirlerle delinmesinin de bulunduğu eziyet dolu işkencelerin baskısını arttırmışlardır. Abdabei, acılara dayanmayı başarmışsa da, zorlamaya boyun eğen Mustafa, başta anlattıklarıyla büyük tutarsızlıklar ortaya koyan hikâyeler dile getirmiştir. Nihayet, dört aylık soruşturma, şüpheliler işkenceye daha fazla karşı koyamadıkları zaman kapanmıştır fakat Abdabei'nin zehirlenmiş olması kuvvetle muhtemeldir.[32]

İşkence ya da işkence tehdidi, Onlar Konseyi'nin karşı istihbarat adına yani düşman casuslarının gözünü korkutmak ya da Venedik devleti aleyhinde komplolara mâni olmak amacıyla başvurduğu yaygın bir yıldırma aracıydı. Cumhuriyet aleyhinde ciddi bir casusluk şüphesinin bulunduğu birinci durumda,

31 "*Zamogliano*" tabiri bir yeniçeri rütbesini göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda kamu hizmeti ya da askerî hizmet amacıyla, mümkünse yeniçeri olmak üzere yetiştirilmek üzere Osmanlılara hizmet eden bir Gayrimüslim çocuk manasına gelen acemi bir *devşirme*, *acemioğlan*/*acemoğlanı* tabirinden türemiştir. Osmanlı tabirlerini açıklığa kavuşturduğu için Emrah Safa Gürkan'a müteşekkirim.

32 ASV, *Quarantia Criminal*, b. 94, Processo 34 (1 Ekim 1588).

Onlar Konseyi, yerel yetkililere şüphelilerin yakalanması, gizli yerlere kapatılması, itiraflar ve suçluluk beyanları elde etmek için sıklıkla işkence tekniklerine müracaat ederek sorgulanmalarından çekinmemekteydi. Venedik devleti aleyhinde daha ciddi muhtemel komploların olması durumunda, şüpheliler, Venedik Cumhuriyeti karşısında komploların suç ortağı olduklarını itiraf etmeyi reddederlerse acı dolu muamelelere tâbi tutuldukları Doç'un Sarayı'nın asap bozan işkence odalarına götürülürlerdi.[33] Onlar Konseyi, komploları oldukça ciddiye almaktaydı ve *Dominante* ve dominyonunun güvenliğini sağlamak için en sert yolları kullanmaya hazırdı. Olası hataların önüne geçmek için, bilhassa bir davayı işkence odasına taşımadan önce daha fazla delile ihtiyaç duyulmaktaysa muhtemel bir suçlunun Doç'un Sarayı'nda hapsedilmesinden önce resmî soruşturma yapılmaktaydı. Örneğin, 1590 senesinde *Capitan Generale del Golfo*, Uskok korsanlarının hizmetinde olan ve Venediklere dair casusluk yaptığından şüphelenilen Rade Dragosterviç hakkında geniş kapsamlı bir soruşturma yürütmüştü. Söylentiye göre şüpheli, sadece kılığını değiştirerek, başka bir kimliğe geçebileceği ve bu basit yol sayesinde Uskoklar için casusluk hizmetleri icra edebileceğini iddia etmekteydi. Üç hafta süren uzun bir sorgulamadan sonra, çok sayıda tanık titizlikle dinlendi fakat Dragosterviç'in suçunu ispat edecek hiçbir kanıt bulunamadı. Neticede, bir süre sonra dava düşürüldü.[34]

33 Mesela, bkz. ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 14, c. 146r./v. (22 Ocak 1607). Doç'un Sarayı'nın işkence odaları için, bkz. Franzoi, *Itinerari segreti*, s. 228–236. Venedik aleyhinde faaliyet gösteren casus ve komplocuların gördükleri işkencelere dair çok sayıda vaka için, bkz. Preto, I servizi segreti, s. 95–146, 342–359; Chrysovalantis Papadamou, "A Secret War: Espionage in Venetian Corfu during the Construction of the San Marco Fortress", Georgios Theotokis ve Aysel Yıldız'ın editörlüğünde yayınlanan *A Military History of the Mediterranean Sea: Aspects of War, Diplomacy, and Military Elites* (Leiden: Brill, 2018), s. 347–370.

34 ASV, *Quarantia Criminal*, b. 106, Processo 94 (9 Ocak 1591).

Benzer bir vakada, Mantualı eski bir asker olan Rubbian Martinelli, İstanbul'da Osmanlı esaretinden kaçmalarına yardım ettiği iddia edilen iki İtalyan'la beraber Cattaro'ya geldiğinde tutuklanıp sorguya çekilmişti. Akdeniz'de ve Balkanlar'da aralıksız olarak dolaşmış olması ve Türkçeyi akıcı şekilde konuşmasından dolayı, Martinelli'nin Osmanlıların hizmetinde bulunan bir casus olabileceği şüpheleri ortaya çıkmıştı. Ya doğumla ya da din değiştirme yoluyla Osmanlı tâbiiyetini gösteren sünnetli olduğu hususu ortaya çıkınca bu şüpheler teyit edilmişti. Yakalanması emredildi; zira İtalyan esirleri özgürlüğe götürdüğünü iddia etmekteyken, meçhul bir iş için bilinçli bir şekilde Cattaro'da durmaya karar vermesi ve üzerinde bazı Türkçe belgelerin bulunması yetkililerin dikkatini çekmişti. Martinelli'nin Hristiyan diğerkâmlığına sığınması, soruşturmayı yürüten yerel valiyi ikna etmemişti. Yine de, tekrar tekrar sorgulanması ve doğruyu söylemesi için "sevmeyeceği diğer yolların" kullanılma tehditlerinde sonra dahi hiçbir somut delile ulaşılamamıştı. Neticede, vali, Martinelli'nin yanında bulunan mektupları, tercüme edilmeleri ricasıyla *bailo*'ya göndermişti. *Bailo*'nun cevabı, mektupların hiçbir önemli unsur içermediğini ve Martinelli'nin aslında İstanbul'un Hristiyan cemaatinde çok sayılan bir şahıs olduğunu teyit etti. Bu kanıta dayanarak, Martinelli, yanındakilerle beraber tutuklanmasından altı ay sonra serbest bırakıldı.[35]

Dragosterviç ve Martinelli, suçlu olduklarına dair ithamlar dayanaksız olduğundan dolayı aklanabildikleri için talihliydiler. Ancak şüphelilerin suç ortaklıkları resmî sorgularından önce ispat edildiğinde, kendilerini savunma fırsatları olmadan derhâl idamları emredilebilirdi. 1571 senesinde Osmanlı tebaasının bir mensubu olan Francesco Coronel, Venedik şehri Hanya'da, aralarında faal olarak Osmanlılara casusluk yapmanın da bulunduğu, Girit aleyhinde işlediği bazı suçlardan şüphelenilerek tutuklanmıştı. Onlar Konsey, yerel valiye bu suçlamaları tahkik etmesini

35 *A.g.e.*, b. 108, Processo 104 (20 Nisan 1591).

ve şayet doğrularsa, Coronel'in gizlice idam edilerek, ölümünün hapsedilişi esnasındaki hâlsizliğinden kaynaklandığı söylentilerini yaymasını emretmişti.[36] Ancak plan başarısız olmuştu; zira sekiz sene sonra, Coronel hâlâ İstanbul'da, casuslar gönderdiği söylentisi çıkan Girit Adası aleyhinde komplolar kurmaktayken yeri saptanmıştı. Bunun sonucunda, adanın genel valisine onu ve onunla beraber olanları yakalatıp, Coronel'in Venedik toprakları aleyhinde tertip ettiği dolaplar hakkında taze istihbarat koparmak için sorgulandıktan sonra gizlice idam ettirilmesi talimatı verilmişti.[37]

1565 senesinde kalyetesi ele geçirilince Venedikliler tarafından yakalanan bir Türk korsanı daha az talihliydi. Mevcut belgeler, Onlar Konseyi'nin onun neden idam edilmesini istediğini açıklamasa da, Venedik devletinin güvenliği için bir tehdit olarak görülmüş olduğu muhtemeldir. Bu sebepten ötürü, *Provveditore Generale del Golfo*'ya hemen bir mektup gönderilerek, ona gemisinin ele geçirilişi esnasında ciddi olarak yaralanmış korsanı ve yanındaki küçük çocuğu şefkatle tedavi ettiriyormuş gibi davranılmasını emretmişti. Ancak *Provveditore*'den gizli olarak, alaylı bir doktor gibi davranan geminin berberine, korsanın ölümünün bir kaza ya da yaraları sebebiyle vuku bulduğuna hamledilsin diye ya yarasına zehirli bir madde zerk etmesini ya da zehiri içmesi için onu teşvik etmesini emretmesini istemişti. En mühimi, deniz komutanına berbere ölüm emrinin Onlar Konseyi tarafından değil, *Provveditore* tarafından verildiğini bildirmesi tembihlenmişti. En yüksek derecede gizlilik gayesiyle, *Provveditore*'den Onlar Konseyi'nin göndermiş olduğu yazılı talimatları Konsey'e geri göndermesi ve idamı yalnızca kendisi tarafından yazılan bir mektupla rapor etmesi istenmişti.[38] Onlar Konseyi'nin bu vakadaki düşüncesiz hareketlerini kalın bir gizlilik perdesinin arkasına saklamaya çalıştığı aşikârdır.

36 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 9, c. 181r./v. (10 Ekim 1571).

37 *A.g.e.*, Reg. 12, c. 33v. (12 Şubat 1580).

38 *A.g.e.*, Reg. 8, cc. 113v.–114r. (12 Mayıs 1568).

Daha önce gördüğümüz üzere, karşı istihbarat faaliyetleri, Venedik devletinin, *Serenissima* aleyhinde casusluk ya da komplo kurma suçu işleyenlere en gaddar yönünü göstermek için bir zemin sunmaktaydı. Bu sebepten dolayı, hüner dolu suikastlar, Onlar Konseyi'nin Venedik devletinin güvenliğini tehlikeye atan yabancı komploculara ve casuslara karşı başvurdukları aşırıya kaçan bir yöntemdi. Örneğin, 1525 senesinde, Cumhuriyet aleyhinde haince tasarıları olduğu ispat edilen bir adamı ortadan kaldırmaya karar verdiklerinde, üç yüz kişilik oldukça kalabalık bir topluluğa sürgünlerinin affedilmesi ve hatta daha da cömert bir şekilde, suçluyu öldürmeye gönüllü olacak sürgün edilmiş herhangi bir şahsa hayat boyu maaş teklif edilmişti.[39] Elbette ki, Venedik devletinin güvenliğini tehdit eden Osmanlı tebaasının mensuplarının idamlarının çok fazla miktarda oluşuyla ortaya konulduğu üzere, Venediklilerin esas şüphelileri, Osmanlı İmparatorluğu için çalışan casuslar ve döneklerdi.[40]

Suikast teşebbüslerinin en tartışmalı hadiselerinden biri, Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa'nın bir elçisi olan Mustafa "dai Cordoani" ile alakalı olandı. Mustafa'nın hayatına dair çok az bilgi bulunmaktadır; bugüne kadar ulaşmış bilgiler, onun halatçılar ya da debbağlar ailesinden gelen ve din değiştirerek Müslüman olmuş bir kişi olduğuna işaret etmektedir.[41] 1574 ve 1576 senelerinde resmen Osmanlı kölelerin serbest bırakılmalarını talep etmek üzere Venedik'e gönderilmiştir. Fakat *bailo*'dan gelen istihbaratın ardından, Onlar Konseyi onun Mehmed Paşa'nın

39 *A.g.e.*, Reg. 1, c. 23v. (9 Ekim 1525).

40 Onlar Konseyi'nin bilhassa Kıbrıs Savaşı'ndan önceki senelere ait gizli müzakerelerinin kayıtları, Osmanlıların hizmetindeki casus ve komplocuların idam ve gizli suikast vakalarıyla doludur. Özellikle, bkz. ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 9–11.

41 ASV, CCX, *Dispacci Ambasciatori*, b. 4, fols. 213–16 (24 Ağustos 1575); Maria Pia Pedani, *In nome del Gran Signore: Inviati ottomani a Venezia dalla caduta di Costantinopoli alla Guerra di Candia* (Venedik: Deputazione Editrice, 1994), s. 188–189.

hizmetinde bulunan, Cumhuriyet ve hatta Kutsal Makam aleyhinde komplo kuran "oldukça zeki bir" casus olduğuna ikna olmuştur. Bu sebepten dolayı, Onlar Konseyi, –neticede Osmanlı İmparatorluğu'nun resmî bir elçisi olması bakımından– görünüşte onu hoş sözlerle aldatmaya çalışırken, zehirlenmesi gerektiğine hükmetmiştir.[42] Bu dehşetli fiili icra etmek için, bir tabip ve Padova Üniversitesi'nde botanik profesörü olan Marchio Viandrino'yu (daha yaygın olarak Melchiorre Guilandino olarak bilinir) bu amaçla bir zehir imal etmesi için davet etmiştir.[43] Mustafa boşu boşuna zehirli maddeyi iki kere içmeye zorlanmıştı, zira tesiri katiyen ölümcül değildi.[44] Profesörün işi eline yüzüne bulaştırdığı anlaşılınca, Onlar Konseyi, yeni bir zehir imal edilmesi için Comasco isminde başka bir tabibe müracaat etmişti.[45] Mustafa, o zaman da suikast teşebbüsünden canlı çıkınca, Onlar Konseyi, İstanbul'a dönmesine izin verilmesini kararlaştırmış; onu Osmanlı başkenti seyahatinde Dalmaçya'ya götürecek kadırganın güvertesinde zehirlemeyi planlamıştı.[46]

Ancak iki sene sonra, şehri alt üst eden yıkıcı veba esnasında, Mustafa, Venedik'e dönmüştü. O zaman, "devletimizin ve bütün Hristiyanlığın menfaati için", sanki veba onun canını almış gibi görünecek şekilde, gizlice öldürülmesi gerektiğine karar verilmişti. Bu sebeple, Kaptan Trec takma adıyla bilinen bir şahıs,

42 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 11, c. 7r./v. (6 Nisan 1574); *a.g.e.*, c. 9r./v. (29 Nisan 1574).

43 *A.g.e.*, c. 32v.–33r. (6, 10 Ekim 1574). Melchiorre Guilandino'ya dair, bkz. Maurizio Rippa Bonati ve Fabio Zanpieri, "Historical Overview of Medical Liability", Santo D. Ferrara, Rafael Boscolo-Berto ve Guido Viel'in editörlüğünde yayınlanan *Malpractice and Medical Liability: European State of the Art and Guidelines* (Berlin ve Heidelberg: Springer-Verlag, 2013), s. 13–49 (özellikle s. 25–28); Paolo Preto, "Un infortunio professionale di Melchiorre Guilandino, direttore dell'Orto Botanico di Padova", *Quaderni per la Storia dell'Università di Padova* 22–3 (1989–1990), s. 233–236.

44 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 11, c. 34r. (19 Ekim 1574).

45 *A.g.e.*, c. 35v. (24 Ekim 1574).

46 *A.g.e.*, c. 36r. (29 Ekim 1574); *a.g.e.*, f. 18 (21 Ekim 1574).

bu nahoş vazifeyi yerine getirmekle görevlendirilmişti.[47] Bundan birkaç gün sonra, *bailo*'ya bir mektup gönderilerek, Mustafa'nın vebaya yenik düşmüş şekilde sokakta ölü bulunduğu haberi verilmiş ve ona sorulursa, bunu resmî olarak Onlar Konseyi'nden değil de, bir arkadaşından duyduğunu söylemesi tembih edilmişti.[48] Mustafa'nın öldürüldüğüne şüphe yoktu; fakat Onlar Konseyi bu mühim bilginin Bâb-ı Âlî'ye ulaşmasına engel olmak istemiş, böylece *bailo*'ya hikâyenin çarpıtılmış hâli aktarılmıştı.

Bu, Onlar Konseyi'nin dehşetli hareketleri halının altına süpürmek için İstanbul'daki diplomatına uydurulmuş bilgi aktardığı ilk ya da son sefer değildi. Doğu Akdeniz ve Doğu ticaretine erişimin bağlı olduğu Osmanlı-Venedik ilişkilerinin kendine has tabiatı, bu idamların bazılarının üstü örtülü olarak planlanıp gerçekleştirildiği ve organizasyonel gizlilik adına, *bailo* gibi fertlerin dahi gerçeklere vakıf olmadığı manasına gelmekteydi. Çarpıcı şekilde benzer şartlarda, Mustafa "dai Cordoani"nin öldürülmesinden kısa bir süre sonra, başka bir Osmanlı casusu, Mustafa Çelebi, Venedik'e ulaşmış ve Mehmed Paşa'nın namına Mahmud adında bir Türk kölenin serbest bırakılmasını talep etmişti. Onlar Konseyi, geleneksel diplomatik yöntemleri takip etmek suretiyle *bailo*'ya yazarak Mahmud'un barış zamanında Venedikli tebaaya karşı işlediği çok sayıda cinayetin serbest bırakılmasına engel olduğunu açıklamıştır. Bu maksatla, *bailo*'ya Venedikli yetkililerin bu hususta Osmanlı veziriazamına neden talep edilen ihsanı bahşedemeyeceğinin sebeplerini bildirmesi talimatı verilmişti. Fakat bunun yerine, Venedik dominyonuna tehdit oluşturmayan diğer bir avuç Türk kölenin serbest bırakılması teklif edilmişti. Dahası, Onlar Konseyi, İstanbul'daki elçisini, Mahmud'un *Provveditore dell'Armata* tarafından gizlice idam edilmesine dair niyetlerinden de haberdar etmişlerdi.[49]

47 *A.g.e.*, f. 19 (19 Temmuz 1576); *a.g.e.*, Reg. 11, cc. 101v.–102r. (19–20 Temmuz 1576).

48 *A.g.e.*, c. 103r./v. (18 Ağustos 1576).

49 *A.g.e.*, cc. 83v.–84r. (15 Şubat 1576).

Niyetlenilen bu idam, Osmanlı ve Venedikli yetkililerin arasında devam eden ilişkiler sebebiyle neredeyse on sene boyunca gerçekleşmemiştir. Osmanlılar başta Mahmud'un serbest bırakılmasına karşılık, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki esir edilmiş Venediklileri teklif etmiş; fakat Venedikliler, Mahmud'un serbest bırakılmasının tebaaları arasında büyük ıstıraba yol açacağı sebebiyle bunu reddetmiştir.[50] Venedikliler, büyük ihtimalle Mahmud'un bir önceki bölümde gördüğümüz üzere Venedik devletine gayet yakın olan Sultan III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan'ın bir gözdesi olarak gözüktüğünden dolayı gönülsüzlerdi.[51] Netice itibarıyla, Osmanlıların serbest bırakılması taleplerine kulaklarını kapatan Onlar Konseyi, başta, doğal bir ölüm gibi gözükecek bir şekilde onu zehirlemeye karar vermiş; fakat İstanbul'dan gelecek mektupları beklemek üzere idamı ertelemiştir.[52] Nihayet, üç sene sonra, bu arada, Nurbanu vefat etmişken, *Capi* onun derhâl idam edilmesi kararını vermişti.[53] Buna göre, 1586 senesinin yazında, *bailo*, Mahmud'un ölümünün zindanda uzun süredir devam eden hastalığı sebebiyle vuku bulduğunun haberlerini almıştı.[54] Fakat müzakerelerin müsveddelerinde üstü çizilmiş iki satır, hünerli bir suikasta işaret etmektedir.[55]

Osmanlı casusları, Onlar Konseyi'nin esas hedefleri arasındalarsa da, İspanyol monarkı için çalışan casuslar da Venedikli yetkililerin muhtemel kötü muamelesiyle karşı karşıyaydılar. Korfulu meşhur bir casus ve korsan olan Pedro Lanza bunun bir örneğidir.

50 *A.g.e.*, cc. 84v.–86v. (17, 22 Şubat 1576); *a.g.e.*, cc. 142v.–143v. (16 Ekim 1577). Onlar Konseyi'yle *bailo* arasında bu konuda gidip gelmiş bir dizi mektup *a.g.e.* f. 23'te (20 Şubat 1586) saklanmıştır.

51 ASV, CCX, *Dispacci Ambasciatori*, b. 5, fol. 70 (8 Nisan 1579).

52 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 13, c. 6r. (23 Haziran 1583).

53 *A.g.e.*, cc. 30v.–31r. (20 Şubat 1586).

54 *A.g.e.*, c. 34v. (9 Temmuz 1586).

55 *Bailo*'ya Mahmud'un suikasttansa hastalık yüzünden öldüğü haberinin iletilmesine dair talimattan, resmî kayıtta temize çekilmiş mektupta değil, sadece *filza*'da bahsedilmektedir ve bu ibarenin üstü iki çapraz çizgiyle çizilmiştir: bkz. *a.g.e.*, f. 23 (15 Şubat 1586).

Lanza, Akdeniz'de "firkateyn ve kalyetelerin, Venedikli gemilerin ve Venedik tebaasının bir kovalayıcısı" olarak nam salmıştı.[56] Bu durum, bilhassa Lanza'nın kabahatleri hakkında Venedik hükûmetinden sık sık şikâyetler işiten Venedik'teki İspanyol elçiye sorun olmuştu.[57] Başlangıçta Venediklilerin hizmetinde bulunan Lanzo, kademeli olarak İspanyol tarafına geçmiş ve 1570'lerin ortasında, Doğu Akdeniz'deki İspanyol casus ağının liderliğini üstlenmişti.[58] Henüz 1571 senesinde, isimsiz bir kiralık katile verilen bin beş yüz dukalık ödeme ve şayet sürgüne gönderilmiş bir suçluysa sürgününün affedilmesi sözüne rağmen, ona suikast yapmayı amaçlayan bir Venedik teşebbüsü başarısız olmuştu. Bunu Onlar Konseyi'nin, İspanyol yetkilileri "en kötü vasıflarda" bir adamı ortadan kaldırmak için onlara yardım ettiklerini öne sürerek, Korfu ve Zanta'nın valilerine onun her ne şekilde olursa olsun öldürülmesine dair emir verdiği 1574 senesindeki başka bir teşebbüs izlemişti.[59] Bir kez daha başarısız olduklarında, 1578 senesinin yazında, 1574 senesine ait öldürme emrinin bir sureti, yine aynı talimatlarla Korfu valisine bir kez daha gönderilmişti.[60] Lanza, bir kez daha Venediklilerin kendisine karşı tertip ettikleri dalaverelerden kaçmış ve otuz sene sonra, 1608 senesinde, İstanbul'da Sultan'ın öldürülmesi ve Osmanlı tersanesinin ateşe verilmesine dair öyle bir komplo kurmaktaymış ki, bu cürümler kusursuz bir şekilde Venedikli komplocular tarafından düzenlenmiş olarak gözükecekmiş.[61]

56 Fernard Braudel, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, II. cilt, İngilizceye çeviren Siân Reynolds (Berkeley ve Los Angeles, CA: University of California Press, 1995), s. 879.

57 AGS, *Estado*, Legajo 1336, fols 100–1 (21 Aralık 1577; 21 Ocak 1578).

58 Preto, *I servizi segreti*, s. 122, 342.

59 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 11, c. 19r. (9 Temmuz 1574); Vladimir Lamansky, *Secrets d'état de Venise: Documents, extraits, notices et études servant à éclaircir les rapports de la Seigneurie avec les Grecs, les Slaves et la Porte ottomane, à la fin du XVe et au XVIe siècle* (Saint Petersburg: Imprimerie de l'Académie impériale des sciences, 1884), s. 461.

60 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 9 (17 Aralık 1578).

61 ASV, CCX, *Dispacci Ambasciatori*, b. 19 (16 Aralık 1608).

Kimyasal Savaş

Silahlı çatışmaların olduğu zamanlarda Venediklilerin aynı anda birden fazla tehlikeli ferdi ortadan kaldırmaları gerekmekteydi. Bu sebepten dolayı, toplu suikastlara yol açabilecek tekniklere müracaat etmişlerdir. Zehirli maddeler vasıtasıyla düşmanlara karşı yürütülen kimyasal savaş, henüz Ortaçağ'dan itibaren askerî çatışmalarda yaygın olarak kullanılan bir taktikti.[62] Devlet güvenliği hizmetinde gizli ve ahlakî bakımdan ayıplanacak hareketleri meşru kılan *arcana imperii* doktrinleriyle teşvik edilen[63] Venedikliler, en başından itibaren zehirli maddelerde uzmanlaşmışlardı.[64] Bu tür yolların kullanımı, on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Venedik, Akdeniz'deki etkisini kademeli olarak kaybetmekteyken ve Osmanlı İmparatorluğu bölgede daha da sağlam bir konum elde etmekteyken yoğunlaşmıştı.[65] On altıncı yüzyılın sonuna ait, *Capi*'nin kayıtları arasında saklanan bir "savaş meseleleriyle alakalı muhtelif sırlar" rehberinin ortaya çıkardığına göre, Onlar Konseyi'nin elinde bir sürü kimyasal savaş tekniği bulunmaktaymış.[66] Bunların arasında, hem insanların hem de hayvanların en fazla kırk saat boyunca akıllarını karıştıracak zehirli dumanlar, düşman birliklerini uzaklaştırabilecek güçte bir kokuya sahip zehirli bir ateşle beraber Venedik'in askerî ve deniz kuvvetlerini korumak için "Türkler"in ve diğer "inançsızlar"ın su kaynaklarını kirletecek oldukça etkili maddeler bulunmaktaydı.[67]

Venedikli yetkililerin kimyasal savaş seferlerini kolaylaştırmak için çok çeşitli zehirli maddelere erişim imkânları vardı. Bunların arasından, zehir üreticilerinin aşırı derecede zehirli olduğunu kabul ettiği cıva klorür gibi cıvalı bileşimleri tercih etmiş

62 Preto, *I servizi segreti*, s. 313.
63 Jütte, *The Age of Secrecy*, s. 53.
64 Preto, *I servizi segreti*, s. 313–327, 366–371.
65 Jütte, *The Age of Secrecy*, s. 55.
66 ASV, CCX, *Raccordi*, Reg. 1 (Unico), cc. 33r.–40r. (1581).
67 *A.g.e.*, c. 38r.

görünmektedirler.[68] Daniel Jütte'nin iddia ettiği üzere, zehirlerin imalatında kullanılan kimyasal maddelerin başlıca tedarikçileri, Yahudi cemaatinin mensuplarıydı. Aslında, Sarfatti ailesi gibi bazı Yahudi aileleri, bu meslekte uzun süren ve sağlam bir gelenek meydana getirmişlerdi.[69] Onlar Konseyi, gereken malzemeyi elde ettiğinde, doktorlar ya da yukarıda bahsi geçen Marchio Vilandrino'nun hadisesinin gösterdiği üzere, yakında bulunan Padova'daki üniversitenin profesörleri gibi uzmanları arzu edilen zehri üretmekle görevlendirirlerdi.[70] Bu tür davetler, geniş kapsamlı, veba ya da diğer kan enfeksiyonları gibi ölümcül hastalıklara yenilikçi panzehirlerin formüllerini meydana getirme seferberliklerinin parçalarıydı.[71] Onlar Konseyi, gerekli ya da mümkün gördüğünde, bu konuda rehberlerin dahi hazırlanmasına gayret sarf etmekteydi.[72]

O dönemde stratejik avantaj elde etmek için en sık başvurulan kimyasal savaş taktiği, rakip birliklerin oldukça ihtiyaç duydukları su kaynaklarının zehirli maddelerle kirletilmesiydi.[73] Venedikliler bu yöntemi kullanımlarını on altıncı yüzyılın son çeyreğinde, Adriyatik'teki ve Doğu Akdeniz'deki bazı kolonilerinin agresif Osmanlı ilerleyişi tehdidi altına girmeleriyle yoğunlaştırmışlardı.[74] Örneğin, 1574 senesinin Temmuz ayında, Venedik'teki Papalık temsilcisi tarafından Papa'ya gönderilen bir rapora göre, Split Venedik kalesinin Türkler tarafından ele geçirilme ihtimaline dair şüpheler teyit

68 Preto, *I servizi segreti*, s. 364; Jütte, *The Age of Secrecy*, s. 55, n. 135.

69 Jütte, *The Age of Secrecy*, s. 55.

70 Örneğin, bkz. Preto, *I servizi segreti*, s. 316. Vladimir Lamansky, *Secrets d'état de Venise* isimli kitapta bazı zehirli tarifler yayınlamıştır (s. 534–537).

71 Örneğin, bkz. ASV, CCX, *Raccordi*, Reg. 1 (Unico), cc. 58r.–59r. (23 Mayıs 1578); *a.g.e.*, cc. 64r.–65v. (3 Eylül 1576); *a.g.e.*, cc. 68r.–68v. (1567).

72 Mesela, Onlar Konseyi, 1601 senesinde Domenico Gerosolimitano tarafından yapılan İtalyanca tercümesiyle beraber zehirler hakkında İbranice bir kitap tedarik etmişti. ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 14 c. 72r./v. (18 Temmuz 1601).

73 Jütte, *The Age of Secrecy*, s. 57–58.

74 Preto, *I servizi segreti*, s. 316–318.

edilmişti.[75] Dalmaçya'daki yerel valiye, acil bir şifreli mektup ve mektupla beraber Francesco Sansovino'nun *Serenissima*'nın yarı menkıbevî tasvirinde anlatıldığına göre enfes şeker heykelleriyle tanınan Nicolò Dalla Pigna adında bir şahıs tarafından tasarlanmış zehirden sekiz şişe gönderilmişti.[76] Ölümcül sıvı, ilerlemekte olan Osmanlıların su kaynaklarını kirletmek içindi.[77] Bu operasyonun esas karmaşıklığı, bu bölgelerde yaşayan Venedikli tebaanın etkilenme ihtimalinin önüne geçmek konusundaydı. Bu esnada, su kalitesi ve bunun sonucunda bölgede yaşayan Hristiyan nüfusun tehlikeye atılmaması için Dalmaçyalı valiye misyonunda oldukça dikkatli olması talimatı verildi.[78] Ancak böyle bir beceri, teknolojik bakımdan o zamanın olanak sahasının ötesindeydi. Bir *Schadenfreude* [başkalarının acılarından zevk alma] dokunuşuyla, bundan birkaç ay sonra, Onlar Konseyi, valinin halefine, selefinin başlattığı fakat bitiremediği görevi tamamlamasını emretti.[79] Vali, emre itaat etme arzusunda olduğu; fakat Osmanlıların usta bir şekilde alternatif su kaynakları bulmak suretiyle bu tür savaşa bağışıklık kazanmış olmalarından dolayı operasyonun etkili olup olamayacağından emin olamadığı cevabını verdi.[80] Gerçekten de, sadece birkaç ay önce, Kıbrıs Savaşı'nın başlangıcında, yerel soylu Giovanni Muscorno ve Giovanni Sozomeno'nun küçük bir piyade takımıyla beraber, Türklerin adadaki su kaynağını zehirleme teşebbüsleri başarısız olmuş; zira Türkler bu planı sezinlemişler ve süratle alternatif kaynaklar aramışlardı.[81]

75 ASVat, *Segreteria di Stato, Venezia*, b. 8, c. 11r. (15 Temmuz 1570).

76 Francesco Sansovino, *Venetia città nobilissima et singolare, descritta in XIII. libri* (Bergamo: Leading Edizioni, 2002), s. 166v.

77 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 7 (21 Ağustos 1570); Ayrıca bkz., Lamansky, *Secrets d'état de Venise*, s. 78.

78 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 7 (21 Ağustos 1570).

79 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 9, c. 130r. (5 Şubat 1571).

80 ASV, CCX, *Lettere dei Rettori e di Altre Cariche*, b. 302 (4 Mart 1571).

81 Bu devrin efsane yazarı ve tarihçisi Natale Conti tarafından *Delle historie de' suoi tempi* isimli kitabında anlatılmıştır: Parte Seconda (Venedik: Damian Zenaro, 1589), s. 79v.

Bu hileli, fakat hayatî yöntemler sadece Venedikliler tarafından kullanılmamaktaydı. Osmanlılar da, özellikle Balkanlar ve İyon adaları gibi hak iddia ettikleri bölgeler olmak üzere, zehirli maddeleri ziyadesiyle kullanmaktan ötürü şöhret sahibiydiler. Bu tür teşebbüsler, iki imparatorluk arasındaki silahlı çatışma dönemlerinde yoğunlaşmıştı.[82] Bu itibarla, Kıbrıs Savaşı esnasında, Kefalonya genel valisi, Onlar Konseyi'nin Başlarından adanın bütün kuyularının sıkı bir gözetim altında tutulmasına dair katı talimatlar almıştı. İhtilafın devam etmesinden dolayı, vali, şehrin kuyu ve sarnıçlarını mühürleyip kilitleme, ada sakinlerinin günlük ihtiyaçlarını karşılayabilmek üzere kısıtlı miktarda suyu alabilmeleri için günde sadece iki saatliğine açma yönünde idarî bir karar vermişti. Valiye bağlı çalışanlardan biri, bu süreci izlemekle sorumluydu ve sıkı gözetimi sürdürmekte başarısız olursa, kadırgalarda on sekiz ay boyunca kürek çekme cezasıyla tehdit edilmişti. Validen ayrıca, hiçbir Türk ya da diğer yabancının bu zorlu zamanlarda adaya ayak basmamasını sağlaması beklenmekteydi.[83] Osmanlılar, Venediklilerin önceden harekete geçeceklerinden şüphelenerek başka kimyasal saldırı metotları denemişler ve bunu İtalyanlara yaptırmışlardır. Mesele, bir İspanyol mektubu, Venediklilerin, Türkler tarafından sularını kirletmek için kullanılmış Vicenzalı bir adamı yakaladıklarını rapor etmişti.[84]

Kasvetli siyasî iklimler, devlet güvenliği aleyhindeki tehditlere acımasız cevapları zorunlu kılmaktaysa da, daha az ciddi diplomatik vaziyetler, rakip güçler ve onların *Dominante*'nin zararına olmak üzere genişleme eğilimleriyle alakalı olarak daha merhametli, yine de bazen aynı şekilde hileli yaklaşımları gerektirmekteydi. Mektup ele geçirme ve diplomatik rüşvetler, Onlar Konseyi'nin çeşitli istihbarat operasyonlarını desteklemek üzere yaygın şekilde kullandığı hile ve taktikler arasındaydı.

82 Jütte, *The Age of Secrecy*, s. 56.

83 ASV, CCX, *Lettere de Rettori e di Altre Cariche*, b. 287, fol. 46 (20 Mart 1571).

84 AGS, *Estado*, Legajo 1327, fol. 48 (28 Mayıs 1570).

Diğer Hileler ve Taktikler

Mektup Ele Geçirme

Siyasî ve iktisadî değerdeki mühim bilginin izinsiz alıcılara sızdırılma yollarından biri mektup ele geçirmeydi. Mektupların çalınması "onların yasadışı olarak açılmalarıyla, masumiyetlerinin bozulması" benzetmesiyle, bir defasında düşüncesizce, "bozmak" metaforuyla tasvir edilen,[85] mektup ele geçirme, diplomatik hüner ve numaralar kitabındaki en eski hilelerden biriydi ve yaygın olarak kullanılmış ve istismar edilmişti. Venedikli yetkililer, istihbarat ve karşı istihbarat operasyonlarının gelişmesi için hem bundan korkarlar hem de bunu tercih ederlerdi. Venedik'teki Papalık *nuncio*'sunun *Curia*'ya (Vatikan idaresine) rapor verdiği üzere, Venedikliler, özellikle Venedik Cumhuriyeti ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki diplomatik çalkantı dönemlerinde, mektuplarının yabancı güçler tarafından alıkonulacağından eminlerdi.[86] Bu görüşün sebeplerinden biri, mektup ele geçirmeye, mektupları bir rutin olarak açıp okuduktan sonra –bazen sahte mühürlerle– yeniden mühürleyerek nihayet belirlenmiş alıcılarına gönderme yönündeki kendi daimî eğilimleriydi.[87]

Mektup ele geçirme, İtalyan anakarası, Adriyatik ve Doğu Akdeniz'deki Venedik topraklarını yöneten bir valinin uzmanlık repertuarının bir parçasıydı. Örneğin, 1528 senesinin başında, Venedikliler o zamanlar Venedik idaresinde olan Ravenna'daki valilerine, oradan geçmekte olan bir ulağı durdurarak, Venedikli asilzadelerin yazdıkları hariç taşıdığı bütün mektupları ele geçirmelerini emretmişlerdi. Bu müdahalenin gayesi, Onlar Konseyi'nin istihbaratına göre, V. Karl'ın Venedik'teki elçisi Alonso Sánchez'e yazmış olduğu, görünüşte Venedikli tüccarlar tarafından Roma'daki Alman meslektaşlarına gönderilmiş bir paketin

85 Akkerman, *Invisible Agents*, s. 1.

86 ASVat, *Segreteria di Stato, Venezia*, b. 12, cc. 299r., 302r. (27 Haziran, 4 Temmuz 1573).

87 Örneğin, bkz. ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, f. 8 (27 Ağustos 1551).

içinde "saklanmış" mektupları ele geçirmekti.[88] Benzer şekilde, bundan birkaç ay sonra, Padova'nın valilerine, kısa bir süre önce Kutsal Roma İmparatorluğu'na gitmek üzere o şehirden Alman tüccarlarla beraber yola çıkmış Venedikli ulakların durdurularak taşıdıkları mektuplara el konulması emredilmişti; zira, onların, ulaşılmak istenen mühim istihbaratı taşımakta oldukları iddia edilmişti. Yine de, bu tarz uygulamalar diplomatik kopmalara yol açabileceğinden dolayı, Onlar Konseyi, kendisine tâbi olanların mektup ele geçirme faaliyetlerini sıkı bir şekilde kontrol etmekte, gerektiğinde hareketlerini yakından yönetmekteydi. 1572 senesinde, Cattaro valileri, Kutsal Roma İmparatoru'nun İstanbul'daki temsilcisi tarafından yazılmış mektupları alıkoyduklarında azarlanmışlardı. "Gelecekte," diye yazmıştı Onlar Konseyi onlara, "aksi emredilmedikçe, bu tür mektupları ele geçirdiğinizde, göstermelik alıcılarına ilettiğinizden emin olun."[89]

Onlar Konseyi'nin istihbaratı, yabancı ulaklar tarafından taşınan mektupların ulaşmayı arzu ettikleri bilgiler barındırdığına işaret ettiğinde, bunları ele geçirmek için daha hileli yollara müracaat etmekten kaçınmazlardı. Örneğin, 1550'de, *Capi*, yerel çalışanlarından birine, Roma'dan gece geç vakitte gelmesi beklenen ulağın yolunu gözlemesini, onu zorla evine götürerek, sabaha kadar burada tutmasını emretmişti; sabah olunca ulak, Doç'un Sarayı'na getirilecek ve sevkiyatının *Inquisitori di Stato* tarafından incelenmesi emredilecekti. Bu sert şekilde yakalama, *Inquisitori*'nin kulağına ulaşan ve onların endişeye kapılmalarına

88 *A.g.e.*, Reg. 2. cc. 50v.–51r. (28 Şubat 1528). On dokuzuncu yüzyılın toplu olarak üretilen zarfının noksanlığında, erken modern dönemde mektuplar, katlanarak mektup paketi olarak kullanılan paketlerin içine konulmaktaydı. "Kâğıt, parşömen ya da papirüs gibi bir alt tabakanın katlanarak kapatılmasıyla kendi zarfı işlevini görmesi görmesi"ne dayanan bu süreç, "*letter locking* / mektup saklama" olarak adlandırılmaktaydı. Bkz. Jana Dambrogio, "Historic Letterlocking: The Art and Security of Letter Writing", *Book Arts/Arts du Livre Canada* 5, no. 2 (2014), s. 21–23 (bu kısım s. 21).

89 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 10, c. 27v. (30 Mayıs 1572).

yol açan, Venedik'in devlet sırlarının Vatikan'ın ileri gelenlerine sızdırdığı söylentisine dayanmaktaydı.[90] Bu tür raporlar ve sebep oldukları dehşet verici şüpheler, onlarca sene süregelmiştir. On yedinci yüzyılın başında, Devlet Savcıları, Roma'dan Venedik'e ulaşan ve rutin olarak açıp okudukları mektupları yeniden kapatmak için sahte bir mühür imal etmişlerdir. Bu, her ne kadar, yine de inatçı fakat beyhude şekilde *propalatori*'nin kimliğini tespit etme uğraşlarında *Inquisitori*'ye yardım etmekten geri kalmamışsa da; *nuncio*'ya mührünü düzenli olarak değiştirmekten başka tercih bırakmamıştır.[91]

Mektupların dolaşımının böylesine hünerle ele alınması, diğer devletler ve yabancı yetkililerin de gözünden kaçmamıştır. 1570'lerde, Papalık *nuncio*'su, haftalık Papalık posta hizmetinin kurulması maksadıyla Vatikan yönetimine müracaat etmişti. Bu talebin sebebi, Roma'nın, mektup ele geçirmeyi gündelik bir rutin hâline çevirmiş olan Venedikli ulaklara itimadına son vermekti.[92] Bu, Venedik'teki Papalık temsilcilerinin Venediklilerin Vatikan yetkililerine karşı çevirdikleri dolaplar hakkındaki mağduriyetlerini ifade ettikleri ilk sefer değildi. Daha önceki bir *nuncio*, henüz 1530'larda, önemli mektupları şifreyle hazırlamaktan vazgeçerek, sade bir İtalyancayla yazmanın şüpheleri en aza indireceğini ve böylece mektupların zarar görmeden hedeflerine ulaşacağını ümit etmiştir.[93] 1570'lerde Venediklilerin mektupları ele geçirme eğiliminden benzer şekilde endişelenen Ragusa'daki

90 *A.g.e.*, Reg. 6, c. 44r. (22 Nisan 1550). Bu tarz zorla yakalama süreçlerine *Inquisitori* tarafından yaygın olarak başvurulmaktaydı. Örneğin, bkz. *a.g.e.*, Reg. 6, c. 55v. (23 Ağustos 1550).

91 ASVat, *Segreteria di Stato, Venezia*, b. 4, cc. 14r./v., 152v., 153r. (1 Mayıs, 5 Haziran ve 4 Eylül 1610).

92 *A.g.e.*, b. 10, fol. 73 (31 Ağustos 1570). Papalık temsilcilerinin Venediklilerin mektup ele geçirme eğilimlerine dair şikâyetleri çok olağandı. Örneğin, üç sene önce, *nuncio*'nun hâmisi Kardinal Alessandrino, nafile yere, yazışmalarının alıkonulmasının önüne geçmek için faal bir şekilde yollar arıyordu. Bkz. ASV, CCX, *Dispacci Ambasciatori*, b. 5, fols. 133–6 (9 Şubat 1580).

93 ASVat, *Segreteria di Stato, Venezia*, b. 1, c. 149r. (11 Temmuz 1533).

İspanyol konsolosu Don Cèsar de la Marra, Venedikli kriptanalistlerin bütün kodları kırma becerileriyle yaygın olarak tanınmalarından ötürü,[94] kendisine gönderilecek mektupların şifredense görünmez mürekkeple yazılmasını talep etmişti.[95]

Mektupları ele geçirenler, sadece dominyondaki Venedikli valiler değildi. Elçilerden de buna benzer teşebbüsler beklenmekteydi. 1563 senesinin ilkbaharında, Fransa'daki Venedikli elçi, Kutsal Roma İmparatoru tarafından IX. Charles'ın annesi Catherine de' Medici'ye yazılan mektupları ele geçirmişti. Venedikli temsilci mektupları İtalyancaya tercüme ettirmiş ve ardından bunları şifreyle Onlar Konseyi'nin Başlarına iletmişti.[96] Benzer şekilde, Osmanlı İmparatorluğu'nda Venedikliler için bir casus ustası olarak hareket eden *bailo*,[97] yoğun olarak mektup ele geçirme uygulamasına girişmiş; İstanbul'dan efendilerine müstear isimlerle yazan yabancı casusların gelişmiş şifreleri kullanımlarını rapor etmiştir. 1606 senesinde, *Inquisitori*'ye İstanbul'da yaşayan baba oğul Rum tüccarlar Hieronimo ve Antoni Paronda'nın[98] Napoli Kral Naibi'nin, yani İspanyol sarayının casusları olduklarına dair şüphesini bildirmiştir. *Bailo*'nun şüphesi, sekreterinin tüccarların alıkonulan mektuplarının yazıldıkları şifreyi kırıp, Cumhuriyet hakkında "pek az kanıtla gayet kaba şeyler"i ortaya çıkardığında kesinlik hâlini almıştır.[99] *Bailo*, belirli aralıklarla hem *Capi*'ye hem de *Inquisitori*'ye, sekreteri tarafından ortaya çıkarılan şifre anahtarlarını da tedarik etmekteydi.[100]

94 ASVat, *Segreteria di Stato, Venezia*, b. 10, fol. 73 (31 Ağustos 1570).

95 AGS, *Estado*, Legajo 1517, cuaderno iv, fol. 4 (27 Mart 1577).

96 ASV, CCX, *Dispacci Ambasciatori*, b. 11 (8 Mart 1563).

97 Gürkan, "Laying Hands on Arcana Imperii".

98 Antonio Parondo, Napoli di Romania'lı bir Venedik tebaası mensubuydu. Hem Venedik hem de Girit'ten sürgün edildiğinde, kendine yeni ev olarak İstanbul'u seçmişti. 1590 senesinde, belli ki Venediklilerden Venedik ve dominyonlarına dönmek ve orada çalışabilmek için seyahat müsaadesi almıştır. Bkz. ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 13, c. 73r. (18 Haziran 1590).

99 ASV, *IS*, b. 406 (1 Aralık 1606).

100 *A.g.e.*

Üçüncü Bölüm'de gördüğümüz üzere, Venedik'in Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa arasındaki posta ağındaki tekelinden dolayı, İstanbul'daki Venedik *bailo*'luğu mektup ele geçirmenin suç yuvasıydı.[101] Bu tekel, *bailo*'ya, onun hane halkına ve buna bağlı olarak Onlar Konseyi'ne, yabancı hükümdarların, diplomatların ve tüccarların yazılı iletişimlerine erişim konusunda eşi görülmemiş bir "meşru hak" sunmaktaydı.[102] Bunun neticesinde, bir defasında, *bailo*'nun damadının, ele geçirdiği ve Salerno Prensi Ferdinando Sanseverino tarafından yazıldığı farz edilen mektupları *Capi*'ye teslim ettiği kaydedilmişti.[103] *Bailo*'nun ve *famiglia*'sının yabancı mektuplara müdahaleleri o kadar yaygındı ki, Bâb-ı Âlî'deki Fransız elçi Jacques Savary, Venediklilerin vebaya karşı buhardan geçirmek üzere zaten gelen bütün postaları açacaklarından dolayı İstanbul'a gönderilen mektupları mühürlememesini kralına tavsiye edeceğini kinayeli bir şekilde bildirmişti.[104] İngilizler de Venediklilerin mektuplarını açıp okumalarından mustariplerdi ancak İstanbul'daki İngiliz elçi Sir Peter Wyche'in İngiliz Devlet Bakanı Dudley Carleton'a gönderdiği mektuba göre rahatsızlıklarını Fransızlar kadar bağırıp çağırarak dile getirmemektelerdi.[105]

Baili'nin mektup ele geçirme eğilimlerinin herkes tarafından bilinmesine rağmen, böyle bir uygulama, özellikle ele geçirilen mektupların içeriklerinin daha yüksek yetkililere iletilmesiyle alakalı olarak, alıkoyucuların izlemeleri gereken kurallarla

101 Dursteler, "Power and Information".

102 Hassiotis, "Venezia e i domini veneziani", s. 122.

103 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 6, cc. 97v., 98v. (4, 5 Şubat 1553).

104 Dursteler, "Power and Information", s. 618. Sıklıkla vuku bulan veba salgınları sebebiyle, Venedikliler ticaret sevkiyatı ve posta güzergâhlarına tatbik ettikleri belli başlı dezenfekte etme yöntemlerine başvurmuşlardır. Buharla dezenfekte etme bunlardan biriydi ve özellik kargo gemilerine mecbur tutulmaktaydı. Bkz. Duane J. Osheim, "Plague and Foreign Threats to Public Health in Early Modern Venice", *Mediterranean Historical Review* 26, no. 1 (2011), s. 67–80; Jane L. Stevens Crawshaw, *Plague Hospitals: Public Health for the City in Early Modern Venice* (Farnham: Ashgate, 2012), özellikle altıncı bölüm.

105 TNA, SP 97/15, fol. 80 (12 Mart 1631).

sınırlandırılmıştı. 1555 senesinin yazında, *bailo*, Kutsal Roma İmparatoru'nun Veziriazam Kara Ahmed Paşa'ya gönderdiği mektupları ele geçirip, Onlar Konseyi'ne içeriklerinin özünü şifreyle iletmek yerine, Konsey'e asıllarını gönderdiğinde tehlikeli bir hadise vuku bulmuştu. Diplomatik bir güçlüğün ortaya çıkmasından endişelenen Onlar Konseyi, onu azarlayarak, alıkonulan mektupların ya şifreli olarak suretlerini ya da kendi mektuplarında istihbaratının "güvenilir bir kaynak"tan (*per bona via*) geldiğini açıkça ifade ederek, içlerinde bahsedilen herhangi bir mühim istihbaratın kapsamlı özetlerini aktarması gerektiğini hatırlatmıştı.[106] Bundan birkaç sene sonra, Onlar Konseyi, *bailo*'suna Sultan'ın yazışmalarını ele geçirmekten tamamen vazgeçmesini emretmiş; ondan, Osmanlı sarayının meselelerine nüfuz etmek için kendi muhbirlerini kullanmasını talep etmişti.[107] On sene sonra Venedikliler umutsuz bir şekilde Osmanlılarla oldukça ihtiyaç duyulmuş barışı sürdürmeye çalışırlarken, talimatlarını yeni *bailo*'ya hatırlatmışlar ve ondan diplomatik görevinden ayrılmadan önce bunu halefine aktarmasını istemişlerdi.[108]

Onlar Konseyi'nin yabancı yazışmaları gözü doymaz şekilde ele geçirmesi, bazen çok ileri seviyelere gitmekteydi. İmzaların taklitlerini imal ederek ismini yaymış bir yazar olan meşhur sahtekâr Celio Malespini'yle iş birliği yapmayı düşünmüş olmaları bu hususta hayret verici bir örnektir.[109] 1579 senesinde, Malespini sahte şifreli mektuplar üretmekteki becerisiyle övünerek, hizmetlerini cesurca yetkililere sunmuştur. Bu tür mektupların meydana getirilmesinin arkasında yatan niyet, şifre uydurma olduğundan dolayı, yabancı hükümdarlar ve onların diplomatlarının zamanlarını nafile yere Venedikli mektupları çözmek için harcamak suretiyle yanlış yönlendirmekti. Malespini, Onlar Konseyi'ne

106 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 5 (2 Ağustos 1555).

107 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 6, c. 172r. (30 Mart 1557).

108 *A.g.e.*, Reg. 8, cc. 137v.–138r. (5 Ocak 1569).

109 Celio Malespini'ye dair, bkz. Roberta Lencioni Novell, *Celio Malespini tra biografia e novella* (Napoli: Linguori, 1983).

dilekçesinde Latince ve İtalyanca, İspanyolca ve Fransızca gibi Latinceden türeyen dillerde çalışabilme kabiliyetini teyit etmişti. Kendisine bir tercümanlık vazifesi verilirse, Almanca, Yunanca, Hırvatça, İbranice ve hatta Türkçe çalışmayı dahi teklif etmekteydi.[110] Onlar Konseyi, Malespini'nin girişken önerisini cazip bulmuş ve bunun resmî olarak müzakere edilmesini teklif etmiştir. Daha da şaşırtıcısı, Venedik'in Siyah Odası'nda uzun süredir çalışan tecrübeli bir kriptalanistin senelik yüz yirmi duka almasına rağmen, Malespini'nin hizmetlerini teminat altına almak için senelik sekiz yüz dukalık bir astronomik ücret dahi göz önünde bulundurulmuştur.[111] Yine de, Malespini'nin tasarısı ya da teklif edilen ücretin oldukça gerçekdışı yahut çok fazla görülmüş olması muhtemeldir ve müzakere kurulu teklifi dörde karşı yirmi bir oyluk çoğunlukla reddederek Malespini'nin açgözlü hayallerine son vermiştir.[112]

Rüşvet ve Hediyeler

Mektup ele geçirmeler, daha geniş kapsamlı diplomasi ve istihbarat organizasyonu manzarasının içinde gerekli olsa da, bilgilerin ve haberlerin düzenli şekilde akışına o kadar mâni olmaktaydı ki, bazen *Cinque Savi alla Mercanzia*'nın –Venedik Ticaret Heyeti'nin– Roma'daki Venedik elçisi Giovanni Gritti'ye bir defasında ikaz ettiği üzere, bu aksaklığın etkileri, malların dolaşımına yansımaktaydı.[113] Bunun yol açabileceği kargaşa, Venediklilerin ne pahasına olursa olsun kaçınmak istediği siyasî ve iktisadî karışıklığa sebep olabilirdi. Onlar Konseyi, bu tarz aksaklıkların etkilerini en aza indirmek için, bir gizli silaha daha müracaat ederdi; bu da rüşvetti. Esasen

110 Malespini'nin Onlar Konseyi'ne sunduğu dilekçesinin bir kopyası ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg.12'in içinde bulunmaktadır, cc. 15v.–16v. (19 Ağustos 1579).

111 Zannini, "Economic and Social Aspects", s. 127.

112 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 12, c. 15r. (19 Ağustos 1579). Ayrıca bkz., Preto, *I servizi segreti*, s. 272; Lencioni Novelli, Celio Malespini, s. 105–106, 128–132; Dejanirah Couto, "Spying in the Ottoman Empire", s. 292.

113 ASV, *Cinque Savi alla Mercanzia*, prima serie, b. 492, c. 12v. (24 Ekim 1586).

bu, yabancı saraylara erişimi bulunan varlıklı kimselere hediyeler ve diğer tür rüşvetler sunma âdetiydi. Mesela, 1543 senesinde, o esnada Kutsal Roma İmparatoru nezdindeki Venedik elçisi olarak hizmet veren geleceğin Venedik Doçu Nicolò Da Ponte, Onlar Konseyi'nin Başlarına yazarak, bazı yabancı diplomatlarla hediyeler karşılığında imparatorluğun meselelerine dair istihbarat paylaşan, imparatorun yakın bir hizmetkârına verilmek üzere altın bir zincir talep etmişti.[114] İmparatorun hizmetkârı gibi şahıslar, Venedik devletinin meselelerine dair hayatî istihbarat sunma kabiliyetlerine ya da daha da âlâsı, Cumhuriyet için jeostratejik ve iktisadî önemdeki kararları etkileme kapasitelerine göre seçilirlerdi.

Diplomasi adına hediyeler sunulması, geç Ortaçağ ve erken modern dönemde derin kökleri olan yerleşmiş bir gelenekti.[115] En başından beri uzmanlaştıkları etkili diplomatik kur yapma sanatında tecrübe sahibi olan Venedikliler, dominyonları üstündeki ve buna bağlı olarak Akdeniz'deki hegemonyalarının kontrolünü sürdürmek için, Doğu'daki tesirlerini teminat altına almaya gayret göstermişlerdir. Özellikle, on altıncı yüzyılın ikinci yarısında, rüşvet ve hediyeler kademeli olarak çökmekte olan deniz imparatorluklarının istikrarını, her zaman başarılı olmasa da korumak gayesine hizmet etmiştir. Bu maksatla, emellerini gerçekleştirmeye yardım edebilecekleri kişileri ayartmak için, onlara oldukça kıymetli hediyeler sunmaktan çekinmemişlerdir. Bu hediyelerin alıcıları, büyük çoğunlukla, Sultan'ın sarayının mensubu olan ve hazır paranın yanında, kaliteli Venedik ipeği, kadifesi ve cam eşyalarının meraklısı Osmanlı ricali ve devletin ileri gelenleri olmuştur.[116] Örneğin 1528 senesinin ilkbaharında, İstanbul'a gitmek üzere

114 ASV, CCX, *Dispacci Ambasciatori*, b. 29, fol. 66 (25 Mayıs 1543).

115 Biedermann, Gerritsen, ve Riello, *Global Gifts*'in içindeki makalelere ve buradaki kaynakçaya bakınız.

116 Sultan'ın sarayındaki doymak bilmez ipek ve kadife iştahına dair, bkz. Nurhan Atasoy, Walter B. Denny, Louise W. Mackie ve Hülya Tezcan, *IPEK: The Crescent and the Rose: Imperial Ottoman Silks and Velvets* (Londra: Azimuth, 2001); Molà, "Material Diplomacy".

yola çıkan elçi Tommaso Contarini'ye Sultan'ın gözüne girmek ve Kıbrıs'a hücum etmeye dair hiçbir kurnazca plan yapmamasını sağlamak üzere Sultan'ı memnun etmesi için sekiz bin duka verilmişti.[117] Dalmaçya ve Bosna üzerinden İstanbul'a seyahat edecek olan Contarini'den ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun idarî bir birimi olan "Bosna'nın muhteşem sancakbeyi"ne de, Venedik idaresi altındaki komşu Dalmaçyalı halklara iyi şekilde muamele etmesi için hediyeler sunması istenmişti.[118]

Mevcut belgelerin gösterdiği üzere, Venediklilerin, önde gelen Osmanlı ricaline diplomatik hediye verdikleri en yaygın vesileler, yeni *bailo*'nun atanması ve buna bağlı olarak Osmanlı başkentine ulaşması ya da kısa dönemli bir elçinin, Venedik Cumhuriyeti'ni, bir barış antlaşmasının onaylanması, Sultan'ın oğullarının sünnet merasimleri ya da yeni bir hükümdarın tahta çıkması gibi belirli bir diplomatik sebeple temsil etmek üzere seçildikleri daha nadir vesilelerdi.[119] Onlar Konseyi yeni seçilmiş *bailo* Alvise Renier'e 1547 senesinde Venedik'ten İstanbul'a gitmek üzere yola çıkışında, "işlerimize faydalı olacak şekilde" görevlerini yapmayı "daha rahat" bir hâle getirmesi için on bin duka nakit ve dört yüz duka değerinde ipek vermişti.[120] Onlar Konseyi, bilhassa Veziriazam Rüstem Paşa Opuković'in ayartılmasını talep etmekteydi; zira o, Dalmaçya'daki Venedik topraklarına karşı Osmanlıların açgözlü eğilimlerini yumuşatmakta hayatî bir rol oynamaktaydı. Bu sebepten dolayı, *bailo*'ya Rüstem Paşa'yla ilk resmî görüşmesi esnasında paşaya gizlice iki bin duka hediye etmesi, "genel muhabbet sözleri" söylemesi ve Venedik'in Bâb-ı Âlî'deki menfaatlerine destek olmayı kabul ederse ilave olarak on bin duka taahhüt etmesi

117 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 2, c. 55r. (7 Nisan 1528).

118 Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204–1571), Vol. III: The Sixteenth Century to the Reign of Julius III* (Philadelphia, PA: The American Philosophical Society, 1984), s. 301.

119 Molà, "Material Diplomacy", s. 58–59.

120 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, f. 7 (7 Haziran 1547); *a.g.e.*., Reg. 6, c. 7v. (30 Haziran 1547).

talimatı verilmişti.[121] Renier'in halefi Dominico Trevisan'ın da hem *bailo* olduğu 1552 senesinde hem de diplomatik misyonunun sona erdiği iki sene sonrasında Rüstem Paşa'ya bin duka sunmasına müsaade edilmişti.[122]

Luca Molà'nın ikna edici şekilde ortaya koyduğu üzere, on altıncı yüzyılda Venedik hükûmeti, İstanbul'daki her yeni diplomatik temsilcilik için kıymetleri on dört bin dukanın biraz aşağısından yirmi bin dukaya kadar olan gösterişli hediyelere büyük meblağlar sarf etmişlerdir.[123] On altıncı yüzyıl boyunca Venedik devletinin İstanbul'a yetmiş resmî elçi gönderdiği göz önüne alındığında,[124] bilhassa Doğu Akdeniz'deki Venedik etkisini arttırma teşebbüsleri esnasında diplomatik rüşvetlere ve bu türden muhtelif hediyelere harcanan aşırı derecedeki meblağları hesaplamak hiç de güç değildir. Elçi Andrea Badoer ve *bailo* Antonio Tiepolo, Kıbrıs Savaşı'nın ardından Osmanlılarla bir barış antlaşmasını imzalama konusunda ziyadesiyle güç bir vazifeyle İstanbul'a gitmek üzere yola çıktıklarında, yanlarında bol bol hediye götürmüşlerdi.[125] Bunların arasında, Venedik'teki İspanyol elçinin II. Felipe'ye rapor verdiğine üzere, yeni serbest bırakılmış ve hepsi kaliteli Venedik yünleri giymiş yirmi Türk köle[126] ve büyük miktarlarda sırma bez ve altın ipek kumaş bulunmaktaydı.[127] Bunu takip eden dört sene boyunca, Sultan'a otuz sekiz ak sungur göndererek hediyelerini desteklemişlerdir.[128] Sultan'ın baş vezirinin ihmal edilmiş hissetmemesini sağlamak için, *bailo*'nun "mükemmel tarzda" sunulacak kaliteli ipek, Napoli'den şekerleme ve reçeller vermesi emredilmişti.[129]

121 *A.g.e.*, Reg. 6, c. 8r./v. (6 Temmuz 1547).

122 *A.g.e.*, f. 8 (6 Nisan 1552; 17 Nisan 1554).

123 Molà, "Material Diplomacy", s. 59.

124 Maria Pia Pedani, "Elenco degli inviati diplomatici veneziani presso i sovrani ottomani", *Electronic Journal of Oriental Studies* 5, n. 4 (2002), s. 1–54.

125 AGS, *Estado*, Legajo 1332, fol. 42 (11 Nisan 1573).

126 Molà, "Material Diplomacy", s. 62.

127 AGS, *Estado*, Legajo 1332, fol. 52 (14 Mayıs 1573).

128 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 9 (14 Ocak 1575, 28 Ocak ve 2 Şubat 1579)

129 *A.g.e.*, f. 10 (5 Mayıs 1579).

Osmanlı ricali, Venediklilerden hediye almaya o kadar alışmıştı ki, iddiaya göre yüzyılın sonunda Veziriazam Damad İbrahim Paşa *bailo*'nun sekreteriyle yaptığı bir görüşmede "Üzerimdeki şu eski paçavra parçasını görüyor musun? Sizin *Signori*'niz beni bunu giymeme izin verecek kadar küçük mü görmektedir?" diye şikâyet etmişti. Bu yakınmaya cevap olarak, *bailo*, sarayının yeni pencerelerinin yapımını tamamlamak için arsız bir şekilde Venedik camı isteyen buyurgan devlet adamına iki yeni elbise sipariş etmişti.[130] Hediyeler karşılığını vermiş olmalıdır; zira veziriazam, *bailo*'ya "fevkalade yakınlık" göstermiş; o dönemde daha önce işitilmemiş diplomatik müsamahalar olmak üzere bahçelerinde onunla hususî yürüyüşlere ve kayık gezintilerine çıkmıştır.[131]

Sultan'ın idaresi altındaki daha düşük rütbeli Osmanlı ricali de Venedikli yetkililerden sıklıkla rüşvet ve hediyeler almaktaydı. Dragomanlar ya da tercümanlar, esasen, Osmanlı sarayına doğrudan erişime sahip olmaları dolayısıyla, sadece Venedikliler için değil Avrupalı bütün saray mensupları için, eşi benzeri bulunmayan bir istihbarat kaynağını teşkil ettikleri için, bu tarz teşviklerden tekrar tekrar istifade etmektelerdi.[132] Bâb-ı Âlî için "tercüman ve diplomat" olarak çalışmış en meşhur Osmanlılardan biri olan

130 ASVat, *Segreteria di Satato, Venezia*, b. 32, c. 52v. (12 Nisan 1597).

131 *A.g.e.*, c. 176v. (25 Mayıs 1597).

132 Dragomanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nu temsil etmek üzere Batı saraylarına gönderilen diplomaside marifetli tercümanlardı. Bu sebepten dolayı, Bâb-ı Âlî adına yabancılarla dış meselelere faal olarak katılırlar ve ayrıca onların İstanbul'daki yabancı diplomatlarla doğrudan müzakere etmelerine izin verilirdi. Genel olarak dragomanlar hakkında, bkz. Pedani, *In nome del Gran Signore*. Muhbirler ve dinî mezhepler arasındaki başlıca aracılar olarak dragomanlar hakkında, bkz. Gürkan, "Mediating Boundaries", s. 111–116. Kültürel temsilciler olarak dragomanlara dair, bkz. Anthony Pym, *Negotiating the Frontier: Translators and Intercultures in Hispanic History* (Manchester: St. Jerome, 2000); E. Natalie Rothman, "Interpreting Dragomans: Boundaries and Crossings in the Early Modern Mediterranean", *Comparative Studies in Society and History* 51, no. 4 (Ekim 2009), s. 771–800; Tijana Krstić, "Of Translation and Empire: Sixteenth-Century Ottoman Imperial Translators as Renaissance Go-Betweens", Christine Woodhead'in editörlüğünde yayınlanan *The Ottoman World*'ün içinde (Londra ve New York: Routledge, 2012), s. 130–142.

Yunus Bey,[133] dragoman olarak Venedik'i ziyaret ettiği altı seferin her birinde Venedikli yetkililer tarafından gösterişli hediyelerle karşılanmıştır.[134] Bunların arasında Bâb-ı Âlî'deki Venedik çıkarlarını daima gözetmesi için ona gizlice verilen yüksek meblağlarda nakit ve lüks kumaşlar bulunmaktaydı.[135] Antonio Barbarigo, 1550'lerde İstanbul'daki *bailo*'luk diplomatik misyonuyla görevlendirildiğinde, dragoman İbrahim Bey'e, selamlama niteliğinde bir hediye olarak değil fakat İbrahim Bey'in Cumhuriyet'e günlük şekilde sunduğu hizmetlerine karşılık yüz duka teklif etmesi talimatı verilmişti.[136] İbrahim Bey de *bailo*'ya mektuplar götürdüğü için ve *bailo* da bu mektupları Doç'un Sarayı'na naklettiği için Onlar Konseyi'nde düzenli olarak para suretinde rüşvetler almaktaydı.[137]

Aşırıya Kaçan Tedbirlerin Olağanlaşması

1570'lerin başı Venedik Cumhuriyeti için bir dönüm noktasıydı. Osmanlı İmparatorluğu'yla yeni bir ihtilaf, Kıbrıs'ın kuşatılmasıyla sonuçlandı ve bu da Akdeniz'deki Venedik hegemonyasında kuvvetli sarsıntılara sebep oldu.[138] Bunun neticesinde, Onlar Konseyi, sadece *Terraferma*'daki değil, *Stato da Mar*'ın *Dominante* için stratejik jeopolitik ve iktisadî önemde olmasından dolayı daha acil surette *Stato da Mar*'daki Venedikli ileri karakolların güvenliğinin sıkılaştırılmasını bir vazifesi olarak gördü. "Bizim bu en mühim kalelerimizin güvenliğinin sağlanması"nın yollarına

133 Gürkan, "Espionage in the 16h Century Mediterranean", s. 116.

134 Pedani, *In nome del Gran Signore*, s. 40–44.

135 Örneğin, bkz. ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 4, c. 67v. (31 Ocak 1537); *a.g.e.*, Reg. 5, cc. 28r., 85r./v., 117r. (8 Ocak 1540, 29 Ocak 1543 ve 17 Mayıs 1544). Yunus Bey'e verilen meblağlar birkaç yüz ile binlerce duka arasında değişmekteydi. Örnek olarak, 1540 senesinde Venedik ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki –Venedikliler için– pahalıya mâl olan barış antlaşmasının imzalanmasındaki dahli için altı bin duka talep etmiş ve bu tutar ona verilmiştir. Bkz. *a.g.e.*, Reg. 5, cc. 63v.–64v. (25 ve 26 Mayıs 1542).

136 *A.g.e.*, Reg. 6, c. 162r. (12 Ağustos 1556).

137 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 5 (16 Mayıs 1553; 17 Nisan 1556).

138 Cozzi, "Venezia regina".

dair ayrıntılı talimatlarla dolu sürekli bir mektup akışı, yöneten ve yönetilen arasındaki yazılı alışverişte norm hâline geldi.[139] Bu gereklilik, sadece siyasî saikler değil aynı zamanda iktisadî saiklerle de körüklenmekteydi. Venedik, ne de olsa ilk ve en önde gelen deniz imparatorluğuydu ve üstünlük iddiası, en azından on altıncı yüzyılda, yüzyıl boyunca kademeli olarak azalan iktisadî hegemonyasına rağmen, askerî göz korkutma ve yayılmacılıktansa, ticarete dayanmaktaydı.[140] Bu, Adriyatik'te Venedik ticaret gemilerini yağmalayan ve (altın işlemeli ipek ve softan imal edilen kaliteli kumaşlar gibi) kıymetli malları çalarak bunların Fernand Braudel'e göre "satışın ve yeniden satışın büyük merkezi" olan Trieste'nin pazar tezgâhlarına düşmelerine sebep olan Uskok korsanlarına karşı etkili tedbirler almayı gerektirmekteydi.[141]

1573 senesinde Osmanlılarla imzalanan barış antlaşması, etkileri iyice artmakta olan Uskok korsanlarının hem Venedik hem de Osmanlı çıkarlarına zarar verdikleri Körfez'in devriyesinin *Serenissima*'nın sorumluluğu olarak ilan edilmesinden dolayı, Venedikliler için daha fazla baş ağrısına sebep olmuştur.[142] Akdeniz, yüzyılın sonunda Uskoklar tarafından öyle bir dereceye kadar istila edilmişti ki, denizcilik sigortası fiyatlarının buna bağlı olarak artmasıyla,[143] Braudel'in deyişiyle Venedik'in "gözü kararmıştı."[144] Bunun sonucunda, Doç Marino Grimani, Venedik'in kontrolü altındaki sulara giren bütün Uskok gemilerinin derhâl batırılmasını emretmek zorunda kalmış;[145] bu da yanlışlıkla bir Papalık gemisi

139 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 10, c. 127v. (3 Temmuz 1573).

140 Bkz. Lane, *Venice*.

141 Braudel, *The Mediterranean*, I. cilt, s. 131.

142 Fusaro, *Political Economies*, s. 11.

143 *A.g.e.*, s. 111. O dönemdeki sigorta fiyatlarına dair, bkz. Alberto Tenenti, *Naufrages, corsairs et assurances maritimes à Venise, 1592–1609* (Paris: S.E.V.P.E.N., 1959).

144 Braudel, *The Mediterranean*, I. cilt, s. 131.

145 Venedikliler, o kadar Uskok korsanlarının tehdidi altına girmişlerdi ki, Adriyatik'teki gemi seferlerine müdahale ederlerken yakalanırlarsa, *Capi*'nin onların ve onlara yardım eden herkesin acımasızca katledilmesini emrettiği söylentisi çıkmıştı. Bkz., BMCV, *Manoscritti Donà delle Rose*, n. 79, c. 11r./v., tarihsiz.

ele geçirildiğinde ve geminin mürettebatının Venedikli mürettebatın azimle insanların canlarını almayı reddetmesinden ötürü ölümden son anda kurtarıldığında Vatikan'la başka bir anlaşmazlığa yol açmıştı. Öfkeye kapılan *nuncio*, Papa'nın namına resmen Doç'a şikâyette bulunmuş, ancak Papa'nın bu umutsuz zamanların gerektirdiği umutsuz tedbirlerden hâlihazırda haberdar edilmiş olduğuna dair soğuk bir cevap almıştı.[146]

Onlar Konseyi'nin istihbarat ve devlet gözetim faaliyetlerini sağlama alan fevkalade tedbirlerin rutin olarak kullanılmasını meşrulaştırmak için hatırlattığı bu –bilhassa Kıbrıs Savaşı'ndan hemen önceki ve sonraki– umutsuz zamanlardı.[147] Ürkütücü sorgular ve suikastlar gibi bunlardan bazıları, düşman komplocuları ve casuslarına işkence etmek ve onları ortadan kaldırmak için kullanılmışken; diğerleri, yani mektup ele geçirmelere ve diplomatik hediye ve rüşvetlere, ya rakipleri kandırmak ya da siyasî ihsanlar elde etmek amacıyla yabancı sarayların tesirli bireylerine iltifat etmek üzere müracaat edilmiştir. Acımasız ya da iyi niyetli olan bu tedbirlerin çarpıcı tarafı, bunların bir kabahattense bir vasıf olarak yaygın şekilde kabul görmeleriydi. Aslında, Venedikli mürettebatın yukarıda bahsedilen Papalık mensubu meslektaşlarının öldürülmesi emrine itaat etmeyi reddetmeleri bu kaidenin bir istisnasıydı. Aksine, bu tür süreçlere dair ne şikâyet ne de umumî bir kınama olmaktaydı; bunlar olağan uygulamalar olarak görülmekteydi. Buna göre, Onlar Konseyi, tenkitlere itiraz etmek gereği dahi duymamaktaydı; zira müracaat ettikleri bazen meşum olan yollar hakkında hiçbir tenkit bulunmamaktaydı.

Bu tedbirlerin olağanlaşması yalnızca Venedik'e mahsus değildi. Bir önceki bölümde gördüğümüz üzere, bazı Venedikli casusların İstanbul'daki talihsiz sonlarının ortaya koyduğu üzere, hileli uygulamalara sıklıkla müracaat edilmekteydi. Fakat Venedik gibi

146 ASVat, *Segreteria di Stato, Venezia*, b. 361, cc. 44r.–45r. (29 Mayıs 1599).

147 Özellikle Osmanlı casuslarının ücretli ve isimsiz suikastları on altıncı yüzyılda yoğunlaşan sabit bir hadiseydi. Bkz. Preto, *I servizi segreti*, s. 247–260.

ticarî alışverişler üzerine kurulmuş bir deniz imparatorluğu için tedbirlerin bu olağanlaşma süreci, devlet güvenliği sahasının ötesine geçerek alışverişe dayalı bir nitelik üstlenmiştir. Daha açık şekilde izah etmek gerekirse, ücretli casusların kullanılması örneğinde olduğu üzere, Onlar Konseyi, talep edilen tahrikçilerin teslim edilmeleri ya da katledilmeleri vasıtasıyla devlet güvenlik operasyonlarını desteklemekte gönüllü olanlara mükâfat ve ihsanlar vermekteydi. Esas olarak, bunlar, devlet güvenliği misyonlarının iş teklifi içeren yönlerini göstermekteydi. Venedikli asilzadelerin hem tüccar hem de devlet adamı olarak iş müzakerelerinde ve alışverişlerinde tecrübeli oldukları hususiyeti göz önüne alındığında, bu girişimci zekâyı kavramak pek de güç değildi. Bu itibarla Onlar Konseyi, bu tür fevkalade tedbirleri ya onların devlet güvenliği için ve buna bağlı olarak toplumun iyiliği için gerekliliğini vurgulayarak ya da onları daha fazla fayda elde etmek için fırsatlar olarak tanıtarak olağanlaştırmıştır. Buna göre, Rönesans Venedik'inde istihbarat operasyonları sadece katı, tepeden inme otorite ve kontrol değildi; aynı zamanda sıradan fertlerin aşağıdan yukarıya katkılarına bağlı olan çok sayıda ön saf ve destek operasyonlarının akıcı ve esnek faaliyetlerinin bir birleşimiydi.

Sonuç

Onlar Konseyi'nin merkezî istihbarat organizasyonunun arkasındaki temel saik Venedik devletinin güvenliğiydi. Bu güvenliği koruma ihtiyacı, Venedik'in küçülmekte olan imparatorluğunu muhafaza etme uğraşları için gerekli olan bir tarafsızlık politikasını benimsediği on altıncı yüzyıl boyunca daha da yoğunlaşmıştır. Bu sebepten dolayı, Venedik'in istihbarat organizasyonunun iki temel sütunu olan devletin resmî gizliliğinin bir yöntem hâline gelmesi ve istihbarat faaliyetlerinin sistemli şekilde organizasyonu, ön saf istihbarat operasyonlarını tamamlayan fevkalade tedbirlerle desteklenmeliydi. Bu tedbirler işkenceli sorgular, döneklerin öldürülmesi

ve düşmanın toplu olarak ortadan kaldırılması için kimyasal savaş tekniklerinden siyasî ve iktisadî menfaatleri ilerletmek adına mektup ele geçirmeler ve maddî teşvikler gibi rakiplerin bir adım önüne geçmek üzere başvurulan daha zararsız hileleri kapsamaktaydı. Dahası, bu teşebbüslerin bazılarında devletin resmî temsilcileri görevlendirilmekteyken; çoğu zaman resmî devlet güvenliği teşebbüslerine alışverişe has bir nitelik yüklemek suretiyle, hizmetleri karşılığında fazlasıyla mükâfatlandırılan gönüllüler tarafından icra edilen diğerleri halının altına süpürülmekteydi.

Bu kurnaz ve stratejik fevkalade tedbirler, Venedik devletinin saldırgan bir şekilde dominyonlarının güvenliğinin peşini bırakmadığı çok çeşitli yolları ortaya koymaktadır. Venedik'in istihbarat operasyonlarındaki tamamlayıcı işlevleri bir kenara bırakılarak, bu fevkalade tedbirler, Venedik'in merkezî istihbarat organizasyonu ve buna bağlı olarak güvenliği için esaslı bir yere sahiplerdi. Venedik İmparatorluğu'nun süregelen müdafaasını desteklemekte, bilhassa Doğu Akdeniz'deki Venedik çıkarlarına katkıda bulunmakta ve hatta dominyonda yaşayanların emniyetine ciddi tehditler teşkil eden suçluların temizlenmesini sağlayarak katı bir kamu hijyeni uygulaması olarak hizmet etmekteydiler. Dahası, kamu gizliliğinin ihlali durumunda olduğu gibi, bu tedbirlerden bazıları kamuya açık şekilde bir caydırıcı olarak kullanılmaktayken, diğerlerinin, başka devletlerle diplomatik ilişkilerde daha fazla kesintiye sebep olmamak adına üzerleri kurnazca örtülmekteydi. Devlet güvenliği teşebbüslerinin doğal sonucu ya da yalnızca yöneten ve yönetilen arasındaki iş anlaşmalarının belirtileri olarak olağanlaşmaları bir sonraki kısım olan Son Söz'de ele alınacaktır.

SON SÖZ

Rönesans Venedik'inde İstihbarat Organizasyonu: Bir Değerlendirme

> En sadık tebaanın kendi doğal prensine karşı yükümlüğünün büyüklüğü hususunda hiç şüphe yoktur ki o, sadece Venedik'in menfaatinin daima arttırılması için kendini öne sürmekle kalmayarak her fırsatta malını, mülkünü ve hayatını da adamalıdır.[1]

Organizasyonel olgunluğun çarpıcı bir temsili olan Rönesans Venedik'i, ilkel bir kamu sektörü organizasyonu gibi işleyen karmaşık fakat etkili bir devlet istihbarat aygıtı meydana getirmiştir. Bürokrasileşmenin devam eden süreci olarak öne çıkan bu organizasyon, bir bakıma onun üst yönetim kurulu gibi hareket eden Onlar Konseyi tarafından idare edilmekte ve yönlendirilmekteydi. Onlar Konseyi, resmî kurallar ve düzenlemelere dayalı olarak, etkili yönetimde görevin dağıtılması sistemi vasıtasıyla, resmî muhbirlerinin (elçiler, valiler ve konsoloslar), amatör ve rastgele ihbarcılarının (tüccarlar ve diğer ücretli gizli ajanlar ya da gönüllü hevesliler) ve bunlara ilaveten, idarî işleriyle Venedik'in istihbarat operasyonlarını destekleyen (sekreterler ve kriptologlar gibi) profesyonel devlet görevlilerinin işlerini yönetip denetlemekteydi. Venedik'in merkezî istihbarat organizasyonunu simgeleyen katı merkezî idare süreçleri

1 Non è dubbio alcuno, che l'obligo del fidellisimo suddito verso il suo Principe Naturale è tanto grande, che non solo deve eccitarlo ad invigilare continuamente per il beneficio di su Serenità ma etiandio spender l'havere et la vita propria in ogni occasione". Onlar Konseyi'ne yazılan isimsiz mektup, ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 10'un içinde (6 Temmuz 1586).

onu diğer İtalyan ve Avrupalı devletlerin daha iptidaî istihbarat yapılarından ayırmıştır. Bunlar, Birinci Bölüm'de gördüğümüz üzere, esas olarak hükümdarlar –ya da diğer soylu bireyler– ve muhbirleri arasındaki sistemli iletişim ağlarından meydana gelmekteydi.

Mevcut belgeler, Rönesans Venedik'inin, bir casuslar topluluğunun yerleşmiş ya da güç sahibi olmaya çalışan nüfuzlu kimselerin menfaatlerine hizmet ettiği çağdaş istihbarat teşkilatlarından neden ayrı düştüğüne dair doğrudan bir açıklama sunmamaktadır. Yine de, Venedik'in bir cumhuriyet suretinde yaratmış olduğu –ve on altıncı yüzyılın ortasına gelindiğinde, korumaya uğraştığı– farklı jeopolitik, lengüistik, kültürel ve hatta dinî hususiyetlere sahip geniş bir deniz imparatorluğu suretinde, merkezî olarak organize edilmiş bir devlet istihbarat servisi meydana getirilmesinin temel dürtüsünü oluşturduğu hipotezini öne sürebiliriz. Neticede, Onlar Konseyi'nin temel gayesi, dominyonlarının korunması vasıtasıyla Venedik devletinin güvenliğiydi. Bu, Beşinci ve Altıncı Bölüm'de gösterildiği üzere, olası tehditler ortaya çıktığında yoğunlaşan resmî ve gayriresmî muhbirlerin kullanılması ve devlet güvenliği adına meşru ve diğer yararlı tedbirlere müracaat edilmesiyle mümkün olmuştu. Bu itibarla, Rönesans Venedik'inin imparatorluk yapısı, özellikle siyasî ve iktisadî istikrarsızlık zamanlarındaki merkezî kontrol zarureti sebebiyle, devlet istihbarat organizasyonuna yatkındı. Elbette ki, Onlar Konseyi'nin işleri dağıtma ve işlerin etkili şekilde icrasında kendisine bağlı çalışanları destekleme arzusu bu merkezileşme sürecinde mühim bir rol oynamıştı. Karşı bir örnek olarak, II. Felipe'nin İspanya'nın istihbarat organizasyonları üzerindeki tek başına saplantılı denetimi, İspanya'nın imparatorluk yapısının aksine, Venedik'in cumhuriyetçi siyasetinin imkân tanıdığı merkezî bir istihbarat organizasyonunun yaratılmasına engel olmuş olabilir. Bunun sonucunda, yukarıdakilerden önemli bir soru ortaya çıkmaktadır: Rönesans Venedik'inde merkezî istihbarat organizasyonu etkili miydi?

Dışarıdan görünenlere bakılırsa, Venedik'in istihbarat operasyonu etkili bir şekilde işlemiştir. Organizasyon hiyerarşisinin en tepesinde bulunan Onlar Konseyi, geniş fakat birbiriyle bağlantılı bir profesyonel ve amatör muhbirler ve istihbarat toplayıcıları ağını denetlemekte; dominyonun sınırlarının dahilinde ve ötesindeki operasyonlarını yönetmekte; emirler göndermekte ve bunların icra edilmelerini ve icra ediliş raporlarını beklemekte; Rönesans Venedik'ini tam manasıyla sırlar cumhuriyeti hâline getiren, her tarafa yayılan bir gizlilik kültürünü beslemekte ve bütün olarak, Cumhuriyet'in müdafaası için, Venedik gizli servisine doğrudan ya da dolayı olarak dahil olanlar tarafından yaygın şekilde kabul edilen ve benimsenen fevkalade tedbirler kullanmaktaydı. Dahası, Onlar Konseyi, devlet tarafından finanse edilmiş en eski profesyonel kriptoloji departmanlarından birini yaratmış; seçkin devlet kriptologlarının ve kriptoloji disiplininin profesyonel gelişimini genel olarak desteklemiştir. O hâlde, uygulamaya dayalı bir bakış açısından değerlendirildiğinde, Venedik gizli servisi, sorunsuz bir makine gibi etkili bir şekilde işlemiştir.

Venedik'in istihbarat organizasyonu, toprak gelişiminden sahip olunan toprakların daimî müdafaasına geçildiği bir zamanda Cumhuriyet'in diplomatik girişimlerine destek olmuştur. Bilhassa, Venediklilerin on altıncı yüzyılın siyasî ve iktisadî çalkantılarına bağlı olarak müracaat ettiği *Türkenfurcht* –Türkler korkusu– siyaseti,[2] *ossessione turca* yani Osmanlı olan her şeye dair Venedik takıntısı kadar dikkate değerdi.[3] Birbiriyle çelişen bu tavırların aynı anda mevcudiyetleri tesadüfî değildi; zira, Doğu ile Batı arasındaki ticaret yollarının kontrolüne dayanan bir deniz imparatorluğunun hayatta kalması için Venedik'in istihbarat teşebbüsleri kaçınılmaz şekilde Akdeniz ve Akdeniz'in doğusunda

2 Hans J. Kissling, "Türkenfurcht und Türkenhoffnung im 15./16. Jahrhundert: Zur Geschichte eines 'Komplexes'", *Südost-Forschungen* 23 (1964), s. 1–18.

3 Giovanni Ricci, *Ossessione turca: In una retrovia cristiana dell'Europa moderna* (Bologna: Il Mulino, 2002). Ayrıca bkz. Dursteler, *Renegade Women*, s. 14.

sahip olduğu yerlerin korunmasına yoğunlaşmıştı. Venedikliler bu sebepten dolayı bir yandan Akdeniz'deki daimî rakipleri Osmanlılarla yarışırken bir yandan da onlara iltifat etmişlerdir. Yine bu sebepten dolayı, deniz seferlerini ve filolarını korumak için önceden hesaplanmış tedbirler almışlar; Venedikli tüccarları istihbarat girişimlerine katılmaya davet etmişlerdir. Buna göre, Venedik İmparatorluğu'nun güvenliğini desteklemek amacıyla teşkil edilen Venedik'in merkezî istihbarat operasyonu, hem siyasî hem de iktisadî çıkarlara hizmet etmiştir. Aslında, iktisadî çıkarlar, siyasî çıkarları kuvvetlendirmiştir.

Gelin bu mütalaayı daha fazla inceleyelim. Yüzyıllar boyunca Venedik ekonomisinin köşe taşı olan ticaret ve sanayi, geleneksel olarak gizlilik ve etkili istihbaratın üzerine tesis edilmiştir.[4] Böylece, Beşinci Bölüm'de gördüğümüz üzere, Venedikli tüccarlar üstü kapalı faaliyetlerde hüner sahibiydiler ve hatta amatör şifreleme yöntemleri kullanmada tecrübeliydiler. Venedikli tüccarların bu farklı hususiyeti, *Serenissima* adına uluslararası ticarete katılan ve hatta uluslararası ticarete hâkim olan fertlerin bizzat Venedik gizli servisini yaratan Venedik idareci sınıfından gelmelerinden kaynaklanmaktaydı. Buna göre, Venedikli tüccarlar, aynı anda, birbiriyle örtüşen iki dünyanın sakinleriydi: Bunlar ticaret ve siyaset dünyasıdır. Önceki bölümlerde ele alınan Venedikli tüccar ve Doç Andrea Gritti bu hususun bir örneğidir. Bu suretle, Rönesans Venedik'inin istihbarat organizasyonunu destekleyen ve sistemli hâle getiren aynı asilzadelerin, Venedik'in siyasetinin temel bir unsuru olarak, Venedik'in ticarî menfaatlerini koruma geleneğinin içinde yetişmiş olmaları da mümkündür.

Bugüne kadarki tarih yazımı, bu hipotezin kesinliğe olgunlaşması için sağlam delil ortaya koymamış olsa da; erken modern Venedik'te ticaret, siyaset ve diplomasinin ağ gibi yayılmasını sağlayan Venedik'in idareci sınıfının bu hususiyeti, Venedik gizli servisinin sistemli organizasyonunun başlıca ticarî menfaatlerden

4 Örneğin, bkz. Juárez Valero, *Venecia y el secreto del vidrio.*

etkilenmiş olabileceğini öne sürmektedir. Aksine, Onlar Konseyi'nin istihbarat girişimlerinin Venediklilerin Mora'nın belirli kısımları ve Kıbrıs adası gibi en kıymetli ticarî kalelerini korumak için –hem savaş hem de diplomasi yoluyla– mücadele ettiği üçüncü (1537–1540) ve dördüncü (1570–1573) Osmanlı-Venedik savaşları esnasında yoğunlaşmış olması tesadüfî değildir.[5] Buna göre, Frederic Lane'in tabirini kullanarak, Venedikli *homo economicus*'un[6] Venedik gizli servisinin merkezî organizasyonunda doğrudan müdahalesi olduğuna dair mütalaayı destekleyecek arşiv kanıtı bulunmasa da; ticarî zorunluluklar, Venedik İmparatorluğu'nun korunması için sosyo-politik kıymette hükümlerle beraber, Rönesans Venedik'inin merkezî istihbarat organizasyonunu hızlandırmış olmalıdır.[7] O hâlde, sorulması gereken soru, istihbarat organizasyonunun Rönesans Venedik'inde etkili olup olmadığı değildir; zira etkili olmuştur, fakat buradaki soru, nasıl etkili olduğuna dairdir. Diğer bir deyişle, Venedik gizli servisinin dümenindeki kurul olarak Onlar Konseyi, böyle geniş bir müesseseyi, resmî olarak atanmış Venedikli istihbarat toplayıcılarının ve devlet görevlilerinin yanında, büyük bir miktarda casus ve muhbiri seferber ederek, organize etmeyi ve yönetmeyi nasıl başarmıştır? Bu sorunun cevabı pek açık değildir fakat iki seçkin Venedik meziyetinde bulunabilir: Etkili organizasyon ve erken modern Venediklilerin ticarî DNA'sı.

İstihbarat Organizasyonu, Metalaştırma ve Venedik Miti

Bu kitapta gördüğümüz üzere, Rönesans Venedik'inin gizli servisi, iyi yönetim ve yönetişimin timsaliydi. Venedik Tersanesi'nin

5 Bkz. Arbel, "Venice's Maritime Empire".

6 Lane, *Andrea Barbarigo*, s. 5.

7 Bundan sonraki araştırmalar, erken modern tüccarların istihbarat organizasyonunda oynadıkları doğrudan ya da dolaylı rolü ve iktisadî ve siyasî menfaatlerin korunmasında organize istihbaratın kadar ihmal edilmiş payını araştırabilirler.

idaresinde olduğu gibi, Onlar Konseyi, kural ve düzenlemelere dair vurgusuyla, işin organizasyonunun yöntem ve sistemine yeni bir kültürel mana kazandırmış; bunu devlet güvenliği alanında ve buna bağlı olarak Cumhuriyet'in ekonomisinde ortaya çıkan koordinasyon problemlerine tatbik etmiştir. Bu organizasyonel yenilik, kâr maksimizasyonu kavramıyla körüklenmemiştir. Bunun yerine, bütünü itibarıyla Venedik devletinin –hem siyasî hem de iktisadî bakımdan– menfaati için "bir ortak fayda mantığı"na dayalı olarak faaliyet gösteren bir "kamu bedeni" üzerine inşa edilmiştir.[8] Bunun neticesinde, bu organizasyonel yenilik, iktisadî ihtiyaç veya gerekliliklerdense, dönemin siyasî ve iktisadî meselelerine dair koordineli çözümlerin karmaşıklığıyla yönlendirilmiştir. Venedik'in istihbarat organizasyonundaki muhtelif bireylerin işlerinin yönetim ve koordinasyonu bu karmaşıklığın bir parçasıydı.

Onlar Konseyi'nin resmen tayin edilen temsilcilerin ve onları destekleyen sıradan kişilerin işlerini nasıl denetlediğini anlamak zor değildir. Üçüncü ve Dördüncü Bölümlerde gördüğümüz üzere, bu temsilcilerden, Cumhuriyet'e, soyluluğa mensubiyetlerinin ve sosyal statülerinin mecbur ettiği üzere, yüksek rütbeli diplomatik mevkilerde hizmet etmeleri beklenmekteydi. Sıradan kişilereyse, beyaz yaka mevkileri bir toplumsal sınıf ayrıcalığı olarak sunulmaktaydı. İki durumda da bu bireyler, erken modern Avrupa'nın diğer kısımlarında vuku bulan monarşiye dayalı devlet inşasının gelişimini ya da siyasî merkezileşmeyi destekleyen, ortaya çıkmakta olan burjuvaziyle kıyaslanabilecek bir "profesyonel idarî elit"i temsil etmektelerdi.[9] Buna göre, Venedik devletinde makam sahipliğinin kalıtımsal tabiatı, bu ailelerin sadakati, sürekli hizmeti ve İkinci ve Üçüncü Bölümlerde gördüğümüz üzere, gizliği karşılığında Venedikli yetkililer tarafından verilen bir siyasî ve iktisadî ayrıcalık olarak işlemekteydi. Bu, ayrıca

8 Zan, "Accounting and Management Discourse", s. 165–166.

9 Hanley, "Engendering the State", s. 6.

Venedik'in kademeli olarak bürokrasileşmesini hızlandıran "kamu ve özel kuvvetin bir terkibi"ne işaret etmekteydi.[10]

Makam sahibi soylulara ve onları destekleyenlere yönelik olarak, görünüş itibarıyla "'patrimonik' davranış"larının yanında, çarpıcı husus, Onlar Konseyi'nin, doğrudan ya da dolayı olarak Venedik devletinin güvenliğine katkıda bulunmayı vazifeleri olarak gören Venedik toplumunun sıradan mensupları üzerindeki tesiriydi. Örneğin, 1583 senesinin yazında, Romulo Roma isminde bir kişi ve yanında bulunan Iacomo de Fiorio tarafından yapılan bir *raccordo*, bir Venedik kalesinin tahkimatındaki mühim bir bozukluğun tamir edilmesi için tavsiyeler sunacağı sözünü vermekteydi; bu kale, muhtemelen güvenliğine dair ciddi tehditler ortaya çıkmış olan Verona şehriydi.[11] Bunun karşılığında, ailelerini destekleyebilmek için aylık beş dukalık bir maaş ve iki suçlunun serbest bırakılmasını talep etmekteydiler. Nasıl görünürse görünsün, *raccordo*, "bu devletlerin en mesudunun yüceltilmesi ve korunması için en gayretli arzu" sebebiyle sunulmuştu.[12] Ancak bu kahramanca hizmet teklifi, özünde, Roma ve arkadaşının maddî talepleriyle tamamlanmıştı.

Yukarıdaki hadise, Venedik devletinin sorunsuz olarak işlemesi ve güvenliği için kilit bir unsur olarak devletin gözetim ve korunmasına dair kamu algısını ortaya koymaktadır. Siyasete katılımın haricinde bırakılmış sıradan kimseler de dahil olmak üzere, her seviyeden insanı mühim sosyo-politik etkileri olan meselelerde dolaylı olarak yer almaya teşvik ederek, Venedikli yetkililer, halkın davranışını kontrol etmeyi denemiş ve genel olarak başarmışlar ve onları temel itibarıyla olmasa da görünüşte ortak

10 *A.g.e.*, s. 7.

11 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 10 (3 Temmuz 1583). Verona şehri, *raccordo*'da açık olarak bahsedilmemiş olsa da, "una delle sue principallissime città et fortezze maggiori" [başlıca şehirlerinde ve en büyük kalelerinden biri] olarak anılan yerin Verona olduğu sonucuna varabiliriz; zira Onlar Konseyi, *raccordo*'nun bir suretini bu şehrin valisine göndermiş ve ondan iddiayı teyit etmesini istemiştir.

12 *A.g.e.*

fayda için yanlarına çekmişlerdir.[13] Böylece, ortak faydanın kişisel menfaatlere karşı zaferi vasıtasıyla, Venedikli yetkililer, Venedikli tebaaya belli bir dereceye kadar *esprit de corps* [birlik ruhu] ve erken modern dönemde henüz kurumsal sadakatin gelişmemiş olduğuna dair bilimsel iddiaların aksine, kurumsal sadakat aşılamışlardır.[14] Buna göre, sıradan fertlerin ihbarlar ve diğer devlet gözetim faaliyetleri vasıtasıyla gizli iletişimde resmî ya da gayriresmî olarak yer almalarına izin vererek –hatta onları fiilen davet ederek– Onlar Konseyi, neredeyse, Cumhuriyet'in devlet güvenliği öncelikleri ve buna bağlı olarak karşılıklı güven ilkelerini ortak olarak benimseyişte birleşen bir insanlar topluluğunu meydana getirmek suretiyle bu tür teşebbüsleri olağanlaştırmıştır.[15]

Sıradan insanların, Onlar Konseyi'nin Venedik Cumhuriyeti'nin ortak faydası için çalışmalarına katılma arzusu şeklindeki bu tanıtımı, erken modern dönemin halktan kimselerinin siyasî bilinçten yoksun ya da siyasî katılımın haricinde tutulmaları sebebiyle devlet aleyhinde isyankâr olmaları suretindeki kabul görmüş anlayışa karşı çıkmaktadır. Bilhassa Venedik'te halktan kimselerin siyasî bakımdan bigânelikleri, şehrin istisnaî iç istikrarının aşağı sınıfların siyasetten hariç tutulmalarına atfedilmesinden dolayı, esaslı bir iktidar menfaati olarak görülmekteydi.[16] Esnaf teşkilatlarına ve onların temsilcilerine dahi hiçbir siyasî çıkış yolu sunulmamaktaydı ve bunlar yetkililer tarafından sıkı şekilde takip edilmekteydi.[17] Yine de, isimsiz ihbarlar, gönüllü ve hatta maaşlı

13 Horodowich, "The Gossiping Tongue", s. 25.

14 Daniel Szechi, "Introduction: The Dangerous Trade in Early Modern Europe", Szechi, *The Dangerous Trade*'in içinde s. 1–21 (bu kısım s. 13).

15 Bok, *Secrets*, s. 121.

16 De Vivo, *Information and Communication*, s. 44.

17 Venedik'in esnaf teşkilatları için, bkz. Richard Mackenney, *Tradesmen and Traders: The World of the Guilds in Venice and Europe, c. 1250—c. 1650* (Londra: Croom Helm, 1987); Mackenney, "Guilds and Guildsmen in Sixteenth-Century Venice", *Bulletin of the Society for Renaissance Studies* 2 (1984), s. 7–18; Francesca Trivellato, "Guilds, Technology, and Economic Change in Early Modern Venice", Stephan R. Epstein ve Maarten Prak'ın editörlüğünde

casusluk misyonları gibi aşağıdan yukarı teşebbüsler (siyasî olmasa da) siyasileşmiş faaliyetler değil midir? Siyasetin haricinde bırakılmış insanları istekli bir şekilde, –bazen de bedava olmayarak– hatta kendi harcamaları vasıtasıyla, bu tür teşebbüslere sokan neydi?

Bu bizi, Venedik'in istihbarat organizasyonunun temelini oluşturan hem siyasî hem de iktisadî tabirlerle ortak fayda ya da kamu menfaati mantığına geri götürmektedir. Gerçekten de, Onlar Konseyi'nin Venedik Devlet Arşivleri'nde toplu hâlde bugüne ulaşan tembihleri, devletin Venedik'in güvenlik ve huzurunun dayanak noktası olan *servizio publico*'ya [kamu hizmetine] öncelik verilmesi yönündeki kararlı kaygısını yansıtmaktadır. Onlar Konseyi, gizli raporlardan açık ilanlara kadar üretilen neredeyse bütün belgelerde, halkın, devletin diğer bireysel kazanımlara üstün gelen o kamu faydası tasavvurunu muhafaza etme çabasını korumasının gerektiğini beyan etmiştir. Bu imajın korunması ve devam ettirilmesi eğilimi, Üçüncü Bölüm'de gördüğümüz üzere, hiçbir yerde, Gizli Kançılarya'nın meydana getirilmesi ve bunun devlet tarih yazımıyla ayrılmaz bağından daha aşikâr değildir. Şaşırtıcı bir şekilde, burada saklanan halktan kimselerin raporları ve ihbarları, devlete "sadakatin yükümlülüğü"nün benzer hislerini yansıtmaktadır.[18] Venedikli olmayanlar bile, İstanbul'da kellesi uçurulmuş olan bahtsız amatör casus Antonio Barata'nın, Venedik Cumhuriyeti'ne hizmet etmek üzere Onlar Konseyi'ne yazdığı, "kendimi ve çocuklarımı San Marco'nun en saygıdeğer bayrağı altında yaşamaya ve ölmeye adamak" arzusunu ilan ederek, bu retoriği benimsemişlerdir.[19]

Kişisel çıkarlara ve anlaşmazlıklara üstün gelen müşterek huzurun bu dingin imajı meşhur "Venedik Miti"nin özüydü.[20]

---

yayınlanan *Guilds, Innovation and the European Economy, 1500–1800* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), s. 199–231.

18 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 11 (Mart 1597).

19 ASV, CCX, *Miscellanea*, b. 6 (13 Şubat 1571).

20 "Venedik Miti"ne dair, bkz. James S. Grubb, "When Myths Lose Power: Four Decades of Venetian Historiography", *Journal of Modern History* 58 (1986), s. 43–94; Elizabeth Crouzet-Pavan, "Towards an Ecological Understanding

"Venedik Miti"nin geçerliliği hakkındaki tarih yazımı tartışmaları, bu kitabın kapsamının dışında olsa da, Venedik tarihi, "ortak fayda" amacıyla harekete geçilmesini teşvik eden "topluluk ruhu" örnekleriyle doludur.[21] Örneğin, Venedikli gemi inşaatçıları, meşhur *Arsenalotti*'ye tören zamanlarında Doç'un devlet merasim barçası *Bucintoro*'nun küreklerini çekme "ayrıcalığı" verilmişti. Onlar ayrıca Büyük Konsey toplantıları esnasında San Marco Meydanı'nın muhafızlığı ve akşamında meydan ve Rialto Köprüsü etrafında devriye gezme "şerefi"yle görevlendirilmişti. Bunlara ilaveten, onlar aynı zamanda şehrin görevlendirilmiş itfaiyecileriydi.[22] Bu tür sorumluluklar, Venedik'in en önemli sanayilerinden biri olan meşhur *Arsenale*'de çalıştırıldıkları için onlara devlete hizmetin bir ayrıcalığı olarak sunulmuştu. Başka bir deyişle, Onlar Konseyi, kamu yararına devlete fazladan hizmet sağlamaları için ayartmak suretiyle, *Arsenalotti*'nin profesyonel kimliğinden istifade etmişti.[23]

Sıradan vatandaşları ve tebaayı, gizli girişimlere resmî ya da gayriresmî yollardan dahil olarak kamu yararına katkıda bulunmaya ikna etmek pek de kolay değildi ve elbette bu katılım bütün nüfusu kapsamamaktaydı.[24] Yetkililer istihbarat operasyonlarıyla iş birliğini teşvik etmek üzere, en temel Venedikli özelliği olan ticareti usta bir şekilde seferber etmişlerdir. Siyasî ve diplomatik

of the Myth of Venice", Martin ve Romano, *Venice Reconsidered*'ın içinde s. 39–64; Filippo De Vivo, "The Diversity of Venice and her Myths in Recent Historiography", *The Historical Journal* 47, no. 1 (2004), s. 169–177.

21 Crouzet-Pavan, "Towards an Ecological Understanding", s. 57.

22 Davis, *Shipbuilders of the Venetian Arsenal*, s. 10.

23 Venedikli gemi inşaatçılarının profesyonel ve topluluğa dair kimlik duyguları hakkında, bkz. Iordanou, "Maritime Communities"; Iordanou, "Pestilence, Poverty, and Provision".

24 "Venedik Miti" olarak adlandırılan hususiyeti benimseyen nüfusun yüzdesine dair istatistik verisi mevcut değildir. Ancak Venedik Devlet Arşivleri'nde muhafaza edilen bol miktarda ihbar, bu tarz bir hissin kesin olarak aynî mükâfat ve diğer ihsanlar da dahil olmak üzere çeşitli teşviklerden etkilendiğini ortaya koymaktadır.

faaliyetlerin başarılı ticarî alışverişleri etkilediği ve bunun tam tersinin de geçerli olduğu bir devlette, istihbarat, karşılıklı faydalar için bir bilgi ticaretine dönüştürülmüştür. Bu bağlamda, casusluk ve diğer devlet gözetleme operasyonları, yönetilenlerin, sundukları hizmetler karşılığında bir tür fayda beklediği ve yönetenin de bu tür hizmetler vasıtasıyla stratejik hedeflerine ulaştığı alışverişe dayalı bir yapı üstlenmiştir. Bir icat, bir hizmet veya bir ihsan karşılığında devlete fayda sağlamak üzere bir sırrın ifşası olan *raccordo* aracı, bu sürecin tam olarak ortaya koymaktadır. Talihsiz Giovanni Antonio Barata'ya bir *raccordo*'nun neticesinde iş teklif edilmişti.[25] Benzer şekilde, Onlar Konseyi'nin hizmetinde çalışan becerikli kriptolog Pietro Partenio, şifre sekreterliği vazifesini Venedik hükûmetine sunulan bir *raccordo* sayesinde elde etmişti.[26] Bunun neticesinde, esnek ve çok yönlü bir faaliyet olarak istihbarat, yöneten ve yönetilen arasında alışverişe dayalı bir nitelik edinmiştir.

Genel itibarıyla, küçük bir balıkçı topluluğundan, ticaret metalarına dayalı bir deniz imparatorluğu hâline gelen şehir için istihbarat, yöneten ve yönetilen arasında, tıpkı baharat, ipek ve haberlerin ticareti gibi mamur bir ticaret alışverişi şeklini almıştır. Venedik toplumunun sıradan mensupları, iş birlikleri için çeşitli şekillerde ödeme alırlardı: cılız bir maaş, cezaların affı ve devlet makamlarından gelen gelir; fakat ayrıca, kamu sadakatlerine dair bir miktar gurur. O hâlde, Venedik'in istihbaratı sadece sistemli hâle getirmekle kalmadığı aşikârdır: Onu ayrıca metalaştırmıştır. İstihbaratın bu *metalaştırılması*nda, ayrı bir yere konulan, siyasî katılımın dışında bırakılmış sıradan Venedikliler, devletin içinde, iş alışverişinin arkasına saklanmış bir siyasî amaç geliştirmişlerdir.[27]

25 ASV, CX, *Deliberazioni Secrete*, Reg. 9, c. 48r./v. (2 Ocak 1570); *a.g.e.* c. 64r./v (31 Mart 1570); ASV, CCX, *Miscellanea*, b. 6 (13 Şubat 1571).

26 ASV, CCX, *Raccordi*, Reg. 1 (Unico), cc. 23r.–29v. (18 Mart 1592).

27 Iordanou, "What News on the Rialto?"; Iordanou, "The Spy Chiefs of Renaissance Venice".

Bütün bunlar daha gelişmiş bir devirde gerçekleşseydi, Benjamin Franklin'in, Rönesans Venedik'inin bu ticarî yapısını "artık bir Ulus değil, fakat büyük bir Dükkân" diye küçümsemesine sebep olabilirdi.[28] Adam Smith, bunu bir esnaflar devleti ya da daha kesin bir ifadeyle "yönetiminin esnafların etkisi altında olduğu" bir devlet olarak yanlış şekilde idrak etme tuzağına düşebilirdi.[29] Fakat Venedikliler duyarlılıktan tamamen yoksun değillerdi ya da sadece ödüllerin cazibesine kanmamaktalardı. Yeni bir araştırmanın ortaya koyduğu üzere, sıradan Venedikliler, hayır işleri vasıtasıyla ortak faydaya katkıda bulunmayı vazifeleri olarak görmekteydiler. Hayır işlerine dair bu yatkınlık, onların toplumsal gurur hislerinden doğmakta, bu gurur hissi de kısmen müşterek profesyonel kimliğe dayanmaktaydı.[30] Venedik'in işgücünün esnaf odaları suretinde sistemli bir şekilde organizasyonu, bu süreci kolaylaştırmaktaydı.[31] Benzer şekilde, Onlar Konseyi, istihbarat ve devlet gözetlemesine olan ihtiyacı, devletlerin en huzurlusu olan *Serenissima*'nın güvenliği ve hayatta kalması için sağlanacak katkı ve bundan elde edilecek ayrıcalık olarak göstermekteydi. Buna göre, tehlikeli casusluk misyonlarına gönüllü olmak ya da muhtemel tehditleri rapor etmek, topluluk görevinin bir timsali hâline gelmişti. Venedik tebaasına mensup bir fert, bu şartlar altında, kendini "malını, mülkünü" ve hatta "hayatını" Cumhuriyet'e adamaya mecbur hissetmişti.[32] "Venedik Miti"nin en faal zamanıydı.

28 Benjamin Franklin'den Charles-Guillaume-Frédéric Dumas'ya, 6 Ağustos 1781, Benjamin Franklin, *The Papers of Benjamin Franklin*'in içinde, yayına hazırlayan Barbara B. Oberg, 35. cilt (New Haven, CT: Yale University Press, 1998), s. 341.

29 Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, yayına hazırlayan Edwin Cannan, II. cilt (Chicago, IL: The University of Chicago Press, 1977), s. 129.

30 Iordanou, "Pestilence, Poverty, and Provision".

31 Bkz. Mackenney, *Tradesmen and Traders*.

32 ASV, CCX, *Lettere Secrete*, f. 10 (7 Temmuz 1583).

Yukarıda anlatılanlardan anlaşıldığı üzere, Cumhuriyet'in yararına olan tehlikeli istihbarat operasyonlarına katılmaya gelindiğinde, Venedik devletine bağlı olan erken modern dönemin sıradan kimseleri, kamu yararı, yüce Venedik'in geçmişte ve gelecekte muhafazası, halkı tarafından ve halkı için refahının arttırılması amacıyla işleyen bir devlet aygıtının vazgeçilmez bir parçasıymışlar gibi hissettirilmektelerdi. Onlar Konseyi'nin Venedik gizli servisinin idaresine dair bu oldukça idealize edilmiş tasvir, katiyen resmin tamamını ortaya koymamaktadır. Aslında, Konsey'in yahut temsilcilerinin gündelik işleriyle meşgulken akıllarından bir miti geçirdikleri şüphelidir. Ancak, sıradan kimselerin siyasete dair faaliyetlere doğrudan katılmalarına izin verirken ve bunu olağanlaştırırken, insanların hareketlerini toplumsal önceliklere doğru yöneltmişler ve bunun neticesinde, Venedik devletinin güvenliğinin korunması ihtimalini arttırmışlardır. Bu amaç bir mit kavramına dönüşmüşse, bu başka bir tartışmadır. O durumda bile, Onlar Konseyi'nin bir bakıma, "fanatiklerin harekete geçirilmesi ve şüphecilerin durdurulması"na yardım eden ortak bir gaye oluşturma ve bunu açık olarak ifade etme yeteneği, Venedik'in istihbarat organizasyonunun ve bütünü itibarıyla Venedik devletinin etkili yönetilmesinin bir beyanıdır.[33] Jacob Burckhardt'ın uygun şekilde ifade ettiği üzere, "hiçbir Devlet, dışarıda ve içeride tebaasına aslında daha kuvvetli bir ahlakî tesir tatbik etmemiştir."[34]

Venedik Gizli Servisi: Anahtar Çıkarımlar

Bu kitabın amacı, belirli bir toplumda ve modern istihbaratın işlediği bir devletten oldukça farklı bir devlette istihbaratın belirli bir döneme has manasını ve işlevlerini araştırmak ve anlamaktı. Bunun sonucunda, geçmiş ve bugün arasındaki süreklilik

33 Keith Grint, *The Arts of Leadership* (Oxford: Oxford University Press, 2000), s. 410.

34 Burckhardt, *The Civilization of the Renaissance*, s. 67.

ve kopuşları incelemek bu kitabın kapsamının dışında kalmıştır. Aslına bakılırsa, böyle budala bir uğraş, geçmişle şimdi arasında siyasî, sosyoekonomik ve en mühimi teknolojik zıtlıklardan dolayı hatalı kavrayışlara yol açacaktır. Bu kitap sonuna varmaktayken, yine de sorulması gereken bir soru kalmıştır: Rönesans Venedik'inin gizli servisinin araştırılması tarih, istihbarat, organizasyon araştırmaları uzmanları ya da Rönesans döneminde istihbarat organizasyonuyla ilgilenen herhangi bir birey için ne gibi çıkarımlar sunabilir? Ben dört çıkarım öne sürmek arzusundayım.

Birincisi, merkezî olarak organize edilmiş istihbaratın kabul görmüş kanının dayattığından çok önce mevcut olduğudur. Birinci Bölüm'de gördüğümüz üzere, erken modern Avrupa devletlerinin çoğunda, istihbarat, ya hükümdarlar ya da onların soylu destekçileri veya mevkilerinde ilerleme çabalarının parçası olarak rakipleri tarafından yönetilen kişisel casusluk ağları vasıtasıyla toplanmaktaydı. Bunun aksine, Venedik'in Onlar Konseyi'nin, Devlet Savcıları'nın desteğiyle beraber başında bulunduğu istihbarat aygıtı, bu dönemdeki ezici teknoloji eksikliğine rağmen günümüz istihbarat organizasyonlarına bazı çarpıcı benzerlikler taşıyan merkezî olarak organize edilmiş bir gizli servisin timsaliydi. Erken modern istihbarat, Venedik gizli servisinin analizi vasıtasıyla, saklanması ve muhafaza edilmesi gereken bilginin, toplanması, değerlendirilmesi ve buna göre harekete geçilmesini içeren esnek ve çok yönlü bir faaliyet olarak ortaya çıkmıştır. Asilzadelerden, daha mütevazı geçmişe sahip bireylere kadar muhtelif ajanları kapsayan istihbarat, sadece katı, tepeden inme bir girişim değil; akıcı, aşağıdan yukarıya uzanan bir faaliyetti. İstihbaratın aşağıdan yukarıya belirtilerinin araştırılmasıyla devletin ve toplumun sıkı bir şekilde iç içe geçmişliği daha keskin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

O hâlde, iç ve dış tehditlerin gözetlenmesinden sorumlu merkezî siyasî sistemlerin "modern" devletin vasıfları olduğu iddiası, bundan böyle sağlam bir zemine dayanmamaktadır.[35]

35 Örneğin, bkz. Porter, *Plots and Paranoia*; Thurlow, *The Secret State*.

İkinci çıkarım organizasyonla ilgilidir. Bu kitabın gösterdiği üzere, Venedik gizli servisi bir proto-modern yöneticilik [*managerialism*] türüne dayanan bir kamu hizmeti organizasyonuydu. Organizasyonların ortaya çıkışına dair kabul görmüş kanı, "yöneticiliğin ancak zaman metafizik olarak hâle geldiğinde icat edilmiş olduğu"nu dayatmaktadır.[36] Daha açık şekilde izah etmek gerekirse, yenilikçi yöneticilik uygulamalarına giren büyük organizasyonların ortaya çıkışı, genel itibarıyla bir on dokuzuncu yüzyıl hadisesi; Sanayi Devrimi'nden doğan akılcılık, sanayileşme ve teknolojik ilerlemelerin doğal bir yan ürünü olarak sunulmuştur.[37] Böylece, işletme tarihi, organizasyon araştırmaları ve sosyoloji gibi disiplinler için, büyük organizasyonların ortaya çıkışının –modern şirketin kavramlarıyla yaygın olarak karıştırılarak– tartışmaya açık "modernite" tabiriyle nitelenen sanayileşme sonrası dönemle ayrılmaz şekilde bağlı olduğu neredeyse bir aksiyom hâline gelmiştir. Hatta, sosyolog ve organizasyon teorisyeni Stewart Clegg, "modernitenin ancak organizasyonlarla başarılabileceği" buyurgan görüşünü doğru olarak varsaymıştır.[38]

Ancak bu kitabın gösterdiği üzere, Venedik, "organizasyon" kelimesinin iki anlamıyla merkezî olarak yönetilen bir istihbarat organizasyonunu meydana getirmiştir: Bunlar sınırlı bir varlık olarak organizasyon ve oluşun sistemli ve kademeli bir sürecidir. Sosyoloji, işletme ve organizasyon araştırmaları sahalarının çağdaş kavram ve teorilerini erken modern arşiv kayıtları ve konuyla ilgili tarih yazımıyla bir araya getiren disiplinler ötesi bir yaklaşımla bu kitap, organizasyonel varlık ve süreçlerin erken

36 Keith W. Hoskin, "Examining Accounts and Accounting for Management: Inverting Understandings of 'the Economic'", Alan McKinlay ve Ken Starkey'in editörlüğünde yayınlanan *Foucault, Management and Organization Theory: From Panopticon to Technologies of Self* in içinde (Londra: Sage, 1998), s. 93–110 (bu kısım s. 102).

37 Konuyla alakalı kaynakça için, "Giriş" kısmına, özellikle 105–107 numaralı dipnotlara bakınız.

38 Stewart Clegg, *Modern Organizations: Organization Studies in the Postmodern World* (Londra: Sage, 1990), s. 25.

modern devirdeki tartışılmaz mevcudiyetini ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucunda, çağdaş organizasyonların, teknolojik ilerlemelerin ve akılcılığın eksikliği sebebiyle mevcut olmayan bir olağanlık duygusunu ortaya koyduğu yönündeki ana akım akademik kanı bundan böyle savunulamaz hâle gelmektedir. Aslına bakılırsa, tam olarak tesis edilmiş ve işleyen organizasyonların, geçmişten bağımsız, çağdaş bir hadise olduğuna dair kabul görmüş kanıyı benimsersek, bunları, kazara geleceğe aksedebilecek kalıcılıkları olduğu yönündeki iddialarından sıyırmış oluruz.[39] Bunun sebebi, geçmiş, şimdi ve geleceğin sürekliliğinde, hiçbir varlığın tayfın bir ucuyla bağlantısını koruyarak diğer ucundan bağımsızlığını iddia edemeyeceğidir; zamanda tarihî konum her ikisini de gerektirmektedir.[40] Buna göre, tarih sahası, işletme tarihçileri ve organizasyon araştırmacılarının çağdaş organizasyonlara atfettikleri belirgin değerleri ihmal etmeden, sanayileşme öncesi organizasyonel varlıkların (ve uygulamaların), çağdaş organizasyonların öncüleri olarak tartışılmaz mevcudiyetlerini göz ardı etmemelidirler. Bu tür varlıklar, ordular, kiliseler, feodal mülkler ve tabiidir ki hükûmetler gibi ihtimal harici yerlerde teşekkül etmişlerdir.[41] Sonuç itibarıyla, Onlar Konseyi'nin Venedik devletinin –o anki ve gelecekteki– güvenliğiyle ilgili hareketleri ve tesirlerini kolektif hafızaya işleme tedbirleri, sadece kendi umumî imajı değil ayrıca tarihî imajına dair kaygılarını, yani kendi çağdaşları tarafından nasıl görüldüğünü ve daha da mühimi, tarih boyunca insanların nezdinde nasıl hatırlanmak istendiğini ortaya koymaktadır.

39 Martin, *Past Futures*, s. 6.

40 Tarihî dayanıklılık ve kolektif hafızada kalıcılığa dair, bkz. Martin, *Past Futures*.

41 Örneğin, bkz. Mahmoud Ezzamel, "Work Organization in the Middle Kingdom, Ancient Egypt", *Organization* 11, no. 4 (2004), s. 497–537; Wren, *The History of Management Thought*; Low Sui Pheng, "Managing Building Projects in Ancient China: A Comparison with Modern-Day Project Management Principles and Practices", *Journal of Management History* 13, no. 2 (2007), s. 192–210; Ruef ve Harness, "Agrarian Origins".

Kitaptan çıkarılacak üçüncü ders, aşağıdan istihbarat ve bunun erken modern siyasetin ve toplumların, bugün bizim tarafımızdan anlaşılmasında ne manaya geldiği hakkındadır. Erken modern devrin hükümdarlarının ve onların hükmettiği şahısların psikolojilerini anlayabilmekteki esas zorluk, Onlar Konseyi'nin istihbarat girişimlerinin Venedik toplumunun bütün tabakalarını hedef alan geniş kapsamlı çağrısını araştırmanın dikkat çekici bir yönü hâline getirmektedir. Gerçekten de bu kadar az kişiden meydana gelen bir konseyin, siyasî ve sosyoekonomik ağırlıkları olan meselelerde Venedikli nüfusun bu kadar kayda değer bir miktarının merakını cezbetmeyi başarması hayrete şayandır. Bu, erken modern Venedik toplumunda hayatın her kesiminden insanların, Doç'un Sarayı'nın duvarlarının içinde müzakere edilenlerin, kendi hayatları üzerinde doğrudan etkilerinin bulunduğunun bilincinde olduğunu göstermektedir. Bu tür müzakereler, savaşa girilmesi kararı ya da insanların çalışma, ticaret yapma ve hatta düşünme yollarındaki değişiklikler de dahil olmak üzere onların mevcudiyetlerinin çeşitli yönlerini ilgilendirmekteydi. Diğer bir deyişle, Rönesans Venedik'inde, toplumsal düzeyde gerçekleşenin bireyi etkilediğine dair bir anlayış vardı. Bu itibarla, birey, siyasî düzeyde toplumla bir araya gelmenin faal yollarını bulmaya mecburdu. Siyasete doğrudan katılımları engellenmiş olan erken modern Venedikliler, isimsiz ihbarlar, *raccordi* ve hatta gönüllü casusluk ve devlet gözetleme vazifeleriyle, sosyo-politik meselelere dolayı katılım yolları bulmuşlardır. Sıradan Venediklilerin bu sosyo-politik sadakati, günümüz insanının esas olarak, siyasî kurumların daima büyüyen, geniş bir toplumun beklentilerini karşılamadaki yetersizliği sebebiyle meydana gelen toplumsal ve siyasî bağlantı kaybı ve kopuştan ayrılmakta ve bununla tezat oluşturmaktadır.[42] Bu gözlem, geçmişle bugünü kıyaslamak için

42 Özellikle Büyük Britanya'ya dair tartışmalar hakkında, bkz. Douglas Carswell, *The End of Politics and the Birth of iDemocracy* (Londra: Biteback, 2012); Matthew Flinders, "The General Rejection? Political Disengagement,

bir girişim olarak anlaşılmamalıdır. Yalnızca, istihbarata dair bütün kapsamlı çalışmaların, bilhassa erken dönemde olmak üzere, bu kitapta ikisi de çok yabancı fakat bazen de şaşırtıcı derecede tanıdık gelen toplum ve devlet arasındaki birbirinden ayrılmaz ilişkiyi hesaba katlarının gerekliliği mütalaasını vurgulamaktadır.

Yukarıdakileri takip ederek, bu kitabın dördüncü çıkarımı, Venedik gizli servisinin, modern istihbaratın faaliyet gösterdiği toplum ve hizmet ettiği devlete göre farklı bir toplumda faaliyet göstermiş ve farklı bir devlet için hizmet etmiş olmasına rağmen, günümüzde geçmişle üzerinde düşünülmesi gereken bazı benzerlikler mevcut olduğudur. Bir benzerlik, diğerleriyle beraber vatana ihanet, düşman saldırıları ve yabancı sızıntıları gibi iç ve dış güvenliğin aleyhindeki tehditlerle mücadele etmek üzere yaratılmış merkezî olarak yönetilen, etkili, ancak –günümüz standartlarına göre– iptidaî bir istihbarat organizasyonu sisteminin mevcudiyetiyle ilgilidir. Başka bir benzerlik, bu dönemde, günümüzün kitle –sosyal bir kenara dursun– medyasının eksikliğine rağmen, sıradan insanların gizlilik ve casusluğun cazibesiyle büyülenişleridir. Ancak en önemli benzerlik, globalleşmiş bir dünyada bağlantı meselesidir. Gerçekten de Venedik gizli servisinin hikâyesi bize bir şey öğretebilirse, bu da, insanların, devletlerin, kültürlerin ve inançların kaçınılmaz çatışmalarına rağmen, aslında, bütün bunların altında, gittikçe globalleşen bir erken modern dünyada çok daha enteresan bir bağlantı hikâyesinin yattığıdır. Bu bağlantı, sadece Venedik'in başta fethettiği ve ardından

Disaffected Democrats and 'Doing Politics' Differently", *Parliamentary Affairs* 68, Special Issue Supplement "Britain Votes" (2015), s. 241–254. Toplumsal ve siyasî kurumların yozlaşmasına dair, örneğin bkz. Daron Acemoglu ve James A. Robinson, *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty* (New York: Crown Business, 2012); Niall Ferguson, *The Great Degeneration: How Institutions Decay and Economies Die* (London ve New York: Penguin, 2013). Günümüz siyasetiyle bağlantı kaybına dair, bkz. Matthew Flinders, *Defending Politics: Why Democracy Matters in the 21st Century* (Oxford: Oxford University Press, 2012) ve bu kitaptaki kaynakça.

berbat ettiği uluslararası ticarette kendini göstermemiştir.[43] Esas itibarıyla, bu, insanların, ürünlerin, fikirlerin ve sırların, Venedik İmparatorluğu'nun sınırlarının ötesine, Avrupa'ya, Akdeniz'in doğusuna ve hatta Kuzey Afrika'ya doğru aralıksız hareketinde görülmektedir. Elbette ki bu aralıksız hareket, daha önceki devirlerin araştırmacılarının yerinde olarak ortaya koydukları üzere, bir Rönesans yeniliği değildir.[44] Ancak, Venediklilerin çok iyi bildikleri üzere, "proto-globalleşme" çağında,[45] uluslararası sahnede ticarî ve siyasî hakimiyete –ve hatta hayatta kalmaya– giden yol, kaçınılmaz olarak sınırları aşan bir yoldu. Bir çelişki olarak, sınırları aşan yolları kapatmak yerine, istihbarat operasyonlarının gerekliliğiyle beraber bu yollar daha da genişlemiştir. Buna göre, bu kitabın bugüne dair faydalı bir ders verme amacı varsa, bu da bizi, sınırların kapatılması ve globalleşme karşıtlığının, devam etmekte olan jeopolitik ve iktisadî mücadelelere karşı çare olduğunun farz edildiği bir dönemde,[46] yirmi birinci yüzyılın bazı zorlukları hakkında daha duyarlı hâle getirmesidir. Aralarında ticaret, göç, hastalık, siber saldırılar ve iklim değişikliğinin bulunduğu bu zorluklar, oldukça akışkandır ve erken modern dönemin casuslarına benzer şekilde sınırlarda durmamaktadır.

Son olarak, Venedik gizli servisinin hikâyesinin bize öğrettiği, hiçbir tarihin, uzak bir geçmişten bahsetmesinden ötürü, alakasız ve önemsiz olmadığıdır. Bunun sebebi, şayet tarihin öğretici

43 Venedik'in bir ticaret imparatorluğu olarak yükseliş ve düşüşüne dair, bkz. Fusaro, *Political Economies* ve bu kitaptaki kaynakça.

44 Örneğin, bkz. Peter Frankopan, *The Silk Roads: A New History of the World* (Londra: Bloomsbury, 2015); Michael Scott, *Ancient Worlds: An Epic History of East and West* (Londra: Hutchinson, 2016).

45 Fusaro, *Political Economies*, s. viii, 91.

46 Örneğin, bkz. Nick Vaughn Williams, *Border Politics: The Limits of Sovereign Power* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2012); David Held ve Anthony G. McGrew, *Globalization/Anti-Globalization: Beyond the Great Divide*, ikinci baskı (Cambridge: Polity, 2007); Joseph E. Stiglitz, *Globalization and its Discontents Revisited: Anti-Globalization in the Era of Trump* (New York: Penguin, 2017).

niteliklerinin olduğunu kabul etmemiz gerekiyorsa, tarihin kıymetinin tekrarlama ve yineleme vaadinde değil mukayese ve yakınlık ihtimalinde yatmasıdır.[47] Tarihi, insan doğasının hayranlık verici bir ifadesi yapan, onun bu şekil verilebilir hâli, gözden geçirilmeye ve yeniden anlatılmaya yatkınlığıdır. Çünkü, esas itibarıyla tarih, bize incelediğimiz insanlardansa, kendimiz hakkında bir şeyler söylemektedir. O hâlde, öğretici değerini bir kenara bırakarak, *Venedik Gizli Servisi*, bizi, –bireyler ve bütünlükler, profesyoneller ve organizasyonlar olarak– "Kim olmak istiyoruz?", "Gelecekte nasıl hatırlanmak istiyoruz?" gibi soruları göz önüne alarak bu sorular hakkında düşünmeye teşvik ediyorsa, bu faydalı bir bilimsel gayret olmuş demektir.

47 Reinhart Koselleck, *Futures Past: On the Semantics of Historical Time* (New York: Columbia University Press, 2004).

KAYNAKÇA

1. Yayınlanmış Birincil Kaynaklar

Alberti, Leon Battista, *Opuscoli morali di Leon Ba[t]tista Alberti Fiorentino. Ne' quali si contengono molti ammaestamenti, necesarij al viver de l'Huomo, così posto in dignità come privato. Tradotti, et parte corretti da M. Cosimo Bartoli* (Venedik: Francesco Franceschi Sanese, 1568).

Bonifacio, Baldassare, *De archivis liber singularis* (Venedik: Apud Io. Petrum Pinellum, 1632).Calderini, Apollinare, *Discorsi sopra la Ragione di Stato del Signor Giovanni Botero* (Milano: Pietro Martire Locarno, 1597).

Capaccio, Giulio Cesare, *Il secretario opera di Giulio Cesare Capaccio napolitano. Oue quanto conuiene allo scriuer familiare, cioè, all'ornato del dire, all'ortografia, alla materia de i titoli, delle cifre, dello scriuer latino, breuemente si espone. Insieme col primo volume di lettere dell'istesso autore. In questa terza editione accresciuto, & emendato. Aggiuntoui anco di più quattro tauole di quanto nell'opera tutta si contiene* (Venedik: Nicolò Moretti, 1597).

Colorni, Abramo, *Scotographia, overo scienza di scrivere oscuro, facilissima & sicurissima, per qual si voglia lingua; le cui diverse inventioni divisi in tre libri, serviranno in più modi, & per Cifra & per Contracifra: Le quali, se ben saranno communi a tutti, potranno nondimeno usarsi da ogn'uno, senza pericolo d'essere inteso da altri, che dal proprio corrispondente* (Prag: Sciuman, 1593).

Contarini, Gasparo, *De Magistratibus et Republica Venetorum libri quinque* (Paris: Ex officina Michaelis Vascosani, 1543).

Conti, Natale, *Delle historie de' suoi tempi*, Parte Seconda (Venedik: Damian Zenaro, 1589).

Cornaro, Flaminio, *Ecclesiae Venetae antiquis monumentis nunc etiam primum editis illustratae ac in decades distributae*, 4. cilt (Venedik: Pasqualus, 1749).

Fedeli Piccolomini, Fedele, *Della nuoua inuentione della vera scienza delle cifre breue discorso di Fedel Piccolomini Fedeli* (Pesaro: Heredi di Bartolomeo Cesano, yaklaşık 1560).

Franklin, Benjamin, *The Papers of Benjamin Franklin*'in içinde, yayına hazırlayan Barbara B. Oberg, 35. cilt (New Haven, CT: Yale University Press, 1998).

Furlano, Leonardo, *Opera noua la quale insegna scriuere e leggere in vintisette modi di zifere, & per homini eccellenti desiosi di virtu, & contiensi in essa sette capitoli molto maestreuoli & salutiferi ad ogni fidel christiano. Stampata nuouamente ...* (Venedik: Gulielmo Fontaneto, 1543).

Garzoni, Tommasso, *La piazza universale di tutte le professioni del mondo* (Venedik: Gio. Battista Somasco 1587).

Longo, Francesco, *Annali Veneti dall'anno 1457 al 1500 del Senatore Domenico Malipiero*, I. cilt (Floransa: Gio. Pietro Vieusseux, 1843).

Machiavelli, Niccolò, *The Prince*, İngilizceye çeviren George Bull (Londra: Penguin, 1999).

Manolesso, Emilio Maria, *Historia nova, nella quale si contengono tutti i successi della guerra turchesca* (Padova: Lorenzo Pasquati, 1572).

Montesqieu, Charles de Secondat, *De l'esprit des lois*, 1. cilt (Cenevre: Barrillot & Fils, 1749).

More, Thomas, *Utopia*, editörler George M. Logan, Robert M. Adams ve Clarence H. Miller (Cambridge: Cambridge University Press, 1995).

Palatino, Giovanni Battista, *Libro nuouo da imparare a scriuere tutte sorte lettere antiche et moderne di tutte nationi, con nuoue regole, misure et essempi. Con vn breue, & vtile Trattato de le cifre, composto per Giouambattista Palatino cittadino romano* (Roma: Nella contrada del Pellegrino per la moglie che fu di Baldassarre de' Cartolari, 1543).

Pelliciari, Bartolomeo, *Avertimenti militari del Colonnello Bartholomeo Pelliciari da Modona: Utili & Necessarii a Tutti gli Officii che Possono Essere Essercitati in un Formato Essercito, Principiando dal Soldato Privato, et Ascendendo per Ordine fino al Carico del Capitano Generale* (Modena: Gio. Maria Verde, 1600).

Plutarch, *Lives* [*Hayatlar*], IV. cilt, İngilizceye çeviren Bernadotte Perrin (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959).

Ripa, Cesare, *Della piu che novissima Iconologia di Cesare Ripa Perugino*, parte terza (Padova: Donato Pasquardi, 1630).

Rodríguez de Diego, José Luis (editör), *Instrucción para el gobierno del archivo de Simancas* (*año 1588*) (Madrid: Ministerio de Cultura, Dirección General de Bellas Artes y Archivos, 1989).

Sansovino, Francesco, *L'avvocato e il segretario*, yayına hazırlayan Piero Calamandrei (Floransa: Le Monnier, 1942).

Sanudo, Marino, *I diarii*, editörler Rinaldo Fulin, Federico Stefani, Nicolò Barozzi, Guglielmo Berchet, Marco Allegri (Venedik: F. Visentini, 1879–1903).

Sanudo, Marino, *De origine, situ, et magistratibus urbis venetae ovvero La Città di Venetia (1493–1530)*, editör Angela Caracciolo Aricò (Milano: Cisalpino-La Goliardica, 1980).

Sherley, Anthony, *The Three Brothers; Travels and Adventures of Sir Anthony, Sir Robert and Sir Thomas Sherley in Persia, Russia, Turkey and Spain* (Londra: Hurst, Robinson, & Co., 1825).

Suetonius, *The Lives of the Twelve Caesars*, İngilizceye çeviren Robert Graves (Londra: Penguin, 2007).

Trithemius, Johannes, *Polygraphiae Libri sex Ioannis Trithemij, abbatis Peapolitani quondam Spanheimensis, ad Maximilianum Caesarem* (Würzburg: Impressum ductu Ioannis Haselberg de Aia, 1518).

Ventura, Angelo (editör), *Relazioni di ambasciatori veneti al Senato*, 2 cilt (Bari: Laterza, 1971).

2. İkincil Kaynaklar

Abbott, Andrew, *The System of Professions: An Essay on the Division of Expert Labor* (Chicago, IL: The University of Chicago Press, 1988).

Acemoglu, Daron, ve Robinson, James A., *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty* (New York: Crown Business, 2012).

Adams, Julia, The Rule of the Father: Patriarchy and Patrimonialism in Early Modern Europe", Charles Camic, Philip S. Gorski ve David M. Trubek'in editörlüğünde yayınlanan *Max Weber's Economy and Society: A Critical Companion*'ın içinde (Stanford, CA: Stanford University Press, 2005), s. 237–266.

Adams, Robyn, "A Spy on the Payroll? William Herle and the mid Elizabethan Polity", *Historical Research* 83, no. 220 (2009), s. 266–280.

Adelman, Jeremy, *Worldly Philosopher: The Odyssey of Albert O. Hirschman* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2013).

Adler, Jospeh, "Abraham Colorni: An Uncommon Jew in the Italian Renaissance", *Midstream: A Monthly Jewish Review* 32 (1996), s. 16–18.

Akkerman, Nadine, *Invisible Agents: Women and Espionage in Seventeenth-Century Britain* (Oxford: Oxford University Press, 2018).

Alden, Dauril, *The Making of an Enterprise: The Society of Jesus in Portugal, its Empire, and Beyond, 1540–1750* (Stanford, CA: Stanford University Press, 1996).

Alford, Stephen, "Some Elizabethan Spies in the Office of Francis Walsingham", Robyn Adams ve Rosanna Cox'un editörlüğünde yayınlanan, *Diplomacy and Early Modern Culture* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011), s. 46–62.

Allaire, Bernard, "Le Décodage de la correspondance chiffrée des diplomates espagnols au XVIe siècle", Pierre Albert'in editörlüğünde yayınlanan *Correspondre jadis et naguère*'in içinde (Paris: Comité des travaux historiques et scientifiques–CTHS, 1997), s. 207–218.

Allen, E. John B., *Post and Courier Service in the Diplomacy of Early Modern Europe* (Lahey: Nijhoff, 1973).

Alvesson, Mats, Ashcraft, Karen L. ve Thomas, Robyn, "Identity Matters: Reflections on the Constructions of Identity Scholarship in Organization Studies", *Organization* 15, no. 1 (2008), s. 5–28.

Andretta, Stefano, "'Rivolutioni e commotioni', 'cabale e arcani'. La crisi della 'simmetria d'Europa' nei resoconti diplomatici veneti in Francia durante la fronda parlamentare", *Dimensioni e Problemi della Ricerca Storica* 1 (1989), s. 263–311.

Andrew, Christopher, *The Secret World: A History of Intelligence* (Londra: Penguin, 2018).

Andrew, Christopher ve Dilks, David (editörler), *The Missing Dimension: Governments and Intelligence Communities in the Twentieth Century* (Champaign, IL: University of Illinois Press, 1984).

Anteby, Michel ve Molnár, Virág, "Collective Memory Meets Organizational Identity: Remembering to Forget in a Firm's Rhetorical History", *Academy of Management Journal* 55, no. 3 (2012), s. 515–540.

Antonini, Fabio, "Historical Uses of the Secret Chancery in Early Modern Venice: Archiving, Researching and Presenting the Records of State", yayınlanmamış doktora tezi (Birkbeck College, University of London, 2016).

Apostolopoulous, Christos, "*Λεονίνος Σέρβος: Ένας Πολυπράγμων Χανιώτης Έμπορος του 16ου Αιώνα στην Κωνσταντινούπολη* [Leonino Servo: Mercante Facendiere Caniota a Costantinopoli Cinquecentesca]", *Ανθή Χαρίτων* 18 (1998), s. 9–27.

Arbel, Benjamin, "Nur Banu (c.1530–1583): A Venetian Sultana?" *Turcica* 24 (1992), s. 241–259.

Arbel, Benjamin, "Colonie d'Oltremare", Alberto Tenenti ve Ugo Tucci'nin editörlüğünde yayınlanan *Storia di Venezia, Vol. V: Il Rinascimento: società ed economia* (Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 1996), s. 947–985.

Arbel, Benjamin, "The Economy of Cyprus during the Venetian Period (1473–1571)", Vassos Karageorghis ve Dimitris Michaelides'in editörlüğünde yayınlanan *The Development of the Cypriot Economy from the Prehistoric Period to the Present Day* (Nicosia: Lithographica, 1996), s. 185–192.

Arbel, Benjamin, *Trading Nations: Jews and Venetians in the Early Modern Mediterranean* (Leiden: Brill, 1999).

Arbel, Benjamin, "Venice's Maritime Empire in the Early Modern Period", Dursteler, *A Companion to Venetian History*'nin içinde, s. 125–253.

Arnold, Klaus, *Johannes Trithemius (1462–1516)* (Würzburg: Kommissionsverlag Ferdinand Schöningh, 1971).

Ashforth, Blake E. ve Mael, Fred, "Social Identity Theory and the Organization", *Academy of Management Review* 14, no. 1 (1989), s. 20–39.

Ashtor Eliyahu, "'The Venetian Supremacy in Levantine Trade: Monopoly or Pre-Colonialism?", *Journal of European Economic History* 3 (1974), s. 5–53.

Atasoy, Nurhan, Denny, Walter B., Mackie, Louise W. ve Tezcan, Hülya, *IPEK: The Crescent and the Rose: Imperial Ottoman Silks and Velvets* (Londra: Azimuth, 2001).

Bakken, Torre ve Hernes, Tor, "Organizing is both a Verb and a Noun: Weick Meets Whitehead", *Organization Studies* 27, no. 11 (2006), s. 1599–1616.

Banks, Kenneth, J., *Chasing Empire across the Sea: Communications and the State in the French Atlantic, 1713–1763* (Montreal-Kingston: McGill-Queens University Press, 2003).

Barker, Sheila, "'Secret and Uncertain': A History of Avvisi at the Court of the Medici Grand Dukes" Raymond ve Moxham, *News Networks*'ün içinde, s. 716–738.

Baschet, Armand, *La Diplomatie vénitienne. Les princes de l'Europe au XVIe siècle. François Ier, Philippe II, Catherine de Médicis, les papes, les sultans d'après les rapports des ambassadeurs vénitiens* (Paris: Henri Plon, 1862).

Baschet, Armand, *Les Archives de Venise* (Paris: Henri Plon, 1870).

Battaglia, Salvatore (editör), *Grande dizionario della lingua italiana, Vol. 6 (Turin: Unione Tipografico-Editrice Torinese, 1990).*

Bayly, Christopher A., *The Birth of the Modern World, 1780–1914* (Londra: Wiley, 2002).

Behr, Harold, Special Section: Secrecy and Confidentiality in Groups", *Group Analysis* 39, no. 3 (2006), s. 356–365.

Behringer, Wolfgang, *Thurn und Taxis. Die Geschichte ihrer Post und ihrer Unternehmen* (Münih: Piper, 1990).

Behringer, Wolfgang, *Im Zeichen des Merkur. Reichspost und Kommunikationsrevolution in der frühen Neuzeit* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1993).

Behringer, Wolfgang, "Communications Revolutions: A Historiographical Concept", *German History* 24, no. 3 (2006), s. 333–374.

Bellavitis, Anna, *Identité, marriage, mobilité sociale. Citoyennes et citoyens à Venise au XVIe siècle* (Roma: École française de Rome, 2001).

Bellavitis, Anna, "Donne, cittadinanza e corporazione tra medioevo ed età moderna: ricerche in corso", Nadia Maria Filippini, Tiziana Plebani, ve Anna Scattigno'nun editörlüğünde yayınlanan *Corpi e storia. Donne e uomini dal mondo antico all'età contemporanea*'nın içinde (Roma: Viella, 2002), s. 87–104.

Bellavitis, Anna, 'Quasi-città e terre murane in area veneta. Un bilancio per l'età moderna", Elena Svalduz'un editörlüğünde yayınlanan *L'ambizione di essere città. Piccoli, grandi centri nell' Italia rinascimentale*'nin içinde (Venedik: Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 2004), s. 97–114.

Bellman, Beryl L., "The Paradox of Secrecy", *Human Studies* 4 (1981), s. 1–24.

Bély, Lucien, *Espions et ambassadeurs au temps de Louis XIV* (Paris: Fayard, 1990).

Bento da Silva, Jose ve Iordanou, Ioanna, The Origins of Organizing in the Sixteenth Century", Tuomo Peltonen, Hugo Gaggiotti, ve Peter Case'in editörlüğünde yayınlanan *Origins of Organizing*'in içinde (Cheltenham: Edward Elgar, 2018), s. 127–146.

Bento da Silva, Jose, Llewellyn, Nick ve Anderson-Gough, Fiona, Oral-Aural Accounting and the Management of the Jesuit Corpus", *Accounting, Organizations and Society* 59 (2017), s. 44–57.

Bergin, Joseph, *Cardinal Richelieu: Power and the Pursuit of Wealth* (New Haven, CT: Yale University Press, 1990).

Bertelè, Tommaso, *Il palazzo degli ambasciatori di Costantinopoli a Venezia* (Bologna: Apollo, 1932).

Bethencourt, Francisco ve Egmond, Florike (editörler), *Correspondence and Cultural Exchange in Europe, 1400–1700*, Robert Muchembled and William Monter'ın editörlüğünde yayınlanan *Cultural Exchange in Early Modern Europe*'un 3. cildi (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).

Biow, Douglas, *Doctors, Ambassadors, Secretaries: Humanism and Professions in Renaissance Italy* (Chicago, IL: The University of Chicago Press, 2002).

Biow, Douglas, *On the Importance of Being an Individual in Renaissance Italy: Men, their Professions ve their Beards* (Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press, 2015).

Black, Alistair, "Information Management in Businesses, Libraries and British Military Intelligence: Towards a History of Information Management", *The Journal of Documentation* 55, no. 4 (1999), s. 361–374.

Black, Alistair ve Brunt, Rodney, "MI5, 1909–1945: An Information Management Perspective", *Journal of Information Science* 23, no. 3 (2000), s. 185–197.

Bok, Sissela, *Secrets: On the Ethics of Concealment and Revelation* (New York: Vintage, 1989).

Boutier, Jean, Landi, Sandro ve Rouchon, Olivier, *La Politique par correspondance: les usages politiques de la lettre en Italie (XIVe–XVIIIe siècle)* (Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2009).

Bouwsma, William J., *Venice and the Defense of Republican Liberty: Renaissance Values in the Age of the Counter Reformation* (Berkeley ve Los Angeles, CA: University of California Press, 1968).

Bouwsma, William J., *The Waning of the Renaissance 1550–1640* (New Haven, CT: Yale University Press, 2000).

Bracewell, Catherine W., *The Uskoks of Senj: Piracy, Banditry, and Holy War in the Sixteenth-Century Adriatic* (Ithaca, NY ve Londra: Cornell University Press, 1992).

Brann, Noel, L., *The Abbot Trithemius (1462–1516): The Renaissance of Monastic Humanism* (Leiden: Brill, 1981).

Brann, Noel, L., *Trithemius and Magical Theology: A Chapter in the Controversy over Occult Studies in Early Modern Europe* (Albany, NY: State University of New York Press, 1998).

Braudel, Fernand, "L'Italia fuori d'Italia: Due secoli e tre Italie", Ruggiero Romano ve Corrado Vivanti'nin editörlüğünde yayınlanan *Storia d'Italia*'nın içinde, cilt II: *Dalla caduta dell'Impero Romano al secolo XVIII* (Torino: Einaudi Editore, 1974), s. 2092–2248.

Braudel, Farnand, *Civilization and Capitalism, 15th–18th Century*, üç cilt, İngilizceye çevirisi Siân Reynolds (Berkeley, CA: University of California Press, 1982–1984).

Braudel, Fernand, The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II, Vol. I, transl. Siân Reynolds (Berkeley, CA: University of California Press, 1995).

Braudel, Fernand, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, cilt I, İngilizceye çeviren Siân Reynolds (Berkeley, CA: University of California Press, 1995).

Brockey, Liam M., *The Visitor: André Palmeiro and the Jesuits in Asia* (Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 2014).

Bulut, Mehmet, *Ottoman-Dutch Economic Relations in the Early Modern Period, 1571–1699* (Hilversum: Verloren, 2001).

Buonafalce, Augusto, "Bellaso's Reciprocal Ciphers", *Cryptologia* 30, no. 1 (2006), s. 39–51.

Burckhardt, Jacob, *The Civilization of the Renaissance in Italy*, İngilizceye çeviren S. G. C. Middlemore (Londra: Swan Sonnenschein & Co, 1904).

Burke, Peter, "Sacred Rulers, Royal Priests: Rituals of the Early Modern Popes", Burke, *The Historical Anthropology of Early Modern Italy: Essays on Perception and Communication*'ın içinde (Cambridge: Cambridge University Press, 1987), s. 168–182.

Burke, Peter, *A Social History of Knowledge from Gutenberg to Diderot* (Cambridge: Polity Press, 2000).

Burke, Peter, "Early Modern Venice as a Center of Information and Communication", John Martin ve Dennis Romano'nun editörlüğünde yayınlanan *Venice Reconsidered*'ın içinde s. 389–419.

Burke, Peter, '"Rome as a Centre of Information and Communication", Pamela Jones ve Thomas Worcester'ın editörlüğünde yayınlanan *From Rome to Eternity*'nin içinde (Leiden: Brill, 2002), s. 253–269.

Caizzi, Bruno, *Dalla posta dei rei alla posta dei tutti: Territorio e comunicazioni in Italia dal XVI secolo all'Unità* (Milano: FrancoAngeli, 1993).

Callinikos, Alex, *Theories and Narratives: Reflections on the Philosophy of History* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995).

Canetti, Elias, *Crowds and Power*, İngilizceye çeviren Carol Stuart (New York: Continuum, 1981).

Canosa, Romano, *Alle origini delle polizie politiche: Gli Inquisitori di Stato a Venezia e a Genova* (Milano: Sugarco, 1989).

Carbone, Salvatore, *Note introduttive ai dispacci al Senato dei rappresentanti diplomatici veneti. Serie: Costantinopoli, Firenze, Inghilterra, Pietroburgo* (Roma: Arti grafiche fratelli Palombi, 1974).

Carnicer García, Carlos J. ve Marcos Rivas, Javier, *Espías de Felipe II: Los servicios secretos del Imperio español* (Madrid: La esfera de los libros, 2005).

Carr, David, "Narrative and the Real World: An Argument for Continuity", *History and Theory* 25, no. 2 (1986), s. 117–131.

Carr-Sanders, Alexander M., *Professions: Their Organizations and Place in Society* (Oxford:

Clarendon Press, 1928).

Carswell, Douglas, *The End of Politics and the Birth of iDemocracy* (Londra: Biteback, 2012).

Casini, Matteo, "Realtà e simboli del Cancellier Grande veneziano in età moderna (sec. XVI–XVII)", *Studi veneziani*, yeni dizi 22 (1991), s. 195–251.

Cattani, Adriano, *Storia dei servizi postali nella Repubblica di Venezia e catalogo dei timbri postali* (Venedik: Tip. Commerciale, 1969).

Cattani, Adriano, "I servizi postali nei territori lombardi della Reppublica di Venezia con particolare riguardo nella città di Crema", *Insula Fulcheria* IX–X (1970–1971), s. 101–113.

Cattani, Adriano, "Storia delle comunicazioni postali veneziane", *Bollettino prefilatelico e storico-postale*'nin içinde, fasc. 33/34 (1983), s. 130–138.

Cecchetti, Bartolomeo, *Gli archivi della Repubblica veneta dal XIII secolo al XIX secolo* (Venedik: Tipografia del commercio, 1865).

Cecchetti, Bartolomeo, "Le scritture occulte nella diplomazia veneziana", *Atti del Regio Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti*, XIV. cilt, III. dizi (1868–69), s. 1185–1213.

Cecchetti, Bartolomeo, "Costituzione istorica degli archivi veneti antichi 1200–1872", *Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti*, 4. dizi, 2. cilt (1872–1873).

Cerioni, Lydia, *La diplomazia sforzesca nella seconda metà del Quattrocento e i suoi cifrari segreti*, 2 cilt, *Fondi e Studi del Corpus Membranarum Italicarum*'un yedinci eseri (Roma: Il Centro di Ricerca, 1970).

Chabod, Federico, "Y a-t-il un État de la Renaissance?" (1956), Federico Chabod, *Scritti sul Rinascimento*'nun içinde (Torino: Einaudi, 1967), s. 603–623.

Chacornac, Paul, *Grandeur et adversité de Jean Trithème, bénédictin, abbé de Spanheim et de Wurtzbourg (1462–1516): La vie, la légende, l'œuvre* (Paris: Éditions Traditionnelles, 1963).

Chambers, David ve Pullan, Brian (editörler), *Venice: A Documentary History* (Londra: Blackwell, 1992).

Chandler, Alfred D., Jr, Strategy and Structure: Chapters in the History of the American Industrial Enterprise (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1962).

Chandler, Alfred D., Jr, "The Railroads: Pioneers in Modern Corporate Management", *Business History Review* 39, no. 1 (1965), s. 16–40.

Chandler, Alfred D., Jr, *The Visible Hand: The Managerial Revolution in American Business* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1977).

Chandler, Alfred D., Jr, Amatori, Franco ve Hikino, Takashi (editörler.), *Big Business and the Wealth of Nations* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997).

Chittolini, Giorgio, Mohlo, Anthony ve Schiera, Pierangelo (editörler), *Origini dello stato: Processi di formazione statale in Italia fra Medioevo ed Età Moderna* (Bologna: Il Mulino, 1994).

Clanchy, Michael T., *From Memory to Written Record: England, 1066–1307* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979).

Clark, Peter ve Rowlinson, Michael, The Treatment of History in Organization Studies: Towards an 'Historic Turn'?", *Business History* 46, no. 3 (2004), s. 331–352.

Clegg, Stewart, *Modern Organizations: Organization Studies in the Postmodern World* (Londra: Sage, 1990).

Cochrane, Eric, *Italy 1530–1630*, editör Julius Kirshner (Londra: Longman, 1988).

Coco, Carla ve Manzonetto, Flora, *Baili veneziani alla Sublime Porta: Storia e caratteristiche dell'ambasciata veneta a Constantinopoli* (Venedik: Stamperia di Venezia, 1985).

Coles, Polly, *The Politics of Washing: Real Life in Venice* (Londra: Hale, 2013).

Collins, James B., *The State in Early Modern France* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995).

Constantini, Vera, *Il sultano e l'isola contesa: Cipro tra eredità veneziana e potere ottomano* (Torino: Unione Tipografico-Editrice Torinese, 2009).

Cooper, John, P. D., *Propaganda and the Tudor State: Political Culture in the Westcountry* (Oxford: Oxford University Press, 2003).

Cooper, John P. D., *The Queen's Agent: Francis Walsingham and the Court of Elizabeth I* (Londra: Faber and Faber, 2011).

Cortés Cortés, Fernando, *Espionagem e Contra-Espionagem numa Guerra Peninsular 1640–1668* (Lizbon: Livros Horizonte, 1989).

Costas, Jana ve Grey, Christopher, "Bringing Secrecy into the Open: Towards a Theorization of the Social Processes of Organizational Secrecy", *Organization Studies* 35, no. 10 (2014), s. 1423–1447.

Costas, Jana ve Grey, Christopher, *Secrecy at Work: The Hidden Architecture of Organizational Life* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2016).

Couto, Dejanirah, "Spying in the Ottoman Empire: Sixteenth-Century Encrypted Correspondence", Francisco Bethencourt ve Florike Egmond'un editörlüğünde yayınlanan *Correspondence and Cultural Exchange in Europe, 1400–1700* isimli kitabın içinde, Robert Muchembled ve William Monter'ın editörlüğünde yayınlanan *Cultural Exchange in Early Modern Europe*'un üçüncü cildi (Cambridge: Cambridge University Press, 2007) s. 274–312.

Cozzi, Gaetano, *Il doge Nicolò Contarini. Ricerche sul patriziato veneziano agli inizi del seicento* (Venedik ve Roma: Istituto per la collaborazione culturale, 1958).

Cozzi, Gaetano, "Cultura politica e religione nella 'pubblica storiografia' veneziana del'500", *Bollettino dell'Istituto di Storia della Società e dello Stato Veneziano* 5–6 (1963), s. 215–294.

Cozzi, Gaetano "Authority and the Law" John R. Hale'in editörlüğünde yayınlanan *Renaissance Venice*'in içinde (Londra: Faber & Faber, 1973), s. 293–345.

Cozzi, Gaetano, "La politica del diritto nella repubblica di Venezia", Gaetano Cozzi'nin editörlüğünde yayınlanan *Stato, società e giudizia nella Repubblica Veneta (sec. XV–XVIII)* isimli kitabın içinde (Roma: Jouvence, 1981), s. 15–151.

Cozzi, Gaetano, *Repubblica di Venezia e stati italiani: Politica e giustizia dal secolo XVI al secolo XVIII* (Torino: Einaudi, 1982).

Cozzi, Gaetano, "La difesa degli imputati nei processi celebrati col rito del Consiglio dei Dieci", Luigi Berlinguer ve Floriana Colao'nun editörlüğünde yayınlanan *Crimine, giustizia e società veneta in età moderna*'nın içinde Milano: Giuffrè, 1989), s. 1–87.

Cozzi, Gaetano, "Venezia regina", *Studi Veneziani* 17 (1989), s. 15–25.

Cozzi, Gaetano, '"Venezia nello scenario europeo", Gaetano Cozzi, Michael Knapton, ve Giovanni Scarabello'nun editörlüğünde yayınlanan *La Repubblica di Venezia nell'età moderna. Dal 1517 alla fine della Repubblica* (Torino: Unione Tipografico-Editrice Torinese, 1992), s. 3–200.

Crouzet-Pavan, Elizabeth, "Towards an Ecological Understanding of the Myth of Venice", John Martin ve Dennis Romano'nun editörlüğünde yayınlanan *Venice Reconsidered: The History and Civilization of an Italian City-state, 1297–1797* isimli kitabın içinde (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2000), s. 39–64

Cummings, Stephen ve Bridgman, Todd, '"The Relevant Past: Why the History of Management Should Be Critical for our Future", *Academy of Management Learning & Education* 10, no. 1 (2011), s. 77–93

Cummings, Stephen, Bridgman, Todd, Hassard, Todd ve Rowlinson, Michael, *A New History of Management* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017).

Dall'Aglio, Stefano, *The Duke's Assassin: Exile and Death of Lorenzino De' Medici, transl. Donald Weinstein* (New Haven, CT ve Londra: Yale University Press, 2015).

Dalla Santa, Giuseppe, "Il tipografo dalmata Bonino de Boninis, 'confidente' della Reppublica di Venezia, decano della Cattedrale di Treviso (a. 1454–1528)", *Nuovo Archivio Veneto* XV (1915), s. 174–206.

Dambrogio, Jana, "Historic Letterlocking: The Art and Security of Letter Writing", *Book Arts/Arts du Livre Canada* 5, no. 2 (2014), s. 21–23.

Dandelet, Thomas J., *Spanish Rome 1500–1700* (New Haven, CT: Yale University Press, 2001).

Davids, Karel (editör), "Openness and Secrecy in Early Modern Science", *Special Issue, Early Science and Medicine* 10, no. 3 (2005), s. 341–434.

Davies, D. W., *Elizabethans Errant: The Strange Fortunes of Sir Thomas Sherley and his Three Sons, as well in the Dutch Wars as in Muscovy, Morocco, Persia, Spain and the Indies* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1967).

Davis, James C., "Shipping and Spying in the Early Career of a Venetian Doge, 1492–1502", *Studi Veneziani* XVI (1974), s. 97–108.

Davis, Robert C., *Shipbuilders of the Venetian Arsenal: Workers and Workplace in the Preindustrial City* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1991).

Deacon, Richard, *A History of the British Secret Service* (Londra: Panther Books, 1990).

Decker, Stephanie, The Silence of the Archives: Business History, Postcolonialism and Archival Ethnography", *Management & Organization History* 8, no. 2 (2013), s. 155–173.

Delaforce, Angela, "The Collection of Antonio Pérez, Secretary of State to Philip II", *The Burlington Magazine* 124 (1982), s. 742–753.

De Leeuw, Karl, The Black Chamber in the Dutch Republic during the War of the Spanish Succession and its Aftermath, 1707–1715", *Historical Journal* 42, no. 1 (1999), s. 133–156.

De Leeuw, Karl, "Cryptology in the Dutch Republic: A Case Study", Karl de Leeuw ve Jan Bergstra'nın editörlüğünde yayınlanan *The History of Information Security: A Comprehensive Handbook*'un içinde (Amsterdam: Elsevier, 2007), s. 327–368.

Denores, Giorgio, *A Discourse on the Island of Cyprus and on the Reasons for the True Succession in that Kingdom*, editör Paschalis M. Kitromilides (Venedik: Hellenic Institute of Byzantine and Post-Byzantine Studies, 2006).

De Peppo, Paola, "'Memorie di veneti cittadini.' Alvise Dardani, 'cancellier grande'", *Studi veneziani*, yeni dizi 8 (1984), s. 413–453.

De Vivo, Filippo, "The Diversity of Venice and her Myths in Recent Historiography", *The Historical Journal* 47, no. 1 (2004), s. 169–177.

De Vivo, Filippo, *Information and Communication in Venice: Rethinking Early Modern Politics* (Oxford: Oxford University Press, 2009).

De Vivo, Filippo, "Ordering the Archive in Early Modern Venice (1400–1650)", *Archival Science* 10, no. 3 (2010), s. 231–248.

De Vivo, Filippo, *Patrizi, informatori, barbieri: politica e communicazione a Venezia nella prima età moderna* (Milano: Giangiacomo Feltrinelli Editore, 2012).

De Vivo, Filippo, ', "Cœur de l'État, lieu de tension: le tournant archivistique vu de Venise (XVe–XVIIe siècle)", *Annales. Histoire, Sciences Sociales* 68, no. 3 (2013), s. 699–728.

Devos, Jérôme P, *Les chiffres de Philippe II: 1555–1598, et du "Despacho universal" durant le 17e siècle* (Brüksel: Académie Royale de Belgique, 1950).

De Zanche, Luciano, "I vettori dei dispacci diplomatici veneziani tra e per Censtantinopoli", *Archivio per la storia postale, comunicazioni e società 1*, no. 2 (1999), s. 19–43.

De Zanche, Luciano, *Tra Costantinopoli e Venezia: Dispacci di Stato e lettere di mercanti dal basso Medioevo alla caduta della Serenissima* (Prato: Istituto di Studi Storici Postali, 2000).

Dewald, Jonathan, "Crisis, Chronology, and the Shape of European Social History", *American Historical Review* 113, no. 4 (Ekim 2008), s. 1031–1052.

Dixon, C. Scott, *The Reformation in Germany* (Oxford: Blackwell, 2002).

Donati, Lamberto, "Bonino de Boninis Stampatore", *Archivio Storico per la Dalmazia* II, iii (1927), s. 55–64.

Dooley, Brendan, *A Social History of Scepticism: Experience and Doubt in Early Modern Culture* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1999).

Dooley, Brendan (editör), The Dissemination of News and the Emergence of Contemporaneity in Early Modern Europe (Farnham: Ashgate, 2010).

Dooley, Brendan ve Baron, Sabrina A. (editörler), *The Politics of Information in Early Modern Europe* (Londra: Routledge, 2012).

Doria, Giorgio, "Conoscenza del mercato e sistema informativo: Il know-how dei mercanti finanzieri genovesi nei secoli XVI e XVII", Aldo De Maddalena ve Herman Kellenbenz'in editörlüğünde yayınlanan *La repubblica internazionale del denaro tra XV e XVII secolo*'nun içinde (Bologna: Il Mulino, 1986), s. 57–115.

Dover, Paul M. (editör), *Secretaries and Statecraft in the Early Modern World* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2016).

Down, Simon, "The Use of History in Business and Management, and Some Implications for Management Learning", *Management Learning* 32, no. 3 (2001), s. 393–410.

Dursteler, Eric R., "The Bailo in Constantinople: Crisis and Career in Venice's Early Modern Diplomatic Corps", *Mediterranean Historical Review* 16, no. 2 (2001), s. 1–30.

Dursteler, Eric R., *Venetians in Constantinople: Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2006).

Dursteler, Eric R., "Power and Information: The Venetian Postal System in the Early Modern Eastern Mediterranean", Diogo R. Curt, Eric R. Dursteler, Julius Kirshner ve Francesca Trivellato'nun editörlüğünde yayınlanan *From Florence to the Mediterranean: Studies in Honour of Anthony Molho*'nun içinde (Floransa: Leo S. Olschki, 2009), s. 601–623.

Dursteler, Eric R., *Renegade Women: Gender, Identity, and Boundaries in the Early Modern Mediterranean* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2011).

Eamon, William, *Science and the Secrets of Nature: Books of Secrets in Medieval and Early Modern Culture* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1994).

Eamon, William, *The Professor of Secrets: Mystery, Medicine, and Alchemy in Renaissance Italy* (Washington DC: National Geographic Society, 2010).

Edwards, John R. ve Newell, Edmund, "The Development of Industrial Cost and Management Accounting before 1850: A Survey of the Evidence", *Business History* 33, no. 1 (1991), s. 35–57.

Einstein, Elizabeth, *The Printing Press as an Agent of Change*, iki cilt, (Cambridge: Cambridge University Press, 1979).

Elliott, John H., *Imperial Spain 1469–1716* (Londra: Edward Arnold, 1963).

Elton, Geoffrey R., *Policy and Police: The Enforcement of the Reformation at the Time of Thomas Cromwell* (Cambridge: Cambridge University Press, 1972).

Elukin, Jonathan M., "Keeping Secrets in Medieval and Early Modern English Government", Gisela Engel, Brita Rang, Klaus Reichert, Heide Wunder ve Jonathan Elukin'in editörlüğünde yayınlanan *Das Geheimnis am Beginn der europäischen Moderne* (Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2002), s. 109–129.

Engels, Marie-Christine, *Merchants, Interlopers, Seamen and Corsairs: The 'Flemish' Community in Livorno and Genoa (1615–1635)* (Hilversum: Verloren, 1997).

Escudero, José Antonio, *Los secretarios de Estado y del Despacho, 1474–1724*, iki cilt, (Madrid: Istituto de Estudios Administrativos, 1969).

Ezzamel, Mahnoud, "Work Organization in the Middle Kingdom, Ancient Egypt", *Organization* 11, no. 4 (2004), s. 497–537.

Fabris, Antonio, "Artisanat et culture: recherches sur la production vénitienne et le marché ottoman au XVIe siècle", *Arab Historical Review for Ottoman Studies* 3–4 (1991), s. 51–60. Fassina, Giacomo, "Factiousness, Fractiousness or Unity? The Reform of the Council of Ten in 1582–1583", *Studi Veneziani*, yeni seri, 54 (2007), s. 89–118.

Febvre, Lucien ve Martin, Henri-Jean, *L'apparition du livre* (Paris: Albin Michel, 1958).

Ferguson, *John, Bibliographical Notes on Histories of Inventions and Books of Secrets* (Glasgow: Glasgow University Press, 1883).

Ferguson, Niall, *The Great Degeneration: How Institutions Decay and Economies Die* (Londra ve New York: Penguin, 2013).

Findlay, Ronald ve O'Rourke, Kevin H., *Power and Plenty: Trade, War, and the World Economy in the Second Millennium* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2007).

Finlay, Robert, *Politics in Renaissance Venice* (Londra: Ernst Benn, 1980).

Fletcher, Catherine, *The Black Prince of Florence: The Spectacular Life and Treacherous World of Alessandro de' Medici* (Londra: Bodley Head, 2016).

Flinders, Matthew, *Defending Politics: Why Democracy Matters in the 21st Century* (Oxford: Oxford University Press, 2012).

Flinders, Matthew, "The General Rejection? Political Disengagement, Disaffected Democrats and 'Doing Politics' Differently", *Parliamentary Affairs* 68, Special Issue Supplement "Britain Votes" (2015), s. 241–254.

Fogel, Robert W., Fogel, Enid M., Grotte, Nathaniel ve Guglielmo, Mark, *Political Arithmetic: Simon Kuznets and the Empirical Tradition in Economics* (Chicago, IL: University of Chicago Press, 2013).

Foucault, Michel, *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France (1977–1978)*, İngilizceye çeviren Graham Burchell (New York: Palgrave Macmillan, 2007).

Fournier, Valerie, "The Appeal to 'Professionalism' as a Disciplinary Mechanism", *The Sociological Review* 47, no. 2 (1999), s. 280–307.

Fragniez, Gustave, *Le Père Joseph et Richelieu (1577–1638)*, iki cilt, (Paris: Hachette, 1894).

Frankopan, Peter, *The Silk Roads: A New History of the World* (Londra: Bloomsbury, 2015).

Franzoi, Umberto, *Itinerari segreti nel Palazzo Ducale di Venezia* (Treviso: Canova, 1995).

Fraser, Peter, *The Intelligence of the Secretaries of State and their Monopoly of Licensed News* (Cambridge: Cambridge University Press, 1956).

Freidson, Eliot, *Profession of Medicine: A Study of the Sociology of Applied Knowledge* (New York: Dodd, Mead, 1970).

Friedenwald, Harry, *Jewish Luminaries in Medical History and a Catalogue of Works Bearing on the Subject of the Jews and Medicine from the Private Library of Harry Friedenwald* (Baltimore, MD: Johns Hopkins Press, 1946).

Frigo, Daniela (editör), *Politics and Diplomacy in Early Modern Italy: The Structure of Diplomatic Practice, 1450–1800* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000).

Frigo, Daniela, "'Small States' and Diplomacy: Mantua and Modena", in Daniela Frigo (editör), *Politics and Diplomacy in Early Modern Italy: The Structure of Diplomatic Practice, 1450–1800* isimli kitabın içinde, (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), s. 147–75.

Fritz, Paul S., "The Anti-Jacobite Intelligence System of the English Ministers, 1715–1745", *Historical Journal* 16, no. 2 (1973), s. 265–289.

Fubini, Riccardo, "La figura politica dell'ambasciatore negli sviluppi dei regimini oligarchici quattrocenteschi", *Forme e tecniche del potere della città (secoli 14–17)* isimli kitabın içinde, (Perugia: Annali della facoltà di scienze politiche, Materiali di Storia 4, 1979–80), s. 33–59

Fulin, Rinaldo, "Documenti per servire alla storia della tipografia veneziana", *Archivio Veneto* 23 (1882), s. 84–212.

Fusaro, Maria, *Uva passa. Una guerra commerciale tra Venezia e l'Inghilterra, 1540–1640* (Venedik: Il Cardo, 1997).

Fusaro, Maria, *Political Economies of Empire in the Early Modern Mediterranean: The Decline of Venice and the Rise of England 1450–1700* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015).

Gábor, Ágoston, "A Flexible Empire: Authority and its Limits on the Ottoman Frontiers', *International Journal of Turkish Studies* 9, no. 1–2 (2003), s. 15–31.

Gaeta, Franco, "Storiografia, coscienza nazionale e politica culturale nella Venezia del Rinascimento", Girolamo Arnaldi ve Manilo Pastore Stocchi'nin editörlüğünde yayınlanan *Storia della cultura veneta, 3/1—Dal primo Quattrocento al Concilio di Trento*'nın içinde (Vicenza: Neri Pozza, 1980), s. 1–91.

Galambos, Louis, "The Emerging Organizational Synthesis in Modern American History", *Business History Review* 44, no. 3 (1970), s. 279–290.

Galambos, Louis, "Technology, Political Economy and Professionalization: Central Themes of the Organizational Synthesis", *Business History Review* 57, no. 4 (1983), s. 471–493.

Galambos, Louis, "Recasting the Organizational Synthesis: Structure and Process in the Twentieth and Twenty-First Centuries", *Business History Review* 79, no. 1 (2005), s. 1–38.

Galtarossa, Massimo, *Mandarini veneziani: La cancelleria ducale del Settecento* (Roma: Aracne, 2009).

Gamberini, Andrea ve Lazzarini, Isabella (editörler), *The Italian Renaissance State* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012).

Geertz, Clifford, *The Interpretation of Cultures* (New York: Basic Books, 1973).

Gergen, Kenneth J. ve Davis, Keith E. (editörler), *The Social Construction of the Person* (New York: Springer-Verlag, 1985).

Giannetto, Francesco, '"Il servizio di posta veneziano nella Roma di Paolo IV secondo i dispacci di Bernardo Navagero (1555–1558)", *Clio* 26 (1990), s. 123–138.

Gilbert, Felix, Venice in the Crisis of the League of Cambrai", John R. Hale'in yayınlandığı *Renaissance Venice* (Londra: Faber & Faber, 1973), s. 274–92.

Gioia, Cristina, "Aristocratic Bandits and Outlaws: Stories of Violence and Blood Vendetta on the Border of the Venetian Republic (16th–17th Century)", Steven G. Ellis ve Luďa Klusáková'nın editörlüğünde yayınlanan *Imagining Frontiers, Contesting Identities*'in içinde (Pisa: Edizioni Plus–Pisa University Press, 2007), s. 97–107.

Gioia, Dennis A. ve Thomas, James B., "Image, Identity and Issue Interpretation: Sensemaking during Strategic Change in Academia", *Administrative Science Quarterly* 41, no. 3 (1996), s. 370–403.

Gliozzi, Mario, "Sulla Natura dell' 'Academia de' Secreti' di Giovan Battista Porta", *Archives internationales d'histoire des sciences*'in içinde 3 (1950), s. 536–541.

Godfrey, Paul C., Hassard, John, O'Connor, Ellen, Rowlinson, Michael ve Ruef, Martin, "What is Organizational History? Toward a Creative Synthesis of History and Organization Studies", *Academy of Management Review* 4, no. 4 (2016), s. 590–608.

Grendler, Paul F., *The Roman Inquisition and the Venetian Press, 1540–1605* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1977).

Grendler, Paul F., *Schooling in Renaissance Italy: Literacy and Learning, 1300–1600* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1989).

Grey, Christopher, "'We Are All Managers Now'; 'We Always Were': On the Development and Demise of Management", *Journal of Management Studies* 36, no. 5 (1999), s. 561–585.

Grey, Christopher, *Decoding Organization: Bletchley Park, Codebreaking and Organization Studies* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012).

Grint, Keith, *The Arts of Leadership* (Oxford: Oxford University Press, 2000).

Grubb, James S., "When Myths Lose Power: Four Decades of Venetian Historiography", *Journal of Modern History* 58 (1986), s. 43–94.

Grubb, James S., "Memory and Identity: Why Venetians Didn't Keep *Ricordanze*", *Renaissance Studies* 8, no. 4 (1994), s. 375–387.

Grubb, James S., "Elite Citizens", John Martin ve Dennis Romano'nun yayına hazırladığı *Venice Reconsidered: The History and Civilization of an Italian City State, 1297–1797* isimli kitabın içinde (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2000), s. 339–364.

Guerrazzi, Francesco D., *Vita di Andrea Doria*, 2 cilt, (Milano: Guigoni, 1864).

Guilmartin, John F., Jr, *Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century* (Cambridge: Cambridge University Press, 1974).

Gunn, Steven, "Politic History, New Monarchy and State Formation: Henry VII in European Perspective", *Historical Research* 82, no. 217 (2009): 380–392.

Gürkan, Emrah Safa, "The Efficacy of Ottoman Counter-Intelligence in the 16th Century", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 65, no. 1 (2012), s. 1–38.

Gürkan, Emrah Safa, "Espionage in the 16th Century Mediterranean: Secrecy, Diplomacy, Mediterranean Go-Betweens and the Ottoman Habsburg Rivalry", yayınlanmamış doktora tezi (Georgetown Üniversitesi, 2012).

Gürkan, Emrah Safa, "Mediating Boundaries: Mediterranean Go-Betweens and Cross-Confessional Diplomacy in Constantinople, 1560–1600", *Journal of Early Modern History* 19, no. 2–3 (2015), s. 107–128.

Gürkan, Emrah Safa, "Touting for Patrons, Brokering Power, and Trading Information: Trans-Imperial Jews in Sixteenth-Century Istanbul", Emilio Sola Castaño ve Gennaro Varriale'nin editörlüğünde yayınlanan *Detrás de las apariencias. Información y espionaje (siglos XVI–XVII)* isimli kitabın içinde (Madrid: Universidad de Alcalá. Servicio de Publicaciones, 2015), s. 127–151.

Gürkan, Emrah Safa, *Sultanın Casusları: 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları* (İstanbul: Kronik Kitap, 2017).

Gürkan, Emrah Safa, "Laying Hands on Arcana Imperii: Venetian Baili as Spymasters in Sixteenth-Century Istanbul", Paul Maddrell, Christopher Moran, Ioanna Iordanou, ve Mark Stout'un editörlüğünde yayınlanan *Spy Chiefs Volume II: Intelligence Leaders in Europe, the Middle East, and Asia*'nın içinde (Washington DC: Georgetown University Press, 2018), s. 67–96.

Habermas, Jürgen, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into the Category of Bourgeois Society*, İngilizceye çevirenler Thomas Burger ve Frederic Lawrence, (Cambridge, MA: MIT Press, 1989).

Hanley, Sarah, "Engendering the State: Family Formation and State Building in Early Modern France", *French Historical Studies* 16, no. 1 (İlkbahar, 1989), s. 4–27.

Hanß, Stefan, "Baili and Ambassadors", Maria Pia Pedani'nin yayına hazırladığı *Il Palazzo di Venezia a Istanbul e i suoi antichi abitanti/İstanbul'daki Venedik Sarayı ve Eski Yaşayanları*'nın içinde (Venedik: Edizioni Ca' Foscari, 2013), s. 35–52.

Hassiotis, Giovanni K., "Venezia e i domini veneziani tramite di informazioni sui turchi per gli spagnoli nel secolo XVI", Beck, Manoussakas ve Pertusi'nin tarafından yayınlanan *Venezia centro di mediazione*'nin içinde, s. 117–136.

Held, David ve McGrew, Anthony G., *Globalization/Anti-Globalization: Beyond the Great Divide*, ikinci baskı (Cambridge: Polity, 2007).

Herman, Michael, *Intelligence Power in Peace and War* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996).

Hess, Andrew C., "The Battle of Lepanto and its Place in Mediterranean History", *Past & Present* 57, no. 1 (1972), s. 53–73.

Hill, Christopher, *Society and Puritanism in Pre-Revolutionary England* (New York: Schocken Books, 1964).

Hobsbawm, E. J., *The Age of Revolution, 1789–1848* (Cleveland, OH: World Publishing Company, 1962).

Hobsbawm, E. J., *Labouring Men: Studies in the History of Labour* (New York: Basic Books, 1965).

Hofmann, Georg, "Griechische Patriachen un römische Päpste: Untersuchungen un Texte", *Orientalia Christiana* 76, (1932), s. 221–304.

Holt, Mack, P., *The French Wars of Religion, 1562–1629*, ikinci baskı (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).

Hopkins, Antony G. (editör), *Globalization in World History* (Londra: Pimlico, 2002).

Horodowich, Elizabeth, "The Gossiping Tongue: Oral Networks, Public Life and Political Culture in Early Modern Venice", *Renaissance Studies* 19, no. 1 (2005), s. 22–45.

Hoskin, Keith W., "Examining Accounts and Accounting for Management: Inverting Understandings of 'the Economic'", Alan McKinlay ve Ken Starkey'in editörlüğünde yayınlanan *Foucault, Management and Organization Theory: From Panopticon to Technologies of Self* in içinde (Londra: Sage, 1998), s. 93–110.

Hoskin, Keith W., "Getting to the Surface of Things: Foucault as a Theorist and Historian of Management and Accounting", Alan McKinley ve Eric Pezet'nin editörlüğünde yayınlanan *Foucault and Managerial Governmentality: Rethinking the Management of Populations, Organizations and Individuals* (New York and Abington: Routledge, 2017), s. 33–53.

Hoskin, Keith W. ve Macve, Richard H., "Accounting and the Examination: A Genealogy of Disciplinary Power", *Accounting, Organizations and Society* 11, no. 2 (1986), s. 105–136.

Hoskin Keith W. ve Macve, Richard H., "The Genesis of Accountability: The West Point Connections", *Accounting, Organizations and Society* 13, no. 1 (1988), s. 37–73.

Hoskin Keith W. ve Macve, Richard H., "Reappraising the Genesis of Managerialism A Re-Examination of the Role of Accounting at the Springfield Armory, 1815–1845", *Accounting, Auditing and Accountability Journal* 7, no. 2 (1994), s. 4–29.

Howard, Deborah, "Cultural Transfer between Venice and the Ottomans in the Fifteenth and Sixteenth Centuries", Herman Roodenburg'un editörülüğünde yayınlanan *Forging European Identities, 1400–1700* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), s. 138–177.

Hyde, John Kenneth, "The Role of Diplomatic Correspondence and Reporting", Daniel Philip Waley'nin editörlüğünde yayınlanan *Literacy and its Uses: Studies on Late Medieval Italy* (Manchester: Manchester University Press, 1993), s. 217–259.

Illardi, Vincent, *Studies in Italian Renaissance Diplomatic History* (Londra: Variorum Reprints, 1986).

Infelise, Mario, "Professione reportista: Copisti e gazzettieri nella Venezia del Seicento", Stefano Gaspari, Giovanni Levi ve Pierandrea Moro'nun editörlüğünde yayınlanan *Venezia. Itinerari per la storia della città*'nın içinde (Bologna: Il Mulino, 1997), s. 193–219.

Infelise, Mario, *Prima dei giornali: Alle origini della pubblica informazione* (Bari: Laterza, 2002).

Infelise, Mario, "Roman Avvisi: Information and Politics in the Seventeenth Century", Gianvittorio Signorotto ve Maria Antonietta Visceglia'nın editörlüğünde yayınlanan *Court and Politics in Papal Rome, 1492–1700*'ın içinde (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), s. 212–228.

Infelise, Mario, "From Merchants' Letters to Handwritten Political Avvisi: Notes on the Origins of Public Information", Francisco Bethencourt ve Florike Egmond'un editörlüğünde yayınlanan *Correspondence and Cultural Exchange in Europe, 1400–1700*'ın içinde, Robert Muchembled ve William Monter'ın editörlüğünde yayınlanan *Cultural Exchange in Early Modern Europe*'un 3. cildi (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), s. 33–52.

Infelise, Mario, "News Networks between Italy and Europe", in Brendan Dooley'nin editörlüğünde yayınlanan *The Dissemination of News and the Emergence of Contemporaneity in Early Modern Europe*'un içinde (Farnham: Ashgate, 2010), s. 51–67.

Infelise, Mario, "The History of a Word: Gazzetta/Gazette", Joad Raymond ve Noah Moxham'ın editörlüğünde yayınlanan *News Networks in Early Modern Europe*'un içinde (Leiden: Brill, 2016), s. 243–261.

Infelise, Mario ve Sturaiti, Anastasia (editörler), *Venezia e la guerra di Morea. Guerra, politica e cultura alla fine del '600* (Milano: FrancoAngeli, 2005).

Iordanou, Ioanna, "Maritime Communities in Late Renaissance Venice: The Arsenalotti and the Greeks", yayınlanmamış doktora tezi (The University of Warwick, 2008).

Iordanou, Ioanna, "Pestilence, Poverty, and Provision: Re-evaluating the Role of the Popolani in Early Modern Venice", *The Economic History Review* 69, no. 3 (2016), s. 801–822.

Iordanou, Ioanna, "What News on the Rialto? The Trade of Information and Early Modern Venice's Centralized Intelligence Organization", *Intelligence and National Security* 31, no. 3 (2016), s. 305–326.

Iordanou, Ioanna, "The Professionalization of Cryptology in Sixteenth-Century Venice", *Enterprise and Society* 19, no. 4 (2018), s. 979–1013.

Iordanou, Ioanna, "The Spy Chiefs of Renaissance Venice: Intelligence Leadership in the Early Modern World", Paul Maddrell, Christopher Moran, Ioanna Iordanou ve Mark Stout'un editörlüğünde yayınlanan *Spy Chiefs Volume II: Intelligence Leaders in Europe, the Middle East, and Asia*'nın içinde (Washington DC: Georgetown University Press, 2018), s. 43–66.

Ivetic, Edigi, "Gli uscocchi fra mito e storiografia", Mauro Gaddi ve Andrea Zannini'nin editörlüğünde yayınlanan *"Venezia non è da guerra": L'Isontino, la società friulana e la Serenissima nella guerra di Gradisca (1615–1617)* isimli kitabın içinde (Udine: Forum, 2008), s. 389–397.

Jacks, Philip ve Caferro, William, *The Spinelli of Florence: Fortunes of a Renaissance Merchant Family* (University Park, PA: The Pennsylvania State University Press, 2001).

Jacob, P. L., *La Cryptographie: ou l'art d'écrire en chiffres* (Paris: Adolphe Delahays, 1858). Jarè, Giuseppe, *Abramo Colorni: Ingegnero mantovano del secolo XVI: Cenni con documenti inediti* (Mantua: Balbiani, 1874).

Jarè, Giuseppe, *Abramo Colorni. Ingegnere di Alfonso II d'Este: Nuove ricerche* (Ferrara: Premiate Tipografia Sociale, 1891).

Johnson, Paul, C., *Secrets, Gossip, and Gods: The Transformation of Brazilian Candomblé* (New York: Oxford University Press, 2002).

Johnson, Paul, C., "Secretism and the Apotheosis of Duvalier", *Journal of the American Academy of Religion* 74, no. 2 (2006), s. 420–445.

Jones, Eric L., *The European Miracle: Environments, Economies and Geopolitics in the History of Europe and Asia* (Cambridge: Cambridge University Press, 1981).

Juárez Valero, Eduardo, *Venecia y el secreto del vidrio: Cuatrocientos años de monopolio* (Madrid: Catarata, 2013).

Jütte, Daniel, *The Age of Secrecy: Jews, Christians, and the Economy of Secrets, 1400–1800*, istisna olmak üzere, İngilizceye çeviren Jeremiah Riemer, (New Haven, CT: Yale University Press, 2015).

Jütte, Daniel, *The Straight Gate: Thresholds and Power in Western History* (New Haven, CT: Yale University Press, 2015).

Kagan, Richard L., "Arcana Imperii: Mapas, ciencia y poder en la corte de Felipe IV", Felipe Pereda ve Fernando Marías'ın editörlüğünde yayınlanan *El atlas del rey planeta: La "Descripción" de España y de las costas y puertos de sus reinos de Pedro Texeira (1634)* isimli kitabın içinde (Hondarribia: Nerea, 2002), s. 49–70.

Kahn, David, *The Codebreakers: The Story of Secret Writing* (Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1966).

Kamen, Henry, *Philip of Spain* (New Haven, CT: Yale University Press, 1997).

Kayaalp, Pinar, *The Empress Nurbanu and Ottoman Politics in the Sixteenth Century: Building the Atik Valide* (Abingdon and New York: Routledge, 2018).

Kettering, Sharon, *Patrons, Brokers, and Clients in Seventeenth-Century France* (Oxford: Oxford University Press, 1986).

Kidwell, Carol, *Pietro Bembo: Lover, Linguist, Cardinal* (Montreal-Kingston: McGillQueen's University Press, 2004).

King, James E., *Science and Rationalism in the Government of Louis XIV 1661–1683*, (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1949).

Kippemberg, Hans G. ve Stroumsa, Guy G., (editörler), *Secrecy and Concealment: Studies in the History of Mediterranean and Near Eastern Religions* (Leiden: Brill, 1995).

Kipping, Matthias ve Üsdiken, Behlül, "History in Organization and Management Theory: More Than Meets the Eye", *The Academy of Management Annals* 8, no. 1 (2014), s. 535–588.

Kissinger, Henry, A., *Diplomacy* (New York: Simon & Schuster, 1994).

Kissling, Hans J., "Türkenfurcht und Türkenhoffnung im 15./16. Jahrhundert: Zur Geschichte eines 'Komplexes'", *Südost-Forschungen* 23 (1964), s. 1–18.

Kissling, Hans J., "Venezia come centro di informazioni sui Turchi", Hans G. Beck, Manoussos Manoussakas ve Agostino Pertusi'nin editörlüğünde yayınlanan *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente (Secoli XV–XVI). Aspetti e problemi*'nin içinde (Floransa: Leo S. Olschki, 1977), s. 97–109.

Klopp, Charles, *Sentences: The Memoirs and Letters of Italian Political Prisoners from Benvenuto Cellini to Aldo Moro* (Toronto: University of Toronto Press, 1999).

Knapton, Michael, "Il Consiglio dei X nel governo della Terraferma: Un'ipotesi interpretativa per il secondo Quattrocento", Amelio Tagliaferri'nin editörlüğünde yayınlanan *Atti del Convegno Venezia e la Terraferma attraverso le relazioni dei Rettori*'nin içinde (Milano: Giuffrè, 1981), s. 235–260.

Knapton, Michael, "Tra dominante e dominio (1517–1630)", Gaetano Cozzi, Michael Knapton ve Giovanni Scarabello'nun editörlüğünde yayınlanan *La Repubblica di Venezia nell'età moderna*'nın içinde, s. 201–549.

Knapton, Michael, "Venice and the Terraferma", Andrea Gamberini ve Isabella Lazzarini'nin editörlüğünde yayınlanan *The Italian Renaissance State*'in içinde, (Cambridge: Cambridge University Press, 2012), s. 132–155.

Knightley, Philip, *The Second Oldest Profession: Spies and Spying in the Twentieth Century* (Londra: Deutsch, 1987).

Koselleck, Reinhart, *Critique and Crisis: Enlightenment and the Pathogenesis of Modern Society* (Cambridge, MA: MIT Press, 1988).

Koselleck, Reinhart, *Futures Past: On the Semantics of Historical Time* (New York: Columbia University Press, 2004).

Krstić, Tijana, "Of Translation and Empire: Sixteenth-Century Ottoman Imperial Translators as Renaissance Go-Betweens", Christine Woodhead'in editörlüğünde yayınlanan *The Ottoman World*'ün içinde (Londra ve New York: Routledge, 2012), s. 130–142.

Kuhn, Thomas S, *The Structure of Scientific Revolutions*, ikinci baskı (Chicago, IL: University of Chicago Press, 1970).

Kuznets, Simon, *Modern Economic Growth: Rate, Structure, and Spread* (New Haven, CT: Yale University Press, 1966).

Lacchin, Enrico, *Di Francesco Pianta, junior, bizzarro e capriccioso scultore in legno del barocco veneziano e dei suoi 'geroglifici' nella scuola di San Rocco* (Venedik: Emiliana Editrice, 1930).

Lamansky, Vladimir, *Secrets d'état de Venise: Documents, extraits, notices et études servant à éclaircir les rapports de la Seigneurie avec les Grecs, les Slaves et la Porte ottomane, à la fin du XVe et au XVIe siècle* (Saint Petersburg: Imprimerie de l'Académie impériale des sciences, 1884).

Lanaro, Paola (editör), *At the Centre of the Old World: Trade and Manufacturing in Venice and on the Venetian Mainland (1400–1800)* (Toronto: Centre for Reformation and Renaissance Studies, 2006).

Landes, David S., *The Wealth and Poverty of Nations: Why Some Are so Rich and Some So Poor* (Londra: Abacus, 1999).

Lane, Frederic C., "The Rope Factory and Hemp Trade of Venice in the Fifteenth and Sixteenth Centuries", *Journal of Economics and Business History* IV, ilave (1932), s. 830–47.

Lane, Frederic C., *Venetian Ships and Shipbuilders of the Renaissance* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1934).

Lane, Frederic C., *Andrea Barbarigo: Merchant of Venice, 1418–1449* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1944).

Lane, Frederic C., *Venice: A Maritime Republic* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1973).

Lane, Frederic C., *I mercanti di Venezia* (Torino: Einaudi, 1982).

Langley, Ann, "Strategies for Theorizing from Process Data", *Academy of Management Review* 24, no. 4 (1999), s. 691–710.

Larson, Magali S., *The Rise of Professionalism: A Sociological Analysis* (Berkeley, CA: University of California Press, 1977).

Lazari, Vincenzo, "Cenni intorno alle legazioni venete alla porta ottomana nel secolo XVI", Eugenio Albèri'nin editörlüğünde yayınlanan *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*'nun içinde, dizi III, cilt III (Floransa: Società Editrice Fiorentina, 1855), s. xiii–xx.

Lazonick, William, *Business Organization and the Myth of the Market Economy* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991).

Lazzarini, Isabella, "Renaissance Diplomacy", Andrea Gamberini ve Isabella Lazzarini'nin editörlüğünde yayınlanan *The Italian Renaissance State*'in içinde, (Cambridge: Cambridge University Press, 2012) s. 425–443.

Lazzarini, Isabella, "I circuiti mercantili della diplomazia italiana nel Quattrocento", Lorenzo Tanzini ve Sergio Tognetti'nin editörlüğünde yayınlanan *Il governo dell'economia: Italia e penisola iberica nel basso Medioevo*'nun içinde (Roma: Viella, 2014), s. 155–177.

Lazzarini, Isabella, *Communication and Conflict: Italian Diplomacy in the Early Renaissance, 1350–1520* (Oxford: Oxford University Press, 2015).

Lee, Sidney, *Dictionary of National Biography*, 59. cilt (Londra: Smith, Elder & Company, 1899).

Lencioni Novelli, Roberta, *Celio Malespini tra biografia e novella* (Napoli: Linguori, 1983).

Levin, Michael J., *Agents of Empire: Spanish Ambassadors in Sixteenth-Century Italy* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2005).

Lipartito, Kenneth, "Reassembling the Economic: New Departures in Historical Materialism", *American Historical Review* 121, no. 1 (Şubat 2016), s. 101–139.

Lonardi, Simone, "L'anima dei governi. Politica, spionaggio e segreto di stato a Venezia nel secondo Seicento (1645–1699)", yayınlanmamış doktora tezi (Padova Üniversitesi, 2015).

Long, Pamela, *Openness, Secrecy, Authorship: Technical Arts and the Culture of Knowledge from Antiquity to the Renaissance* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2001).

Lowry, Martin, "The Reform of the Council of Ten in 1582–3: An Unsettled Problem?", *Studi Veneziani* 13 (1971), s. 275–310.

Lucas, Scott, *Freedom's War: The American Crusade against the Soviet Union 1945–56* (Manchester: Manchester University Press, 1999).

Lucas, Scott, "Mobilizing Culture: The State-Private Network and the CIA in the Early Cold War", Dale Carter ve Robin Clifton'un editörlüğünde yayınlanan *War and Cold War in American Foreign Policy 1942–62* isimli kitabın içinde (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011), s. 83–107.

Luzzatto, Gino, *Studi di storia economica veneziana* (Padova: CEDAM, 1954).

Luzzatto, Gino, *Storia economica di Venezia dall'XI al XVI secolo* (Venedik: Centro Internazionale delle Arti e del Costume, 1961).

Macchi, Mauro, *Istoria del Consiglio dei Dieci* (Torino: Fontana, 1848).

McClure, George W., "The Artes and the Ars moriendi in Late Renaissance Venice: The Professions in Fabio Glissenti's Discorsi morali contra il dispiacer del morire, detto Athanatophilia (1596)", *Renaissance Quarterly* 51, no. 1 (İlkbahar 1998), s. 92–127.

McIver, Katherine A., *Women, Art, and Architecture in Northern Italy, 1520–1580: Negotiating Power* (Farnham: Ashgate, 2006).

Mackenney, Richard, "Guilds and Guildsmen in Sixteenth-Century Venice", *Bulletin of the Society for Renaissance Studies* 2 (1984), s. 7–18.

Mackenney, Richard, *Tradesmen and Traders: The World of the Guilds in Venice and urope, c.1250–c.1650* (Londra: Croom Helm, 1987).

Mackenney, Richard, "Letters from the Venetian Archive", *Bulletin of the John Rylands Library* 72, no. 3 (1999), s. 133–44.

Mackenney, Richard, "'A Plot Discover'd?' Myth, Legend and the 'Spanish' Conspiracy against Venice in 1618", John Martin ve Dennis Romano'nun yayına hazırladığı *Venice Reconsidered: The History and Civilization of an Italian City State, 1297–1797* isimli kitabın içinde, (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2000), s. 185–216.

McKitterick, David, *Print, Manuscript and the Search for Order, 1450–1830* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003).

Macrakis, Kristie, Prisoners, *Lovers, & Spies: The Story of Invisible Ink from Herodotus to Al-Qaeda* (New Haven, CT: Yale University Press, 2014).

Maddison, Angus, *Contours of the World Economy, 1–2030 AD: Essays in Macro-Economic History* (Oxford: Oxford University Press, 2007).

Maddrell, Paul, "What is Intelligence Leadership? Three Historical Trends", Paul Maddrell, Christopher Moran, Ioanna Iordanou ve Mark Stout'un editörlüğünde yayınlanan *Spy Chiefs Volume II: Intelligence Leaders in Europe, the Middle East, and Asia*'nın içinde (Washington DC: Georgetown University Press, 2018), s. 5–43.

Malatesta, Maria, "Introduction: The Italian Professions from a Comparative Perspective", Maria Malatesta, *Society and the Professions in Italy, 1860–1914* isimli kitabın içinde, İngilizceye çeviren Adrian Belton (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s. 1–23.

Malatesta, Maria, *On the Importance of Being an Individual in Renaissance Italy: Men, their Professions, and their Beards* (Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press, 2015). Malcolm, Noel, *Agents of Empire: Knights, Corsairs, Jesuits and Spies in the Sixteenth-Century Mediterranean World* (Londra: Allen Lane, 2015).

Mallett, Michael ve Hale, John R., *The Military Organization of a Renaissance State: Venice c.1400 to 1617* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983).

Maranini, Giuseppe, *La costituzione di Venezia dopo la serrata del Maggior Consiglio* (Venedik: La Nuova Italia Editrice, 1931).

Marshall, Alan, *Intelligence and Espionage in the Reign of Charles II, 1660–1685* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994).

Marshall, Alan, "'Secret Wheeles': Clandestine Information, Espionage, and European Intelligence", Jèroen F. J. Duindam, Maurits A. Ebben ve Louis Sicking'in yayına hazırladığı *Beyond Ambassadors: Missionaries, Consuls and Spies in Pre-Modern Diplomacy*'nin içinde (Leiden: Brill, yakında çıkacak).

Martin, Ged, *Past Futures: The Impossible Necessity of History* (Toronto: University of Toronto Press, 2004).

Martin, Patrick H., *Elizabethan Espionage: Plotters and Spies in the Struggle between Catholicism and the Crown* (Jefferson, NC: McFarland and Company).

Matthee, Rudi, "The Ottoman-Safavid War of 986–998/1578–90: Motives and Causes", *International Journal of Turkish Studies* 20, no. 1&2 (2014) (Special Section on Ottoman-Persian Historical Exchanges), s. 1–20.

Mattingly, Garrett, The First Resident Embassies: Medieval Italian Origins of Modern Diplomacy", *Speculum* XII (1937), s. 423–439.

Mattingly, Garrett, *Renaissance Diplomacy* (Londra: Jonathan Cape, 1955).

Meister, Aloys, *Die Anfänge der modernen diplomatischen Geheimschrift: Beiträge zur Geschichte der italienischen Kryptographie des XV. Jahrhunderts* (Paderborn: Schöningh 1902).

Meister, Aloys, *Die Geheimschrift im Dienste der päpstlichen Kurie von ihren Anfängen bis zum Ende des XVI. Jahrhunderts* (Paderborn: Schöningh, 1906).

Melis, Federico, *I mercanti italiani nell'Europa medievale*, editör Luciana Frangioni (Floransa: Le Monnier, 1990).

Mendelsohn, Charles J., "Cardano on Cryptography", *Scripta Mathematica* VI (Ekim 1939), s. 157–168.

Merriman, John *A History of Modern Europe: From the Renaissance to the Age of Napoleon*, ikinci baskı (New York: W. W. Norton & Company, 2004).

Milledone, Antonio, *Mandarini veneziani. La cancelleria ducale nel Settecento* (Roma: Aracne, 2009).

Mills, Charles Wright, *The Power Elite* (New York: Oxford University Press, 1956).

Mistry, Kaeten, "Narrating Covert Action: The CIA, Historiography, and the Cold War", Christopher R. Moran ve Christopher J. Murphy'nin editörlüğünde yayınlanan *Intelligence Studies in Britain and the US: Historiography since 1945* isimli kitabın içinde (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2013), s. 111–128.

Molà, Luca, *The Silk Industry of Renaissance Venice* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2000).

Molà, Luca, "Material Diplomacy: Venetian Luxury Gifts for the Ottoman Empire in the Late Renaissance" Zoltán Biedermann, Anne Gerritsen ve Giorgio Riello'nun editörlüğünde yayınlanan *Global Gifts: The Material Culture of Diplomacy in Early Modern Eurasia*'nın içinde (Cambridge: Cambridge University Press, 2018), s. 56–87.

Molà, Luca ve Mueller, Reinhold C., "Essere straniero a Venezia nel tardo Medioevo: accoglienza e rifiuto nei privilegi di cittadinanza e nelle sentenze criminali", Simonetta Cavaciocchi'nin editörlüğünde yayınlanan *Le migrazioni in Europa, secc. XIII–XVIII.* Atti della "Venticinquesima Settimana di Studi" dell'Istituto Internazionale di Storia Economica "F. Datini" isimli eserin içinde (Floransa: Le Monnier, 1994), s. 839–851.

Mollin, Richard A., *Codes: The Guide to Secrecy from Ancient to Modern Times* (Londra: Chapman and Hall, 2005).

Moran, Christopher R., "The Pursuit of Intelligence History: Methods, Sources, and Trajectories in the United Kingdom", *Studies in Intelligence* 55, no. 2 (2011), s. 33–55.

Moran, Christopher, *Company Confessions: Secrets, Memoirs and the CIA* (New York: St Martin's Press, 2016).

Moran, Christopher, Iordanou, Ioanna ve Stout, Mark, "Introduction: Spy Chiefs: Power, Secrecy and Leadership", Christopher Moran, Mark Stout, Ioanna Iordanou ve Paul Maddrell tarafından yayına yayınlanan *Spy Chiefs Volume I: Intelligence Leaders in the United States and the United Kingdom*'ın içinde (Washington DC: Georgetown University Press, 2018), s. 1–20.

Morozzo della Rocca, Raimondo (editör), *Archivio di Stato di Venezia. Dispacci degli ambasciatori al senato. Indice* (Roma: Ministero dell'Interno, 1959).

Murano, Luisa, *Giambattista Della Porta mago e scienzato* (Milano: Feltrinelli, 1982).

Murry, Gregory, *The Medicean Succession: Monarchy and Sacral Politics in Duke Cosimo dei Medici's Florence* (I Tatti Studies in Italian Renaissance History) (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014).

Nani Mocenigo, Mario, *L'Arsenale di Venezia* (Roma: Arti Grafiche Ugo Pinnarò, 1927).

Neerfeld, Christianne, *'Historia per forma di diaria'. La chronachistica veneziana contemporanea a cavallo tra il Quattro e il Cinquecento* (Venedik: Istituto Veneto di Scienzie, Lettere ed Arti, 2006).

Neff, Mary F., "A Citizen in the Service of the Patrician State: The Career of Zaccaria de' Freschi", *Studi veneziani*, yeni dizi, 5 (1981), s. 33–61.

Neff, Mary F., "Chancery Secretaries in Venetian Politics and Societies, 1480–1533", yayınlanmamış doktora tezi (University of California, Los Angeles, 1986).

Norman, Andrew, P., "Telling it like it Was: Historical Narratives on their Own Terms", *History and Theory* 30, no. 20 (1991), s. 119–135.

O'Connell, Monique, *Men of Empire: Power and Negotiation in Venice's Maritime State* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2009).

O'Connell, Monique ve Dursteler, Eric R., *The Mediterranean World: From the Fall of Rome to the Rise of Napoleon* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2016).

O'Day, Rosemary, *The Professions in Early Modern England, 1450–1800* (Harlow: Pearson Education, 2000).

Ongaro, Giulio, *Peasants and Soldiers: The Management of the Venetian Military Structure in the Mainland Dominion between the 16th and 17th Centuries* (Abingdon: Routledge, 2017).

Origo, Iris, *The Merchant of Prato: Daily Life in a Medieval Italian City* (Londra: Penguin, 1992).

Ormrod, David, *The Rise of Commercial Empires: England and the Netherlands in the Age of Mercantilism, 1650–1770* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003).

Osheim, Duane J., "Plague and Foreign Threats to Public Health in Early Modern Venice", *Mediterranean Historical Review* 26, no. 1 (2011), s. 67–80.

Pagratis, Gerassimos D. (editör), *Οι εκθέσεις των Βενετών Βαΐλων και προνοητών της Κέρκυρας (16ος αιώνας)* (Atina: Ulusal Helenik Araştırma Kurumu, 2008).

Parker, Geoffrey, *The Grand Strategy of Philip II* (New Haven, CT: Yale University Press, 1998).

Parker, Geoffrey, "The Place of Tudor England in the Messianic Vision of Philip II of Spain", *Transactions of the Royal Historical Society*, 12 (2002), s. 167–221.

Partner, Peter, *The Pope's Men: The Papal Civil Service in the Renaissance* (Oxford: Oxford University Press, 1990).

Papadamou, Chrysovalantis, "A Secret War: Espionage in Venetian Corfu during the Construction of the San Marco Fortress", Georgios Theotokis ve Aysel Yıldız'ın editörlüğünde yayınlanan *A Military History of the Mediterranean Sea: Aspects of War, Diplomacy, and Military Elites* (Leiden: Brill, 2018), s. 347–370.

Pasini, Luigi, "Delle scritture in zifra usate dalla Repubblica di Venezia", *Il Regio Archivio Generale di Venezia* (Venedik: Pietro Naratovich, 1873).

Pearsall Smith, *Life and Letters of Sir Henry Wotton*, I. cilt (Oxford: Clarendon Press, 1904).

Pedani, Maria Pia, *In nome del Gran Signore: Inviati ottomani a Venezia dalla caduta di Costantinopoli alla Guerra di Candia* (Venedik: Deputazione Editrice, 1994).

Pedani Fabris, Maria Pia, *'Veneta auctoritate notarius'. Storia del notariato veneziano (1514–1797)* (Milano: Giuffrè, 1996).

Pedani, Maria Pia, *Venezia porta d'Oriente* (Bologna: Il Mulino, 2010).

Peirce, Leslie P., *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire* (New York: Oxford University Press, 1993).

Perret, Paul M., "Les Règles de Cicco Simonetta pour le déchiffrement des écritures secrètes", *Bibliothèque de l'École des Chartes* 51 (1891), s. 516–525.

Pesic, Peter, "Secrets, Symbols, and Systems: Parallels between Cryptanalysis and Algebra, 1580–1700", *Isis* 88, no. 4 (1997), s. 674–692.

Petitjean, Johann, "The Papal Network: How the Roman Curia Was Informed about South Eastern Europe, the Ottoman Empire and the Mediterranean (1645–1669)", Joad Raymond ve Noah Moxham'ın editörlüğünde yayınlanan *News Networks in Early Modern Europe*'ın içinde (Leiden: Brill, 2016), s. 178–192.

Pettegree, Andrew, *The Book in the Renaissance* (New Haven, CT: Yale University Press, 2010).

Pettegree, Andrew, *The Invention of News: How the World Came to Know about Itself* (New Haven, CT: Yale University Press, 2014).

Pezzolo, Luciano, "La finanza pubblica", Gaetano Cozzi ve Paolo Prodi'nin editörlüğünde yayınlanan *Storia di Venezia dalle origini alla caduta della Serenissma*, cilt VI, *Dal Rinascimento al Barocco* (Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 1994), s. 713–773.

Porter, Bernard, *Plots and Paranoia: A History of Political Espionage in Britain 1790–1988*, (Londra: Unwin Hyman, 1989).

Povolo, Claudio, "The Creation of Venetian Historiography", John Martin ve Dennis Romano'nun editörlüğünde yayınlanan *Venice Reconsidered: The History and Civilization of an Italian CityState, 1297–1797* isimli kitabın içinde, (Baltimore, MD: John Hopkins University Press, 2002), s. 491–519.

Pozza, Marco, 'La cancelleria', Giorgio Gracco ve Gherardo Ortalli'nin editörlüğünde yayınlanan *Storia di Venezia: Dalle origini alla caduta della Serenissima, Vol. II L'età del comune*'nin içinde (Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 1995), s. 349–69.

Pozza, Marco, La cancelleria", Girolamo Arnaldi, Giorgio Gracco ve Alberto Tenenti'nin editörlüğünde yayınlanan *Storia di Venezia: Dalle origini alla caduta della Serenissima, Vol. III La formazione dello stato patrizio*'nun içinde (Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 1997), s. 365–387.

Pozza, Marco, "Lettere pubbliche e servizio postale di stato a Venezia nei secoli XII–XIV", Stefano Gaspari, Giovanni Levi ve Pierandrea Moro'nun editörlüğünde yayınlanan *Venezia. Itinerari per la storia della città*'nın içinde (Bologna: Il Mulino, 1997), s. 113–30.

Preto, Paolo, *Peste e società a Venezia nel 1576* (Vicenza: Neri Pozza, 1978).

Preto, Paolo, "Le relazioni dei baili a Constantinopoli", *Il Veltro* 23 (1979), s. 125–130.

Preto, Paolo, "La guerra secreta: spionaggio, sabotaggi, attentati", Maddalena Rodolfi'nin editörlüğünde yayınlanan *Venezia e la difesa del Levante. Da Lepanto a Candia 1570–1670* (Venedik: Arsenale, 1986), s. 79–85.

Preto, Paolo, "Un infortunio professionale di Melchiorre Guilandino, direttore dell'Orto Botanico di Padova", *Quaderni per la Storia dell'Università di Padova* 22–3 (1989–1990), s. 233–236.

Preto, Paolo, *I servizi segreti di Venezia: Spionaggio e controspionaggio ai tempi della Serenissima* (Milano: Il Saggiatore, 1994).

Preto, Paolo, *Persona per ora secreta: Accusa e relazione nella Repubblica di Venezia* (Milano: Il Saggiatore, 2003).

Preto, Paolo, "Giacomo Casanova and the Venetian Inquisitors: A Domestic Espionage System in Eighteenth-Century Europe", Daniel Szechi'nin editörlüğünde yayınlanan *The Dangerous Trade: Spies, Spymasters and the Making of Europe*'un içinde (Dundee: Dundee University Press, 2010), s. 139–156.

Prior, Charles W. A. ve Burgess, Glenn (editörler), *England's Wars of Religion, Revisited* (Farnham: Ashgate, 2011).

Pullan, Brian, *Rich and Poor in Renaissance Venice: The Social Institutions of a Catholic State, to 1620* (Oxford: Blackwell, 1971).

Pullin, Eric, "Secrecy, State-Private Networks and Operational Effectiveness in Cold War Europe", *Contemporary European History* 25, no. 3 (2016), s. 551–560.

Pym, Anthony, *Negotiating the Frontier: Translators and Intercultures in Hispanic History* (Manchester: St. Jerome, 2000).

Queller, Donald E., "How to Succeed as an Ambassador: A Sixteenth-Century Venetian Document", *Studia Gratiana* 15 (1972), s. 655–671.

Queller, Donald E., "The Development of Ambassadorial Relazioni", John R. Hale'in editörlüğünde yayınlanan *Renaissance Venice*'in içinde (Londra: Faber & Faber, 1973), s. 174–96.

Queller, Donald E., *The Venetian Patriciate: Reality versus Myth* (Urbana and Chicago, IL: University of Illinois Press, 1986).

Raby, Julian, "The Serenissima and the Sublime Porte: Art in the Art of Diplomacy, 1453–1600", Stefano Carboni'nin editörlüğünde yayınlanan *Venice and the Islamic World, 828–1797* (New Haven, CT ve Londra: Yale University Press and Metropolitan Museum of Art, 2007), s. 90–119.

Rapp, Richard T., "The Unmaking of the Mediterranean Trade Hegemony: International Trade Rivalry and the Commercial Revolution", *Journal of Economic History* 35, no. 3 (1975), s. 499–525.

Raymond, Joad ve Moxham, Noah (editörler), *News Networks in Early Modern Europe* (Leiden: Brill, 2016).

Reinke, Edgar C., "Classical Cryptography", *The Classical Journal* 58, no. 3 (1962), s. 113–121.

Reumont, Alfred von, *Della diplomazia italiana dal secolo XIII al XVI* (Floransa: Barbera, 1857).

Ricci, Giovanni, *Ossessione turca: In una retrovia cristiana dell'Europa moderna* (Bologna: Il Mulino, 2002).

Richardson, Brian, *Printing, Writers and Readers in Renaissance Italy* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999).

Richings, Mildred G., *The Story of the Secret Service of the English Crown* (Londra: Hutchinson, 1935).

Rippa Bonati, Maurizio ve Zanpieri, Fabio, '"Historical Overview of Medical Liability", Santo D. Ferrara, Rafael Boscolo-Berto ve Guido Viel'in editörlüğünde yayınlanan *Malpractice and Medical Liability: European State of the Art and Guidelines* (Berlin ve Heidelberg: Springer-Verlag, 2013), s. 13–49.

Rodríguez de Diego, José Luis ve Álvarez Pinedo, Francisco Javier, *Los archivos de Simancas* (Madrid: Lunwerg Editores, 1993).

Rojas, Fabio, "Power through Institutional Work: Acquiring Academic Authority in the 1968 Third World Strike", *Academy of Management Journal* 53, no. 6 (2010), s. 1263–1280

Romanelli, Chiara, *Francesco Pianta at San Rocco: The Beauty of Virtues and the Ugliness of Vices* (Venedik: Marsilio, 2014).

Romanin, Samuele, *Storia documentata di Venezia*, cilt VI (Venedik: Pietro Naratovich, 1857).

Romanin, Samuele, *Gli Inquisitori di Stato di Venezia* (Venedik: Pietro Naratovich, 1858).

Romano, Dennis, *Patricians and Popolani: The Social Foundations of the Venetian Renaissance State* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1987).

Romano, Ruggiero, "Economic Aspects of the Construction of Warships in Venice in the Sixteenth Century", Brian Pullan'ın editörlüğünde yayınlanan *Crisis and Change in the Venetian Economy in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*'in içinde (Londra: Methuen and Co., 1968), s. 59–87.

Rospocher, Massimo (editör), *Beyond the Public Sphere: Opinions, Publics, Spaces in Early Modern Europe* (Bologna/Berlin: Il Mulino/Duncker & Humbolt, 2012).

Rossi, Paola, *Geroglifici e figure 'di pittoresco aspetto': Francesco Pianta alla Scuola Grande di San Rocco* (Venedik: Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 1999).

Rossi, Paola, *Guida alle sculture di Francesco Pianta alla Scuola Grande di San Rocco* (Padova: La Garangola, 2001).

Roth, Cecil, *The House of Nasi: The Duke of Naxos* (New York: Greenwood Press, 1948).

Rothenberg, Gunther E., "Venice and the Uskoks of Senj: 1537–1618", *Journal of Modern History* 33, no. 2 (1961), s. 148–156.

Rothman, E. Natalie, "Interpreting Dragomans: Boundaries and Crossings in the Early Modern Mediterranean", *Comparative Studies in Society and History* 51, no. 4 (Ekim 2009), s. 771–800.

Rothman, E Natalie, *Brokering Empire: Trans-Imperial Subjects between Venice and Istanbul* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2011).

Rous, Anne-Simone ve Mulsow, Martin (editörler), *Geheime Post: Kryptologie und Steganographie der diplomatischen Korrespondenz europäischer Höfe während der Frühen Neuzeit* (Berlin: Duncker & Humblot, 2015).

Rowen, Herbert, *John de Witt, Grand Pensionary of Holland, 1625–1672* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1978).

Rowlinson, Michael ve Hassard, John, "The Invention of Corporate Culture: A History of the Histories of Cadbury", *Human Relations* 46, no. 3 (1993), s. 299–326.

Rowlinson, Michael, Hassard, John ve Decker, Stephanie, "Research Strategies for Organizational History: A Dialogue between Historical Theory and Organization Theory", *Academy of Management Review* 39, no. 3 (2014), s. 250–274.

Ruef, Martin ve Harness, Alona, "Agrarian Origins of Management Ideology: The Roman and Antebellum Cases", *Organization Studies* 30, no. 6 (2009), s. 589–607.

Rule, John C., "Review Article: Gathering Intelligence in the Age of Louis XIV", *The International History Review* 14, no. 4 (1992), s. 732–752.

Salmini, Claudia, "Buildings, Furnishings, Access and Use: Examples from the Archive of the Venetian Chancery, from Medieval to Modern Times", M. V. Roberts'in editörlüğünde yayınlanan *Archives and the Metropolis*'in içinde (Londra: Guildhall Library Publications, Centre for Metropolitan History'nin işbirliğiyle, 1998), s. 92–108.

Salzberg, Rosa, *Ephemeral City: Cheap Print and Urban Culture in Renaissance Venice* (Manchester: Manchester University Press, 2014).

Sapori, Armando, *Studi di storia economica. Secoli XIII–XIV–XV* (Floransa: Sansoni, 1982).

Sardella, Pierre, *Nouvelles et spéculations à Venise au début du XVIe Siècle* (Paris: A. Colin, 1948).

Schneider, Gary, *The Culture of Epistolarity: Vernacular Letters and Letter Writing in Early Modern England, 1500–1700* (Newark, DE: University of Delaware Press, 2005).

Scott, Michael, *Ancient Worlds: An Epic History of East and West* (Londra: Hutchinson, 2016).

Secchi, Sandra, *Antonio Foscarini: Un patrizio veneziano del '600* (Floransa: Leo S. Olschki, 1969).

Sella, Domenico, *Commerci e industrie a Venezia nel secolo XVII* (Venedik ve Roma: Istituto per la Collaborazione Culturale, 1961).

Sella, Domenico, "The Rise and Fall of the Venetian Woollen Industry", Brian Pullan tarafından yayınlanan *Crisis and Change in the Venetian Economy in the 16th and 17th Centuries*'in içinde (Londra: Methuen and Co, 1968)

Sella, Domenico, "L'economia", 'Gaetano Cozzi ve Paolo Prodi (editörler), *Storia di Venezia dalle origini alla caduta della Serenissma*, VI. cilt, *Dal Rinascimento al Barocco*'nun içinde (Roma: Istituto della Enciclopedia Italiana, 1994), s. 651–712.

Senatore, Francesco, *'Uno mundo de carta': forme e strutture della diplomazia sforzesca* (Napoli: Liguori, 1998).

Seton-Watson, Robert W., "The Abbot Trithemius", Robert W. Seton-Watson, *Tudor Studies*'in içinde (Londra: Longmans, Green & Co., 1924), s. 75–89.

Setton, Kenneth M., *The Papacy and the Levant (1204–1571), Vol. III: The Sixteenth Century to the Reign of Julius III* (Philadelphia, PA: The American Philosophical Society, 1984).

Setton, Kenneth M., *The Papacy and the Levant (1204–1571), Vol IV: The Sixteenth Century from Julius III to Pius V* (Philadelphia, PA: The American Philosophical Society, 1984.

Sharpe, Kevin, *History and Politics in Early Modern England* (Oxford: Oxford University Press, 1979).

Shaw, Christine, "Genoa", Andrea Gamberini ve Isabella Lazzarini'nin editörlüğünde yayınlanan *The Italian Renaissance State*'in içinde, Cambridge: Cambridge University Press, 2012) s. 220–235

Sheldon, Rose Mary, *Intelligence Activities in Ancient Rome: Trust in the Gods but Verify* (Abingdon: Routledge, 2005).

Simmel, Georg, "The Sociology of Secrecy and Secret Societies", *American Journal of Sociology* 11, no. 4 (1906), s. 441–498, İngilizceye çeviren Albion Small.

Skilliter, Susan A., "The Letters of the Venetian 'Sultana' Nūr Bānū and her Kira to Venice", Aldo Gallotta ve Ugo Marazzi'nin editörlüğünde yayınlanan *Studia turcologica memoriae Alexii Bombaci dicata*'nın içinde (Napoli: Istituto universitario orientale, 1982) s. 515–536.

Smith, Adam, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, yayına hazırlayan Edwin Cannan, II. cilt (Chicago, IL: The University of Chicago Press, 1977).

Soll, Jacob, *The Information Master: Jean Baptiste Colbert's State Intelligence System* (Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press, 2009).

Stella, Aldo, La regolazione delle pubbliche entrate e la crisi politica veneziana del 1582", *Miscellanea in onore di Roberto Cessi*'nin içinde, cilt II (Roma: Edizioni di Storia e Letteratura, 1958), s. 157–171.

Stevens Crawshaw, Jane L., *Plague Hospitals: Public Health for the City in Early Modern Venice* (Farnham: Ashgate, 2012).

Stiglitz, Joseph E., *Globalization and its Discontents Revisited: Anti-Globalization in the Era of Trump* (New York: Penguin, 2017).

Stix, Franz, "Zur Geschichte und Organisation der Wiener Geheimen Ziffernkanzlei", *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 51. cilt (1937), s. 131–160.

Strasser Gerhard F., *Lingua Universalis: Kryptologie und Theorie der Universalsprachen im 16. und 17. Jahrhundert* (Wiesbaden: Harrassowitz, 1988).

Strati, Antonio, *Theory and Method in Organization Studies* (Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2000).

Storrs, Christopher, *War, Diplomacy and the Rise of Savoy, 1690–1720* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999).

Storrs, Christopher, "Intelligence and the Formulation of Policy and Strategy in Early Modern Europe: The Spanish Monarchy in the Reign of Charles II (1665–1700)", *Intelligence and National Security* 21, no. 4 (2006), s. 493–519.

Sui Pheng, Low, "Managing Building Projects in Ancient China: A Comparison with Modern-Day Project Management Principles and Practices", *Journal of Management History* 13, no. 2 (2007), s. 192–210.

Surtz, Edward ve Hexter, Jack H. (editörler), *The Yale Edition of the Complete Works of St. Thomas More*, IV. cilt *Utopia* (New Haven, CT: Yale University Press, 1977).

Szechi, Daniel, "Introduction: The Dangerous Trade in Early Modern Europe", Daniel Szechi tarafından yayınlanan *The Dangerous Trade: Spies, Spymasters and the Making of Europe*'un içinde (Dundee: Dundee University Press, 2010), s. 1–21.

Tafuri, Manfredo (editör), 'Renovatio urbis': Venezia nell'età di Andrea Gritti (1523–1538) (Roma: Officina, 1984).

Tanzini, Lorenzo ve Tognetti, Sergio (editörler), *Il governo dell'economia: Italia e penisola iberica nel basso Medioevo* (Roma: Viella, 2014).

Tenenti, Alberto, *Naufrages, corsaires et assurances maritimes à Venise, 1592–1609* (Paris: S.E.V.P.E.N., 1959).

Tenenti, Alberto, *Piracy and the Decline of Venice, 1580–1615* (Berkeley, CA: University of California Press, 1967).

Tenenti, Alberto, "La congiuntura veneto-ungherese tra la fine del Quattrocento e gli inizi del Cinquecento", Vittore Branca'nın editörlüğünde *Venezia e Ungheria nel Rinascimento*'nun içinde (Floransa: Leo S. Olschki, 1973), s. 135–143.

Tenenti, Alberto, "The Sense of Space and Time in the Venetian World of the Fifteenth and Sixteenth Centuries", John R. Hale'in editörlüğünde yayınlanan *Renaissance Venice*'in içinde, (Londra: Faber & Faber, 1973), s. 17–46.

Tenenti, Alberto, "La navigazione veneziana nel Seicento", Gino Benzoni'nin editörlüğünde yayınlanan *Il Mediterraneo nella seconda metà del '500 alla luce di Lepanto*'nun içinde (Floransa: Leo S. Olschki, 1974), s. 533–567.

Thelen, Kathleen, "Skill Formation and Training", Geoffrey Jones ve Jonathan Zeitlin'in editörlüğünde yayınlanan *The Oxford Handbook of Business History*'nin içinde (Oxford: Oxford University Press, 2007), s. 558–580.

Thompson, E. P., *The Making of the English Working Class* (New York: Pantheon Books, 1964).

Thurlow, Richard C., *The Secret State: British Internal Security in the Twentieth Century* (Londra: Wiley, 1994).

Ting, Michael M., "Whistle-blowing", *American Political Science Review* 102, no. 2 (2008), s. 249–267.

Tormene, Augusto, "Il bailaggio a Costantinopoli di Girolamo Lippomano e la sua tragica fine", *Nuovo Archivio Veneto*, yeni seri 3, no. 6 (1903), s. 375–431; yeni seri 4. no. 7 (1904) s. 66–125, 288–333; yeni seri 4, no. 8 (1904), s. 127–161.

Trebbi, Giuseppe, "La cancelleria veneta nei secoli XVI e XVII", *Annali della Fondazione Luigi Einaudi* 14 (1980), s. 65–125.

Trebbi, Giuseppee, "Il segretario veneziano", *Archivio Storico Italiano* 144 (1986), s. 35–73.

Trivellato, Francesca, *Fondamenta dei vetrai. Lavoro, tecnologia e mercato a Venezia tra Sei e Settecento* (Roma: Donzelli, 2000).

Trivellato, Francesca, "Merchants' Letters across Geographical and Social Boundaries", Francisco Bethencourt ve Florike Egmond'un editörlüğünde yayınlanan *Correspondence and Cultural Exchange in Europe, 1400–1700* isimli kitabın içinde, Robert Muchembled ve William Monter'ın editörlüğünde yayınlanan *Cultural Exchange in Early Modern Europe*'un üçüncü cildi (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), s. 80–103.

Trivellato, Francesca, "Guilds, Technology, and Economic Change in Early Modern Venice", Stephan R. Epstein ve Maarten Prak'ın editörlüğünde yayınlanan *Guilds, Innovation and the European Economy, 1500–1800* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), s. 199–231.

Tsoukas, Haridimos ve Chia, Robert, "On Organizational Becoming: Rethinking Organizational Change", *Organization Science* 13, no. 5 (2002), s. 567–582.

Tucci, Ugo, (editör), *Lettres d'un marchand vénitien Andrea Berengo (1553–1556)* (Paris: S.E.V.P.E.N., 1957).

Tucci, Ugo, "Venezia nel Cinquecento: una città industriale?", Vittore Branca ve Carlo Ossola'nın editörlüğünde yayınlanan *Crisi e rinnovamenti nell'autunno del Rinascimento a Venezia* (Floransa: Leo S. Olschki, 1991), s. 61–83.

Vaillé, Eugène, *Le Cabinet noir* (Paris: Presses Universitaires de France, 1950).

Valseriati, Enrico, Carlos V, Ferrante Gonzaga y la Lombardia veneciana: la conspiración de Cornelio Bonini, Brescia, 1547", *Pedralbes: revista d'història moderna* 35 (2015), s. 43–70.

Valseriati, Enrico, *Tra Venezia e impero. Dissenso e conflitto politico a Brescia nell'età di Carlo V* (Milano: FrancoAngeli, 2016).

Van Dülmen, Richard, *Der Geheimbund der Illuminaten: Darstellung, Analyse, Dokumentation* (Stuttgart-Bad Cannstatt: Fromann, 1975).

Van Gelder, Maartje, *Trading Places: The Netherlandish Merchants in Early Modern Venice* (Leiden: Brill, 2009).

Van Gelder, Maartje ve Krstić, Tijana (editörler), "Cross-Confessional Diplomacy and Diplomatic Intermediaries in the Early Modern Mediterranean", *Special Issue of Journal of Early Modern History* 19, no. 2–3 (2015), s. 93–285.

Vaughn Williams, Nick, *Border Politics: The Limits of Sovereign Power* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2012).

Ventura, Angelo, *Nobiltà e popolo nella società veneta del Quattrocento e Cinquecento* (Milano: Unicopli, 1993).

Viggiano, Alfredo, *Governanti e governati. Legittimità del potere ed esercizio dell'autorità sovrana nello stato veneto della prima età moderna* (Treviso: Fondazione Benetton, 1993).

Viggiano, Alfredo, "Politics and Constitution", Eric R. Dursteler'ın editörlüğünde yayınlanan *A Companion to Venetian History, 1400–1797*'nin içinde (Leiden ve Boston, MA: Brill, 2013), s. 47–84.

Villain-Gandossi, Christiane, "Les Dépêches chiffrées de Vettore Bragadin, baile de Constantinople (12 juillet 1564–15 juin 1566)", *Turcica* IX, no. 2 (1978), s. 52–106.

Wagner, Friedrich, "Studien zu einer Lehre von der Geheimschrift", *Archivalische Zeitschrift* 11 (1886), s. 156–89; 12 (1887), s. 1–29; 13 (1888), s. 8–44.

Walker, Jonathan, *Pistols! Treason! Murder! The Rise and Fall of a Master Spy* (Melbourne: Melbourne University Press, 2007).

Walker, Jonathan, De Vivo, Filippo ve Shaw, James, "A Dialogue on Spying in 17th-Century Venice", *Rethinking History: The Journal of Theory and Practice* 10, no. 33 (2006), s. 323–344.

Walker, William O., III, *National Security and Core Values in American History* (New York: Cambridge University Press, 2009).

Weber, Max, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, İngilizceye çeviren Talcott Parsons (New York: Scribner's Sons, 1930).

Weber, Max, *Economy and Society: Outline of Interpretive Sociology*, iki cilt, editörler: Guenther Roth Claus Wittich (Berkeley, CA: University of California Press, 1978).

Weick, Karl E., *The Social Psychology of Organizing*, ikinci baskı (New York: McGraw Hill, 1979).

White, Hayden, *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Presentation* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1987).

Williamson, Elizabeth, "'Fishing after News' and the Ars Apodemica: The Intelligencing Role of the Educational Traveller in the Late Sixteenth Century", Joad Raymond ve Noah Moxham, *News Networks in Early Modern Europe*'un içinde, (Leiden: Brill, 2016), s. 542–562.

Wordsworth, William, *The Poetical Works of William Wordsworth*, III. cilt (Londra: Edward Moxon, 1837).

Wren, Daniel, *The History of Management Thought*, 5. baskı (Hoboken, NJ: John Wiley, 2005).

Ybema, Sierk, Keenoy, Tom, Oswick, Cliff ve Beverungen, Armin, "Articulating Identities", *Human Relations* 62, no. 3 (2009), s. 299–322.

Zago, Roberto, "Manolesso, Emilio Maria (Emiliano)", *Dizionario Biografico di Italiani*'nin içinde, 69. cilt, (Roma: Istituto Treccani, 2007), s. 140–142.

Zan, Luca, "Accounting and Management Discourse in Proto-Industrial Settings: The Venice Arsenal in the Turn of the 16th Century", *Accounting and Business Research* 32, no. 2 (2004), s. 145–175.

Zan, Luca ve Hoskin, Keith W., "Il 'discorso del maneggio'. Lo sviluppo del discorso manageriale e contabile all'Arsenale di Venezia, 1580–1650", *Ateneo Veneto* 36 (1998), s. 7–62.

Zannini, Andrea, *Burocrazia e burocrati a Venezia in età moderna: I cittadini originari (sec. XVI–XVIII)* (Venedik: Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 1993).

Zannini, Andrea, "Un censimento del primo seicento e la crisi demografica ed economica di Venezia", *Studi Veneziani* 26 (1993), s. 87–116.

Zannini, Andrea, "Economic and Social Aspects of the Crisis of Venetian Diplomacy in the Seventeenth and Eighteenth Centuries", Daniela Frigo'nun editörlüğünde yayınlanan *Politics and Diplomacy in Early Modern Italy: The Structure of Diplomatic Practice, 1450–1800* isimli kitabın içinde, (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), s. 109-146.

CASUSLUĞUN
16. YÜZYILDAKİ HİKÂYESİ...

Venedik Gizli Servisi, dünyanın merkezden organize edilmiş ilk devlet istihbarat servisinin daha önce anlatılmamış çarpıcı hikâyesi. Venedik Gizli Servisi, MI6 ve CIA'in kuruluşundan çok uzun zaman önce, Rönesans döneminde Venedik İmparatorluğu'nun savunmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Meşhur devlet komitesi "Onlar Konseyi" tarafından idare edilen bu "proto-modern" teşkilat, operasyonlar (istihbarat ve örtülü eylem), analiz, kriptografi ve steganografi, kriptanaliz ve hatta ölümcül maddelerin geliştirilmesinin de dahil olduğu mühim istihbarat faaliyetlerini yürütmüştür. Resmî muhbirlerini ve amatör casuslarını Avrupa'nın, Osmanlı topraklarının ve Kuzey Afrika'nın bir ucundan diğerine göndererek Venedik'in güvenliği ve geleceği için olağanüstü çaba göstermiştir.

İstihbaratın ve casusluğun erken modern ekonomilerdeki karmaşık rolü ile sanayileşme öncesi dünyanın proto-modern organizasyonlarının ortaya çıkışına odaklanan Ioanna Iordanou bu eserinde, bol miktarda sırrı, bu sırları tutanları ve onların peşinde koşanları açığa çıkarırken, onların varlığına olanak tanıyan, dünyanın ilk kozmopolit devletlerinden biri tarafından yaratılmış olağanüstü bir istihbarat teşkilatının temelini hazırlayan toplum ve yönetime dair süreçleri ele almaktadır.

Venedik Devlet Arşivleri'nde bulunan binlerce belgenin yanı sıra, Roma, Simancas ve Londra'da saklanan arşiv belgelerinden yararlanılarak hazırlanan bu kaynak çalışma, sistemli istihbaratın çağdaş bir yenilik olduğunu öne süren yaygın kanıya karşı çıkmasıyla da büyük öneme sahiptir.

Venedik Gizli Servisi: Rönesans'ta Bir İstihbarat Teşkilatı, sistemli casusluğun 16. yüzyılda siyasî ve askerî amaçlara nasıl hizmet ettiğini gösteren, daha önce adı duyulmamış çok sayıda casusu, sırrı, şifreyi, işkenceyi ve suikastı ortaya çıkaran sıra dışı bir çalışma.

THG 0729971 SEO

Kronik
₺40,00
KDV'den muafır.
kronikkitap.com kronikkitap
ISBN: 978-605-7635-65-5
9 786057 635655